T.C.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI

W. RADLOFF'UN DERLEMELERİNDE KIRIM TATAR TÜRKÇESİNİN ÖZELLİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Işılay IŞIKTAŞ SAVA

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Zühâl YÜKSEL

Ankara, 2008

ONAY

Işılay IŞIKTAŞ SAVA tarafından hazırlanan ” W. Radloff’un Derlemelerinde Kırım Tatar Türkçesinin Özellikleri” başlıklı bu çalısma, 25.02.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirligi ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmistir.

Prof. Dr. Çetin PEKACAR (Başkan)

Doç. Dr. Zühâl YÜKSEL

Doç. Dr. Naciye YILDIZ

ÖN SÖZ

Tezimizin konusu Wilhelm Radloff'un 1896 yılında St. Petersburg'ta kiril alfabesiyle basılan "Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); VII. Cilt Kırım Yarımadası Ağızları Örnekleri" adlı eserin transkripsiyonlu metni, Türkiye Türkçesine aktarılması ve gramer bakımından incelenmesidir.

Tezimizin giriş kısmında *Kırım ve Kırım Tatarları* adlı bölümde Kırım ve Kırım Tatarları hakkında genel bilgiler verilmiştir. *Wilhelm Radloff* adlı bölümde tezimizin konusu olan eseri derleyip yazıya geçiren ünlü Alman asıllı Rus Türkoloğu'nun hayatı ve eserlerinden bahsedilmiştir. *Kırım Tatarcası ve Proben Vıv* adlı bölümde de Kırım Tatarcası ve ağızlarıyla ilgili genel bilgi verilerek Kırım Tatar ağızları ile ilgili çalışmalar değerlendirilmiş; çalışmamızın temelini teşkil eden Proben isimli eserin Vıv cildi hakkında eserin ön sözünde Radlof tarafından yapılan tasnif Rusçadan Türkiya Türkçesine tercüme edilmiştir.

Tezimizin metin ve akatarma kısmında Kril alfabesiyle basılan "Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); VII. cilt Kırım Yarımadası Ağızları Örnekleri" adlı eserde yer alan derlemelerin transkripsiyonlu metni hazırlamış, daha sonra bu transkripsiyonlu metin Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarmada kelime kelime aktarma esas alınırken gerekli görülen yerlerde kelime kelime aktarmadan ziyade anlatılmak istenen mânâyı verme yoluna gidilmiştir.

Tezimizin inceleme kısmı ise, Kırım Tatar ağızlarının gramer yapılarını belirlemek maksadıyla yapılan bir çalışmadır. Bu çalışma sırasında Kırım Tatarcasının Güney Ağızları ve Kuzey Ağızları dikkate alınmıştır. Çalışmamızın metodu gereği gramer incelemesinde yalnız metinlere bağlı kalınmıştır. Gramer incelemelerimizde tespit ettiğimiz hususlar zaman zaman Türkiye Türkçesi ve bugünkü Kırım Tatar edebî dili ile mukayese edilmiştir.

Çalışmamızın inceleme kısmında önce eserin imlâ özellikleri belirtilmiş; ses bilgisi bölümünde bilhassa Türkiye Türkçesinden farklı özellikler arz eden ünlüler ve ünsüzler tanıtılmış, ünlü uyumları ile ünsüz uyumunun eserdeki durumu gözden geçirildikten sonra ses hâdiseleri gösterilmiştir.

İnceleme kısmının şekil bilgisi bölümünde ise önce metinlerimizdeki yapım ekleri tespit edilmiş, daha sonra isim ve fiillerin çekimleri gösterilmiştir. Ayrıca metinlerimizde geçen isim fiili, fiillerin birleşik çekimleri, isimle ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, sıfat fiiller, zarf fiiller tespit edilerek bunlarla ilgili örnekler verilmiştir. Metinlerimizdeki zamir, sıfat, zarf ve edatlar tespit edililerek ana hatlarıyla izah edilmiştir.

Tezimizin inceleme kısmında yapılan açıklamalar ve hükümler metinden verilen örneklerle delillendirilmiştir. İncelemelerimizde önce tespit edilen örnekler ve örneğin yanında tırnak arasında Türkiye Türkçesindeki anlamı verilmiş, sonra örneklerin verildiği ağızların kısaltılmış adları ve metinde geçtiği sayfa-satır numaraları parantez içinde gösterilmiştir. İncelemelerimizin sonuçları tezimizin sonuç kısmında özetlenmiştir.

Çalışmalarım sırasında benden yardımlarını esirgemeyen ve bana her konuda büyük bir titizlikle yol gösteren sevgili hocam Doç. Dr. Zühâl YÜKSEL'e çok teşekkür ediyorum.

Tezimi çalışırken Türkoloji alanıyla ilgili her konuda bana yardımcı olan Gazi Ünıversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümündeki kıymetli hocalarım ile çalışma arkadaşlarıma; uzun ve yorucu tez dönemimde madden ve mânen benim yanımda olan fedâkâr aileme, teknik meselelerin çözümünde olduğu kadar manevî dünyamda da beni her zaman ihyâ eden ve büyük bir sabırla çalışmalarımı destekleyen sevgili eşim Serkan SAVA'ya, teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ .....i-iii
İÇİNDEKİLER .....iv-vii
KISALTMALAR .....viii-ix
İŞARETLER.....ix
TABLOLAR (ALFABE).....x
GİRİŞ.....1-15
1. KIRIM VE KIRIM TATARLARI.....1-6
2. WİLHELM RADLOFF (1837-1918).....6-11
3. KIRIM TATARCASI 11-15
I.BÖLÜM: METİN VE AKTARMA.....16-506
I.1. Bahçesaray.....16-67
I.2. Özenbaş.....67-88
I.3. İstila.....89-117
I.4. Karalez 118-154
I.5. Miskor.....155-186
I.6. Büyük Lamba.....187-219
I.7. Üsküt 219-234
I.8. Büyük Hocalar 235-302
I.9. Kefe 303-331
I.10. Karasu-Bazar 332-395
I.11. Asav 396-411
I.12. Deir 412-416
I.13. Kögenni Kıyat (Nogay) 417-487
I.14. Kezlev 488-504
II.BÖLÜM: İNCELEME.....505-649
II.1. İMLÂ ÖZELLİKLERİ 505-507
II.1.1. Ünlülerin imlâsı 506
II.1.2. Ünsüzlerin imlâsı 507
II. 2. SES BİLGİSİ.....508-572

II.2.1. Ünlüler 508-517
II.2.2. Ünsüzler.....518-534
II.2.3. Ses Uyumları.....534-542
II.2.3.1. Ünlü Uyumu 533-539
II.2.3.1.1. Kalınlık-incelik Uyumu **.....533-535**
II.2.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu**.....536-539**
II.2.3.2. Ünlü-Ünsüz Uyumu.....539-540
II.2.3.3. Ünsüz Uyumu.....540-542
II.2.3.4. Ses Hâdiseleri 542-570
II.2.3.4.1. Ünlü Değişmeleri.....543-548
II.2.3.4.2. Ünlü Türemesi**..... 548-549**
II.2.3.4.3. Ünlü Düşmesi**.....549**
II.2.3.4.4. Ünlü Birleşmesi **.....550**
II.2.3.4.5. Ünsüz Değişmeleri**..... 550-561**
II.2.3.4.6. Ünsüz Düşmesi**.....561-567**
II.2.3.4.7. Ünsüz Türemesi **.....567**
II.2.3.4.8. Ünsüz Benzeşmesi**.....568-570**
II.2.3.4.9. Ünsüz Tekleşmesi **.....570**
II.2.3.4.10. Yer Değiştirme **..... 570**
II.2.3.4.11. Hece Düşmesi **.....570**
II.2.3.4.12. Hece Kaynaşması **.....571**
II. 3. ŞEKİL BİLGİSİ 571-649
II. 3.1. BASİT KELİME 571
II. 3.2. TÜREMİŞ KELİME.....571-572
II. 3.3. YAPIM EKLERİ 572-583
II. 3.3.1. İsimden İsim Yapma Ekleri**.....572-575**
II. 3.3.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri **.....575-577**
II. 3.3.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri**.....578-580**
II. 3.3.4. Fiilden Fiil Yapma Ekl**.....580-583**
II. 3.4. KELİME TÜRLERİ 583-627
II. 3.4.1. isim 583-584

II. 3.4.1.1. İsim Çekim Ekleri.....584-599
II. 3.4.1.1.1. Çokluk Eki.....584-585
II. 3.4.1.1.2. İyelik Ekleri.....585-588
II. 3.4.1.1.3. Hâl Ekleri.....589-599
II. 3.4.1.2. İsimlerde Soru.....599-601
II. 3.4.1.3. İsimlerde Bildirme.....601-605
II. 3.4.1.3.1. Şimdiki Zaman.....602
II. 3.4.1.3.2. Görülen Geçmiş Zaman.....603-604
II. 3.4.1.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....604
II. 3.4.1.3.4. Şart.....604- 605
II. 3.4.2. Sıfat 605-611
II. 3.4.2.1. Nitelendirme Sıfatları.....605-606
II. 3.4.2.2. Belirtme Sıfatları.....606-607
II. 3.4.2.2. Sayı Sıfatları.....607-609
II. 3.4.2.3. Belirsizlik Sıfatları.....609-610
II. 3.4.2.4. Soru Sıfatları.....610-611
II. 3.4.3. Zamir..... 611-619
II. 3.4.3.1. Şahıs Zamirleri.....611-614
II. 3.4.3.2. İşaret Zamirleri 615-616
II. 3.4.3.3. Belirsizlik Zamirleri 616-617
II. 3.4.3.4. Soru Zamirleri.....618
II. 3.4.3.5. Dönüşlülük Zamiri 618-619
II. 3.4.4. Zarflar 619-624
II. 3.4.4.1. Yer Zarfları 620
II. 3.4.4.2. Zaman Zarfları.....620-621
II. 3.4.4.3. Hâl (Nasıllık-Nicelik) Zarfları.....621-622
II. 3.4.4.4. Miktar Zarfları.....622-623
II. 3.4.4. 5. Soru Zarfları.....623-624
II. 3.4.4. Edatlar..... 624-626
II. 3.4.4.1. Bağlama Edatları 624-625
II. 3.4.4.2. Pekiştirme Edatları..... 626

II. 3.4.5. Ünlemler 626-627
II. 3.4.6. Fiiller 627-645
II. 3.4.6.1. Fiillerin Çekimleri.....627-632
II. 3.4.6.2. Kipler 632-645
II. 3.4.7. Sıfat-Fiiller..... 645-647
II. 3.5.7. Zarf-Fiiller 647-649
SONUÇ 650-663
KAYNAKLAR 664-666
ÖZET 667-668
ABSTRACT..... 669

KISALTMALAR

a) İncelemelerde dil ve dönemle ilgili kısaltmalar

Arp. : Arapça
Frs. : Farsça
İtl. : İtalyanca
Rus. : Rusça
Trk. : Türkçe
Yun. : Yunanca
ET. : Eski Türkçe
Harz. : Harezm Türkçesi
Kaşg. : Kaşgarlı Türkçesi
Kıp. : Kıpçak Türkçesi
Uyg. : Eski Uygur Türkçe

b) Kırırm Tatar Ağız adlarının kısaltmaları

Tezimizde 14 ayrı ağızın kısaltmaları metinlerdeki örneklerin yanında parantez içinde verilmiştir.

AS. : Asaw
BS. : Bahçesaray
BH. : Büyük Hocalar
BL. : Büyük Lambat
DE. : Deir
İS. : İstila

KA. : Karalez

KB. : Karasubazar

KE. : Kefe

KÖ. : Kezlev

Mİ. : Miskor

NO. : Noğay

ÖB. : Özenbaş

ÜS. : Üsküt

İŞARETLER

/ ¯ / : Ünlüler üzerindeki uzunluk işareti

/ ^ / : Ünlüler üzerindeki inceltme işareti

ä : Kırım Tatar Türkçesinde geniş, düz ve ince bir ünlü; açık e ünlüsü

ä ä : Açık e'nin uzun okun okunması

ıı : Kalın, dar ve düz ünlü olan ı'nın uzun ve y sesine yakın okunması

uu: Kalın, dar ve düz olan u'nun uzatılarak çift dudak v'si gibi okunması

üü: İnce, dar ve düz olan ü'nün uzatılarak çift dudak v'sine yakın okunması

oo: Kalın, geniş ve yuvarlak olan u'nun uzatılarak okunması

ğ : Kırım Tatar Türkçesinde kalın art damak "g" ünsüzü

g : Kırım Tatar Türkçesinde ince ön damak "g" ünsüzü

x : Arapça kelimelerde hırıltılı h ünsüzü

q : Kırım Tatar Türkçesinde arka damak "k" ünsüzü

ñ : Kırım Tatar Türkçesinde nazal "n" ünsüzü

w : Kırım Tatar Türkçesinde çift dudak v'si

ALFABE

Kırım Türkçesi Edebî Dilinde Kullanılan Kiril Alfabesi	Latin Alfabesi'ndeki karşılığı	Radloff'un Kullandığı Kiril Alfabesi.	Lâtin Alfabesi'ndeki karşılığı
А а	A a	А а	A a
Б б	B b	Б б	B b
В в	V v	В в	V v
Г г / Гъ гъ	G g / Ğ ğ	ГгҒҕ	G g / Ğ ğ (kalın, art damak g'sı)
Д д	D d	Д д	D d
Д Ж д ж	C c	Ā ā	AA aa
Е е	E e (ye, e)	Ä ä	E e
Ё ё	Yo-, Yö- ; ö	Ī ī	İİ ii
Ж ж	J j	Ж ж	J j
З з	Z z	З з	Z z
И и	İ i	Ä ä	ää
Й й	Y y	İ i	İ, i ; ünlüden sonra y
К к	K k	К к	K k
КЪ къ	Q q (a,o,u,ı)	K k (kalın ünlülerle)	Q q
Л л	L l	Л л	L l
М м	M m	М м	M m
Н н	N n	Н н	N n
О о	O, Ö; o, ö	О о	O o
П п	P p	П п	P p
Р р	R r	Р р	R r
С с	S s	С с	S s
Т т	T t	Т т	T t
У у	U u ; Ü ü	У у	U u
Ф ф	F f	Ф ф	F f
Х х	H h	Х х	X x
Ц ц	TS ts	Н н	H h
Ч ч	Ç ç	Ч ч	Ç ç
Ш ш	Ş ş	Ш ш	Ş ş
Ы ы	I ı	Ы ы	I ı
Э э	E e	Ŷ ŷ	uu
Ю ю	Yu-, Yü- ; ü	Ÿ	üü
Я я	Ya ya; â	Ÿ ÿ	ü
Щ щ	Şç şç	Ō ō	Oo oo
Ъ ъ	Kalınlaştırma ve kesme işareti	J j	Y y
Ь ь	İnceltme ve kesme işareti	Ң	ñ
Њ њ	ñ	Ö	Ö
		Ö ö	Öö öö
		W w	W w
		ҷ	c

GİRİŞ

Wilhelm Radloff'un "Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); Vıv Cilt Kırım Yarımadası Ağızları Örnekleri" adlı eseri 1896 yılında St. Petersburg'ta kiril alfabesiyle basılmış olup *Kırım Tatarlarının* sözlü edebiyat geleneğinin ağızlarından derlenip yazıya geçirilmiş ilk eseri özelliğini taşımaktadır. Eser bugüne kadar bir bütün olarak Lâtin harflerine aktarılmamış, dil bakımından ele alınıp incelenmemiştir. Tezimizde bu derlemeler bir bütün olarak hem Lâtin harflerine hem de Türkiye Türkçesine ilk defa aktarılmış ve ilk defa üzerinde dil çalışması yapılmıştır.

1. Kırım ve Kırım Tatarları

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan ve otuz kilometrelik Or-Kapı geçidi kapatıldığında tam bir ada görünümü olan; yüz yıllardan beri Türklerin yaşadığı Kırım yarımadası, bugün Ukrayna Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir cumhuriyettir.

"MS. II. yüzyıldan itibaren çeşitli Türk boylarının Kırım'a göçleriyle Türk ili hâline gelmeye başlayan Kırım, XI-Xıv yüzyıllarda Kıpçakların bu bölgeye yerleşmesiyle, bazı kıyı şehirleri haricinde, bir Türk ülkesi olmuştur. XIıv yüzyıldan itibaren Altın Orda Devleti'nin bir ili olan Kırım, XV. Yüz yılın başlarından Altın Orda Devleti'nin dağılma sürecine girmesiyle Kırım Hanlığı olarak müstakil bir devlet haline gelmiştir. I. Hacı Geray'dan sonra tahta geçen I. Mengli Geray döneminde ise Osmanlı Devleti'ne bağlanmış ve hızla gelişip büyümeye başlamıştır." (Yüksel, 2005: 16)

On sekizinci yüz yıla kadar Geray Hanlar dönemi devam ederken Ruslar Kırım halkı içinde geniş propagandalara girişip, *"Siz Cengiz soyundan hanlarsınız, niçin Osmanlı buyruğunda olasınız"* diye tahrikler yaparak nifak sokmaya çalıştılar. Yeri geldiğinde de ordu sokarak Kırım'ı yakıp yıktılar. Ruslar'a karşı uzun bir mücadele dönemi yaşandı; ancak, bu sırada 1769-1774 Osmanlı-Rus sonucunda 21 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Anlaşması imzalandı. (Kırım T-T E, 1999 Kültür Bakanlığı)

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı himayesi sona erdi. Ruslar entrikalararıyla halkı kanlı iç kargaşaların içine iterken bir yandan da Rus orduları üç defa Kırım'a girirerek kendi politikalarını empoze ettiler. Harabeye çevrilen ülke bilfiil Rus işgali altına girdi. (Kırımlı, 1996: 5)

Ruslar da Kırım'da taraftar tutmak için ugraşmalarına devam ettiler. Şahin Giray'ı elde ederek destekledilerdi; yıllarca süren mücadelelerden sonra. Devlet Giray yenildi ve kaçmaya mecbur oldu. Ruslar Or-Kapı'ya, yani Kırım'ın kilidine yerleştiler. Şahin Giray Rus üniformaları giydi ve yanında Rus yaverleriyle gezmeye başladı. Adı gâvura çıktı ve sonunda halk ayaklanarak Ruslara saldırmaya başladı. Şahin Giray yaralı olarak kaçarak Ruslara sığındı. İstanbul'dan gelen Baht Giray, Osmanlı askerinin desteğinde Kırım tahtına oturdu. Çok geçmeden Rus ordusunun desteiindeki Şahin Giray 1777'de yeniden hakim oldu. Ruslar Kefe ve diğer Kırım limanlarını işgal ettiler. Kırım'dan ardı arası kesilmeyen göçler başladı; Anadolu'ya geçtiler. Ruslar ilk hamlede yetmiş beş bin Rus'u Kırım'a yerleştirdiler. Osmanlı için savaşmaktan gayri çare kalmamıştı; ama, bunu yapacak gücü yoktu. Uzun müzakerelerden sonra savaş bir süre ertelendi ve Aynalıkavak açıklaması imzalandı. Osmanlı, Rus işgalindense, bağımsız Kırım'ı korumaya razıdır. Zaten, Osmanlı Hakanının tasdik etmediği han'ı

Kırım halkı da tanımamakta idi. Osmanlı Şahin Giray'ı tasdit etti. Ancak, Kırım Halkı ve Kuban Türkleri bu "Gâvur Han"a ısınamamıştı. 1782'de yeniden ayaklandı. Şahin Giray'ın kuvvetlerini dağıttılar. Han, yine Ruslara sığındı. Sonra, Rus ordusunun desteğinde yeniden Kırım'a girdi. Rus ordusu otuz bin Kırımlıyı kılıçtan geçirdi. (Kırım T-T E, 1999 Kültür Bakanlığı)

19 Nisan 1783'te Çariçe II. Yekaterina yayınladığı bir manifesto ile Kırım Hanlığı'nın ortadan kalktığını ve onun arazilerinin Rusya İmparatorluğu'na ilhak ettigini ilân etti. (Kırımlı, 1996: 6)

O zaman Kırım'da 1556 cami vardı. Osmanlı bitkindi; 1784'te ilhakı kabul etti. 1787'de Kırım için yeniden sancaklar çıkarıldı. Şahbaz Giray ve ardından Baht Giray, Kırım hanı ilân edilerek Bucak Türklerinin başına getirildi. Uzun süre döğüştüler ve yenildiler. Yaş Anlaşması imzalandı. Kırım siyasî ve iktisadî bağımsızlığını kaybetmenin yanında, kültürel açıdan da tam bir kıskaca alınmıştı. Bir yandan durmadan Rus kolonileri kuruluyor, nüfus yerleştiriliyor, bir yandan kiliseler yoluyla Hristiyanlaştırma çalışmaları yapılıyordu. Gayenin Ruslaştırmak olduğu açıkça ifade ediliyor ve cami ve medreseler kapatılıyordu. 1870'te açılan Tatar Muallim Mektepleri, Türkiye Türkçesinin yerine Tatarcayı desteklemiş ve Ruslaştırmanın ilk adımı olarak görüldüğünden halk da buralara itibar etmemiştir. 1876'dan itibaren Çar rejiminde belirli bir rahatlama görüldü. Kırım Türklüğünün kültürel gelişmesi ve aydın bir kesimin yetişmesinde özellikle İsmail Gaspıralı öncülük etti. Köy okulları ıslah edildi; yeni usûl egitim yaygınlaştırmaya çalışıldı. 1905 Rusya inkılâbından sonra gelen rahatlama içinde, Türkiye'de okuyanların Kırım'da ögretmenlik yapmalarına izin verildi. 1883'ten itibaren çıkmasına izin verilen *Tercüman* gazetesi, yalnız Kırım'da degil, bütün Türk dünyasında ilgi ile okunan ve aydınları etkileyen bir merkez oldu. Millî meselelere ilgi duyan aydınların sayısı giderek arttı. *"Vatan Cemiyeti"* adıyla, Kırımlı aydın gençlerin kurdugu gizli cemiyet, daha sonra 1917 ihtilalinde Millî Fırka haline

gelerek, Kırım istiklâl hareketinin öncüsü olmuştur. Rus Çarlığının çökmesi üzerine, Vatan Cemiyeti'nin öncülüğünde Bahçesaray'da bin beş yüz temsilcinin katılmasıyla, Kırım Müslümanlarının Birinci Umumi Kongresi toplandı. Kongre, Kırım'ın medeni muhtariyetine karar verdi. Mayıs 1917'de toplanan Rusya Müslümanları Kongresi'nde millî devletler kurulması kabul edildi. Müfti Çelebi Cihan başkanlığındaki Kırım İcra Komitesi de, bir millî ordu kurulmasına, egitimin, dinî yönetimin yeniden düzenlenmesine karar verdi. Bir piyade alayı kuruldu; altmış sekiz okul Türkleştirildi, Tercüman Gazetesi yanında *Millet* gazetesi yayımlanmaya başladı ve Akmescit'te bir medrese kuruldu. (Kırım T-T E, 1999 Kültür Bakanlığı)

Kırım Tatar Miilî Kurultayı 9 Aralık 1917'de Bahçesaray'da toplanarak İlk Kırım Tatar hükûmetinin başkanlığına Numan Çelebi Cihan'ı, Harbiye Bakanlığı'na Cafer Seydahmet'i seçti. Kırım Tatar Miilî Kurultayı'nın üç eşbaşkanı da Hasan Sabri Ayvazov, Abdülhakim Hilmi ve Cafer Ablayev'den oluşturuldu. (Kırımlı, 1996: 250)

"Millî Kurultay, 13 Kasım 1917 tarihli oturumunda on sekiz maddelik bir Anayasa kabul etti. Buna göre, Kırım Halk Cumhuriyeti kurulmuş oluyordu. Kurultay, daha sonra seçimlere gidilmek üzere Meclis yerine geçmişti. Çelebi Cihan'ın başında bulundugu Kırım hükümeti Akyar hariç bütün Kırım'ı kontrol etmekte idi. Fakat, Kırım millî hükümeti fazla sürmedi. Bolşevikler Kırım'ı işgal ederek 23 Şubat'ta Çelebi Cihan'ı kurşuna dizdiler. 1918'de milliî kuvvetler yeniden harekete geçerek duruma hakim oldular. 8 Mayıs'ta Kurultay toplantıya çağrıldı. Bu sırada Rusların kurdurduğu hükümet de devam ediyordu. Osmanlı ve Almanya Kırım'ın Türk Cumhuriyetini tanıdılar. Toplanan ikinci Kurultay siyasî, sosyal ve iktisadî konularda bir çok kanunlar çıkardı. 3 Kasım 1919'da Bolşevikler Kırım'ı yeniden işgal etti. 18 Ekim 1921'de bir kararname ile, Veli İbrahim

başkanlığında Kırım Sovyet Cumhuriyeti'ni kurdular. Bolşevikler diğer Rus unsurlarla mücadele içinde olduklarından, önce yumuşak davrandılar. Kırım'ın muhtar bir cumhuriyet olacağı vaadinde bulundular. Türkçe resmî dil kabul edilip, daha önce topraklarından sürülmüş olanlara topraklarının geri verilmesi gibi tedbirler ilân edildi. Bu tedbirler yerine getirilmediyse de, 1928 yılına kadar Kırım Türk Cumhuriyeti özerk bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürdü. Hükümetin başında bir Türk vardı ve üyelerinin çogunluğu da Türk idi. Özel mülkiyete de vizin verildiğinden istikrarlı bir gelişme yolu açılmakta idi. Türkler tarafından çeşitli edebi, kültürel dergiler ve gazeteler çıkarılmaya başlandı. 1928'de özel mülkiyetin kaldırılması ile yeni ve yıkıcı bir dönem daha başladı. 1928 ve 1931 yılları arasında da, toprakları ellerinden alınanların direnmesi üzerine kırk bin cıvarında Kırımlı Ural bölgesine sürgün edildi. Bundan sonraki yıllarda da, Ruslaştırma icraatlarına karşı gelen sayısız Kırımlı aydın öldürüldü yahut sürgün edildi. (Kırım T-T E:1999 Kültür Bakanlığı)

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar Kırım'ı işgal etti ve birçok köyü yakıp yok etti. 18 Mayıs 1944'te ise Ruslar, Kırım Tatarlarını toplu olarak Türkistan'ın içlerine ve Sibirya'ya sürdüler. Bu sürgünde sayısız insan, vahşice dolduruldukları vagonlar içinde ve gittikleri sürgün yerlerinde Kırım'ın uzağında can verdiler. Kırım'da artık Türk kalmamıştı. Kırım, 1954 Şubat'ında çıkaratılan bir kararname ile Rusya Federasyonu'ndan çıkartılarak Ukrayna'ya bağlandı." (Kırım T-T E, 1999 Kültür Bakanlığı: 19)

"Sovyet Hükümeti 5 Eylül 1967'de yayımladığı bir kararname ile Kırım Tatarlarına haksızlık yapıldığını kabul etti; ama vatanlarına dönüş izni vermedi. 1989'dan itibaren her yana dağılmış olan Kırımlılar, her türlü yokluk ve sıkıntıyı göze alarak Anavatanlarına dönmeye başladılar. Anavatana göç hâlen de devam etmekte ve Kırım'daki Türk nüfusu giderek artmaktadır. 12

Şubat 1991'de Ukrayna'ya bağlı olarak Kırım Muhtar Cumhuriyeti kuruldu. 26 Haziran 1991'de ikinci Kırım Tatar Millî Kurultayı toplanarak, Kırım Tatarlarının kendi kaderlerini kendilerinin belirleyeceğini ilân eden *"Kırım Tatarlarının Millî Egemenlik Bildirisi"ni* yayımladı ve Kırım Tatar Millî Meclisi'nin 33 kişilik üyesini seçti. Meclis başkanlığına Mustafa Cemil Kırımoğlu getirildi." (Kırım T-T E:1999 Kültür Bakanlığı : 20)

1956'da seyahat hürriyeti elde eden Kırım Türkleri, için en önemli meselelerden biri de Vatan'a dönme mücadelesi olmuştur. 1967'den sonra mümkün olmayanı gerçekleştirme pahasına Vatan'a dönmeye başlamaları zamanla Kırım kültürünü, dolayısıyla edebiyatlarını da Kırım'a taşımalarını sağlamıştır. Kırım Türk folklorunu canlı tutan Kaytarma müzik ve oyun gurubu, ünıversitenin Kırım Tatar Dilli ve Edebiyatı bölümü Kırım'da faaliyetini sürdürürken, Kırım Türkçesi ile yayımlanan gazete ve dergilerin tamamı da Kırım'a taşınmıştır. 1991 yılında yapılan Millî Kurultay'ta Lâtin alfabesinin kullanılması kabul edilmiş, ancak imkânsızlıklar sebebiyle Lâtin alfabesi tam olarak uygulanamamıştır. Kitap neşriyatı artık tamamen Kırım'da yapılmakta ve baskılardan kurtulmuş millî menfaatlerini, millî duygularını haykırmaktan korkmayan yeni bir nesil yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Bugün Kırım edebiyatı gittikçe canlanmakta, yazar ve şâirler edebî dile her geçen gün daha fazla hâkim olarak yazmaktadırlar. (Kırım T-T E:1999 Kültür Bakanlığı, 41)

2. Wilhelm Radloff (1837-1918)

Gerçek adı Friedrich Wilhelm Radloff olan ünlü Türkolog, asker bir babanın oğlu olarak 1837 yılında Berlin'de doğmuştur.

Lise öğrenimi sırasında, klasik diller, Roma ve eski Yunan edebiyatları, klasik ve modern Alman edebiyatı konularında aldığı iyi eğitim filolojiye ilgisini arttırmıştır.

Radloff, lise eğitiminin ardından 1854 yılında Berlin Ünıversitesine girmiş, önceleri din bilim eğitimi almış, daha sonraları filozof Johann Friedrich Herbart'ın (1776-1841) felsefe öğretisinden etkilenerek bu alana kaymıştır.

Berlin Ünıversitesi'nde öğrenim aldığı yıllarda, karşılaştırmalı dilbilimin kurucularından Franz Bopp (1791-1867), dönemin önemli dilbilimcileri ; Michel Jules Alfred Breal (1832 -1915), Friedrich Adolf Trendelenburg (1802-1872) ve Heyman Steinthal (1823-1899) bu ünıversitede çalışmaktaydılar. Dönemin Avrupası'nda ve eğitim gördüğü Berlin Ünıversitesi'ndeki dilbilim konusundaki yoğun çalışmalar ve nitelikli hocalar, Radloff'un bu alana yönelmesinde büyük rol oynamıştır. Radlof, Berlin Ünıversitesi'ndeki eğitimi dışında Halle Ünıversitesi'nde iki dönem, ses bilimci August Pott'un (1802-1887) karşılaştırmalı dilbilim derslerine de katılmıştır.

"Moğol ve Tatarların Kökenleri" (1845) , "Kırgız Gerçeği Üzerine" (1865) , "Uygur Sorunsalı Üzerine" (1874-1875) gibi çalışmaları ile dönemin bilim dünyasında kendine önemli bir yer edinmiş olan hocası, doğu bilimci Wilhelm Schott'un (1802-1889) etkisi ile doğu bilimini kendine çalışma alanı olarak seçmiştir. Radloff, Türkçe ile birlikte Moğol, Mançu ve Çin dillerini öğrendiği gibi, İbrani , Arap ve Fars dili derslerine de devam etmiştir.

Ural-Altay dilleri konusundaki çalışmaları ve Berlin'de oluşturulan "Rusya'nın Bilimsel Araştırmaları Arşıvi" ne yaptığı büyük katkıları sayesinde Rusya ile iyi ilişkileri olan hocası Schott'un tavsiye mektubuyla doğu bilim konusundaki çalışmalarını sürdürmek üzere 1858 yılında o zamanki Rusya'nın başkenti olan Petersburg'a gitmiştir. 1854 yılında Petersburg'da açılmış bulunan Vostoçnıy Fakültet'de (Şark Fakültesi) Kazem-beg, Tantavi, İ.N Berezin, D.A.Chwolson, V.P Vasilyev ve Popov gibi tanınmış kişiliklerin çalışıyor olması, Radloff'un Rusya'ya giderek doğu dillerini yerinde öğrenmek isteğini arttırmıştı.

1860 yılında Altay bölgesinde, Rus-Çin sınırındaki Çuy nehrine seyahat etmiştir. Bu gezi sırasında yerel halk kültürü ile ilgili bol miktarda örnek toplamış, Rus ve uzakdoğu insanları arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Daha önceden bildiği Kalmık ve başka Altay dillerine, bu gezi ve sonrası kış aylarında Çevalkov adlı bir Teleut'tan öğrendiği Teleut (Telenget - Telengut) dilini de eklemiştir.

Radloff, Sibirya'da 1859-1871 yılları arasında 12 yıl kalmış, kışın öğretmenlik yapmış, yazları da dil, etnografya ve tarih malzemesi toplamak üzere Sibirya ve Türkistan'da yaşayan türlü Türk boyları arasında seyahat etmiştir.

Radloff, 1872'den 1884'e kadar 12 yıl Kazan'da kalmış ve bu zaman zarfında özellikle pedagoji, felsefe ve genel dil sorunlarıyla uğraşmış, çalışmalar ile ilgili 11 kadar eser yayımlamıştır.

1884’de Kazan’dan ayrılan Radloff Petersburg Bilimler Akademisi’nin Tarih ve Eski Eserler bölümüne üye seçildi ve oraya gidip yerleşti. Aynı yıl Kutadgu Bilig'i incelemek üzere Viyana’ya, 1886’da Kırım’a, 1887’de Batı Karamları’na seyahat etmişti. 1891’de Petersburg Akademisi tarafından Orhon Bölgesi’nin arkeolojik incelemesi için düzenlenen gezinin başında bulundu. Çin’e geçerek Orhon Yazıtları’ndaki Çince metinlerin tercümesini yaptırdı ve Kara-Balasagun yazıtının ön tercümesini hazırladı. Petersburg’a dönünce bu gezi hakkında 1982’de Almanca ve Rusça olarak iki ayrı ccild halinde basılan bir rapor yayımladı. Yenisey ve Orhon Yazıtları hakkındaki Fin yayınlarına (1889,1892) ve Radloff tarafından yayımlanan atlasa dayanarak (1892, 93, 96, 99), Danimarkalı dil bilgini Vilhelm Thomsen de bu yazıtların alfabesini çözmeye çalıştı. Thomsen 25.11.1892 tarihinde eski Türk yazıtlarında kullanılan alfabenin sırlarını çözmeye muvaffak oldu ve araştırmalarının neticesini bir mektupla Radloff’a bildirir. Bu sırada Radloff da 11 kadar işareti çözmüş olmakla beraber bütün metin ancak 1894’te Thomsen’in anahtarını kullanmak süretiyle okuyabildi ve ilk denemesini “Die Alttürkischen İnschriften der Mongolei I. Das Denkmal zu Ehren des Prinzen Kül Tegin” adı altında 35 sayfalık bir broşür halinde ancak 50 nüsha bastırarak meslektaşlarına dağıttı.

1898’de yine aynı kurum tarafından düzenlenen bir araştırma gezisi ile Turfan’a ve 1907’de etnografya müzelerini incelemek amacıyla Batı Avrupa’ya gitmiştir.

Daha sonraki dönemlerde Uygurca el yazma metinler üzerinde çalışan Radloff, 12 Mayıs 1918 tarihinde Petersburg'da vefat etmiş ve oradaki Protestan mezarlığına defnedilmiştir.

Eserlerinden Bazıları:

- **Güney Sibirya Türk Boylarının Halk Edebiyatları ile İlgili Örnekler** - Proben der Volksliteratur der Türkischen Staemme Süd-Sibiriens – St. Petersburg 1866-1867, 7 Cilt
- **Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatları ile İlgili Denemeler** - Proben der Volksliteratur der nördlichen Türkischen Staemme
- **Türk Boylarının Halk Edebiyatları ile İlgili Denemeler** - Proben der Volksliteratur der türkischen Staemme
- **Ünlü Sesler ve Dilin Gelişimini Üzerine Etkileri** - Die Lautalternation und ihre Bedeutung für die Sprachentwicklung , 5. Uluslarası Doğu Bilimciler Kongresi – Berlin 1882
- Zur Geschichte des Türkischen Vokalsystems
- **Türk Ağızları İçin Sözlük Denemesi** - Versuch Wörterbuches der Türk Dialecte
- **Kodeks Kumanikus'un Türkçe İçeriğinin Sınıflandırılması** - Das Türkische Sprachmaterial des Codex Comanicus
- **Kuzey Türk Ağızlarının Karşılaştırmalı Dilbilgisi** - Vergleichende Grammatik der nördlichen Türksprachen – Leipzig 1882-1883
- **Kıpçak Dili Üzerine** – Zur Sprache der Komanen - Leipzig 1884-1885
- Alttürkische Studien I, II, III, II., V, VI
- **Koşo Saydam** ve **Tonyukuk yazıtları**, **Kudatgu Bilig** Metin ve çevirileri
- **Kırgız Gözlemleri** - Observations sur les Kirghis - Paris, 1864"

(TEMİR:1991. Bu bölüm yazılırken Ahmet TEMİR'in Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri, 1991, Ankara eserinden faydalanılmıştır.)

3. Kırım Tatarcası

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Türkçesi, coğrafî açıdan tasnif yapan türkologlara göre “Kuzey Türkçesi”; fonetik değişmelere göre şıve tasnifi yapan türkologlara göre de “tav” gurubu içinde yer almaktadır. (Yüksel, 2005: 17)

Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Devleti ile uzun yıllar içi içe yaşaması ve hanlık içinde Kıpçak Türklerinin yanında Oğuz Türklerinin de yer alması, Kırım’da hem Kıpçak Türkçesinin, hem Oğuz Türçesinin, hem de Kıpçak-Oğuz Türkçesi karışmı konuşma dillerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durumu dikkate alan türkologların bir kısmı bu konuşma dillerini de sınıflandırmışlardı. (Yüksel, 2005)

Kırım Tatarcası ile ilgili araştırma yapan türkologlardan E.V. Sevortyan, Kırım Tatarcası adlı makalesinde, Kırım Tatarcasının ses bilgisi ve zaman zaman kelime hazinesi açısından Oğuz grubunun etkisi altında kalmasına rağmen Kıpçak grubuna girdiğinden bahseder. Ayrıca aynı makalede, Kırım Tatar edebî dilinin köken bakımından Kumancaya ve Karadeniz bölgesinin kuzeyinde yaşamakta olan yakın kabilelerin dillerine uzanabilen merkezî ağızlardan oluştuğuna değinir. (Sevortyan,1966 ; Minara Aliyeva tarafından çevrilmiş makaleden faydalanılmıştır; EÜ. Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi, X, İzmir, 2005)

Gergard DOERFER, Kırım Tatarcasını şu şekilde incelemektedir:

1. *Kırım Osmanlıcası*
2. *Merkez Kırım Türkçesi*

2. a. Kuzey Merkez Kırım Türkçesi (Merkezi Bahçesaray)

2. b. Güney Merkez Kırım Türkçesi (Kırım Osmanlıcasının temas bölgesinde konuşulur ve Kuzey Merkez Kırım Türkçesinden Kırım Osmanlıcasına geçiştir.)

2. c. Doğu Merkez Kırım Türkçesi (Feodosiya, Kırım Tatarcasından Kırım Osmanlıcasına bir geçiştir.)

3. *Kırım Tatarcası (Kırım Yarımadasının kuzeybatısında ve doğusunda)*
4. *Kırım Noğaycası (Kuzeydoğuda Perakop yöresinde)*
5. *Dobruca Tatarcası (Köstence'nin güney kısmında)*
6. *Dobruca Noğaycası ((Köstence'nin kuzey kısmında)*

(Doerfer, 1959; Mustafa Argunşah tarafından çevrilmiş makale, Türk Dünyası Araşırmaları, 1995: 177)

Türk Dünyası'nı hemen her yönden araştırıp inceleyen ve eserleriyle Türkoloji alanında çığır açan Alman asıllı Rus Türkoloğu Wilhelm Radloff, 1860-1870 yılları arasında her yıl (1864 hariç) yaptığı gezilerde derlediği dil malzemesini, 1866-1907 yıllarında 18 cilt halinde (10 cilt metin, 8 cilt tercüme) yayınlamıştır.

Tezimizin konusu olan "Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); Vıv Cilt Kırım Yarımadası Ağızları Örnekleri" adlı eser, Radloff'un 1886-1891 yılları arasında Kırım'da kaldığı dönemde buradaki sözlü halk edebiyatının ağızlarından derlenerek yazıya geçirilmiş ve 1896 yılında St. Petersburg'ta kiril alfabesiyle basılmıştır.

Bu eserin ön sözünde Kırım'da yaşayan halkların dil özellikleriyle ilgili şu tespitlerde bulunmuştur.

1)Güney lehçeleri.

Telaffuzda, dil bilgisi kalıplarında ve leksikolojik bileşimde güney etkisinin üstün olduğunu görüyoruz.

a)Güney kıyısının şıvesi (Baydar Kapılar'dan Üsküt'e kadar).

Önemli dalgalanmalara uğramayan, kendine özgü sıkı biçimde düzenlenen ses sistemine sahiptir. Dil bilgisi bakımından bu şıve tümüyle güney lehçelere ait olmalıdır.

b)Bahçesaray, Simferopol (Akmesçit), Karasubazar, Feodosiya (Kefe)ve Kerç şehirlerin şıvesi.

Temelinde kuzey şıvesi olan, fakat her tabakasında güney unsuru ağır basan ve gene de kuzeyinin yerini almayan karışık bir lehçedir.

Fonetik ve dilbilgisinde önemli yeri güney unsura ait olmakla birlikte her yerde eski kalıplara hâlâ rastlamaktadır. Eski kalıpların daha çok veya daha az kullanılması bazı şahısların eğitim seviyesi ve uğraştığı iş türünden kaynaklanmaktadır.

c)Kuzey yamaçlarında ve dağların eteğinde oturanların şıvesi.

Öncekine benzemekle birlikte çoğu zaman kuzey kalıpların ağır basmasından dolayı karışık bir lehçedir. Ancak herkes kolaylıkla güney kalıplara hâkim olduğu halde onları çok nadir kullanır.

2)Kuzey lehçeler.

a)Kırım şıvesi.

Güney lehçesinin etkisi vardır, ama tümüyle ikinci grupta yer almaktadır. Telaffuz bakımından bu dil Kuzey-Tatar lehçelerinden sayılmaktadır. Her yerde kuzey dil bilgisi kalıpları kullanılır ve bazı güney kalıpları kendini göstermaktedir. Kelime hazinesi, güney etkisine uğramıştır. Genel olarak dilin şekil birliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Çift kullanım kalıpları çok nadirdir ve sadece bazı kişilerde görülmektedir. Bu tür şıveleri kesin bir şekilde ayırt edemiyoruz. Çünkü çöl etkisi sebebiyle onların değişiklikleri yok olmuşlar. Çöldeki diller ise bir yandan Kırım, bir yandan Kerç yarımadası dillerinden daha net bir şekilde ayrılır. Evpatoriya şehrinde oturanların dilinin kuzey lehçelere ait olduğunun söylenmek gerekir. Bunlara, çöldeki Tatarlar ile yaptığı iş türünden dolayı sıkı ilişkilerde bulunan Karasubazar ve Feodosiya şehirlerinde oturanların bir kısmının dili de katılmaktadır.

b) Noğay şivesi.

Kırgızca'ya çok yakın olan saf Kuzey-Tatar dilidir. Bu şıve günümüzde hemen hemen yok olmuştur ve sadece Kıyat köyündeki bazı insanlar tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca, çöldeki ozanların söylediği şarkılarda ve kahramanlık destanlarında hâlâ yer almaktadır. Kıyat'ın genç nesili ise daha çok Kırım Tatarlarının dilini kullanmaktadır.

Türkçe konuşan Kırım'ın geri kalan halkının şıvesi ise onlarla yaşayan Tatarların dilinden hiçbir farklılık göstermemektedir. Karaimler ve Kıpçaklar, Bahçesaray ve Karasubazar saf şehir lehçesini konuşmaktadırlar.

Evpatoriya'da yaşayan Karaimler'in dili çöl lehçelerinin çoğu özelliğini taşımaktadır.

Bu lehçelerin değişiklik özelliklerini inceleyebilmek için, buradaki yayımlanmış metinlerin ilk kısmını oluşturan, halk edebiyatının örneklerini her yerden toplamaya mecbur kaldım. Bu örnekler ancak dil bilgisi bilmeyen şahıslar tarafından okunmuştur. Bundan dolayı bunlarda halkın en alt tabakasının bazı şıvelerinin yerel değişikleri tıpkı kullanıldığı gibi aktarılmıştır. Eğitimli halkın dili, eğitimsiz halkın dilinden tamamen farklıdır. Kırım şıvelerin tam bir tablo sunmak için bu şıveye önem vermeliydim. Eğitimli insanların dikte örnekleri yazmaya imkânım olmadı. Arapça yazılan metinlerin toplanması ise bana paha biçilmez geliyordu, çünkü onlarda konuşma dilinden daha ziyade Osmanlı edebiyatı etkisi görülmekteydi." (Proben 1896: 11-17)

Kırım'da 14 ayrı bölgeden derlenerek yazıya geçirilen bu eserde yer alan edebî türler, kendi hususiyetlerine göre zaman zaman nesir, zaman zaman da nazım şeklindedir. Derlemelerde halkın hafızasında yaşayan destanlar, kahramanlık hikâyeleri ve masallar bulunmaktadır. Bazen bir destan farklı bölgelerde biraz farklı anlatımlarla karşımıza çıkabilmektedir.

I.BÖLÜM: METİN ve AKTARMA

1. BAQÇISARAY.

I) Üçkündür

Bir yaşnıñ adı Üçkündür. Bu yaş wara äwlänä. Bunuñ bardır bir büyük qazan, bir dä ufaq qazan. Xatına däy-ki: bügün bir aş pişir! dii, Xatın aş pişiräcäk, büyük qazanğa na-qadar tuz qoyacaq? bilmäy. Xatını dii: anama sor! dii; büyük qazanğa nä qadar tuz qoyayım? sor! dii, ufaq qazanğa nä qadar tuz qoyayım? sor! diiÜçkündür vardı qaynanasına, sordı qaynanasından. Qaynanası büyük qazanğa qoş awuç, dädi, kiçik qazanğa siñir dädi. Şindi ol Üçkündür qaynanasınıñ äwindän çıqtı yolğa, unutacaq dägänçä qoş awuç, siñir awuç däp kälä. Şindi yaz künü ädi Üçkündür bu sözlärni aytıp kälä bir xarmanğa, qoş awuç, siñir awuç kälä. Xarmancılar bu söznü äşitip dii-ki; sän mında nä üçün qoş awuç, siñir awuç däysin, biz bundan bäş altı baqla boğday çığar däp aytamız, sän qoş awuç, siñir awuç bizgä yaman idip aytasın. Bu xarmancı öpkäläp anı tutup kötäklädilär. Üçkündür sordu bu

1. BAHÇESARAY

I) Üçkündür

Bir gencin adı Üçkündür idi. Bu genç evlenir. Bunun bir büyük kazanı, bir de ufak kazanı vardır. Karısına, bugün bir yemek pişir, der. Kadın yemek pişirecek, büyük kazana ne kadar tuz koyacağını bilmiyor. Karısı; anama sor, büyük kazana ne kadar tuz koyayım, küçük kazana ne kadar tuz koyayım, der. Üçkündür kaynanasına gider, ondan sorar. Kaynanası büyük kazana iki avuç, küçük kazana tek avuç, der. O Üçkündür, kaynanasının evinden yola çıkar, unutmamak için iki avuç, tek avuç diye diye gelir. Şimdi yaz günüydü. Üçkündür bu sözleri, iki avuç tek avuç diye diye bir harmana gelir. Harmancılar bu sözü işitip: “Sen burada niçin iki avuç, tek avuç diyorsun? Biz buradan beş altı bakla buğday çıkar diyoruz; sen iki avuç tek avuç diyerek bize kötülük ediyorsun.” derler. Bu

xarmancılarğa: nä aytaym? dädi. Xarmancılar dädi-ki: bäräkätli bolsun! däp ayt! dädilär. Şindi bu Üçkündür kätä-yatır, bäräkätli olsun! bäräkätli olsun! däp kätä-yatır. Bir dağı warsa, yolda bir ölük kälip-yatır, bu ölükkä qarap Üçkündür dädi-ki: bäräkätli olsun! bäräkätli olsun! Ol ölük kätirgän adamlar yügürüp käldi, bastı anı, ölükkä bäräkätli olsun! däp nägä aytasın? däp Üçkündürnü kötäkladilär. Soñ Üçkündür sora: bäräkätli olsun! dägän söz yärämasa, nä aytayım? dii-Alla räämät ätsin! däp ayt! dädilär. Şindi Üçkündür çığa yolğa yänä Alla räämät ätsin, Alla räämät ätsin! däp kätä-yatır. Üçkündür anı aytıp kätkändä yolda bir toy kälä. Toynuñ yanına kälip, Alla räämät ätsin! däp ayttı. Adamlar bu söznü äşitip Üçkündürnü bastılar, kötäkladilär. Ä däli adam bu toyğa nä üçün Alla räämät olsun! däp aytasın? Üçkündür sordu-ki: bu söz yaramasa, nä aytayım? Ol adam dii-ki, sän ura! ura! däp qıçqır! diiÜçkündür ura ura däp qıçqırıp yolğa kätä. Yolda bir awcı aw atacaq, tüfäk qolunda tutup, bu

harmancılar öfkelenerek onu tutup döverler. Üçkündür bu harmancılara, ne söyleyeyim, der. Harmancılar; bereketli olsun, diye söyle, derler. Bu Üçkündür, bereketli olsun, bereketli olsun, diye diye gidiyor. Bir daha gider ki, yolda bir ölü getirirler; Üçkündür bu ölüye bakarak, bereketli olsun, bereketli olsun, der. O ölüyü getiren adamlar, koşarak gelir; niye ölüye bereketli olsun, diye söylüyorsun, diye Üçkündür'ü döverler. Sonra Üçkündür, bereketli olsun, sözü doğru değilse ne söyleyeyim, diye sorar. Allah rahmet etsin, diye söyle, derler. Üçkündür yine yola çıkar, Allah rahmet etsin, Allah rahmet etsin diye diye gider. Üçkündür bunu söyleyip giderken yolda bir düğün alayına rast gelir. Düğün alayının yanına gelerek Allah rahmet etsin, diye söyler. Adamlar bu sözü işitip "E deli adam, bu düğün alayına niçin Allah rahmet etsin diye söylüyorsun?" diye Üçkündür'ü tutarlar, döverler. Üçkündür, bu

ura ura qıçqırıp yanına kälgändä awnı qaçırdı. Bu awcı çaldı kötäkni, nä üçün mäniñ awumnı qıçqırıp qaçırdıñ? däp, kötäklädi, kötäklädi. Üçkündür qorqup sordu awcığa: napayım? dädi. Awcı ayttı: sän qıçqırma! sän tim tiki bol! dädi. Şindi wardı bu Üçkündür äwinä, qaqtı qapuyu, xatını qıçqırdı. Xatını käldi, sordı: kim qıçqırdı? däp. Bu Üçkündür awcınıñ sözün “tim tiki bol!” dädi. Xatını qorqtu, kim kälä mänim üyümä? däp qorqtı. Bir da qaqtı qapunu, qaqtı, o kim o? däp qıçqırdı. Tim tiki oldu, dädi bu. Xatını ziyada qorqtu bir da qaqtı qapunu, ol kim ädiñ däp ayttı, yänä tim tiki oldu dädi. Baqtı Üçkündür, qapu açılmadı, bardı cääminiñ azbarında yattı, ıştanını täşti, yattı, ıştanınañ bunuñ kötü körülä. Käldi äfändi sabah yaqın äzan oquma. Baqsa bir ärif yata. Bu nä şii olmalı qıp qırmızı? Üçkündür bäñzäy diiA äfändim şindi adım taptım, diiTurup üyünä wara. Xatını sora: xayda qaldıñ? diiMän burada kötäk aşadım, dii, mänim adım äfändi taptı diiBir qaawä pişir! dii, çaqırayıq

söz doğru değilse ne söyleyeyim, der. O adamlar; sen hurra, hurra, diye bağır, derler. Üçkündür hurra hurra diye bağırıp yola gider. Yolda bir avcı avlanmak için tüfeği elinde tutarken, bu, hura hura diye bağırarak yanına gelince avı kaçırır. Bu avcı iyice dövdü, niçin benim avımı bağırarak kaçırdın, diye dövdü dövdü. Üçkündür avcıya korkarak, ne yapayım, diye sordu. Avcı; sen bağırma, sen sessiz ol, der. Şimdi bu Üçkündür evine varır, kapıyı vurur, eşi seslenir. Kadın gelir, kim bağırdı, diye sordu. Bu Üçkündür avcının sözünü, “sessiz ol”u söyler. Eşi; “benim evime gelen kimdir?” diye, korkar. Bir daha vurur kapıya, “kim o? ” diye bağırır. Bu sessiz ol, der. Eşi fazlasıyla korkar, bir daha vurdu kapıya, o; kimsin diye söyler, diğeri yine sessiz ol, der. Üçkündür baktı ki kapı açılmaz, gider caminin bahçesinde yatar, pantolonunu yırtar, yatar; pantolonundan bunun poposu görülür. Sabaha yakın hoca

äfändini, dii, bir qaawä içiräyk! diiXatını maqul, diiÜçkündür bara äfändigä “käliñ bizim üygä, dii, bir qaawä içmägä, dii, käliñiz!” Äfändi qiina, quşana, wara olarnıñ äwinä. Qaawä pişirip kätirälär. Xatını qazanda aşnı astı oçaqqa. Qazan başladı qaynamağa. Soñ dädi xatın qocağa: war bazardan ötmäk al da käl! dädi, bizdä ötmäk yoq, qoca kitti ötmäk kötärmägä. Şindi äfändi bilän xatın qaldı äwdä, qoca kätti bazarğa. Şindi xatın oqlu kätirdi üygä başladı yağlamağa. Äfändi sordu: bu nüçün yağlaysın? däp sordu. Xatında dädi-ki: bizä bir misafir käläcäk onumän kötünü soqacaq qocam dädi. Soñ qorqa äfändi, şindi kälir, soqar mänim kötümü däp qorqtu. Şindi nä ätär, papuşların aldı qorqqandan qaçtı äfändi. Xatını anda aş qazan saqladı, qoca ötmäkni alıp käldi, sordu xatına: qayda äfändi kätti? däp sordu. Xatın dädiki: äfändi aşımızını aldı qaçtı, dädi. Qoca qıstı ötmäkni qoltuğuna, äfändiniñ artınan yügürdü, äfändigä qıçqırdı: toqta äfändi! toqta! män bir batırıp alaym! diiOl äfändi, oqlunu

efendi ezan okumaya gelir, bir de bakar ki bir adam yatıyor. Bu nasıl şeydir kıpkırmızı, pancara benziyor, der. Ay efendim şimdi adımı buldum, der. Kalkıp evine gider. Eşi, nerede kaldın, diye sorar. Ben burada dayak yedim, benim adımı hoca efendi buldu. Bir kahve pişir çağıralım hoca efendiyi, bir kahve içirelim der. Eşi, olur der. Üçkündür hoca efendiye varır; bizim eve bir kahve içmeye gelin, der. Hoca efendi de giyinir kuşanır onların evine varır. Kahve pişirip getirirler. Karısı kazandaki yemeğin altını yakar. Kazan kaynamaya başlar. Sonra kadın kocasına; var pazardan ekmek al da gel, bizde ekmek yok, der. Kocası ekmek getirmeye gider. Hoca efendiyle Üçkündür’ün karısı evde kalır, kocası pazara gider. Şimdi karısı eve oklavayı getirir, yağlamaya başlar. Hoca efendi, bunu niçin yağlıyorsun, diye sorar. Kadın da, bize bir misafir gelecek, kocam onu götüne sokacak, der. Sonra

kötümä soqacaq däp qorqa, “Anaña, awradıña batır!” däp äfändi qorqup qaça. O toqta! däp quuna, bu qaça da qaça. Üçkündür äfändigä yät’almadı, qayta kälä äwgä. Qocasına dii xatını: sän däli ärsin, bir xatın män säni aldatam. Män, bäwlä däli olsañ, sändän ayrılam. Sän bu qatap kötäk aşap kälgänsin. Bir kärä anama yibärdim xizmät üçün, sän bäş yärdä kötäk aşadıñ, gänä alla razı olsun-ki äfändi adıñı buldu. Cäämigä barıp yatmağan bolsañ, bir afta yatar ädiñ, Üçkündür adıñ tapmağan bolsa.

hoca efendi, şimdi gelir sokar benim götüme, diye korktu. Şimdi hoca efendi ne yapıp edip pabuçlarını alır, korkusundan kaçar. Üçkündür’ün eşi orada yemek kazanını saklar, kocası ekmeği alıp gelir, karısına; hoca efendi nereye gitti, diye sorar. Karısı, hoca efendi yemeğimizi aldı kaçtı, der. Kocası ekmeği koltuğunun altına sıkıştırır, hoca efendinin ardından koşar, efendiye “Dur efendi, ben bir bandırıp alayım!” diye bağırır. O hoca efendi oklavayı popoma sokacak diye korkar. “Anana, avradına batır” diyerek korkup kaçar. O, dur diye kovalar, bu kaçar da kaçar. Üçkündür hoca efendiye yetişemez, evine dönüp gelir. Karısı kocasına, “Sen deli adamsın, ben bir kadın olarak seni aldatıyorum. Sen böyle deli olursan, senden ayrılırım, sen sopa yiyerek gelmişsin. Bir kere iş için anama gönderdim, sen beş yerde dayak yedin, yine de Allah razı olsun ki hoca efendi kim olduğunu bildi.

Camiye gidip yatmasaydın, Üçkündür adını bilmemiş olsaydın bir hafta yatardın.

2) Yalancı

Padışalıqta bir küp altın asqanlar, kim yalan sözläsä, bu küp altın alsın! kätsin! däp. Padışalıqqa bir yalan söz aytaym däp bardım. Ayttım män bıyıl bir xarpus bostanı yäktim, bardım, kästim xarpusnuñ bir dänäsin kässäm tüştü pıçağım xarpus içinä, kirdim o xarpus içinä qıdırdım pıçağımnı xarpus içindä, tapmadım pıçağımnı, wardım, padışalıqqa bu laflarımnı dädim. Padışalıqta dädilär-ki: olcu dır dädilär. Olcu dägändä män altını alamadım, qayttım altınsız. Şindi padişalıqqa käldi bir yalancı-da ayttı: biz xiiyar bostanı yäktik, dädi, bir xiiyar biñ arşın boy oldu, dädi, käñligi bäş yüz arşın oldu, dädi, bu xiiyardan mos yasadıq, bu qadar araba mos ilä yürdü xiiyar mayışmadı. Padışalıqta olcu dır, dädilär, bu yalancı da altını alalmadı. Şindi

2) Yalancı

Sarayda “kim yalan söylerse bu bir küp altını alsın gitsin” diyerek bir küp altın asmışlar. Saraya bir yalan söz söyleyeyim diye gittim.

-Ben bu yıl bir karpuz bostanı ektim, gittim karpuzun bir tanesini kestim, keserken bıçağım karpuzun içine düştü; o karpuzun içine girdim, bıçağımı karpuz içinde aradım, bıçağımı bulamadım, vardım padişahlığa bu laflarımı anlatayım dedim. Sarayda olabilir, derler. Olabilir deyince ben altını alamadım, altınsız döndüm.

Saraya bir yalancı daha gelir; biz bu yıl hıyar bostanı ektik, bir hıyarın bin arşın boyu oldu, genişliği beş yüz arşın oldu, bu hıyardan köprü yaptık. Bu kadar araba köprüde yürüdü, hıyar eğrilmedi. Sarayda olabilir, derler; bu

bir yalancı da käldi, dädi qapısta bostan yäktik, dädi, bäş yüs adam ülüskäri bilän qazdıq-ta, qabıstanı yıqtırmadıq. Padışalıqta dädilär olcu dır däp dädilär. Ol yalancı da altınnı da alamadı. Andan soñ käldi bir baqçıcı, padişalıqqa dädi: illi armut tärägimiz bar ädi dädi, bir armutu käldi äki put yigirmä sägiz funt, dädi. Padışalıqta dädilär: olcu dır dädilär. Ol baqçıcı da altınnı alamadı. Şindi biz baqarmız näçik almalı altınnı, bu qadar yalancı alamağandan soñ. Bu şähärniñ içindä bir bäk fuqarä adam bar ädi, alay xalq o adamğa yalancı, aynacı diilär, şähärdä bu adam gibi yalancı, aynacı tapılamaz. O fuqaräniñ xatını ölä. O şähärda bir fuqarä tul xatın bar, yaqşı xatın ädi xatını ölgän soñ o fuqarä adam aña xabär yibärä, almağa istäy. Tul xatın da bu xabär alıp baram, dii, oña diiOl kün dügün ätä, o xatını ala. Bir on bäş kün bir yigirmä kün bu äki oturalar. Fuqarä qocası

yalancı da altını alamaz. Şimdi bir yalancı daha gelir; lahana bostanı ektik, beş yüz adam sıra ile kazdık da lahanayı yıktıramadık. Sarayda olabilir, diye söylediler. O yalancı da altını alamaz. Ondan sonra bir bahçıvan geldi, padişahlığa; elli armut ağacımız vardı, bir armudu iki put[1] yirmi sekiz funt[2] geldi, der. Sarayda, olabilir, derler. O bahçıvan da altını alamaz. Şimdi bu altını bu kadar yalancı alamadıktan sonra biz nasıl almalıyız diye bakmalıyız. Bu şehrin içinde çok fakir bir adam vardı, bütün halk o adama yalancı, kurnaz diyordu. Şehirde bu adam gibi yalancı, kurnaz bulunmazdı. O fukaranın eşi ölür. O şehirde bir fukara dul kadın var. Güzel kadın idi, eşi öldükten sonra o fukara adam ona haber gönderir, onu almak ister. Dul kadın da bu haberi alıp ona varırım, der. O gün düğün yapar, o kadını alır. On beş gün, yirmi gün bu ikisi yaşarlar.

[1] Put: Ruslarda eskiden kullanılan 16.3 kiloluk ağırlık birimi.
[2] Funt: Ruslarda 409.5 gram ağırlığın karşılığı.

bügün tapsa yarım ötmäk, äwinä kätirä bu yarım ötmäkni, aşaylar. Sabahına tapmasalar bu aç yatalar. Şindi dii xatını qocasına: män saña kälmädän burun, sän bir aynacı, yalancı däp äştär ädim. Biz bügün aç yatamız, sän aynacı, yalancı bolsañ bir yalan sözläp padışalıqtan asqan küp altınnı alıp kätirälmässinmi? dii, qocası qulaq asmay ötmäk istäp yürä. Xatını bügün da ayta, yarın da ayta, qocası qulaq asmay. Ayta, ayta xatım, qocasın bäzdirdi, bu laf ilän. Soñ qoca: baraym! diiBularnıñ bir bir küpläri bar, äki qulaqlı küp ädi. Qocası baylay quşaqnı küpnüñ qulağına, küpnü ala arqasına padışalıqqa bardı. Padişalıqqa kirip fuqarä “sälam aliikim” dädi, ular dädi: aliikim sälam! dädi. Fuqarä munaw küpnü köstärdi, andan soñ ayta: mänim babam bir zäñgin adam ädi, dädi, siziñ babañız mänim babamdan bu küp bilän qırıq küp altın alğandır, bu altını maña wäriñiz! dädi. Padışalıqta nä aytmağa bilmädilär, olcu dır däsä bu fuqarägä qırq küp altın bäräcäk,

Fukara kocası bugün yarım ekmek bulursa evine getirir, bu yarım ekmeği yerler. Sabahına bulamazlarsa bunlar aç yatarlar. Karısı kocasına, “Ben sana gelmeden önce seni kurnaz, yalancı diye duyuyordum. Biz bugün aç yatıyoruz, sen kurnaz yalancıysan, bir yalan söyleyip saraya asılan bir küp altını alıp getiremez misin?” der. Kocası kulak asmaz, ekmek ister. Karısı bugün de söyler, yarın da söyler, kocası kulak asmaz. Karısı bu sözü söyleye söyleye kocasını bezdirdi. Sonra kocası, gideyim, der. Bunların bir küpleri var idi. Bu iki kulaklı küp idi. Kocası küpün kulağına kuşağını bağlar, küpü sırtına alır, padişahlığa varır. Fukara saraya girip, selâmün aleyküm, der. Onlar, aleyküm selâm, der. Fakir bu küpü gösterir, ondan sonra: “Benim babam zengin bir adam idi, sizin babanız benim babamdan bu küp ile kırk küp altın almıştı, bu altını bana verin!” der. Saraydakiler ne

yalan däsä bu fuqarä asqan küp altın alıp kätäcäk. Aqiibät yalan dädilär. Yalan dägändän soñ fuqarä asqan küp altınnı alıp awinä kätti, mıradlı mıradına änsin! Mıratsız määrim kätsin.

söyleyeceklerini bilemezler, olur derlerse bu fukaraya kırk küp altın verecekler, yalan derlerse bu fakir asılan küp altını alıp gidecek. Sonunda yalan derler. Yalan dedikten sonra fakir, asılan küp altını alıp evine gitti, muradı olan muradına ersin! Muratsız olan mahrum kalsın.

3) Bay Qız

Bir zamanda war bir zamanda yoq bir bay war ädi. O bayğa tilänçi kälsä här tilänçigä här kün bir altın wärä. Dämäk biñ adam kälsä här kündä biñ altın wärä. Tiläncigä altın wärgän soñ mäniñ gibi bir xayratçı qul warmı'kän dädi. Bir kündä bir tilänçi käldi, bay bir altın wärdi, wärgän soñ dädi-ki: mäniñ gibi bii xayratçı qul warmı? däp. U yärdi dädi tilänci "a bay, dädi, gändi gändini kötärdiñ günähkär olduñ, o siziñ xayratıñız xayratmı? Istambul şähärindä bir qız war, här kündä här tiläncigä bir küräk altın xayratqa wärä, biñ adam kälsä biñ küräk altın

3) Zengin Kız

Bir varmış, bir yokmuş, bir zengin varmış. O zengine, dilenci gelirse her dilenciye her gün bir altın verirmiş. Demek her gün bin adam gelirse bin altın veriyor. Dilenciye altın verdikten sonra benim gibi bir yardımsever kul var mı acaba, der. Günlerden bir gün bir dilenci geldi, zengin bir altın verdi, verdikten sonra: "Benim gibi hayırsever kul var mı?" der. O zaman dilenci zengine: "A zengin kişi, kendi kendini yücelttin günahkâr oldun, bu sizin hayratınız hayrat mı? İstanbul'da bir kız var, her gün her dilenciye bir kürek altın hayrat veriyor, bin adam gelirse

wärä. Şündü bay xarıya säwlädi, dädi ki: sän mağa aşaması tatlı, kötärmäsi yäñil bäwlä bir aş bişir, män bu qızıñ qayratı sayı äkänin biläcäyim. Şindi bay tilänci rubasın kii dii, qızğa kätäcäk Istambulğa, bu qızıñ xayratınıñ sayısı bilmäk üçün kätäcäk. Şindi dämäk mindi paraxotqa, yollandı. Istambulğa yätti, bardı, anda bir fuqaräniñ üyünä musafır oldu. Ol musafır mutlaq fuqarä. Şindi bunu alla musafırı aldı, amma aşatmağa bir şii yoq. Päk utandı musafır. Çaqırdı şindi kälgän musafır cäbindän bir awuç altın, wärdi bu altınnı xanı sahıbına, dädi: sän fuqaräsin, saqınma! War bazarğa aşamağa aş al bazardan! Xanı sahıbı altınnı aldı, wardı bazarğa, anda aşqa käräkni aldı, käldi üygä. Başladı aşnı bişirmägä, qoydı sofun, yädilär. Şindi kälgän tilänci xanı sahıbına dädi: mında bäwlä bäwlä bir qız war, här kündä kälgän tiläncigä bir küräk altın wärä äkän. Sayımı bu? dädi. Sayısın bilmägä käldim. Sayı,

bin kürek altın veriyor.” dedi. O zaman zengin, karısına: “Sen bana yemesi tatlı, taşıması kolay bir aş pişir, ben bu kızın hayratı gerçek miymiş öğreneceğim.” der. Şimdi zengin, dilenci giysisini giyer, kıza İstanbul'a, bu kızın hayratının sahisini öğrenmek için gider. Vapura biner, yola çıkar. Istanbul’a vardı, orada bir fukaranın evine misafir oldu. O misafir fukara olmalı. Şimdi bunu Allah misafiri diye aldı, ama yedirmeye bir şeyi yok. Pek utandı misafir. Şimdi gelen misafir fukarayı çağırdı, cebinden bir avuç altını ev sahibine verdi: “Sen fukarasın, utanma! Var pazara yemeğe bir şey al pazardan!” Ev sahibi altını aldı, pazara gitti, orada yemek için gerekeni aldı, eve geldi. Yemeği pişirmeye başladı, sofrayı kurdu, yemeği yediler. Şimdi gelen dilenci ev sahibine: “Burada böyle böyle bir kız varmış, her gün gelen dilenciye bir kürek altın veriyormuş. Gerçek mi bu? Gerçeğini öğrenmeye geldim”

dädi sahıbı. Şunuñ üyün köstär maa! dädi musafır. Aş yägändän soñ çıqtı fuqarä üyündän, musafırğa qızıñ üyün köstürdü. Musafır ägbäsin aldı, kitti qızıñ üyünä, qaqtı qapusun. Qız qapunu açtı, musafır kirdi, “Razii alla üçün!” dädi. Qız bir küräk altın çıqarıp bärdi. Alla razı bolsun! dädi, ömürüñ çoq olsun! dädi. Sawlıq bilän qal! dädi. Qayttı musafır, käldi fuqaräniñ äwinä, axşam boldu, yattı. Sabah oldu, qalqtı, känä aldı ägbäsin, känä kitti tilänci bolup qızğa. Qaqtı qapusun känä. Razii alla üçün! dädi bir daha. Qız känä çıqardı bir küräk altın, känä wärdi tiläncigä. Sawlıq ilän qal! dädi känä. Qayttı musafır, käldi fuqaräniñ äwinä äki küräk altınnı fuqarägä wärdi äpisin. Axşam oldu, känä yattı. Sabah oldu, känä qalkqtı, känä ägbäsin aldı qıznıñ üyünä känä wardı, känä qaqtı qapusun. Alla üçün dädi. Känä qız bir küräk altın çıqardı, musafırğa wärdi. Altın da aldı musafır, Alla razı olsun! dädi. Hä balam sän

der. Gerçek, der ev sahibi. Misafir, şunun evini göster bana der. Yemek yedikten sonra fukara evinden çıktı, misafire kızın evini gösterdi. Misafir heybesini aldı, kızın evine gitti, kapısını çaldı. Kız kapıyı açtı, misafir girdi; Allah rızası için, dedi. Kız bir kürek altın çıkarıp verdi. “Allah razı olsun, ömrün çok olsun, sağlıkla kal” dedi. Misafir döndü geldi fukaranın evine, akşam oldu, yattı. Sabah oldu, kalktı, yine heybesini aldı, yine kızın evine dilenci olarak gitti. Yine kapısını çaldı. Allah rızası için, dedi bir daha. Kız yine bir kürek altın çıkardı, dilenciye verdi. Sağlıkla kal, der yine. Misafir döndü geldi fakirin evine, iki kürek altının hepsini fakire verdi. Akşam oldu, yine yattı. Sabah oldu yine kalktı, heybesini aldı, kızın evine vardı, çaldı kapısını. Allah için, dedi. Kız yine bir kürek altın çıkardı, misafire verdi. Altını da aldı misafir, Allah razı olsun, dedi. Ey çocuğum: “Sen kaçma benden, ben bir zengin idim, günde bin adam geliyordu

qaçma mändän! dädi. Män bir bay ädim, dädi, kündä biñ adam kälädi mańa, kündä bir altın wärädim här adamğa. Bir kün bir tilänci daha käldi, çıqardım, bir altın wärdim. Şu altınnı wärgän soñ qalibimä bu käldi: mänim gibi xayratlı qul warm'äkän dädim. Kündä biñ adam kälsä, biñ altın wäräm. Soñ sizni säwlädilär mağa. Ol säniñ xayratıñ xayratma, dädi o tilänci, Istambul şähärindä bir qız war, dädi, här kündä här kişigä bir küräk altı wärädi. Şu qıznıñ sayısın bilmägä däp käldim Istambulğa. Küräk altın bärgäniñ sayı oldu. Sormaq ayıp bolmasın qızım, dädi. Bu däwlät närädä bulduñ, dädi, män tilänci dügülüm dädi. Qalımca xayrat ätkän bir bay ädim, alla üçün küräk altın bärämädim. Sän qızım mändän basqın çıqtıñ. Maşalla olsun qızım sağa. Andan dädi-ki: bir da bu däwlätni närädän bulduñ, dädi, sormaq ayıp olmasın, sän ayt mańa! dädi. O waxta dädi qız: a bay mändän sormañız! Sän war! aya Sofiya

bana, her adama günde bir altın veriyordum. Bir gün bir dilenci daha geldi, çıkardım bir altın verdim. O altını verdikten sonra kalbimden, benim gibi hayırsever kul var mı acaba, diye geçirdim. Günde bin adam gelirse bin altın veriyorum. Sonra sizi söylediler bana. O dilenci; bu senin hayratın hayrat mı, İstanbul'da bir kız var, her gün her kişiye bir kürek altın veriyordu, dedi. Bu kızın hakikatini öğrenmek için İstanbul'a geldim. Kürekle altın verdiğin sahiymiş. Sorması ayıp olmasın kızım, bu zenginliği nereden buldun, ben dilenci değilim. Kendi halime göre hayır yapan bir zengin idim, Allah için kürekle veremedim. Sen kızım benden baskın çıktın. Maşallah kızım sana. Daha sonra dedi ki, bir de bu zenginliği nereden buldun, sormak ayıp olmasın, sen bana söyle."dedi. O vakit kız: "A bey benden sormayın, gidin Ayasofya camisinde bir Selim müezzin var, gerçeği ondan sorun. Sonra bana gelirsin, sana gerçeğini

cäämisindä bir Sälim määzin war dır, dädi andan sorarsız, dädi, sayısın, soñ maa käläsin, soñ aytırım saña sayısın. Kitti o yärdän bay, käldi fuqaräyä känä, oldu üylä, aldı bay abdäs, kitip otura cäämigä. Sälim määzin çıqtı minarägä, çıqqan waqtında qırmız yüzlü bir yigit ädi. Äzan oquğanca qırmız yüzlü otura, oqup qutulğan soñ sim siya tişindin tırnağınaca yanıp qala. Soñ Sälim määzin tüştü aşağa, başladılar namaz qılmağa. Namaz qılıp bitkän son cäämidän çıqtılar. O yärdä kördü Sälim määzin Istambulğa kälgän baynı. Xoş käldiñ dädi. O yärdä bay dädi: ay määzin bir daa minarägä çıqqan waqta qıp qırmız yüzlü bir däli qañlı olasın. Sormaq ayıp olmasın, minäradän tüşkän waqta bu tişindän tırnağıñaca yanmanıñ säbäbi nä dir? Sälim määzin dädi: ä bay, mändän sormañız! yoqarda Qawap Alı dägän war dır, aña warıñız! Andan sorañız! soñ sayısın mändän kälip sorarsız. Bay soñ kitti; män onu närädän tanırım?

söylerim" dedi. Oradan ayrıldı zengin, yine fukaraya geldi, öğlen oldu, zengin abdest aldı, gidip camiye oturdu. Selim müezzin minareye çıktığı zaman, kırmızı yüzlü bir yiğit idi. Ezan okuyana kadar kıpkırmızı yüzlü oturuyor, okuma bittikten sonra simsiyah, dişinden tırnağına kadar yanıp kalır. Sonra Selim müezzin aşağıya indi, namaz kılmaya başladılar. Namazı kılıp bitirdikten sonra camiden çıktılar. O yerde Selim müezzin İstanbul'a gelen zengini gördüğü. Hoş geldin, der. O zaman zengin: "Ey müezzin bir daha minareye çıktığında kıpkırmızı yüzlü bir delikanlı oluyorsun. Sorması ayıp olmasın, minareden inerken bu dişinden tırnağına kadar yanmanın sebebi nedir? Selim müezzin: "E efendi, benden sormayın! Yukarıda kavaf Ali denen biri vardır, ona gidin, ondan sorun. Sonra hakikati gelip benden sorarsınız" dedi. Zengin sonra gitti; ben onu nereden tanırım? dedi. Müezzin: "Onu neden

dädi. Määzin dädi: onu nädän tanırsın sän? dädi, onuñ tüqânı kibik alış väriş äkän tüqân yoqtur. Bir çüft äki çüft alış väriş ätmäs, quçaq quçaq kötärip ätä. Paranı bäwlä sayıp almaz wiira, äki adam bäş taqtağa para küräp oturur. Andan tanırsın, dädi. Şindi wardı bay, oturdu bay laf sormağa waqıt yoq wiira alış väriş. Şindi qawap Alı wiira wiira quçaq quçaq ayaq qapata. Şu arada bu yaqqa baqtı “üh” ätti, o yaqqa baqıp “uf” ätti, uf ätkännän allı yäşilli atäş çıqtı ağızından. Şindi bay otura sormağa waqıt yoq. Axşamğa bir sa’at qaldı dägän waqıtta alış wäriş käsildi. Qawap Alı qapadı tüqân. Şindi kälgän bay wardı qawap Alığa başladı bay soramağa: “Qawap Alı”, dädi, sabah käldim män bu yärgä, sizdän laf sorama waqıt bolmadı, wiira alış wäriş ätäsin. Şindi alış wäriş käsildi, şindi män sizdän bir laf soracağım. Qawap Alı dädi-ki: sorañız! män sizgä coğap wäräyim, dädi. Bay şindi dädi-ki: maşalla

tanırsın sen? Onun dükkânı gibi alış veriş yapan dükkân yoktur. Bir çift iki çift alış veriş etmeyip, kucak kucak kaldırıyorlar. Parayı böyle sayıp almaz. İki adam tezgâhta devamlı para kürer. Bundan tanırsın.” der. Zengin gitti, oturdu, sormaya zaman yok, devamlı alış veriş. Şimdi kavaf Ali devamlı kucak kucak ayak kapatıyor. O sırada bu tarafa baktı “üh” dedi, o tarafa baktı “üf” etti, uf eder etmez ağzından allı yeşilli ateş çıktı. Zengin oturuyor, sormaya vakit yok. Akşama bir saat kaldı derken alış veriş kesildi. Kavaf Ali, dükkânı kapadı. Şimdi gelen zengin kavaf Ali'ye geldi, sormaya başladı: “Kavaf Ali, ben buraya sabah geldim, size bir şeyler sormaya vakit olmadı, devamlı alış veriş yapıyorsunuz. Artık alış veriş kesildi, şimdi ben sizden bir şey soracağım.” dedi. Kavaf Ali, sorun ben size cevap veririm, dedi. Zengin: “Alış verişinize nazar değmesin. Ben sabah geldim oturdum şurada, sizin alış verişiniz gibi bir alışveriş kimsede yok. Sen

olsun alış wärişiñä! Män sabah käldim, oturdum şüyärdä, siziñ alış wäriş kibik bii alış wäriş kimsädä yoq. Arada, arada sän “üh” ättiñ bu yaqqa baqıp “üf” o yaqqa baqıp. Üf ätmäktän allı yäşilli atäş çıqtı ağızıñdan. Şu yaqqa “üf” ätmägiñizniñ maanası nä? allı yäşilli atäş çıqmaqnıñ maanası nä? dädi. Qawap Alı dädi: aytayım saña, dädi, bir kün kün doğan taraftan bir ıntaw çıqtı; alış wäriş ätip otur ädim. Doğru sürdü, käldi tüqân ögünä, içindä kimsä körünmäy, arabacıda körünmäy. Bir säs käldi içindän: Qawap Alı, dädi, öz işindän bir çüft tärlik yibär! dädi. Tuttum bir çüft tärlik, öz işimdän wärmädim, başqa iş wärdim. Şindi aldı, baqtı. Özüñ işiñni wär! dädi. Tuttum känä bir çüft öz işimdän wärmädim, başqa iş wärdim. Känä baqtı bir daha. Gändi işiñdän wärsänä! dädi, känä tuttum, känä başqa iş wärim. Säs açuwlandı gändi gädiñä bäni munasıp körmädiñ, dädi. Açtı ıntawnıñ pänciräsin, göründü maña, başıma quyuldu

arada sırada bir tarafa bakıp “üh” ettin, o tarafa bakıp “üf” ettin. Üf ederken allı yeşilli ateş çıktı ağzından. Şu tarafa “üf” etmenizin mânâsı nedir? Allı yeşilli ateş çıkarmasının mânâsı nedir? Kavaf Ali :

- Sana anlatayım, bir gün, güneşin doğduğu taraftan bir ıntaw çıktı; alışveriş edip duruyordum. Doğru sürdü, dükkân önüne geldi, içinde kimse görünmüyor, arabacı da görünmüyor. Bir ses geldi içinden: “Kavaf Ali, kendi işinden bir çift terlik gönder!” dedi. Tuttum bir çift terliği kendi işimden vermedim, başka işten verdim. Sonra aldı, baktı. Kendi yaptığını ver, dedi. Tuttum yine bir çift kendi işimden vermedim, başkasından verdim. Yine baktı, bir daha kendi işinden versene, dedi. Yine tuttum, başka işten verdim. Ses öfkelendi, kendi kendine, beni münasip görmedin, dedi. Açtı ıntawın penceresini, göründü bana, başıma sıcak su döküldü, tırnağımdan çıktı, halt yedim. Kendi kısmetimi kendim teptim.

bir sıcaq su, tırnağımnan çıqtı, qalt yädim. Gändi kismätimni gändim taptım. Şindi män qorqamın, şindi mänim bu yaqqa baqıp “üh” ätmäsiniñ şu yaqqa baqıp “üf” ätmäsiniñ maanası o dur. Mänä mänä o yaqqa bu yaqqa baqmanıñ maanası sorasañız, män qorqamın bir daha kälir dä baqmasam körmäm däp. Baqmasınıñ maanası o säbäp. Qawap Alı bu söz aytqan soñ bay qaytıp wardı, soñ käldi Sälim määzingä. Soradı Sälim määzin dädi-ki: sordıñızmı? dädi. Bay “soradım” dädi. Sälim määzin dädi-ki: şindi män aytayım. Bir kün män çıqtım minaräyä, anda äzan oqudum, özümdä xabärim yoq: män bäliim äzan oquyum. Bir daha baqtım bir yaqşı saray içindä yatam. Baqsam bu saray içindä üç qız war, äkisi äki yağımda yata, birisi baş tarafımda yata. Köñlüm bu qızğa tüştü, şindi män bir danäsinä qol uzatma istädim. Qız dädi ki: Sälim määzin qolıñ çäk! dädi inşalla aq näkiyä olur dädi män çäktim

Şimdi ben korkuyorum, benim bu tarafa bakıp “üh” etmemin şu tarafa bakıp “üf” etmemin mânâsı budur. İşte o tarafa bu tarafa bakmamın mânâsını sorarsanız, ben bir daha gelir de bakmazsam göremem diye korkuyorum. Bakmasının manası bu sebeptendir.

Kavaf Ali bu sözü söyledikten sonra zengin dönüp gitti, sonra Selim müezzine geldi. Selim müezzin, sordunuz mu, dedi. Zengin, sordum, dedi. Selim müezzin:

-Şimdi ben anlatayım. Bir gün ben minareye çıktım, orada ezan okudum, kendimden haberim yok, ben ezan okuyorum sanıyordum. Bir de baktım bir güzel saray içinde yatıyorum. Baktım ki bu saray içinde üç kız var, ikisi iki yanımda, birisi baş tarafımda yatıyor. Gönlüm bu kıza düştü, sonra ben bir tanesine el uzatmak istedim. Kız, Selim müezzin kolunu çek, inşallah hak nikâh olur, dedi, ben elimi çektim. Biraz yattım, biraz sonra bir kız daha gönlüme düştü, bir

qolum. Bir tınış yattım, bir tınıştan soñ daha qız köñlümä tüştü, daha ol tarafa qolum uzattım. Daha ol qız dädi ki: Sälim määzin çäk qoluñ! dädi, şaytanğa uyma! dädi, aq näkiyä dir dädi. Daha bir tınış yattım, tınış yatqandan soñ daha qız köñlüm tüştü, daha baş tarafa qolum uzattım. Daha bu qız dädi ki: Säilm määzin, çäk qoluñnu! Şaytanğa uyma! İnşalla aq näkiyä dir, dädi. Bir tınış daha yattım qız daha köñlümä tüştü, daha qolumnu üç qızğa uzattım daha bäwlä çäk qoluñnu, şaytanğa uyma! däp aq näkiyä dir däp açuwlandı qızlar, xabärim almadı özümnüñ, bir da baqsam minarä töpäsindä boldum häç qız yoq. Mänim äzan oquma çıqqan waxta qırmızı yüzlü oldum. Äzän qutulğanda sim siya oldum. Ä bay o waqıttan soñ minarägä çıqsam qorqamın qız körmäyä äzan oqula çıqqa waqta qırmızı yüzlü olmam, äzan qutulğanda sim siya yanmamnıñ maanası andan qaldı. Andan soñ çıqtı de o tarafa elimi uzattım. Sonra o kız, Selim müezzin çek elini, şeytana uyma, hak nikâhtır, dedi. Biraz daha yattım, biraz daha yattıktan sonra bir kız daha gönlüme düştü, baş tarafıma elimi uzattım. Sonra bu kız da, Selim müezzin çek elini, şeytana uyma, inşallah hak nikâhtır, dedi. Biraz daha yattım bir kız daha gönlüme düştü, sonra kolumu üç kıza uzattım yine böyle; çek kolunu, şeytana uyma, hak_nikâhtır, diye kızdı kızlar. Kendimde değildim, bir de baktım minare tepesindeyim, hiç kız yok. Ben ezan okumaya çıktığım zaman kırmızı yüzlü oldum. Ezan bitince simsiyah oldum. E zengin o vakitten sonra minareye çıkarsam kız görmekten korkarım, ezan okumaya çıktığım zaman kıpkırmızı yüzlü olmamın, ezan bitince simsiyah olmamın mânâsı buradan kaldı. Sonra zengin Selim müezzinin yanından ayrıldı, kıza gitti. Kıza gelerek, a kızım ben onlardan sordum, şimdi sana sormak ayıp olmazsa bu zenginliği

bay Sälim määzindän qızğa kitti. Qızğa kälip dädi-ki: a qızım män olardan soradım, şindi sormaq ayp bolmasa, dädi, maña ayt bu däwlät närädän bulduñ? Qız dädi-ki: aytayım saña, dädi, mäniñ babam mutlaq bir zängin adam dägil ädi, maa körä. Orta alı bir aqay ädi. Paradan bir küp altın war ädi. Bir kün käldi aydamaqlar bastılar üyünü, babamnı, anamnı soydular, bir küp altınnı aldı, kittilär. Män özüm yaş qısçıq ädim. Qorqup qamärä dolafqa kirdim, saqlandım, aydamaqlar mäni körmädilär. Onuñ ilän qutuldum. Soñ mäni Padişa duydu, öksüs qalğanım, aldı mäni yanına, anda östüm, büyüdüm. Bir kün Padişa mändän soradı: Balam, dädi kimniñ qızısın? dädi. Män ayttım: fälan adamnıñ qızımın, dädim, bir kün üyümizgä äki aydamaq käldi, babamnı, anamnı soydular, män qorqup qamärä dolafqa kirdim, onuñ ilän qutuldum. Bir küp altın war ädi, anı aydamaqlar aldı, nereden buldun söyle, dedi. Kız :

- Söyleyeyim sana, benim babam bana göre elbette zengin bir adam değildi. Orta halli bir adam idi. Parayla dolu bir küp altını var idi. Bir gün eşkiyalar geldi, evini bastılar; babamı, annemi kestiler, bir küp altını aldılar, gittiler. Ben küçük bir kızcağız idim. Korkup gömme dolaba girdim, saklandım, eşkiyalar beni görmediler. Böylece kurtuldum. Sonra padişah, benim öksüz kaldığımı duydu, beni yanına aldı, orada serpildim, büyüdüm. Bir gün padişah bana, yavrum kimin kızısın, diye sordu. Ben “falan adamın kızıyım, bir gün evimize iki eşkiya geldi babamı, annemi kestiler, ben korkup gömme dolaba girdim, bu sayede kurtuldum. Bir küp altın vardı onu aldı gittiler” dedi. O zaman padişah, eşkiyaların nerede olduklarından haberin var mı, dedi. Ben, söylediler bana, Ayasofya camiinin odasında, dediler. Sonra padişah askerlerini gönderdi,

kittilär. U yärdä Padişa dädi-ki: aydamaqlarnıñ närädän olduqlarınıñ xabäriñ oldu mu? Män dädim: ayttılar maña Aya Sofiiya cäämisiniñ odasından dädilär. Şindi yibärdi Padişa askärin, baqtırdı. Yär tübündä lağımda aydamaqlar otura äkänlar. Olarnı Padişa tuttu, kästirdi. Andan Padişa maña dädi ki: nä qadar para malı olursa säniñ malıñ olur. Saa bir saray yaptırayım, dädi. O waqıtta män dädimni: Saray yaptırsañ düm düz siya yaptır! dädim. Düm düs siya saraynı yaptırdı, mäni o sarayda köçürdü, şu aydamaqlarnıñ oturğan yärindä nä qadar mal para olsa, maña wärdi, o parayı askär altı ayda taşırdılar. O zamandan, dädi, küräk küräk altın wärmämniñ maanası o dır. Bu qadar altınğa babamnıñ bir küp altın qarışqanda, küräk küräk altın wärsäm bälki babamnıñ kübünüñ bir altın yağılıp kitärdä babam xayratı olsun! däp. Küräk küräk wärmämniñ maanası onuñ üçün män axrätkä altın alıp

baktırdı. Yer altında lağımda eşkiyalar oturuyorlarmış. Onları padişah yakalattı, kestirdi. Sonra padişah bana: “Ne kadar parası malı varsa senin malın olur. Sana bir saray yaptırayım.” dedi. O zaman ben:

-Saray yaptırırsan dümdüz siyah yaptır, dedim. Dümdüz siyah sarayı yaptırdı, beni o saraya götürdü; o eşkiyaların oturduğu yerde ne kadar mal para varsa bana verdi, o parayı askerler, altı ayda taşıdılar. O zamandan beri kürek kürek altın vermemin mânâsı budur. Bu kadar altına babamın bir küp altını karışınca kürek kürek altın verirsem belki babamın küpünün bir altını karışıp gider de babamın hayratı olur, diye. Kürek kürek vermemin manası bundandır. Ben ahirete altın alıp gitmeyeceğim, dedi.

Kız bu sözü söyledikten sonra zengin rahatladı, artık yerine geri döndü.

kitäyägim yoq dädi. Qız bu söznü aytqan soñ, raat oldu, şindi qayttı yärinä.

4) Altın Baş Sarı Ayğır

Bir zamanda war, dii, bir zamanda yoq, dii, bir fuqarä war. O fuqäräniñ qarısı ölä, bir da oğlu ölä, bir özü daa bir qızı qala. Soñ käfsiz ola. Balam, dii, män ölsäm mäni xayr-män yiidırma! Baba ölä, qız şindi babanı bäklii sabaca, saba oldu, kitti qız adam çıqarma, käldi adam başladılar şii almağa, başladılar qabır qazmağa, aa kittilär, yiidılar. Qayttı, käldi adamlar, häpsi kitti. Şindi mulla qaldı, qızğa dädi: ayda balam kitäyik! Säniñ mında kimsäñ yoqtur. Aldı, kitti, bardı, anda oturdu äfändi mullanıñ äwindä. Bir kün turdu qız, mindi bir at, qiidi aqay rubası, bir-dä qalpaq kiidi, çıqtı, kitti. Kitä kitä kitä bir az. Bir yılan ras kätirdi; şindi şıpıracaq oldu, dädi yılan: tiimä mağa, bir künü käräk olurum.

4) Altın Baş Sarı aygır

Bir varmış bir yokmuş, bir fukara varmış. O fukaranın hem karısı hem de oğlu ölür; bir kendi bir de kızı kalır. Sonra hastalanır, “Evlâdım ben ölürsem beni hayır ile gömdürme!” der. Babası ölür, kız sabaha kadar babasını bekler, sabah olur, kız adam çağırmaya gider, adam gelince bir şeyler alıp kabir kazmaya başladılar, işte gittiler, gömdüler. Adamlar dönüp gelir, hepsi gider. Sadece molla kalır, kıza; hadi çocuğum gidelim, senin burada kimsen yoktur, der. Kızı alıp evine getirir, orada molla efendinin evinde oturur. Bir gün kız kalkar, bir ata biner, erkek kıyafeti giyer, bir de kalpak giyer, çıkar gider. Az gider uz gider. Bir yılana rast gelir; fırlatıp atmak isteyince yılan; dokunma bana, bir gün lâzım olurum, der.

Qız dädi: nä yabacaqsın sän maa? Näçün maa käräk olursun? Yılan dädi alıp kit mäni babama. Nä istäsäñ män wärärim saa. Yılan aldı, kitti, bardı bir obaa. Dädi yılan: qorqma! anda yılanlar çıqacaq; qorqma! Obağa kirdilär anda häpsi yılan boldu. Qız qorqtu. Qız aparğan arqadaş yılan ayttı: adam boluñuz! am häpsi oldu adam. Şindi käldi yılanıñ babası padişa kötärdi qızını. Am üstündän aldı, alıp äwgä qoydu. Mısafır ätti, üç kün mısafır ätti. Dördüncü künü käldi yılan padışası: dilä dilächägiñni! dädi. Qız dädi: sağ oluñuz! -Muna sağa buradan para. -Män paranı napayım? dädi qız. Qız dädi: känä siziñ bir altın baş sarı ayğır bar, bärsäñiz onu alırım, dädi. Män bilmäm, dädi yılannıñ padışası, o mänim qarım näkiyä bağışır. Ana qız turdu, çıqtı kitmäyä. Bärabär kälgän yılan, män-dä kitämin, dädi. Şindi mindilär atqa, kitti. Yılanıñ anasına xabär ättilär. Aman dädi yılannıñ anası. Qaytmam,

Kız; bana ne yapacaksın sen, bana niçin gerekirsin, der. Yılan; beni alıp babama götür, ne istersen ben veririm sana, der. Yılanı alıp götürür, bir obaya varır. Yılan; korkma, orada yılanlar çıkacak, korkma, der. Obaya girerler, oradakilerin hepsi yılandı. Kız korkar. Kızı getiren arkadaş yılan; insan olun, der. Hemen hepsi insan olur. Yılanın babası padişah geldi, kızı kaldırdı. Hem de hepsinin üstünden alıp eve bırakır. Üç gün misafir etti. Dördüncü gün yılan padişahı gelir, dile dileyeceğini, dedi. Kız, sağ olun, dedi.

- İşte sana buradan para.

Kız:

-Ben parayı ne yapayım? Sizin bir altın başlı sarı aygırınız var, verirseniz onu alırım, dedi.

Yılan padişahı: “Ben bilmem, o benim karıma nikâh hediyesidir” dedi.

Kız gitmek için kalkar, çıkar. Beraber geldiği yılan, ben de gidiyorum, der. Ata binerler, giderler. Yılanın annesine haber verirler. Yılanın annesi; aman

dädi. Wäräyim ayğırnı dädi. Ana käldi, çıqardı, wärdi. Şindi dädi yılan yür säni oğdurayım! Ayğırnıñ marfätin ayttı. Äki yügän ur dädi ayğırğa, birin qurdurup qoy, birini qoluña tut, dädi, saq ol! alıp qaçmasın! Ayğırğa nä ämir ätsäñdä bulundurmaa mümkün, dädi. Şindi yılan qayttı. Qız kitip otur yolda bir qanat ras kätirdi, şunda almağa ägildi at üstündän, aldı, alğanına ayğır darıldı: sän alma bu qanatnı, başıña çoq bälalar kälir. Zarar yoq dädi qız. Şindi kitä, kitä, kitti. Bir sarayğa bardı. Mısafır oldu, qaawa pişirip kätirdi, wärdi qaawäyi. Bu qoluna qawäni wärdi, bu qolunan qanatın aldı qarmanınan. Çıqtı kitti oğlan, bardı padışağa. Mına padışam, män bir qanat taptım dädi. Bu qanatnı kim kätirdi? dädi. Bir mısafır kätirdi dädi. Qanatı kätirgän quşnu da kätirsin! dädi. Käldi oğlan, ayttı qızğa. Başladı qız ağlama. Şindi qız turdu, bardı ayğırğa. Ayğır dädi: n'ağlay sın! N'ağlamayım, dädi qız. Munuñ

dönmem, aygırı vereyim, der. İşte gelir, çıkarır, verir. Şimdi der yılan, yürü seni ogdurayım. Aygırın marifetini anlattı: "İki dizgin vur aygıra, birini kurdur, birini elinde tut, dikkatli ol, alıp kaçmasın. Aygıra ne emredersen olması mümkün" der. Şimdi yılan geri döner. Kız gittiği yolda bir kanada rastlar, at üstünden onu almaya eğilir, alır, aygır almasına kızdı: "Sen bu kanadı alma, başına çok belâlar gelir." Zararı yok, der kız. Gide gide gider bir saraya varır. Misafir olur, kahve pişirip getirir, verir. Bir eline kahveyi verir, bir eliyle kanadı kavrayarak alır. Oğlan çıkar gider, padişaha varır. İşte padişahım ben bir kanat buldum, der. Padişah, bu kanadı kim getirdi, der. Bir misafir getirdi, der. Kanadı getiren kuşu da getirsin, der. Oğlan gelir, kıza söyler. Kız ağlamaya başlar. Şimdi kız, kalkar, aygıra gider. Aygır, niye ağlıyorsun, der. Kız:

-Nasıl ağlamayım? Bunun kanadını bulup getiren kuşu da bulup getirsin, dediler diye

qanatın tabıp kätirgän quşnu da tabıp kätirsin! Ayğır dädi: män saa yolda ayttım: alma qanatın! dädim, dädi. War padışağa, bir maarqa tarı wärsin! bir da yapıncı wärsin! dädi. Padişa tarı bilän yapıncı wärdi, qız tarı da yapıncını aldı ayğırğa wardı. Dädi ayğır: min üstümä! kitäyik! dädi. Ana kittilär qanatnı alğan yärgä, wardılar. Tüş üstünnän! dädi ayğır. Tüştü üstümnän. Yibär mäni! dädi ayğır. Ana yibärdi. Ayğır dädi qızğa: yap üstüñä yapıncını! tök tarı üstüñä! başı aşağa yat, dädi, o quşlar kälir dädi. Alla! Alla! bu tarı qaydan tapıldı? däp aytır, dädi. Saq ol! ägär quş kälsä bir danäsin tut! dädi. Ana käldi quş başladı tarını aşamağa. Qız çıqardı qolun, tuttu bir danäsin. Bäk tut! yibärmä! dädi ayğır. Qız turdu yärdän, mindi ayğırğa, käldi padışanıñ äwinä, wärdi quşnu oğlanğa, aldı, kätti oğlan wärdi padışağa. Padişa dädi: munuñ quşun kätirdi, sabısın da kätirsin! dädi. Käldi oğlan qızğa, başladı aytmağa

söyler.

Aygır:

-Ben sana yolda söyledim, kanadı alma dedim, der. Padişaha git, bir ölçü darı, bir de örtü versin, der.

Padişah darı ile örtüyü verir, kız darı ile örtüyü alır aygıra gider. Aygır, bin üstüme gidelim, der. İşte kanadı aldıkları yere giderler varırlar. Aygır, in üstümden, der. İner üstünden. Aygır, gönder beni, der. İşte gönderir. Aygır, kıza söyler:

-Üstüne örtüyü ört, dök darıyı üstüne, baş aşağı yat, o kuşlar gelir, Allah, Allah! Bu darı nereden geldi, der. Dikkatli ol, eğer kuş gelirse bir tanesini tut, der.

İşte kuş geldi darıyı yemeye başladı. Kız elini çıkardı, bir tanesini tuttu. Sıkı tut, bırakma, dedi aygır. Kız yerden kalktı, aygıra bindi, padişahın evine geldi, kuşu oğlana verdi; oğlan alıp gitti, padişaha verdi. Padişah, bunun kuşunu getiren, sahibini de getirsin, dedi. Oğlan kıza gelir, kuşu getiren sahibini de getirsin

quşnu kätirgän sabısın da kätirsin! däp ayttı. Qız başladı ağlamağa, wardı ayğırğa qız başladı känä ağlamağa. Ayğır dädi nağlaqın? -Bu bäla bälanı! dädi. Da olacaq bälalarına baq! dädi. Ayğır dädi: war padışağa, bir täknä qızılçıq wärsin! bir wärälçik yıllanğan şarap wärsin! Känä bir täknä raqı wärsin! Anı wärdi padışa. Andan kitti. Qız käläcäk yärgä qoydular onu. Ayğır: çıq bir yaqqa! körünmä! saqlanayıq! dädi. O, dädi, kälir, bağıp otur! dädi. Başta qızılçıqnı körär, dädi, aşamağa bir yaqşı şii däp aytır, dädi. Başlar aşama, dädi, Andan soñ şarapnı körär, dädi, onuda içär, dädi. Andan soñ raqını körär, dädi, bir yaqşı şii äkän däp onu içär, dädi. Andan soñ yıqılır, qalır, dädi. Warıp özüñ tut anu! dädi, saçınnan äki täl saç al! Şindi käldi quşlarnıñ sabısı qız, kördü qızılçıqnı, nä güzäl äkän! nä tatlı äkän aşamağa! Onu aşadı, kördü şarapnı. Nä güzäl äkän, tatlı äkän içmägä! İçti onu. Kördü

dediler, dedi. Kız ağlamaya başlar, aygıra gider, yine ağlamaya başlar. Aygır: “Ne ağlıyorsun, bu belâların belâsı, daha olacak belâlarına bak. Var padişaha, bir tekne kızılcık, bir varilcik yıllanmış şarap, yine bir tekne rakı versin!” dedi. Padişah bunları verdi, oradan gitti. Bunları kızın geleceği yere koydular. Aygır:

-Çık bir tarafa, görünme, saklanalım. Bakınıp bekle, o gelir. Önce kızılcığı görür, yemek için iyi bir şey diye söyler. Yemeğe başlar, ondan sonra şarabı görür, onu da içer. Ondan sonra rakıyı görür, iyi bir şeymiş diye onu içer. Ondan sonra yıkılır, kalır. Kendin gidip tut onu, saçından iki tel saç al, der.

Şimdi kuşların sahibi kız gelir, kızılcığı görür, ne güzelmiş, ne tatlıymış yemek için, der. Onu yer, şarabı görür. Ne güzelmiş, tatlıymış içmek için, der. Onu içer, rakıyı görür, onu da içmeye başlar. Yıkılır kalır. Şimdi aygırın sahibi kız gelir, saçından iki tel saç alır, atına biner. Sonra kız aygıra, bu

raqını, başladı onuda içmäyä. Yıqıldı, qaldı. Şindi ayğırnıñ sabısı qız käldi, aldı saçınnan äki täl saç, mindi atına, dädi qız şindi ayğırğa: bu qaldı da munda. Ayğır dädi: qorqma sän! saçın alğan soñ özü-da kälir. Şindi kitti qız köygä wardı oturğan odasına. Ayğır dädi: odada atäş warmı? dädi. Atäş war olsa, bu äki täl saçnı tağla atäşkä, dädi, şu sa'at kälir. Kitti qız, baqtı odadan atäş, tawladı saçnı, käldi o yıqılğan qız, şu sa'atta. Kördü padişa qıznı. Toy başlayıq dädi, qızğa. Şindi quş sabısı qız dädi. Bir qawılım war, äki qawılım war, onu tapsam, mändä alırım, dädi. U waqta dädi-ki padışa: qawılıñ olsa ayt! dädi. Män on üç yaşında äkändä bir yadı qurtqa küzgün ilän tarağım alıp kitti. Mäni kätirgän qız alıp kälsin! dädi. Şindi oğlan kitti ayğır sabısı qızğa, başladı aytmağa. Küzgün bilän tarağım yağı qurtqa da şunu alıp kitti, onu alıp kälsin! dädi. Qız känä başladı ağlamaya. Wardı ayğırğa. N'ağlaqın? dädi burada kaldı, dedi. Aygır, "sen korkma, saçını aldıktan sonra kendi de gelir", dedi.

Şimdi kız köye gider, oturduğu odaya varır. Aygır:

-Odada ateş var mı, ateş varsa bu iki tel saçı dağla ateşe, o saat gelir, dedi.

Kız gider, odadaki ateşe bakar, saçı dağlar, o saatte o yıkılan kız gelir. Padişah, kızı görür. Kıza, düğüne başlayalım, dedi. Kuş sahibi kız; bir iki sözüm var, onları bulursam, ben de alırım, dedi. O zaman padişah, dileğin ne ise söyle, dedi.

-Ben on üç yaşında iken bir cadı kadın ayna ile tarağımı alıp gitti. Beni getiren kız onları alıp gelsin, dedi.

Oğlan gitti aygır sahibi kıza, anlatmaya başladı. Ayna ile tarağımı cadı kadın alıp gitti, onu alıp geleceksin, dedi. Kız yine başladı ağlamaya. Aygıra vardı. Aygır; "Niye ağlıyorsun, beni üç saat azat eder misin?" dedi. Kız, ederim, dedi. Aygır, bin üstüme, dedi. İşte gittiler, vardılar; oradan aynayı tarağı aldı, döndü

ayğır. Mäni asat ätärsin, dädi, bir üş sa'at? Qız dädi: ätärim. Ayğır dädi min üstümä! Ana kittilär bardılar anda aldı küzgünü taraqnı, qayttı käldi. Känä dädi Padişa toy başlasın. Dädi quş sabısı qız: bir qawılım dağı war. -Ayt qawılıñ! dädi padışa. Yädi däryänıñ ortasında su biyäläri war dır, dädi. Onu alıp kälsin! dädi. wardı oğlan ayğır sabısı qızğa aytmağa. Başladı qız ağlamağa. Wardı ayğırğa. N'ağlaqın? dädi. Min üstüma kitäyik dädi. Ana kittilär. Wardılar anda tüş üstümdän! dädi, al üstümdän äyärni, qoy yärgä. Şindi män munda kişnäyim, anda su biyäläriniñ artında ayğır war dır, däñiz içindä. Män kişnägänimdä maa kälir, dädi. Ana başladı kişnämägä. Şindi käldi su biyäläri, soñ qar'ayğırı, başladı altın baş sarı ayğırğa qawğa ätmägä. Şindi altın başlı sarı ayğır dädi: mäniñ awzumnan qan çıqsa qar'ayğırnıñ yanına yapış dädi. Ana baqtı qız, altın baş sarı ayğırnıñ awzunan qan geldi. Padişah yine, düğün başlasın, dedi. Kuş sahibi kız, bir sözüm daha var, dedi. Padişah, söyle sözünü, dedi.

-Yedi deryanın ortasında su kısrakları vardır, onu alıp gelsin, dedi.

Oğlan, aygır sahibi kıza anlatmaya gitti. Kız ağlamaya başladı, aygıra gitti. Aygır, "Niye ağlıyorsun, bin üstüme gidelim." dedi. İşte gittiler. Oraya vardılar. Aygır:

-İn üstümden, al üstümden eyeri, koy yere. Şimdi ben burada kişniyeyim orada su kısraklarının arkasında deniz içinde aygır vardır, ben kişnediğimde bana gelir, dedi.

İşte kişnemeye başladı. Önce su kısrakları geldi, sonra kara aygırı, altın baş sarı aygır ile kavga etmeye başladı. Şimdi altın başlı sarı aygır; "Benim ağzımdan kan çıkarsa kara aygırın yanına yapış." dedi. Kız baktı, altın baş sarı aygırın ağzından kan geldi. O saat orada kız, kara aygıra yapıştı, bindi erkek oldu. Kız, su kısraklarını getirmek için köye

käldi, şu sa’at yapıştı qız qara ayğırğa, şindi aqay oldu qız. Ana kitti köygä, altın baş sarı ayğır qaldı mında, kitti su biyälärini kätirmäyä. Ana kätirdi alıp kitti köygä, qapadı azbarğa. Şindi dädi känä padışa. Toy başlansın! dädi. Känä quş sabısı qız bir qawılım da war dädi. Bir qawılıñ da nädir? dädi padışa. Qız dädi mäniñ kätirgän adam su biyälärni sawsun! dädi. Ana başladı sawma, sawup bitirdi. Balaban qazanğa sütünü qoydu, tübünä atäş yaqtı. Dädi qız başta mäni kätirgän adam tüşär sütkä, dädi, andan soñ Padişa tüşär, dädi, soñ toy başlama, dädi. Ana tüştü aqay sütkä, o çıqtı, käldi Padişa tüştü. Padişa süt içindä öldü. Şindi dädi quş sabısı qız: mınaw adamğa ayttı: ärsimmi? qıssımmı? dädi. -Ärmin, dädi. -Şindi män saña baracağım, al mäni! Ana başladı toy yapmağa qırq kün toy yaptı, kiyäwländi. Asrätni qawıştı aq muradını ärdi

gitti; altın baş sarı aygır burada kaldı. İşte getirdi, alıp gitti köye, kapadı bahçeye. Şimdi padişah yine düğün başlasın, dedi. Kuş sahibi kız yine, bir sözüm daha var, dedi. Bir sözün daha nedir, dedi padişah. Kız, beni getiren adam su kısraklarını sağsın, dedi. Sağmaya başladı, sağmayı bitirdi. Büyük kazana sütünü koydu, dibine ateş yaktı. Kız:

-Önce beni getiren adam sütün içine girsin, ondan sonra padişah girsin, sonra düğün başlasın, dedi.

Önce adam sütün içine indi, o çıktı geldi. Padişah indi, süt içinde öldü. Kuş sahibi kız, bu adama; “Erkek misin, kız mısın?” diye sordu. Erkeğim, dedi. Şimdi ben sana varacağım, al beni, dedi. İşte düğün yapılmaya başlandı, kırk gün düğün yaptı, koca sahibi oldu. Hasretine kavuştu, hak muradına erdi.

5) Qız Qardaşı

Bir padışahıñ birdän bir oğlu olmış, onuñ täkyar bir qızı olur. O qızıñ doğurduğu soñra äb'anayğa dämiş-ki: öldür balanı. Oğlu östü, büyüdü, dädi ki bu balanı näçün öldüräsin? dädi. Babası dädi ki: män qız bala däyän şäy istämäm, dädi. Soñra oğlan dädi: qız bala olsa öldürmä! maa bär! dädi. Aa bala oldu. Soñra o balayı aldı oğlan. Qoydu düldülnüñ üstünä, aldı, kitti bir köyä. Oldu bir qart apaqaynıñ äwinä misafir, yämäk yäyän waxtindä, bala ağladı. Qart apaqay dädi-ki: bu nä ağlağan. Bu bänim bir babam öldü, ondan qalğan bir bala, dädi. Soñ qart apaqay dädi buña: bu balaçığıñ nayapacaqsın? Bir yär bulsam bäräcägim, bäslätäcägim dädi. - Mäniñ qonşum da bir apaqay bar dädi. Kötür bir onu baqsın här masrafını män çäkärim dädi. Kötürdü braqtı balayı. Özü çıqtı kitti. On qadar yärdän nağadar küçlü adamlar war isä cümläsini körüştü. O adamnı bir adam

5) Kız Kardeşi

Bir padişahın günlerden bir gün oğlu, onun arkasından bir kızı olur. O, kızı doğduktan sonra ebesine, "öldür çocuğu" demiş. Oğlu serpilmiş büyümüş, "O çocuğu niçin öldürdün?" diye sormuş. Babası, ben kız çocuğu denen şeyi istemem, der. Oğlan; kız çocuğun olursa öldürme, bana ver, der. İşte çocuğu olur. Sonra o çocuğu oğlan almış. Atının üstüne koymuş, alıp bir köye gitmiş. Yaşlı bir kadının evine misafir olur. Yemeklerini yerlerken çocuk ağlamış. Yaşlı kadın, "Bu ağlayan kim?" der. Oğlan:

-Benim babam öldü, bu ondan kalan bir çocuk, der.

Sonra yaşlı kadın buna, "Bu çocukcağızı ne yapacaksın?" der.

-Bir yer bulursam vereceğim, baktıracağım, der.

-Benim bir komşum, yaşlı bir kadın var.

-Onu götür ver, ona baksın her masrafını ben karşılarım.

yärgä yıqtıramadı. Soñra bala östü, käldi balanıñ ağası, balanı aldı. Kötürdü bir dağnıñ içärisinä. U dağda bir saraylar war ämiş. Onda cümlä xırsızlar otura. Soñ qardaşına dädi-ki: sän yärgä otur! bu çoqraqnıñ başında. Män barayım baqayım babamnıñ saraylarını. Bardı baqtı saraylarnı. On yädi xırsız yämäk yämiş yata yuqlaylar. On altı danäsini öldürdü, o saraylarnıñ içärisindä qırq bir oda war ämiş. Qırq odanı da aştı bir şii yoq. Qırq birinci odayı aştı bir tögäräk taş buldu, o taşnı kötärdi tuttu baqtı tübünü. Onuñ tübü bir quyu ämiş. Nağadar o xırsızlarnı öldürdügü ölüsünü oña braqmış. Bu da bularnı kötärdi, braqta içärisinä on altı danäsini. On yädisini oyattı dädi-ki: tur büyärdän! dädi. O turdu ayaqnıñ üstünä. Baqtı ki olarnıñ qardaşı däyil, onu tip tiri kötürdü braqtı quyuğa. Quyunuñ qapağını-da yaptı. Kitti, bardı qardaşın aldı, käldi. Qardaşına dämiş-ki: o yärdä turayıq äkisi. Bu kündä awğa çıqqan ädi ağası. Nä urup kälsä, onu da

Çocuğu götürüp bıraktı. Kendi çıktı gitti. On kadar yerden ne kadar güçlü adamlar varsa hepsiyle güreşti. Bu adamı hiçbiri yere yıktıramadı. Sonra çocuk büyüdü, çocuğun ağabeyi geldi, çocuğu aldı, bir dağın içersine götürdü. O dağda bir saray varmış. Bütün hırsızlar orada yaşarmış. Kardeşine:

-Sen bu kaynağın başına, yere otur, ben gideyim babamın saraylarına bakayım, dedi.

Gitti saraylarına baktı. On yedi hırsız yemek yemiş, yatıp uyuyorlarmış. On altı tanesini öldürdü. O saraylarının içersinde kırk bir oda varmış. Kırk odayı da açtı, bir şey yok. Kırk birinci odayı açtı, bir yuvarlak taş buldu, o taşı kaldırdı, dibine baktı. Onun dibi bir kuyuymuş. Ne kadar hırsız öldürdüyse onların ölüsünü oraya bırakmış. Bu da onları kaldırdı, on altı tanesini içeri bıraktı. On yedincisini uyandırdı, “Kalk buradan!” dedi. O ayağa kalktı. Baktı ki,

pişirä, yäylär. Bir kündän bir kün oldu. Bu qız qardaşı dädi-ki: män bu adamğa nä turam? dädi, Aştı odalarnı, häpsini baqtı. Dämäk bir şii yoq, qırq birinci odayı da aştı, o quyunu buldu anaw tirik äkän xırsızını çıqardı ondan. Dädi-ki: mäni alırsınmı? O dädi män säni alalmam. Naslı alaym säni? dädi. Säniñ ağañ bäk xaraman dädi. Soñra bir çarä tüşünäyik! dädi bu qız. Xırsız dädi-ki aña: sän käfsizlän! dädi. O qız käfsizländi. Ağası dädi nä istäy canıñ? dädi. O dädi: ay män yüzüm istäyim dädi. Äyärlädi düldülni, mindi, kitti yüzüm arama. Bardı yüzümnü buldu. Bağ içinä kirdi, yüzüm kästi. Soñra o bağnıñ sabısı bar ämiş, qırq bir başlı ajdaha. Soñra käldi ajdaha. Napasın mında? dädi oña. O da: män yüzüm alamın, dädi. Sän maa tanışmaanca näçün yüzüm alasın? dädi. Atışma käräk tutuşma käräk? dädi. Atış babañnı yurtuna! käl tutuşayıq! dädi. Ajdaaha tuttu oğlannı. Kötärdi urdu yärgä. Oğlan saplandı yärgä tizinäcä qadar.

bu onların kardeşi değil, onu dipdiri götürdü, kutuya bıraktı. Kuyunun kapağını da kapattı. Gitti, kardeşini getirdi. Kardeşine, ikimiz burada duralım, dedi. O gün de ağabeyi ava çıktı. Ne vurup gelirse, onu pişirip yerlermiş. Günlerden bir gün bu kız kardeşi, ben bu ağabeyime niye uyuyorum, der. Odaları açmış, hepsine bakmış. Bakmış ki, bir şey yok, kırk birinci odayı da açmış, o kuyuyu bulmuş, o hırsız canlıymış, hırsızı oradan çıkarmış.

-Beni alır mısın, dedi. O:

-Ben seni alamam, nasıl alayım seni? Senin ağabeyin pek kahraman, dedi.

Bu kız, sonra bir çare düşünelim, dedi. Hırsız ona, sen hasta ol, dedi. O kız, hastalandı. Ağabeyi, canın ne istiyor, dedi. O, ay, ben üzüm istiyorum, dedi. Atını eyerledi, binip üzüm aramaya gitti. Gidip üzümü buldu. Bağ içine girdi, üzüm kesti. Sonra o bağın sahibi varmış, kırk bir başlı

Oğlan tuttu ajdaahanı urdu yärgä bälinäcä kirdi. Ajdaaha tuttu oğlannı bir dä, kötärdi urdu yärgä, bäli dägi yärgä kirdi. Oğlan gänä tuttı birdä ajdaahanı urdu yärgä boğurdalanca. Kästi qırq başını. Näçün bir başımnı käsmässin, dädi; babam çüftü ögüzü dügülsün bar can çäkiş dädi. Andan qaptı säpätini, mindi atınıñ üstünä, kitä bara yata. Onda oldu bir saray o saraydan çıqtı bir qız. Dädi ki mäniñ bu aydaahamnı öldürdiñ, mäni qutar mundan! dädi. Aldı qıznı ondan, kötürdü Istambulğa. Ayt maa äwiñiz nä yärdä? dädi. O qız körsätti muña qapularnı. Tüş attan kät äwiñizga dädi. Qız yalwardı: Kir äwgä, babam säni körsün! dädi. Oğlan män äwiñä kir'almam dädi. Äwgä kir'almasañ, sän mänim qolumdağı yüzüknü al da, qoluña taq! Aldı yüzüknü, qoluna taqtı, sağlıqnan qal! dädi, kitti. Kitti, bardı, yänä dağdağı sarayğa. Qardaşına kötürdü yüzümnü. Qardaşı yädi yüzümnü sağıldı. Dädiki o xırsız: tüşün bir şäy tapayıq! öldüräyik

ejderha, sonra o geldi. Ona, burada ne yapıyorsun, dedi. O da; ben üzüm alıyorum, dedi.

-Sen bana danışmadan nasıl üzüm alırsın? Atış mı gerek, güreş mi gerek, dedi.

-Atış babanın yurdunda, gel güreşelim, dedi.

Ejderha oğlanı tuttu, kaldırıp yere vurdu. Oğlan dizine kadar yere saplandı. Oğlan ejderhayı tuttu, yere vurdu; ejderha beline kadar yere girdi. Ejderha oğlanı tuttu, bir daha kaldırdı yere vurdu, beline kadar yere girdi. Oğlan yine Ejderhayı tuttu, boğulana kadar bir daha yere vurdu. Kesti kırk başını. Niçin bir başımı kesmezsin, dedi. Babamın çifte giden öküzü değilsin, var can çekiş, dedi. Daha sonra sepetini kapar, atının üstüne biner, gide durur. Orada bir saray vardı, o saraydan bir kız çıktı. Beni esir eden bu Ejderhayı öldürdün, beni buradan kurtar, dedi. Kızı oradan aldı, İstanbul'a götürdü. Söyle bana, eviniz nerede, dedi. O kız, buna kapılarını

ağañnı! dädi, bardı taptılar bir qalıñ yip. Kätirdilär yipni ağasını aldattı, bayladılar. Soñ käril ağam! dädi, yipni qoparırsın! dädi. O da kärildi qopardı yipni. Äkinci künü kitti at qılından bir xalat yaptılar. Kätirdilär dağı, bayladılar. Käril ağam üzärsinmi? dädilär. Kärildi üz'almadı yipni. Soñ qızı bardı da ağasınıñ äki közünü pıçaqnan çığarıp aldı. Tut munu öldüräyik dädi qardaşı. Xırsız dädi: män öldürämäm onu dädi. Qolların käsmä! dädi, kötürdü bir dağğa quyuğa braqtılar. Baştaqı aydaahadan alıp kälgän qızınıñ babası, onuñ awcuları bar äkän. O awcuları käldi o quyunuñ yanına. Yibärdilär quyuğa bir qopqa su çäkmäk üçün. Kör qaptı qopqasına yibärmäy. Bu nä bar bu quyunuñ içindä, bu qopqanı yibärmäy. Hayda bağlayıq atnıñ quyrğuna çıqarayıq. Çäkti çıqardılar. Baqsalar bir kör. Sän mında napaysın? dädilär. Mäniñ qardaşım braqtı mäni bu quyuğa. Soñ awcular kötürdülär onu, padışanıñ äwinä alıp gösterir. Attan in, evinize git, dedi. Kız yalvardı; eve gel, babam seni görsün, dedi. Oğlan, ben evine giremem, dedi. Eve giremezsen, sen benim elimdeki yüzüğü al da eline tak, dedi. Yüzüğü eline aldı, taktı, sağlıkla kal, dedi, gitti. Gitti, yine dağdaki saraya vardı. Üzümü kardeşine götürdü. Kardeşi üzümü yedi, iyileşti. O hırsız; düşün bir şey bulalım, öldürelim ağabeyini, dedi, gidip kalın bir ip buldular. İpi getirdiler, aldatıp ağabeyini bağladılar. Geril ağabeyim, ipi koparırsın, dedi. O da gerildi, ipi kopardı. İkinci günü gidip at kılından bir halat yaptılar. Tekrar getirdiler, bağladılar. Geril ağabeyim, koparır mısın, dediler. Gerildi, ipi koparamadı. Sonra kız geldi de ağabeyinin iki gözünü bıçakla çıkarıp aldı. Kardeşi, tut bunu öldürelim dedi. Hırsız, ben öldüremem onu, dedi. Ellerini kesme, dedi; götürüp bir dağa kuyuya bıraktılar. Daha evvel ejderhadan alıp getirdiği kızın babasının

käldilär. O padışağa o körnü sattılar. O körlärni baqqan bir topal war äkän. O topalğa dädi-ki: canım topal! dädi kötür mäni çäşmäyä! onda braq! axşam kälip alırsın mäni. O padışanıñ qızı o qolundağı yüzükni wärgän qız ädi. O padışanıñ qızı här säfär susağan sayn, çäşmädän altın tasnan salqın su kätirdi içmää. O tasnän canalı qız kätti çäşmädän su kätirmää. Bardı çäşmädän su alır äkän; kör dädi muña: canalı qız bu tastan su içäyim dädi. Qız dädi-ki: patışanıñ qızı su içkän tastan su içmää diisinmi. Yalwarım saña maa bir su bärsäñ közlärim açınacaq dädi. Soñ bärdi tasnı qız altın tasnan muña su içmää. Aldı qoluna, oda qolundağı yüzügün braqtı içärisinä. Kötürdü padışanıñ qızına. Aldı padışanıñ qızı su içidäk. Baqtı bu tasnıñ içindä özünüñ yüzügü bar. Bu yüzüknü qaydan aldıñ dädi. Çäşmäniñ başında bir kör yalwardı mäni. Ona bärdim tasnı su içmää dädi. Padışanıñ qızı ayttı: bar aytıñız babama dädi. Mäniñ ajdaahadan qutarıp bäri

avcıları varmış. Onun avcıları, o kuyunun yanına geldi. Su çekmek için kuyuya bir kova gönderdiler. Kör, kovayı kaptı göndermiyor. Ne var bu kuyunun içinde, bu kovayı göndermiyor. Haydi atın kuyruğuna bağlayalım, çıkaralım. Çekip çıkardılar. Bir de baktılar ki bir kör. Sen burada ne yapıyorsun, dediler. Beni bu kuyuya benim kardeşim bıraktı, dedi. Sonra avcılar onu götürdüler, alıp padişahın evine geldiler. O padişaha, o körü sattılar. O körlere bakan bir topal varmış. O topala, canım topal, götür beni çeşmeye, orada bırak, akşam gelip alırsın beni, dedi. O padişahın kızı, elindeki yüzüğü veren kızdı. O, padişahın kızı her susadığında, içmesi için çeşmeden altın tas ile serin su getirirdi. O tas ile canalı kız çeşmeden su getirmeye gitti. Çeşmeden su alırken kör buna, canalı kız bu tastan su içeyim, dedi. Kız; padişah kızının su içtiği tastan su içmek

kätirgän o kör dür dädi. Padişa dädi o bolsa bar qızımnı surañız oña barırma dädi. Bardılar suradılar kör olsada barırım dädi. Aldılar körni äwinä, Başladılar häkimlärni çağırtmağa. Dädilär häkimlärgä: buña köz qoyması mümkünmü dädilär. Häkimlär dädilär: häç mümkün däyil. Soñra bu padışanıñ bir dälisi bar qapısında. O däli kitti tawğa ögüz arabanan. Yolda bir tilki bir qaşqır, qaşqır tilki bardağınan qapqan. Qarşqır urdu tilkiniñ közünü çıqardı. Tilki dädi-ki: täs közümnü yärgä qoy! dädi. Aldı kitti bu qaşqır tilkini. Bir yapraçıqını çaynadı da, sildi közüñ bäbäyinä, közünü käçirdi yärinä, bir çamar urdu sawuldu. O däli dä aldı bu yapraqlarnı yiidı. Aldı qayttı, käldi padışağa män kör sağıltamın dädi. Padişa dädi ki: mänim körümnü sağılt! dädi. Päk äyi sawultayım! dädi Qırq kündän soñ sağıltırım körüñdü. Qırq kün bir zämlänqada olturdular. Anda qırq kün äkisi raqı içälär. Sıcaq yarqoynı kätirälär, suğannı

mi diyorsun, dedi. Yalvarırım sana, bana su verirsen gözlerim açılacak, dedi. Sonra kız buna altın tas ile su içsin diye tası verdi. Tası eline aldı, o da elindeki yüzüğü içerisine bıraktı. Padişahın kızına götürdü. Padişahın kızı su içmek için aldı. Baktı ki bu tasın içinde kendinin yüzüğü var. Bu yüzüğü nereden aldın, dedi. Çeşmenin başında bir kör bana yalvardı. Ona su içmesi için tası verdim, dedi. Padişahın kızı; gidip babama anlatın beni ejderhadan kurtarıp geri getiren o kördür, dedi. Padişah; öyleyse gidin, kızıma sorun, ona varır mı, dedi. Geldiler, sordular; kör olsa da varırım, dedi. Körü evine aldılar, hekimleri çağırtmaya başladılar. Hekimlere, buna göz konulması mümkün mü, dediler. Hekimler, hiç mümkün değil, dediler. Bu padişahın kapısında bir delisi var. O deli dağa öküz arabası ile gitti. Yolda bir tilki bir kurt gördü, kurt tilkiyi iyice kapmış. Kurt

kätirälär. Suray-ki padışa: naaslı kör? diiKözläri sawuldumu? diiXayr gänä äwälki kibik tura közläri sawulmadı. Otuz doğuzunçı kün bir köz qoya däli, qırqıncı künü bir köz dağa qoya, kötärä padışağa, tämänä ätä: iştä körüñüz sawuldu! diiDäliyä dii padışa: Istä mändän istädigini! nä bäräyim saa? dädi. Män bir şii istämäm sändän padışahım. Män nağadar kör tapsañ sawulturum! dädi. Ä alla razı olsun dädi yibärdi. Padişa o körgä urba piştirdi, dädi ki: toy başlansın qızımnı muña bäräcägim! dädi. Toy başlandı. Bitti. Anı sıla sılası yärdä aq muradına qawuşa. Şindi Padişa çağırdı küyäwnü siiladı. Küyäw qaytıp kitti yärinä. Şindi küyäw käfsizländi qız yibärdi babasına qabär-ki: küyäwñüz käpsizländi. Babası dädi-ki: nä säbäptän käpsizländi bir onu häkimgä körsätäyk! dädi. -Sälam ätiñiz Padişa babama! dädi, mänim därdim käfsizlik därdi dügül, dädi. -Nädän käpsizländiñ ayt da yibär mağa! dädi. - Mänim käpsizligim, dädi, nä waqıt

vurdu tilkinin gözünü çıkardı. Tilki, çabuk gözümü yerine koy, dedi. Bu kurt, tilkiyi alıp gitti. Bir küçük yaprağı çiğnedi ve gözbebeğine sürdü, gözünü yerine geçirdi; bir şamar vurdu, iyileşti. O deli de bu yaprakları alıp topladı. Alıp döndü, padişaha geldi, ben körü iyileştiriyorum, dedi. Padişah, benim körümü iyileştir, dedi. Peki, iyileştireyim dedi, kırk gün sonra körünü iyileştiririm, dedi. Kırk gün aynı kulübede oturdular. Orada kırk gün ikisi rakı içerler. Sıcak yarım koyunu getirirler, soğanı getirirler. Padişah, kör nasıl, gözleri açıldı mı, diye sorar. Hayır yine önceki gibi duruyor, gözleri iyileşmedi. Otuz dokuzuncu gün deli bir göz koyar, kırkıncı günü bir göz daha koyar, padişaha götürür, selâm verir, hastanız iyileşti, der. Padişah deliye; iste benden istediğini, ne vereyim sana, dedi. Ben senden bir şey istemem padişahım. Ben ne kadar kör bulursan iyileştiririm, dedi. A Allah razı olsun dedi,

mänim közüm oyup çıqarğan qarındaşıma yibar! o waxtä män äyi olurum dädi. Babası dädi ki: bar! qızımdan tanışıñız! dädi. Bardılar qızdan tanıştılar, dädi. Qız: näçün mäni braqıp kätäsin sän? dädi. Qocası dädi-ki: säniñ canıñ awrmasın! dädi, män nä waqıt qıs qardaşımnı barıp öldürürüm, son män äyi olurum dädi. Yalwardı qarısı: käl qocam farıq ol bu säwdadan! kitmä! dädi. O da dädi-ki: ägär sän mäni yibärmäsäñ män bädawa ölärüm da dädi. Käldilär babasına. Babası dädi: yibär qızım munu! dädi. -Päk äyi siziñ sözüñüznän bunu yibäräyim! dädi. Män dä tul qalsam küyäwnü öldürsälär, män naparım dädi. -Mäwla kärim dir qızım qorqma yibär! dädi. Soñra başladılar oña yolda azıq yämäk azırlaya. Onu özünüñ düldülü kibik bir düldül-daa aldılar buña. Ägärlädilär düldülnü, min üstünä! dädilär sawuqlaştı kitti. Bardı tüştü o babasınıñ dağdağı sarayına. Baqtı kim xırsıznan qardaşı käp ätip yämäk yäp oturalar. Aylanıp baqtı qardaşı

gönderdi. Padişah, o köre elbise biçtirir; düğün başlasın kızımı buna vereceğim, dedi. Düğün başladı, bitti. Onun sıla yerinde hak muradına kavuşur. Şimdi padişah damadını çağırdı, ikramlarda bulundu. Damadı dönüp yerine gitti. Damat hastalandı; kızı babasına, damadınız hastalandı, diye haber gönderdi. Babası; ne sebepten hastalandı, onu bir hekime gösterelim, dedi. Damat; padişah babama selâm söyleyin, benim derdim hastalık derdi değil, dedi.

-Niye hastalandın, söyleyıver bana, dedi, padişah.

-Benim hastalığım, ne vakit benim gözümü oyup çıkaran kardeşime gönderirsin, o vakit geçer, ben iyi olurum, dedi.

Babası dedi ki; kızımdan sorun! Gittiler kızdan sordular. Kız, sen niçin beni bırakıp gidiyorsun, dedi. Kocası:

-Sen incinme, ben ne zaman kız kardeşimi gidip öldürürüm, ancak o zaman iyi olurum, dedi.

päncäräyä. Way mänim soqur ağam naslı olup sağıldı da käldi mında? Xırsız da baqtı kördü. Äkisi dä çaştı. Ağası sälam bärdi kirdi, içä yär. Dädi ki: sizlär mänim közümü çıqardıñız, mäni quyuğa braqtıñız, mäni öldürmäyä istädiñiz; bu nä säbäptän? Män säni yaş başıñnan aldım, kittim, bäsläddim säni. Babam öldüräcäk ädi säni, män säni öldürtmädim. Baqtım, bäcärdim, büyüttüm, qız ättim, sän nä säbäptän mänim közlärimi çıqardıñ? dädi. Qız cawap bärmäy. Nä üçün mäña bir cawap bärmäysin? dädi. Üç gänä qaytarıp suradı: näçün mäña bir cäwap bärmäysin? dädi. Yänä bir cäwap bärmädi. Tuttu qızını, qoydu başın bosağaa doğrada doğrada braqtı. Xırsızğa dädi-ki: sän mänim azatım ol! män saa tiimiim! dädi. Sawuqlaştı. Qayttı käldi yärä. Säwündü babası, anası, qarısı. Dädi-ki: muradıña iirdiñmi? -Şükür män muradıma iirdim dädi. Alla siziñ muradıñızğa qawuştursun dädi. Şindi käl äkimiz kitäyik mänim

Karısı yalvardı; gel kocacığım, vazgeç bu sevdadan, gitme, dedi. O da dedi ki; eğer sen beni göndermezsen ben boş yere ölürüm. Babasına geldiler. Babası; gönder kzım bunu, dedi. Kız, peki sizin sözünüzden dolayı bunu gönderiyorum. Ben de dul kalırsam, damadını öldürürlerse, ben ne yapayım, dedi.

-Allah kerimdir kızım, korkma gönder, dedi. Sonra ona yolda yemek için azık hazırlamaya başlarlar. Ona kendinin atı gibi bir at daha aldılar. Atını eyerlediler, bin üstüne, dediler; vedalaştı gitti. Gitti, o babasının dağdaki sarayına indi. Baktı ki hırsız ile kardeşi konuşup yemek yiyip oturuyorlar. Kardeşi dönüp pencereye baktı. Vay benim kör ağabeyim, nasıl olur da iyileşip buraya gelir, dedi. Hırsız da baktı, gördü. İkisi de şaşırdı. Ağabeyi selâm verdi, içeriye girdi. Dedi ki:

-Sizler benim gözümü

babama! dädi. Mändä siziñ kibik bir Padişa oğlum dädi. Yäktirdilär arabanı. Mindilär içinä anası babası qarısı kittilär özüñ babasına. Babası säwini quwandı. Oğul köktän ararı käç yärdän buldum säni dädi. Sän mäni aqılsız bällädiñ mäni dädi. Nä säbäptän mäni braqıp balayı alıp qaştıñ dädi. Yoqsa-ki başıña däwlätmi saldıñ balam? dädi. Sän mäni aqılsızmı bällädiñ? dädi. Män o qız bala däyän şiidän fayda körmädim, män o säbäptän öldürdüm qız bala däyän şiini. Alla xayrı ätkän äwlängänsin dädi. Şindän soñra iştä qaynatañ, iştä qaynanañ, dädi, qız bala olsa sän dä, mäni kibik öldür, dädi. Är bala olsa, dädi, at minsä ton kiisä mücdäsinä dädi. Soñra babası daa birdä yäñi baştan qırq kün qırq käcä toy dügün ätti, sıla sıla ol yärdä aq muradını qawuştu. Anasına babasına qolunu öptü, amiin.

çıkardınız, beni kuyuya bıraktınız, beni öldürnek istediniz, bu hangi sebepten? Ben seni küçük yaşında aldım, gittim besledim. Babam seni öldürecekti, ben seni öldürtmedim. Baktım, büyüttüm, kız ettim, sen ne sebepten benim gözlerimi çıkardın?

Kız cevap vermez.

-Ne için bana bir cevap vermiyorsun, dedi.

Üç kere tekrar tekrar sordu, niçin bana cevap vermiyorsun, dedi. Kız yine bir cevap vermedi. Kızı tuttu, başını eşiğe koydu, parça parça edip bıraktı. Hırsıza dedi ki; seni azad ediyorum, ben sana dokunmuyorum. Vedalaştı. Dönüp geldi evine. Anası, babası, karısı sevindi.

- Muradına erdin mi?

-Şükür, ben muradıma erdim. Allah sizi muradınıza kavuştursun. Şimdi gel ikimiz gidelim benim babama. Ben de sizin gibi bir padişah oğluyum, dedi.

Arabaya at koştular. İçine

anası, babası, karısı bindi, damadın babasına gittiler. Babası sevindi, mutlu oldu.

- Oğul gökte ararken yerde buldum seni. Sen beni akılsız mı sandın, ne sebepten beni bırakıp çocuğu alıp kaçtın? Yoksa başına kısmet mi kondu, çocuğum? Sen beni akılsız mı sandın? Ben o kız çocuk denen şeyden fayda görmedim, o sebepten kız çocuk denen şeyi öldürdüm. Allah hayır etmiş evlenmişsin, dedi. Şimdiden sonra işte kaynatan, işte kaynanan, kız çocuğun olursa sen de benim gibi öldür. Erkek çocuğun olursa, at binerse, kıyafet giyerse müjdelersin, dedi.

Sonra babası da yeni baştan kırk gün kırk gece düğün dernek yaptılar, uzak uzak yerlerde hak muradına kavuştu. Anasının babasının elini öptü, amin.

6) Fuqaräniñ Qarısı.

1 Burun waqıtta bir fuqarä var äkän, o fuqarä äwlängän alğan bir dülbär qız, soñra o

6) Fukaranın Karısı

Eski zamanda bir fukara varmış, o fukara güzel bir kız alıp evlenmiş. O fukara gün boyu

fuqarä uzun kün çalışıp bir oqa öpmäk qazana, soñra dii-ki: munnan bizim halımız n'olır? diiQarı dii: aman oturumuz, dii, n'olacaq bizgä? diiXocası dii sän qana'at ätärmisin kündä ötmäk yämägä? -Näçün qana'at ätmäm? diiÄyi dii kätti bir kündä, bazarğa bardı, çalıştı axşamğaca ötmäk tapmadı. Qayttı, käldi, qarısına dädi: bizgä bügün ötmäk bolmadı. Şindi, dädi, nä yämäli? Qarısı dädi-ki: muña sän otur ämdi män çalışayım! dädi. Sän nädän çalışacaqsın? dädi ol. Qarısı dädi ay: bätimnän öptürmäm, älimdän saqtırmam, dädi. Nä dayın qazanacaqsın bu parayı? dädi. Sän bügün saba kitärsin dädi. Kälirsin sa'at dörttä. Saba turdu, qocası kitti. Onuñ artından qatın da kitti bazarğa, barda bir qawap tuqânına. Sälam bärdi -Aliikim sälam xoş käldiñ xanım äfändim, dädilär. Buyuruñuz nä alacaqsın? dädi. Mänim bir ayağıma bir mäst bir papıç uydursun dädi. Çıqardı buña bu bir mäst bir

çalışıp bir okka ekmek kazanır; bununla bizim halimiz ne olur, diye sorar. Karısı; aman, yaşıyoruz işte, ne olacak bize, der. Kocası; sen her gün ekmek yemeğe kanaat eder misin, diye sorar. -Ne için kanaat etmeyeyim, der karısı. İyi der, gidip bir gün pazara varır, akşama kadar çalışır, ekmek alamaz. Döner, gelir, karısına; bize bu gün ekmek nasip olmadı, şimdi ne yiyeceğiz, der. Karısı; sen burada otur, şimdi ben çalışayım, der. O, niye sen çalışacaksın, diye sorar. Karısı; yüzümden öptürmem, elimden tutturmam, der. Ne nasıl kazanacaksın bu parayı, diye sorar. Sen bugün sabah gidersin, saat dörtte gelirsin, der. Kocası sabah kalkar, gider. Onun arkasından karısı da pazara gider, bir kavaf dükkânına varır. Selâm verir.

-Aleykümselâm, hoş geldin hanımefendi. Buyurun ne alacaksınız?

-Benim bir ayağıma bir mest bir pabuç ayarlar mısınız? Buna bir mest, bir pabuç çıkarır.

papıç. Bägändi, aldı dädi-ki: bunuñ qiimäti nädir? dädi. Onuñ kımätin sändän bir para almam, dädi. Ägär waxtıñız olsa bu gäcä axşam bir qaavä içmäyä käliñiz maa dädi. Siziñ äwiñiz närädä? dädi. Fälän yärdä bizniñ äwimiz dädi. Soñra ondan qalqtı. Bardı bir baqqal tuqânına. Onda aldı äncir yüzüm, pirniç nuxut, baqla. Bir rahat loqumu aldı. Dädi ki munuñ qiimäti nädir? Onuñ qiimät nädir? Onuñ qiimätin män sändän bir para almam, dädi. Ägär mümkün olsa sa'at äkidä bir qaawä içmäyä käliñiz maa! dädi. Kitti bardı bir bazärgân tuqânına bir haci babayğa sälam bärdi, dädi-ki: maña bir şam qutusu çıqar maa dädi. Çıqardı ölçädi bärdi. Dädi-ki munuñ qiimäti nädir? Onuñ qiimätinin män sändän bir para almam, dädi. Ägär mümkün olsa sa'at üşta maña bir qaawä içmäyi käliñiz! dädi. Ana axşam oldu. Baştaqı qawap tuqândäki yaş käldi. Aldı içärinä äwgä siiladı, qaawä wärdi, dädi ki: yämäk

Beğenir, alır; bunun fiyatı nedir, diye sorar. Bunun için senden para almam, der. Eğer vaktiniz olursa bu akşam bana bir kahve içmeye gelin, der. Sizin eviniz nerede, diye sorar. Bizim evimiz falan yerde, dedi. Sonra oradan kalkar. Bir bakkal dükkânına varır. Oradan incir, üzüm, pirinç, nohut, fasulye alır. Bir rahat lokumu alır. Bunun fiyatı nedir, şunun fiyatı nedir, diye sorar. Bunun için senden para almam, der. Eğer mümkün olursa saat ikide bir kahve içmeye gelin bana, der. Gider bir bezirgân dükkânına varır, bir hacı babaya selâm verir; bana bir mum kutusu çıkar, der. Çıkarır, sayar verir. Bunun fiyatı nedir, diye sorar. Bunun için senden para almam, der. Eğer mümkün olursa saat üçte bana bir kahve içmeye gelin, der. İşte akşam olur. Önce kavaf dükkânındaki genç gelir. Evin içine alır, ağırlar, kahve ikram eder. Yemek yiyelim, der. O genç, yemeden önce yatsak iyi olur, der. Seni yemek yemeden yatırmam, der. Oturtur onu, yemek yerler. Sonra kapı çalınır.

yäyik. O yaş dädi: yämädän äwälä yatsaq äyi bolur dädi. Ya, säni yämäk yämäy yatqızmam dädi. Qoydu onu, yämäkni yädilär. Soñra qapu qaqıldı. O yaş kimdir bu qapu qaqılğan? dädi. O saa zararsız dır, dädi, mänim bir däli qaynım bardır waqtısız kälir dädi. Onuñ saa zarar tiimäz dädi. Mäni bir yärgä saqla! dädi. Tuttu onu saqladı dolaf içinä. Saqlada onu dolafnıñ içinä çür çıplaq. Aldı onuñ rubaların saqladı. Bardı aştı qapunu. Käldi baqqal yaşı, kirdi içäri sälam bärdi oturdu. Oña da dädi qarı: otur bir yämäk bäräyim! dädi. Oda män yämäk istämäm, dädi. İstämäsäñ mänim qatırım üçün istärsin. Qoydu, yämäkin yädilär. Sal tüşägiñ! yatayıq! dädi. yatar äkän, qapu qaqıldı. O kimdir kälgän? dädi. Mänim bir däli qaynın bar-dır, kälip kätär. Män däliyi aqıllıyı bilmäm, bäni bir yärgä saqla! dädi. Tuttu onu saqladı potolopqa çür çıplaq. Aldı alayı şäylärin saqladı. Sälam bärdi,

O genç, kapıyı çalan kimdir, diye sorar. O sana zararsızdır, benim bir deli kaynım var, zamansız gelir, onun sana zararı dokunmaz, der. Genç; beni bir yere sakla, der. Tutar onu dolap içine saklar. Onu dolap içine çırılçıplak saklar. Onun kıyafetlerini alır, saklar. Gider kapıyı açar. Bakkaldaki genç gelir, içeri girer, selâm verir, oturur. Kadın ona da; otur bir yemek vereyim, der. O da, ben yemek istemem, der. İstemezsen benim hatırım için istersin. Yemeği koyar, yerler. Döşeğini ser, yatalım, der. Yatarken kapı çalınır. Bu gelen kim, diye sorar. Benim bir deli kaynım vardır, gelip gider. Ben deliyi akıllıyı bilmem, beni bir yere sakla, der. Tutar, onu tavan arasına çırılçıplak saklar. Bütün eşyalarını alır, saklar. Hacı baba selâm verir, girer. Hoş geldin hacı babam, otur bir yemek yiyelim, der. Ah çocuğum ben yemek yemeyi istemem, der. Yok, istemesen bile benim hatırım için istersin, yersin, der. Yemeği yerler. Yerlerken kapı

kirdi haci baba. Xoş käldiñ haci babam dädi. Otur bir yämäk yäyäyn! dädi. Way way balam män bir yämäk yämäyä istämäym, dädi. Yoq mänim qatırım üçün istämäy istärsin, yärsin! dädi. Tuttular yädilär. Yädilär qapu qaqıldı. Kim dir bu? dädi. Mänim bir däli qaynım bar kälir kätär dädi. Män däli aqıllı bilmäm dädi. Mäni bir yärgä saqla! dädi. Tuttu bunu da saqladı. Saqladı, näräyä saqlayım säni? dädi. Näräyä saqlasañ saqla. Mäni ol däli qaynıña körsätmä dädi. Tuttu yasağa aña bir bäşik. Qoydı haci babanı bir bala ätip bäşikkä. Käldi Xocası sälam bärdi kirdi içäär. Dädi ki: bu naslı bala bu? dädi. Män sän kitkän soñ doğurdum bu balanı, dädi. Kätir çıraqnan baqayıq naslı bala äkän bu? dädi. Kätirdi çıraqnı qarı. Bu naslı bala äkän bu dädi, doğar doğmaz qartayğan dädi. Kätir ustranı tıraş ätäyik bunuñ saqalın, dädi. Kätirdi qarı ustrayı. Tıraş ätti saqalını. Çäwirilip bu

çalınır. Kim bu, diye sorar. Benim bir deli kaynım var, gelip gider, der. Ben deli akıllı bilmem, beni bir yere sakla, der. Tutar, bunu da saklar. Saklayayım da nereye saklayayım seni, der. Hacı baba; nereye saklarsan sakla, beni o deli kayınına gösterme, der. Tutar, ona bir beşik yapar. Hacı babayı bir çocuk gibi yapıp beşiğe koyar. Kocası gelir, selâm verir, içeri girer. Bu nasıl çocuk, diye sorar. Ben, sen gittikten sonra doğurdum bu çocuğu, der. Getir mum ile bakalım nasıl çocukmuş bu, der. Karısı mumu getirir. Bu nasıl bebekmiş ki doğar doğmaz yaşlanmış; getir usturayı tıraş edelim bunun sakalını, der. Karısı usturayı getirir. Sakalını tıraş eder. Dönüp bu taraftan yere oturayım dediğinde, bunun ayağına takılır ve yere yıkılır. Bu çocuk ne vakit doğdu da selvi boylu yaşlı bir adam oldu, der. Getir baltayı keseyim ayaklarını. Karısı baltayı getirmeye gider. O atlar, beşikten kaçar, diğerleri de onun arkasından kaçar. Sokağa çırılçıplak çıkarlar. Birbirlerine,

yaqtan yärgä oturayım dägändä. Süründü bunuñ ayağına yıqıldı yärgä. Bu nä waqıt doğdı bu bala ol bala bir sälbi boyu olğan bir qart adam dädi. Kätir baltanı käsäyim ayaqların. Qarı kitti baltanı kätirmäyä. O attı, bäşiktän qaştı anawlar anıñ artından olar-da qaştı. Çıqlılar soqaqqa çür çıplaq. Sän nä säbäp käldiñ munda dädi, bir birinä. Bilmän qarı mäni çağırdı, käldim näçün bilmäm. Şindi bizlär napayıq? dädi hacı; üçümiz bir olayq, kiräyk äkisin qarısın da qocasın öltüräyk! Öbürsü mänim cäbimdä üç biñ kümüş param war, dädi. Öbürsü dädi: mänim cäbimdä äki biñ kümüş param war dädi. Haci baba dädi mänim cäbimdä bäş biñ kümüş war dädi. Närädän kirärmiz bularnıñ azbarına dädi. Amma bir yär tapmaylar onda kir-mäyä. Araba qapu tübündä köpäk täşigi war. Açayıq bu täşiktän büytäktä kiräyk mından! dädi. Aştılar, pıçaqnan täşiyin yaptılar

sen niye geldin, derler. Kadın beni çağırdı, ne için geldim bilmem. Hacı baba; şimdi biz ne yapalım, üçümüz bir olalım, girelim hem kadını hem kocasını öldürelim, der. Öbürü, benim cebimde üç bin gümüş param var, der. Diğeri, benim cebimde iki bin gümüş var, der. Hacı baba; benim cebimde beş bin gümüş var, bunların bahçelerine nereden gireriz, diye sorar. Ama orada girmek için bir yer bulamazlar. Araba kapısının önünde köpek deliği var. Bu deliği büyüterek açalım, buradan girelim. Açalar, bıçakla deliği büyütürler, üçü de deliğin başına gelirler. Ya sen gir, ya ben gireyim, derler. Bunların da karısı kocası müşavere ederler. Bunlar girmek için bir yer bulamaz, köpek deliğinden girerler, derler. Hangisi başını sokarsa kulağı rast gelirse kulağını kes, burnu rast gelirse burnunu kes, diye sözleşirler. Onlardan bir tanesi soktu başını delikten, tuttular burnunu kestiler bıçakla. Arkadaşı dedi, niçin girmedin çektin başını yere, dedi. İçeride

balaban, käldilär üçüdä täşikniñ başına. Dädilär, ya sän kir, ya män kiräyin dädi. Bularnıñ da qarısı qocası mäşawärä ättilär. Dädilär: bular bir yär bulmaz kirmäyä, bular kirir köpäkiñ täşiyindän dädi. Hangi dä başını soqsa qulağın ras kälsä, qulağın käs, burnu ras käsä burnun käs! Olar bir dänäsi suqtı başı täşiktän, qaptılar burunnu kästilär bıçaqnan. Arqadaşa dädi näçün kirmädiñ çäktiñ başıñı yärä, dädi. İçäri bir käsäk aş pişkändä, o aşlarnıñ qoqısı burnum yırttı dädi. Soñ darıldı öbürsü, suqtı başını onuñ kästilär qulağını. Näçün çäktiñ? dädilär. Anda bir käsäk dawl çalına o dawl mäniñ qulağımı tındırdı, onuñ üçün çäktim başımı dädi. Şindi suqtı Haci baba başını, sığmadı başı täşikkä. Tuttu ayaqları suqtı. Qaptılar onuñ qawandığını kästi, aldı tübündän çäkti ayaqların çıqtı tışqa. O pişkän aşlar da çalından dawllar mäniñ üstümä sünnät toyuma äkän

bir parça yemek pişince, o yemeklerin kokusu burnumu yırttı, dedi. Sonra kızdı öbürü, soktu başını, onun kestiler kulağını. Niçin çektin, dediler. Bir parça davul çalınıyor. o davul benim kulağımı sağır etti, onun için çektim başımı dedi. Şimdi hacı baba soktu başını, sığmadı başı, deliğe. Tuttu ayaklarını soktu. Kaptılar onun pipisini dibinden kesti, aldı. Çekti ayaklarını, çıktı dışarıya. O pişen aşlar da çalınan davullar da benim içinmiş, sünnet düğünüme imiş dedi. Şimdi ne yapacağız, dediler. Bir tanesinin burnu kesildi, bir tanesinin kulağı kesildi, bir tanesinin pipisi kesildi. Şimdi ne yapacağız, dediler. Üçü de çıktı, gittiler. Gittiler de üçü de denize atladılar, öldüler. Bu kadın: Şimdi parayı böyle kazanıyorlar, ye kendin diyor.

dädi. A şindi napayıq? dädilär. Bir dänäsiniñ burunu käsildi bir dänäsiniñ qulağı käsildi, bir dänäsiniñ sigi käsildi. Şindi napayıq? dädilär. Ana çıqtılar kittilär üç dänäsi dä. Bardı da üçü attı däñizä öldülär. Mınaw qarı dädi ki: ämdi parayı böläk qazanalar dii aşa kändi dädi.

7) Näsixat.

Babam mä näsixat ätti, dädi-ki oğlum yaqşı adamlarğa qoşul! vä yaqşı adamlarnan arqardaş ol! zira bizdä laxırdı bar dır, atamızdan qalma söz-ki:

bulañğa yärdän çäçäkkä
doñuzğa yärgän malazğa.

7) Nasihat

Babam bana nasihat etti, dedi ki:

-Oğlum iyi adamlara katıl ve iyi adamlarla arkadaş ol. Zira bizde atamızdan kalma bir söz vardır:

Bataklıktan çiçeğe,
Domuzhâneye …….

8) Çora Batır.

Çora Batırnıñ babası Qarıp yigit olğan, onuñ bir buzawu olğan, onu Çora Batır çöldä baqqan. Onuñ arqardaşları bäş dana da bar ädi. Olar çöldä

8) Çora Batır

Çora Batır'ın babası Karıp delikanlıyken, onun bir buzağısı varmış, ona kırda Çora Batır bakarmış. Onun beş arkadaşı daha vardı. Onlar tarlada buzağı

buzaw baqadılar. O zamanda Çora Batır bälgäsiz ädi. Bir kün kälä bir qart adam kälädi. Aç oldum ötmäk bär! diiBular dada ötmäk yoq, diiOlar bay adamnıñ balası olsa da bunaw buzawdan başqa bir şii yoq. Olmasa sizdä ötmäk, män bir buzawuñnu soyamın! diiO zaman buzawnu soya. Pişirädi o adamğa bärä. Ondan aşay, aşağan soñ sawluqnan qal oğlum! dii, kätäcäk musafir. Uruuşan dağınıñ başına kälsäñ bir kün, ax däsäñ män dä bulurum säni, diiO zaman Çora Batır bäk yaş bala ädi. Ondan turdu kätti. Çora Batır balaban oldu. Ol bäş yaşına kätti. O dağınıñ başına bardı. O adam kördü onu. Qoş käldiñ, dädi. Alla sağa bärir kit yoluña! dädi. Çora Batır kätti doğru Qazanğa. Qazanda üç batır bar ädi. Qaraman Batır, Qulunçaq Batır, Sarı Batır. Onda bardı çora Batır, xismät ätti batırlarnıñ yanında. Bir bäş kün turdu olarnıñ yanında. Qulunçaq Batır dädi: män musafirlikkä kätämin bu gäcä,

bakıyorlardı. O zamanlar Çora Batır tanınmıyordu. Bir gün bir yaşlı adam gelir. Açım, ekmek ver, der. Bunlar da ekmek yok, derler. Onlar zengin adamın çocuğu olsa bile bu buzağıdan başka bir şeyleri yok. Sizde ekmek yoksa, ben bir buzağınızı keserim, der. O zaman buzağıyı keser. Pişirerek o adama verir. Gidecek olan misafir buzağıdan yer, yedikten sonra, sağlıcakla kal oğlum, der. Bir gün Uruşan dağının başına gelirsen, ah dersen ben de seni bulurum, der. O zaman Çora Batır çok küçük bir çocuk idi. Oradan kalkar gider. Çora Batır büyür. O beş yaşına girer. O dağın başına varır. O adam onu görür, hoş geldin; Allah sana verir. Çora Batır Kazan'a doğru gitti. Kazan'da üç yiğit vardı: Karaman Batır, Kulunçak Batır, Sarı Batır. Çora Batır oraya varır, yiğitlerin yanında hizmet eder. Beş gün onların yanında kalır. Kulunçak Batır; ben bu gece misafirliğe gidiyorum, sen benim yatağımda yat, der. Kulunçak Batır misafirliğe gider, Çora Batır onun

sän mänim töşägimdä yat! dädi. Qulunçaq Batır kätti musafirlikkä, Çora Batır yattı onda töşägindä. O töşäkniñ içindä salta balaban yılanlar oldu. Qaraman Batır kätti musafirlikkä äkinci kündä, o da dädi: mänim töşägimdä yat! dädi. Gänä Çora Batır onuñ töşägindä yattı, onuñ da töşägindä salta yılanlar boldu. Çora Batır qorqmadı, yattı töşäkkä. Sarı Batır da musafirlikkä kätämin dädi, sän mänim töşagimdä yat! dädi. Onda da yılan häpsi oldu. Çora Batır qorqmay yattı. Son Çora Batır mändä musafirlikkä kätäcäkmin! dädi. Sändä mänim töşägimdä yat! dädi. Qaraman Batır onuñ töşägindä yattı, aman yatamadı, töşägindän atäşlär yandı. Qaraman Batır qorqtu yatmağa, qaçtı. O zamandan bu batırlar, ol bizdän ziyadä äkän dädilär, o Çora Batır äkän ändi dädilär.

yatağında yatar. O yatağın içinde tamamen büyük yılanlar vardır. İkinci gün misafirliğe Karaman Batır gider, o da; benim yatağımda yat, der. Çora Batır yine onun yatağında yatar, onun da yatağında tamamen yılanlar vardır. Çora Batır korkmaz, yatağa yatar. Sarı Batır da misafirliğe gidiyorum, sen benim yatağıma yat, der. Orası da tamamen yılandır. Çora Batır korkmadan yatar. Sonra Çora Batır, ben de misafirliğe gideceğim, sen de benim yatağımda yat, der. Karaman Batır onun yatağında yatar, ama yatağından ateşler çıktığı için yatamaz. Karaman Batır yatmaya korkar, kaçar. O zaman bu bu yiğitler, o bizden daha iyiymiş dediler. O artık Çora Batır'mış dediler.

	9) Osman Paşa.	9) Osman Paşa
1	Tunadan çıqtı duruldu,	Tuna'dan çıktı duruldu,
	sırmadan çatır quruldu,	Sırmadan çadır kuruldu,
	Osman paşa dädikläri	Osman paşa dedikleri
	Yädi yärindän uruldu:	Yedi yerinden vuruldu.
5	Askärim qoydum tarlaya,	Askerimi koydum tarlaya
	Qılıçım urdum tabaya,	Kılıcımı vurdum esirlere
	Paşalardan imdät kälmäz,	Paşalardan yardım gelmez
	ämimiz qayda Mäwlaya?	Ya Mevlâ, kardeşlerim nerede?
10	Qara quşlar, qara quşlar,	Kara kuşlar, kara kuşlar,
	Tunada käsilän başlar,	Tuna'da kesilen başlar
	paşalardan kälmäz imdät,	Paşalardan gelmez yardım
	kitti bizdän din qardaşlar.	Gitti bizden din kardeşler
15	Qara däñiz aqar, gidär	Karadeniz akar gider,
	aq däñiz baqar, gidär	Akdeniz bakar gider.
	namı büyük Osman Paşa	Şanı büyük Osman paşa,
	askäri ilän biñ yaşar.	Askeriyle bin yaşar.
20	Ölürmi bägim? ölürmi?	Ölür mü beyim, ölür mü?
	ävlad babasın ururma?	Evlât babasını vurur mu?
	sultan aziz sän biñ yaşa,	Sultan Aziz sen bin yaşa,
	bu dünya saña qalırmı?	Bu dünya sana kalır mı?
25	Päncärädän säs käliyir,	Pencereden ses geliyor,
	bän zan ättim yar käliyir,	Ben zannetdim yar geliyor,
	Aştım baqtım pänciräyä	Açtım baktım pencereye,
	Çärkäs Asan yol väriyir.	Çerkez Hasan yol veriyor.

Yañı cäämi minarasi,
yıqılsın cihan qalası!
Sağ yanımdan qurşun urdu,
sol yanımda süñgü yarası.

Qaramfılsın, qararıñ yoq,
cäncäfilsin, zararıñ yoq,
bäkim säni qurşun urmuş,
Salqın suyu värän yoq

Yeni cami minaresi,
Yıkılsın cihan kalesi!
Sağ yanımdan kurşun vurdu,
Sol yanımda süngü yarası.

Karanfilsin, kararın yok,
Zencefilsin, zararın yok,
Belki seni kurşun vurmuş,
Serin suyu verenin yok.

10) Qızlar

Qara därya ağzın aştı,
üstümizgä sular saştı,
üçümizin alıp qaqtı,
kätti qızlar çüftä çüftä.

Däryalarda qarar olmaz,
äcäl kälsä çarä olmaz,
Qıdır näbi yärim olmaz,
kätti qızlar çüfta, çüftä.

Ağam bizä kiik avlay,
däryalarda saçım yalday,
Ablam bizi körüp ağlay,
hazrät ilän kätti xanım.

Qara därya tolqun urdu,

10) Kızlar

Kara deniz ağzını açtı,
Üstümüze sular saçtı
Üçümüzü alıp vurdu,
Gitti kızlar çifte çifte

Deryalarda karar olmaz,
Ecel gelse çare olmaz,
Hıdır Nebi yerim olmaz,
Gitti kızlar çifte çiftte

Ağam bize geyik avlıyor
Deryalarda saçım parlıyor,
Ablam bizi görüp ağlıyor,
Hasret ile gider hanım

Karadeniz dalga vurdu,

üç qanı qızı şäit oldu,
äcäl kälsä çarä olmaz,
kätti qızlar çüfta, çüfta.

Qara därya diñlä sözüm!
säni körsäm dutmas dizim,
dar dünyada äki gözüm,
nicä sürdüñ qara därya?

Oqurum dildä buñları,
Gäcä kündüz aydıp zarı,
bir diräktän äki narı
bırdan yuttuñ Qara därya.

Üç hanın kızı şehit oldu,
Ecel gelse çare olmaz
Gitti kızlar çifte çifte

Karadeniz dinle sözümü!
Seni görürsem, tutmaz dizim
Dar dünyada iki gözüm,
Nice sürdün karadeniz?

Okurum dilde bunları,
Gece gündüz ağlarım
söyleyip
Bir ağaçtan iki dalı
Birden yuttun Karadeniz

2. OZÄN-BAŞ.

I) Firäñgi Kilsäniñ Xayası.

Özän-baştan bir buçuq värst olur kilsäniñ xayası bar. Ol xayada firäñgi oturğanlar. Yär içindän insan kämikläri başların çığardılar. Anda aqça xıdırıp aqça tapmadılar, baş taptılar. O färäñgi oturğan waqıtta, bu yärläri däñiz ädi. Son su çäçilgän soñ firäñgi kätti, bizim xalq oturdu.

2) Buğasala.

Özän-başta bir adam war ädi, bäk xuwätli adam ädi. O zamanda xan zamanı ädi. Xannıñ pälwañları war ädi. Ol pälwañlarnı xan köräştirir ädi, soñra xan bu Özän-başta olan o xuwätli adamnı äşitti. O adamğa xan bir adamnı yolladı, o adam kälip bu xuwätli adamnı sordu. Bu köydä Çomax Hussäyn dägän bir adam bar, o adamnıñ äwi xaysı yärdä dir? köstär! dädi. O adam köçär yapardı. Bir xol ilän bir sacan[3] uzunluğu üç

2.ÖZEN-BAŞ

I) Frengi Kilisesinin Kayası

Özenbaşa'tan bir buçuk verst uzakta kilisenin kayası var. O kayada, yabancılar yaşamışlar. Yer altından insan kemikleri, başları çıkardılar. Orada para aradılar, para bulamadılar, insan başları buldular. O yabancının yaşadığı zamanda, bu yerler deniz idi. Su çekildikten sonra yabancı gitti, bizim halk yerleşti.

2) Buğasala

Özenbaş'ta bir adam vardı, pek kuvvetli bir adamdı. O zamanlar Han zamanıydı. Han'ın pehlivanları vardı. Han, o pehlivanları güreştirirdi, sonra Özenbaş'ta olan o kuvvetli adamı işitti. Han, o adama bir adam yolladı, o adam gelip bu kuvvetli adamı sordu Bu köyde Çomak Hüseyin denen bir adam var, o adamın evi nerededir, göster, dedi. O adam araba yapardı. 2,13

[3] Secan: Ruslarda 2,3 metrelik uzunluk birimi.

värşoq[4]: xalınlığa bir ağaçnı xolu ilän ucundan tutup kötärip onuñ äwi şu dur däp o äwin köstärdi. O adam bildi-ki şu xuwätli adam şu ağaçı kötärän adam olğanın. Soñ xannıñ çağırğanın ayttı. Alıp o adamnı xanğa al-kätti. Pälwañları ilän xan köräştirdi, o adam pälwañların äpisin yıxtı. Son o adamğa bir buğa baxşış bärdi. O adam buğanı alıp dört ayağın baylap, ortada bir ağaç käçirip omuzuna xoyup kätti. Xan dädi-ki: bu adamnıñ artınan kätiñ! baxıñ! şähärniñ çätinä çıxtıxtan soñ buğanı boldurup taşlarmı? däyi päşinä adam kätti. O adam buğanı taşlamadı. Kälgän adamğa ayttı: sän mäniñ artıma buğanı boldurup taşlar däp kälmä! däp on värst[5] yär buğa omuzunda kätip soñra taştadı, buğanı yärgä saldı. Onuñ üçün o köynü Buğasala däp at värdilär.

metre uzunluğunda, 3x 4,4 cm. kalınlığında bir ağacı eliyle ucundan tutup kaldırarak onun evi şudur, diye o evi gösterdi. O adam o kuvvetli adamın bu ağacı kaldıran adam olduğunu anladı. Sonra hanın çağırdığını söyledi. O adamı hana alıp getirdi. Han onu pehlivan ile güreştirdi, o adam pehllivanların hepsini yıktı. Sonra o adama bahşiş olarak bir boğa verdi. O adam, boğayı alıp dört ayağını bağlayarak ortasından bir ağaç geçirip omzuna koyup gitti. Han; bu adamın ardından gidin, bakın, şehrin sınırından çıktıktan sonra yorularak boğayı bırakır mı, diye peşine adam taktı. O adam boğayı bırakmadı. Peşinden gelen adama, sen benim ardımdan yorulur da boğayı bırakır diye gelme, diyerek 10x1,6 km.'lik yeri, omzunda boğayla gidip sonra boğayı yere bıraktı.

[4] Verşok: Ruslarda 4,4 cm'lik uzunluk birimi.
[5] Verst: Ruslarda 1,06 km.'lik uzunluk birimi.

Onun için o köye Boğasala diye ad verdiler.

3) Baltacı Oğlanı.

Bir vaxıtta bir fuxara war ädi. Kündä bir odun satıp bazarda bir ötmäk alıp aşar ädi. Bir xarı bir xoca bilän. Künlärdän bir kün bulardan bir oğlan oldu, oğlan bäş on yaşına käldi. Babasınan äkisi tawdan odun kätirip bazarda satar ädilär. Bir xaylı waqıtta son oğlan büyük oldu. Babasına dädi: sän otur babam! Män odun käsip aparıp satayn! dädi, säni baxayn! dädi. Bir kün oğlan dağğa çıqtı, käç xaldı. Yaqtı bir atäş, tawda yattı. Gäcäniñ bir waxtı kök xapusu açıldı. Baxtı bir äşäk ägär ügännän taxım turur yanında. Oğlan ayttı bu bänim xısmätim bärdi Allah. Saba ärtä oğlan äşäkkä odun yüklädi, kätirdi şähärgä sattı. Ana şu äşäknän taşıp şähärni toldurdu odun. Şindi şähär xalqı ışqat ättirdi: toldurduñ şähärniñ yolların, xapattıñ, kätirmä odun! dädilär.

3) Baltacının Oğlu

Bir zamanlar bir fukara vardı. Her gün pazarda bir odun satar bir ekmek alıp yerdi. Bir karı bir koca. Günlerden bir gün bunların bir oğlu oldu, oğlan beş on yaşına geldi. Babası ile ikisi dağdan odun getirip pazarda satıyorlardı. Bir hayli vakitten sonra oğlan büyür. Babasına; sen otur babam, ben odun keserek götürüp satayım, sana bakayım, der. Bir gün oğlan dağa çıkar, geç kalır. Bir ateş yakar, dağda yatar. Gecenin bir vakti gök kapısı açılır. Bakar ki bir eşek eyer ve üzengi takımı yanında durur. Oğlan, bu benim kısmetimdir, Allah verdi, der. Oğlan sabah erkenden eşeğe odun yükler, şehre getirir, satar. İşte bu eşek ile taşıyarak şehri odun doldurur. Şimdi şehir halkı

Padişa çağırdı munu: män saa bir xazna bäräyin! aşa! otur! odunnu kätirmä! dädi. Padişa oña xaznanı bärdi, aldı ol, kätti, bardı, bärdi babasına. Aldı baltanı yänä kätti odunçuluq ätmää. Padişa yänä çağırdı bunu. Dädi: sän bu şäyni gäçmädiñ odun taşıp käläsin. Saña kim därlär? dädi. Baña Baltacı oğlanı därlär, dädi. Bar baña Çınar dağından bir binalıq ağaç alıp käl! däp sumarladı. Päk äyi dädi baltacı oğlanı. Baña bir qırq xantar tolusu balta yaptır! dädi. Şu sağat Padişa ustaların ciidi sumarladı. Yasadı baltanı, çığardılar. Çağırdı Baltacı oğlanı, käl! kir! bägänirmisin bu baltanı? dädilär. Käldi bu Baltacı oğlanı baltanı çınacaq parmağınan baqtı aylandırıp. Olur dädi. Padışağa ayttı: baña bir saxa şarap bär! dädi. O Çınar dağında bir su bar äkän. O şarapnı bu suğa töktü. Çıqtı özü awlaqqa oturur. Käldi fillär bu köldän suy içmää, içtilär saruş oldular, yıqıldılar. Baltacı oğlanı tuttu bularnı, päkitti. Şu sağat bir binalıq ağaçını kästi. Fillärni

şikâyet eder; şehrin yollarını odunla doldurdun, kapattın, odun getirme, derler. Padişah onu çağırır; ben sana bir hazine vereyim, ye, otur, odun getirme, der. Padişah ona hazineyi verir. O, hazineyi alır, gider babasına verir. Yine baltasını alır odunculuk yapmaya gider. Padişah bunu yine çağırır. Sen bundan vazgeçmedin, odun taşıyıp duruyorsun; sen kimlerdensin, der. Bana, baltacının oğlu derler, dedi. Git, bana çınar dağından bir binalık ağaç alıp gel, diye ısmarladı. Baltacının oğlu; tamam, bana kırk kantar dolusu balta yaptır, der. O anda padişah, ustalarını topladı, tembih etti. Baltayı yapıp ortaya çıkardılar. Baltacının oğlunu çağırdılar; gel, gir, bu baltayı beğenir misin, dediler. Baltacının oğlu geldi, serçe parmağı ile baltayı döndürüp baktı. Padişaha; olur, bana bir sahan şarap ver, der. O Çınar dağında bir su varmış.

yäkti, bir binalıq ağaçnı käsip äşäginä yüklädi. Kätirdi padışanınñ azbarına töktü. Padişa ayttı: män saña bir binalıq ağaç ayttım, sän näçün äki binalıq kätirdiñ maa? saña bir xazna bäräyin! bar! aşa! Aldı xazna, kätti. Bardı, xazna babasına braqtı yänä. Aldı baltasın çıqtı kätti. Bara bara bir yärgä bardı. Bir mağarağa xırq aydamax xonuşa. Bardı bularnan oturğan içkän. Bularnıñ içkiläri bitär bir kün. Bular mäşfärä ätärlär: ayda kätäyik! kim da ras kälsä anı tutayıq! aqçanı alayıq! dädi. Är biri bir tarafqa kättilär, Baltacı oğlanı da bir yola cibärdilär. Bara bara bir yärä bardı, Baltacı oğlanı bir cin sarayına bardı. Baxsa içäri üç xız xonsalar. Kirdi içäri, baxsa töpägä bir salxın yüzüm bar. Ol yüzümnü alayın däp murad ätti. O bir xız ayttı: sän onu alamassın män sä bäräyin o yüzümnü. Şindi xız ayttı: sän bäl bär! Män minäyin üstüñä dä alıp bäräyin! bäwlä män yätmäymin oña. Xız bunu bir täpti där minäcäktä. Baltacı oğlanı tizinä

O şarabı o suya döktü. Kendi çıkar, gizli bir yere oturur. Filler, bu gölden su içmeye gelir, içerler, sarhoş olurlar, yıkılırlar. Baltacının oğlu bunları sağlam bir şekilde tutar. O anda bir binalık ağacı keser. Filleri koşar, bir binalık ağacı kesip eşeğine yükler. Getirir, padişahın bahçesine döker. Padişah, ben sana bir binalık ağaç söyledim, sen bana ne için iki binalık getirdin, diye sorar. Sana bir hazine vereyim, git, harca, der. Hazineyi alır, gider. Varır, hazineyi yine babasına bırakır. Baltasını alır, çıkar gider. Gide gide bir yere vardı. Bir mağarada kırk eşkiya konuşur. Bunların oturup içtikleri yere gelir. Bunların içkileri bir gün biter. Bunlar müşavere ederek; haydi gidelim, kime rastlarsak onu tutalım, parasını alalım, derler. Her biri bir tarafa gider, Baltacı'nın oğlunu da bir yere gönderirler. Baltacı'nın oğlu gide gide bir yere, bir cin sarayına varır.

äräk märmär taşqa battı, Baltacı ayttı vaz käç! tuttu Baltacı oğlanı xızını biläginden, altın biläzigi xaldı xolunda, xız xaçtı.

Aldı Baltacı oğlu yüzümnü, kätti. Bardı xonuşxan yärinä arxardaşlarğa. Olar bir şäyni tapmağanlar. Şindi aydañız! biz xarşığa Istambulğa kätäyk! Mında käçiniş yoq dädilär. Bardılar yämiyä mindilär, käştilär xarşı. Şindi yämi parası täkmil bäräcäk, para yoq bolğanda alar biläzikni sattılar. Bir Qaraimğa körsättilär bunuñ ximäti nädir? däp soradılar. Şindi Qaraim yalan aytıp bu biläzikni alacaq: bu biläzik mänim däp. Yalannan şaat taptı, ala biläzikni.

Bakar ki içeride üç kız konuşuyorlar. İçeri girer, bir de bakar ki, yukarıda bir salkım üzüm var. O üzümü almak istedi. Kızlardan biri:

- Sen onu alamazsın, o üzümü sana ben vereyim. Sen bel ver, ben üstüne bineyim de alıp sana vereyim. Bu şekilde ona yetişemiyorum, der. Kız buna bineceği sırada buna bir tekme atar. Baltacının oğlu dizine kadar mermere batar; Baltacı, vazgeç, der. Baltacı oğlu, kızı bileklerinden tutar, kızın altın bileziği elinde kalır; kız kaçar.

Baltacının oğlu üzümü alır, gider. Arkadaşları ile konuştukları yere varır. Onlar bir şey bulmamışlar. Haydi, biz karşıya, İstanbul'a gidelim; buralarda geçinemiyoruz, derler. Varırlar gemiye binerler, karşıya geçerler. Gemi parası vereceklerken paralarının olmadığını anlarlar ve bileziği satarlar. Bileziğin fiyatını öğrenmek için bir Karaim'e

gösterirler. Karaim, bu bilezik benim diye yalan söyleyerek bu bileziği alacak olur. Yalandan şahit bulur, bileziği alır.

4) Abıl Aziz Bazırgân.

Bir Abıl Aziz bir bazırgân bolğan. O bazırgân üç yılda bir däwir ätip kälir äkän, kälgän son üç yılnıñ isabın ätär ämiş tıcarätin. Bu bazırgânnıñ zäna'atı bu ämiş. Bazırgânnıñ yanında bir xizmätkâr xız bar ädi. O Xıznan oynadı bu bazırgân. A künlärdän bir kün xız amilä xaldı. Son bala dünyağa käläcäk bazırgân utanacaq adam onu bilsa. Şindä bazırgân bu xısayaqnı alıp çığa yolğa kimsä bilmäsin däp anda öldüräyim! Xizmätqârına ayta: yolda mını soyuñuz! dädi. Kättilär yoluna. Şu sa'at soyulğan son doğdu bu bala, Bular bunu bilmädi, soydu kätti. Bir çoban qoyu cayıp käldi, bu xısayaqqa uruldu, baqtı bir soyulğan xısayaq yatır, yanında bir bala ämip tura. Är bala ädi. Çoban

4) Abıl Aziz Bezirgân

Abıl Aziz adında bir bezirgan varmış. O bezirgan üç yılda bir devir edip gelirmiş, geldikten sonra ticarette üç yılın hesabını yaparmış. Bu bezirganın zanaati buymuş. Bezirganın yanında bir hizmetkâr kız vardı. Günlerden bir gün kız hamile kalır. İnsanlar bu çocuğun dünyaya geleceğini bilse, bezirgân utanacak. Şimdi bezirgan bu kadını alıp yola çıkar, kimse bilmesin orada öldürürüm, diye düşünür. Hizmetkârına, yolda bunu öldürün, der. Yola giderler. Bu çocuk annesi öldürüldükten sonra doğar, bunlar bunu bilmediler, annesini öldürüp gittiler. Bir çoban koyun güderek geldi, bu kadına vuruldu, bakar ki öldürülmüş bir kadın yatıyor, yanında bir çocuk emip duruyor. Erkek çocukğuydu. Çoban bu

bu balanı aldı xoşxa balanı alıp kätti odamanğa. Odaman: qaydan aldıñ bu balanı? däp soradı. Çoban ayttı: yolda bir soyulğan xısayaqnı taptım, yanında bu bala ädi aldım balanı, alıp käldim. Balanı asradılar sütnü bärip. Abıl Aziz bazırgân säfärdän xaytıp käldi xoşxa misafır oldu. Baqtı o sabañlarnıñ arasında üç yaşınan bir bala yürdü. Abıl Aziz soradı bu arasıñızda naslı bala dır. Odaman ayttı bu balanı biz soyulğan anada taptıq, dädi. Abıl Aziz bazırgân duydu, bu bala soyulğan xızından doğanın bildi. Satıñız maa bu balanı! dädi. Çobanlar ayttı: bu güzäl bala äkän, bunu naslı satayıq? -Nä istäsäñiz bärärim! dädi. Bir tulup ältınğa bärdilär bu balanı. Bazırgân aldı bu balanı çıxtı, kätti. Kätärkän bir sandıq yaptırdı. Sandıqqa balanı xoydu, däñizä attı. Çıxtı, kätti bazırgân. Balıqçılar balıq awlar-kän taptılar sandıqnı däñizdän. Bu sandıqnı çığarıp baqtılar, içindä bir är bala yata.

çocuğu alıp yayladaki hayvan ağılına, baş çobana götürdü.Baş çoban; bu çocuğu nereden aldın, diye sorar. Çoban; yolda ölmüş bir kadın buldum, yanında bu çocuk vardı, çocuğu aldım geldim, der. Çocuğu, sütünü vererek büyütürler. Abıl Aziz bezirgân seferden dönüp gelir, yayladaki ağıla misafir olur. Bakar ki, o sabanların arasında üç yaşında bir çocuk yürür. Abıl Aziz, bu çocuk aranızda nasıl oldu, diye sorar. Odaman; biz bu çocuğu öldürülmüş anneden bulduk, der. Abıl Aziz bezirgan bu çocuğun öldürttüğü kızdan doğduğunu anlar. Bu çocuğu bana sattın, der. Çobanlar; bu güzel bir çocuk, nasıl satalım, diye sorarlar. Ne isterseniz veririm, der. Bir küp altına bu çocuğu verirler. Bezirgan bu çocuğu alır, çıkar gider. Giderken bir sandık yaptırır. Çocuğu sandığa koyar, sandığı denize atar. Bezirgân çıkar gider. Balıkçılar balık avlarken denizden sandığı bulurlar. Bu sandığı çıkarıp bakarlar, içinde bir erkek çocuk vardır. Altı yıldan

Altı yıldan soñ bu Abıl Aziz bazırgân käldi, bu yärgä misafır oldu balıqçı xoşuna. Baqsa bu bala yänä, anda turur. Bu bala maa layıqtır, satınız maa! tädi. Çoq para bärip aldı bu balanı, balıqçılardan. Balanı yolğa alıp çıxtı, mäktüp yazdı, bu balanıñ xoluna värdi. Bar bu mäktüpnü mänim äwimä wär! dädi. mäktüptä yazar-ki: bu mäktüpnü sizä wärgän yaşnı öldürüñüz dädi. Yaş mäktüpnü alıp kätip äwinä barıp dawş ätti. Abıl Aziz bazırgânıñ xızı çıxtı. Bar mäktüpnü män baqaym dädi yaşqa. Baqtı, mäktüptä yazılğan: bu balanı tutup öldürüñüz! dägän. Xız yaşxa ayttı: isän kir içäri. Xız o sağat bir mäktüp yaza, bu baran yaşnı xızıma wärip toyun ätsinä! Şu sa'at xıznı wärdilär! toyun yasadılar. Şindi bäş on kündän soñ Abıl Aziz bazırgân käldi äwinä xaytıp. Baxtı xıznän oğlan çıxtı xarşına. Sır bärmädi Abıl Aziz xalqqa, kirdi äwinä. Son tüşündü bir mağara yaptıraym

sonra bu Abıl Aziz bezirgân gelir, balıkçı ağılına misafir olur. Bakar ki bu çocuk yine oradadır. Bu çocuk bana layıktır, bana satın, der. Çok para verip bu çocuğu balıkçılardan alır. Çocuğu alıp yola çıkar, mektup yazar ve bu çocuğun eline verir. Git, bu mektubu benim evime ver, der. Mektupta, bu mektubu size veren genci öldürün, yazar. Genç, mektubu alarak gider evine varıp seslenir. Abıl Aziz bezirgânın kızı çıkar. Gence, mektubu ben okuyayım, der. Bakar ki mektupta; bu çocuğu tutup öldürün, yazılmış. Kız, gence; istersen içeri gir, der. Kız o anda, bu gelen gence kızımı verip düğünlerini yapın, diyen bir mektup yazar. Kızı hemen verirler, düğünü yaparlar. Beş on günden sonra Abıl Aziz bezirgân gelir, evine döner. Bakar ki karşısına kızı ile oğlan çıkar. Abıl Aziz halka sır vermez, evine girer. Sonra bir mağara yaptırayım, pek çok odun yakayım da sonra bunu ateşe atayım, diye düşünür. Büyük bir mağara yaparlar, bunun içinde

da! çoq otun yaqaym da, son atäşkä ataym munu! dädi. Yaptılar bir mağarä büyük atäş yaqtı munuñ içindä, bu yaşnı aldap yibäräcäk oña baqtıracaq. Bir kün ayttı küyäwgä bar säyir at! Şindi bu atäş yaqacılarğa ämr ätkän kim dä kälsä atäşkä Abıl Aziz bazırgân bolsa da atıñız atäşkä! Bir kün bu küyäw baracaq olup çıxtı äwindän. Abıl Aziz bazırgânıñ xızı ayttı: sän toxta! barma! säni atäşkä atacaq. Son küyäw äwdä xaldı. Ärtäsi kün Abıl Aziz bazırgân äwindän çıxtı barıp baxayım! şunuñ yanğanı köräym! dädi. Bardı özü zäbanäcilärgä, anda sälam bärip içäri kirip kälgän vaxıtta tuttular, özün attılar atäşkä.

büyük ateş yakar, bu genci aldatarak gönderecek, ona baktıracak. Bir gün damadına; git bak bakalım, der. Şimdi bu ateş yakıcılarına, kim gelirse gelsin, Abıl Aziz bezirgan bile olsa ateşe atınız, diye emreder. Bir gün bu damat, bakmak isteyip evinden çıkar. Abıl Aziz bezirgânın kızı; sen gitme, seni ateşe atacak, diye söyler. Sonra damat evde kalır. Ertesi gün Abıl Aziz bezirgan evinden çıkar; gidip bakayım, şunun yandığını göreyim, der. Kendisi zebanilere gider, orada selam verip içeri girince, tutarlar, onu ateşe atarlar.

5) Padişanı Xırsızlağan Xırsız.

Şindi bir aydamaq olğan här gäcä padışanın xaznäsindän para çala. Nasıl bir çarä tapmay xarawllar duymadılar, kim çalğanın bilmädilär. Son Padişa xalqqa

5) Padişahı Soyan Hırsız

Her gece padişahın hazinesinden para çalan bir haydut varmış. Nöbetçiler, bunu her nasılsa duymamışlar; bir çare bulamamışlar, kimin çaldığını bilememişler. Sonra padişah

xabär bärgän: här kim kälsinlär. Bir niçä altın kümüş yaydırğan, onuñ qaşında xalqnı yürtäcäk, kim da ol altın para alsa ol xırsıznı tutacaq. Son bu para çalğan xırsız onu äşitkän o parağa barğan, ayağına çarıq kiigän xatırañlap da yürgän, aqça üstündä yürdü. Padişa bağıp tura, para siräksidi, adam anı alğan yoq, bir çarä tapmadı xırsıznı tutarğa. Bir başqa Padişa bu padışanı äriştirgän, aqçanı xarsızlaylar, çarä tapmaylar. Şindi bu parası xırsızlağan Padişa çağırta: här kim bu paranı xırsızlağan bolsa kälsin! maa aytsın! män oña bir xazna bäririm, dädi. Bu xırsız bardı padışağa: män aldım paranı, dädi. Padişa ayttı buña: bir yärdä bir Padişa bar onu bar xırsızla! da kätir maña! dädi. -Päk äyi! dädi bu xırsız. Män kätiririm xırsızlap. Ana padışağa dädi bu xırsız: maña altı fuçı şarap bär dädi. Bärdi Padişa muña. Aldı bu xırsız, kätti bu padışanıñ mämlikätinä. Bardı padışanıñ

halka haber duyurur; hırsızı tutup halkın karşısına çıkaracak her kim varsa gelsin, ona birçok altın gümüş vereceğim, der. Sonra bu parayı çalan hırsız bunu işitir, o parayı almak için ayağına çarık giyer. . . . . da yürümüş, paranın üstünde yürür. Padişah bakarken para azalır, adam onu almamış, hırsızı tutmak için bir çare bulamadı. Bir başka padişah bu padişahla, parayı çalıyorlar, çare bulamıyorsun, diye kızdırmış. Şimdi bu parası çalınan padişah: “Her kim bu parayı çalmışsa gelsin, bana söylesin, ben ona bir hazine veririm.” der. Bu hırsız, padişaha gelir; paranı ben aldım, der. Padişah, bir yerde bir padişah var, git onun mallarını çalıp bana getir, der. -Pek iyi, bana altı fıçı şarap ver, diye cevap verir. Padişah, hırsızın istediklerini ona verir. Hırsız, bunları alır, bu padişahın memleketine gider. Padişah tahta çıkarken gelir. Nöbetçiler çıkar, sen nereye gidiyorsun, diye sorarlar. Bu; benim birkaç araba şarabım var, onu satmaya getirdim, diye cevap verir. O

taxtınan käçkän vaqtında. Xarawllar çıxtılar. Sän näräyä barırsın sän? däp suradılar. Bu dädi: mänim bir xaç araba şarabım bar, onu satmaa kätirdim. -Mümkün olmazma bizgä içmää biraz? -Içiñiz! dädi, xadar içiñiz! dädi. Içkän, içkän, yıqıldı, xaldı. Ana bardı padışanıñ yuxusuna. Bir sandıq alıp kätkän. Tuttu, xoydu sandıqqa padışanı, kälitlädi. Aldı çıqtı tuttı bir araba, xoydu arabağa xaçtı. Şindi käldi mınaw padışaıñ äwinä, dädi: Padişa män alıp käldim, dädi. O sağat Padişa xalxnı säyirgä ciidi. Mınaw xırsıs sandıqtağı padışağa ayttı: sän xoros kibi üç kärä xıçırırsañ sandıq içindä, män soñ säni sandıqtan çıxarırım. O xırsız xalq arasında sandıqnı xoyup urdu, Padişa xoros kibi üç kärä xıçırdı. Aştı sandıqnı son çıxtı padişa sandıqtan, qarar mınaw padışanıñ yärindä tura. Hä dädi bu sändä mundasın? dädi. Sän mäniñ aqçamı xırsızlanğanın zira çalır ädiñ,

şaraptan biraz içmemiz mümkün değil mi, diye sorarlar. İçin, istediğiniz kadar için, der. İçer içer yıkılıp kalırlar. Padişahın uyuduğu yere, bir sandık alıp gelir. Tutar, padişahı sandığa koyar, kilitler. Sandığı alıp çıkar, bir araba tutar; sandığı arabaya koyup kaçar. Şimdi diğer padişahın evine gelir; padişahı alıp geldim, der. Oanda padişah halkını seyretmesi için toplamıştı. Bu hırsız sandıktaki padişaha, sen sandık içinde horoz gibi üç kere bağırdıktan sonra ben seni sandıktan çıkarırım, der. O hırsız, halk arasında sandığı koyup vurur, padişah horoz gibi üç kere bağırır. Sandığı açtıktan sonra padişah sandıktan çıkar; bakar ki diğer padişahın yerinde duruyor. Ya demek sen de buradasın, diye hayıflanır. Sen benim paramı çaldıkları için benimle alay ettin, şimdi seni çalıp getirdiler, bu ne kadar ayıp bir şey, der.

şindi säni özüñü kätirdilär xırsızlap, bu nä qadar ayp şäy! dägän.

6) Äski Ciiğan Adam.

Şindi bir zamanda bir adamnıñ birisi äski ciiyam däp yürä äkän. Bir xarı çıqqan daa, dägän: nä yapacaqsın äskin? dägän. O adam cänätkä öksüzlärni kiindiräcäkmin dägän. -Mänim oğlançığım ölgön, sän bu oğlançığımnı körmödüñmiv -Kördüm munu, ol anda saxacılıq ätär dädi bu. -Toxta män saña bäräyim äki yüz kümüş, al-da! kät! bär anda! xarı aa bärgän cibärgän. Anıñ artınan ol kätkän son bu xarıñıñ xocağı äwgä käldi. Xocasına ayttı Xarı: bizim oğlançığımız cänättä äkän, män oña äki yüz kümüş cibärdim. -Ay çaçqın! dägän xocası, säni ol kişi aldattı, qay yaqqa kätti o adam? Xarı: bu yaqqa kätti, dägän. Mingän xocası atına bu aqçanı alıp kätkän adamnı quudu. Bu adam kördü artınan bir atlı adam quup kälä yatır, bir

6) Eski Toplayan Adam

Eski zamanda adamın birisi eski toplarım, deyip yaşarmış. Bir kadın çıkmış da, ne yapacaksın eskiyi, der. O adam, cennetteki öksüzleri giydireceğim, der. Kadın; benim oğlancığım öldü, sen bu oğlancığımı görmedin mi? , diye sorar. Bu adam; onu gördüm, o orada komiklik yapıyor, der. Dur, ben sana iki yüz gümüş vereyim, al da gidip ona ver, der kadın. İşte kadın ona parayı verir, onu gönderir. O gittikten sonra onun ardından bu kadının kocası eve gelir. Kadın kocasına; bizim oğlancığımız cennetteymiş, ben ona iki yüz gümüş gönderdim, der. Kocası; a şaşkın, o kişi seni aldatmış, Hangi tarafa gider o adam, der. Kadın; bu tarafa gitti, diye gösterir. Kocası atına biner, bu paralarını alıp giden adamı kovalar. Bu adam ardından bir atlı adamın kovalayıp geldiğini görür, bir değirmenin önüne varır,

diyärmänniñ ögünä barğan, diyärmänçigä aytqan: sän çıq! bu täräk üstünä, män bu vaxıtta diyärmängä baxayın! dädi. Anaw diyärmänçi o täräkniñ töpäsinä çıqqan. Mınaw xırsız diyärmängä kirgän özünü üstünü başını unlağan tanıtmağa özünü. Kälgän adam sorağan: mında bir atlı adam käçmädimi? - Anda täräkniñ töpäsindä dir dädi xırsız. Min dä bu täräkniñ töpäsinä! tut anı! Bu adam täräkkä çıqtı o adamnı tutxay. Şindi o xırsız atına mindi, xaçtı. Şindi adam duydu-ki bu atın alıp xaçqan adam xırsız äkän. Xayttı, käldi äwinä Xarısı: nä yaptıñ xoca? dädi. - Bizim oğlançığımıza cänättä at käräk äkän, män atnı bärip cibärdim.

değirmenciye; sen bu ağacın üstüne çık, ben o arada değirmene bakayım, der. İşte değirmenci o ağacın tepesine çıkar. Bu hırsız değirmene girer, tanınmasdın diye üstünü başını unlar. Gelen adam, buradan bir atlı adam geçmedi mi, diye sorar. Hırsız; ağacın tepesindedir, bu ağacın tepesine bin, onu tut, der. Bu adam ağaca çıkar, o adamı tutar. O hırsız, atına biner, kaçar. Şimdi adam anlar ki bu atı alıp kaçan adam hırsızdır. Döner, evine gelir. Karısı; ne oldu kocam, der. Kocası, bizim oğlancığımıza cennette at gerekmiş, ben atı verip gönderdim, der.

7) Musafir.

Çöldän kälämin, käldim, bir xart aqay kätä yata, yätiştim artına bu xartnı. Aqam, dädim, yoqma bir parça ötmägiñ? bäk xarnım açtı, dädim. Bunuñ äybäsindä bir ötmägi, kördüm onu, ol da ayttı: yoq tur, dädi, ınqar ätti. Aa zor ättim, baxtım, bärmädi. Urdum, yıqtım aldım ötmägin, cürä bärdim. O yärdä xart ağlap xaldı, tüştü, yolğa kätti. Män da kättim sonuñ artınan, bara bara bardım bir köyä. Bardım bir äwgä köydä. Alla mısafır alınız! dädim. Kiriñiz äwgä, dädi bir yaş maña. Kirdim äwgä, baxsa män, bu töpälägän xart, onuñ äwi ädi. O xart ayttı: bu kişi mäni urup ötmägim alğan, dädi. Tut ättim, turdum, bu yärdän xaçtım. O gäcä bardım, bir yimamıñ äwinä mısafır oldum. Son gäcä käldilär o yimamnı çağırdılar köy içinä xastaa oxumağa. O mulla dädi maña: män kätärim, män kälgändä män mullaqayım dämäsäm xapunu açma! dädi.

7) Misafir

Kırda gelirken, bir ihtiyar adam gidiyordu, bu ihtiyar adamın ardından yetiştim. Ağam, bir parça ekmeğin yok mu, karnım çok aç, dedim. Bunun heybesinde bir ekmeği vardı, onu gördüm. O da; yoktur, dedi inkar etti. Zorladım, baktım, vermedi. Vurdum, yıktım, ekmeğini aldım, yoluma devam ettim. İhtiyar, o yerde ağlayarak kalır, yola iner ve gider. Ben de onun arkasından gittim, vara vara bir köye vardım. Köyde bir eve gittim. Allah misafiriyim alınız, dedim. Bir genç bana, eve girin, der. Eve girdim, baktım ki bu ev dövdüğüm ihtiyarın eviydi. O ihtiyar; bu kişi bana vurup, ekmeğimi alandır, dedi. Ayağa kalktım, o yerden kaçtım. O gece gittim, bir imamın evinde misafir oldum. Sonra gece geldiler, o imamı köy içine hasta okumak için çağırdılar. O molla bana, ben gidiyorum geldiğimde, ben mollaağayım demezsem kapıyı açma, dedi. O gittikten sonra ben yattım, uyudum. Bir de baktım

O kätkän soñ män yattım, yuqladım. Şindi da baxsam xapu uruldu. Kim dir xapu urğan? dädim. Mullaqay dädi. Açtım xapunu kätti äw içä, yattım, yänä közüm yuxuğa kätti, baxtı xapu bir da uruldu. Bu dädi kim diir xapunu urğan?-Mullaqay dädi. Bu dädim: na xadar mullaqay dır, käldi mulla, içäri toldu dädim. Anaw mulla dädi: xıçırma maa, bir sopanı ur dädi maa. Ana kätti äw içinä, bir da çapıp käldi xapuğa, urdum bir sopa başına öldü mullaqay, turdum xaçtım ondanda. Kättim bir başxa köygä, yänä, mısafır alıñız! dädim. O äwdä xarısı bäbäy doğracaq äkän. Äbä anay käräk äkän. Xonaq bay bir bala xoydu yanıma, bar al da käl äb'anaynı! dädi. Bardım äb'anayğa, ayttım. -Yürüp bolmam dädi ol xart äb'anay.- Ayda xart ana, dädim alayım säni sırtıma ap kätäyim säni anda! dädim. Mindi sırtıma, yükländim, kälgän waxtında bir xuyu taşnıñ üstünä xoydum da rahatlanğam. Cibärdim xolların,

kapı çalındı. Kapıyı vurana, kimsin, dedim. Mollaağa dedi. Kapıyı açtım, evin içine girdi. Yattım, gözüm yine uykuya daldı, baktım kapı bir daha vuruldu. Kimsiniz, diye sordum. - Molla ağa, dedi. Ne kadar mollaağa varsa geldi, içerisi molla doldu, dedim. Bu molla; bana bağırma, bir sopa ile vur, dedi. İşte evin içine giderken kapıyı bir daha hızla vurdu, başına bir sopa vurdum, mollaağa öldü, kalktım oradan kaçtım. Yine bir başka köye gittim, misafir ediniz, dedim. O evde, ev sahibinin karısı bebek doğuracakmış. Ebe anne gerekiyormuş. Konak sahibi, yanıma bir çocuk verdi ; git ebe anneyi alıp gel, dedi. Gittim ebe anneye söyledim. -Yürüyemem, dedi ; o yaşlı ebe anne. Haydi ihtiyar ana, alayım seni sırtıma gideyim oraya, dedim. Bindi sırtıma, yüklendim, gelmemize yakın bir vakitte bir kuyu taşının üstüne buraktım da rahatladım. Kollarını çözdüm, kuyuya düştü, o ihtiyar öldü. Onu öldürdüm, o yerden kaçtım kurtuldum. Sabah da oldu

kätti xuyuğa o xart öldü. Onu öldürdüm o yärdän da xaçtım xutuldum. Saba da açıldı.

8) Salamat Xaraman.

Salamat Xaraman aydamaqlıq ätkän, bir noğaynı soyğan. Ağaç ayaq, xoğa tayaq, xopqa burun bir pääçätlik käğat arz ätkän padışağa. Padişa tarafına äskär bärilmiş. Xaplamamış bu aydamaqanı. Tutup olmamışlar. Xurşun atıp Salamatnıñ oñ közün çığarğan. Bu bizim padışahın ölgäsindä äwlä aydamaq olmamış. Yawluğun burup közün tıqıp attan tüşmäy, yänä cänk ätmiş. O waxıtta arxardaşı ayttı:

Ay Xaraman atxan oxuñ bäk xulatma!

Atxan tobuñ bäk şulatma!

Köydägi xısayaqlarnıñ ötün yarma!

Säniñ ilän maña bütün yağa xarşı tuğran kişi barma? Son aydamaq tutuldu, türmäyä xoyuldu. Dämirdän papusun paralap, Xapudağı saldatnı

8) Selamet Kahraman

Salamat Karaman eşkıyalık etmiş, bir Nogayı kesmiş. Ağaç ayak, ağaç sopa, kova burun bir peçetelik kağıt arz etmiş padişaha. Padişah tarafından asker verilmiş. Saramamış bu eşkıyayı. Tutamamışlar. Kurşun atıp Salamat'ın sağ gözünü çıkarmışlar. Bu bizim padişahın ülkesinde böyle eşkıya yokmuş. Mendilini büküp gözünü tıkayıp attan düşmeden yine cenk etmiş. O zaman arkadaşı :

Ay Kahraman attığın oku çok kovalama

Attığın topu çok gürültüyle atma

Köydeki kadınların ödünü koparma

Seninle bana bütün düşmana karşı duran kişi var mı? Son bu eşkiya tutuldu, hapisHaneye koyuldu. Demirden parmaklıkları parçalayıp, kapıdaki askeri yıkıp öldürerek, İstanbul'a kaçtı.

yıqıp öldürüp, xaçıp Istambulğa xaçtı.

9) Zümranqa Xuş.

Zaman birindä Süläymän päyğambär zümranqa dägän bir büyük xuş här sabah qayr olsun! däp kälmiş. Süläymän päyğambär on säkiz biñ alämiñ tilin bilir ädi. Padişa ädi. Bir sabah käldiktä yämäk yär äkän. Süläymän päyğambär küldü. Mağriptä bir är bala doğmuş, mäşriktä bir xarı bir xız tapmış, şu sağatta Süläymän päyğambär külgän. Nä küldüñ sultanım? xuş dämiş. Süläymän päyğambär dädi-ki: mağripta bir är äwlat doğdu, mäşriktä bir xız bala doğdu cämal alla zülcälal häzrätläri äkisin bir birinä xısmät yazdı. Onuñ üçün küldüm, dädi. Süläymän män onuñ xısmätin käsärim, dädi xuş. Anaw xuş mağriptä warmiş anaw xız balanı bäşiginän alıp kälmiş şu adağa. O adada bir büyük täräk war ämiş, o täräktiñ

9) Zümrüdüanka Kuşu

Zamanın birinde Zümrüdüanka denen bir büyük kuş, her sabah Süleyman peygambere hayır olsun, demeye gelirmiş. Süleyman peygamber on sekiz bin âlemin dilini bilirdi. Padişah idi. Bir sabah bu kuş geldiğinde yemek yerken Süleyman peygamber güler. Batıda bir erkek çocuk doğar, doğuda bir kadın bir kız çocuk dünyaya getirir, o anda da Süleyman peygamber güler. Kuş; niye güldün sultanım, diye sorar. Süleyman peygamber; batıda bir erkek evlat, doğuda bir kız çocuğu doğdu, güzel Allah zülcelal hazretleri ikisini birbirine kısmet olarak yazdı, onun için güldüm, der. Kuş, Süleyman ben onun kısmetini keserim, der. Bu kuş, doğuya varır, o kız çocuğunu beşiğinden alıp şu adaya gelir. O adada bir büyük ağaç varmış, o ağacın üstü . . . . . idi. Kızı oraya bırakır. O kızı on

üstündä gösküsü ädi. Anda saldı xızını. On säkiz yaşına azradı o xızını. On säkiz yaşına kälgändä o däli xañlı yämigä minip däryağa çıxxan däryada ğarx olur, bir taxtanıñ üzärinä xaldı bu däli xañlı. Yädi däryanıñ içindä bir adağa çıxmış. Anaw xuş kätkän soñ Süläymän päyğambärgä, bu däli xañlı ada içinä yürä. Bu xız onu gördü, çağırdı, söyläştilär. O täräk öksäk ädi, oña çıxalmadı, fil käwdäsi oldu anda xuşnuñ yuwasında yärdä, oña kir dädi xız, anam kälsä män ögrätärmin çığarsın säni. Soñra xuş kälgändä. Xız söylä! Anam bu filniñ käwdäsin çıxar maña män äglänäyin onuñ ilän. Ana çıxardı. Onan soñ xızınän däli xañlı säwiştilär özlär arasında niqah ättilär. Doquz ay on kündä bir är äwliyat doğdu. Süläymän päyğambär o şäydän xabärdär oldu. Xuşnuñ xabäri yox. Bir kün Süläymän päyğambärgä käldi xuş: Xısmätin kästim, dädi. Bir kündä Süläymän päyğambär ayttı xuşxa:

sekiz yaşına kadar yetiştirir. On sekiz yaşına geldiğine o delikanlı gemiye binip deryaya açılır, deryada gark olur ve bir tahtanın üzerinde kalır. Yedi deryanın içinde bir adaya çıkar. Bu kuş Süleyman peygambere gittikten sonra, bu delikanlı ada içine yürür. Bu kız onu görür, çağırır, söyleştiler. O ağaç yüksekti, ona çıkamaz, kuşun yuvasının olduğu yerde fil gövdesi olur. Kız ona gir, annem gelirse ben öğretirim çıkarır seni. Sonra kuş gelince kız, anam bu filin gövdesini çıkar bana, ben eğleneyim onunla, der. İşte çıkarr. Ondan sonra kız ile delikanlı sevişirler, kendileri aralarında nikah kıyarlar. Dokuz ay on günde bir erkek evlatları dünyaya gelir. Süleyman peygamber bu durumdan haberdar olur. Kuşun haberi olmaz. Bir gün kuş, Süleyman peygambere gelir; kısmetini kestim, der. Bir gün de Süleyman peygamber kuşa; kızını al gel, göreyim der. Kızını alıp götürmek için gelir. Kızı, ben yedi deryanın içinde senin arkana oturmaya korkarım, bu gövdeye gireyim de

Xızıñnı al käl! köräyim dämiş. Käldi al-kätmää. Xızı dädi-ki: män yädi däryanıñ içində säniñ arxaña oturma xorxarım, kirämin bu käwdägä, al da kät mäni. Aldı käldi. Xoydu taxtanıñ ögündä. Süläymän päyğambär, çıxıñız! dädi. Onda çıxtı on säkiz yaşında bir däli xañlı, xızı da aldı är äwläyatı, oda çıxtı. O xuş xarğışlı oldu cänab allaha. Nä xonma waxtı yox axır zamanda-däk häp qöktä uçup yüräcäk, xuzulağan yumurtası yärgä tüşmäy xuş olup gänä uçup kätä.

alıp götür beni, der. Alır gelir. Tahtanın önüne koyar. Süleyman peygamber, çıkın, der. Orada on sekiz yaşında bir delikanlı ile erkek evladını alan kız da ortaya çıkar. Cenab-ı Allah o kuşa beddua eder. Ahir zamana dek konmayacak, gökte uçacak, yavruladığı yumurtası yere düşmeyecek, kuş olup yine uçup gidecek.

10) Hamal.

Istambulda bir paşa bir zämbil farfura filyan almış. Hamallara dawät ätmiş. Hamallar käldi yiildı. Paşa söylädi: üç axılım war, şu üç axılnan kim alıp kätär? Biri käldi al-kätmädi, biri kälip al-kätmädi, birisi dä al käldi, dädi: o xadar axça män kötürdüm, bay olmadım, bir axılnı ögränäyim. Paşa söylädi:

10) Hamal

İstanbul'da bir paşa bir porselen fincan alır. Hamalları davet eder. Hamallar gelir, toplanır. Paşa, üç aklım var, bu üç aklımdan kim faydalanmak ister, der. Biri gelir istemez, geri gider; biri gelir istemez. Birisi de karar verdi : O kadar parayı ben götürdüm zengin olmadım, bir akılı öğreneyim, der. Paşa, "fukaralık zenginlikten iyidir

fuqarälik baylıqtan äyidir däsälär ınanma! axılsız axıllıdan äyidir däsälär ınanma! Bardı xırq ayaq märdäwän tübünä. Paşa söylädi. Yayandan atlı äyi-dir däsälär ınanma! hamalnıñ omuzunda zämbil ädi, zämbilni äldı. Märdiwängä urdu. Bir sağ qalğan olğan däsälär paşam sändä ınanma!

deseler inanma , akılsız akıllıdan iyidir deseler inanma," der. Hamalın omzunda zembil idi, merdıvene vurdu. Bir sağ kalan olur deseler paşam sen de inanma !

11) Axıllı Xız.

Noğaynıñ bir däli xañlısı atxa minip çölgä çıxxan. Zamanı äwälindä Noğay tärmä otawnän çöldä otura malı ilän. Bu däli xañlı xız xıdıra çıxtı, wardı o tärmä otawğa. Sälam wärdi, alıkim sälam dädi xız. Ay müddät xonaxsıs äw, dädi, käpägi yoq ämiş. Babañ qayda kätti? dämiş. Sägiz ayaxlı at minip awğa kätti. Anañ qayda kätti? dämiş. Birini äkätmägä kätti. Yäñgäñ qayda kätti? - Calğamazğa kätti. Bu däli xañlı bildi nä olğanın.

12) Akıll Kız

Nogaylardan bir delikanlı ata binip kıra çıkar. Eski zamanda Nogaylar, kıda göçebe çadırında mallarıyla yaşarmış. Bu delikanlı, kız aramaya çıkar ve o göçebe çadırına varır. Selam verir, selamün aleyküm, der kız. Bu evin bir ay boyunca misafiri olmamış, kapısında köpeği yokmuş. Baban nereye gitti, diye sorar. -Sekiz ayaklı ata binip ava gitti. Annen nereye gitti, der. - Birine ekin ekmeye gitti. -Yengen nereye gitti, diye sorar. ….. gitti. Bu delikanlı ne olduğunu anladı.

Xulunlayacaq biyäni minip babası kätti, anası äwdän aylaxxa kätti bala tapmağa. Yängä suğa kätmiş. Anıñ soñ munuñ axıllı olğanın bilmiş, xuda barıp alğan xızını, xarı ätkän	Babası kulunlayacak ….. binip gitmiş, annesi çocuk doğurmak için evden çıkıp gizli yere gitmiş. Yengesi suya gitmiş. Onun akıllı olduğunu sonradan anlamış, dünür gönderip kızı almış, eş yapar.

3. ISTILÄ.

I) Xaramannän Xatırañ.

Zaman äwäldä dünyanıñ äwäl waxtında Xaramannän Xatırañ dägän äki tuuğan olğan. Baxçasına çıxıp otura äki bir däräkniñ tübündä. Bir üç yaşında büyügü, kiçigi äki yaşında. Xaw dağınıñ artından däwlär kälip tuttular bularnı. Üç yaşında büyügü däräkni quçaxladı alıp bolmadılar, kiçigin alıp kättilär Xatıraññı Xaw dağınıñ artına. Onu al kätip asradılar. On yaşına käldi. Dämircilärgä bir gürs yaptırdılar, säksän put çii dämirdän. Xatırañ bu gürsnü kökkä attı yärgä tüştü, dağıldı gürs. Ustalarğa darıldı, päk darıldı. Bir da yaptılar, bir danä attı kökkä xayttı, gürs tuttı xolunän, gürs dağılmadı. Yaxşı yasadılar. Soñ däwlärgä: mäni käçiriñiz mämlikätimä! dädi. Soñ Xaw dağınıñ artınan yädi däryanıñ bu yağına yärinä, käçirdilär. Bir dağ içinä taşladılar. Soñrada arxadaş päydätti bir

3. İSTİLA

I) Kahraman ile Hatıran

Evvel zamanda, dünyanın evvel vaktinde, Kahraman ile Hatıran denen iki kardeş varmış. İkisi bahçelerine çıkıp bir ağacın dibine otururlarmış. Büyüğü üç yaşında, küçüğü iki yaşındaymış. Kaf dağının ardından devler gelip bunları tutarlar. Üç yaşındaki büyüğü ağacı kucaklar, alıp götüremezler; küçüğünü Hatıran'ı alıp Kaf dağının ardına giderler. Onu alıp büyütürler. On yaşına gelir. Demircilere seksen put çiğ demirden bir gürz yaptırırlar. Hatıran bu gürzü göğe atar, gürz yere düşer ve dağılır. Ustalara darılır. Bir daha yaparlar; bir daha göğe atar, döner ve kolu ile gürzü tutar, gürz dağılmaz. İyi yaparlar. Sonra devlere, beni memleketime götürün, der. Daha sonra Kaf dağının ardından yedi deryanın bu taraftaki yerine götürürler. Bir dağ içine bırakırlar. Sonra da bir gölün yanında arkadaş peyda olur. Orayı mekan edip yaşar. Dağdan geyikleri tutar ve pişirip yer. Bir fili tutup at

kölniñ yağında. Orada mäqaan ätip oturdu. Dağdañ kiiklärin tutup pişirip yädi. Bir filni tutup at ätip mindi. Soñ bir mıxtar askär päydätti. Soñ köçtü oradan mämläkätinä kälmää. Xaraman ağası o bäş yüs äskär päydätkän. Bir birinä yuuxlağanlar. Biri birin tanımaylar. Xaramannıñ pähliwañları yollay muña cänkkä kälgänin xolunan başın qopardı gürs salmay. O cänktän maaqaanına xaytxanda köksün çäkip gürsigä. Tarafında olğan mämläkätlärniñ onuñ köksün gürüldüsünän işli xolunan iş taşlaydı. Soñ ağası käldi askärinän soñ xarşına kälip gürsnän cänk ättilär. Soñ biri birin tanıdılar. Xuçaxlaştılar ağlaştılar xayttılar mäqaanına käldilär. Çoq zämanlar cänk ätip çoq mämläkätlärni zaft ättilär. Olarnıñ ögünä askär Xaraman xayr ätmädilär, urdu, urdu yıxtılar. Bir kün wäfat ättilär öldülär. Onañ soñ xaç biñ yıl soñ fäyğambärimiz käldi dünyägä. Soñ hazrät Alii käldi

gibi kullanıp biner. Sonra bir miktar asker peyda olur. Oradan memleketine gelmek için göç eder. Kahraman ağabeyi beş yüz asker toplar. Birbirlerine uyumuşlar. Birbirlerini tanımazlar. Kahramanın pehlivancenke gelenlerin başını gürz kullanmadan eliyle koparıp ona gönderir. O cenkten mekanına döndüğünde göğsünü çekip gürülder. Etrafında olan memleketler onun göğsünün gürültüsünden elindeki işi bırakıyordu. Sonra ağabeyi karşısına askeriyle gelir, gürz ile cenk ederler. Sonunda birbirini tanıdılar. Kucaklaşırlar, ağlaşırlar ve mekanlarına dönüp gelirler. Uzun zaman cenk edip çok memleketleri zapt ederler. Kahraman onların önüne gelen askerlere acımaz; vura vura yıkarlar. Bir gün vefat ederler. O zamandan kaç bin yıl sonra peygamberimiz ve ardından Hz. Ali dünyaya gelir. Hz. Ali, peygamberimizin damadı olur. Bir memlekette bir Ejderha, bu görünen dağlardan daha büyük bir hayvan, ortaya çıkar. O

dünyağa. Fayğambärimizniñ küyäwü oldu, soñ bir mämläkätkä bir aydaha fayda oldu. Bu körüngän tawlarğan büyük bir haywan. Ol köldän su içip zähärin saça, ondan soñ su içkän adamlar ölär. Hazrät Aliiğa kälip ağladılar, zülfüqârın xuşandı bälinä, mindi düldülniñ arxasına. Wardı aydahağa. Çaldı aydahanı, bir tükün käsmädi. Aydahağa zülfüqârğa darıldı. Yanında bir xayaday bir büyük taş war ämiş. Bizmillä däp taşnı çaldı, taşnı käsip yädi xat yärniñ tübünä kätti. Xayttı, äwinä käldi. Babasından dästär almay kätti. Künlärdän da cumaa künü ädi. Mändän Xaraman bu dünyağa käldimi? däp xalbına kälgän äkän. Soñ babası dädi-ki: bügün fälan yärgä bar? Äki atlı kälir xarşına. Sälam wärirlär, äki xoluna äki xarpus kibik äki taş aldı. Xol tutxanğa taşı tutturdu xoluna. Xatırañnän Xaraman olur äkän. Xabırdan turup allahıñ ämrinnän käldilär. Xolun tutturmadı taşın

gölden su içip zehrini saçar, oradan su içen insanlar ölür. Hz. Ali'ye gelip ağlarlar; zülfükârını beline kuşanır, atının arkasına biner. Ejderhaya gider. Efderhaya vurur, bir tüyünü kesmedi. Ejderhaya, zülfükâra darıldı. Yanında kaya gibi büyük bir taş varmış. Bismillah deyip taşı kaldırır, taşı kesip yerin yedi kat dibine gönderir. Döner, evine gelir. Babasından destur almadan gider. Günlerden de cumadır. Benden kahramanı bu dünyaya geldi mi, diye kalbinden geçirir. Sonra babası; bugün falan yerde git, iki atlı karşına gelecek. selam verecekler, iki koluna iki karpuz gibi iki taş al, kolun tutacakken taşı tuttur koluna, der. Hatıran ile Kahraman, kabirden kalkıp Allah'ın emri ile gelirler. Kolunu tutturmaz, taşı tutturur. Taşı tutunca un olup dağılır. Sonra Hazreti Ali effendi dünyada bunca kahraman olduğunu öğrenince tövbe eder. Gidip testere alır, ondan sonra zülfikârını kuşanıp atına biner ve Ejderhaya gider. Bismillah diye

tutturdu. Taşın tutup un olup dağıldı. Soñ hazrät Alii äfändi toobaa kälmiş. Bunca xaramanlar bar äkän dünyada. Soñ warıp dästär alğan andan soñ zülfüqârnı xuşanıp düldülä mindi kätti aydahağa. Bizmillä däp çaldı aydahanı, äki säfär çaldı dört parça äylädi.

Ejderhayı keser, iki sefer kesip dört parça eyler.

2) Çägärtkä Padışahı.

Süläymän fäyğambär taxtına turur äkän, çägärtkä padışahı käldi. Süläymän päyğambär kim kälädi taxtından xalxmay çägärtkä padışahı kälgändä xalxmış ayax üzärinä. Zümranqa xuş dämiş -ki: sultanım nä üçün xalxtıñ ayax üzärinä. -Bu cänab allahnıñ bir xışım hayvanı, da xorxamın onan xalxtım. Nä yärgä kätäsin dämiş köp askärnän? -Şam mämläkätinä kätämin, dädi. Onda bir käsäk islam xalxı war azğanları olarnı dingä

2) Çekirge Padişahı

Süleyman peygamber tahtına oturuyorken çekirge padişahı gelmiş. Süleyman Peygamber kim gelirse gelsin tahtından kalkmazmış, çekirge padişahı gelince ayağa kalkmış. Zümrüdüanka kuşu; Sultanım niçin ayağa kalktın, diye sormuş. Süleyman peygamber; bu, Cenabı Allah'ın öfke hayvanıdır, ondan korkumdan kalktım, diye cevap verir. Bu kadar çok askerle nereye gidiyorsun, diye sorar. Şam memleketine, orada ayrılmış küçük bir islam halkının içinde azanlar var, onları dine

kätirärgä kätamin. -Xaç sänä käläsin? dämiş Süläymän. -Üç sänädä xaytırım, dämiş. Yädi sänädä xaytmış. Nä üçün çoq ägländiñ? dädi fäyğambär- Bäk bir bay xalx ämiş, yädi sänä yädim, bitkän häpsi aşları. Soñ dinä käldilär, xayttım, onuñ üçün ägländim. Zümranqa xuş çägartkä padışahınıñ Süläymän fäydambärdän izin istädi. Cänk ätärmin çägärtkä padışahına. Onañ soñ cänk ätip çıxtılar. O çägartkä mindi o xuşlarnıñ arxasına xıydı xanatların, xuşlar yärgä urdu, ölüp xaldı. Amän dädi Zümranqa xuş yalwardı Süläymän fäyğambärgä. Imdät istädi. Soñ imdät wärdi. Bir muxtar askäri xaldı xuşnuñ.

çağırmaya gidiyorum, diye cevap verir. Süleyman peygamber; kaç senede gelirsin, der. Diğeri üç senede dönerim, diye cevap verir. Yedi senede döner. Ne için çok eğlendin, der peygamber. Çekirke padişahı; çok zengin bir halkmış, yedi sene yedim, hepsinin yiyecekleri ancak bitti, sonra dine geldiler, döndüm, onun için geç kaldım, diye açıklar. Zümrüdüanka kuşu çekirge padişahına meydan okumak için Süleyman peygamberden izin ister. Ondan sonra cenk edip çıkarlar. O çekirge o kuşların arkasına biner, kanatlarını keser, kuşları yere vurur, onlar ölüp kalır. Zümrüdüanka kuşu aman deyip Süleyman peygambere yalvarıp imdat der, yardım ister. Sonra yardım eder. Kuşun biraz askeri kalır.

3) Camisap.

Bän-Isra'il zamanında bir Padişa olur, bir kün äcäl därman xıdıracaq olur, soñra çıxıp kätärkän, Cäbrä'il ögünä çıxmış. Dädi: näräyä gidärsän. Cäbrä'il Köpür üstündä olur Dani'äl ayttı: äcäl därman xıdırmaya gidärim. Cäbra'il ayttı: äcälgä därman olurmu? dädi. Olmaz dädi. Bän bulurum, dädi Dani'äl. Cäbra'il ayttı: sän bir alım adam ämişsän, Cäbra'il yärdämi köktämi dädi. Bax! dädi, Dani'älgä ayttı. Açtı kitabın. Baxtı nä yärdä nä köktä alında dır, tanıdı onu. Cäbra'il sänmisin? dädi. Baxtı bu sözlärni taptı. Tapxan son şu sa'at Cäbra'il onuñ kitäbını urup suya yibärdi. Dani'äl äwina xayttı, käldi. Xarısına ayttı: bänim öläcägim yaxın dır. Bän ölsäm oğluma Camiisaba bu kitaplarnı bärirsin! diiBir kün Dani'äl öldü. Camisap oğlu xaldı. Bir kün onu oxumağa bärdilär ocağa. Yädi yıl ocağa bardı,

3) Camisap

Ben-i İsrail zamanında bir padişah varmış, bir gün ecele derman aramak için çıkıp giderken Cebrail önüne çıkar; nereye gidiyorsun, diye sorar. Köprü üstünde olan Daniel, ecele derman aramaya gidiyorum, der. Cebrail, ecele derman olur mu, diye sorar. Daniel, olmaz ama ben bulurum, der. Cebrail; sen âlim bir adammışsın, Cebrail yerde mi gökte mi bak, der Daniel'e. Kitabını açar, bakar ne yerde ne gökte alındadır, onu tanır. Cebrail sen misin, der. Baktığında bu sözleri bulur. Bulduktan sonra o anda Cebrail, onun kitabına vurup kitabını suya atar. Daniel dönüp evine gelir. Karısına, benim ölümüm yakındır, ben ölürsem oğluma Camisap'a bu kitapları verirsin, der. Bir gün Daniel ölür, Camisap oğlu kalır. Bir gün onu okuması için hocaya verirler. Yedi yıl hocaya gider, bir harf öğrenemez. Sonra bunu ustaya verir, birkaç yıl ustaya gider,bir zanaat öğrenemez. Sonunda

bir harf ügränmädi. Son bunu ustağa bärdi qaç yıl yürdü ustada, zänaatta ügränmädi. Son dädilär xalqlar anasına buña bir at alıp vär otun taşısın bazarğa satsın, käçinsin! dädilär. Son anası bir at bärdi oña. Kätti kündä at otun bazarğa taşıdı, satıp onan anasın aşattı. Bir kün üç arxadaş kättilär bardılar dağ içinä. O künü yawn yağdı kir xobağa kirdilär cawndan xaçıp baxtılar xobanıñ içindä bir märmär taş kördülär. Camisapqa ayttılar: Camisap nasıl märmär taştır? dädilär. Camisap ayttı: kötärip baxayıq bu nasıl şäy taştır? Taşnı kötärdilär baxsa bir xuyu, içärisi bal tolu. Camisap ayttı: bu bizim xısmätimiz diir, taşıp satayıx! aşayıx! dädi. Başladılar balnı taşıp satmaya. Bir kün bal xuyuğa as xalmış Camisapqa ayttılar arxardaşlar: sän xuyuğa tüş bis çäkäyik! dädilär. Camisap xuyuğa tüştü, balnı çäkä bu arxadaşları. Bu arxadaşlar mäşavärät diilär: bu

halk; annesine, buna bir at alıp ver, pazara odun taşıyıp satsın, geçinsin, diye söyler. Annesi ona bir at verir. Her gün pazara at ile odun taşır, satıp onunla annesini doyurur. Bir üç arkadaş gidip dağ içine varırlar. O gün yağmur yağar ve yağmurdan kaçıp bir kavuğun içine girerler. Kavuğun içinde bir mermer taş görürler, Camisap'a, bu nasıl mermer taştır, derler. Camisap kaldırıp bakalım bu nasıl mermer taştır, diye cevap verir. Taşı kaldırdılar baktılar bir kuyu, içerisi bal dolu. Camisap bu bizim kısmetimizdir, taşıyıp satalım, yiyelim der. Balı taşıyıp satmaya başlarlar. Bir gün kuyuda bal az kalır, arkadaşları Camisap'a; sen kuyuya in, biz çekelim, derler. Camisap kuyuya iner, balı bu arkadaşları çeker. Arkadaşları, Camisap'ı kuyuya koyalım, diye kendi aralarında konuşup karar verirler. Camisap'ı kuyuda bırakırlar. Camisap kuyuda kalır. Sonra bunlar gider, parayı pay ederler. Camisap üç beş gün kuyuda kalır, çıkmak için bir çare bulamaz. Camisap bir gün bakar ki kuyunun duvarında

Camisapnı, xuyuğa xaldırayıq! Camisapnı xuyuğa xaldırdılar. Camisap xuyuğa xaldı. Ändi bular kätti, paranı pay ätti. Soñra üç bäş kün xuyuğa turup Camisap bir çıxmaya hisap tapmadı. Bir kün baxtı Camisap xuyunuñ diwarında bir täşik açıldı. Baxtı bir yılan bir äждağa çıxtı. Camisap o sa'at xorxup äждağanı öldürdü. Käldi şu aждağanıñ yoluna baxayım! kätäyim! dädi bu närädän gäldi bu? Kätti, bardı bir yarıqqa çıxtı. Bir öksäk saray kördü. Barayım! bu sarayğa çıxayım! bunda kim war? dädi. Çıxtı, saraynı käzdi, bir kim säni bulmadı. Şu sa'at közü yuxuğa kätti. Uyanıp turdu Camisap baxtı çäwräsindä, saraynıñ içindä bir üç bäş äждağa kördü. Camisap ayttı: sizlär kimsiz? Män xorxtum dädi. Äждağalar ayttı Camisapqa: bizlär Şayın Märan xulumuz dädilär. Şu sa'at baxtı Camisap bir xiyamät kök kökrägi kibik çıxtı. Bu Camisap soradı äждağağa: bu nasıl gürüldü-

bir delik açılır ve oradan bir yılan bir Ejderha çıkar. Camisap o an korkup Ejderhayı öldürür. Bu Ejderhanın geldiği yola bakayım, der. Gider, bir çukura çıkar. Büyük bir saray görür. Varayım, bu saraya çıkayım, burada kim var, der. Çıkar sarayı gezer, hiç kimseyi bulamaz. O anda uykuya dalar. Camisap uyanıp kalkar, çevresine bakar, sarayın içinde üç beş Ejderha görür. Camisap; siz kimsiniz, ben korkuyorum, der. Ejderhalar, bizler Şayın Meran(şahmeran) kuluyuz, derler. O anda Camisap bakar ki gök gürlemesi gibi bir kıyamet kopar. Camisap Ejderhaya, bu nasıl gürültüdür, diye sorar. Ejderha, bu Şayın Meran padişahımız geliyor, onun sesi, der. Şayın Meran gelir, saraya girer. Bakar, Ben İsrail kavminden bir insan sarayının içindedir. Sen nasıl adamsın, kimin kavmindensin, diye sorar. Ben İsrail kavmindenim, diye cevap verir. Şayın Meran, sen nasıl geldin, diye sorar. Sonra Camisap; "Ben bir kavuğa girdim, kavukta bir bal dolu bir kuyu

dür bu? Äjdağa ayttı: bu Şayın Märan padışamız kälir, dädi. käldi Şayın Märan kirdi sarayğa. Baxtı, Bän-Isra'il xawmundan bir adam saraynıñ içindä turdu. Dädi: nasıl adamsın sän kim xawmusun? dädi. Bän-Isra'il xawmundan mın, dädi. Sän nasıl olup käldiñ? Şayın Märan sordu. Soñ Camisap ayttı: Bän bir xobağa kirdim. Xobağa bir xuyu ädi bal tolu, şu balnı arxadaşları bilän sattıx, bal bitkän son arxadaşları mäni xuyuda xaldırdılar. Çıxmaya bir yär tapmadım. Bir kün baxtım bir äжdağa diwara täşip kirdi. Baña ucum ätti, bän onu öldürdüm. Onuñ yolunan käldim, çıxtım mında. Hay mädät, dädi Şayın Märan, bänim bal xuyumu taşımışsın dädi. Bir äki üç kün turdu anda Camisap. Bir kün ayttı Şayın Märanğa: mäni dünyağa çığar! dädi. Şayın Märan ayttı: olmaz! dädi, sän maa-niñ acaqma säbäpsin, dädi. Camisap ayttı: xayır Bän

vardı, o balı arkadaşımla sattık, bal bittikten sonra arkadaşlarım beni kuyuda bıraktılar, çıkmak için bir yer bulamadım. Bir gün baktım bir Ejderha duvarı delip girdi, bana hücum etti, ben onu öldürdüm. Onun yolundan geldim, çıktım buraya." diye anlatır. Şayın Meran, benim bal kuyumu taşımışsın, der. Camisap iki üç gün orada kalır. Bir gün Şayın Meran'a, beni dünyaya çıkar, der. Şayın Meran; olmaz, sen benim ecelime sebepsin, diye karşılık verir. Camisap; hayır ben seni gördüğümü söylemem, der. Olmaz, Ben İsrail kavmi bana düşmandır, der Şayın Meran. Yedi yıl Şayın Meran padişahın yanında yaşar. Bir gün yine yan yakıla yalvarır. Şayın Meran; peki ben sana iki söz söyleyeyim onu tut, ben seni dünyaya çıkarırım, der. Şayın Meran'ı gördüm deme, anneme gitme, der. Şimdi Şayın Meran Ejderhaya emreder, bu Camisap'ı kuyunun ağzına çıkarıp yükseltirler. O şehirde o gün bir padişah vardı. O padişah bir derde tutulmuştu. O derdine

säni körgänimni aytmam, dädi. Olmaz, dädi Şayın Märan, Bän-Isra'il xawm baña duşmandır. Yädi yıl oturdu Şayın Märän Padişa yanında. Bir kün yänä riwa ätti yanmaqqa yalwardı. Şayın Märan ayttı: päk äyi, mäniñ saña äki söz söyläyim onu tut! dädi. Män säni dünyağa çığarayım. Şayın Märannı kördüm dämä! dädi. Anamğa barma! dädi Şayın Märan. Şindi Şayın Märan äжdağağa ämr ätti, bu Camisapnı xuyunuñ ağzına, çığarıp kötärdilär. Ol şähärgä ol kündä bir Padişa bar ädi. Ol Padişa bir därtkä muptila bolğan dädi. Ol därdinä bir däwa bulmaydı. Bu padışanıñ bir äkim war ädi, bäk alım bilici ädi. Padışağa ayttı: saña Şayın Märän äti däwa dir dädi. Padişa dädi: Acaba bunu kim körgän äkän? Äkimi ayttı buña: bir amam yaptırırsın. Amama är käs kätirirsin maa, Şayın Märan körgän adamnı tanırım. Amamı yaptırdılar. Ämr ätti: är bir deva bulamazlar. Bu padişahın bir hekimi vardı, pek âlim, bilge kişiydi. Padişaha; sana Şayın Meran eti davadır, der. Padişah, acaba bunu kim görmüştür, diye sorar. Hekimi buna, bir hamam yaptır, önüme hamama herkesi getir, Şayın Meran'ı gören adamı tanırım, der. Hamamı yaptırır; herkes bu hamama gelsin, yıkansın, diye emreder. Herkes gelir yıkanır, bunu gören adam çıkmaz. Hekimi, bu Şayın Meran'ı gören adam gelmedi, zorla getirelim, der. Sonra halkı zorla getirirler, Camisap'a gelirler, onu hamama getirirler. Soyun da hamamda yıkan, derler. Soyunduğu zaman hekim Camisap'ın teninde benekleri görür, Camisap'ı tutarlar, padişaha; bu Şayın Meran'ı alıp getirir, derler. Padişah, sen Şayın Meran'ı tut, getir bana, der. Camisap, hayır ben onu görmedim, diye karşılık verir. Padişah, yalan söyledin sen, sende işaret var, kesin bunu, diye emreder. Camisap'ı meydana çıkarırlar, Camisap öldürülmekten korkar. Onu

käz bu amamğa kälsinlär! yayqansınnar! dädi. Şindi är käz bardı yayqandı, bunu körgän adam çıxmadı. Äkimi dädi cäbir bilän kätiräyik, bu Şayın Märan körgän adam kälmädi. Son xalq cäbir bilän kätirdilär. Camisapqa käldilär. Camisapnı amamğa kätirdilär. Soyun dädi adamğa da yayqan! dädi. Soyunğan waxta äkim Camisapnıñ tänidä bänäklärni kördü; tuttular Camisapnı, padışağa: bu Şayın Märanı apar, dädilär. Padişa ayttı: sän Şayın Märannı tut! kätir mağa! dädi. Camisap ayttı: xayır bän anı körmädim. Padişa ayttı: yalan söylädiñ sän, sändä işarät bar. Käsiñiz! däp ämr ätti. Camisabı çıxardılar mäydanğa, käsäcäk Camisap xorxtu. Bulurum anı mäni boşlañız. Camisap ayttı äkimgä: ay xuyuğa barayıx. Bän säni körsätäyim! sän kötirip bolsañ kätirirsin. Şindi xuyunuñ ağzına bardı mında kördüm, dädi. Şindi äkim şu xuyunuñ ağzında kitap açıp bulurum, beni bırakın, der. Camisap hekime; kuyuya varalım, ben sana göstereyim, sen çıkartırsan getirirsin, diye söyler. Şimdi kuyunun ağzına varır, burada gördüm, der. Hekim kuyunun ağzında kitap açıp okumaya başlar. O anda hekim, onu tutmak için uzanır. Şayın Meran, sen beni tutma, Camisap tutsun beni, der. Sonra Camisap gelip onu tutar. Camisap'a, sen benim vasiyetimi tutamadın, benim adımı söyledin, der.

Beni padişaha götürdüklerinde, beni sen öldürme; beni öldürürler, pişirirler, benim ilk kaynatılan suyumu sakla. İkinci defa kaynatılan suyu, onu padişaha ver. Üçüncü kaynatılan suyu hekime ver. Ama hekim Camisap'a; sen onu kaynatılan ilk suyunu bana ver, ikinci suyu da padişaha ver, üçüncü suyu al, diye öğretir. Camisap, Şayın Meran'ın öğrettiği gibi eder. Kaynatıp ilk suyu kendi gizleyip alır, ikinci suyu padişaha verirler, içer ölür. Üçüncüsünü hekime verirler, o da ölür. Camisap bu ilk

aasma çäkti. Şu sa'at Şayın Märan xuyunuñ ağzına käldi. Äkim uzandı onu tutmağa. Şayın Märan ayttı: sän mäni tutma: Camisap tutsun mäni! Son barıp Camisap onu tuttu. Camisaba ayttı: sän bänim vasıyätim tutmadıñ, mänim atımnı ayttıñ.

Sän Padışağa kätirgändä bäni öldürmä! Mäni öldürürlär pişirirlär bänim ilki qaynatqan suumu saxla. Äkinci gänä xaynat su, onu bär padışağa. Üçünci xaynatxan su äkimgä bär! Amma äkim ügrätti Camisapqa: sän onu xaynap ilki suwu maa bär! äkinçi suwun padışağa yär, üçinçi sunu al. Şindi Camisap Şayın Märan üyrätkän kibi ätär. Xaynatıp ilki sunu özü kizläp aldı, ikinci sunu padışağa wärdilär, içti, öldü, üçüncisin wärdilär äkimgä. O da öldü. Camisap bu ilki alğan suwun içti-dä, bäk alım bilici oldu. Padişa oldu.

olan suyu içer de, çok iyi âlim, bilge olur, padişah olur.

4) Moxamxät Anäfi.

Azrät Aliiniñ kününä Azrät Aliidän bir oğlan oldu. Adın Muxammät Anäfi xoydular. Azrät Alii här waxıt cänkkä kätär ädi. Muxammät Anäfi on äki yaşına kälgändä babasına aytxan: män da baraym cänkkä. Azrät Alii ayttı: sän yaşsın saña-da waxıt bardır. Sänniñ canıñ sıxılsa, minä dağına çıx awlan! Muxammät Anäfi Azrät Alii cänkkä barğan waxıtta dağı çıxıp awlargän, bir xaraca ras käldi Muxammät Anäfiyä, bäk dülbär aywan. Şu xaracanı tiri tutayım! Atmayım! dägän, öldürmädi. Päşinä quup kätti. O kündä bir Tabut Büyük Padişa bar ädi. O xaraca barıp onuñ yärinä tüştü. Tabut Büyüknüñ sarayına kirdi. O şäytan ämiş. Käç waxıt oldu. Muxammät Anäfi yärin aldı, o yärdä yättı Tabut Büyüknüñ xarawlları çölnü xıdırır äkän Muxammät Anäfini buldular. Käldilär ayttılar: sän kimsin? bär atıñnı tonuñnu xutar başıñnı! O ayttı:

4) Muhammet Hanefi

Hz. Ali'nin zamanında Hz. Ali'nin bir oğlu olur. Adını Muhammet Hanefi koyarlar. Hz. Ali her vakit cenge giderdi. Muhammet Hanefi on iki yaşına geldiğinde, babasına, ben de cenke gideyim, der. Hz. Ali; sen küçüksün, senin için daha vakit vardır, senin canın sıkılırsa, Mine dağına çık avlan, der. Muhammet Hanefi, Hz. Ali cenge gittiğinde dağa çıkarak avlanır; pek güzel bir hayvan olan karacaya rast gelir. Şu karacayı diri tutayım, atmayayım, der ve öldürmez. Peşinden kovalayıp gider. O günlerde bir Tabut Büyük padişah vardı. O karaca gidip onun yerine iner. O şeytandır. Geç vakit olur. Muhammet Hanefi yerini alır, o yerde yatar. Tabut Büyük'ün nöbetçileri çölü ararken Muhammet Efendi'yi bulurlar. Gelirler, sen kimsin; atını ve kıyafetini ver, başını kurtar, derler. O; ben Hz. Ali'nin oğluyum, der. Bu nöbetçiler; şunu tutalım, alıp Tabut Büyük'e götürelim, diye niyet ettiler;

30 män Azrät Aliiniñ oğlumun, dädi. Bu xarawllar dädilär: munu tutayx Tabut Büyükkä alıp kätäyk! dädi tutmağa murat ättilär, qawğağa **35** başladılar Muxammät Anäfiyä, bularnıñ bir äkisin öldürdü o birläri xaçtı. Bardılar bu Azrät Aliiniñ oğlunu tutamadıq o bizniñ bir äkimizni öldürdü, **40** xaçtıx. Tabut Büyük aytti: siz onu tutuñuz! dädi. Tabut Büyük Padişa bäş yüz adam xarawl xoydu çöllärgä tutmağa. Soñ bir aylanıp **45** Muxammät Anäfi xıdırıp kiikni arap käldi, bu yärgä. O bäş yüz adam munuñ kälgänin kördülär. Şu sa'at sarıp tuttular. Arasından xalqlar **50** dädilär: öldüräyk! büyükläri ayttı: öldürmäñiz alıp kätiräyik Tabut Büyükkä. Kätirdilär Tabut Büyükkä bärdilär. Tabut Büyük ayttı: bunu öldürüñüz! **55** Ministirläri xayla olmadı. Sän munu öldürmä! döndür onu! ol babasın Azrät Aliini öldürür. Son başladı bunu, kätirdilär äwgä xoydurdular. Tämiz **60** urbalar kiigizdi üstünä türlü

Muhammet Hanefi ile kavgaya başladılar. Muhammet Hanefi bunların bir ikisini öldürür, öbürleri kaçar. Geldiler, bu Hz. Ali'nin oğlunu tutamadık, o bizim bir ikimizi öldürdü, kaçtık, dediler. Tabut Büyük, siz onu tutun, dedi. Tabut Büyük padişah, beş yüz nöbetçi adamı çölleri tutmak için koydu. Sonra biri dönüp Muhammet Hanefi'yi arayıp geyiği alıp gelir, bu yere. O beş yüz adam bunun geldiğini görürler. O anda etrafını sarıp tutarlar. Halk kendi arasında, öldürelim, derler. Büyükleri; öldürmeyin, alıp Tabut Büyük'e götürelim, derler. Getirirler, Tabut Büyük'e verirler. Tabut Büyük, bunu öldürünüz, der. Başkanları bunu onaylamadı. Sen bunu öldürme, döndür onu, o babasını Hz. Ali'yi öldürsün, der. Sonra bunu eve getirirler, bırakırlar. Temiz kıyafetler giydirip üstüne türlü türlü içkiler getirirler, sen bunu iç, derler, içmez. İçmem, der. Sonra başkanları; bunun karşısına kızını koy, der. Kızını onun yanına koyarlar. Sen dininden dönersen sana kızını

türlü içkilär kätirdilär dädilär: sän bunu iç! içmädi. Içmäm dädi. Son dädilär ministirlär munuñ xarşına xızıñ xoy! dädi. Xızın xoydular yanına. Sän diniñdän dön da! saa xızını bärir. Tabut Büyük säni küyäw ätär. Son Muxammät Anäfi gänä dinimdän dönmäm, dädi. Tabut Büyük darıldı, açuulandı. Siz onu zındamğa braxıñız! taşlañız! Şu sa'at munu tutup bir xuyuğa braxtılar. Bir yutum suu bir loqma ötmäk aña bärdilär ölmäsin dä, oñmasıda! Bu Tabut Büyüknüñ xızınıñ adı Minä ädi. Xız oña aşıq oldu, säwdi onu. Bir gäcä, babasınıñ adamına laf ätti. Dädi: män bu Muxammät Anäfini alıp xaçamın, aytmañız bunu babama. Bir gäcä xız babasına nä qadar xiimätli şäy war ädi topladı bir yärdä yiiştirdi. Gäcä babası yatqan soñ bardı, xuyunuñ ağızına. Xuyuğa bir yip yibärdi Muxammät Anäfini çäkti aldı xuyudan. Dädi xız oña. Xaçayıq: Muxammät Anäfi

verir, Tabut büyük seni güvey yapar, derler. Sonra Muhammet Hanefi, gene dinimden dönmem, der. Tabut büyük üzülür, öfkelenir. Siz onu zindana atıp bırakın, diye emreder. O anda bunu tutup bir kuyuya bırakırlar. Ölmesin de iyileşmesin de diye, bir yudum su ve bir lokma ekmek verdiler. Bu Tabut Büyük'ün kızının adı Mine idi. Kız ona aşık oldu, onu sevdi. Bir gece babasının adamına; ben bu Muhammet Hanefi'yi alıp kaçıyorum, bunu babama söylemeyin, diye laf etti. Bir gece kız babasının ne kadar kıymetli şeyi varsa topladı ve bir yerde yığdırdı. Gece babası yattıktan sonra kuyunun ağzına gitti. Kuyuya bir ip göndererek Muhammet Hanefiyi kuyudan çekip aldı. Kız ona; kaçalım Muhammet Hanefi, babam duymasın, der. Bu kız üç at mal yüklenmişti de iki at alıp gelir. O ata binip kaçarlar. Sabah Tabut Büyük uyanır, bakar ki malı da yok, kızı da yok. Muhammet Hanefi de yok, onlar kaçmış. Tabut Büyük, o anda askerini

babam duymasın. Şu xız üç at mal yüklägän ädi-da, äki at alıp käldi. O atqa mindilär xaştılar. Saba Tabut Büyük oyandı, baxtı malıda yox, xızıda yox, Muxammät Anäfi-dä yox, xaştı olar. Tabut Büyük şu sa'at askärini yiip artına yibärdi. O künü yätiştilär bularğa. Cänkkä başladılar. O Tabut Büyüknüñ xızı babasınıñ äñ päliwanınıñ başın kästi. Çox cänk ätti, çox adam xırdılar bu xıznan bu oğlan. Son axşam oldu bir yärgä yattılar. Askär gänä bunu sarıp aldılar. Muxammät Anäfi ağladı, ağladı du'a ätti allağa. Babam Azrät Alii kälsin! dädi. Şu sa'at babasına maalım oldu o Azrät Alii käldi. Bu xalqlarğa darıldı oñ äki yaşar balağa taptıñız cänk ätmägä. Täz war büyügüñizgä aytıñız xızı bärsin oğluma. On yıllıxta arac bärsin. Askär qayttı käri. Bardılar Tabut Büyükkä ayttılar. Tabut Büyük qayla olmadı: bärmäm dädi. Ministirlärin yiidi mäşawärät ätti lär. Bäräyik xızını on yıllıx toplayıp arkalarından gönderir. O gün bunlara yetişirler. Cenge başlarlar. O Tabut Büyük'ün kızı, babasının en pehlıvanının başını keser. Bu kız ile bu oğlan çok cenk ettiler, çok adam kırdılar. Sonra akşam oldu, bir yerde yattılar. Asker bunları yine sarıp aldı. Muhammet Hanefi ağladı, ağladı; Allah'a dua etti. Babam Hz. Ali gelsin, dedi. O anda babasına malum oldu, Hz. Ali geldi. Bu insanlara, cenk etmek için on ikişer yaşlarında çocuğu buldunuz, diye öfkelendi ve "Tez gidip büyüğünüze söyleyin, kızını oğluma versin. On yıllık da haraç versin." dedi. Asker geri döndü. Geldiler Tabut Büyük'e söylediler. Tabut Büyük kabul etmedi, vermem dedi. Başkanları topladı, müşavere ettiler. Kızını ve on yıllık haracını verelim, dediler. Başkanları, verdik diye kağıt yazdılar, Hz. Ali'ye gönderdiler. Orada yaşadışar ve dünür oldular.

aracını bäräyik! dädilär ministirlär. Cazdılar kägaz bärdik däp Azrät Aliiğa yibärdilär. Anda oturdu, xuda oldular.

5) Ürüyanıñ Xarısı.

Şindi zamanı äwäl Dawut päyğambär olur. Dawut päyğambärniñ doqsan doquz xarısı bar ädi. Bir kün çarşığa çıqtı. Bir xarşısına bir güzäl xarı ras käldi. Ol Dawut päyğambärniñ canı säwdi onu. Dädi: sän kimniñ xısayaxısın? dädi. -Ürüyä bir adamnıñ xarısımın dädi. -Män säni säwdim, dädi, xocañı Ürüyanı cänkkä cibäräyim! öldürsünlär! son säni alayım! dädi. Bir kün Dawut päyğambär bu Ürüyanı çaqırdı. Cänkkä war! säni cänkkä cibäräcäkmin, dädi. Xalx ayttı: onu cänkkä cibärmädi, öldürdü, diiŞindi Allah cibärdi Cäbrayılnı Miqayılnı. Barıñız Dawutqa davacı oluñuz! davañız kässin! dädi. Şindi bardılar Dawut päyğambärgä bular. Dädilär: ya Dawut bizim davamız bar,

5) Ürüya'nın Karısı

Şimdi zaman-ı evvelde Davut peygamber varmış. Davut peygamberin doksan dokuz karısı varmış. Bir gün çarşıya çıkar. Karşısına bir güzel kadın rast gelir. O Davut peygamberin canı onu sever. Sen kimin karısısın, diye sorar. Kadın; Ürüya denen bir adamın karısıyım, diye cevap verrir. Davut peygamber; ben seni sevdim, kocan Ürüya'ı cenge göndereyim, öldürsünler, sonra seni alayım, der. Bir gün Davut peygamber, bu Ürüya'ı çağırır. Cenge git, seni cenke gönderiyorum, der. Halk; onu cenge göndermedi, öldürdü der. Şimdi Allah Cebrail'i ve Mikail'i gönderir. Gidin, Davut'a davacı olun, davanız görülsün, dedi. Bunlar Davut peygambere varırlar. Ya Davut, bizim davamız var, bizim davamıza bak, derler.

bizim davamızını käs! dädilär. Dawut ayttı: nasıl, davañız nädir? dädi. Biri ayttı: mäniñ bir xoyum bar ädi munawununñ doqsan doquz xoyu var ädi. Tuttu mäniñ bir xoyum dä yüz ätti, dädi. Dawut ayttı: olurmı bu şäy? Säniñ doqsan doquz xoyuñ bolğanda bununñ bir xoyunu aldıñ, dädi. Ol doqsan doquz xoyu bolğan adam ayttı: ya Dawut säniñ doqsan doquz xarıñ olup-ta Ürüyanıñ bir xarısın tutup aldıñ, öldürdüñ da aldıñ. Dawut bildi-ki bu şäy Allahdan oldu. Son çoq ağladı, päişman ätti, qırq kün başın yärdän aldırmay ağladı. Ulämalar dädilär-ki: bu sän ağlamadan olmaz. Bar Ürüyänıñ mäzarın tap-daa ondan axrätkä qalmasın davañız. Bardı Dawut päyğambär taptı xabırın. Ayttı, dädi -ki: ya Ürüyä! Män säni öldürdüm xarıñ aldım hälal ät gönlüñü! Ürüyä ayttı: xabırımdan käldigi yolla kät! hälal ätmädi. Xiiyamät künü käsläcäk davası.

Davut; nasıl, davanız nedir, diye sorar. Biri, benim bir koyunum vardı, bunun da doksan dokuz koyun vardı, tutu benim bir koyunumu da aldı yüz etti, diye anlattı. Davut; olur mu böyle şey, senin doksan dokuz koyunun varken bunun bir koyununu da aldın, diye söyledi. O doksan dokuz koyunu olan adam; ya Davut, senin doksan dokuz karın varken Ürüya'nın bir karısını da tutup aldın, hem de Ürüya'yı öldürüp de aldın. Davut anladı ki bu şey Allah'tan oldu. Sonra çok ağladı, pişman oldu, kırk gün başını yerden kaldırmadan ağladı. Ulemalar dediler ki; bu iş senin ağlamanla olmaz. Var Ürüya'nın mezarını bul da onunla davanız ahirete kalmasın. Davut peygamber gider kabrini bulur. Ya Ürüya, ben seni öldürdüm karını aldım, helâl et gönlünü, der. Ürüya; kabrimden geldiğin yolla git, diye cevap verir. Helâl etmez, davası kıyamet günü kesilecek.

6) Abul Hayat Suwu.

Süläymän päyğambärniñ künündä älmaz yaquttan bir saray yaptılar. Cinlärni ciiğan Süläymän päyğambär: älmaz yaquttan bir saray yapacaq, däñiz tübündän taşıñız! yasañız! dägän. Şu sağat cinlär dağındılar, tarxadılar älmaz yaqut yiimağa. Başladılar saraynı yapmağa. Saray yapılıp bitti. Süläymän päyğambärniñ xawmu gäldilär sarayğa säyr ättilär. Dädilär: sän bu saraynı yaptıranıña körä ölmäz ädiñ. -Ölümgä nä çarä olur? däp soradı päyğambär xalxına. Xalxlar ayttılar: sän abul-hayat suwun içärsin, ölmässin, dädilär. Süläymän päyğambär ayttı: bir xawmumu tanışayım! dädi. Xawmun ciidı, çaqırdı. Sarayğa toldular. Şindi Süläymän päyğambär soradı: käldimi här käz tamam olup? dädi. Kirpi kälmädi dädilär xawmu. Adam cibär! dädi, kirpiyä! çaqırıñız! kälsin! dädi. Kirpi käldi. Saraynıñ märdıväni

6) Ab-ı Hayat Suyu

Süleyman peygamber zamanında elmas yakuttan bir saray yaparlar. Cinlerini toplayan süleyman peygamber; elmas yakuttan bir saray yapılacak, deniz dibinden taşıyın ve yapın, der. O anda cinler dağılırlar, elmas yakut toplamak için farklı yerlere giderler. Sarayı yapmaya başlarlar. Saray yapılıp biter. Süleyman peygamberin kavmi saraya gelir, sarayı seyreder. Sen bu sarayı yaptırdığına göre ölmezsin, derler. Peygamber, ölüme ne çare olur, diye halkına sorar. Halk; ab-ı hayat suyunu içersen ölmezsin, der. Süleyman peygamber, kavmimi tanıyayım, der. Kavmini çağırır, toplar. Saraya dolarlar. Süleyman peygamber; herkes geldi mi, tamam oldu mu, diye sorar. Kavmi, kirpi gelmedi, derler. Süleyman peygamber; kirpiye adam gönderip çağırın, gelsin, der. Kirpi gelir. Sarayın merdıveni doksan dokuz ayaktı. Kirpi saraya yukarı çıkmak için gelir. İhtiyar bir kirpiydi, tam üç dört

doqsan doğus ayağı ädi. Kirpi käldi sarayğa yuqarı çıxmağa. Dä bir üç dört ayaq qalğanda yuwarlandı kätti aşağa, bir äxtiyar kirpi ädi. Utandı yuqarı çıxmağa, xayttı, kitti. Süläymän päyğambär ayttı xırmısxağa: kät munuñ artından kit! nä aytır? diñnä! dädi. Xırmısxa yätişti bunu, bunuñ yanına kirip tikinä kirdi lafın diñnädi. Kirpi aytıp kätti: Abul-hayat su içäcäk tä ölmäcäk, mäniñ kibik qart olurda, son xalq: külärlär, dädi. Abul-hayat bir zümranqa dägän xuş kätirgän ädi. Xuşqa dädi Süläymän päyğambär: bar abul-hayat suyun alğan yärinä xoy! Män içmäm, dädi. Xuş alıp sunu xayttı. Bir xanatan sıxxanda xuş biñ yıllıq yol kätir ädi. Bir xanatın sıxıp kätti, bir daha sıxxanda yärgä urdu şişä xazağa xaldı. Xayttı, käldi Süläymän päyğambärgä, yänä xuş dädi: şişani cibärdim yärgä, sındı. Näräyä o şişä tüştü? däp soradı. Yämän mämläkätinä tüştü, dädi. Xuşqa dädi: bar o yärgä bax

basamak kalınca yuvarlanıp aşağıya gider. Yukarı çıkmaya utanır, dönüp gider. Süleyman peygamber, karıncaya; bunun ardından git, ne söyler dinle, der. Karınca buna yetişir, bunun yanına yaklaşır ve laflarını dinler. Kirpi; ab-ı hayat suyunu içecek de ölmeyecek, benim gibi yaşlı olacak, sonra halk ona gülecek, der. Ab-ı hayat suyunu zümrüdüanka denen bir kuş getirirdi. Süleyman peygamber, kuşa; var ab-ı hayat suyunu aldığın yere koy, ben içimem, der. Kuş, suyu alıp döner. Bir kanadını çırptığında bu kuş, bin yıllık yol giderdi. Bir kanadını çırpıverdi, bir daha çırptığında şişeyi yere vurdu, kaza oldu. Kuş, yine dönüp Süleyman peygambere gelir; şişeyi yere gönderdim, kırıldı. O şişe nereye düştü, diye sorar. Yemen memleketine düştü, diye cevap verir. Kuşa; git o yere bak, o yerden ne çıktı, der. Kuş gider, bakar ki o yerde kahve çıkmış. Yemen kahvesi bundan hasıl olur.

nä yärdän çıxtı. Xuş bardı, baxtı o yärdä qaawä çıxtı. Yämän qaawäsi bundan asıl alğan.

7) Yunus Päyğambar.

Zämanı äwäldä Yunus päyğambär bar ädi. Bir kün xawmun dingä dawät ätti. Xawmuna dädi: diniñizni kütüñüz! Xawmu diñnämädi, är käz bilgäni kibik yürdü. Yunus päyğambär ämirin tutmağanda bu xawmuna açuu bärdi: ya rabbi mänim sözümnü bu xawmlar tutmadılar alarğa bir cäza ät! xorxsunnar. Äwlä däp du'a ätti. Tañırı bularğa bir xışım ätär, bän aradan çıxaym, munda bolmaym! dädi. Çıxtı, kätti. Şu sağat cänab-allah bir bulutxa ämir ätti, bu bulut alarğa bir xışım ätti. Yunus päyğambär kätär äkän däñiz yaxasına barıp bir yämiyä kirdi. Däryağa kätär äkän bir büyük balıx bu yäminiñ päşinä tüştü yämini yutacaq. Bir çarä tapmadı tayfalar. Dädilär: bu adamdan

7) Yunus Peygamber

Evvel zamanda Yunus peygamber vardı. Bir gün kavmini dine davet eder. Kavmine; dininizi koruyun, der. Kavmi dinlemez, herkes bildiği gibi yaşar. Yunus peygamber, kavmi emrini yerine getirmeyince bu kavmine kızar; ya rabbi, bu kavim benim sözümü dinlemiyor, onlara bir ceza ver, korksunlar, diye dua eder. Tanrı bunlara bir hışım eder. Yunus peygamber, ben aradan çıkayım, burada olmayayım, derv e çıkar gider. O anda Cenab-ı Allah bir buluta emreder, bu bulut onlara öfkelenir. Yunus peygamber giderken, deniz kıyısına varıp bir gemiye biner. Deryaya açılırken büyük bir balık bu gemiyi yutmak için onun peşine düşer. Tayfalar, bir çare bulamazlar. Bu ceza bize bu adamdandır, derler ve Yunus peygamberi tutup denize

dır bu xabağat bizgä. Tuttular Yunus päyğambärni bu däñizä attılar. Balıx şu sağat Yunus päyğambärni yuttu. Tayfa ämin oldular, kättilär. Yänä Alla bu balıxxa ämir ätti: Yunusxa bir zarar ätmä! säniñ xarnıñ oña mäsçit ättim onda ibadät ätäcäk. Xırx kün balıx xarnında Yunus päyğambär ibadät ätti. Şindi balıxxa Alla ämir ätti: sän çıxar Yunusnu xarnıñdan dünyağa. Yunus päyğambär balıx xarnından çıxıp yänä yärinä käldi. Baxtı xalxlar diñge kirgännär bäk yaqşı olup oturalar. Yänä äwälki kibik taarın ämrin bularğa ayttı. Bularnı ögrätti, dinni tutup oturdular, yaxşı xalx oldular, dinnärin küttülär.

atarlar.Balık o anda Yunus peygamberi yutar. Tayfalar emin olup giderler. Allah yine bu balığa; Yunus'a zarar verme, senin karnını oana ibadet etmesi için mescit yaptım, diye emreder. Yunus peygamber kırk gün balık karnında ibadet eder. Şimdi Allah; sen Yunus'u karnından dünyaya çıkar, diye balığa emretti. Yunus peygamber balığın karnından çıkıp yine yerine gelir. Bakar ki halkı dine imana gelmişler, pek iyi bir halk olup yaşıyorlar. Yine evvelki gibi Tanrı'nın emrini bunlara söyler. Emirleri öğretir, dine bağlı olup yaşarlar, iyi halk olurlar ve dinlerini korurlar.

8) Xarap Bolğan Şähär.

Zamanı äwäldä bir xawm käldi, bir büyük şähäri war ädi o xawmnıñ kününä. O xalxxa da tañırı çoq mal wärän altın kümüş çoq bärgän. Tamam bulğan istännäri kibik tañırını son unutqannar, biz özümuz taptıq axılımıznan bar malnı däp, ibadätlärin kästilär, tañıraa ibadät ätmädilär. Tañırı bulara bir xışım ätti. Bular bir yäcädä ğayp oldılar. Biñ yıl o şähär äwlä xarap turdu. Tañırı bir yılan ajdaha yarattı. O yılanğa ämir ätti: sän o şähärni sarıp alda kimsä şähärinä kirmässin! Yılan şähärni sarıp alıp oturdu, äki biñ yıl bu şähärdä oturdu. O kündän son bir päyğambär käldi. Xawmun dingä davät ätti. Din bäwlä diir. Bäwlä ibadät ätiñiz allaha! dädi. Xalxlar aytırlar: biz bir mäşavärä ätäyik! bağayx! nä därlär bizim axıllı adamlar saña cuvap wärirmiz son. Mäşavärä ättilär. Aqıllı adamlar dädilär: biz onuñ

8) Harap Olan Şehir

Evvel zamanda, bir kavim ve o kavmin zamanında büyük bir şehir vardı. O halka da Tanrı çok mal, çok altın ve gümüş vermiş. Bütün isteklerinin tamam olduğunu zannettiklerinde Tanrı'yı unuturlar, biz bütün malımızı kendi aklımızla bulduk deyip ibadetlerini kestiler, Tanrı'ya ibadet etmediler. Tanrı bunlara çok öfkelendir. Bunlar bir gecede yok olurlar. O şehir, bin yıl böyle harap olup kalır. Tanrı bir yışan Ejderha yaratır. O yılana, sen o şehri sarıp al da hiç kimse şehre girmesin, diye emreder. Yılan, şehri sarıp alır ve iki bin yıl bu şehirde oturur. O günden sonra bir peygamber gelir. Kavmini dine davet eder ve din şöyledir, böyledir diye anlatır. Allah'a böyle ibadet edin, der. Halk; biz bir meşavere edelim, bakalım, bizim akıllı adamlar ne derlerse biz sana sonra cevap veririz, derler. Meşavere ederler ve akıllı adamları; biz bunun yükünü kaldıramayız, biz onun

yükünü kötärämäymiz, biz ondan istäyik malnı, rat olurmuz onuñ ämrin tutarğa. O päyğambär dädi-ki: päk äyi. Sizge mal wärirmän, siz bu malnı kötärärgä biläsizmi? Siz son malı bar därsiz-dä son ibadätiñizni buraxırsız dädi. -Xayr buraxmamız ibadätni dädi xalx. O päyğambär dädi o xawmğa: yürüñüz mäniñ artımdan. Män sizä bir şähärniñ malın bäräyin. O xarap olğan şähärinä alıp bardı xalxnı, şähärgä yuuq barğanda bir allahdan yaratılğan xuş bar ädi xarawlğa. O xuşqa wardı päyğambär, soradı: sän nä zämandän bäri mında xarawlğa oturasın? dädi. Bäş yüz yıl mänim mında oturğanım. Bu şähärdä nä war dır sän bilämisin? Xuşqa soradı päyğambär. -Xayr bilmäm, dädi xuş. Şähärni sarğan bir yılan bar, o yılannı sorañız! dädi. Bardı päyğambär yılanğa sälam bärdi, sordı yılandan. -Äki biñ yıl bar dır män bu şähärdä

emrini yerine getirmek için Tanrı'dan mal isteriz, o zaman rahat oluruz, derler. O peygamber:

-Pekiyi size mal veririm, siz bu malı kaldırabilir misiniz? Sonra siz de malımız var diye ibadetinizi bırakırsınız." der.

Halk; hayır, ibadetimizi bırakmayız, dedi. O peygamber o kavme; yürüyün benim ardımdan, ben size bir şehrin malını bereyim, der. Halkı alıp harap olan o şehre varır, şehre vardıklarında nöbetçi olarak Allah'ın yarattığı bir kuştan başka bir şey yoktu. Peygamber o kuşa varıp, sen ne zamandan beri burada nöbet için bekliyorsun, diye sorar. Kuş, beş yüz yıldır bu şehirde kalıyorum, der. Peygamber, kuşa; bu şehire ne vardır biliyormusun, diye sorar. Kuş; hayır bilmem, şehri saran bir yılan vardır, o yılandan sorun, der. Peygamber varır yılana selam verir, şehri ona sorar. Yılan, iki bin yıldır bu lehirde nöbet için bekliyorum, diye açıklar. Peygamber; sen buradan git, ben bu kavme bu şehri teslim

xarawlğa oturğanım. Yılanğa ayttı päyğambär: sän kät mından, män bu xawmğa bu şähärni täslimät bäräcäkmin, dädi. Yılan çäzildi, kätti. Xalqlar şähärdä kirdilär, käzdilär. Baxtılar här tüqânında altın kümüş zilximäti mal tolu. O yärdä o xalxlarğa ayttı bu päyğambär bu şähärdä siziñ kibik bir xawm ädi tañırı çoq mal bärdi bularğa. Son bular tañırını unuttular, sizlär dä bu malnı alıp ibadätiñizni unutmañız! dädi. Aldılar o malnı, oturdular.

edeceğim, der yılana. Yılan çekilip gider. Halk şehre girer ve orayı gezer. Bakarlar ki her dükkânında altın gümüş, ziynet malı ile doludur. Peygamber, o yerde o halka; bu şehirde sizin gibi bir kavim vardı, Tanrı bunlara çok mal verdi, sonra bunlar Tanrı'yı unuttular, sizler de bu malı alıp ibadetinizi unutmayınız, der. Onlar o malı aldılar ve yaşadılar.

9) Misafir.

Bir waxıtta bir Xıdır näbi bir fuqäräniñ äwinä kätär ämiş. O fuqäräniñ bir xoñşusu war äkän bir bay. O bay bu fuqäräniñ äwinä kälgän mısafirdän bir şäy duyumsınğan. Bir kün bu bay fuqäräni äwinä çağırdı. Sän, dädi, kälmässin kätmässin bizgä. Fuqarä ayttı: bizim kibik adam naslı kälsin iş bolmasa, utanırmız, dädi. Bu bay ayttı,

9) Misafir

Bir zamanlar Hıdır nebi bir fukaranın evine gidermiş. O fukaranın zengin bir komşusu vardı. O zengin bu fukaranın evine gelen misafirden bir şeyler hissetmiş. Bir gün bu zengin, fukarayı evine çağırır. Sen bize gelip gitmezsin, der. Fukara; bizim gibi adam nasış gelsin, hiç olmazsa utanır, diye cevaplar. Bu zengin; bizden artan aşlar sana aş olur, sen gel, der. Fukara

käl käl bizdän saña aş olur artqan aş. Fuqarä buña säwindi. Son bu bay soray yänä: bu säniñ bir naslı adam mısafir olup kälä, sän ayt maña! Bu adam toqtala aytıp bolmay aña. Ol mısafir mäniñ munda kälgänimni, kim äkänimni kimsänä aytma! dägän. Ana bu bay onu oplada toplada ayttırdı. O mısafir Xıdır näbi kälgän-dir, dädi. Sän onu maña da alıp kälsäñ xoñşu, män onu mısafir ätäym, sän aytsañ ol kälir. Bir kün mısafir yänä fuqarägä käldi. Xonaq bay bir türlü aytacağı bar, xorxa aytmağa. Mısafir dädi: sändä bir xal bar maña aytmağa, sän düşünmä ayt maña xalıñnı! Xonaq bay ayttı bu bay sizni çağıra mısafir ätkäy. Mısafir dädi: bar xabär bär min oña baraym, dädi. Bardı xonaq bay bu bayğa. Maña kälgän mısafir sizgä käläcäk, siz azır oluñ! Şu sağat bay tädarik kördü, äwlärin dolattı äwin töşädi, aş su baxtı. Äwdän yol qapuğa barınca tämiz şäylär töşädi. Şindi baxıp

buna sevinir. Sonra bu zengin yine; bu senin gelen misafirin nasıl bir insandır, söyle bana, der. Bu adam durup kalır, ona söyleyemez. O misafir, benim buraya geldiğimi ve kim olduğumu kiseye söyleme, dertir. İşte bu zengin onu ofşata puflata söyletir. O gelen misafir, Hıdır nebidir, der. O zengin; sen onu alıp bana da gelsen komşu, ben onu misafir edeyim, sen söylersen gelir, der. Bir gün misafir yine fularaya gelir. Ev sahibinin söyleyeceği vardır, bir türlü söyleyemez, korkar. Misafir; sende bana söylemek istediğin bir hâl var, sen düşünme söyle bana, der. Ev sahibi, bu zengin sizi misafir etmek için çağıyor, der. Misafir; git haber ver, ben ona gideceğim, der. Ev sahibi, bu zengine varıp, bana gelen misafir size gelecek, siz hazır olun, der. O zengin hemen tedarik görür, evlerini donatır, döşer, su ve yiyecek aldırır, evinden yol kapısına kadar temiz şeyler döşetir. Artık gelecek olanı beklemeye başlar. O anda kapısı dışarıdan vurulur. Zengin,

otura kälmäyä. Şu sağat xapu xaxıldı tıştan. Bay xarısına dädi: hay! käldi, çaptı, xapuğa bardı. Xapunu açtı, baxtı, bir çingänä, sırtında äki görük bar. Baynıñ közünä äwlä köründü. Bu çingänä ayttı bayğa alamı mısafirni. Şindi bay dädi: kät mälhun mından, mısafir käläcäk mında, dädi. O çingänä käläcäk mısafir Xıdır näbi ädi. O közünä çingänä körüngän mısafir çäkildi qapudan, käri kätti xoydı görklärni yärdä. Bir bastı körüknü där, o körüktän çıxxan näfäs o taxatı saraynıñ nägizindän qoparıp kökkä sawurdu, o ürülüp çöldän xoy malın täläf ätti, son yılxısına barıp yılqısın täläf ätti, son tuwarına barıp, tuwarın taläf ätti onan xayttı, mısafir kätti.

karısına; hah geldi, deyip hızla kapıya varır. Kapıyı açar bakar ki bir çingene, sırtında iki körüğü var. Zenginin gözüne öyle görünür.Bu çingene, misafiri alır mısın, diye sorar zengine. Şimdi zengin; git melhun buradan, buraya misafir gelecek, der. O çingene, gelmesi beklenen misafir, Hıdır nebidir. O gözüne çingene görünen misafir kapıdan çekilir, geri gider ve körüklerini yere koyar. Körüğüne bir basar ki o körükten çıkan nefes o güçlü sarayı temelinden koparıp göğe savurur, o dağılıp kırdaki koyun ve hayvanları telef eder, sonra davarlarına varıp onları telef eder, misafir oradan dönüp gider.

10) Üç Olan.

Bir waxıtta bir Padişa bar ädi. O padışanıñ üç oğlu bar ämiş. Bir kün babası öldü, olanlar mäşfärä ätti o babası ölgän son. Biz bu babasınıñ malın yazdırmayıq, pay ätäyk.

10) Üç Oğlan

Bir zamanlar bir padişah varmış. O padişahın üç oğlu varmış. Bir gün babası ölür, babası öldükten sonra onlar; biz babamın mallarını yazdırmayalım, aramızda pay

-Päk äyi! dädilär. Tuttular topraqnı, pay ättilär, tuwarın pay ättilär, xoyun pay ättilär, yılxısın pay ättilär. Şimdi çik xaldı para. Paranı çoq war ämiş, üç (macar) araba para yüklägänlär. Bunu çığarayıq çölgö! anda pay ätäyk! xalq duymasın! dädilär. Ana yüklädilär, çıxtılar. Şindi çik anda barğan son büyük olannän ortancı olan mäşfarä ättilär. Biz kiçik xarındaşımızını öldüräyk! bir säniñ bir mäni pay ätäyik! bäk yaqşı! dädi mäşafärä ätkän adam. Şimdi xarındaşın cibärdilär köygä, bar sän bizgä ötmäk alıp käl! biz mında oturayq, son biz aşayq da son pay ätäyk. Şindi xarındaşı kätti aş su kätirmäyä. Şindi xarındaşıda tüşündü yolda kätkändä bu aşqa zähär xataym da, bu ağamlar aşasında da ölsün! däp. Ağaları da bäwlä sovät ätälär. Şindi aşın kätirir o bir raxığa zähär qatayq o xarandaşımız kälgändä raqı iç-dä aşaşayıx däp aytırmız. O içir-dä ölär, son biz aşayx da

edelim diye müşavere ederler. Pekiyi diye tutarlar toprağını, davarını, koyununu, yılkısını pay ederler. Şimdi ellerinde, pay edilmeyen para kalır. Babasını parası çokmuş, üç araba para yüklerler. Bunu kıra çıkaralım, orada pay edelim, halk duymasın diye düşünürler. İşte yüklerler ve çıkarlar. Oraya vardıktan sonra büyük oğlan ile ortanca oğlan; biz küçük kardeşimizi öldürelim, bir sana bir bana parayı pay edelim, diye müşavere ederler. Çok güzel, der müşavere eden oğlan. Kardeşini, sen git bize ekmek alıp gel, biz burada oturalım, sonra yeriz ve pay ederiz, deyip köye gönderirler. Şimdi kardeşi yemek ve su getirmeye gider. Kardeşi de yolda giderken, bu yemeğe zehir katayım da bu ağabeylerim yesinler de ölsünler, diye düşünür. Ağabeyleri de; yemeği getirdiğinde bir rakıya zehir katalım ve kardeşimiz geldiğinde rakıyı iç de biz de yiyelim diye söyleriz, o da içer de ölür, sonra biz de yemeğimizi yiyip parayı pay ederiz, diye sohbet ederler. Kardeşi zehirli

pay ätärmiz. Xarandaşı zäharli yämäkni kätirdi. Şindi xarandaşına bir raqı wärdilär, iç-dä aşayıx! därlär, o içti, öldü. Ayda ändi aşayx soñ päy ätäyik! dädilär. Oturdular aşama, zähärli aşnı aşağanda äkisi öldü. Üç ağa öldü, para xaldı o yärdä. Şu parağa tañırı ämr ätti topraq ol! Ol topraq azırda oba olup xaldı.

yemeği getirir. Onlar da kardeşine bir rakı verirler, iç de yiyelim, derler. O içer ve ölür. Haydi şimdi yiyelim, sonra pay ederiz, derler. Yemeğe otururlar, zehirli yemeği yiyince ikisi de ölür. Üç ağa ölür, para oyerde kalır. O paraya Tanrı toprak ol, diye emreder.O toprak şimdilerde oba olup durur.

4. Karaläz.

I) Awcı Mämätnän Bazırgân Mämät.

Bir zamanda bar äkän, bir zamanda yoq äkän, bir awcı Mämät bar äkän, bir tüfägi bar äkän, bir da toqal üyü bar äkän. Här kün kätär äkän awğa. Ana bir qoyan ursa, onu aşay äkän qatınan. Bir kündä o kätkän awğa. Käç olğan, bir şii uramağan. Käç bir qaraca urğan, üyünä qaytmağan. Odun ciiğan bir qobağa kirgän. Qarancanı siyirgän. Ana bir küräğini qoyğan bişirgän. Bir yanından aylandırğanda barğan, yapışqan ätin küräği çäñgäldän tüşkän, qaraca tiri olğan. Mämätniñ bätinä baqqan qaraca. Nä baqarsın? awcu Mämät dägän. Awcu Mämät dägän: bu naslı ikmättir? dägän. Son qaraca dägän: awcu Mämät Istambulğa bar! bu ikmäti Mämät bazırgândan sora! käldi awcu Mämät üyünä, qatına dädi-ki: män Istambulğa kätämin, dädi. O dädi qoca

4. Karalez

I) Avcı Mehmet ile Bezirgan Mehmet

Bir varmış bir yokmuş, bir avcı Mehmet varmış. Onun bir tüfeği, bir de eski bir evi varmış. Her gün ava gidermiş. İşte bir tavşan vursa, eşi ile onu yerlermiş. Bir gün o ava gitmiş. Geç olur, bir şey vuramamış. Daha sonra bir karaca vurmuş, evine dönmemiş. Odun yığılmış bir kavuğa girmiş. Karacayı kesmiş. Bir küreğini koyup pişirmiş. Bir yanını döndürmeye çalıştığında yapışık etin küreği çengelden düşmüş ve karaca dirilmiş. Mehmetin yüzüne bakan karaca, ne bakıyorsun avcı Mehmet, der. Avcı Mehmet, bu nasıl bir hitmettir, diye sormuş. Sonra karaca; avcı Mehmet sen İstanbul'a var, bu hikmeti Mehmet bezirgândan sor, der. Avcı Mehmet evine gelir, karısına; ben İstanbul'a gidiyorum, der. Karısı, kocam İstanbul'da ne yapacaksın, der. O, bir hikmeti öğrenmek istiyorum, diye cevap verir. Sonra tüfeğini satar, İstanbul'a gider.

napasın Istambulda? dädi. Ana bir ikmätni istämin, dädi. Ana sattı tüfägin, kätti Istambulğa. Bardı, qıdırdı, taptı bazırgân Mämätniñ qaläsini. Oturdu. Bir waqıttan soradı: bazırgân Mämät dägän bu-mı dır? dädi. Ana bazırgân Mämät dädi. Qonaqqa kätäyk! dädi. Ana qonaqqa bardılar. Nä qalnan käldiñ Awcu Mämät? dädi bazırgân Mämät. Ayttı: bäwlä bir qalnan bir kismätnän käldim, dädi. Ana ayt dädi kismätiñ. -Aytsam, dädi, bän bir awğa çıqtım. Bir qaraca urdum. O qaracanı siyirdim, o qaracanıñ bir küräkini bir yanı bişirdim, bir yanına aylandırğanda o bardı yapıştı, tärki arqasına kälip yapıştı, qaraca turdu. Mänim bätimä baqtı, män ayttı: nä ikmät bu dır? däp ayttım. O ayttı bu ikmät ikmät dügüldür. Sän bar Istambulda bazırgân Mämättän sora! Bazırgân Mämät ayttı: bän anı saña aytayım! dädi. Bänim bäk malım bar dır. Bän äwlänmädim. Son ayttır-kän:

Varır, arar ve bezirgân Mehmet'in kalesini bulur. Oturur, bir sure sonra bezirgân Mehmet denen kişi bu mudur, diye sorar. Bezirgân Mehmet, eve gidelim der, evine varırlar. Ne hâl için geldin avcı Mehmet, der bezirgân Mehmet. Ben şöyle bir hâl ve kısmetle geldim, der. Bezirgân Mehmet, kısmetini söyle, der. – Anlatayım, "Ben bir ava çıktım, bir karaca vurdum, o karacayı kestim ve onun bir küreğini bir yanını pişirdim; öbür yanını döndürdüğümde o terki arkasına gelip yapıştı ve karaca ayağa kalktı. Benim yüzüme baktı; ben, bu nasıl bir hikmettir, diye sordum. O, bu hikmet hikmet değildir, sen git İstanbul'da bezirgân Mehmet'ten sor, dedi. Bezirgân Mehmet, ben bunu sana anlatayım, der. Benim oldukça malım vardı, evlenmemiştim. Sonra bana, sen bir kadın al dediler. Bir kadın aldım. İşte pek güzel bir kadın, üç gün dört gün, beş, bir hafta güzel. Bir gün camiye gidecektim, karısımı uykusundan uyandırdım, kalkmadı. Camiden

sän bir qatın al! dädilär. Aldım bir qatın. Ana bäk yaqşı qatın, üç kün dört kün, bäş, yaqşı bir afta. Bir kün Camiigä kätäcägim. Qatınımnı uyattım yuxudan, turmadı. Camidän käldim uyattım. -Näçün uyatırsın mäni? däp qatın turdu. Qapu artına bardı. Bir qayış aldı, käldi bańa bir qayış urdu: Ala baş köpäk ol! dädi. Oldum, ana quudu bäni çıqardı üydän. Ana käldi bänim priqaşçigim, quçaqladı bänim qatınımı, başladı öpmäyä män päncärädä oturam baqıp. Saldı töşäkni, kirdilär-dä äkisi töşäkkä başladılar cümbüş yasamaya. Bän közüm körmäsin däp çıqtım. Bardım çölgä baqtım bir käsäk qoy yürä. Çoban çağırdı mäni, aldı, yaqşı köpäk ägän, diiAna axşam qoşqa bardıq. Çopan mańa çübäräk bärdi. Gicäniñ bir vaxtında ona gäldi bir käsäk qarışqır, käldi urdu qoyğa. Män bardım on bäş qarışqırı boğdum, öltürdüm. Aldı çoban mäni qoşqa, püşürdü gübäräk,

geldim, uyandırdım; ne için uyandırıyorsun beni deyip karısım kalktı. Kapı arkasına gitti. Bir kayış alıp geldi ve bana bir kayış vurdu; alabaş kopek ol, dedi. Oldum, beni kovdu ve evden çıkardı. Baktım ki benim priqaşçigim, benim karımı kucakladı, öpmeye başladı; ben pencerede bakıp oturdum. Döşeği yere serdi, ikisi de yatağa girdi, cümbüş yapmaya başladılar. Ben gözün görmesin diye çıktım. Kıra vardım, baktım bir parka koyun yürüyor. Çoban beni çağırdı, aldı ve güzel köpekmiş, dedi. Akşam yayladaki ağıla vardık, çoban bana çiğbörek verdi. Gecenin bir vaktinde oraya bir grup kurt geldi ve koyunları kırdı. Ben gittim, on beş kurdu boğdum, öldürdüm. Çoban beni ağıla aldı, çiğbörek pişirdi, beni sevmeye ve yüzümden öpmeye başladı. Sabah oldu. Padişah, bir alabaş köpeğin on beş kurdu öldürdüğünü işitti. Padişahın bir kızını asla kurtaramıyorlar. Kırık kız yanında oturuyor. Gece bir kedi gelir, kandiller sönünce

başladı mäni söyüp bätimdän öpmäyä. Saba açıldı. Padışağa äştildi, bir ala baş köpäk on bäş qarışqır tılaqladı. Padışanıñ bir qızını aslı qutaralmay. Son qırq qız otura yanında. Yäcä gälip bir müşük. Çıraqlar sönär başladı padışanıñ qızını ämmäya. Son da dädi-ki: nä çarä dir o işkä? Son dädilär ki: Çobannıñ köpäyi kötärmäyä käräk! dädilär. Ana çoban köpäyini kätirdilär Padışaa. Padişa dädi-ki: qızınıñ päncäräsin bu köpäkni yäcädä bağlañız, dädi, yarı yäcä malindä päncärä açıldı. Qızlar yuxladı. Müşük käldi päncirädän. Ala baş köpäk qaptı ortasından. O dädi-ki: Bazırgân Mämät mäni yibar! dädi. Bir künüña käräk olurum, dädi. Bazırgân Mämät müşükni yibärdi. Padişa qızına tiimädi bu müşük o yäcäsi. Saba kittilär padışanıñ müüdäyä. Bu gäcä qızıñ amandır, dädilär. Padişa başta barğan müdäcigä bir at bärdi. Bir yäcä daha baqayq! dädi. Tiimäsä köpäkni yibäräyk dädi.

padişahın kızını emmeye başlarmış. Sonra da o padişah, bu işe care nadir, diye sormuş. Ona, çobanın köpeğini getirmek gerekir, dediler. İşte çoban köpeğini padişaha getirdiler. Padişah, bu köpeği kızımın penceresine bu gece bağlatın, dedi. Gece yarısında pencere açılır, kızlar uykudadır. Kedi, pencereden gelir, alabaş kopek onu ortasından kapar. O; Bezirgân Mehmet, beni bırak, bir gün sana gerekirim, dedi. Bezirgân Mehmet kediyi gönderir. Bu kedi, o gece yarısı padişahın kızına dokunmaz. Sabah padişaha müydeye giderler. Bu gece kızınız, iyidir, derler. Padişah, ilk gelen müydeciye bir at verir. Bir gece daha bakalım, kıza dokunmazsa köpeği gönderelim, der. O gece baktı ki dokunmadı. Artık sabah köpeği gönderelim, der ve sabah köpeği gönderir. Bir poşu bir kese altını mendille köpeğin boynuna bağlar, yerine git, der. Yola çıktım, ben köşke varsam yine köpeğim, karısıma gideyim, altını alıp gideyim, beni insan

O gäcäsi baqtı, tiimädi. Ana saba köpäkni yibärayäk. O köpäkni saba yibärdi. Bir poşu bir kisä altın bağladı yawluqqa köpäkniñ boynuna bağladı. Bar yäriña dädi. Yolğa çıqtım. -Ana män qoşqa barsam, känädä köpäyim dädi, baraym qatınıma dädim. Altınnı apkätäyn dädim. Mäni adam ätär dädi. Bardım qatınıma Apkättim altınnı. Qatınım kördü. Päncärä tübünä bardı, ayttı da: käldiñ köpäyim dädi altını aldı. Altın alğandan son män säni insan ätiim dädi. Kätirdi qayışnı bir qayış urdu. Oldum bir qarçığa. Anaw uştum kittim. Qonmağa qorqtum, kittim bir adağa, qondum. Tañ malindä yuxuğa kittim. Ana bir awcı yärdä tuttu bäni awğa. Alıp kitti üyünä, qatınına ayttı: Bän bir qarçığa tuttum. Qatın dädi-ki: qoy qarçığa säpät içinä dädi. Qocası dädi bär pıçağım! dädi. Soyayım! dädi. Qatın ayttı: baña bağışla! dädi. Bu qarçığanı bağışladı qatına. Qocası kitti bazarğa, çıqardı

eder dedim. Altınımı alıp karıma vardım. Karım beni gördü, pencere dibine geldi, bana; geldin mi köpeğim deyip altını aldı. Altını aldıktan sonra, ben seni insan yapayım, der. Kayışını getirdi ve bana bir kayış vurdu. Bir aladoğan oldum, uçtum gittim. Konmaya korktum, bir adaya gidip kondum. Tan vaktinde, uykuya daldım. Bir avcı beni o yerde avlayıp tuttu. Alıp evine gitti, karısına; ben bir aladoğan tuttum, diye söyledi. Kadın, aladoğanı sepet içine koy, dedi. Kocası, bıçağımı ver, keseyim, dedi. Kadın, bunu bana bağışla, dedi. Kocası bu aladoğanı karısına bağışladı. Kocası pazara gitti, kadın aladoğanı sepet içinden çıkardı. Bezirgân Mehmet, padişahın penceresinde beni tuttuğunda ben sana gönder beni, bir gün gerkirim sana, demedim mi, işte o padişahın kızını emen bendim, şimdi ben seni insan yapayım, dedi. Bir kayış getirdi, bana vurdu, ben de insan oldum. Şimdi kadın, senin karın benden baskındır, sen karına var, o sevgilisiyle yatakta

qatın qarçığanı säpät içindän. Ayttı-ki: bazırgân Mämät! dädi. Bän saña aytmadımmı? yibär mäni! dädim padışanıñ päncäräsindän tutqanda? Bir kün käräk olurum män saña! dädim. Ana u padışanıñ qızını ämgän bän ädim. Ana ändi män säni insan itiim! dädi. Kätirdi bir qayş, urdu, ana män bir insan oldum. Şindi dädi-ki qatın: säniñ qatınıñ bändän basqındır. Sän şindi qatınıña bar! dädi. O säwgülüsünän yata töşäktä. Sän bu qayşnı al! Bar qatına ur! duymasın urğanıññı! Ana bardım bazırgân Mämät üyümä. Baqtım qatınım yuxlay. Bir qayış urdum, äşäk ol! dädim. Oldu bir äşäk qatınım. Säwgülüsünü soydum kötärip attım. Bağladım äşäkni dut däräyinä. Ättim vaquf, bir saqa aldım. Ana kim bu äşäkni al kätirsa o gätirsin! dädim. Anda kündä oña bir sälä kämik bärdim. Saba pardım qaawägä. Dädilär xoş käldiñ bazırgân Mämät, dädilär. Ana närädä ädiñ? dädilär. Kitkän yatmaktadır, sen bu kayışı al, karısına vur, vurduğunu sezmesin, dedi. Bezirgân Mehmet olarak evime gittim. Baktım karısım uyuyor. Bir kayış vurdum, eşek ol, dedim. Karısım eşek oldu. Sevgilisini öldürdüm, kaldırdım attım. Eşeği dut ağacına bağladım, halka vakfettim, bir saqa aldım. Bu eşeği kim alırsa alsın, dedim. Orada ona her gün bir sele kemik verdim. Sabah kahveye gittim. Hoş geldin bezirgân Mehmet, nerelerdeydin, dediler. Mal almaya gitmiştim, bulamadım. Bir yerden bir eşek alıp geldim. Halka vakfediyorum, kime gerekirse alıp gitsin. Saka ile su su taşısın, benim bahçeme getirip bağlasın. Benim eşeğim ot yemez, kemik yer, dedim. Bu iş böyledir, bu eşek benim karısımdır. Tepeden bir elma bir de nar düştü. Nar masal söyleyince, elma yazınca.

ädim mal almaa, bulamadım. Bir yärdän bir äşäk alıp käldim dädim. Vaquf ätmiş, kim-dä käräksä kälip alsın! dädim. Su kätirsin saqanan kötärip bänim azbarıma kätirsin bağlasın. Bänim äşägim biçän aşamaz kämik aşar, dädim. Bu iş bäwlä dir. Dädi awci Mämätkä: bu äşäk bänim qatınım dır dädi. Töpädän bir alma tüştü, bir dä nar tüştü. Nar masal aytqanda, alma yazğanda.

2) Masal Başı.

Bir zamanda bar äkän,
Bir zamanda yoq äkän,
Qaplu quplu bağalar,
Qanatlandı uçmağa,
Däñizdäki balıqlar
Kira tuttu köçmäyä,
Aq mäçitniñ minaräsi
Ägildi su içmäyä.

2) Masal Başı.

Bir varnış
Bir yokmuş,
Kaplumbağalar
Kanatlandı uçmaya,
Denizdeki balıklar,
Kira tutu göçmeye,
Akmescit'in minaresi
Eğildi su içmeye

3) Kösä.

Bir zamanda bir kösä olğan, o kösänin, balası, oğlu yoq äkän. Irğat qıdırğan tutmağa. Bir adam kälgän män yürärim sağa dägän. Ana tutarım säni dägän. Sabanğa yibäririm säni dägän. Saban sürmäyä bilmäsäñ, altı qayışnı çıqarırım arqañdan, dädi. Ana sabanğa yibärdi. Bir ötmäk bärdi, bir bardaq yağ bärdi. Bu a da axşam kälgändä bardaq tolu kälsin! dädi. Irğat aşadı bardaq boş käldi. Axşam altı qayış çıqardı arqasından. Ana saabı bir ırğat daa tuttu. Oğa daa bir ötmäkni bir bardaq yağ bärdi. Oda aşap bittirdi, boş bardaq kätirdi. Onu da axşamğa altı qayışnı çıqardı. Saba da bir ırğat käldi. - Bän sağa çorbacı yüräm, dädi, män tutarım säni, dädi. Oğa da bir ötmäk bir bardaq yağ bärdi. A da axşam tolu kälsin bardaq! dädi. Irğat bardaq yağın aşadı häpisi bittirdi. Içini topraq tolturdu, kätirdi. Kösä baqtı yağnı aşamağan dädi

3) Köse

Bir zamanlar bir köse varmış, o kösenin çocuğu, oğlu yokmuş. Çalıştırmak için ırgat aramış. Bir adam gelmiş, ben senin için çalışırım, der. O da, seni tutarım, saban sürmeyi bilmezsen sırtına altı kayış vururum, der.İşte sabana gönderdi, bir ekmek ve bir bardak yağ verdi. Bunu ye de akşam gelirken bardağı dolu getir, der. Irgat yemeği yedi, bardağı boş getirdi. Akşam sırtına altı kayış yedi. Irğatın sahibi bir ırgat daha tutu. Ona da bir ekmek ve bir bardak yağ verdi. O da yiyip bitirdi, boş bardak getirdi. Ona da akşam altı kayış vurdu. Sabah da bir ırgat geldi; ban sana patron olurum, deyince diğeri seni tutarım, dedi. Ona da bir ekmek, bir bardak yağ verdi. Ye de akşam bardağı dolu getir, dedi. Irgat bir bardak yağı yedi hepsini bitirdi, bardağın içini toprak doldurdu, getirdi. Köse baktı, yağı yememiş, dedi karısına. Kadın, bu ırgat bizim başımıza yetecek (kötülük getirecek), dedi.

qatınına. Qatın ayttı: bu ırğat bizim başımızda yätäcäk, dädi. Kösä ayttı: qatınım qaçayq! dädi. Kösä dädi qatına pişir bir sandıq çiibäräk dädi. Irğat onu äşitti. Saqlandı oturdu bir çättä. Qatını pişirdi çiibäräkin, sandıqqa kätirdi bastı qoydu. Ana ırğat käldi kirdi sandıqqa, kösä körmädi. Irğat yuxlasında qaçarmız dädi qatınına. Irğat yuxladı; qaçayıq! dädi kösägä qatın. Kösä sandıqnı yükländi arqasına, ırğat-ta sandıq içindä. Irğatnın siyäcäyi käldi ırğat sidi, kösäniñ ayaqlarına aqtı sidik. Kösä aytta qatınına çiibäräkniñ yağı aqtı üstümä dädi. Bardı bir yärgä kösäniñ qursağı açlı oldu. Toqta çiibäräk aşayıq, qatın dädi. Sandıqnıñ qapağını açqanda ırğat çıqtı, ayttı qayda kitäsiñiz mäni taşlap? dädi. Ana oturdular üçüdä ü yärdi çiibäräk aşadılar. Kösä aldı sandıqnı, sıqıldı arqasına, kittilär. Bardılar bir yärdä axşam oldu. Yuxlacaqlar yatacaqlar. Böylä bir öksäk yär, ü-yärgä yatacaaqlar.

Köse, karısına; bir sandık çiğbörek pişir, dedi. Irgat bunu işitti. Bir kenarda saklanıp oturdu. Karısı çiğböreği pişirdi, getirdi ve sandığa basıp bıraktı. İşte ırgat gekldi, sandığa girdi; köse onu görmedi. Irgat uyusun da kaçarız, dedi karısına. Karısı köseye; ırgat uyudu, kaçalım, dedi. Köse, sandığı sırtına yüklendi; ırgat da sandığın içindeydi. Irgatın işeyeceği geldi ve işedi, sidiği kösenin ayaklarına aktı. Köse, karısına; çiğböreğin yağı üstüme aktı, dedi. Bir yere vardıklarında kösenin karnı acıktı. Dur, çiğbörek yiyelim, dedi. Sandığın kapağını açınca ırgat çıktı ve beni bırakıp nereye gidiyorsunuz, diye sordu. İşte üçü o yerde oturup çiğbörek yedi. Köse sandığı aldı, sırtına yüklendi, gittiler. Bir yere geldiklerinde akşam oldu. Uyuyacaklar, yatacaklar. Köse, karısına ırgat işitmesin diye tenhada; benim yanımda sen yat, senin yanında uçurum yanında ırgat yatsın, uyuduktan sonra ben seni dürterim, sen de onu dürtersin, o kayadan uçar ve ölür, dedi. Bu

Qatınğa ayttı tänhada, ırğat äşitmäsin däp män yanımda sän yatırsın dädi. Säniñ yanında uçurumda böwlä ırğat yatar, dädi. Yuxlağan son män säni türtärim dädi. Sän daa anı türtärsin, ol qayadan uçar, ölär, dädi. Mına ırğat onu äşitti. Olar yuxlağan soñ kösäniñ yanında ırğat kildi, qatın qaldı uçurumda. Kösä qatın bällädi türttü ırğatnı, qatını ırğat türttü. Uçtu qatın qayadan. Kösä dädi ırğatqa: tur hatın! dädi, ırğattan qutulduq, dädi. Ana kösä ırğatnan qaçtılar. Irğattan qutulduq, qatın, dädi. Baqtı qatın ölgän, ırğat bar. Çaştı kösä. Ana kösä qaştı bu ırğattan, ırğat tüştü päşinä. Irğat yätamadı. Kösä bardı bir köygä: ä camağat! dädi. Mäni bäwlä bir adam qıdırıp käläcäk dädi. Aytmañız! dädi. Bardı bir mäzarğa kirdi kösä. Käldi ırğat soradı camağattan: bäwlä bir kösä kälmädi mi? dädi. Ol camağat: käldi, dädilär, kösä öldü dädilär. Mäzarnı köstär maña! dädi ırğat. Mäzarnı

ırgat bunu işiti. Onlar uyuduktan sonra kösenin yanına ırgat geldi, kadın uçurumda kaldı. Köse yanındakini karısı zannetti ve ırgatı dürttü, ırgat da kadını dürttü. Kadın kayadan uçtu. Köse, ırgata; kalk kadın, ırgattan kurtulduk, dedi. Bu köse ile ırgat kaçtılar. Irgattan kurtulduk kadın, dedi. Baktı ki kadın ölmüş, ırgat var. Köse şaşırdı, bu ırgattan kaçtı; ırgat peşine düştü. Irgat yetişemedi. Köse bir köye vardı; ey cemaat beni şöyle bir adam aramaya gelecek, beni söylemeyin, dedi. Köse gidip bir mezara girdi. Irgat geldi, cemaatten köseyi sordu: Böyle bir köse gelmedi mi? O cemaat, köse geldi ve öldü, dedi. Mezarını göster, dedi ırgat. Mezarını gösterdiler. İşte ırgat, kösenin mezarını başına vardı. Mezarında bir delik bırakmışlar. Irgat, delikten bir elma gönderdi. Köse, elmayı aldı ve yedi. Irgat onun yediğini duydu, köse ölmemiş, dedi. Irgat, öküz gibi bağırıp mezarın üstündeki toprağı tıranağıyla eşmeye başaldı. Köse, şimdi ırgat gelir,

köstärdilär. Ana ırğat bardı mäzarıñ başına. Mäzarında bir täşik qaldırğannar. Täşiktän bir alma yibärdi ırğat. Kösä aldı aşadı. Irğat onuñ aşağanın duydu, kösä ölmäyän äkän dädi. Irğat başladı mäzarınıñ üstündä toprağın tırnağınan äşmäyä, oğuz kibi baqırıp. Kösä ayttı: mäzardan kit! däp ırğatım quwa, şindi ırğat kälir, dädi, säni dä öldürür, mäni dä öldürür. Irğat onu äşitti. Bir dırnaqnan qazdı mäzarın. Çıqardı kösäni, öldürdü kösäni, kömdü mäzarğa, qayttı da kitti.

Köktan yawar qarlı burçaq,
kämä yalan, kämä kärçäk,
ballı qatlamanı
qartnı ögünä çäk!

seni de beni de öldürür, git deyip ırgatı mezardan kovdu. Irgat onu işitti. Bir tınağıyla mezarı kazdı. Köseyi mezardan çıkardı ve öldürdü, mezara gömdü, dönüp gitti.

Gökten yağar karlı burçak,
Kimi yalan, kimi gerçek,
Ballı katlamayı
Yaşlıyı önüne çek!

4) Padışanıñ Üç Küyäwü

Bir zamanda bar äkän, bir zamanda yoq äkän, bir Padişa bar äkän, üç qızı bar äkän. Bir baqçızı bar äkän. Saçqandır bostan, väziri alıp kälir üç qawun. Bir tabaq üstünä

4) Padişahın Üç Güveyi

Bir varmış bir yokmuş, bir padişah ve onun üç kızı varmış. Padişahın bir bahçesi varmış. Bahçeye bostan ektirmiş; veziri bir tabak üstüne üç kavunu koyup gelmiş. Birisi fazla

qoyup. Birsi bişkändir bäk bişkän dir, bir dänäsi tama maqalına kälgän dir. Bir dänäsi omuz artından o-da yätkändir. Väzir kätirgändir, padışanıñ ögünä qoyğandır. Dägändir-ki väzirgä padışa: bu naslı şii dir? dädi. -Üç qızıñ bardır, dägändir, malinä kälgändir. Bu bäk pişkän qawun malinä (böğürtlen) käçkändir, bärmägä käräk tir üçündä. Padişa dälal çağırtqandır. Bänim qızım säwdiginä qızım baracaqtır, dädi. Päncäräniñ tübündän säwgänni altın almanan uracaqtır. Ana büyük qızı oturdu, päncäräniñ tübündän başladı xalq käçmäyä. Säwgänni urdu. Ana padışaha xayrladılar, küyäw qayr olsun dädilär. Ana başladı toy ätmäyä, qırq kün qırq yäcä toy ätti, qızını bardi. Ana şindi käldi ortançızına. Däläl çağırttı, başladı päncäräniñ tübündän käçmäya. Säwgänni altın almanan urdu. Ana camağat dädi: ay padışanıñ küyäwnü! xayrladılar. Başladı

pişmiştir olgundur, bir tanesi tam kıvamına gelmiştir. Bir tanesi omuz boyundadır, o da yetişmiştir. Vezir, padişahın önüne getirip koyar. Padşah, vezire; bu nasıl şeydir, diye sorar. Vezir; üç kızın var ve evlilik zamanları gelmiştir, bu pek olgunlaşan kavunun zamanı geçmiştir, üçünü de vermek gerektir, der. Padişah tellal çıkartır. Benim kızım pencerenin dibinden geçen sevdiğini altın elmayla vuracak, sevdiğine varacak, der. İşte büyük kızı pencerenin dibine oturur, halk da buradan geçmeye başlar. Sevdiğini vurur. Padişaha gelip güveyin hayırlı olsun, derler. İşte düğün yapılmaya başlanır, kırk gün kırk gece düğün eder, kızını verir. Şimdi sıra ortancasına gelir. Tellal çağırtır, halk pencerenin dibinden geçmeye başlar. Kızı, sevdiğini altın elma ile vurur. Cemaat, işte padişahın güveyi deyip, hayırladılar. Düğün etmeye başlarlar, kırk gün kırk gece düğün edip kızını verir. Şimdi küçüğü endişelenmeye başlar, padişah tellal çağtır. İşte

düğün ätmäyä. Qırq kün, qırq yäcä düğün ätip qızını wärdi. Ana şindi kiçiyi başladı äfram ätmäyä, dälal çağırttı. Ana alay camağat yiildı. Başladı päncäräniñ tübündän käçmäyä. Bir säwgäni çıqmadı. Ayttı da kim qaldı? dädi. Qaz kümäsini tämizlägän taz olan qaldı, dädilär. Kätirdilär taz olannı, päncäräniñ tübündän käçiräcäk oldular. Padışanıñ qızı päncäräniñ tübündän baqıp oturur. Taz olan män käçmäymin dädi, qorqtu. Päncäräniñ tübünä kälgändä padışanıñ qızı almanan urdu başına. O ayttı: uf başımnıñ qoturlarını äzdiñiz! qanattıñız! dädi. Son dädi-ki padışağa: tas olannıñ başına urdu qızıñ altın almanan. Padişa ınanmadı. Bir dahın käçsin! dädi. Bir dahın käçkändä bir dahın urdu qız altın almanan. Padişa ayttı: bänim qızım, äwladım dügüldür, taz olanğa näçük bara? dädi. Qız körgändir taz olannıñ marfätini. Taz olannıñ bir

bütün cemaat toplanır ve pencerenin dibinden geçmeye başlarlar. Sevdiği biri çıkmaz. Padişah, daha kim kaldı, diye sorar. Kaz kümesini temizleyen kel oğlan kaldı, derler. Padişahın kızı pencerenin dibinde bakıp oturur. Kel oğlan korkar, ben geçmem, der. Pencerenin dibine gelince, padişahın kızı altın elmayla onun başına vurur. O, uf başımın qoturlarını ezdiniz, kanattınız, der. Sonra halk, kızınız keloğlanın başına altın elmayla vurdu, derler padişaha. Padişah inanmaz. Bir daha geçsin, der. Bir daha geçerken kız bir daha altın elmayla vurur. Padişah, keloğlana niye varıyor, bu benim kızım evladım, değildir, der. Kız, keloğlanın marifetini görmüştü. Keloğlan'ın bir atı vardı, akşamdan sonra atın biner gül bahçesinin içine girerdi. Başındaki şapkayı bırakır, kır atına biner, sırma saçma açar, gül bahçesinin içine girer, atını üstünde oynamaya başlardı. Padişahın küçük kızı onu görüyordu. Ona sevdalanmıştı. Padişah şimdi kızına sorar, kızı;

düldülü var ädi, axşamdan soñra minär ädi düldülünä tüşär ädi gül baxçınıñ içinä. Taşlar ädi başındağı şkämbäni, minär ädi qır atına, açar ädi sırma saçma, tüşär gül baxçınıñ içinä, başlar ädi atınıñ üstündä oynamaa. Padişa kiçkinä qızı körär ädi onu. Säwdä olğandır oña. Padişa şindiçik sorattı qızından. Son dädi-ki: män taz olanğa baram dädi. Haram äwladım olsun! dädi. Ana o padışanıñ qızını aldı. Padişa oña köstärdi qaz kümäsini, anda yassınlar dädi. Ana o padışağa bir başqa qıraldan xabär käldi cänkkä hazır olsun! dädi. Padişa äfram ätti, ana alay askär cänkkä kittilär, küyäwläri daa padışağa kittilär. Taz olan dädi qatına: bar! ayt babaña! dädi. Baña bir at bärsin dädi. Bän dä kitärim cänkkä dädi. Barıp ayttı qız babasına, kiçik küyäwiñ at istär dädi. Cänkkä kitmäyä istii, dädi. Padişa dädi: o taza cänk käräkmäs, dädi. Yatsın qaz kümasindä, dädi. Ana bir

ben keloğlana varacağım, der. Padişah, haram evladım olsun, der. Keloğlan, padişahın kızını alır. Padişah ona kaz kümesini gösterir, orada yatsınlar, der. O padişaha bir başka kraldan, cenge hazır olsun, diye haber gelir. Padişah bütün asker cenge gidince evham eder; güveyleri de padişaha gelir. Keloğlan, karısına; git, babana söyle, bana bir at versin, ben de cenge giderim, der. Kız, babasına varır; küçük güveyin at istiyor, cenge gitmek istiyor, diye söyler. Padişah, o kele cenk gerekmez, yatsın kaz kümesinde, dedi. Kız bir kere daha babasına varır, gitmezse olmaz, der. Babası kızına, git orada kel vardır, malını alsın da onu gitsin, dedi. O askerden önce gitsin, dedi. Kendi atı, kır attı, onun üstüne biner. Askerin önüne gelir ve bir bataklık içine düşer, eline bir küp yoğurt alır, oturur. Padişahın güveyleri hepsi beraber gelir. Asker de padişahın arkasından gelir. Padişah, beni seven bunun yüzüne tükürsün, der. Asker gider. Şimdi batak içinden çıkar,

daha bardı qız. Barmasız olmacaq dädi. Qızğa ayttı babası: bar anda taz malii bardır, alsın da onu, kissin dädi. O askärdän ögünä kissin. Çirkitir käldi maliiya özüñ düldülü, qır at. Mindi onuñ üstünä. Bardı askärniñ ögünä tüştü bir bataq içinä, aldı bir kübü qatıq, oturdu. Padişa käldi küyäwläri käldi bääri biri. Askärdä käldi artında padışanıñ. Dädi -ki: bänim säwgän bätinä tükürsün! dädi. Ana askär kitti. Şindi çıqsın bataq içindän ana minsin qır atına, barsın alayğa, tizildi askär cänki, bu bir al çadır qurdu bir obanıñ töpäsindän baqtı, baqtı-ki alt ätip yatalar qaynatasın. Bu mindi qır atına taqtı bälinä zilfiqârını başladı başqa qıralnıñ askärini qırmağa. Padişa ayttı: ay bir dülbär yaş yigit çıqtı, bu naslı yaştır? dädi, bu çoq askärni qırdı. Padişa dädi: üç küyaw olacağına ol bir küyäwim olğadı dädi. Baqtılar ki cänkdä sınarçı parmağın kästilär.

kır atına biner ve alaya varır, asker savaş için dizilmiş, bu bir al çadır kurdu ve bir tepeden baktı ki kaynatasını alt ediyorlar. Bu, kır atına biner, beline zülfikârını takar, diğer kralın askerlerini kırmaya başlar. Padişah: “Hay bu güzel genç delikanlı nereden çıktı, bu nasıl bir gençtir ki birçok askeri kırdı? Üç güveyim olacağına onun gibi bir güveyim olsaydı.” der. Baktılar ki cenkte küçük parmağını kesmişler. Padişah, mendille onun parmağını bağlayın, dedi. O mendil de küçük kızının mendiliydi. Şimdi cenk bitti ve evlerine döndüler. Keloğlan gelir, şapkasını başına giyer, kel biner ve küpüyle yoğurdunu alır üstünü başını yoğurt yapar, oturur. Padişah, Keloğlan burada batak içinde oturuyor, onun yüzüne tükürün, der. Herkes onun yüzüne tükürür, asker gider. ….. atı, gelir. Üstüne biner ve o anda kır atını geri döndürür. Kaz kümesine girer, gerinir, üç gün yatar. Karısı, ne çok uyuyorsun, der. O, yoruldum, diye cevap verir. Eli ile yüzünü sıvazlar. Kız

Padişa dädi-ki: cawluqlan onuñ parmağını bağlağız dädi. O yawluqta kiçkinä qızınıñ yawluğu ädi. Ana şindi cänk bitti. Ana şindi qaytalar. Taz olan käldi, kiidi şkämbäni başıma, mindi taz maliyä, aldı kübünän qatığını üstü başı qatıq oldu, otura. Padişa ayttı-ki: munda taz otura bataq içindä tükürüñüz bätinä dädi. Är käs tükürdü bätinä. Askär kitti. Çirkitti düldülü käldi. Mindi üstünä, käldi, o sa'at qır atın qaytardı. Kirdi qaz kümäsinä kärindi, yattı üç kün. Qatını dädi-ki: nä çoq yuxlaysın dädi. Yoruldum, dädi. Qolunan bätin siipadı. Baqtı qız babasınıñ yawluğu onuñ parmağında. Padişa käldi cänktän. Müüydäcilärgä däwalär bärdilär. Başladı ban ätmäyä. Dädi-ki Padişa onäkilärgä: bäwlä bir yaş çıqtı cänkni ol almaan olsa bizim taqımız qırılğan ädik. Parmağı käsildi. Yawluğumu bağladım. Qızı dädi: babam yawluğuñu körsañ tanırsıñmı! dädi. Tanırım dädi. Kätirdi kiçik qızı. baktı ki babasının mendili onun parmağında. Padişah cenkten geldi. Müjdecilere develer verdiler. Ban etmeye başladı. Padişah on ikilere; "Böyle bir genç çıktı, cenki o almasa bizim hepimiz ölecektik. Parmağı kesildi, mendilimi bağladım." dedi. Kızı, babacığım mendilini görürsen tanır mısın, diye sorar. Babası, tanırım, dedi. Küçül kızı mendili getirir, babasının önüne koyar. Babası kızına, sen bunu nerden aldın, der. Kızı, küçük güveyinden aldım, der. Babası; kaybol, git, der. Sonra kız, evine gelir ve babam inanmadı, der. Kız, gerçek olduğunu bilir. Bir gün padişah hastalanır, gözü rahatsızlanır, ilaç bulamazlar. Hekimler, buna sığır sütü iyidir, der. Onu kim bulur, diye sorar padişah. Onlar; iki güveyin var, asker de verirsin, falan dağdan onu alıp gelirler, derler. Padişah sabah kalktı, iki bin asker hazır eder. Askerler vedalaşıp gider, Keloğlan da karısına, git babana söyle bana da bir at versin ben de gideyim, der. Padişah, gitsin, der. O askerden önce gider

Yawluqnu babasınıñ ögünä qoydı. Qızına dädi-ki: sän anı qandan aldıñ dädi. Qızı dädi-ki: kiçik küyäwüñdän dädi. Coyul! kit! dädi, son kitti qız bardı ayttı. Babam ınanmadı dädi. Qız bilä. Ana Padişa şindiçik xastalandı, közü awrttı, ılac bulamadı. Häkimnär dädi-ki: buna sığın sütü aruu dır, anı kim tapar? dädi padışa. Äki küyäwiñ bar dır, askärdä bärirsin fälan dağdan anı alıp kälir, dädi. Saba turdu iki biñ askär täkmil ätti. Ana sawqlaştı, kitti, taz olan ayttı ayt babaña: mändä bärsin bir at mändä kitäym! dädi. -Bar ayt: taz maliinä minsin kissin! dädi. Barsın! O askär ögündä barsın bataq içinä otur anda. Anda käldi şindi Padişa küyäwläri. Bizni säwgän askär anıñ bätinä tükürsün! dädi. O askär kitkän soñ. Bu minsin düldülün olarnıñ ögünä barsın! dağğa kirsin! alsın bir käsäk şarap, u aşlawğa töksün! kälsin o sığınğa işitsin häpisi sarxuş olup yığılıp qalsın. Şindi o

orada batak içinde oturur. Padişahın güveyleri oraya gelir. Bizi seven asker unun yüzüne tükürsün, der. O askerler gittikten sonra bu atına biner ve onların önüne varır. Dağa girer, bir parça şarap alır ve onu yemeklere döker, o sığıra gelenlerin hepsi sarhoş olup yıkılır kalır. Şimdi o bir butılqaya varır ve onu sağar, sütünü alır. İşte bir vafirdän sonra asker gelir. O; padişahın güveylerine, neden geldiniz, diye sorar. Onun Keloğlan olduğunu bilmediler. Sonra padişahın güveyleri, sığın sütüne geldik, derler. Vereyim, ağırlığınca pätax vereyim, derler. Gerekmez, ben ikinize de iki damga vururum, der. Tamam, dereler. İkisinin iki yanbaşlarına iki damga vurur. Sığırın sidiğini onlara verir. Sütü de kendinde kalır, döner gider. Şimdi işittiler ki, padişahın güveyleri sığırın sütünü getiriyorlar. Müjdeciler padişaha gelirler. İşte kimisine at bindirdi, kimisine deve vedi, kimisinin üstüne kıyafet giydirdi. İşte Keloğlan da batak içindeki yerine gelir. Gördüler Keloğlan batak

barsın bir butılqağa sawsun, sütünü alsın. Ana bir vafirdän soñ askär gäldi. Suradı-ki: nä gäldiñiz? dädi Padişa küyäwlärinä. Onu taz olannı bolğanı bilmädilär. Son dädilär-ki padışanıñ küyäwläri: sığın sütünä gäldik, dädilär. Bäräym dädi, ağırlığınğa pätax bäräym dädilär. Käräkmäy dädi. Bän äkiñizgä äki tamğa urarım dädi. Aruu dädi. Äkisiniñ äki yanbaşına äki tamğa urdu. Ana bärdi. Sığınnıñ sidigini bärdi. Sütü özündä qaldı. Ana qayttı. Şindi äşittilär padışanıñ küyäwläri sığınnıñ sütünü kätirälär. Ana müydäcilär padışaa käldilär. Ana kimisinä at mingizdi kimisinä dävä bärdi kimisinä ton kiigizdi üstünä. Ana taz olan käldi, bataq içinä ögünä. Gördülär taz olan bataq içindä. Bizim säwgän bunuñ bätinä tükürsün! dädilär. Ana padışanıñ küyäwläri käldi. Padışanıñ közläri şişkän. Ana täz kätiriñ sütnü! Yätirdilär, häkimlär käldi. Pamuqnan padışanıñ közünä tisättilär içindedir. Bizi seven bunun yüzüne tükürsün, derler. Padişiahın güveyleri gelir. Padişahın gözleri şişmiş. Hemen sütü getirin, derler; getirirler ve hekimler de gelir. Pamukla padişahın gözüne sürerler, padişahın gözü kötü olur. Keloğlan karısına; git babana söyle, bir fincancık alıp da gel, der. Alıp gelir kız, fincanın içine sütten bir parçacık koyar ve alıp padişaha gider. Babam, gözüne ben de bir parça süreyim, der. Babası; yıkıl git, sen beni öldüreceksin, der. Hekimler, sürsün, der. Babasının gözüne sürer. Babası; aman kızım, bir parça daha sür, der. Kız, babacığım bitti, daha getireyim, der. Kız, Keloğlan'a, kocasına varır ve bir parça daha ver, der. İşte verir. Alıp gider, padişahın gözüne sürer, önceki gibi iyi olur. Padişah, aman kızım bunu nerden aldın, diye sorar. Kız, küçük güveyin getirdi, der.

Padişah:

- Hemen kaz kümesinden çıkarın, bana getirin, der ve bu nasıl şeydir, diye küçük güveyine

padışanıñ közü dä yaman oldu. Taz olan ayttı qatınına. Bar ayt babaña! dädi, bir fılcançıq alda käl! dädi. Alıp käldi qız, qoydu fılcançıqnıñ içinä bir parçaçıq, apitti padışağa. Babam dädi: män dä tisätäyim közüñä bir parça dädi. O ayttı-ki: yıqıl kit! Sän mäni öldüräcäksin dädi. Häkimlär dädi-ki: tisässin! dädi. Babasınıñ közünä tisätti. Aman qızım! dädi, bir parça dahan tisät! dädi. Babam bitti dahan kätiräym! dädi. Bardı qocasına, taz olanğa. Bir parça dahan bär! dädi. Ana bärdi. Apitti közünä yaptı, äwälki dayn yaxşı oldu. Aman qızım bunu qandan aldıñ? dädi. Kiçik küyäwüñ kätirdi, dädi. Aman! täs qaz kümäsindän çıqarıñız! Kätiriñiz baña! dädi. Bu naslı şii? däp kiçik küyäwinä aytır. -Bänim taptığım, ılacım dır, dädi, bän da bardım. Cänktä olan yaş bän ädim dädi. Padişa äki közündän öptü. İstä bändän istä kärägiñni, dädi. -Bän bir şii istämäym dädi. -Bänim sorar. Küçük güveyi; benim bulduğum ilaçtır, ben de gittim, cenkte olan genç bendim, der. Padişah, onu iki gözünden öper; dile benden bunu karşılığını, der. Küçük güveyi; ben bir şey istemiyorum, benim babamdan kalan iki esirim vardır sizde, der. Padişah, onlar kimdir, diye sorar. Küçük güveyi, iki güveyin, der. Padişah, bu nasıl şeydir, diye sorar. Ben tanırım, iki yanıbaşlarında iki damga vardır, der. İki güveyi soyundurdular, baktılar ki iki damga var. İşte bunlar senin esirindir, der padişah. Kırk gün kırk gece düğün dernek yapıp küçük kızını Keloğlan'a verirler. Padişahlığı da Keloğlan'a verirler. Keloğlan tahta çıkar ve padişah olur.

babamdan qalğan äki yäsirim bar dır, sizdä. - O kim dir? -Äki küyäwiñ. -Bu naslı şiidır? där. - Bän tanırım där. -A äki tamğa yanbaşında bardır dädi. Soyundurdular äki küyäwi, baqtılar äki tamğa bar. Ana bu säniñ yäsiriñdä! dädi padışa. Qırq kün qırq gäcä toy dügün ätip kiçik qızını taz olanğa bärdilär. Padışalığın da taz olanğa bärdilär. Taxıtqa kätti, taz olan Padişa oldu.

5) Padışanıñ Äki Oğlu.

Bir zamanda bar äkän, bir zamanda yoq äkän, bir Padişa bar äkän äki oğlu bar äkän. Bir kün awğa çıqalar. Babası där: sän kün toğuşqa çıqma! dii, kün batığa çıqma! diiAna kibläyä çıq! diiAna çıqalar äki olan, baqa kiblädä aw tapmay. Ayda kün toğuşqa kätiik diiAna bir talay kätälir. Baqalar bir soqur quyu ras kälir. Son kiçigi aytır: ağam susadım, diiBu quyuda su var dır, diiAyda baqayıq! diiBaqtılar quyunuñ

5) Padişahın İki Oğlu

Bir varmış, bir yokmuş, bir padişah varmış, onun da iki oğlu varmış. Bunlar bir gün ava çıkarlar. Babası; siz doğuya ve batıya çıkmayın, kıbleye çıkın, der. İşte iki oğlan kıbleye bakarlar ve av bulamazlar. Haydi doğuya gidelim, derler. İşte uzun bir zaman giderler. Bakarlar ki bir kör kuyuya rast gelirler. Sonra küçüğü, ağabeyim susadım, der. Ağabeyi; bu kuyuda su vardır, bir bakalım, der. Kuyunu içine bakarlar ve bir ay görürler.

içinä. Bir ay kördülär. Ağam dädi bunda bir ay var dır dädi. Qardaşım cibär bäni dädi arqannan! Şindi cibärdi ağasını. Ağası yarı yärgä vardı, tart yandım dädi. Çıqar bäni dädi. Qardaşı dädi ağam cibär bäni! dädi. Bän yandım dägän sayn cibär! dädi. O onu cibärdi, quyunuñ tübünö tüştü, kitti bir mafır zaman, qordu bir qapu. Aştı onu, kirdi içärgä baqtı bir dülbär qız ayğa bäñzär. O gündä bir altın sinä. Üstündä bir kümüştän altından tawşan, bir altından tazı, onu üstündä tawşan qaça tazı quwa oynatıp baqa qız. Ay yiyit dädi. Sän bunda quş qanatınan yılan bağırınan kälmäs, sän näcä gäldiñ? -Bän bäwlä bir halınan tüştüm. Şindi qız aytır: säni duyar ajdarxan, yädi başlı, hälaq ätär säni. -Bän ajdarxandan qorqmayman där. Yiyit açar bir qapudaa baqtı içindä bir qaraman duwardan älläri muxlanğan. Sorar bu olan, kim muxladı säni? dädi. Bizni yädi başlı ajdarxan muxladı, dädi. Sän

Küçüğü, ağabeyim burada bir ay vardır, der. Ağabeyi, kardeşim urganla beni kuyuya gönder, der. Şimdi ağabeyini gönderir. Ağabeyi yarı yere varır, çek beni, yandım, çıkar beni, der. Kardeşi, ağabeyim gönder beni, der. O, ben yandım, tekrar gönder, der. O, onu gönderir, kuyunun dibine iner, bir mafır zaman gider, bir kapı görür. Onu açar, içeriye girer ve bakar ki aya benzer bir dilber kız var. O kızın önünde bir altın sini var. Üstünde atın ve gümüşten bir tavşan, altın bir tazı, sininin üstünde tavşan kaçıyor tazı kovalıyor; kız bunları oynatıp bakıyor.

-Ey yiğit, buraya kuş kanadıyla, yılan bağrıyla gelemez, sen buraya nasıl geldin, der kız.

Yiğit, ben böyle bir hâl ile indim, der. Kız, yedi başlı ejderha seni duyarsa helak eder, diye söyler. Yiğit, ben ejderhadan korkmam, diye cevap verir ve bir kapı daha açıp bakar, içeride bir kahraman elleri duvara mıhlanmıştır. Bu oğlan, seni kim mıhladı, diye sorar. Mıhlanan

buraya näcä gäldiñ? dädi bu muxlanğan adam. Bän ajdarxanı başını käsmäyä gäldim. İşiñi qolay qätirsin. Muxlağanı çıqardı. Onu qutardı. Şindi bardı bir qapuğa daa baqtı bir adam daa muxlu turur. Säni kim muxladı dädi. Bäni, dädi, yädi başlı ajdarxan muxladı. Şindi säni hälaq ätär, dädi. Oolan ayttı: in alla bän onu başına yätärim dädi. Şindi onu da qutardı, aldı. Bardı bir çäşmäni başına käldi, bir gögärcin: äy, dädi, qannı, dädi, sän yılan bağırının quş qanatınan kälmägän yärgä käldiñ bu ajdarxan säniñ başıña yätär. -Allah bärgän cannı allah alır dädi. -Ä dädi qannı anda ajdarxanğa baracaqsın dädi. Sän baştaqı bardığıñ qapu o onuñ qızı dır dädi. Onu bir tilsimi vardır dädi. Saçınıñ arasında dır dädi. Onu alsañ dädi sän ajdarxannı alt ätärsin dädi. Yiyit bardı, istädi tilsimni, sän mäni alsañ män saña tilsim bäririm, dädi qız. Alacaq oldu. Şindi kitti qız bir zilfiqarı värdi,

adam, sen buraya nasıl geldin, der. Ben ejderhanın başını kesmeye geldim, diye cevap verir oğlan. Mıhlanan adam, Allah işini rast getirsin, der. Diğeri, mıhlananı çıkarır, onu kurtarır. Bir kapıya daha varır, bakar ki bir adam daha mıhlı durur. Seni kim mıhladı, diye sorar. O, beni yedi başlı ejderha mıhladı, şimdi seni helak eder, der. Oğlan, inşallah ben onun hakkından gelirim, der. Şimdi bu mıhlıyı da kurtarır. Bir çeşmenin başına varır, bir güvercin ona; hey, sen yılan bağrının kuş kanadının gelmediği yere geldin, bu ejderha senin hakkından gelir, der. Allah'ın verdiği canı Allah alır, diye karşılık verir. Güvercin, "Ejderhaya nereden gideceksin? İlk vardığın kapı onun kızıdır, onun saçının arasında bir tılsımı vardır. Onu alırsan, sen ejderhayı alt edersin." der. Yiğit gider, kızdan tılsımı ister. Kız, sen beni alırsan ben de sana tılsımı veririm, der. Kızı alır. Şimdi kız bir zülfükârı oğlana verir, o da alıp ejderhaya gider. Bir çeşme başına varır, baktı su akıyor,

ana kitti ajdarxanğa. Bardı bir çäşmä başına. Baqtı su aqa, içäcäk oldu, kögärcin käldi: bu uluqtan içmä! dii; öbür uluqtan içärsin qaraman olursun dädi. Ana bardı ajdarxanğa. Ajdarxan yuqudan uyandı, turdu, bahtı bir yiyit ayğa baqıla yigit nä baqılmay. Ajdarxan kördü bunu häy yiyit dädi. Yılan bağırınan quş qanatınan burağa gälmäz, dädi. Sän näcä gäldiñ? Bän säni canıñı alarım dädi. Allah ya saña bärädi, ya mañа bärir. Käl bir tutuşayk, dädi. Ana bardı. Atışmı käräk, dädi, tutuşmu käräk? dädi. Tutuş käräk, dädi, atış babañnıñ yurtuna olsun! Şindi tutuştular. Ajdarxanı bu yaş padışanıñ oğlu urdu yärä, tobuğuna yärgä kirsätti. Anı ajdarxan urdu, o parmaqlarınıñ ucuna kirsätti, şindä yaş däliqannı ajdarxanı bir dahın urdu tizlärinä qadar yärgä kömdü, anda şindi dädi säniñ başıñnı käsäm dädi. Ana sän bänim başımnı käsmä! Bäni azat at! dädi. Tuttu başını, altı başını

içecek olur ki güvercin gelir ve bu oluktan içme, diğerinden içersen kahraman olursun, der. İşta ejderhaya varır. Ejderha uykusundan uyanır, kalkar, bir yiğit görür. Aya bakılır, yiğide bakılmaz. Ejderha bunu görür ve hey yiğit, yılanın bağrıyla kuşun kanadıyla buraya gelemez, sen nasıl geldin, ben senin canını alırım, der. Yiğitde ben senin canını alırım, Allah ya sana ya bana verecek, gel dövüşelim, der. İşte ejderha gelir, atış mı gerek, dövüş mü gerek diye sorar. Yiğit, dövüş gerek, atış babanın yurduna olsun, der. Şimdi dövüşürler. Padişahın genç oğlu ejderhayı yere vurur ve topuğuna kadar yere sokar. Onu ejderha vurur, o parmaklarının ucuna kadar gömülür. Sonra genç delikanlı, ejderhayı bir daha vurur ve dizlerine kadar yere gömer, orada ejderhaya, senin başını keseceğim, der. Ejderha, beni azat et, der. Oğlan, ejderhanın altı başını keser. Ejderha, yiğitsen bir başımı daha kes, der. Babamın çift öküzü değilsin, sürünerek öl, diye oğlan

kästi. -Yiyit olsañ bir başın dahın käs! dädi. Babamı çüftü ögüzü dügülmin, çapalan da öl! dädi. Ana şindi qayttı, käldi qızğa aldı onu, yiidi ajdarxanıñ nä ğadar malı bar, çıqardı, ağasına qıçırdı arqannı cibär dädi. Şindi mallarnı yoqarğa çıqardı. Artından qızın cibärdi yoqarğa, şindi özü qaldı ağam dädi bañа da cibär arqan! diiAğası baqtı qız bäk dülbär, şindi dädi-ki: Bän qardaşımnı çıqarmaym! dädi. Arqannı cibärdi, tarttı, qardaşı yarı yärgä kälgändä arqannı kästi, Qardaşı quyunuñ tübünä kitti käädä. Ay mädät ay! dädi, mаña ağam ätäcägi bum'ädi? dädi. Ana şindi kitti tübügä. Şindi bardı çäşmäni başına, bunu bäk çoq äsilgän yärläri var ädi. Käldi şu gögärcin. Fılan yärdä bir çoqraq war dır, dädi, ana yayqanırsın, dädi, inşalla sän yaqşı olursun, dädi. Ana bardı çoqraqnı taptı, yayqanda anadan doğma oldu. Acäp! Män yär yüzünä çıqarm'ädim dädi gögärcin ayttı: inşalla! dädi. Ana kitti bir karşılık verir. Şimdi kıza geri döner ve kızı alır, ejderhanın ne kadar malı varsa toplar, ağabeyine seslenir; urganı gönder, der. Şimdi mallarını yukarı çıkarır, arkasından kızı da yukarı gönderir, kendisi kalır; ağabeyim bana da urgan gönder, der. Ağabeyi bakar ki kız çok güzel, ben kardeşimi çıkarmayayım, diye düşünür. Urganı gönderir, yarı yere gelince urganı keser, kardeşi kuyunun dibine gider. Ah ah, bana ağabeyimin edeceği bu muydu, diye hayıflanır. Kuyunun dibine gider. Bir çeşme başına gelir, bunun pek çok yaralı yeri vardır. Önceki güvercin gelir; falan yerde bir kaynak vardır, orada yıkanırsın, inşallah iyi olursun, der. İşte gider kaynağı bulur, yıkanırken anadan doğma olur. Acaba ben yeryüzüne çıkar mıyım, diye sorar. Güvercin, inşallah diye cevap verir. Bir mafir zaman birçok yer gider. Bunun ağabeyi, kızı ve malları alıp gider ve babasına ben kısmetimi buldum, der. Babası, pekiyi ettin oğlum, Allah hayırlı

mafır zaman bir talay yär. Bunu ağası şindi qızını malını alıp kitti. Babasına dädi: bänim qısmätimi taptım, dädi. Babası dädi: bäk aruuu ättiñ oğlum, dädi, allah qayrlı ässin! dädi. Qardaşıñ qayda diir? dädi. O da qısmätinä qıdırmağa kitti. O babasını aytmadı, bän quyuğa cibärdim. Ana şindi qardaşı kitär äkän quyunuñ astında. Bardı bir şähärgä. Başta bir toqal üygä kirdi. Bir qatın bar ädi içindä qocası yoq ädi. Sälam maliikim! dädi. Aliiqım sälam oğlum! dädi. Tañrı misafiriyim! dädi. Oğlum sağa nä bäräyim? dädi. -Baña bir şii käräkmäy dädi. Bäniñ aşım da var, dädi. Oturdular. Laf ättilär. Bir zamandan soñ bu älini urdu yaş, qırq qız turdu çıqtı yämäkläri kätirdi ögünä qoydu. Ana qartqa büyür qartım dädii qart tääcip ätti. Şindiçik aşağan soñ qırq qız käldi, yämägini artqannın alıp qayttı. Şindiçik oturdular bir mafır zaman. Yaş ayttı: qartım dädi baña bir su bär dädi. Kitti qapu artına, sidi bir çanaçıq içinä, etsin, kardeşin nerededir, diye sorar. Ağabeyi, o da kısmetini aramaya gitti, der ama babasına ben onu kuyuya attım demez. Şimdi kardeşi kuyunun altında giderken bir şehire varır. Önce alçak bir eve girer. Bu evin içinde bir kadın vardı, kocası yoktu. Selamünaleyküm, der. Kadın da aleykümselam oğlum, diye karşılık verir. Oplan, Tanrı misafiriyim, der. Kadın, sana ne vereyim, diye sorar. Oğlan, bana bir şey gerekmiyor, der. Kadın, benim yemeğim de var, der. Otururlar, sohbet ederler. Bir zaman sonra bu elini vurur, kırk genç kız çıkar ve yemekleri getirir, önlerine koyar. Oğlan, yaşlı kadına; buyur teyzem, der. Yaşlı kadın şaşırır. Yemek bittikten sonra kırk kız gelir, yemekten kalanları toplayıp döner. Bir süre öyle otururlar. Genç, teyzem bana bir bardak su verir misin, der. Kadın, kapı arkasına gider bir çanak içine işer ve getirir. Genç de bunu içer, a teyzem sizin bu suyunuz tuzludur, der. Kadın, çocuğum bizde su az bulunur, der. Genç,

kätirdi, işti. A qarp ana dädi bu siziñ suwñuz tuzludur! dädi. Balam dädi: bizdä su az bululur, dädi. Yaş ayttı: nüçün? dädi. Bizdä bir aydarxan var dır, dädi, yädi başlı. Bizgä kündä bir qärä su bärir dädi. Bir qız äpitirmiz ögünä qoyarmız, o onu yutar. Bir dä yuxlar yädi kün yädi yäcä aşağañ soñra. Soñ sunu açar. O zaman alıp qalırmız su. Bügün nöbät padışanıñ qızını kätiräcäktir, onu aşacaqtır bügün. Biz su alacaqtırmız, bügün. Qart anam, dädi, bär bardağıñ dädi, bändä saña su kätiräyim! dädi. Bay balam, dädi, sän onu körärsañ aydarxanı ötüñ patlap ölärsin, dädi. Şindi bu bardaqların aldı yolda çıqtı alayınıñ ögünä. Şindi bir taşqa bardaqlarnı urdu, paraladı. Şindi baqtı padışanıñ qızını qara qoçuğa, atlara qara, arabacısı qara, qıza qara kiisätkänlär, alıp kätirdilär. Bu, yaş pälwan bardı qıznıñ yoluna. -Äy padışanıñ qızı, dädi, nüçün ağlaysın? dädi. niye, diye sorar. Kadın: “Bizde yedi başlı bir Ejderha var, bize günde bir kere su verir. Biz de onun önüne bir kız alıp koyarız, o da onu yutar. Kızı yedikten sonra yedi gün yedi gece uyur. Sonra suyu açar. Bugün sıra padişahın kızında, bugün onu yiyecek. Biz de suyu alacağız.” diye açıklar. Genç; teyzem bardağını ver ben de sana su getireyim, der. Kadın; evladım sen Ejderhayı görsen ödün patlar, ölürsün, diye söyler. Şimdi bu genç, bardakları alır herkesin önünde yola çıkar. Bardakları bir taşa vurur ve parçalar. Bakar ki padişahın kızını kara koça bindirmişler, kıza, atlara ve arabacıya da karalar giydirmişler, alıp getiriyorlar. Bu genç pehlıvan kızın yoluna çıkar; ey padişahın kızı niçin ağlıyorsun, diye sorar. Kız, ben ağlamayım da kim ağlasın, der. Kâfir Ejderha beni bugün yiyecek, diye cevap verir. Genç; inşallah Allah kerimdir, sen korkma, ben onun başını keserim, sen koçtan in, der. Kız koçtan iner. Oğlan kıza, benim başımda bit bak, der. Kız, onun

Män ağlamayı kim ağlaycaq dädi. Käfir aydarxan bänim bügün aşacaqtır, dädi. Inşalla, dädi, Allah käräm dir, dädi. Sän qorqma! dädi. Bän onu başını käsärim. Sän qoçudan tüş! dädi. Ana o tüştü. Mäniñ başımda bit baq! dädi. Başladı başında bit baqmağa. Baqtı-ki täkäran yuxuğa kitti. Baqtı-ki aydarxan kälä yatır o, qiiymadı qız yaşnı uyatmağa. Onuñ közünün yaşı bätinä tamladı. O uyandı, baqtı, ağlay. Nüçün ağlaysın dädi. Kälä yata, dii, aydarxan dädi. Kälsin! dädi, oturdu äki avuç tarı bärdi qızğa. Aydarxan mäni yañgändäyn olsa sän onu tök ayaanıñ tübünä. Şindi kälä yata aydarxan. Gördü-ki äki adam var. Bir ädi qısmätim iki olğan, dädi. Ana aydarxan gäldi. Dädi-ki: däli qannı atışım käräk tutuşum. Dädi qannı: atış babañnıñ yurtuna olsun! Tutuş käräk! Dädi ana tutuştular, aydarxan urdu bunu tobuğuna yärgä urdu. Ana şindi yaş tuttu, yaş urdu tobuğuna yärgä urdu. Şindi

başında bit bakmaya başlar. Genç uykuya dalar. Kız Ejderhanın geldiğini görür, genci uyandırmaya kıyamaz. Onun gözünün yaşı oğlanın yüzüne damlar. O uyanır, bakar ki kız ağlıyor. Niçin ağlıyorsun, diye sorar. Kız, Ejderha geliyor, der. Genç, gelsin, der; oturur ve kıza iki avuç darı verir. Ejderha beni yenecek olursa sen onun ayağının dibine dök. Şimdi Ejderha gelir, iki adam olduğunu görür; kısmetim bir idi iki oldu, der. İşte ejderha geldi. Delikanlı atış mı gerek dövüş mü gerek, diye sorar. Delikanlı, atış babanın yurduna olsun, dövüşelim, der. İşte dövüşürler; ejderha bunu topuğuna kadar yere vurur. Şimdi genç bunu tutar ve topuğuna kadar yere vurur. Ejderha genci çıkarır, dizine kadar yere gömer. Genç, acıyla ejderhayı vurup beline kadar yere gömer. Belinden kılıcını çıkarır, senin başını keseceğim, der. Ejderha; benim başımı kesme, sana arkadaş olurum, der. O genç, bana arkadaş gerekmiyor, der; Ejderhanın başlarını kesmeye

aydarxan çıqarda yaşnı tizinäcä qadar urdu. Şindi yaş acılıp urdu bälinäcä qadar aydarxanı. Bälindän qılıçın çıqardı, säni başıñnı käsäm dädi. Käsmä mänim başım! dädi. Sännän ayaqtaş olurum dädi. O yaş dädi: mańa ayaqtaş käräkmäy dädi. O başladı başın käsmäyä altı başın kästi, bir başım qaldı, yiyit olsañ, dädi, bunu da käs! dädi, Babanı çüftü öküzü dügülmün! dädi. Çapalan da öl! dädi. Çäşmäniñ suwunu aştı xalq cämä'at qayr dua ätip yaşqa acät istäp sawluğuna äsänliginä istädilär. Padışağa mücdäcilär kitti qızıñ bir däli qannı qutardı, dädilär, ajdarxanı başını aldı däli qanı, baran mücdäcilärdi käsälärnän altın ülüştirdi. O yaşnı, dädi padışa, alıp käliñiz! dädi. Qızımı oğa wäricägim, dädi. Ana şindicik alıp kittilär. Padışağa barda yädi yärdän tämänna ättilär yaş. Qolunu aldı. Äy qannı, dädi padışa, bän saña qızımı bäräcägim, dädi. Baña säni qızıñ

başlar, altısını keser. Ejderha, bir başım kaldı, yiğitsen bunu da kes, der. Genç; Babanın çifte sürdüğü öküz değilim, can çekişerek öl, dedi. Çeşmenin suyunu açar. Cemaat de ona hayır dua edip sağlığını, esenliğini isterler. Müjdeciler padişaha gider; bir delikanlı ejderhanın başını kesti ve kızını kurtardı, derler. Padişah gelen müjdecilere keselerle altın verir; o genci alıp gelin, kızımı ona vereceğim, der. Hemen alıp getirirler. Genç yedi yerden padişaha selâm verir, elini öper. Ey delikanlı, sana kızımı vereceğim, der padişah. Genç; bana senin kızın gerekmez, Tanrı sana sağlık versin, diye cevap verir. Padişah, kızımı almazsan dile benden dileyeceğini, der. Genç, senin sağlığını dilerim, der. Padişah ona beş kese altın verir. O; bunları alır, büyük bir ağaç dibine varır, yatar ve uykuya dalar. Ağacın tepesinde bir çıtırtı duyulur, bakar ki bir yılan, kuşun yavrularını yemeye çıkıyor. Bu yılan her yıl yavru yermiş, gördüğü yılanın üç başı

käräkmäy säniñ tañrı sawluğuñ bärsin. Padı dädi: almasa dilä bändän diläcägiñ! dädi säniñ sawluğuñ, diläym! dädi. Şindi padişa bärdi buğa bäş käsä altın, aldı onu kitti, bardı bir diräk tübünä yattı, balaban diräx, yuquğa kitti. Diräkniñ tüpäsidä bir çiiqıldı çıqtı, baqtı bir yılan çaan quşnuñ balalarını aşamağa çıqa äkän. Här yıl aşay äkän; kördügü yılannıñ üç başı bar. Onu kästi. Doğradı yılannı, o quşnuñ balalarına wärdi. Şindi bir mafır zamandan soñ anası käldi quşlarnıñ, häy dädi däli qannı här yıl sän mäniñ balalarım alay kälsin dädi. Män säni şindi hälaq ätiim! dädi. Balaları dädi-ki: Anam sän oğa tiimä! dädi. O bizim canımızını qutardı yılandan. Bizä doğrap värdi. Ayttı-ki: ä yaş, dädi çaan quş, dilä bändä diläcägiñ! dädi. Sändän nä diliim dädi. Säniñ sawluğuñ diliim! dädi. Mäniñ sawluğumdan saña fayda yoq tur, dädi. Sän dilä! dädi. Män diläsäm yarıq dünyağa

varmış. O; yılanı keser, doğrar o kuşun yavrularına verir. Şimdi biraz zamandan sonra kuşların annesi gelir; hey delikanlı her yıl sen benim yavrularımın hepsini almaya gelirsin, şimdi ben seni mahvedeceğim, der. Kuşun yavruları; annem sen ona dokunma, o bizim canımızı yılandan kurtardı, yılanı doğrayıp bize verdi, der. Kuş, e genç dile benden dilediğini, der. Genç, senden ne dileyeyim sağlığını dilerim, diye cevap verir. Benim sağlığımdan sana fayda yoktur, sen iste bir şey, der delikanlıya. Ben istersem beni aydınlık dünyaya çıkarır mısın, diye sorar genç. Kuş: “Yaşlıyım ama inşallah çıkarırım. Şimdi bana bir kap et ve bir kap su alırsın, iki yanıma koyarsın, benim üstüme binersin. Su deyince su, et deyince et verirsin.” diye cevap verir. Genç, suyu ve eti alır, iki yanına koyar ve kuşun üstüne biner. İşte tepeye çıkar, et derse et, su derse su verir; tepeye yetişirler. Kuş; çık aydınlık dünyaya, der. Genç, çıkayım, diye karşılık verir. Et biter, kuş da

çıqarırmısıñ? dädi. -
Qartlığımda vardır, dädi, inşalla qart olsamda çıqarırım, dädi. Ana şindi mağa dädi bir boçqa ät alırsın, dädi, bir boçqa su alırsın dädi, äki yanıma qoyarsın, dädi, özüm üstümä minärsin, dädi. Su dägändä su bärirsin, ät dägändä ät bärirsin. Ana şindi aldı su ät, suwu äti yanına qoydu, özü üstünä mindi. Ana şindi töpägä kitti, ät bär däsa ät bärdi, su däsä su bärdi, töpägä yätti. Şindi çıq yarıq dünyağa! -Çıqayın dädi. Ät bitti, ana şindi çaan quş dädi: ät bär! dädi, ät bitti, kästi özünü sanından qaptırdı awzuna. Çaan quş onu duydu. Yarıq dünyağa çıqardı. Hayda ändi yaş dädi kit allah işiñi küçüñu qolay kätirsin! dädi. Yaş ayttı sän qayt! män kätärim, ändi yärimä käldim, dädi. Tur ayaq üstünä dädi çaan quş ayttı. Män turarım dädi. Yoq sän topalsın dädi. Çığardı awzundağı ätini yapuşturdu tükürlädi tükürügünän yaqtı. Yaqşı oldu.

o anda; et ver, der. Genç kendi baldırından kesip kuşun ağzına verir. Kuşu bunu hisseder, oğlanı aydınlık dünyaya çıkarır. Şimdi genç: “Haydi Allah işini gücünü rast getirsin. Sen artık dön, ben yerime geldim, buradan giderim.” der kuşa. Kuş, ayaklarının üsütne kalk, der gence. O, kalkarım, der. Kuş, yok sen topalsın, diyerek ağzındaki eti çıkarır ve tükürüğüyle onu yapıştırır. İyi oldu, işte artık git, dedi. Genç ayağa kalkar, vedalaşıp öpüşürler, ayrılırlar. Kuş yerine döner. Genç, babasının vilayetine üç gün üç gece yürüyüp varır. Bakar ki alıp ağabeyine emanet ettiği kızın düğünü var. Bu gider bir kenarda oturur, görür ki ağabeyinin düğünüdür, kırk gün kırk gece düğün ederler. Bir kişiye, bu kimin düğünüdür, diye sorar. Padişahın büyük oğlu evleniyor, bu onun düğünü, derler. Genç, ben bu düğüne girebilir miyim, der. Seni oraya almazlar, diye söylerler. Bu genç, bir cadı kadın bulur, kadına: “Bu düğüne gir, kıza; ağabeyimi yanına

Ana ändi kit! dädi. Turdu, sawuqlaştılär öpüştülär, kitti. Çaan quş yärinä qayttı. Yaş babasınıñ vilayätinä yätti. Üç kün üç yäcä yürdü vardı. Baqsa alıp ağasına värdigi qızıñ dügünü var dır. Bu vardı bir känarda oturdu baqtı ağasınıñ dügünü, qırq kün qırq yäcä toy ättilär. Soradı bir kişidän bu naslı toydur dädi. Padışanıñ büyük oğlu äwlänä, dügünüdür, dädi. Bu toyda män kirip bolurm'äkän dädi. Säni anda kirsätmäz dädi. Padişa ana. Bu taptı bir qart cadı qatın. Qatınğa ayttı bu olañ: bu toyğa kir! dädi, saña üç käsä altın väririm. Qızğa ayt ağamı yanına almasın! şükür bän yarıq dünyağa çıqıp burağa gäldim, dädi. Şindi toy bitti kiyäw kiräpäk. Şindi qız ayttı: kiyäw yanıma kälmäsin qırq küngä. Män yas tutam. Anda şindiçik här käs çaştı bu naslı şii diir? dädi. Ana padışağa bildirdilär. Padişa ayttı: bu mänim kälinim nüçün yas tutar? dädi. Ana şindi här käs sawştu, kittilär. Şindi tänha almamasını, benim yeryüzüne çıkıp buraya geldiğimi söyle, sana üç kese altın veririm." der. Düğün biter, güvey girecektir. Kız, güvey yanıma kırk gün gelmesin, ben yas tutuyorum, der. Orada herkes bu nasıl şeydir, diye şaşırır. Bunu padişaha bildirirler. Padişah, bu benim gelinim niçin yas tutuyor, diye sorar. İşte herkes gider, etraf tenhalaşır. Oğlan da kadına, git kıza; pencerenin dibinden geçeceğimi, bana bakmasını söyle, der. Oğlan pencerenin dibinden geçer, kız da onu görür. Oğlan şükreder, aradan üç gün geçer. Bir gün babası sarayın önünde otururken oğlan şöyle ince mallar alıp sarayın önüne gelir. Padişah bunu görür, hey oğlan ne satarsın, diye sorar. Oğlan, ince mallar satarım, diye cevap verir. Padişah, getir bakayım, gelinime alayım, der. Oğlan getirince padişah gördü ki bu oğlan yakışıklı bir oğlandır ve küçük oğluna benzemektedir. Padişah bu oğlana, ee oğlan sen benim oğluma benziyorsun, der. Oğlan, belki senin oğlunumdur,

qaldılar. Qatınğa dädi olan. Bar qızğa ayt! dädi. Päncäräsiniñ tübündän käçacäktirim dädi. Baqsın, körsün mäni, dädi. Şindi käşti päncäräniñ tübündän qız onu kördü. Şükür ätti üç kün yürdü bir kün babası saraynıñ ögündä otura äkän. Bu alğan bäülä incä mallar satar äkän. Saraynı ögünä käldi. Padişa gördü. Äy olan, dädi, nä satarsın? dädi. Incä mallar satarım, dädi. Kätir baqayım kälinimä alayın! dädi. Kätirdi gördü olannı bir dülbär olan onu kiçik oğluna bäñzär ädi. Olanğa aytır: ä olan. Sän bänim oğluma oşaysın, dädi.- Bälki dädi säniñ oğluñmun dädi. - Bäniñ oğlumu bäñi bar dır, dädi. Tärisindä, dädi, yanbaşını üstündä dädi. Soyundu olan, gördü babası onu oğlu, quçaqladı boynundan, anası gäldi quçaqlap ağladı. Sarayğa köşükkä çağırdılar. Äy oğlum dädi sän nä yärdädä qaldıñ? dädi. Bändän sorama dädi. Ağamdan sora! dädi.

diye cevap verir. Padişah, benim oğlumun vücudunda iki yanında beni vardır, der. Oğlan soyunur, babası oğlunu tanır, boynundan kucaklar, anası da gelir kucaklaşıp ağlaşırşlar. Oğlanı saraya, köşke ağırırlar. Babası, ey oğlun sen nerelerde kaldın, diye sorar. Oğlan, benden sormayın, ağabeyimden sorun, diye cevap verir. AğaBey'ini çağırırlar, gelir; kardeşini görünce yüzünün rengi atar, nefesi tutulur.

-Ey ağabeyim, senin bana yapacağın bu muydu? Baba, ben bir kör kuyuya indim, kan döküp Ejderhaların başını kesip bu malları alıp yukarı çıkarıp ağabeyime verdim. Bu kızı kendime alacaktım, yukarı gönderdim. Benim ağabeyim, sonunda ben çıkacakken urganı kesip beni kuyunun dibine gönderdi. Şükür Allah'a pehlıvanlığımla dünyaya çıktım, ben de senin oğlunundur, der.

Şimdi gelini getirirler, senin kocan bu mu olacak, diye sorarlar. O gelir, boynuna sarılıp ağlar, ben buna varacaktım, der. AğaBey'inin başını keserler. Kırk

Çağırdılar ağasını, käldi, kördü qardaşını. O çırayı qaştı näfäsi tutuldu. Äy dädi ağam dädi
390 sän bu mädä mağa ätäcägiñ dädi. Ana ayttı: Bän baba bir soqur quyuğa tüştüm, bän bu malnı ağama värdim qan töküp aydarxanı başını käsip
395 bu malnı alıp ağama yoqarğa çıqarıp värdim, bu qızını bän özümä alacaq olup yoqarğa yibärdim dädi. Bäni Ağam soñuna özüm çıqacaqta
400 arqannı käsip quyunu tübünä cibärdi. Şükür allah bänin pälwanlığımnan dünyağa çıqtım, bändä säniñ oğluñ dırım. Ana şindi kätirdilär
405 kälinni. Säniñ qocañ bumı olacaq? dädilär. Käldi boynuna sarılıp ağladı, bän buña baracaqtırım dädi. Ağasınıñ başını kästilär, qırq kün qırq
410 yäcä ğayırdan toy ätip padışanıñ kiçkinä oğluna vardı.

gün kırık gece yeniden düğün edip padişahın küçük oğluna verirler.

6) Çızma.

Bir zamanda bar äkän, bir zamanda yoq äkän. Bir präänä tuttum soydum yätmiş oqa ät çäkti, altmış oqa yağ çäkti. Äki çızmam var ädi, birsinä yaqtım altmış oqa yağ, birsinä qalmadı, qoydum başımı tübünä, yäcäni baqsa qawğa atälär. Sän yağsız män yağlı! däp qawğa, ätalär. Aldım, käldim, başımı tübünä qoydum. Yaqsıs çızma qaştı yäcä. Ana kitä bir bozanacığa yürä tarığa. Son sorayım bu qanda dır? Fılan yärdä bozanacı dır barıp kätiriim! dädim. Barsam tutqan on macar cüklägän tarını kitä yata. Maqsıma çıqarmağa bir yärdä bozana tutqan tarıdan maqsıma çıqarıp yüs kümüş qazanıp alıp käldim. Ayttım sän nüçün qaştıñ dädim. Bän yaqsıs ädim on-üçün qaştım dädi.

6) Çizme

Bir varmış, bir yokmuş. Bir pirehane soydum, yetmiş okka et, altmış okka yağ çekti. İki çizmem vardı. Birisine altmış okka yağı sürdüm, diğerine kalmadı. Başımın altına koydum, gece baktım ki; sen yağlı ben yağsız diye kavga ediyorlar. Alıp geldim, başımın altına koydum. Yağsız çizme gece kaçtı. İşte gider bir bozacıya darı için gezer. Sonra soruyorum, bu nerede diye. Filan yerde bozacıdadır, gidip getireyim, dedim. Gittim ki on deve arabası tuttmuş, darıyı yüklemiş gidiyor maksıma çıkarmaya. Bir yerde boza yapılan darıdan maksıma çıkarıp yüz gümüş kazanıp getirdim. Sen niye kaçtın dedim. Ben yağsızdım onun için kaçtım, dedi.

7) Pay ätkän baynı oğlu.

Bir zamanda bar äkän, bir zamanda yoq äkän. Bir baynı üç oğlu bar äkän. Şindiçik babası ölä. Bir käsäk mal qala, bäş käsä axçı qala. Ana şindiçik yanaşalar, axçını pay ätälär, malnı pay ätälär. Ana şindi qala bir buğa onu pay ätmäylär. Şindiçik axçını pay ättilär. Malnı pay ättilär. Başlaylar alış väriş ätmäyä. Axçını zarar ätälär, axçını bitirälär, malnı bitirälär. Şindi qaldı bir buğa. Tutalar äfändigä kälälär bu buğanı bizgä pay ätip väräsin. Biz saña qaylı olamız. Aruuda qaylı olsañız, bir küllä atarıñ töpäyä hangiñiz onu tutsañız, oña buğanı bärärim. Tönägä äfändi attı kiçigi tuttu, son dädi buğa sänidir, dädi. Şindi aldı buğanı kitti satmağa şähärgä wardı birsi bir axçı värmädi. Buğanı qaytardı kätirdi bir quuwuş diräkkä bağladı, äy diräk bän bir buğa satacağım. Bäş altınğa al! dädi. Diräk bir şii aytmay. Bağladı diräkkä

7) Pay Edenin Oğlu

Bir varmış, bir yokmuş. Bir zengin adamın üç oğlu varmış. Bir gün babaları ölür. Bir parça hayvanı, beş kese parası kalır. İşte şimdi toplanırlar, parayı ve malları pay ederler. En sona bir boğa kalır, onu paylaşamazlar. Akçayı paylaşırlar, malı paylaşırlar. Alışveriş etmeye başlarlar. Akçayı harcarlar, bitirirler; malı bitirirler. Şimdi bir boğa kalır. Bu boğayı onlara pay edip vermesi için hoca efendiye giderler, bu boğayı bize paylaştır. Biz sana razı oluruz, derler. İyi de razıysanız tepeye bir gülle atarım, hanginiz tepede onu tutarsanız boğayı ona veririm, der. Tönege efendi gülleyi atar, küçük oğlan bunu tutar; sonra buğa senindir, der efendi. Küçük oğlan, boğayı alır ve şehire satmaya gider, hiç kimse akça vermez. Boğayı döndürüp getirir, bir oyuk ağaca bağlar; ay ağaç, ben bir boğa satacağım, beş altına al, der. Ağaç bir şey söylemez. Boğayı direğe bağlar ve ir. Beş gün sonra gelirim, der.

buğanı kitti. Bäş kündän son kälirim dädi. O kitti käldi börülär quzğunlar qarğalar aşadı buğanı. Bäş kündän son käldi. Äy diräk! dädi, sän vadä käldi axçı vär sän maa. Bänim siklätim var dır, dädi. Diräk bir şii aytmay. Aylanır diräkkä sän buğanı aşadıñ, nüçün bir şii aytmaysıñ? dädi. Bän säni şindi käsärim dädi. Sän mänim bäş altınımı vär dädi. Diräk bir şii aytmay. Baltanan başladı käsmäyä diräkni. Içinä barğanda diräkniñ içindän bir käsäk altın şu ätip töküldü. O onu yiip alıp çuvalğa toldurup üyünä kätirdi. Ağası ayttı: ä qardaşım dädi sän bu altını qandan aldıñ? dädi. O aytır: äy ağam! dädi bän bunu satıp buğanı vadänän bäş küp parasın alıp gäldim, dädi. Kaçqa wärdiñ surada ağa, bäş altınğa, dädi. Sän kätirdiñ, dädi, bir çuval altın bunu pay ätmäyä tüştü. Yimamğa varayıq dädi, pay ätmäyä tüşsä, ätiik dädi. Bardılar yimamğa. Nä yimam, dädi ağası, bänim qarındaşıma sän

O, gidip geldiğinde kurtların, kuzgunların ve kargaların boğayı yedi. Beş gün sonra geldi. Ey ağaç, san verdiğim vade doldu, sen bana akça vereceksin, benim işim vardır, der. Ağaç bir şey söylemez. Ağaca döner; sen boğamı yedin, niçin bir şey söylemiyorsun, diye sorar. Ben seni şimdi keseceğim, sen benim beş altınımı ver, der. Ağaç bir şey söylemez. Ağacı baltayla kesmeye başlar. İçine vardığında ağacın içinden bir parça altın şıngırdayıp dökülür. O, altınları çuvala yığıp doldurarak evine getirdi. Ağabeyi; ey kardeşim, sen bu altınları nereden aldın, diye sorar. O; ey ağabeyim ben boğayı vadeyle satıp parasını alıp geldim, der. Ağabeyi kaça verdin diye sorunca o, beş altına diye cevap verir. Sen bir çuval altın getirdin, bunu pay etmeliyiz, der ağabeyi. İmama gidelim, pay etmemiz gerekirse pay ederiz, der kardeşi. İmama gelirler. Ağabeyi:

-Ee imama, sen benim kardeşime boğayı verdin; şimdi kardeşim boğayı beş altına

buğanı värdiñ. Şindi qarındaşım buğanı satqan bäş altınğa, paranı kätirdi bir çuval altın. Bunu bizä issämiz (pay) vardır, dädi. -Vardır dädi. Paranı kätirirsäñis bän pay ätärim. Issäñizni väririm. Şindi parayı kätirdilär. Yimam pay ättilär Kittilär. Para dädi-ki yimam: bu säniñ issäñdir dädi büyüginä, buda ortancısına buda säniñ issäñdir, dädi kiçiyinä: buda issäñ bu dır, dädi. Şindi kittilär üygä. Äşitti bir xocaki, käldi äy oğul dädi siz altın pay ättiñiz, dädi, bänim tüqânıma gälip oturasıñız dädi. Altını apitilär. Xocaki aldı altını sandıqqa qoydu yäcä içindä bir yärgä qoydu. Üçün dä bir üy dä omralar. Yäcäki bir vaxıtında cibärdi bir käsäk qurt olarnıñ taqımını talattı, öldü üçülär. Altın xocäkigä qaldı.

satmış, bir çuval altını getirdi, bunda bizim de hissemiz vardır, der.

İmam; hisseniz vardır, parayı getirirseniz ben pay ederim, diye cevap verir. Gidip parayı getirdiler. İmam; büyüğüne bu senin hissendir, ortancasına bu da senin hissendir, küçüğüne de bu da senin hissendir, der. Şimdi eve dönerler. Bir hoca bunların parasını işitir ve ey oğul, siz altın paylaşmışsınız, benim dükkânıma gelip otur musunuz, der. Bunlar altını alıp gelirler. Hoca altını alıp sandığa koyar, gece içinde başka bir yere koyar. Üçü de bir evde yapıyorlar. Gecenin bir vaktinde bir grup kurdu onların üstüne saldı, onların hepsini yağma ettirdi; üçü de öldüler. Altın hocaya kalır.

5. MİSKOR

I) Aqıldaşqan Uşax.

Waxtıdan bir üç adam, bir bazärgân yanında ırqat yürümişlär. Soñra o adamları bazärgân alır, bir uzaq yärä kitmiş. O adamlarıñ isabların bu bazärgân värmiş qaytacaq olurlar mämläkätä. Soñ bu adamlar kitmişlär. Bazärgân buñlara söylämiş -ki: siz bii-axıl adamlar, varıñız axıldaşıñ! dämiş bazärgân. Bu adamlar dädi-ki: a bazärgân biz nä yärä varıp danışayıq. Fälän yärdä bir köy var-dır, dii, anda bir xart var yüz yaşında. Bu adamlar bu xartı bulmuşlar. Söylädi-ki: biz saña kirdik, axıldaşıñ mağa. O xart dädi-ki: bir cävabım bir kisä aqça. Bärsäñiz söylärim, dädi. Äki arxardaşı xayr olmadı. Buñlar äkisi äwdän çıqtılar. Biri dädi-ki: bän väririm. Xart dädi-ki: äy oğul. Gändägä iktiza ol mağan şäyä xulaq asma! Värdi aqçayı bir kisä. Äyda söylämişiñ xart baba! -Bir kisä aqça daha bärirsäñ daha söylärim. Värdi

5. MİSKOR

I) Akıl Danışan Uşak (çocuk)

Vaktiyle üç adam, bir bezirgânın yanında ırgat olarak çalışırlarmış. Sonra bezirgan bu adamları alıp uzak bir yere gitmiş. O adamlar memlekete dönecek olurlar, onların hesaplarını bu bezirgân vermiş. Bu adamlar gitmişler. Bezirgân bu adamlara; siz akılsız adamlar, gidin akıl danışın, diye söyler. Bu adamlar; a bezirgân, biz ne tarafa gidip danışalım, diye sorarlar. Bezirgân; falan yerde bir köy var, orada yüz yaşında bir ihtiyar vardır, der. Bu adamlar bu ihtiyarı bulurlar ve biz sana akıl danışmaya geldik, derler. O ihtiyrar, bir cevabım bir kese akçadır, verirseniz söylerim, der. İki arkadaşı kabul etmez. Bunların ikisi evden çıkarlar. Biri, ben veririm, der. İhtiyar:

-Ey oğul, seni ilgilendirmeyen şeye kulak asma, der. Öbürü bir kese akçayı verir:

-Haydi ihtiyar baba söyleyıver, der. İhtiyar:

-Bir kese akça daha verirsen

daha bir kisä aqça. Xart dädi-
ki: ulu yoldan çıqma doğru
yola kitmä! -Ä xart baba saña
bir kisä aqça daha! Wärdi. Xart
dädi-ki: buña här işiñ soñun
bax, sabura var! äwmä!
Arxardaşları ayrıldı bundañ.
Bu uşax kitti, xayttı. Bir kün
kitti, äki kün kitti, üç kün kitti,
arxardaşlarına yätişti. Bardılar
bir yärdän kätäcäk oldular.
Dämäk bir şähärä warğanda
bu äki adam ulu yolğan çıqtı,
dahı dop doğru yolğa kirdilär.
Bir arxardaşı ulu yolğan kitti.
Wardı şähärä. Baqsa bii käsäk
adam o şähärä yiilışıp turiilar.
Bu adam: nä war onda? däp
baqmaya wardı. Baqsa äki
arxardaşı soymuşlar. O waxta
dädi -ki: ya rabbi! bän yanımı
satıp aldım bir kisä aqçaya.
Ondan känä o şähärdän kitti.
Azmı kätti çoqmı kitti. Wardı bii
dağ içräsinä. O dağda bii
büyük binä wardır misafir
olmaya. Bir kimsi onu misafirä
almadı. Dädilär-ki: bizim
bäyimiz war, misafir o alar.
Wardı bäyiñ xonağına. Bäy
misafir aldı. Yämäk kätirdi bu

söylerim, der. Diğeri bir kese akça daha verir. İhtiyar:

-Ana yoldan ayrılma, doğru yola gitme, der.

- Ee ihtiyar baba al, sana bir kese daha akça, der ve verir. İhtiyar:

- Her işin sonuna bak, sabırlı ol, acele etme, der.

Arkadaşları bundan ayrılır, bu çocuk döner gider. Bir gün gider, iki gün gider, üç gün gider, arkadaşlarına yetişir. Gelirlerken bir yerden geçecek olurlar. Bir şehire varınca bu iki adam ana yoldan ayrılıp başka bir yola girerler. Onlardan ayrılmayan ana yaldan gider, şehire varır. Bakar ki bir grup adam o şehirde toplanmışlar. Bu adam, orada ne var, diye bakmak için varır. İki arkadaşının öldürülmüş olduğunu görür. O zaman, ya rabbim ben canımı bir kese akçaya satın aldım, der. Sonra o şehirden ayrılıp gider. Az gider, çok gider. Bir dağ içerisine varır. O dağda misafirler için büyük bir bina vardı. Hiç kimse onu misafirliğe almaz. Bizim bir beyimiz vardır, misafirleri o alır, derler. Bey'in

misafirä. Baqsa-ki äwiniñ yarısı camğ tutulmış. Bir zincirli xarı kördü. O zincirli xarıya yämäk wärdilär buña yämäk wärdiktä, bir insan xafası içinä wärirlär yämäya. Misafir bunu kördü, bir şäy yanındaki bäygä dämädi. Oturalar su soramaya. Saba oldu xayttı bu adam. Bäy xaytardı misafiri. Bu misafirdän sual ätti: sän o yärdä bir şäy körmädiñmi. Dädi-ki: bänim nä işim soramaya. O waxıtta bäy bu adamı aldı çıxtı dıwaräsiñ ardında bir xalä yapmış insan käläsindän. Bu misafir känä bir söz soramayır. Bäy där-ki buña: sän nasıl adamsın, sän kördügüñ şäyläri soramayırsın. Misafir dädi-ki: bänim nä işim. O waxıtta bäy gändi söylädi: bu kälänän yapılan qalä misafir käläsi dir. Bäy gändi söläyir: bändän bu incirli xarıyı sorarlar bän aar ätärim sölämäyä diiO waxıt misafiriñ başını käsärim dämiş. O zamanda misafir dädi: ya rabbi şükür! där. Canımı bir kisä aqçaya satıp aldım. Äki sözdä

konağına varır. Bir bakar ki evinin yarısı …. tutulmuş. Zincirli bir kadın görür. Misafire yemek verirken o zincirli kadına da bi insan kafatası içinde yemek verirler. Misafir bunu görür, yanındaki beye hiçbir şey demez. Su sormak için otururlar. Sabah olur, bu adam döner. Bey misafiri döndürür. Bu misafire, sen orada bir şey görmedin mi, diye sorar. Misafir, beni ilgilendirmez, der.O zaman bu bey bu adamı da alıp duvarının ardında insan kellesinden kale yaptırdığı yere gider. Bu misafir yine bir şey sormaz. Bey bu adama; sen nasıl adamsın, gördüğün şeyleri sormuyorsun, der. Misafir, bunlar beni ilgilendirmez, der. O zaman bey kendisi söyler: “Bu kellelerle yapılan kale, misafir kellesindendir. Benden bu zincirli kadını sorarlar, ben söylemek için … ederim, o anda misafirin başını keserim.” O zaman misafir; ya rabbim şükür, canımı bir kese akçaya satın aldım, der. İki sözle iki kere canını kurtarır bu misafir. O bey bu misafire çok altın verir. O memleketine gider.

äki canı satıp aldı bu misafir. O bäy çoq altın wärdi misafirä. Kitti mämläkätinä. Xartıñ üçüncü cawabı: här işiñ soñun bax sabura war! äwmä! dämiş ädi. Andan misafir aqçanı alıp kitti, wardı. Äwindä gäcä baqsa xarısı bir päncärädän bir yaş ilän laf ätä. Bu adam xoluna aldı tüfäyi öldürmäyä bunu. O waxıtta tüşündü xart aytan sözü: sabura war! äwmä! dädi. Kimsin? däp soraym soñ atayım. O waxt päncärädän söyläyän yaş ayttı: äsänmisin? dädi. O adam bildi bu qaynı dır. O zamanda äw içindä kirdilär, görüştülär. Ay mädät! dädi, säniñ üçün bir kisä aqça wärmişim. Xarttan bu cawabı ögrändim öldürmädim sabura wardım, dädi.

İhtiyarın üçüncü cevabı, her işin sonuna bak, sabırlı ol, acele etme, idi. Misafir akçasını alıp oradan ayrılır. Gece evine varınca karısının pencereden bir gençle konuştuğunu görür. Bu adam onu öldürmek için eline tüfeğini alır. O zaman ihtiyarın söylediği “sabırlı ol, acele etme” sözü düşünür. Kimsin, diye sorayım sonra atarım, der. O vakit pencereden konuşan genç, nasılsın, diye sorar. O adam, bu kişinin kaynı olduğunu anlar. Hemen evin içine girerler, görüşürler. Allahım, kaynım için bir kese altın vermişim, ihtiyardan bu cevabı öğrendim, öldürmedim, sabrettim, der.

2) Quruu käfa.

Zamanıñ birindä bir adam bii yola kitär ädi. Soñ baqsa yolda bir quruu käfa buldu, käfaya baqtı o käfa yazılmış ädi: bu käfa nälär kördü da nälär köräcäk. Aldı käfayı kötürdü äwinä. Saxladı onu äwdä. Soñ bii kün onun xarısı furun yaqtı ökmäk pişiräcäk. Soñ xarı käräk oldu bii şäy, arar ädi. Soñ bula quruu käfayı. O xarı ayttı: xoca bu yärämayan şäyi nä äw içinä xoydı anda käfanı attı furuna. Yandı käfa soñ böylä kül oldu. Soñ käldi o adam baqtı furunuñ yanında kül oldu. Soñ bu adam anda käfayı furundan aldı, külü ufattı un kibi, aldı, onu bir torbaya xoydu. Saldı bu torbayı sandıqçä. Anañ soñ bii gäcänin birindä xarısı xocasınan kittilär xonşu äwinä turmaya. O adamıñ bir xızı war ädi. Soñ xız äwdä yalıñız xaldı. Şu xız açtı sandığı, soñ sandıqçä arar ädi bii şäy o torbayı buldu! Baqtı un kibi bii

2) Kuru Kafa

Zamanın birinde bir adam bir yolda yürürken bir kuru kafa bulur. Kuru kafaya bakar, o kafada; bu kafa neler gördü daha neler görecek, yazılığını görür. Kafayı alır evine götürür. Onu evinde saklar. Sonra bir gün onun karısı ekmek pişirmek için fırın yakar. Karısına bir şey lazım olur ve aramaya başlar. O sırada kuru kafayı bulur. Kadın; kocam bu işe yaramayan şeyi ne için evde tutar, deyip kafatı fırına atar. Kafa yanar, kül olur. Sonra o adam gelir, fırının yanında kül olduğunu görür. Bu adam orada fırından kafayı alır, külü un gibi ufalar, onu bir torbaya koyar. Bu torbayı sandık içine bırakır. Daha sonra bir gece kadınla kocası komşu evine oturmaya gider. Bu adamın bir kızı vardır ve evde yalnız kalır. Bu kız sandığı açar, sandıkta bir şey ararken bu torbayı bulur. Bakar, un gibi bir şeydir. Kız, ne olduğunu anlayamadı. Küçük parmağını batırıp bakar, bir parça da ağzına

şäy war. Tanımadı, nädir? xız. Soñ battıra külçä parmaanan baqtı, nä dir bir parça-da ağızına aldı, yaladı. Onda o xız o küldän amilä xaldı. A soñ bir äki üç ay baxtılar bäli balaban oldu bälli oldu. Soñ xızdan soradılar babası anası sän närädän bulduñ onu. Soñra xızı dögdülär, xız bilmäy nädän olduğun. Soñ dögdülär xızı çox. Soñ dädi-ki: bän bii şäy körmädim, sandıqçä kül yaladım andan oldu. Doquz ay on kün olanda bir oğlan yaptı xız. A soñ masal balası täz büyük olur. Oxumaya wärdilär onu. On äki yaşına käländä. Soñ bala çığar oynar, püüy därlär onu. Ol bala istäyir nä üçün püüy däyänlär. Soñ bir kün anasına dädi, baña püüy näçün därlär, bänim babam kim dir? dädi. Soñ anası dädi. Män quruu käfanıñ külündän yaladım ondan olduñ. Soñ dädi oğlan: Bän kitäyim ändi mından başqa mämläkätä. Soñ bala kitti, wardı bii büyük şähärä tüştü. Soñ şähärä gäzär ädi büyük soqaqlarda.

alıp yalar. Orada o kız o külden hamile kalır. Bir, iki, üç ay sonra baktılar beli kocaman oldu, belli oldu. Babası, anası kıza; sen nereden buldun bunu, diye sorarlar. Kız neden olduğunu bilmez, kızı çok döverler. Kız; ben bir şey görmedim, sandıktaki külden yaladım, ondan oldu, der. Kızın dokuz ay on gün sonra bir oğlu olur. Ee masal çocuğu çabuk büyür. On iki yaşına gelince onu okumaya verirler. Çocuk oynamaya çıkar, ona piç derler. Bu çocuk ona niçin piç dediklerini öğrenmek ister. Bir gün annesine; bana niçin piç diyorlar, benim babam kim, diye sorar. Anası; ben kuru kafanın külünden yaladım, ondan sen oldun, der çocuğuna. Sonra oğlan, ben buradan başka memlekete gideyim, der. Bu çocuk gider, büyük bir şehre varır. Şehrin büyük sokaklarında gezerken bir bezirgân bunu görür ve beğenir. Bezirgân bunu çağırır; benim için çalışır mısın, diye sorar. Oğlan, tamam çalışırım, diye cevap verir. Onun yanında çalışmaya başlar. Bir

Soñ bii bazärgân kördü o oğlanı, soñ bazärgân bägändi o oğlanı. Soñ bazärgân çağırdı: baña xizmät ätmäyä turmasınmı? dädi. Oğlan dädi: päk äyi tururum. Soñ turdu onuñ yanında. Soñ bazärgân çıqtı bii kün tüqândan. Oğlana dädi män warayım äwä sän tur tüqânda bir näçä sat! Soñ bazärgâna başqa xizmät oldu kälamadı. Xaçan axşam oldu bazärgân käldi tüqâna. Kördü-ki malı yoqtur tüqânda. Bazärgân oğlana sordu: sän nä yaptıñ malı. O çäkmä çäkmäciyä aqçayı köstärdi. Sattım, däp. Şorbacı soñ onu yaqşı bägändi. Soñ yana daa mal xoydı tüqâna. Oğlan kündä bir tüqânıñ malını satar ädi. Soñ bir kün o oğlan turuyur tüqânda. Baqsa yollan bii xarı kälir ädi. Xarı bir tüş kördü-dä. tüş daa tabir ättirmäyä kätär ädi. Oğlan dädi tüqânda: aa qısayaq näräyä kitärsin? Xarı o zaman darındı gäri käldi. Soñ dädi xarı: ä püüy maña näçün äräşirsin? Xarı yana yolu bozulmadı

gün bezirgân dükkândan çıkar ve oğlana; ben eve gideyim, sen dükkânda kalıp bir şeyler sat, der. Bezirgâna başka işler çıkar, dükkâna hemen gelemez. Akşam olunca bezirgân dükkâna gelir. Görür ki dükkânda malı yoktur. Oğlana, malı ne yaptın, diye sorar. O; sattım diyerek çekmeceyi çekip akçayı gösterir. Yine dükkânına mal koyar. Oğlan, bir günde dükkânın bütün malını satar. Bir gün oğlan dükkânda dururken yoldan bir kadın geçer. Kadın bir rüya görmüştü, onu tâbir ettirmeye gidiyordu. Oğlan dükkândan kadına; a kadın nereye gidiyorsun, diye sorar. Kadın o zaman kızar geri gelir; ey piç bana niçin sataşırsın, der. Yine yolunu bozmadan gider. Oğlan yine; ben bilirim, sen rüya gördün, gel ben söyleyeyim, diye bağırır. Sonra kadın anlar, döner dükkâna gelir; a oğlan, benim rüyamla ilgili ne biliyorsan söyle, der. O zaman oğlan:

-Senin rüyanda bir yılan çıkar, seni sarıp rahatsız eder. Senin evinin bir köşesinde bir

gänä kitti. Oğlan gänä qıçırdı: män bilirim sän tüş kördüñ, käl män söyläyim dädi. Soñ xarı añnadı, xayttı, käldi tüqânä. Xara dädi: a oğlan, mänim tüşümü söylä! dädi, nä bilirsin? Oğlan dädi o zaman: söyläyim! dädi. Säniñ tüşüñ, dädi, bir yılan çığar, dädi, säni sarar rahatsız ätär, dädi. Säniñ äwiñniñ bii köşäsindä bii küp altın war, onu aç ta al! dädi. Soñ aştı aldı xarı, wardı äwinä, baqsa kärçäk ädi köşädä altını buldu. Ä, dädi, warayım oğlana, oña bir parça altın wäräyim. Aldı bir parça wärdi, oğlan almadı. Soñ xayttı xarı kitti almadı oğlan.

Bir bäy war ädi, o bäyiñ tüş tabirciläri war ädi. Soña xarı dädi: tüş tabircilär siz tüş tabirlärsiz, amma fälan tüqânda bir oğlan war sizdän äyi tabirlär, dädi. Soñ o bäy gändi bii tüş köräyir. Tüş tabircilärä dädi-ki: biliñiz män bir tüş kördüm. Olar bilämädi, bulamadı. Soñ yibärdilär, oğlanı aldılar. Oğlan käldi, tüş tabircilar dädi-ki oğlana: bizim küp altın var, onu açıp al, der.

Kadın evine varır, köşeyi açıp bakar ki gerçektir, köşde altını bulur. Ee oğlana varayım, bir parça altın vereyim, der. Bir parça altını alıp oğlana verir; oğlan almaz. Oğlan almayınca kadın dönüp gider.

Bir bey vardı, o Bey'in rüya tâbircileri vardı. Sonra o kadın rüya tâbircilerine; siz rüya tâbir ediyorsunuz ama filan dükkânda bir oğlan var, sizden iyi tâbir ediyor, der. O bey, kendi bir rüya görür. Rüya tâbircilerine, ben bir rüya gördüm, tâbir edin, der. Onlar, bilip tâbir edemez. Adam gönderip oğlanı aldırırlar. Oğlan gelir, rüya tâbicileri oğlana; bizim beyimiz şöyle bir rüya görmüş onu sen tâbir et, derler. Oğlan, ben bilirim, söyleyeyim, der. Bu oğlanı alıp giderler, bir Arap'a; götür bunu öldür, derler. Arap onu götürür. Oğlan ona çok yalvarır; Arap onu öldürmez, o yerde saklar. Sonra bey yine rüya görür. Rüya tâbircilerine; ya siz bu rüyayı tâbir edersiniz ya sizi bugün öldürtürüm. Arap'ı çağırırlar; sen oğlanı ne yaptın,

bäyimiz fälan bii tüş kördü onu sän bul! dädilär. Oğlan dädi: män bilirim, män söyläym. Bu oğlanı alıp kittilär, bii arapa, kötür bunu! coy! dädilär. Arap onu ködürdü, yalwardı oğlan, arap onu öldürmädi, saxladı büyärdä. Soñ bäy yänä tüş kördü. Soñ daha dädi tüş tabircilärä: siz bu tüşü tabirläp buluñuz! ya sizi bügün cällat ätäcäyim. Soñ çağırdılar arapı, dädilär arapa sän oğlanı nä yaptıñ? Arap dädi: oğlan sağ. - Kätir onu! dädilär. Soñ wardı kätirdi. Olar dädi: ay bäyiñ tüşünü sän söylä. Oğlan dädi päk äyi söyläyim! dädi. Amma bäyä warırım soñ gändinä söyläyim, dädi. Wardı bäyä, kätirdilär. Soñ dädi bäy: sän oğlan mänim tüşümü sän bilirsinmi. O dädi: bilirim. Amma män nä istiirim sän onu yap! soñ män söyläyim! O päk äyi nä istäsäñ män yaparım. Oğlan ayttı: säniñ äwiñdä bäslänän xırq güzälläriñ war dır, olara yädi xat urba kiidir. O bäy dädi: päk äyi. Onañ soñ bäyiniñ xonaq sarayı war. diye sorarlar. Arap, oğlan sağ, deyince; onu getir, derler. Gider oğlanı getirir. Onlar, sen Bey'in rüyasını tâbir et, derler. Oğlan; pekiyi söylerim ama beye gidip kendine söylerim, der. Onu beye getirirler. Bey; sen benim rüyamı biliyor musun, diye sorar. Oda; bilirim ama ben ne istersem sen onu yapacaksın, sonra ben söyleyeceğim, diye cevap verir. Bey, peki ne istersen yaparım, der. Oğlan:

-Senin evinde beslenen kırk güzel vardır, onlara yedi kat giysi giydir. Bey; peki, der. Ondan sonra Bey'in misafir sarayı vardı, beyle beraber saray binasının pek yüksek yerine çıkarlar. Oğlan, bu sarayın önünden geçen bir su yolu yaptır, der. Su kanalını yaptırdılar. Sonra kırk güzelleri getirdiler. Kırk güzellerin yirmisini suyun bu tarafına, yirmisini suyun öbür tarafına koydular. Yirmisinin giysilerini soyun, der; soyarlar. Sonra diğer yirmisini de soyun, der. Hepsini bir yere getirirler. Hepsi Bey'in önüne dizilir. Yirmisi kız, yirmisi ekek idi. Bunların hepsi zina

Çıqtılar saraynıñ yapuunä päk öksäk yärdä bäynän bärabär. Dädi: bu saraya bir su käçir! käçsin sarayıñ ögündän. Käçirdilär suyu. Soñ o xırq güzällär kätirdilär. Soñ xırq güzälläriñ yiirmä sunuñ bu tarafına xoydular, yiirmäni sunuñ şu tarafına. Soyunduruñ yiirmisin urbaların häpisini. Soyundular. Soñ dädi: yiirmäsini da soyuñ! dädi. Soñ kätirt häpsini bir yärgä. Soñ tiziliñiz häpsi bäyniñ ögünä. Yiirmäsi xız ädi yiirmäsi ärkäk ädi. O häpsi ona zina ätir ädilär bäy onu bilmäz ädi. A säniñ tüşüñ! dädi oğlan. Xırq yılan säni här gäcä sarar ädi. Olar zina ätär ädi, onuñ üçün säni yılanlar sarar ädi. Soñ bäy oları hapisini cällat ätti. Soñ o oğlan onuñ yanına wäzir oldu.

ederlerdi, bey bunu bilimezdi. Oğlan:

-İşte senin rüyan, kırk yılan seni her gece sarıyordu. Onlar zina ediyordu, onun için seni yılanlar sarıyordu, der. Sonra bey, bunların hepsini öldürttü. O oğlan da onun yanında vezir oldu.

3) Azraiilnıñ dostu.

Dünyanıñ äwäl waqtında bir kimsä Azraiilnan dost oldu. bii Azraiil körünüp kälir ädi can almaya. O adam qoluna kitap alıp oqudu. Dädi Azraiil: ä dostum käldim canıñnı almaya. Dädi bu adam: äy dostum toqta bii zaman mänim oquyacağım wardır, dädi. Soñ canımnı alırsın. Azraiil mäwläti wärdi dostuna, oquyan olsañ canıñnı alırım. Soñra käldi Azraiil dostunuñ canın almaya. Äy dostum oquduñmı? dädi Azraiil. Bu adam dädi: män onu oquyacağım yätmiş yıldan soñra dädi. Azraiil kitmiş rabbiyä wardı fälän adam bäwlä söylädi: yätmiş yıldan soñ kälir sän dädi. -Näçün mäwlät wardiñ. Şindi bu adama bir daha yätmiş yıl ömür oldu. Bu adam Azraiilnı aldatmış. Dünyanıñ äwäl zamanınan aynacılıq ondan qaldı.

3) Azrail'in Dostu

Dünyanın eski zamanında bir kişi Azrail'in dostu olur. Bu Azrail can alamaya gelirken görünürdü. O adam eline kitap alıp okur. Azrail; e dastum, canını almaya geldim, der. Bu adam:

-Ey dostum şimdi dur, benim okuyacaklarım var, canımı sonra alırsın, der.

Azrail, dostuna mühleti verir; geldiğimde okuyor olsan canını alırım, der. Sonra Azrail, dostunun canını almaya gelir. Ey dostum okudun mu, diye sorar Azrail. Bu adam; benim onu okumam yetmiş yıldan fazla sürer, diye cevap verir. Azrail, Allah'a gider; falan adam "yetmiş yıl sonra gel, dedi" diye söyler. Allah; niçin mühlet verdin, şimdi bu adama yetmiş yıl ömür verilmiş oldu, der. Bu adam Azrail'i aldatır. Kurnazlık dünyanın evvel zamanından kalır.

4) Bülbül xuşu.

Zamanında bir tücar war ädi, tädäräk ätti, bir kün kitäcäk bii başqa diyara, soñ xardaşları käliyir onun äwinä, olara tücar yumarladı türlü şäylär. Soñ xafäs war ädi bazärgânıñ äwindä anıñ içindä bülbül xuşu war ädi. Soñ o bülbül xuş dädi-ki o bazärgân sayıba: o diyara warsañ mänim dada soyum axrabam war dır dädi. Mändän olara sälam ayt! Bazärgân dädi: päk äyi, olsun söylärim. -O diyarda fälan baxçada varırsın oları anda bulursun. Soñ bazärgân kitti yola çıqtı. Soñ o mämläkätä wardı, här bii şäyni aldı, xizmäti bittiktän soñra o baxçaya da wardı. O baxça da baxtı sälbi ağaçları war ädi, soñ nar däräkläri war ädi, baqtı bir sälbiniñ üstündä bii bülbül xuşu söylär. Soñ bazärgân dädi: a bülbül xuşu siziñ bir axraba talixatıñız mändä war. Ondan sizä çoq sälam war dır, dädi. O zamanda sälam wärändä o

4) Bülbül

Zamanın birinde bir tüccar vardı. Bir gün bir başka diyara gideceği için tedarikte bulundur. Kardeşleri onun evine gelir, tüccar onlara türlü şeyler sarıp verir. Bezirgânın evinde bir kafes ve onun içinde bir bülbül vardır. O bülbül bezirgâna; o diyara varırsan benim dede tarafımdan akrabam vardır, benden ona selam söyle, der. Bezirgân, peki söylerim, diye cevap verir. Bülbül, o diyarda filan bahçeye varırsan onları orada bulursun, diye söyler. Bezirgân gider, yola çıkar. O memlekete varır, her şeyi alır, işleri bittikten sonra o bahçeye de varır. O bahçede bakar ki selvi ağaçları, nar ağaçları vardır; bir selvinin üstünde bir bülbül şarkı söyler. Bezirgân; a bülbül, sizin bir akraba bülbülünüz bendedir, onun size çok selamı var, der. O zaman selamı söyleyince o bülbül ağaç tepesinden yere düşer, ölür. Bezirgân, bilseydim selamı söylemezdim, diye düşünür. Sonra kuşu eline alır

bülbül ağaç töpäsindän yärä tüştü öldü. Soñ bazärgân dädi bilsäm ädim söylämäz ädim sälämi. Soñ bazärgân xuşnu aldı alinä baxtı ölmüştür. Braqtı onu bir yärä. Soñ bülbül xuşu ölmädi yänä uştu kitti. Onañ soñ bazärgân xayttı, käldi özünüñ äwinä. Soñ kätirdigin şäylärini häpsi xarındaşlara wärdi. Soñ bülbül xuşu dädi: ä bazärgân sän mäniñ sälamimi andaki bülbülä söylädiñmä? dädi. Bazärgân o zaman dädi: bila ädim söylämäy ädim. Nä zaman säläm söylädim o zaman ondaki xuş öldü. O zaman bu xuş älimä aldım braqtım, soñ yana uştu kätti, dädi. Soñ kün bu xuş bir şäy aşamadı. Soñ saba oldu, baxtılar bu xuş xafästä öldü. Son dädilär bazärgâna: bizim xuşumuz öldü. Soñ bazärgân dädi al kätiriñ män anı baqayım soñ kätirdilär, wärdilär oña, aldı baqtı ölmüştür. Xizmätkârları ayttı: warın! bii känar yärä braqgıñ! Wardılar, braqtılar, o da ölmädi uştu ondan kitti. bakar, kuş ölmüştür. Onu bir yere bırakır. Bülbül ölmemiştir, yine uçar gider. Ondan sonra bezirgân döner, kendi evine gelir. Getirdiği şeylerin hepsini kardeşlerine verir. Bülbül; e bezirgân sen benim selamımı oradaki kuşa söyledin mi, diye sorar. Bezirgân o zaman:

-Bilseydim söylemezdim, ne zaman selam söyledim ozaman oradaki kuş öldü. Hemen bu kuşu elime aldım bıraktım, sonra yine uçtu gitti, der. Sonraki gün bu kuş bir şey yemez. Sabah olur, bakarlar ki kuş kafeste ölmüştür. Bezirgâna; bizim kuşumuz öldü, derler. Bezirgân; onu alıp getirin, ben bakayım, der. Onu getirip verirler, bezirgân alır bakar ki ölmüştür. Hizmetkârlarına; gidin kenara bir yere bırakın, der. Giderler, bırakırlar. O da ölmez, oradan uçup o diyara gider.

Wardı o diyara kitti.

5) Atanıñ Vasiyäti

Bir waxıt bir adam war ädi, üç oğlular ädi. Soñ bir kün adam xastalandı. O adam bildi öläcägin, qart adam ädi. Soñ çağırdı üç oğlunu. Wasiyät ätti olara. Män ölsäm, dädi, sizä bir wasiyätim olsun. Kösä adama xizmät ätmä! dädi. Soñ babaları öldü, üç xardaş böläk turmaq olmaz, dädi. Büyük xardaşları ğurbätä kitti, wardı, bir büyük şähärä käldi. Baqtı onda bir kösä adam çıqtı. Dädi: sän mäña ırğata yürümässin, dädi, soñ o oğlan dädi: män yürürüm. Oolay söyläsädi; soñ päşman ätti. Mänim babamnı wasiyäti war dır kösä adama xizmät ätmä! dämiş ädi. Ana äwlä olsağa, yana xizmät ätiim! dädi. Andan bu kösä bunu äwigä kötürdü. Soñ kösäniñ xoyunları war ädi. A sän! dädi, bu xoyunları baqarsın, dädi. Bu oğlan dädi-ki: baqarım. Äy şindi, dädi, bazarlıq yapayıq. Mänim

5) Babanın Vasiyeti

Bir vakit bir adam ve onun üç uğlu vardı. Bir gün adam hatalanır. O adam yaşlı adamdı, öleceğini anlar. Üç oğlunu çağırır. Onlara; ben ölürsem köse adama hizmet etmeyin, diye vasiyet eder. Sonra babaları ölür. Yardımlarla yaşamak olmaz, deyip büyük kardeşi gurbete gider ve büyük bir şehre varır. Bakar ki orada karşısına bir köse adam çıkar. Köse adam ona; sen bana ırgat olur musun, diye sorar. O oğlan, olurum, der. Böyle söylediyse de; babasının köse adama hizmet etmeyin, dediği vasiyetini hatırlayınca sonradan pişman olur. İşte öyle olsa da, yine çalışırım, der. Bu köse onu oradan alıp evine götürür. Kösenin koyunları vardı. Hey sen, bu koyunlara bakacaksın, der. O oğlan, bakarım, der. Eee şimdi pazarlık yapalım; benim koyunlarıma bakacaksın, ben sana dört günde bir ekmek vereceğim, der.

xayunları baqarsın, kä'at yaptılar, saña, dädi, dört kündä bir ökmäk wäririm, dädi. Xoyunuñ ardına dört köpäyi war ädi, dört kündä bir ökmäk alırsın köpäklär daa yaqşı baqarsın. Ägär darılsañ istäsäñ bıraqmaya kitmäyä sırtıñdan altı xayış alırım, dädi. Män darılsam sän dä mänim sırtımdan altı xayış alarsın. Ä wärdi oña bir ökmäk, aldı da kitti. Dört köpäknän bir çoban äki kün bir ökmäk az yätişti, äki kün dä aç gäzdi. Äy bir aya xadar xizmät ätti artıq turalmadı, näçün aç oldu. Soñ da bir kün dädi: män artıq turmam, dädi bıraqırım kitärim. Çorbacı o zaman kä'atı çığardı, biz o zamanda bäwlä bazarlıq yaptı ädik. Ana dädi-ki çoban: män turmam, kitärim, näçün aç olurum dört kün bir ökmäk yätişmädi. Soñ ämir ätti bu kösä sırtından altı xayış alıñız xizmätkârlär. Arqasından altı xayış aldılar, o çoban öldü. Soñ kiçiklär baqtılar büyük xarındaşları dört yıl, bäş yıl kälmädi. Soñ

Anlaşma yaparlar. Koyunun arkasında dört köpeği vardı. Köse adam, oğlana:

-Dört günde bir ekmek alırsın, köpeklere de iyi bakarsın. Eğer vazgeçip bırakıp gitmek istersen sırtına aktı kayış vururum. Ben vazgeçersem sen de benim sırtıma altı kayış vur, der.

Ona bir ekmek verir, diğeri de alıp gider. Dört köpekle bir çobana, iki gün bir ekmek zor yeter, bunlar iki gün de aç gezer. Oğlan bir ay kadar çalıştı, aç kaldığı için daha fazla duramadı. Sonra bir gün, ben artık durmayacağım, bırakıp gidiyorum, der. O zaman çorbacı kâğıdı çıkarır; biz o zamanlar böyle pazarlık yapmıştık, der. Çoban; dört güne bir ekmek yetmiyor, niçin aç kalayım, ben gidiyorum, der. Sonra bu köse, sırtına altı kayış vurun, diye hizmetkârlarına emreder. Sırtına altı kayış vururlar, çoban ölür. Oğlanın kardeşleri bakarlar, büyük kardeşleri dört yıl, beş yıl gelmez. Sonra küçük kardeşleri ben de gurbete gideyim, der. O

dädi kiçik xardaşı män dä kitäyim ğurbätä. Soñ o da çıqtı käldi gänä o şähärä. O da çorbacı arap gäzär ädi. Käldi gänä o kösäyä ras käldi. Kösä dädi oña ırğat yürmässiñmi maña dädi. O dädi yürürüm. O da baqtı-ki kösä adam dır, babasınıñ wasiyäti tüştü aqılına. Amma gänä utandı közündän çıqmaya gänä xismät ätti kirdi ırğata, onu da aldı, äwinä kötürdü. Xoyunları gänä köstärdi o xoyunları baqarsın! dädi. O dädi baqarım. Bunan daha kä'at yaptı dört künä saña köpäklärä män wäririm bir ökmäk, dört kün yätişsin. Kä'at bäwlä xail oldu. Soñ wärdi oña bir ökmäk, aldı xoyunnara kitti. Wardı daha çoban, aldı ökmäyi gändi aşadı gänä köpäklärä wärdi. O künü axşamda ökmäk bitti. Axşama xoyun äwä kätirdi. Soñ sabax oldu gänä, soñ dädi çorbacı bir ökmäk dahın wär! dädi. O zaman çorbacı dädi: bizim awlä pazarlıq war dır. Män dört kündä bir ökmäk

da çıkar yine o şehre gelir. Orada çorbacı Arap geziyordu. Küçük oğlan da yine o köseye rast gelir. Köse ona, benim ırgatım olur musun, diye sorar. O, olurum, der. Oğlan bakar ki bu köse adamdır, babasının vasiyeti aklına gelir. Sözünden çıkmaya utanır, ırgat olarak çalışmaya başlar. Köse onu da alır evine götürür. Yine koyunları gösterir, bu koyunlara bakacaksın, der. O, bakarım, der. Bu oğlanla da “dört gün için sana ve köpeklerime bir ekmek veririr, yettirirsin” diyen anlaşmayı yapar. Böylece kâğıda razı olur. Sonra köse ona bir ekmek verir; o, koyunları alır gider. Çoban bird aha gider, ekmeğini alır hem kendi yer hem köpeklere verir. O günün akşamına ekmek biter. Akşama koyunu eve getirir. Sonra yine sabah olur, çoban; çorbacı bir ekmek daha ver, der. O zaman çorbacı; ben dört günde bir ekmek vereceğim diye bizim pazarlığımız var, derv e ekmeği vermez. Çoban; niye kızıyorsun Çorbacı, ekmek ver, kızarsan men senin sırtına altı kayış

wäräcäyim. Çorbacı wärmädi. Näçün darıldıñ çorbacı ökmäk wär! dädi, darılsañ män altı xayış alırım arqañdan. Soñ wärdi ökmäk. Ondan soñ är kündä bir ökmäk wärdi. Soñ aldı xoyunları çıqtı gänä daha. Baqtı dağda bii alma därägi ras käldi. Däräk düklü alma ädi. Çıqtı çoban däräyä, xaqtı däräyä, almalar yärä töküldü xoyunlar kördü alma warın, çapıştı xoyunlar, başladı şu almanı aşamaya. Yaxşı almaları yädi xoyunlar. Soñ çoban däräktän tüştü. Näçün yaqşı almaları xoyun aşadı çoban darıldı, açuulandı. Aldı bu çoban tayağını urdu, urdu xoyunlarınıñ on bäş yiirmä danä xoyun öldürdüü. Gänä axşama çoban xoyunlarnan äwä gäldi. Baqtı çorbacı xoyunuñ yarısı yoqtur. Sordu dädi xoyunları nä ätti. O dädi män almanı tüşürdüm xoyunlarıñ yädi. Män ökäländim urdum oları öldürdüm. Çorbacı dädi näçün öldürdüñ darıldı. Soñ çoban ondan altı xayış arqasından vururum, der. Çorbacı ekmeği verir. Çorbacı ondan sonraki her gün, bir ekmek verir. Çoban yine koyunları alır, çıkar. Dağda bie elma ağacına rast gelir. Ağaç elma yüklüdür. Çoban ağaca çıkıp vurur; elmalar yere dökülür. Koyunlar elmaları görüp aceleyle gelirler ve elmaları yemeğe başlarlar. Güzel elmaları koyunlar yer. Çoban ağaçtan iner. Güzel elmaları niye koyunlar yedi, diyerek çoban öfkelenir. Bu çoban eline sopayı alır, koyunlara vurur ve koyunlardan on, on beş tanesini öldürür. Çoban yine akşama koyunlarıyla eve gelir. Çorbacı bakar koyunlarının yarısı yoktur; koyunların yarısını ne yaptın, diye sorar. O:

-Ben elmaları düşürdü, koyunların onları yedi. Ben öflekelendim, onları vurup öldürdüm, der.

Çorbacı, niye öldürdün diye gücenir. Çoban da onun sırtına altı kayış vurur. Çorbac ölür. Çoban da bu memleketi terk edip kendi memleketine döner.

aldı. Soñ çorbacı öldü. Çoban da braqtı bu mämläkäti gändi mämläkätinä kitti.

6) Yabanaqtaki Doquz Kösänän Taqıldaki Bir Kösä.

Yabanaqta doquz kösä war ädi. Taqılda bii kösä war ädi. O Yabanaqtaki doquz kösäläri birär sığırları war ädi. Taqındaki bii kösäyä bir sığır war ädi. Son Yabanaqtaki doquz kösä çoban tutar ädilär, o Taqıldaki kösä bir sığırı o çobana wärir ädi. Ayı bitär ädi onuñ aqın wärir ädilär doquz yabanaqtaki kösälär. O Taqıldaki kösä çoban aqçasın wärmäz ädi. Soñ är zaman bäwlä yapar ädi. Soñ o doquz kösä dädi: Taqıldaki käsäniñ sığırın öldüräyik ol näçün wärmäz aqçaları dädi. Taqıldaki kösägi äşitti bu laqırı. Soñ tuttu gändi sığırın soydu. Gändi çıqtı başqa diyar xaçtı. Äki üç yıl üstünä käldi äwinä. Amma çoq ahça xazanıp käldi. Soñ o

6) Yabanaktaki Dokuz Köse ile Takıldaki Bir Köse

Yabanak'taki dokuz köse, Takıl'da bir köse vardı. O Yabanak'taki dokuz kösenin birer sığırları vardı. Takıl'daki bir kösenin de bir sığırı vardı. Yabanak'taki dokuz köse bir çoban tutar; Takıl'daki köse de bir sığırını bu çobana verir. Ay bitince Yabanak'taki dokuz köse onun hakkını verirler. O Takıl'daki köse çobanın parasını vermez. Her zaman böyle yapar. Sonra dokuz köse; Takıl'daki köse niçin parasını vermez, onun sığırını ödürelim, derler. Takıl'daki köse bu sözleri işitir, kendi koyununu keser ve başka diyara kaçar. O; iki üç yıl sonra evine çok para kazanıp gelir. Sonra o Yabanak'taki dokuz köseler, ona hoş geldin demeye giderler, görürler ki; o köse çok para ve çok mal ile gelmiştir.

Yabanaqtaki doquz kösälär oña xoş käldiyä käldilär, baqtılar o kösä çoq mal çoq paranan käldi. Soñ dädilär ay xardaş bu xadar mal parayı naslı ätip xazandıñ. O dädi-ki: bu parayı xolayğan xazandım. -Ya nasıl ättiñ? dädi. Siz mäniñ sığırımı öldüräcäyä ädiñiz siz. Män soydum gändi dädi, täriyini aldım, täriyi-ci tasma çıqardım kötürdüm Istambula, onda onuñ arşını bir altın ätär, dädi. Bu kösälär ayttı: bizdä soyarıq sığırlarımızı bizdä çıqarırıq äwlä tasma kötürürük Istambula satarıq. Äyi yaparsın! dädi. Soñ soydular olar sığırını, tasma çıqardılar, kötürdülär. Istambula gäzdirdilär Istambulıñ bazarını. Kimsä onu almadı. Yaramaz şäyni kim alır? Soñ xayttı kösälär, käldilär äwläriyä. Soñ da dädilär warayıq kösäyi öldüräyik! dädi. Soñ gäcä käldilär kösäniñ äwinä. Taqıldaki kösä äwdä yatır ädi. Soñ bularıñ käldigini duydu, çıqtı äwdän xaçtı tutamadı. Äy

Onlar, ay kardeş bu kadar parayı nasıl kazandın, diye sorarlar. O, bu parayı kolaylıkla kazandım, der. Onlar, ya nasıl kazandın, derler. O:

- Siz benim sığırımı öldürecektiniz. Ben ısğırımı kendim öldürdüm, derisini aldım, derisinden tasmayı çıkardım ve İstanbul'a götürdüm. Orada onun arşını bir altın eder, diye cevap verir.

Bu köseler; biz de sığırlarımızı keseriz, bizde onun gibi tasmalarını çıkarırız, İstanbul'a götürürüz, satarız, derler. O köse, iyi yaparsınız, der. Sonra onlar koyunlarını keserler, tasmalarını çıkarırlar, İstanbul'a götürürler. İstanbul'da bütün pazarı gezdirirler ama kimse onların sığırlarının derisini almaz. Gidelim, köseyi öldürelim, derler. Gece kösenin evine gelirler. Takıl'daki köse evinde yatıyordu. Bunların geldiğini duyar, çıkıp evinden kaçar; onu tutamazlar. Diğerleri dönüp evlerine gelirler. Ondan sonra o Takıl'daki köse yedi yıl kaybolur. Sekizinci yıl gene evine gelir. Bu

xayttılar, gänä käldilär äwlärinä. Ondan soñ o Taqıldaki kösä yädi yıl ğayıp oldu yöyüldü. Säkizinci yılı gänä käldi äwinä. Gänä äşittilär bu kösälär Taqıldaki kösä gänä äwinä käldi. Änä dädilär gänä warayıq xoş käldiyä käldilär. Şindi oña baqtılar dahın çoq mal çoq para kätirdi. A kösä xardaş bu xadar malı bu xadar parayı-sän xandan bulduñ naslı xazandıñ? O zaman o kösä dädi: siz bilmäsiniz Istambulda çoq aqça ätär. Bu kösälär dädi: näçiq aqça ätär onda. O kösä dädi: Istambulda kösäniñ boqunu bir dirämi bir altın, dädi. Kärçäkmi söylärsin? dädilär. - Kärçäk, dädi, äwlä dädi. Soñ bular xayttılar äwinä käldilär häpsä bir bardaq bu şäynän toldurdular. Istambula satacaqa kötärdilär. Kirdiiar Istambul bazarına. Ä qıçırdılar kösä boğu alıñ! kösä boğu alıñ! soñ bazar xalqa käldi baqalar bardağını tanımayırlar, soñ bir baqaym däp parmağın batar bir parça burnuna

köseler yine işitirler ki Takıl'daki köse yine evine gelmiş. İşte yine, hoş geldine gidelim, derler. Gittiklerinde ona bakarlar, daha çok mal ve para getirmiş. Onlar; a köse kardeş, bu kadar malı, bu kadar parayı sen nerden buldun, nasıl kazandın, diye sorarlar. O zaman o köse; siz bilmezsiniz, İstanbul'da çok para eder, der. Bu köseler, orada ne para eder, diye sorarlar. O köse; İstanbul'da kösenin bokunun bir diremi bir altın, der. Gerçek mi söylüyorsun, derler. O köse, gerçekten böyle, der. Sonra bunlar dönerler, evlerine gelirler, hepsi bir bardak bu şeyden doldururlar. İstanbul'a satmaya götürürler. İstanbul pazarına girerler. "Köse boku alın, köse boku alın!" diye bağırırlar. Sonra pazar halkı gelip bakar, bu şeyi tanıyamazlar. Bir bakayım diye prmağını batırıp bir parça burnuna tutup koklar, bakar ki boktur. Bardakları köselerin başına dökerler. Bunlar daha da öfkelenirler. Haydi doğru Takıl'daki köseye varalım, öldürelim, derler. Doğru onun

xoqladı, baqtı boq tur. Soñ bardaqlarını kösäläriñ başlarına töktülär. Soñ bular daha ökäländilär. Ayda doğru waracaq Taqıldaki kösägä, öldüräyik. Sürdülär, käldilär doğru onu äwinä käldilär. O kösä günä duydu käldiklärini günä xaştı tutamadı, üç yıl daha gäzdi urbätä. Günä xayttı, käldi äwinä Yabanaqtaki kösälär günä äşitti gäldigin. Ayda günä warayıq onu xoş käldinä. Soñ käldilär tuttular o kösäni öldüräcäklär. Soñ Taqıldaki kösä dädi-ki: män bäwlä urup öldürmäñiz. Ya naslı yapayıq? dädiilär, mana bir sandıq yaptırıp üstünä bii dälik däliñiz mäni sandıqçä xoyuñuz soñ sandıqnı muxlañız, soñda bu sandıqnı däñizä tüşürüñüz! dädi. Soñ sandıq yaptılar dälik däldilär, kösäni içäri xoydılar, däñizä tüşürdülär. Amma däñizä kötürüp atlandılar yalanıñ känarına xoydular. Şindi dädi kösä sandıq içindä. Mäni nä yapacaqsız bilirsiñizmi dädi. Bu doquz evine varırlar. O köse yine bunların geldiklerini duyar, yine kaçar; tutamazlar. O üç yıl daha gurbette gezer, yine döner evine gelir. Yabanak'taki köseler onun geldiğini yine işitirler. Haydi yine hoş geldine gidelim, derler. Takıl'daki köse, beni böyle öldürmeyin, der. Onlar, ya nasıl yapalım diye sorarlar. O:

- Bana bir sandık yaptırıp üstüne bir delik delin. Beni sandık içine koyun, sonra sandığı mıhlayın, bu sandığı denize atın, der.

Bunlar; sandık yaparlar, delik delerler, köseyi içeri koyarlar, denize indirdiler. Ama denize götürüp atladılar, ağaçsız yere bırakırlar. Köse; şimdi beni ne yapacaksınız biliyor musunuz, diye sorar. Bu dokuz köse, ne yapalım, derler. O, gidin ormandan birer sırık kesin de buraya gelin, der. Onlar sırık kesmeye giderler. Onlar gittikten sonra bir çoban bir sürü koyunu yıkanmaları için denize getirir. Bu sandık içinde olan köse, koyunların sesini işitir. Çoban sandığa yakındır. Köse,

kösä dädilär-ki: nä apayıq. Warıñ läyladan birär sırıq käsiñ dä käliñiz mında. Olar kittilär sırıq käsmäyä. Olar kätiktän soñ bii çoban kätirdi bir sürü xoyun dañizä yumaya. Bu sandıq içindä olan käsä äşitti qoyunlarıñ säsini. Çoban yaqın ädi sandığa. Kösä başladı sandıqtan qıçırmaya. Çoban käldi, baxtı sandığı. Kösä dädi sandıq içindä: män fälan ağanıñ xızını almam! Män fälan ağanıñ xızını almam, däp qıçırır. Çoban sordı kösäni: nasıl ağanıñ xızıdır män alarım sän almasañız. Sän alsañ çıqar mäni sandıqtan, kir bu sandığa sän. Soñ çoban söktü, aştı sandığı, soñ dädi: säni bu sandığa näçün qoydular. Maña fälan ağanıñ xızını wärirlär, män almadığım üçün bu sandığa qoydular. Çoban dädi sän almasañ män alırım dädi. Kösä dädi alsañ xızını kir sandığa. Soñ çoban kirdi sandığa. Kösä xapattı muqladı gänä sandıqnı. Çoban içindä xaldı. Kösä çobanıñ xoyunu

sandıktan bağırmaya başlar. Çoban gelir, sandığa bakar. Köse, sandık içinde “Ben falan ağanın kızını almam! Ben falan ağanın kızını almam!” diye bağırır. Çoban; Hangi ağanın kızıdır, sen almazsan ben alırım, diye köseye sorar. Köse; sen alacaksan beni bu sandıktan çıkar, sen bu sandığa gir, der. Sonra çoban mıhları söker ve sandığı açar; seni bu sandığa niçin koydular, diye köseye sorar. Köse; bana falan ağanın kızını verirler, almadığım için beni bu sandığa koydular, diye cevap verir. Çoban, sen almazsan ben alırım, der. Köse, kızı alacaksan sandığa gir, der. Çoban sandığa girer. Köse sandığı kapatır, yine mıhlar. Çoban içinde kalır. Köse, çobanın koyunlarını alıp evine gelir. Sırık kesmeye giden köseler gelirler, dokuz yumuşak deri ile sandığı denize sürerler. Sandık su dolar ve suyun dibine batar. O köseler dönerler evlerine gelirler. Yine işitirler ki; o Takıl’daki köse evine bin tane koyun getirmiş. Haydi gidelim, gerçek midir öğrenelim, diye

äwinä aldı, käldi. Sırıq käsmäyä kitkän kösälär käldilär, däñizä doquz sürükpän sandıqnı sürdülär däñizä. Sandıq toldu su kitti suyuñ tübünä. O kösälär xayttılar käldilär äwlärinä. Gänä äşittilär-ki o Taqıldaki kösä biñ baş xoyun äwinä kätirdi. Ayttılar: ayda barayıq sayımı dır kärçäkmi dir? Käldilär, baqtılar kärçäk ädi. Kirdilär äwä baqtılar kösä äwdä. Ä, dädilär, kösä xardaş biz säni däñizä attıq bu xoyunlarıñ närädän aldıñ? O kösä dädi-ki: bulara däñiz tübü xoyun tolu. Män anda tübünä tüştüktän soñ böldüm bir parça xoyun, aldım, käldim. Ä kösä xardaş dädilär. Sän kärçäkmi söylärsin. O dädi-ki: kärçäk, äwlä dir, dädi. Bizdä yaptırayıq bir sandıq. Birär sandıq, doquz sandıq yaptırdılar. Olar kätirdilär sandıqları däñiz känarına tizdilär. Soñ bu Taqıldaki kösä, yabanaqtaki kösäläri kätirdi sandıqlarıñ yanına. A dädi-ki: kiriñ! sandığa kirdilär, xapattı

konuşurlar. Gelirler, bakarlar; gerçektir. Girip eve bakarlar, köse evdedir. Ee köse kardeş, biz seni denize attık; bu koyunları nereden aldın, derler. O köse bunlara: “Denizin dibi koyun dolu. Ben oraya düştükten sonra, bir kısım koyunu ayırdım, aldım geldim.” der. Onlar, gerçek mi söylüyorsun, diye sorarlar. O köse, gerçekten böyledir, der. Onlar, biz de yaptıralım birer sandık, derler. Birer sandıktan dokuz tane sandık yaptırırlar. Onlar sandıkları deniz kenarına getirip dizerler. Sonra bu Takıl’daki köse, Yabanak’taki köseleri bu sandıkların yanına getirir. Sandıklara girin, der; onlar sandıklara girerler. Sandıkların kapaklarını kapatır, hepsini mıhlar, sonra her sandığa delik açar, denize atar. Hepsi su dolar ve denizen dibine giderler. O dokuz kösenin hepsi boğulur, deniz dibinde kalırlar. Takıl’daki köse, başını onlardan kurtarır.

qapaqlarını sandığıñ, muqladı häpsini, soñra däldi dälik här sandığa, attı däñizä, häpsi toldu, kitti däñiz tübünä. Şindi o doquz kösä häpi boğuldu ğarq olup, xaldılar däñiz tübündä. Taqıldaki kösä başını olardan qutardı.

8) Zülbüyar xız.

Bir adamıñ war ädi bii waqıtta üç oğlu. Soñ babası öläcäktä çağırdı aları yanına. Onuñ oğlanlarınıñ säna'atı awcı ädilär. Soñ babaları olara wasiyat ätti: oğullarım! dädi -ki, nä zaman awa çıqarsañız kün doğuşuna daha kitmäñiz! dädi. Ä batar tarafa gäziñ! Babası öldüktan soñ känä awa çıqtılar. Dağlarıñ är tarafına käzdilär iç bii aw bulamadılar. Soñ bii kün dädilär-ki bir büyük xardaşları: biz bu taraflarda dağda aw tabamadıq, şindi män kitäyim kün doğuşuna. Soñ aldı bärabär on adam häpsi atlı, kittilär kün doğuş tarafına. Wardılar bii yärä,

8) Zülbiyar Kız

Bir zamanlar bir adamın üç oğlu varmış. Babası öleceğini anladığı zaman onları yanına çağırır. Onun oğlanlarının zanaatı avcılıktı. Babaları onlara:

- Oğullarım, ne zaman ava çıkarsanız doğuya gitmeyin, batıya gidin, diye vasiyet eder.

Onlar babası öldükten sonra yine ava çıkarlar. Dağaların her tarafını gezerler, hiçbir av bulamazlar. Bir gün büyük kardeşleri; biz bu taraflarda dağda av bulamadık, şimdi ben doğuya gideyim, der. Sonra hepsi atlı on adamı da yanına alıp doğuya gider. Bir yere varırlar, akşam olur. Akşam olduktan sonra gece bakarlar bir

axşam oldu. Axşam olduqtan soñ baqtılar gäcä bir at käldi. Baqtılar üstän bii adam bii kiçicik adam äki xarış boyu war ädi dört xarış saqalı war ädi. Ciidii buları xalqıñ däp xamçınan aydadı kitti. Şin bu kiçik xarındaşı baqtı-ki üç kün bäş kün bu büyük xardaşları kälmädi. Soñ ortancı xardaşı dädi: şindi män kitäyim kün doğuş tarafına. O da aldı doquz ayaqtaş, kittilär, olarda wardılar äki kün gäzdilär tarafın, wardılar bii çäşmä yanına axşam oldu. Onda xonaq oldular. Baqtılar känä gäcä bii atlı adam käldi. Äki xarış boyu war, dört xarış saqalı war bii adam ädi. Bular qazanları astılar yämäk pişirir ädilär. O adam olarıñ yämäkläri yädi, soñ çıqardı gänä qamçıyı, urdu, oları aydadı, ondan kitti, olarıda yöydü. Şin bir dä xaldı äñ kiçik xardaşları. Üç kün, bäş kün baqtı o xardaş-ta kälmädi. Şin kiçik xardaşta dädi-ki: män dä kitäyim. O da alda doquz at bärabär, o da çıqtı kitti, anda

at gelir. Bakarlar atın üstünde boyu iki karış, sakalı dört karış küçük bir adam vardır. Bunları toplar, kalkın diyerek kamçıyla sürer, gider. Küçük kardeşleri bakarlar, üç gün beş gün büyük kardeşleri gelmez. Sonra ortanca kardeşi, şimdi ben doğuya gideyim, der. O da dokuz yoldaşını alıp gider. Onlar da doğuya varıp iki gün gezerler, bir çeşmenin yanına varırlar, akşam olur. Orada konaklarlar. Bakarlar yine gece atlı bir adam gelir. Bu adamın iki karış boyu, dört karış sakalı vardır. Bunlar o sırada kazanları asmış yemek pişiriyorlardı. O adam onların yemeklerini yer, sonra yine kamçısını çıkarır, onlara vurur, onları sürerek oradan gider ve onları da ortadan kaldırır. Şimdi sadece en küçük kardeşleri kalır. Üç gün, beş gün bekler, o kardeşi de gelmez. Bu en küçük kardeş de, ben de gideyim, der. O da yanına dokuz atlı alır ve çıkar gider; yine o dağda üç beş gün gezer, av vurur. Yine o çeşmenin yanına varırlar, konaklarlar, yine kazan asarlar;

wardı o da günä o dağda üç kün bäş kün gäzdi aw urdu. Wardılar günä o çäşmäniñ yanına, günä xonaq oldu, günä xazan astılar, baxtılar günä gäcä bii adam käldi äki xarış boyu, dört xarış saqalı war ädi. Käldi o adam günä olarnıñ xazanların cidi, yädi häpsini. Çıqardı bälindän xamçıyı, günä başladı oları xamçınän urmaya. O doğus ayaqtaşı aldı, kitti günä, o kiçik xardaşları o waxıtta bii yärdä saqlandı, o kişi onu körmädi. Soñ yattı anda. Sabah oldu o oğlan aldı tüştü yola atıñ izlärini baqıp kitär ädi. Bii kün äki kün yürür ädi o yolda, soñ wardı bii çöl yärdä bii çağıra ras käldi. Soñ wardı çadırıñ yanına o oğlan, aştı pärdäsini xapusından, baxtı içäri bii xarı turdu. Sälam wärdi, kirdi içäri, xarı dädi-ki: ä balam bu yolda xuş uçmas sän nasıl olup tüştüñ? nä al tüştü başıña. -Bir kimsä, dädi, äki xardaş ğayp ätti, yöydü bu yoldan käştilär sän körmädiñmi? Xarı dädi-ki: oları kim aldı, bu yolnän gece yine bakarlar ki boyu iki karış, sakalı dört karış olan bir adam gelir. O adam onların kazanlarını toplar, hepsini yer. Belinden kamçıyı çıkarır, yine kamçıyla onlara vurmaya başlar. O dokuz yoldaşı alıp gider, o küçük kardeşi o anda bir yere saklanır; o adam onu görmez. O, orada yatar. Sabah olur, o oğlan atını alıp yola koyulur, adamın atının izlerine bakarak gider. Bir gün, iki gün o yolda gider, sonra bir çölde bir çadıra rast gelir. O oğlan çadırın yanına varır, çadırın perdesini kapısından açar, bakar ki içeride bir kadın durur.Selam verir, içeri girer. Kadın:

- Yavrum, bu yolda kuş uççmaz, sen nasıl olup da geldin? Başına ne iş geldi? der. Oğlan:

- Bir adam, iki kardeşimi kaybetti, yok oldular. Bu yoldan geçtiler, sen görmedin mi? diye sorar. Kadın:

- Onları kim alıp bu yoldan geçirdi? der. O zaman oğlan:

- Ufacık bir adam; iki karış boyu, dört karış sakalı var, der.

käçirdi? -O zaman dädi: bir ufacıq adam äki xarış boyu war, dört xarış saqalı war, dädi. Ä balam, dädi, o, dädi, adam däyil, oña däylär Zülbüyar xız, o tilsimnän gäzär, dädi. -Sän dädi bir üç bäş kündä yürsäñ bii çadıra daha ras gälirsin. O çadırda turan xarı mänim ortancı äppäm dädi. Oña sorarsın, dädi, bälki onuñ tilsimin o bilir, dädi. Soñ sawluqlaştı, çıqtı çadırdan. Kitti üç bäş kün yürdi, wardı, buldu, o bii çadıra ras käldi. Wardı gänä çadıra, qapusunu aştı, baqtı içäri, bii xart çadı xarı war ädi. Sälam wärdi, gänä o äliikim sälam dädi. Yılan bağırınän xuş xanatınnän bu yärä kälmäyä mümkün däyil dädi, sän nasıl käldiñ? dädi. O dädi: mänim äki xardaşım ğayp oldu nışañları bu yolda körünür ädi buradan sänki käçmädi körmädiñmi? dädi. O dädi: oları bu yoldan kim kötürdü? Oğlan dädi: bir ufacıq adam, dädi, äki xarış boyu, dört xarış saqalı böylä bir adam. A, dädi,

Kadın:

- A oğlum, o adam değildir, ona Zülbiyar kız derler. O, tılsımıyla gezer. Sen üç beş gün daha gidersen bir çadıra rast gelirsin. O çadırda yaşayan benim ortanca ablamdır. Ona sorarsın, bekli onun tılsımını o bilir, der.

Bu oğlan üç beş gün daha gider, o çadıra rast gelir. Yine çadıra gelir, kapısını açar, içeri bakar, yaşlı bir kadın vardır. Kadın; yılanın bağrıyla sürünerek, kuşun kanadıyla uçarak bu yere gelmesi mümkün değildir; sen nasıl geldin, diye sorar. O oğlan:

- Benim iki kardeşim kayboldu, izleri bu yolda görünüyor, geçtiklerini görmedin mi, diye sorar. Kadın da, onları bu yoldan kim götürdü, diye karşılık verir. Oğlan; ufacık bir adam, iki karış boyu, dört karış sakalı olan öyle bir adam, der. Kadın:

- A, o adam değil, o Zülbiyar kızdır. Şimdi ben onun tılsımını bilemem. Üç beş gün daha yürürsen bir çadıra daha

o adam däyil o Zülbüyar xız ädi. Soñ şindi onuñ tilsimin bilämäm dädi, üç bäş kündä yürürsäñ bir çadıra daha ras kälirsin, anda tura mänim äñ büyük äppäm, çadılarıñ piri o-dur, dädi, o bilsä o-dur, dädi: onuñ tilsimi. Soñ çıqtı o aradan sawluqlaştı, çıqtı gänä yola. Üç bäş kün dahın yürüdü. Wardı, gänä çadırı buldu. Wardı, çadırıñ xapusunu aştı, gänä baxsa içäri, bii xart yüz yaşına bii çadı xarı war ädi. Sälam wärdi o xarı dädi: alikim sälam dädi. Sän, dädi, bu aradan nasıl tüştüñ, o dädi-ki: mänim äki xardaşı ğayp oldu, onu ararım dädi. Nışañları bu yolda körünür, dädi. O xarı: kim kötürdü? bu yolnän? kördüñmü? Bu dädi: bir ufaq adam äki xarış boyu war dört xarış saqalı war bir adam onu kötürdü. - O adam adam däyil, o Zülbüyar xız dädi: o tilsimnän gäzär dädi. Onuñ sarayı, dädi, üç künlük yol yürsäñ onuñ sarayına warırsıñ; onuñ tilsimläri çoq, rast gelirsin, orada yaşayan benim en büyük ablamdır. O, çadırların piridir, Zülbiyar kızın tılsımını bilse bilse o bilir, der.

Oğlan kadınla vedalaşıp oradan ayrılır, yola çıkar. Üç beş gün daha yürür. Gelir, çadırı bulur. Çadırın kapısını açar, yine içeri bakar ki yüz yaşında yaşlı bir kadın vardır. O kadın selam verir, oğlan da Aleykümselam, der. Kadın; sen buralara nasıl geldin, diye sorar. Oğlan; benim iki kardeşim kayboldu, onları arıyorum, izleri bu tarafta görünüyor, der. Kadın; onları bu yoldan kim götürdü, gördün mü, diye sorar. Bu oğlan; ufak bir adam, iki karış boyu ve dört karış sakalı olan bir adam onları götürdü, der. Kadın:

- O adam adam değildir, o Zülbiyar kızdır, tılsımıyla gezer. Üç günlük yol yürürsen onun sarayına varırsın. Onun tılsımları çoktur, ben sana onun tılsımlarını öğretirim. Sen buradan çıkıp üç gün yol gideceksin. Onun sarayına yaklaştığında orada zincirli bir köpek görürsün, onun önünde biraz ot var, o otu al,

dädi, onuñ tilsimi män saña ögrätirim, dädi. Sän buradan şindi çıxarsın kitärsin üç kündä. Nä zaman sän onuñ sarayına yaqın warırsın, anda, dädi, bir köpäk zäncirli, oña ras kälirsin, onuñ ögündä bir az piçän yatırgän war onuñ ögündän piçänni al! Dädi braq oña bir parça ät. Andan käçärsin! dädi. Soñ bii qoyun ras kälirsin, o da zäncirli, onuñ ögündä kämik war, soñ bu kämiki alırsın aña piçän braqırsın. Onan da käştiktän soñ saraya warırsın. Ülä alnında war, dädi. O zaman o uyur, onuñ war xarawulları, olar häpsi o zaman yuqlarlar. Zülbüyarıñ gändi yatır, sarayınıñ xapusu açıq olur, hangi xapu açıqtır Zülbüyar onda dır. O yuxlar o säni uyanıp kärdük waxıt onuñ tilsimi buzulur dädi. Sän onu alırsın o da säni alır. Şindi bu yiyit kitti üç kün gäçti wardı, köpägi buldu, köpägä ät piçäni aldı, daha yola kitti, qoyunu buldu, kämigi aldı oña piçän wärdi. Üylä waxtında saraya

köpeğe bir parça et bırak. Oradan geçince bir koyuna rast geleceksin. O koyun da zincirlidir, onun önünde de kemik vardır, bu kemiği alıp ona otu bırak. Oradan da geçtikten sonra saraya varırsın. Öğleden önce oraya var. O zaman Zülbiyar kız uyuyor olur. Onun nöbetçileri vardır, o saatlerde onların hepsi uyurlar. Zülbiyar kendi yatarken sarayın kapısı açık olur, Hangi kapı açıksa Zülbiyar oradadır. O, uyanıpo seni gördüğü zaman onun tılsımı bozulur. Sen onun olursun, o da senin olu, der.

Şimdi bu yiğit gider, üç günde varır. Köpeği bulur, köpeğe et verip önündeki otu alır. Biraz daha gider, koyunu bulur; onun önündeki kemiği alır, ona otu verir. Öğlen vaktinde saraya varır, bir kapıyı açık bulur, içeri girer; Zülbiyar uyuyordur. Oğlan onun karşısında durur, Zülbiyar uyanır ve oğlanı görür. Orada tılsımı bozulur. Zülbiyar kalkar, oğlana sarılır; oğlan da Zülbiyar'a sarılır. Ee birbirlerini severler, kırk gün orada yerler içerler. Kırk gün, kırk gece düğün edip

wardı, bir qapu açıq buldu, kirdi Zülbüyar yuxlar ädi. Oğlan turdu xarşısında Zülbüyar uyandı, kördü, andan tilsimi buzuldu. Zülbüyar xalxtı oğlanı sarındı, o oğlan Zülbüyarı sarındı. Ä biri birinä mähäbbat oldular bir xırx kün onda yädilär, iştilär. Xırx kün gäci toy dügün ätip bir birini aldılar.

evlenirler.

9) Üzänbaş xalqı

Üzänbaşta bir Axmät axay war ädi bir kün köyndüñ bir camağatıñ biri käldi Axmät axaya, dädi mänim bügün bir kärtmämi aldı bir xarğa, Handan alayım o körtmämi? dädi. Män o körtmäyi dört parça yapar ädim dört misafir atqarır ädim. Axmät axay dädi: ay camağat atlanıñız! Här käz atına mindi xara xarğayı tutmaya, gäzdilär gäzdilär. Läyla başında xarğayı tuttular Axmät axay da bärabär, dädilär: ay bu xarğayı nä yapayıq? Axmät axay dädi: bir bardaq kätiriñiz! Bardağı kätirdilär. Xarğayı bardağa

9) Özenbaş Halkı

Özdenbaş'ta bir Ahmet akay vardı. Bir gün köyünün cemaatinden biri Ahmet akaya gelir:

-Bugün bir karga benim armudumu aldı, o armudu nerden bulacağım? Ben o armudu dört parça yapıp, dört misafir ağırlayacaktım, der.

Ahmet akay; ey cemaat, atlarınıza binin, der. Herkes kara kargayı tutmak için atına biner, gezerler, gezerler. Kargayı *Leyla* başında Ahmet akayla beraber tuttarlar; bu kargayı ne yapalım, der. Ahmet akay, bir bardak getirin, der. Bardağı getirirler, kargayı bardağa koyarlar. Ahmet

xoydular. Barıñız Boyqa xayasına çıqıñ? Bardağı yuwalatıñ qayadan aşada. Bardaq qırıldı, bardaq da uştu xarğa da uştu, xıçırıp uştu. Camağat dädilär: ya ölmödü xarğa. Axmät axay dädi: xaç kärät qıçırdı xarğa? Camağat dädi: äki qıçırdı. -Üç xıçırğay ädi xarğa, ölgäy ädi. Äki xıçırğanda xarğanıñ başı aylanmış. Andan soñ Läylaça tuman tüştü, Üzänbaşlar yöyüldülär, adaştılar, soñ wardılar qaya başına. Xayada tuman oldu däñgiz kibi. Soñ dädilär ayda yapayıq bir sandal. Soñ bii käsäk ağaç kästilär; kätirdilär bii yärä, başladılar bii sandal yapmaya. Sandalı yaptılar, bitirdilär. Soñ dädilär özdüriiq. Soñ sandalı çäktilär qayanıñ üstünä soñ mindilär onu bäş on adam, soñu biriläri dädi: ä şindi siz säräräk ätäcäk, nä zaman qaytarsañız maña qırmızı gämini kätiriz. Soñ uzatmamaya sandalnı itädilär, kitti qayadan aşa, tüştü Fuliyä, darıldı sandal, adamları häpsi

akay; gidin, Boyka kayasına çıkın, bardağı kayadan aşağıya yuvarlayın. Bardak kırılır, bardak da uçar, karga da bağırarak uçar. Cemaat; karga öldü mü, diye sorar. Ahmet akay cemaate; karga kaç kere bağırdı, der. Cemaat, iki kere bağırdı, der. Ahmet akay; üç kere bağırsaydı, ölecekti, iki kere bağırınca karganın başı dönmüş, der. Ondan sonra sis çöker, Özenbaşlılar kaybolurlar, yollarını kaybederler, sonra kaya başına varırlar. Kaya da deniz gibi sis olur. Sonra haydi bir sandal yapalım, derler. Birkaç ağaç keserler, bir yere getirirler, bir sandal yapmaya başlarlar. Sandalı yapıp bitirirler. Yüzdürelim, derler. Sandalı kayanın üstüne çekerler, ona on beş adam biner. Sonunda birileri; ee siz dolaşacaksınız, bana ne zaman dönerseniz kırmızı gemiyi getiririz, dedi. Sonra uzatmamak için sandalı kayadan aşağıya itelerler. Sandal Fuli'ye düşer, dağılır ve adamların hepsi ölür. Rüzgâr olur; sis açılır. Bir de bakarlar ki kayanın dibinde ne

öldü. Soñ lüzgâr oldu, tuman açıldı. Baqsalar qayanıñ tübünä nä däñiz war nä bir şiv Ay, dädilär, bu däñiz nä oldu? bälli, dädilär o bii däñizä kitti.

deniz var, ne başka bir şey. Ay, bu deniz ne oldu, diye sorarlar kendilerine. Belli ki o başka denize karıştı, derler.

6. BÜYÜK LAMBAT

Padışahıñ küçük oğlu.

Xaplı xuplu bağalar
xanatlandı uçmaya,
däñizdäki balıxlar
kiir atıptı gäçmäyä.
Ax mäçitiñ minäräsi
ägildi salğırdan süçmäyä,
Tuttum piräniñ birsini.

Wurdum aşaa soydum, altmış oqa äti gäldi, yätmiş oqa mayı gäldi, aldı çızmalar arını, gidä gidä gittim, alt'ay bir güz gittim, aylandım baxtım gänä boyı yär gittim. Wara wara wardım, bir şähärä wardım, şindik aldım bir dipsiz xazan, aldım bir tüfäk, çıqtım, wardım, bir tawşan wurdum, saldım, xazanıñ dibi yoq, üstünän xoydum, dibinän çıqtı.

Şindi bir zamanda war äkän bir zamanda yoq äkän, bir padışah war äkän. Padışahında üç oğlu war, babası üç oğlanlarına wasiyät ätti. Män ölürsäm büyük köşä sänniñ olsun, dädi, büyük oğlum! Andan ortancı oğlum-da, dädi, küçük köşä sänniñ olsun! Daha küçük oğlum, dädi

6. BÜYÜK LAMBAT

Padişahın Küçük Oğlu

Kaplumbağalar
Kanatlandı uçmaya
Denizdeki balıklar
Kır atmıştı geçmeye
Akmescit'in minaresi
Eğildi, Salgır'dan su içmeye
Tuttum pirenin birisini.

Vurdum aşağıya öldürdüm, altmış okka eti geldi, yetmiş okka yağı geldi. Aldım çizmelerimi, gide gide gittim, altı ay bir güz gittim. Döndüm baktım yine boyum kadar yer gittim. Vara vara vardım, bir şehre vardım. Şimdi aldım bir dipsiz kazan, aldım bir tüfek çıktım gittim. Bir tavşan vurdum, koydum kazanın dibi yok, üstünden koydum dibinden çıktı.

Bir varmış bir yokmuş; bir padişah varmış. Padişahın üç oğlu varmış, babası üç oğluna vasiyet etmiş:

- Ben ölürsem büyük köşe senin olsun, büyük oğlum! Orada Ortanca oğlum , küçük köşe senin olsun. En küçük oğlum kapı eşiğinin dibi senin olsun!

Babaları yatıyor, öldü.

bosağanıñ dibi sänniñ olsun! dädi. Babaları yata öldü. Öldüktän babasını gömdülär, gömgäç soñ xayttılar, äwä gäldilär. Şindik bu üç oğlan sawät ättilär-ki: bizim babamız bir wasiyäti war, dädilär, şu wasiyäti biz baqayıx! dädilär. Soñ aldılar bir kirkä büyük oğlu büyük köşäni başladı xazmaya, xazdı, bir şäy çıqmadı. Şindik ortancı oğlan başladı küçük köşäni xazmaya bir şäy çıqmadı äkän. Şindik Küçük oğlan wardı, başladı bosağanıñ dibini xazmaya. Xazdı, çıqtı xazğan yärinäñ bosağanıñ dibindän bii küp altın. Şindik üç oğlan başladı xawğa yapmaya büyük oğlan dädi: män xazdım bir şäy çıqmadı. Ortancı oğlan dädi: män dä xazdım bir şäy çıqmadı. Sän xazdıñ, dädilär küçük oğlana, bii küp altın çıqtı, dädilär. Şindi istärik, bu küp altındı bizä dä wärirsin. Küçük oğlan, dädi, yox män sizä bu altından wärmäm, dädi. Xawğa yapayırlar. Xawğa yapqan zamanda xapudan xadı çäkäyir. Şindi xadı äşitti yolğan

Öldükten sonra babasını gömerler, gömdükten sonra dönüp eve gelirler. Bu üç oğlan; bizim babamızın bir vasiyeti vardı, şu vasiyete biz bakalım, diye konuşurlar. Sonra bir keser alırlar; büyük oğlu büyük köşeyi kazmaya başlar, kazar, bir şey çıkmaz. Şimdi ortanca oğlan küçük köşeyi kazmaya başlar, bir şey çıkmaz. Küçük oğlan varır, kapı eşiğinin dibini kazmaya başlar. Kazdığı yerden, kapı eşiğinin dibinden bir küp altın çıkar. Şimdi üç oğlan kavga etmeye başlar. Büyük oğlan, ben kazdım hiçbir şey çıkmadı, der. Ortanca oğlan, ben de kazdım bir şey çıkmadı, der. İkisi küçük kardeşlerine; sen kazdın, bir küp altın çıktı, bu küp altından bize de vermeni istiyoruz, derler. Küçük oğlan; yok, ben size bu altından vermem, der. Kavga ederler. Kavga ederlerken kapıdan kadı geçer. Kadı bunların kavgasını yoldan işitir, yanlarına gelir. Selam verir; bunalar da Aleykümselam, der. Kadı:

- Ee oğlum, bu gürültüz

xawğanı, bularıñ yanına gäldi. Sälam wärdi, älikim sälam xadı baba, dädilär bular. - Ä oğlum, dädi o oğlanlara, nä şamatañız war? siz nä xawğa yaparsız? O zamanda bu oğlanlar dädilär-ki: xadı baba bizim xawğamız nä olacaq? Bäwlä bäwlä şäy dir, dädi. Babamız wasiyät ätti: büyük oğluna büyük köşä wärdi, ortanca oğluna küçük köşä wärdi, küçük oğluna bosağanıñ dibi wärdi. Kirkäyi alıp büyük ağamız xazdı büyük köşäyi, bir şäy çıqmadı, ortancı ağamız xazdı küçük köşäyi, yana bir şäy çıqmadı. Küçük xardaşımız bosağa dibi xazdı, çıqtı bir küp altın. Şindi biz bu küçük oğlandan istärik-ki pay ätmäyä, bu altından bizä wärmäyir. Xawğamız onuñ üstündä, dädilär. O zamanda xadı dädi-ki olara: päk äyi, bu altın pay ätsäm, wärsäm xayr olurmusuñuz? dädi. A päk äyi xadı baba xayr oluruq dädilär. Xadı dädi-ki bulara: siz mağa axşama gäliñiz män sizä pay ätär wärärim, dädi. Axşama bular wardılar xadıya. Xadı

niyedir? Siz niçin kavga ediyorsunuz? diye sorar. O zaman bu oğlanlar:

- Kadı baba bizim kavgamız ne olacak? Böyle böyle şeydir. Babamız vasiyet etti. Büyük oğlana büyük köşe verdi, ortanca oğlana küçük köşe verdi, küçük oğluna kapı eşiğinin dibini verdi. Büyük ağabeyimiz keseri alıp büyük köşeyi kazdı, bir şey çıkmadı. Ortanca ağabeyimiz, küçük köşeyi kazdı yine bir şey çıkmadı. Küçük kardeşimiz kapı eşiğinin dibini kazdı, bir küp altın çıktı. Şimdi biz bu küçük oğlandan pay etmesini istiyoruz. Kavgamız bunun üstünedir.

O zaman kadı onlara:

- Peki bu altını pay etsem, versem kabul eder misiniz? der.

- Ee peki kadı baba, kabul ediyoruz derler.

Kadı bunlar; siz bana akşama gelin, ben size pay eder veririm, der. Akşama bunlar kadıya varır. Kadı; siz bana sabah gelin, derş. Sabah bunlar kadıya varırlar. Öğleya gel, der; öğleye varırlar. Yine akşama gelin, der. Şimdi onlar akşama

dädi: siz sabah gäliñiz mağa, dädi. Sabah bular xadıya wardılar, üliiyä gäl! dädi, üliiyä wardılar, gänä dädi-ki: axşama gäliñiz! dädi. Şindi olar axşama wardılar. Xadı dädi-ki büyük oğlana: oğlum, dädi, sän, dädi, büyük, büyük köşäyi sağa babañ wärdi, säni taxta mindirdi babañ. Ortancı oğlana dädi-ki: sağa babañ küçük köşäyi wärdi, säniñ büyük ağanıñ yanına wäzir ätti. Şindi bu küçük oğlana bosağanıñ dibin wärdi, onuñ içindän küp altın çıqtı, aşayıcax adam olacax. Bu söznän bularıñ dawası kästi. Şindi küçük oğlan küpü wurdu arxasına, gidä gidä gitti, alt'ay bii güz gitti, aylansa baxsa gänä boyu yär gitti. Wara wara wardı bu bii miiyanä xapusuna. Miiyanäniñ içindä içäyirlär. Soñ dädi bu: arxadaşlar bu içkäniñiz nädir? dädi. Arxadaşlar dädilär: bizim içkänimiz zämzäm suyu dır dädilär. Mülküm olmazmı bii proba yapmaya? -Olur, dädilär. Doldurdular oña bir xadä şäy, iştiv Andan soñ iştiktän sora,

varırlar. Kadı büyük oğlana: "Sen büyük oğlan, büyük köşeyi baban sana verdi, seni tahta oturttu baban." der. Ortanca oğlana: "Sana baban küçük köşeyi verdi, seni büyük ağabeyinin yanına vezir etti." der. Şimdi bu küçük oğlana kapı eşiğinin dibini verdi, onun içinden küp altın çıktı, harcayacak adam o olacak, der. Bu söz ile onların davasını keser. Küçük oğlan, küpü arkasına vurur, gide gide gier, altı ay bir güz gider. Dönse baksa yine boyu kadar yer gider. Vara vara bu bir meyhane kapısına varır. Meyhanenin içindekiler içerler. Sonra bu; arkadaşlar bu içtiğiniz nedir, diye sorar. Arkadaşları; bizim içtiğimiz zemzem suyudur, derler. O; bir denemem mümkün olmaz mı, diye sorar. Olur, derler. Ona bir kadeh içki doldururlar; o, içer. İçtikten sonra rakının sonunu ona verdiler; sana rakı kalmadı, *Ştofu (rs)*, sen dolduracaksın, derler. O; doldurayım, bunun ücreti nedir, diye sorar. Onlar, bunun ücreti on altındır, derler. Oğlan, on altını verir, *Ştofu(rs)*, doldurur. Bunlar

raxınıñ soñunu oña wärdilär, raxı sağa bitti, dädilär. Ştofu sän dolduracaxsın, dädilär. Soñ dolduraym! dädi, bunuñ xiimäti nädir? dädi, soradı. - Bunun xiimäti on altın dır, dädilär. Şindi wärdi on altını ştofu doldurdu. Bular günä başladılar yañıdan içmäyä, iştilär, dä iştilär raxınıñ soñunu günä oña wärdilär. Çıxardı onda günä on altın, wärdi. Ştofu doldurdu gätirdi günä başladılar günä içmäyä, dä iştilär, dä iştilär. Soñunu günä wärdilär, o da doldurdu, gätirdi, günä iştilär dä iştilär. Içkän sora bu oğlan yıxıldı, yıxılğan soñ bu arxadaşları xalğan altını aldılar, xaştılar. Xaçxan sora bu bäş sa'at yattı üç sa'at yattı, bu oyandu. Şindi baxtı altın da yox, para da yox, bii şäydä, yox. Bu ändi düşünmäyä başladı. Bu dädi-ki: män günä xaytayım wilayatıma gidäym dädi. Gitti wilayatın taptı, ağalarına wardı, bunuñ gözü ağaracax aştan. Ağalara dädi-ki: canım mağa bir parça ötmäk wär! dädi. Ağaları dädi-ki buña: gene yeniden içmeye başlarlar, içerler içerler rakının sonunu yine ona verirler. Çıkarır orada yine on altın verir. *Ştofu(rs)* doldurup getirir, yine içmeye başlarlar. İçerler de içerler. Yine sonunu verirler, o da doldurup getirir, yine içerler de içerler. İçtikten sonra bu oğlan yıkılır, yıkıldıktan sonra bu arkadaşları kalan altınları alıp kaçarlar. Onlar kaçtıktan sonra bu oğlan beş saat yatar, üç saat yatar ve uyanır. Bir de bakar ki altın da yok, para da yok, hiçbir şey yok. Bu şimdi düşünmeye başlar; ben yine döneyim memeleketime gideyim, der. Gider memleketini bulur, ağabeylerine varır. Bunun açlıktan gözü ağaracak olur. Ağabeylerine, canım bana bir parça ekmek verin, der. Ağabeyleri:

- Tez buradan kaybol! Küp altını nereye gidip verdiysen oraya git, sana ekmek versinler, derler.

Bu oğlan ağlaya ağlaya yola çıkar. Ceplerinin içlerini arar, üç kapik bulur, ekmek fırınından üç kapiklik ekmek alır. Ekmeğini

täz bunan yoyul! dädilär, küp altını handa wardıñ wärdiñ, anda warsaña sağa ötmäk wärsinä, dädi. Şindi bu ağlaya ağlaya çıqtı yola. Aradı cäblär içinä, üç köpiik taptı ötmäk furundan üç köpiik ötmäk aldı. Şindi ötmäyi xoltuğu dibinä, xoydu. Ä gidäyir häm ötmäyi xoparır, aşar da gidäyir, gidä gidä gidäyir bu alt'ay bii güz gidäyir, wara wara wardı bu, wardı bii çöl içinä. şindi bu ağlayır. Mänim bu yärä äcälim gäldi, dädi ağladı, baxtı-ki bir yärdän bii kös çıxayır, wara wara wardı, bu xaçan baxsa-ki, üç ärif bii yärdä läşiñ başına bäkläp oturuyur. Dädi-ki: ay arxadaşlar bu läşiñ başına siz näçün bäkläp oturuyarsıñız? dädi. Soñ bular dädilär: bu läşiñ başına xırx yıl bäkläp otururux dädi. Birimiz där-ki: sän başla aşamaya bu läşi, birimiz dä där-ki: sän başla! O säbäptän xırx yılğan bäri bu läşiñ başına bäkliiriz. Kim başlar-sä aşamaya o öläcäk. Padışanıñ küçük oğlu dädi-ki: män pay ätärim, wäräyim sizä koltuğunun altına koyar. Hem ekmeği koparır, hem yer hem gider. Bu oğlan, gide gide gider altı ay bir güz gider. Bu, vara vara bir çöl içine varır, ağlar. Benim bu yerde ecelim gelecek, der ağlar. Bakar ki , bir yerden bir *kös(*duman) çıkar, gider oraya varır. Bu baktı ki; üç adam bir yerde leşin başında bekleyip duruyorlar. O oğlan; ey arkadaşlar bu leşin başında siz ne için bekleyip duruyorsunuz, diye sorar. Sonra bunlar:

- Bu leşin başında kırk yıl bekleyip duruyoruz. Birimiz dedi ki; sen başla yemeye bu leşi, birimiz de der ki; sen başla! Bu sebepten kırk yıldan beri bu leşin başında bekliyoruz. Kim yemeye başlarsa o ölecek, diye anlatırlar. Padişahın küçük oğlu; ben pay edip size vereyim, kabul eder misiniz, diye sorar. Onlar da; kabul ederiz, derler. Bu şimdi tutar, bir yumuşak etin damarlarıyla kemiğinden çıkarır, arkadaşlarının birisine verir; sen demir aslansın, bu kemiği sen ye, der. Damarları birisine verir; sen kuş padişahısın, damarları sen

qayr olurmusuñuz? dädi. Olar da dädilär-ki: qayr olurux! dädilär. Bu şindi tuttu, bir yımşax ätini bir çıxardı, tamırlarından bii çıxardı kämigindän bir çıxardı. Şindi kämigini bir çığardı, wärdi arxadaşlarıñ birsinä, sän dämir aslansın dädi. Bu kämigi a sän! dädi. Tamırları wärdi birsinä, sän xuş padışahısın sän tamırları aşa! dädi. Yımşax ätini öbirinä wärdi, sän xaranca padışahısın, dädi, yımşax äti sän aşa! dädi. Şindi oturdular bular başladılar läşi aşamaya. Bular toydular. Anaw padışahıñ oğlu başladı gitmäyä. Bular dädilär: xıçırıñ! xaytsın! biz oña bir fayda ätäyk! dädi. Xayttı gäldi soñda gälgän soñ läşi aşayan adam bir käyatiñ üstündä äki satır yazı yazdı. Wärdi äl içinä. Bu nä dir? dädi. Bunuñ bir satır yazısını oxursañ, olursun bir dämir aslan. Bi satırından oxursañ, olursun gänä adam; öbiri da äki satır yazı wärdi äl içinä, bu nädir? dädi. Bunuñ bir satırını oxursañ olursun xuş padışahı, ye, der. Yumuşak etini öbürüne verir; sen karınca padişahısın, yumuşak eti sen ye, der. Bunlar otururlar, leşi yemeye başlarlar. Bunlar doyarlar. Padişahın oğlu gider. Bunlar; çağırın, dönsün, bizim ona bir faydamız olsun, derler. O, döner gelir. Sonradan gelen ve leşi yiyen adam, bir kağıdın üstüne iki satır yazı yazar; onun elinin içine verir. O; bu nedir, diye sorar.

- Bunun bir satır yazısını okursan, olursun bir demir aslan. Bir satır daha okursan olursun yine adam, der.

Öbürü de iki satır yazar, onun elinin içine verir. O; bu nedir, diye sorar.

- Bunun bir satırını okursan olursun kuş padişahı, bir satırını gene okursan olursun gene adam, der.

Öbürü de iki satır yazar, eline verir. O; bu nedir, diye sorar.

- Bunun bir satırını okursan, olursun karınca padişahı, yine bir satır okursan yine adam olursun, der.

Bu oğlan oradan gider, gide

bir satırını gänä oxursañ olursun gänä adam, dädi. Öbiri da yazdı äki satır yazı wärdi. Bu nädir? dädi. Bunuñ bir satır oxursañ olursun xaranca padışahı, gänä bir satırını oxursañ gänä adam olursun. Şindi bu ondan gitti, gidä gidä gitti, bu alt'ay bir güz gitti, däralärdän säl kibik, täpälärdän yäl kibik, dizdän çamur tobuqtan tos xonmas, bäwlä gädiir, aylansa baxsa gänä boyu yär yürdü, xaçan baxsa ki üç adam xawğa ätsä oturuyur. Oturduqtan soñ sälam wärdi bu aliikim sälam dädilär. Ay arxadaşlar, dädi nä xawğa ätärsiñiz? dädi. Bizim babamızdan bir küläh xaldı dädi bir da boş käsä xaldı, dädi, bir da xılıç xaldı, dädi, onuñ üstünä xawğa ätärik dädilär. Päk yaxşı, dädi bu, bu xılıçıñ tilsimi nädir, dädi. Bu xılıça ämir ätärsäñ: war fälan yärä yax yıx! därsäñ, dädi, yaxar yıxar gälir, dädi. Ya bu boş käsäniñ tilsimi da nädir? dädi. -Bir sa'at da cobunçinä xırx kärä soxsañ äliñ, çıxarsañ gide altı ay bir güz gider; derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi dizine çamur, topuğuna toz konmadan, öyle gider. Dönse baksa boyu kadar yer yürür, bir zaman bakar ki üç adam kavga edip duruyor. Bu oğlan, oturduktan sonra selam verir, diğerleri aleykümselam derler. Oğlan; ey arkadaşlar, neden kavga edersiniz, diye sorar. Adamlardan biri; bizim babamızdan bir külah, bir boş kese, bir de kılıç kaldı, bunun üstüne kavga ediyoruz, der. Oğlan; bu kılıcın tılsımı nedir, diye sorar. Onlar; bu kılıca emredersen, git falan yere yak yık dersen, yakar yıkar gelir, derler. O; ya bu boş kesenin tılsımı nedir, diye sorar. Onlar; bir saat içinde çobunçine kırk kere elini soksan, çıkarsan boş kese altınla dolar, derler. Oğlan; ya bu külahın tılsımı nedir, diye sorar. Onlar; bu külahı giyersen, bir bezirgân dükkân içinde çalarsın, kaybolursun; seni kimse görmez, der. Oğlan; pek güzel, işte şimdi bunları pay edip versem kabul eder misiniz, diye sorar. Onlar;

boş käsä dolur altın. -Ya bu külahın tilsimi nädir? dädi. - Bu külähı giyärsäñ başıña dädi. Sarırsañ bir bazärgân tükân içinä, çalarsın, yoyarsın, säni gimsä görmäz dädi. -Päk yaxşı dädi. Ana şindi, dädi, pay ätsäm wärsäm buları, xayır olurmusuz? dädi xayır oluruq, dädilär. Soñ bu dädi-ki: mänim bir oxum war, dädi, çäkä-rim oxumu yäti xat köktän gidär, dädi. Sizdä bu yärdän gidärsiz oxuñ päşinä, dädi hanğıñıza oxum gälir, boş käsäyi oña wäririm, dädi. Şindi bu şart çäkti oxu, ox gitti, yädi xat köktän gitti, bular da gittilär o yärdän. Şindi bu oxur da bir satır yazı oldu xuş, fır ätti, uştu, gitti. Şindi bular ondan xayttılar xaçan alar gäldilär, baxarlar bu adam yoxtur, oldu bii xuş uştu gitti bularıñ tilsimi da yox. Xuş uştu, bir köyä yaxın warğanda yärä tuştü oldu bir adam. Wardı bii tul xarınıñ äwinä oğlu olmayanıñ oğluyum, dädi, xıza olmayanıñ xızıyım, dädi. -Ay oğlum, dädi o tul xarı, mısafir almaya bii şäy diil, dädi; kabul ederiz, derler. Sonra bu:

- Benim bir okum var, okumu çekerim yedi kat gökten gider, siz de yerden okun peşinden gidersiniz, okum Hanginize gelirse, boş keseyi ona veririm, der.

Şimdi bu hemen oku çeker, ok yedi kat gökten gider; bunlar da onu yerden takip ederler. Bu bir satır yazıyı okur ve bir kuş olur, fır edip uçar gider. Bunlar oradan dönerler, geldiklerinde bakarlar bu adam da tılsımları da yoktur. Kuş uçar, bir köye yaklaşınca yere iner, insan olur. Dul bir kadının evine varır; oğlu olmayanın oğluyum, kızı olmayanın kızıyım, der. Kadın:

- Ey oğlum misafir alması bir şey değil, yemeğe ekmeğim, içmeye suyum yok! Sorarsan yatmaya yerim de yok, der. Oğlan:

- Analığım, başım içeri ayağım dışarı olsun, yeter ki beni misafir et, der. Şimdi bu kadın onu alır; o oğlan misafir olru ve orada yatar. Ooğlan sabahleyin şehre gider, gezer, bir ara bakar ki şehrin içinde insan başından

aşamağa ökmäyim yox, dädi, içmäyä suyum yox, dädi. Sorarsañ yatmaya yär da yoxtur dädi. -Analığım, dädi, başım içäri ayaxlarım tışarı olsun, täk mäni mısafir al! dädi. Şindi bu aldı, mısafir oldu, ol gäcä anda yattı. Sabah o gitti şähärä, gäzäyir, bu xaçan baxsa-ki şähärin içindä bir insan başıdan yädi xat isar görüyür, xayttı andan tul xarınıñ äwinä, gäldi. Analığım, dädi, bu naslı şäydir bu? dädi. Nädir oğlum? dädi. -Yädi xat isar gördüm insan başından, bu naslı şäydir? dädi, bunu mağa söyläcäsin, dädi. Analığı dädi-ki: sän saxın! şähäriñ içinä warma dädi, oğlum. Nä üçün warmaycam? dädi. Şähär içinä naslı yamanlıq taparlar, käsärlär başıñı o isarıñ üstünä xoyarlar, dädi. Sän, dädi, saxın şähär içinä warma, onuñ üçün yädi isar oldu, dädi insan källäsindän. - Yox analığım, dädi, bunuñ doğrusun mağa söyläcäsin, dädi. Analığı dädi-ki: onuñ doğrusun söyläsäm sağa, dädi. Padışahıñ bir xızı yedi kat kale görür, oradan dul kadının evine dönüp gelir. O; analığım bu nasıl şeydir, diye sorar. Kadın; nedir oğlum, ne oldu, der. Oğlan:

- İnsan başından yedi kat kale gördüm, bu nasıl şeydir? Bunu bana söyleyeceksin, der.

Analığı; sen sakın şehrin içine varma oğlum, der. O; niçin varmayacağım, diye sorar. Kadın:

- Şehir içinde her türlü kötülüğü yaparlar, başını keserler, o kalenin üstüne koyarlar. Sen sakın şehir içine varma, bunun için insan kellesinden yedi kale oldu, diye anlatır. Oğlan; yok analığım bunun doğrusunu bana söyleyeceksin, der. Analığı, onun doğrusunu sana anlatayım der:

- Padişahın bir kızı var, onun da bir terazisi var. Terazinin bir gözü hisar içinden bir gözü dışarıdandır. Şimdi o teraziyi kim altınla kaldırırsa padişah kızını ona verecek. Dünyanın çeşitli yerlerinden adamlar geliyor, o teraziyi kim altın ile bastırırsa padişah kızını ona verecek.

war, dädi. Onuñ da bir tärazäsi war, dädi. Tärazäniñ bir gözü isar içindän bir gözü tışartın. Şindi altınnän o tärazäyi kim awdurursä padışah xızın oña wäräcäk. Şindi dünyadan adam gäliir o tärazäyi kim bastırırsä altınnän, xızın padışah oña wärir, dädi. -Analığım, dädi, män yatayım, dizinsünä yuxlayım, dädi, üç sa'attan mäni uyatırsın, dädi. Şindi bu yattı yuxlamaya, bu yuxladı üç sa'at doldu, xarı analığı onu uyatmaya xıymayır. Şıpalana, şıpalana uyattı. Şindi bu xalxtı oğarı, bätini yuudu, şindi analığına salxnän xal! dädi çıqtı, gitti. Gitkän waxıtta adam ädi bu, wardı bir yarım wärst yärä, şindi oxudu bu satır yazıyı oldu bir xuş, fır ätti uştu gitti. Wardı padışahıñ xızınıñ päncäräsinä xondu, anda oxudu satır yazıyı, gäna oldu adam. Şindi päncärädan bu baxayır. Xaçan baxsa-ki äwin içärisinä padışahıñ xızınıñ yanına xırx tänä alayax biri girär, biri çıxar, aş gätiräyirlär padışahıñ xızına. Şindi aş

Oğlan; analığım, ben yatayım dizinin üstünde uyuyayım, üç saat sonra beni uyandırırsın, der. Bu uyumak için yatar uyur, üç saat dolar; analığı onu uyandırmaya kıyamaz. Uğraşa uğraşa uyandırır. Bu kalkar, yüzünü yıkar; analığına sağlıkla kal, deyip çıkar gider. Giderken bu adam idi, yarım *verst* yere varınca iki satır yazıyı okur ve bir kuş olur. Fır edip uçar gider. Varır padişahın kızının penceresine konar, orada satır yazıyı okur ve yine insan olur. Bu oğlan pencereden bakar. Evin içerisine baktığında padişahın kızının yanında kırk tane hizmetkârın olduğunu, bunların birinin girdiğini, birinin çıktığını, padişahın kızına yemek getirdiklerini görür. Yemek getirirler, kızı yedirirler, padişahın kızı doyar. Doyduktan sonra kızı getirip yatağına koyarlar. Silahını, tabağını başına asarlar, bir sofrayı donatıp kızın yanına koyarlar. Bu kızın başına bir şişe şerbet ve bir çıra, bir de ayağına çıra koyarlar. Hizmetkârlar kapıyı kapatıp giderler. Bu oğlan,

gätirdilär aşattılar padışahıñ xızı toydu. Toyduxtan soratın bunu gätirdilär, töşäkinä xoydular. Silasını sawtunu başına astılar, bir sofranı donattılar xoydular xızıñ yanına. Şindi alayaxlar gittilär. Bu xızıñ başına bii şişä şärbät xoydular, bir çırax başına xoydular, bir dä ayağına xoydılar. Alayaxlar xapuyu xapattılar, gittilär. Şindi oxudu päncäräniñ üstünä satır yazıyı, oldu bir xaranca päncäräniñ çatlarından içinä girar. Oxur bir satır daha, olur adam gänä. Şindi oturur sofranıñ başında yämägi bir tamam aşar, alır şärbäti, içär. Başındäki çırayı alır xızıñ ayağına xoyar, ayağındaki çırağı başına xoyar, xızıñ bir bätini siipayır. Xız uyandı, başında olan sila sawta yapuştu, istädi bätinän siipayana urmaya. Oğlan-da şu sa'at oxudu satır yazıyı, oldu bir dämir aslan xuyruğunän soxtu duwara xarşı. Aman dädi canıñı alırım dädi. Xızı zorladı, xız ağrısına dayanamadı. Xız dädi-ki: son sän mänim män

pencerenin üstünde satır yazıyı okuyup bir karınca olur ve pencerenin kenarından içine girer. Bir satır daha okuyup yine insan olur. Sofranın başına oturur, yemeğin tamamını yer, şerbeti alıp içer. Kızın başındaki çırayı alır, kızın ayağına koyar, ayağındaki çırayı başına koyar, kızın yüzünü bir sıvazlar. Kız uyanır, başındaki silaha tabağa yapışır, yüzünü sıvazlayanı vurmak ister. Oğlan da o zaman satır yazıyı okuyup demir aslan olur, kuyruğuyla duvara doğru vurur. Sakın, canını alırım, der ve kızı zorlar, kız ağrısına dayanamaz. Kız; lütfen beni bırak; sonra sen benim olursun, ben de senin olurum, der. O, kızı bırakır ve kıza; bu sizin terazinin tılsımı nedir, onu bana söyleyeceksiniz, der. Kız; bizim terazinin tılsımı yoktur, diye cevap verir. Oğlan; terazinin tılsımı nasıl yoktur, doğrusunu bana söyleyeceksin, der. Kız; inanmazsan bak, bir şey yoktur; senin avucun benim avucum kadardır, der. Oğlan; benim buraya geldiğimi kimse bilmez,

säniñ, täk mäni boşla! Boşladı. Xıza dädi-ki: bu siziñ tärazäniñ tilsimi nädir? oñu mağa söyläycäsin dädi. Soñ xız dädi-ki: bizim tärazäniñ tilsimi yoxtur. Naslı yoxtur tärazäniñ tilsimi mağa söyläcäsin, dädi. Inanmasañ bax bir şäy yoxtur. Säniñ awuçuñ mänim awuçumçä dädi. Mänim mında gäldigimi kimsä bilmäz, dädi. Tärazäniñ tilsimini söylä maa! dädi. Xız xutulamadı. Tilsimi söylädi. Bizim tärazämiñ tilsimini söyläsäm sağa, dädi, tärazäniñ içinä insan gözü war dädi. Amma xalxlar bilmäzlär dädi. Olar istärlär altınnän tärazä bastırmaya. Insanıñ gözü toymaz. Ägär bir oymax toprax bir awuç altınnän xaraştırsa bii yärä, töksäñ tärazäyä, tärazä xalxar, gidär dädi. Altınnan insanıñ gözü toymaz, bir awuç topraq toydurur adamıñ gözünü. O gäcä xızınän oğlan bärabär yattı. Şindi xoroz xıçırdı, xıza dädi-ki oğlan. Yarın gäcä gänä gälirim, dädi. Çıqtı gitti. Wardı şindi analığıñ äwinä. Sabah

pencernin tılsımını bana söyle, der. Kız kurtulamaz, tılsımı söyler:

- Bizim terazinin içinde insan gözü var ama insanlar bilmezler. Onlar teraziyi altın ile doldurmak isterler, insanın gözü doymaz. Eğer bir yerde, bir oymak toprak bir avuç altın ile karıştırılırsa ve teraziye dökersen terazi kalkar gider. Altın ile insanın gözü doymaz, adamın gözünü bir avuç toprak doyurur.

O gece kız ile oğlan beraber yatar. Horoz ötünce oğlan kıza; yarın gene gelirim, der, çıkar gider. Analığının evine varır. Sabah olur, yine şehir içine gider. Bir de bakar ki; terazinin başına dünyanın her yerinden adamlar gelmiş. Terazinin başına bir droh altın getirip terazinin gözüne koyarlar, terazi değişmez. Yine getirip koyarlar; yine değişmez. Padişah, öldürün, der. Bu adamın başını kesecekler, hisara koyacaklar. Aniden kenardan bir adam çıkar: “Dur padişahım, bu genci pek sevdim. Bu genci zindana atın, dursun! Eğer yarın bu teraziyi bastıramazsam başta

oldu gänä şähär içindä gitti. Xaçan baxtı anaw tärazäniñ başına dünyadan adam gäldi. Şindi tärazäniñ başına gäldilär, gätirdilär bir drox altın, xoydular tärazäniñ gözünä tärazä awmadı. Gänä gätirdilär gänä xoydular, tärazä awmadı. Ä şindi padışah dädi -ki: cällat dädi, bu adamıñ başın käsäcäklär isarçä xoyacaqlar. Şindi çaptı, çıqtı känardan bir adam gäldi: dur padışahım! dädi, bu ya dädi canım päk söwdü dädi. Atıñız bu yaşı zındana, tursun! dädi. Ägärtin yarın bu tärazäyi bastırmasam başta mänim başımı käsärsin, soñ bu yaşıñ başını käsärsin, dädi. Şindi yaşı attılar zindana. Oğlan xayttı gitti analığımıñ äwinä. Yattı o gäcä mısafir oldu. Şindi sabah xalxtı analığınan salxlaştı, gider wardı tärazäya, yanaştı tärazäniñ yanına. Boş käsäm dolu çıqsın dädi, tärazäniñ üstünä töktü altını tärazäniñ yanında adam päk çoq oldu, yazıqsındılar boş käsädän bu altın töktü. Şindi camağat

benim başımı kesersin, sonra bu gencin başını kesersin." der. Şimdi genci zindana atarlar. Oğlan döner analığının evine gider. O gece misafir olur, yatar. Sabah kalkar, analığıyla vedalaşır, gider teraziye varır ve terazinin yanına yanaşır. Boş kesem dolu çıksın, der ve terazinin üstüne altını döker; terazinin yanında adam çoğalır, bu insanlar acırlar ve boş keseden bu altını döker. Cemaat bu gence yazık oldu, der. Çünkü başka drohtan insanlar getirip üstüne koyarlar ama bastıramaz; bu boş kese ile terazi bastıracak, derler. Onlar böyle konuşurken, bu genç bir dikiş yüzüğü kadar toprağı bir avuç kadar altınla karıştırır, terazinin üstüne döker, terazi kalkar. Bu teraziyi, bu oğlan kaldırdı. Kaldırdıktan sonra; zindandaki genci çıkarın, gelsin, der. Genci getirirler. Git, benim azadım ol, der. Kurtarır ve salıverir. Oğlanı alıp padişahın evine giderler. Orada kırk gün kırk gece toy yaptılar. Padişah kızını bu oğlana verir. Günlerden bir gün bu padişaha emir gelir.

yazıqsındı bu yaş, näçün däsäñ, başxa droxnän gätirir xoyar üstünä bastıramas bu boş käsänän tärazä bastıracaq. Şindi bäwlä däp turğan waxıtta bu xarıştırır bir oymax toprax bir awuç altınça xarıştırdı, töktü tärazäniñ üstüna, tärazä xaxtı gäldi. Bu tärazäyi bu oğlan awdurdu. Awdurğan soñ çığar zındandağı yaşı gälsin! dädi yaşı gätirdilär. War! mänim azatım ol! dädi. Xutardı xuwärdi. Şindi oğlanı ala gittilär padişahıñ äwinä. Warda xırx gün xırx gäcä toy ättilar. Wärdi padışah xızını bu oğlana. Şindi günlärdän bii gün padışahä ämir gäliyir. Padışah cäñkä gälsin däyirlär. Şindi padışah düşünmäyä wardı. Padışah şindi tışarı çıxıp şähärniñ içisindä gidäyir, kimi tapayır şähäriñ içindä baylar alır gälir. Bunu görüyür güyäwü. Gälir güyäwü xarısına söyläyür: bu adamları näçün baylayır? däyir xarısına. Xarısı da däyir-ki: o günnü babama ämir gälirdi cäñkä gälsin! däyir. Xoca dädi-ki: cäñkä xuwäräcäktä maa nä

Padişah cenge gelsin derler. Padişah düşünmeye başlar. Padişah dışarı çıkıp şehrin içinde gezer, şehrin içinde kimi bulsa bağlar, alıp getirir. Güveyi bunu görür. Güveyi karısına gelir; bu adamları niçin bağlıyorlar, diye sorar. Karısı da; o gün babama cenge gelsin diye emir geldi, der. Kocası da:

- Cenge gönderecekti de bana niye haber vermez? İzin verirse ben giderim. Var babana güveyin selâm etti, şehrin kenarında kırk fili bağlı gördüm, onları çözüp bırakıversin. Beni bir önümden gördü, bir ardımdan gördü, der. Padişahın kızı babasına gider.

- Baba, güveyin sana selam etti, bir kulosanın peşine kırk fili bağlı gördüm onları çözüp bırakıversin, salıvermezse tahtını yıkarım, diye söyledi, der.

Padişah gider, o adamların hepsini çözüp salıverir. Şimdi güveyi; cenge adam gönderiyorsun, bana niçin söylemiyorsun, diye sorar. Padişah; tamam oğlum, sen cenge git, sevinirim, der. Güveyi

oldu? Xuwärsä män gidärim, dädi. Şindi xarısına dädi-ki: war babaña güyäwüñ saña säläm ätti, şähäriñ çätinä bir qulosanıñ päşindä xırx pili baylı gördüm, dädi, oları çäzip xuwaräsin! mäni bir ögümdän gördü bir ardımdan gördü. Şindi padişahıñ xızı gitti babasına. Baba, dädi, güyäwüñ sağa sälam ätti, dädi, bir qulosanıñ päşinä xırx pili baylı gördüm, oları çäzip xuwäräsin, xuwärmäsäñ taxtını yıxarım däp söylädi, Padışah wardı o adamları äpsin çäzdi xuwärdi. Şimdi küyäwü dädi-ki: cäñkä xuwäräsin, mağa nä üçün söylämäysin? dädi. -Hay oğlum sän cäñkä git! säwärim, dädi. Şindi güyäwü gitti şäxäriñ içindä dädi-ki: mänimnän cäñkä gidäcäk kim axot-tır, dädi, biri da çıxtı män gidärim, biri dahı çıxtı, bän gidärim. Xırx tänä buldu xırxına ruba wärdi, gäldi äwinä yattı, o gäcä yuxladı, sabah oldu, xalxtı, çağırdı xırx tänä däli xañlı, käldilär. Xırx tänä däli xañlığa xırx at wärdi. Salxlaştı xayn

şehrin içine gider; benimle cenge kim gelecek, kim *ahot* tır, diye sorar. Biri çıkar, ben giderim der; biri daha çıkar, ben giderim, der. Kırk adam bulur, kırkına giysi verir, evine gelip yatar. O gece uyur, sabah olur. Kalkar, kırk tane delikanlıyı çağırır; onlar gelir. Kırk tane delikanlıya kırk kırk at verir. Kayınbabası ile vedalaşır, güvey gider. Kırk delikanlıyı alıp gider. Gide gide altı ay bir güz gider; derelerden yel gibi, tepelerden sel gibi topuğuna toz konmaz, dönse baksa gene boyu kadar yer yürür. Vara vara bir nehir yanına varır, bakar ki nehrin o yanında gökte yıldız sayılır, yerde asker ve çadır sayılmaz. Şimdi delikanlılara:

- Bakın! Bu atların başını bekleyip oturun. Ben nehrin bu tarafına gelirken insandım, nehirden geçtikten sonra bir demir aslan olacağım. Asker içine girip onları kesmeye başlarım; sakın korkayım da kaçayım demeyin! Sizin ardınızdan yetişebilirim; siz sadece oturun. Sizden sadece

atasınan güyäwü gitti. Xırx däli xañlı aldı gitti. Gidä gidä gitti, altı ay bir güz gitti, däräyärdän yäl gibik, töpälärdän säl kibik tobuğuna tos xonmaz, aylansa baxsa gänä boyu yär yürdü. Wara wara wardı bir özänniñ yanına wardı, xaçan baxsa özäniñ o yanında köktä yıldız saylı yärdä askär çadır sayılmayır. Şindi däli xañlılara söylädi-ki: baxıñız! dädi, bu atların başın tutup oturuñuz! dädi. Şindi män gitärim özäniñ bu tarafında min şindi olurum adam dädi, özännän gäçiktän soñ olurum bii dämir aslan, dädi. Tüşärim askäriñ içinä, başlarım xırmaya askäri, dädi: saxın! dädi xorxaym da xaçayım dämäñiz! dädi. Siziñ ardınıza mänim ätişmäm güçlügü yox, dädi, siz täk bax oturuñuz onu istärim sizdän, dädi. Bu xa- dar cuwap söylädi bu xırx däli xañlıya bäwlä dädi, gitti özäniñ o tarafına, oldu bir dämir aslan, tüştü askäriñ içinä, başladı xırmaya, dä xırdı, dä xırdı, askäri xırdı. Atıñ dizginindän xan gäldi, xaçan

bunu istiyorum, der.

Bu kadar sözü kırk delikanlıya söyler ve nehrin o tarafına geçer. Bir demir aslan olur, askerin içine girer, onları kesmeye başlar. Askeri keser keser, kırar. Atının dizgininden kan gelir; kaçan kurtulur, kaçamayanı kırar. Döner nehrin bu tarafına gelir, yine insan olur. Kırk tane delikanlı atlarına biner, gide gide altı ay bir güz gider, derelerden yel gibi, tepelerden sel gibi, dizine çamur topuğuna toz konmaz böyle gider. Dönüp baksa yine boyu kadar yer giderler, bunların önüne bir kuyu çıkar. Bu oğlan; böyle kanlı manlı gitmesi ayıptır, inelim atlarımızdan bu kuyunun içine, yıkanayım da sonra gideriz, der. Attan inerler, delikanlılara atını verir, kuyunun içine iner, kuyu içinde kaybolur, bakarlar bakarlar çıkmaz. Kuyunu içine inerler, ararlar, bu yoktur. Yol arkadaşları bulamazlar, kuyudan çıkarar. Şimdi biz ne yapacağız, padişaha ne yüzle giderceğiz, derler. Sonra kırk delikanlının içinde, kaybolana benzeyen biri

xutuldu xaçmayanı xırdı, xayttı gäldi özäniñ bu yandan gänä oldu adam. Şindi xırx tänä däli xañlı mindi atlarına gidä gidä gitti, altı ay bir güz gitti, därälärdän yäl gibik töpälärdän säl gibik, dizdän çamur tobuğuna toz xonmaz bäwlä gädiyir. Aylansa baxsa yinä boyu gidir. Şindi bularnı öglärinä bir xuyu çıxtı. Bu dädi-ki: xannı mannı gitmäsi ayıptır, dädi, tüşäyk atlarımızdan, dädi, bu xuyu'çinä tüşäyim. yuunaymda soñ gidäriz dädi. Tüştülär attan, däli xañlılara wärdi atını, tüştü bu xuyunuñ içinä battı xuyuçä gitti, baxarlar, baxarlar çıxmaz. Tüştü xuyunuñ içinä aradılar bu yoxtur, şindi ayaxtaşları çıxtı xuyudan tapamadı. Şindi biz nä apayıx? dädi. Şindi nä yüzünän biz padışaha warayıx? dädilär. Soñ xırx däli xañlınıñ içindä bir güyäwä bäñzäyän tänä war. Şindi dädilär warayıx xuyuğa gädäniñ xarısını sağa wäräyik, dädilär, bular dädilär-ki äwi warayıx! Şindi wardılar, padışahıñ xızıñ xapusuna

vardır. Kuyudan gidelim, kaybolanın karısını sana verelim, eve varalım, derler. Padişahın kızının kapusuna varırlar, tak tak tak diye kapıyı vururlar. Padişahın kızı, kim o, diye sorar. Aç kapıyı kocan geldi, derler. Padişahın kızı, benim kocam kapıdan girmez, der. Onlar; ya nereden girer, diye sorarlar. Kız; benim kocam bir kuş olur pencereye gelir, bir karınca olur evin içine girer, der. Onlar; insan gibi geleni dışarıdadır, derler. Kız: "Yok benim kocam böyle olamaz! Gelen o ise bir kuş olup pencereye gelsin, bir karınca olup evin içine girsin. O zaman kocam olduğunu anlarım, der. Kadını inandıramazlar, sonra doğrusunu söylerler:

- Cenge gittik, asker içine girdi, askerleri kırdı, dönüp bize geldi. Bindik atlarımıza, geldik bir kuyuya, kanlı manlı gitmesi ayıptır dedi. İndi kuyunun içine, baktık baktık çıkmadı, indik içine ardık bulamadık, biz de korkumuzdan böyle söyledik.

Şimdi kız, babasını çağırır; babam ben kocamı aramaya

wardılar, dran dran xapuyu yürdülar. Padışahıñ xızı dädi-ki: kim dir, dädi. Aç xapuyu xocañ gäldi, dädilär. Padışahıñ xızı dädi-ki: mänim xocam xapudan girmäz. Ya närädän girär? diiMänim xocam olur, dii, bii xuş gälir, dii, päncäräyä, olur, dii, bii xaranca, girir, dii, äw içinä. -Adam boylu kälän, dädilär, dışartın.- Yox, dädi, xocam bäwlä olmaz, däyir, o gälsä bii xuş olup gälsin päncäräyä, olsun xaranca girsin äw içinä, o zaman bilirim xocam dır, yınaldıramadılar xarıyı, soñ doğrusunu söylädilär. Wardıx cäñkä dädilär, tüştü askär içinä, dädilär, xırdı askär, xayttı gäldi bizä. Mindik atlarımıza gäldik biz xuyuya, xannı mannı gitmäsi ayıptır dädi. Tüştü xuyuñ içinä, baxtıx baxtıx çıxmadı, tüştük içinä aradıx tapamadıx bizdä xorxumuzdan bäwlä söylädik. Şindi çağırdı xız babasını. Babam, dädi, män gidärim xocamı aramaya, dädi. Gitmä xızım! dädi babası. Sağa xocañdan äyisin tapayım!

gidiyorum, der. Babası; “Gitme kızım, sana kocandan iyisini bulup veririm. Sen bu kocanı nereden bulacaksın? Gitme aramaya. Sana kocandan iyisini bulayım.” der. Kız; yok babam ben kocamı aramaya gideceğim, der. Babası; e ne yapayım kızım, gidersen gidersin, der.

Bu kız bir sandık yaptırır, biraz elmas getirir, sandığın içine koyar, kendi de sandığın içine girer. Oradan çıkıp gider ve kuyunun başına varır, sandıktan çıkar. Beraberine bir çırta davul, önünde elinin içinde altın elmaslar alır, davulları durmadan çaldırıyor. Altın elmasların birini yukarı atar, biri tutar. Davulları durmadan çalar, kadın da durmadan oynar. Bir de bakar ki cadı peyda olur. Kocasını da o cadı esir tutuyor. Bu kadın yine altının ve elmasların birini atar birini tutar; davullar da çalar. Cadı; versene bir altın elmas, vereyim bu çocuğa eğlensin, der. Kadın da; işte sana altın elmas, çıkar çocuğu sudan, göster vereyim bir altın elmas, der. Kadın altını ve elması verir;

wäririm! -Sän bu xocanı xanda tapacaqsın? dädi. Gitmä, dädi, aramaya! Sağa xocañdan äyiisin tapaym! -Yox babam män gidäcäm xocamı aramaya, dii-Ä nä yapayın xızım? dädi. -Gitsäñ gidärsin! dädi. Şindi bu xız yaptırayır bii sandıx, gätirdi bii käsäk altın älmaz, xoydu sandığıñ içindä, gändi dä girdi sandığın içinä. Çıxtı andan gitti, wardı xuyunun başına, çıxtı sandıxtan, bir çırta dawl aldı bärabarına, alda altın älmazlar äl içinä dawllara wira çaldırayır, altı älmazların, birni atar oğarı birni tutar, dawlları wiira çalayır xarı da wira oynayır, bii daha baxsa kökçä obur suçä payda oldu. Xaçan baxsa xocasını o kökçä obur xaçax içä tutayır, bu gänä altın älmazlarnı birni atar birni tutar dawllarda çalayır. Kökçä obur wärsänä bir altın älmaz. Wäräyim bu balaya äglänsin! bu dä däyir-ki: nas! saña bir altın älmaz! dädi. Soñ çığar, dädi, başını sudan, göstär wäräyim bir altın älmaz dädi. Wärdi altın älmazı göstärdi başın. Bu gänä altın

öbürü kadının kocasının başını gösterir. Bu yine altın elmasın birini atar, birini tutar davullar da çalar. Yine bu kuyudan bu cadı, versene bir altın elmas bu çocuğa eğlensin, der. O; omuzlarından yukarısını göster, bir altın elmas daha vereyim, der. O; omuzlarından yukarısını gösterir, diğeri bir altın ve elmas verir. Yine altını ve elması atıp tutar, davullar da çalar, kuyunun içindeki; bir altın ve elmas daha ver, der. O kadın da; göbeğinden yukarısını göster, bir altın ve elmas daha vereyim, der. O; kadının kocasının göbeğinden yukarısını gösterir, kadın da bir altın ve elmas daha verir. Yine altın ve elmasları atıp tutar, yine davullar da çalar, bu kadın da oynar. Cadı; çocuğa bir altın elmas daha versene eğlensin, der. O; dizinden yukarısını göster, bir altın ve elmas vereyim, der. Yine durmadan atar, davullar çalar. Şimdi kuyu içindeki yine, versene bir altın ve elmas, der. Davullar durmadan çalar, karı da oynar. Cadı, yine bir altın ve elmas versene, der. O

älmazı birni atar birni tutar dawllarda çalayır. Gänä bu xuyudan söylär bu obur: wärsänä bir altın älmaz bu balaya äglänsin! däyir. O däyir, göstär omuzlarından oğarsın göstär, bir altın älmaz dahın wäräym! däyir. Göstärir omuzlardan oğarı, wärdi bir altın älmaz. Yänä altın älmaz atar tutar dawllarda çalayır, wärir bir altın älmaz dahın. Gänä atar tutar gänä oynayır dawllarda çalayır, gänä xuyu içindä där-ki: gänä wär bir altın älmaz dahın! däyir. O da där-ki göbägindän oğarı göstär! bir altın älmaz dahı wäräym. Göstärir, bir altın älmaz dahı wärir. Gän atar tutar altın älmazlarını. Şindi dawllarda çalayır. Wiira bu xarı gänä oynayır. Şindi wärsänä dahın bir altın älmaz däyir obur, äglänsin balaya. Göstär, däyir, dizlärindän oğarını wäräyin bir altın älmaz, däyir. Gänä wiirä atayır dawllar çığayır. Şindi xuyu içindän gänä wärsänä bir altın älmaz! däyir. Şindi dawllarda wiira çalayır xarı da kadın; onu çıkar, topuktan yukarısını göster, birini daha vereyim, der. Bir daha gösterir; kadın yine oynar. Kuyu içindeki tekrar, bir altın ve elmas sorar. Kadın; çocuğu el üstüne çıkar, son kez bir altın ve elmas vereyim, der. Çocuğu el üstüne çıkarır, kocası fır edip uçar.

Şimdi bir duman çöker, gece ile gündüz bir olur. Kuş kırk gün kırk gece uçup kaynatasına varır, evini güçlükle bulur. Koca kurtulur, kadın esir olur. Cadı kadını tutsak eder, kuyu içinde tutmaz, baba dağın ardındaki saraya götürür. Kaynatası güveyini çağırır. Oğlan; baba, karımı aramaya gideceğim, der. Babası; gitme oğlum, kızımdan iyisini bulup vereyim, yeter ki gitme, der. Oğlan: “Baba, o bana kadın başıyla geldi, beni aradı, buldu, kurtardı. Ben erkek olup da onu arayıp bulamazsam, bu benim erkekliğime sığmaz.” der. Babası; e gidersen git oğlum, ne yapayım, der. Kaynatasıyla vedalaşır, gider. Köyden çıkar, elindeki satır yazıyı okur ve bir kuş olur, fır edip uçar gider. Baba

oynayır. Şindi wär bir altın älmaz, gänä däyir. Şindi çığar tobuxtan oğarını göstär! wäräyim dahın birni. Dahın göstärdi xara yänä oynäyır. Şindi xuyu içindän yänä bir altın älmaz sorayır. Şindi xarı dii-ki: çığar balayı äl üstünä bir. Soñ bir altın älmaz wäräyim. Çıxarayır balanı äl üstünä fır ätti xocası, uştu.

Şindi bir tuman çäkti gäcä gündüz bir oldu. Uçup xuş xırx gün xırx gäcä xuş wardı qayn atasına äwini küçnän buldu. Şindi xoca xutuldu xarı tutuldu. Köçkä obur xarıyı tuttu xuyu içä alıp gitmädi, baba dağıñ artına saraya aldı gitti.

Şindi xayn atasın çağırdı güyäwü. Baba, dädi xarımı arama gädäcäm. Gitmä oğlum! dädi, xızımdan äwyisin tapayım wäräyim! dädi. Täk gitmä dädi. Baba, dädi, o mäni xızayaqlı başınän gäldi mäni aradı, buldu, xutardı. Män är olup ta onu män arap bulmasam mänim canıma sığmaz dädi. -Ä gitsäñ gidärsin oğlum nä apayın! dädi. dağın ardınaki saraya varır, sarayın bahçe içine konar. Orada oturur. Karısı evinden çıkar, kuşu görür ve kocasını tanır. Kocası onunla konuşmak ister ama karısıyla beraber arkadaşları çıktığı için karısıyla konuşmaktan kaçınır. Bir ara karısı arkadaşları ile bir daha çıkar, artık çare bulamaz. Kuş dile gelir, karısına: “Siz cadının başında niçin ağlaşıyorsunuz? Ona niçin tılsımı sormuyorsunuz?” diye sorar. Kadınlar, ne soralım, derler. Kuş:

- Analığım sen yaşadığın kadar daha yaşamayacaksın, senin tılsımın nedir? Söyle bize tılsımını, sen ölsen, bu dağın içinde biz ne yaparız? Bize bir rahmetlik bırak, tılsımın nedir? Söyle bize, diye söyleyin, der. Kızlar bu sözleri cadıya söylerler. Benim tılsımın süpürge, der Kökçe obur. Yine çıkarlar kuşa, tılsımım süpürge diyor, derler. Kuş der ki; onun tılsımı o değil, gidip ağlayın başında! Bu kızlar döner, bir daha cadının başına gelirler:

- Ay analığım sen yaşadığın kadar daha yaşamazsın, senin

Salxlaştı xayn atasınan kitti. Çıxtı köydän, oxudu satır yazıyı, oldu bir xuş, fır ätti, uştu, gitti. Wardı baba dağıñ ardına saraya xondu, wardı sarayıñ azbar içinä. Bu oturuyur. Çıxtı xarısı äwindän xuşnu gördü xocasını tanıdı. Şindi xocası bununnän laf ätmäyä istär maa xarısın bärabär başxa ayaxtaş çığar onuñ üçün istämäyir lağırdı ätmäyä. Bir çaqta xarısı ayaqtaşnän bir dahın çıqtı, ayaqtaşnän artıq çarä tapamadı. Xuş dil gätirdi, söylädi-ki xarısına: siz kökçä oburuñ başına näçün ağlaşmassıñız? Oña näçün tilsimi soramassıñız? Xarılar där-ki: nä sorayıq? Xuş där-ki: analığım sän yaşadığıñ xadar yaşamaysın dahı, säniñ tilsimiñ nädir. Söylä! bizä tilsimiñiz! Sän ölürsäñ bu dağıñ içinä biz nä aparıx bizä bir rahmätlik brax, tilsimiñ nä dir? söylä bizä! -Mänim tilsimim sipirki, däyir kökçä obur. Çıxar gänä xu söyläyirlär sipirki tilsimim däyir. Xuş där-

tılsımın nedir? Bize bir rahmetlik bırak, tılsımını söyle! derler. Kökçe Obur da:

- Hay şaşkınlar, ben bu dünyaya demir solak ile kakılanım, ben hiç ölür müyüm, ben hiç ölmem.

Bunlar yine tılsımını söyle diye onun başında ağlaşır. O, bunların ağlaşmasından kurtulamaz ve anlatır:

- Falan yerde kırk başlı bir ejderha var. Ejderha ölecek, ejderhanın başları kesilecek, onun yüreğinden bir kutu çıkacak, kutunun içinde üç serçe var. Kutunu kapağını açacaksın, serçelerin içini parçalayacaksın, ben o zaman öleceğim.

Kızlar yine dışarı çıkıp kuşa varırlar, ve onun sözlerini söylerler:

- Falan yerde bir ejderha var, ejderhanın yüreğinde kutu var, yüreğinden çıkacak kutunun kapağını açacaksın, serçalerin içini parçalayacaksın; ben o zaman öleceğim, diyor.

Kuş; kadınlara, girip burada oturun, ben gideyim, dikkatli olun ve güzelce oturun, der.

ki: onuñ tilsimi o diil, war ağlaşıñız başına! Xaytayır bu xızlar bir dahın äwin içinä gäläyirlär gänä kökçä oburuñ başına: äy analığım, däyirlär, sän yaşadığıñ xadar dahın yaşamassın, säniñ tilsimiñ nä dir? bizä bir rahmatlik brax tilsimiñ söylä! däyir. -Häy şaşxınlar, där kökçä obur, män bu dünya da dämir solaxnan xaxılanım, män iç ölürmüyüm däyir män iç ölmän. Bular gänä ağlaşırlar başına tilsimiñ söylä, xutulamayır bularıñ ağlaşmasından däyir -ki: fälan yärdä bir xırx başlı aydaha war, däyir. Ajdaha, diir, öläcäk, ajdahanıñ başları käsiläcäk, onuñ yüräginden bir xutu çığacaq, xutunuñ içindä üç torğay war, däyir. Xutunuñ xapağını açacasın, torğayları içini parlacasın o zaman män öläcäm diir. Şindi xarılar yänä çıxtı tışarı, xu wardılar, söylädilär fälan yärdä bii ajdaha war, ajdahanıñ yüräginda xutu war, çığacax yürägi içindä xutunu xapağını açacasın o zaman torğaylar

Kadınlarla vedalaşır, kuş fır edip gider. Gide gide gider altı ay bir güz gider. Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi, dizden çamur topuğuna toz kalır, dönüp baksa yine boyu kadar yer yürür. Bir çobanın yanına varıp konar. Çobana selâm verir, xoob ossun, der. Çoban, Allah razı olsun, der. Oğlan; çoban akay, şu koyunları bana ver, ben onlara bir iki gün bakayım, der. Çoban da; ben veririm, patron verir mi bakalım, diye cevap verir. Oğlan:

- Sen patrona varsan, çok zamandır anama babama gitmemişim, şimdi koyunu bırakıvereyim kardeşime, bir iki gün bu koyunlara baksın, ben de varsam sılaya da dönsem, desen olur, der.

Bu çoban varır, bu sözü söyler. Patron, pekiyi git, der. Bu genç çoban eski çobana; üç gün bakarım bu koyunlara, dördüncü gün buraya dönersin, diye tembihler. Eski çoban, oyunları genç çobana teslim eder ve memleketine gider. Patron, genç çobana dedi ki: “Bak oğlum burada bir Ejderha var, sakın o

yırtacasın o zamanda öläcäm diir. Şindi xuş däyir-ki, xarılara gir oturuñuz mında män gidäyim saxın! güzäl oturuñuz! Salxlaştı xarılarnän bärabär fır ätti xuş gitti. Gidä gidä gitti altı ay bir güz gitti, därälärdän säl kibik töpäyärdän yäl kibik, dizdän çamur tobuğuna toz xalır, aylansa baxsa yänä boyu yär yürdü. Wardı, bir çobanıñ yanına xondu. Säläm dädi çobana baxar xoob ossun! dädi, - Alla razı olsun! dädi çoban. -Çoban axay, dädi, şu xoyların mağa war! olarnı bir äki kün baxayım! dädi. Män wärmişim şorbacı wärirmi baxayıx! dädi. Sän şorbacıya warsañ dädi. Dä-ki, dädi, çoq zamandır babama anama warmadığım şindi xoynu xuwär xardaşıma! bir äki kün bu xoyları baxsa, män warsam bii sılaya da xaytsam dädi. Bu çoban wardı, bu sözü dädi. Şorbaçı dädi çoq yaxşı warsañ! dädi. Şindi bu tazä çoban ögrätir äski çobana üç gün baxarım bu xoyları dördünci gün mında xaytarsın yürürken orada olmayasınız ki, koyunları bırakmaz. Seni de yer, koyunları da yer." Genç çoban koyunları alıp gider, koyunları Ejderha yürürken koyuverdi; bir de bakar ki Ejderhanın bir dudağı yer süpürür, bir dudağı gök süpürür. Çoban koyunları sürer ve Ejderhaya yakınlaşır. Ejderha, uf kısmetim bir idi iki oldu, der. Çoban, Ejderhaya: "Kahpe oğlu, benim kısmetim senin götün kadar olsa osurarak çıksın canın. Atışalım mı, tutuşalım mı?" der. Bunlar tutuştular. Ejderha, çobana vurur ve onu dizine kardar yere sokar. Çoban Ejderhaya vurur ve onu göbeğine kadar yere sokar. Öğle olur, Ejderha; paydos, der. O zaman oğlan da; sıçayım babanızın canına, sen rahatlarsan ben de rahatlarım, der. Ejderha; ah yakışıklı erkeğin şu kuyruğunu yeseydim, sana marifetimi gösterseydim, der. Çoban da: "Benim patronumun haberi olup da bana bir yağlı küçük ekmek ile bir bardak yağ getirseydi, seni bir kulağın kadar parça ederdim." der. Akşam olur, koyunları

dädi. Şindi tazä çobana täslim ättilär xoyları äski çoban gider sılaya. Şindi Şorbaxcısı dädi-ki: tazä çobana bax oğlum mında bir ajdaha war saxın onuñ yürüşünä olmaya ki xoyları xuwärmäs saxın! Säni da aşar xoyu da aşar. Şindi tazä çoban aldı, gitti, wardı ajdahanıñ yürüşünä xuwärdi xoyları bir dahın baxsa ajdahanı, bir dudağı yär sipirir, bir dudağı kök sipirir. Sürdü gäldi çoban yaxınaştı, uf dädi xismätim bir ädi äki oldu dädi. Xaxpı oğlu dädi çoban ajdahaya. Mänim xismätim säniñ götünçä olsa osurçuxsın canıñ. Atışmı käräk tutuşmu käräk? dädi. Bular tutuştular ajdaha urdu dizinä soxtu çobanı yärä. Çoban urdu ajdahayı göbäginä soxtu yärä, üylä oldu ajdaha dädi: faytoz! O zamanda dädi-ki: sıçayım babañız canın dädi, sän rahatlansañ män dä rahatlanarım dädi. Ax, däyir ajdaha, çubar ärkägiñ şu xuyruğunu aşasa ädim sağa marafäti göstärsäydim. Çoban

Ejderha yürürken oraya çıkarır ve çorbacının evine sürer. Koyunlar yiye yiye doyar, kursakları şişer; zorlaya zorlaya koyunları sürer, bahçeye getirir. Patronu buna ince bulguru pişirir, çoban içer. Çoban yatar uyur, sabah kalkar; çıkıp koyunlara bakar. Baktığında koyunlar yumruk gibi bok sıçarlar. Patron kocaman bokları görür, bu koyunların ejderhanın yürüyüşüne dün indiğini düşünür. Çoban yine koyunları alır, gider. Patron, karısına; hanım ben bugün bu çobanın ardından takip edeyim, bakayım bu koyunları nereye görürür, der. Patron, çobanın peşinden gider, bir çalının arasına oturup saklanır, bakar ki çoban ejderhanın yürüyüşüne koyunları koyverir. Bu çobacı koyunlar ejderhaya gitti, diye ağlamaya başlar. Sonra çorbacı ağacın arasına otururken, ejderha gelir. Atışalım mı, tutuşalım mı, derler. Çoban ile ejderha, tutuşurlar. Ejderha çobana vurur, onu dizine kadar toprağa sokar. Sonra çoban ejderhaya vurur, onu göbeğine kadar toprağa sokar. Öğle olunca

da däyir-ki: mänim şorbacıma xabäri olupta mağa bir yağlı kömäşnän bir bardax yağ gätirsä ädi säni bir qulağıñ xadar parça atär'dim, däyir. Şindi axşam oldu, çığardı xoyları ajdahanıñ yürüşündän anda. Şorbaçısınıñ äwinä aydadı. Xoylar tox aşay aşay, şişti xursaxlar küçnän küçnän aydadı, xoyları gätirdi azbara. Şindi şorbacısı buña p'şirdi dügü, çoban aşadı. Yattı, yuxladı, sabah xalxtı, şorbacı çıxtı xoylara baxtı, xaçı baxsa cumruh gibi box sıçar. Şorbacı gördü balaban boxların tüşündü bu xoyları ajdahanıñ yürüşünä dün düştü. Şindi çoban gänä aldı xoyları, gänä gitti, şorbacısı dädi-ki xarısına: xarı män bügün bu çobanıñ ardından añdırayım! baxaym şu xoyları närä götürür? Şindi şorbacı gitti çobanıñ päşinä, wardı bir çalın ardına oturdu, saxlandı baxsa ajdahanıñ yürüşünä çoban xoylar xuwärdi. Bu başladı ağlaya şorbacı, xoylar gitti ajdahaya dädi. Soñ şorbacı oturdu

ejderha yine; paydos, der. Çoban; sıçayım babanın canına, sen rahatlarsan ben de rahatlarım, der. Ejderha; ah kara gözlü koyunun kuyruğunu yeseydim, sana marifetimi gösterseydim, der. Çoban da; senin marifetin bir şey mi, benim çorbacımın haberi olup bana bir yağlı küçük ekmek ile bir bardak yağ getirseydi, ben de seni kulağına kadar parça ederdim, der. Çorbacı bunu ağaç ardından işitir; döner evine gider. Karısına; bizim çoban, çoban değil, o Ejderhadır, akşam gelirse biz ona ince bulgur çorbası pişirelim, der. Akşam olur; bu gece ince bulgur çorbası pişir, güzel yemekler yap ona, der. Çoban akşam eve gelir, önüne güzel yemekler konulur. Yer ve doyar. On döşek verip çobanı içine yatırır. Gece kandille gelip çobana bakar. Çoban hiç kıpırdanmaz. Çorbacı, çorbacı öldü mü diye düşünüp bakar. Sabah olur, çoban kalkar, yine koyunları alıp gider. Çorbacı, karısına; yağlı bir çörek yap, bir bardak da yağ koy, der. Sonra çorbacısı kömeci ve bir bardak

däräkiñ ardına dahın ajdaha gäldi. Atışmu gäräk tutuşmu gäräk? Bular tutuştular çobannän ajdaha. Şindi çobanı urdu ajdaha dizincä soxtı toprağa, çorbacı urdu aydahanı göbägincä soxtı toprağa. Şindi üylä oldu, ajdaha gänä: faytoz! dädi. Sıçayım babanıñ canına sän raqatlansañ män da rahatlanırım, dädi. Ajdaha dädi: ax dä xara kös xoyun quyruğun aşasa ädim sağa marafätim göstärsä ädim. Çoban da dädi-ki: säniñ marafät bäräcägim bärişmi, mänim şorbacımıñ xabäri olupta mağa bir yağlı kömäşnän bir bardax yağ kätirsä ädi mändä säni xulağıña xadar parça ätär'dim, dädi. Şorbacı bunu däräx ardından äşitti. Şorbacı xayttı äwinä gitti. Xarısına dädi-ki: bizim çoba, çoban däyil, o ajdaha, dädi. Axşam gälsä biz onu dügü şorbası pişir'dik, dädi. Axşam gäldi, bu gäcä dügü şorbası yap! bu gäcä yaxşı yämäk yap oña! Şindi

yağı alıp cepken içine koyar, sırtına vurur, alıp gider. Yine ağaç arkasına varıp oturur. Ejderha gelir, bunlar yine çobanla tutuşurlar. Ejderha, çobanı vurup yine dizine kadar sokar; çoban, ejderhayı vurup göbeğine kadar sokar. Öğle olunca ejderha; paydos, der. Çoban; sıçayım babanın canına, sen rahatlarsan ben de rahatlarım, der. Ejderha; kara gözlü koyunu yeseydim de sana marifetimi gösterseydim, der. Çoban; benim patronumun haberi olup da bir yağlı çöreği, bir bardak yağı getirseydi, ben de seni kulağına kadar parça ederdim, der. Patronu hızla atılıp ağaç ardından çıkar; a oğlum sana yağlı çörek yuvarlattım, der; önüne koyverir, yalamadan yutar, ardından da yağı içer. Otuz dokuz başını pat pat keser. Yüreğinin içinden kutuyu çıkarıp hızlıca aldı, çabucak koyar. Ejderha; yiğitsen bu başı da kes, der. Çoban; babamın çift öküzü değilsin, dala dala canın çıksın, der. Akşam olur, koyunları alıp çorbacının bahçesine götürdü. Çoban eve gelir. Sabah olur, eski

çoban axşam äwä gäldi yaxşı yämäklär ögünä xoydu. Aşadı toydu. On töşäk bir birsää xoydu çobanı içinä yattırdı. Gäcä çıraxnän çobacı warıp baxayır. Çoban aslı xıbırdamayır. Şorbacı tüşündü bu öldümü däp baxayır. Şindi sabax açıldı çoban xalxtı, aldı gäcä xoyları gänä gitti. Çorbacı dädi-ki xarasına: yağlı bir kömäç bas bir da bardax yağ yap. Şindi şorbacısı aldı kömäçi, aldı bardax yağ mayı, xoydı çäkmän içinä, wurdu arxasına, aldı gitti. Wardı gänä däräk ardına oturdu. Şindi ajdaha käldi, bular gänä tutuştular çobannän. Ajdaha urdu gänä dizincä soxtu, çoban urdu köbägінçä soxtu, üylä oldu, ajdaha: faytoz! dädi. Şindi çobacı dädi: sıçayım babamıñ canına! dädi; sän rahatlasañ mändä rahatlanarım, dädi. Şindi ajdaha dädi: xara köz xoyuñ xuyruğunu aşasa ädim da sağa marafätim köstärsäydim. Şindi çoban dädi mänim şorbacımıñ xabäri olupta bir çobana koyunları teslim eder. Çorbacısına der ki:

- Bugün Küçük Lambat'tan, adam gelsin buraya! Derman Köy'den adam gelsin buraya! Şirtemis'ten adam gelsin buraya! Kürgület'ten adam gelsin buraya! Kızıltaş'tan adam gelsin buraya! Gurzuf'tan adam gelsin buraya! Aluşta'dan, Nikita'dan adam gelsin!

Şimdi o köylerin hepine haber verirler, hepsinden adam gelir. Ejderha öldüren çoban o insanlara; ee cemaat, Ces Kadır'ın bu mallarını (hayvanlarını) nasıl bilirdiniz, diye sorar. O cemaat dedi ki :

- Nasıl bileceğiz, bir Ejderha peyda oldu burada, atımız varsa yer, davarımız varsa yer, kuş tutmak mümkün değil. Çoban :

- Bakın cemaat, bugünden sonra bu yürüyüş size bağış olsun! Ama aranızdan bir zengin adam çıkıp bu yer benimdir dediğini işitirsem onu yok ederim. Zengini fukarasıhepiniz aynısınız, bir adam çıkıp bu yer benimdir deymesin (demesin).

Bu cemaat kendi aralarında

yağlı kömäşni, bii bardax yağ maynı gätirsäydi, mändä säni xulağıña xadar parça ätär'dim dädi, çaptı çıxtı däräk ardında şorbacısı: ä oğlum yağlı kömäç yuwarlattım, xuwärdi ögünä, aldı kömäç, yalmadı, tuttu ardından da yağ mayı işti. Şart şart ajdahanıñ otuz doquz başını kästi. Atıldı yüräginiñ içindän xutu çıxtı, çaptı xutuyu, aldı, xoydu cobuçä. Ajdaha dädi-ki: yigit olsañ bu başı da käz! dädi. Babamıñ çüft ögüzü diilsin, dädi. Tala tala canıñ çıxsın! dädi. Şindi axşam oldu, aldı xoyları şorbacınıñ azbarına gönür'dü. Şindi çoban äwä gäldi. Sabah oldu äski çoban gänä xoyları täslim ätti. Şindi şorbacısına dädi-ki: bugün Küçük Lambattan adam gälsin mında! Därman Köydän adam gälsin munda! Şirtämistän adam gälsin munda! Kürgülättän adam gälsin munda! Xızıltaştan adam gälsin! dädi. Gurzuftan adam gälsin! Aluştadan, Nikitadan adam gälsin! şindi o köyläriñ äpsinä xabär wärdilär fikir alışverişi yaparlar, biz bu adama biraz akçeverelim, derler. Sonra iki bin gümüş toplarlar, getirirler; sen bize *yürüş* bağışladın, biz de sana iki bin gümüş bağışlayalım, derler. Çoban; ben para istemem, siz isterseniz ben vereyim para size,der. Şimdi cemaatle ve çorbacıyla vedalaşıp gider. Bu yine satır yazıyı okur, bir kuş olup uçar. Babadağ'ın ardındaki saraya konar. Cebinden kutuyu çıkarır, kapağını açar, içinden bir serçeyi alır; serçeyi parçalar; cadı inlemeye başlar. Bu kuş cadının kapısına gelir, orada torğayın birisini daha parçalar. Yiğitsen birini daha parçala, der Oğlan; babamın çifte giden öküzü değilsin, dala dala canın çıksın, der. Kuş, cadının evine girer. O ev içinde çobanın karısının haricinde iki kadın daha var. Çoban, kadınlara bir bir sorar:

- Seni nerden çaldı cadı?

- Beni batıdan çaldı, der.

Öbüründen sorar; seni nerden çaldı?

- Beni doğudan çaldı, der.

äpsi adam gäldi. Ajdaha öldüräk çoban dädi-ki o xalxlara: ä comağat, dädi, şindi Cäs Xadır bu malları nas bilir'diñiz? dädi, O comağatlar dädilär-ki: näs biläcämiz bir ajdaha päyda oldu munda atımız warsa aşar, tuwarımız warsa aşar, xuş basmaya mülküm diil, dii; o yürüşä. Baxıñız comağat, dädi çobañ, bu gündän arı bu yürüş sizä waxf olsun! amma çıxar arañızdan bir zäñgin adam där-ki: bu yäri, dii, mänim där bäkim äşitsäm munu aläk ätärim. Zäñgini fuqaräni äpsi bir qumansın bir adam çığıp bu yär mänim dir däymäsin! Bu comağat dädi gäni aralarında mäşavärät ätti biz bu adama bir para axça ciiyayıx! dädi. Soñ bir äki biñ kümüş ciidılar, gätirdilär sän bizä yürüş bağışladıñ bizdä sağa bir äki biñ kümüşü bağışlayıq! Çoban, dädi-ki: män para istämän dädi, män wäräyim siz istäsäñiz para sizä. Şindi olarnan salxlaştı bärabär comağatından

Orada birini arkasına alır, fır edip uçar; onu batıya götürür. İkincisini arkasına alıp doğuya götürür. Döner gelir, şimdi kendi karısını alır, kaynatasının evine varır. Kırk gün kırk gece toy ederler, seven sevdiğine kavuşur, ak muradı erişir.

şorbacınän, gitti. Şindi bu gänä oxudu satır yazıyı oldu bii xuş, wardı. Baba dağınıñ ardına saraya xondu. Şindi çığardı cobunan xutuyu, aştı xapağın, aldı içindän bii torğayı, yırttı torğayı kökçä obur başlağa inlämäyä, şindi bu xuş gäldi kökçä oburun xapusuna, anda torğayı birin dahın yırttı. -Yigit olsañ birin da yırt! dädi obur. Babamıñ çüft ögüzü diilsin, dädi, tala tala canıñ çıxsıñ! dädi. Şindi xuş kökçä oburuñ ögünä girdi. O äwçindä çobanıñ xarısı bir dahı war, äw içidä oldu äki, bir dahın war ädi içindä oldu üç, şindi xarıları çoban sorayır säni xandan çaldı kökçä obur? -Mäni mağraptan çaldı diir. Şindi öbirindän sorayır säni xandan çaldı? diir. -Mäni maşriktän çaldı diir. Anda birin arxasına aldı, fır ätti, uştu, kätirdi onu mağrıba, aldı äkincini arxasına maşrikä gätirdi. Xayttı gäldi aldı şimdi gändi xarısın, wardı xayn atasınıñ äwinä, xırx gün xırx gäcä toy ätär, äsrät asrätinä

xawşur, ax muradı wärişir.

7. ÜSKÜT.

I) Üç qız.

Bir zamanda war äkän, bir zamanda yoq! äkän, bir padışax äkän. Şindi bu padışax tälal ätti-ki: bir yärdä aydañlıq çıqmassın. Wäzirnän bärabär çıqtı padışax şähärä. Bir yärdä bir aydañı gördülär, warıp baqtı ki, bir fuqaräniñ üç qızı war. Padışax diñnäy, büyük qız başladı laf ätmää: padışax bäni alsaydı bän çadır yaparıp, äp askäri içinä kirsä tolmaz. Orta qız ayta: bäni padışax alsa bir xazan aş bişirir ädim, cäm askäri aşasa bitmäs. Şindi küçük qız däy-ki: bäni padışax alsa bän bir qızını bir oğlan yapayım, saçları sırmadan olur dii, bäwlä söläy. Şindi padışax diñnädi xayttı sarayğa. Şindi padışax sabax yolladı xabär cawçı bäyük qızı almaya. Şindi büyük qızı aldı. Anan soñ dädi-ki: sän bir çadır yapacay dädi. Qız yapamadı.

7. ÜSKÜT

I) Üç Kız

Bir varmış, bir yokmuş; bir padişah varmış. Bu padişah, hiçbir yerde aile çıkmayacak, diye tellal çıkartır. Padişah, veziriyle beraber pazara çıkar. Bir yerde bir aile görürler. Gidip bakarlar ki bir fukaranın üç kızı vardır. Padişah onları dinler. Büyük kız konuşmaya başlar; padişah beni alsaydı ben çadır yapardım, bütün askeri içine girse dolmaz, der. Ortanca kız; padişah beni alsa bir kazan aş pişirirdim, Şam askeri yese bitmez, der. Şimdi küçük kız da; padişah beni alsa, ben bir kız ve bir oğlan dünyaya getiririm, saçları sırmadan olur, der. Padişah dinleyip saraya döner. Padişah sabah büyük kızı almak için dünür ile haber yollar. Büyük kızla evlenir. Sonra ona; sen bir çadır yapacaksın, der. Kız yapamaz. Padişah ortanca kıza dünür yollar, onu da alır; ortanca

Şindi padışax yolladı cawçu ortancı qıza, onu-da aldı, ortancı qız da yapamadı. Şindi küçük qıza cawçu yolladı. Şindi küçük qız aldı. Anan soñ bu padışax bir säfärä kitti. Küçük qız oğlannan qız yaptı saçı sırmadan oldu. Ablaları onu künädilär. Biz yapamadıq, küçük yaptı, däp. Ablaları bardı küçük qızdan aldı balaları saqlaptı, äki küçäläk balası qodu qocağına. Şindi padışax xabär olduki iki küçüläk balası doğdu küçük qarıdan. Padışax da äşitti bunu, bäldän çuqur qazıp qarıyı içinä gömüñüz. Balaları da yanımda quyuñuz! Bu qarıyı qoydular çuqura. Äki küçülägi onda qoydular. Ablaları padışaxıñ sırma saçlı balaları sanduğa qoydular, sanduğı däryaya quwardilär. Şindi bu balalar däñizdän gitti. Gidä gidä wardı bir padışaxıñ mämläkätinä çıqtılar. Bu padışaxıñ üç qıza war ädi. Bular faytonmän särimonyat çıqtılar däryaya. Baqtılar-ki däryadan bir sanduq gäläyir.

kız da dediklerini yapamaz. Küçük kıza dünür yollar, küçük kızı da alır. Ondan sonra bu padişah bir sefere gider. Küçük kız, bir oğlan ve kız çocuğu dünyaya getirir, saçı sırmadan olur. Ablaları; biz yapamadık, küçük kardeşimiz yaptı, diye onu kıskanırlar. Ablaları, kızdan iki küçücük çocuğu alıp saklar. Padişah, bu kızdan iki küçücük yavrusunun doğduğundan haberi olur. Padişah da işitince; beline kadar çukur kazıp kadını içine gömün, yavruları da yanına koyunuz, der. Bu kadını çukura koyarlar, iki küçücüğü de oraya koyalar. Ablaları padişahın sırma saçlı yavrularını oradan alıp sandığa koyarlar ve deryaya bırakıverirler. Şimdi bu çocuklar denizde gider. Gide gide bir padişahın memleketine varıp çıkarlar. Bu padişahın üç kızı vardır. Bunlar faytonla gezmeye çıktılar deryaya. Baktılar ki deryadan bir sandık geliyor. Büyük kız; deryadan bir sandık geliyor, içinde ne var bilmiyorum; durun bakalım, der. Sandık kıyıya çıkar, çıkarıp bakarlar ki;

Şindi büyük qız dädi ki: däryadan bir sanduq gälii içindä nä war bilmäm diiDuruñuz baqayq. Şindi sanduq çıqtı çıqarı baqsalar-ki içindä äki bala. Şindi bu balaları gördülär, säwindilär. Bu padışax qızı bu balaları padışaxıñ sarayına kätirdilär. Şindi bu qızlar bu balaları baqaylar. Bir säkiz sänä bu balaları baqtılar. Bu balalar ağıl ängän soñ sordular: bizim baba ana yoqtur. Qızlar dädilär-ki: biz säni däryadan bulduq. Bala dädilär-ki: bizim baba anayı aramaya kitäyik! däp bu qızlardan çıqıp kittilär. Bular babasınıñ mämläkätinä gäldilär. Amma şindi bu balaları bir kimsä tanımayır. Bu balalar onda bir saray qurdular. Qarındaşınän äkisi onda turdular. Bu saray padışaxıñ sarayından dahın artıq ädi. Bu padışax awa gidä, balalarda çığa awa. Padışax balaları tanımadı. Padışaxıñ bir köpägi tawşan ayday. Gäldi o tawşan balalardan gäçmäyä. Bu bala

iki çocuk. Bu çocukları görürler ve sevinirler. Bu padişahın kızları, bu çocukları padişahın sarayına getirirler. Bu kızlar bu çocuklara bakarlar. Sekiz sene bu çocuklara baktılar. Bu çocuklar akılları erdikten sonra; neden bizim anamız babamız yoktur, diye sorarlar. Kızlar; biz sizi deryadan bulduk, derler. Çocuklar; biz anamızı babamızı aramaya gidelim, diyerek bu kızlardan ayrılıp giderler. Bunlar babalarının memleketine gelirler. Fakat şimdi bu çocukları hiç kimse tanımaz. Bu çocuklar orada bir saray kurarlar. Kardeşi ile ikisi orada yaşarlar. Bu saray, padişahın sarayından daha büyük olur. Bu padişah ava gider, çocuklar da ava çıkar. Padişah çocukları tanmaz. Padişahın köpeği bir tavşanı kovalar. O tavşan çocukların önünden geçmeye başlar. Bu çocuk o anda tavşanı kapar, tutar. Padişah; siz bu tavşanı ne için tutuyorsunuz, diye bağırır. Onlar tavşanı bırakmaz, alıp eve döner. Şimdi akşam olur, padişah da evine döner. Padişah karısına:

tawşanı şu sa’at qaptı, tuttu. Padışax bağırdı-ki: siz bu tawşanı nä üçün tuttuñ? Alar aslı baqmadı, aldı qayttı äwä. Şindi axşam oldu, padışaxta xayttı äwä. Gäldi qarısına dädi padışax: bän bugün awa çıqtım, köpäk bir tawşanı aydadı. Bir bala tawşanı köpagiñ ögündän qaptı, tuttu, aldı, kitti. Qarısı dädi o balayı bän hälaq ätärim. Bu padışaxıñ qarısı bir cadu xarını yollay balaya. Şindi bardı baqtı äwdä yoq oğlan qardaşı, qız äwdä. Bu cadu qarı qardaşına dädi-ki: ya qız säniñ ağañ qayda? Şindi qız dädi-ki: ağam awa kitti. Qarı qıza dädi-ki: sän bunda näçün bülä yañgız otururbut? Saña bir äglänmäyä bir şäy yoqtur, dädi. Şindi bu qarı dädi-ki: incilis padışaxıñ bir däräk wardır. Onuñ är bir dalı är bir yaprağı bir türlü awaz söylar. O däräktän bir däräk olsaydı, o siziñ sarayıñ ögünä çalarda, sän diñnär ädiñ, o äglänir, däyän. Şindi qız suradı onu kim kätirir burda. O därägi

“Ben bugün ava çıktım, köpek bir tavşanı kovaladı. Bir çocuk, tavşanı köpeğin önünden kaptı, tuttu, alıp gitti.” der. Karısı; o çocuğu ben helak ederim, der. Bu padişahın karısı çocuğa bir cadı kadın yollar. O cadı kadın, gidip bakar; evde oğlan kardeşi yoktur, kız evdedir. Bu cadı kadın kardeşine; ya kız senin ağabeyin nerdedir, diye sorar. Kız, ağabeyim ava gitti, der. Kadın, kıza: “Sen burada niçin böyle yalnız otururşun? Sana eğlenmeye hiçbir şey yoktur. İngiliz padişahının bir ağacı vardır. Onun her bir dalı her bir yaprağı bir türlü ses çıkarır. O ağaçtan bir ağaç olsaydı, o sizin sarayın önünde çalar sen de dinlerdin, onunla eğlenirsin.” der. Kız; onu, buraya kim getirir, diye sorar. Kadın, o ağacı senin ağabeyin getirir, der. Böyle deyip gider. Oğlanın kardeşi hastalanrı. Akşam olur, oğlan avdan gelir. Bakar ki kardeşi yatıyor. Kardeşine, niçin yatıyorsun, diye sorar. Kardeşi; sen ava gidiyorsun, ben yalnız kalıyorum, eğlenmeye bir şey yok, der.

säniñ ağañ kätirir. Bülä dädi qarı, gitti. Şindi oğlanıñ qardaşı gändi marazlandı. Axşam oldu oğlan awdan gäldi. Baxtı-ki qardaşı yatır. Qardaşına suradı. Näçün yatırsın dädi. Qardaşı dädi-ki: sän awa gidärsin bän yañgız qalırım bir äglänmäyä şäy yoqtur. Şindi ağası: nädän äglänäcäsin? dädi. Qız ayttı incilis padışaxıñ qızınıñ baqçasında bir däräk war dır, är bir yaprağı bir türlü awaz çaldı. O däräktän bir däräk bunda kätirip qoysaydiñ sarayıñ ögünä, onuñ är bir yaprağı bir türlü awaz çalarda bäk diñnär ädim. Ağası dädi-ki qardaşına: onu zurlu yärdä onu biz äç alamamız dädi. Ä bu ağası gitti şindi. Incilis padışaxıñ qızına wardı, aradı, baqtı-ki qızıñ qapusunda bir iki arslan qaplan duruyur. Şindi bu oğlan aldı bir batmal küwdä braqtı arslanıñ qaplanıñ ögündä. Şindi wardı däräga, yapuştu, çığardı oradan bir fidan, aldı qaçtı. Şindi padışaxıñ qızı: arslana

Ağabeyi, ne ile eğleneceksin, diye sorar. Kız:

- İngiliz padişahının bahçesinde bir ağaç vardır, her bir yaprağı bir türlü ses çıkarır. O ağaçtan bir ağaç buraya getirip koysaydın sarayın önüne, onun her bir yaprağı bir türlü ses çıkarırdı da ben de dinlerdim, der.

Ağabeyi kardeşine; o zorlu bir yerde, biz onu hiç alamayız, der. Bu ağabeyi gider, İngiliz padişahının kızına varır. Arar, bakar ki kızın kapısında bir iki tane aslan, kaplan durur. Bu oğlan bir batman et alır, aslanın ve kaplanın önüne bırakır. Ağaca gelir, tutup oradan bir fidan çıkar, alıp kaçar. Padişahın kızı, aslana ve kaplana, tutun diye bağırır. Aslan ve kaplan; o, bir küwde et verdi, biz onu niçin tutalım, derler. Oğlan oradan kaçar, fidanı kıza getirir, sarayın önüne koyar. Kız fidanı görür ki; böyle her bir yaprağı bir türlü maniler söyler. Bu cadı kadın; oğlanı aslan kaplan yesin, oğlan ölsün diye yollar, ama oğlan sağ salim döner. Yine ava çıkar. Padişahın

qaplana bağıra: tutunuz! däp. Arslan qaplan: o bir küwda ät wärdi, onu biz näçün tutayıq? dädi. Anda qaçtı oğlan fidanı kätirdi qıza, qoydı sarayıñ ögüñdä qız gördi-ki fidan, bülä er bir yaprağı bir türlü şınlıx ätäy. Bu cadu qarı ölmäk üçün yolladı, oğlannı anda arslan qaplan aşasın! däp amma o oğlan tiri qayttı. Gänä çıqtı awa. Padışaxıñ köpägi ögündän tawşan qaçtı, oğlan gänä tuttu. Şindi bu oğlanı padışax tanıdı. Padışax gändi oğlu olduğunu bildi. Şindi çağırdı, sordu. Soran soñ bu dädi-ki: bänim anam närädä dir? dädi. Şindi anasını kätirdilär çuqurdan çıqarıp.Bu äki ablasını öldürdülär.

köpeğinin önünden tavşan kaçar, oğlan yine tutar. Şimdi bu oğlanı padişah tanır. Padişah kendi oğlu olduğunu anlar. Çağırıp sorar. Sorduktan sonra bu oğlan, benim anam nerededir, der. Anasını çukurdan çıkarıp getirirler. Bu iki ablasını öldürürler.

2) Aqıllı Oğlan.

Bir zamanda war ämiş, bir zamanda yox ämiş, bir adamıñ bir balası war. Adam balayı ärkä tuttu. Ögün bügün ocaya yolladı. Wardı, ocaya, xayttı, gäldi, baqay-ki anası bir

2) Akıllı Oğlan

Bir varmış bir yokmuş, bir adamın bir çocuğu varmış. Adam çocuğu şımarık yetiştirir. O gün bu gün çocuğu hocaya yollar. Çocuk hocaya gider, dönünce annesinin başka bir

başxa kişinän bärabär yattı. Bala diñnäy işi. O adam däy ki yarı sän anda waracasın, bän sabana waracam, bän saña yarın aş götürürüm däy. Bu bala anasından bu laf diñnäy. Sän hañgi tarafa işläycäsiñ däy anası oğlana. Män, däy, bu qıra işläycämin, däy. Bu oğlu da äşitti çıqardan. Anasına söyläy ayp olacaq. Şindi babası gäldi, babasınan söylädi-ki: canım babam bizdä barayq sabana. Barayq dädi: baba oğlanda gitti sabana. Baxtı onda işläy sabanı. Amma gördü-ki: ögüzü alaman äbada waxtı oldu. Babasına dädi-ki: bän ögüzü alaman yaparım, tuttu çäzdi bir bäz sardı ögüzün bälinä baxtı-ki: anası gälii, aş kätiriv Sälam aliikim dädi, anası näräyä gidäsin? dädi. Anası dädi-ki: sän sabana gittiñ, män xocağa aş kätirdim. Anası söylädi gändi oğlına: war oğlana! kälsin! aşasın sännän bärabär! dädi. Bu oğlan anasınıñ sözünän çıxmadı. Aldı cäwiz cäbindän braxtı yola, bir braxtı, bir braxtı. Wardı oğlana söylädi-ki: äsän

adamla beraber yattğını görür. Çocuk bu işi dinler. O adam; yarın sen oraya varacaksın, ben sabana varacağım der. Annesi, ben yarın sana yemek getiririm, der. Bu çocuk anasından bu lafları işitir. Annesi, sen Hangi tarafta çalışacaksın, diye diğer adama sorar. Adam, ben bu kırda çalışacağım, der. Oğlan çıkarken bunu da işitir. Anasına söylese ayıp olacak. Babası gelir, babasına: canım babam biz de sabana gidelim, der. Gidelim, der babası. Baba oğul sabana giderler. Bakarlar orada saban çalışır. Ama öküzünün *alaman abäda* vakti gelir. Oğlan, babasına; ben öküzü alaman yaparım der, çözer bir bez, öküzün beeline sarar. Bakar ki anası geliyor ve yemek getiriyor. Selamünaleyküm, nereye gidiyorsun, diye sorarlar. Anası; sen sabana gittin, ben de hocaya yemek getirdim, der. Anası kendi oğluna; diğer adama da git, gelsin, seninle bebaber yesin, der. Bu oğlan anasının sözünden çıkmaz. Cebinden ceviz alır, yola bırakır;

mänim anamnän bärabär nä yatır ädiñ. Oğlan üstünä açuulandı. Bu oğlan gäldi babasına: o däli-dir, män a çağırım ol mańa sögäy. Babası dädi-ki: bän barayım çağırayım, dädi. Yürüdü babası baqa yol içindä cäwiz war, ägildi, aldı birni, gitti bir parça dahın aldı bir cäwiz dahın. Bir dahın gitti, gänä aldı cäwiz. O oğlan bunu görüp xocası taş aldı mäni urmaya dii qorqup braxtı, xaçtı. Babası gäldi anasına, o anası nä qaçay, dii, surdu. O-dır dädi. Axşama däk işlädilär, äpsi qayttılar. Şindi oğlan baba anasınan yattılar. Sabax suray xocaya sän näräyä baracasın? surdu. Sabax ağaça baracamın, dädi. Oca gitti gänä bala. Kälsä babası yox. Näräyä babam gitti dädi. Ağaça, dädi anası, anda äşäk, dädi, babańa ağaç al git dädi. Bu oğlan gitti däräbnä yoqara babasını aramaya. Barıp baxsa atası äşäginän yaramaz yapay. Soñ qorqtı bala, babasınan utandı, kälmäya qayttı. Gänä wardılar işä babasın baxsalar tawşanı

bir bırakır, bir daha bırakır. O adama varınca; sen niye benim anamla beraber yatıyordun, diye sorar. Bu adam, oğlana sinirlenir. Bu oğlan, babasına gelir; o delidir, ben yemeğe çağırıyorum, o bana sövüyor, der. Babası, ben gidip çağırayım, der. Babası yürürken bakar yol üstünde ceviz var, eğilip birini alır. Biraz daha gider, bir ceviz daha alır. Biraz daha gider, gene ceviz alır. O adam, bunu görüp; kocası beni vurmaya taş alıyor, diye korkar, bıraktı kaçar. Babası anasına gelir; o anası, niye kaçıyor, diye sorar. O delidir, der. Akşama kadar çalışırlar, hepsi dönerler. Oğlan, babası ve anası beraber yatarlar. Kadın, kocasına; sabahleyin sen nereye gideceksin, diye sorar. Sabah ağaca varacağım, der kocası. Çocuk yine hocaya gider. Geldiğinde babası yoktur. Babam nereye gitti, diye sorar. Baban ağaca gitti; sen de oradaki eşeğe bin, babana ağaç alıp git, der anası. Bu oğlan yukarı köye babasını aramaya

awcılar atmaya araylar. Soñ babası dädi-ki: ä oğlum bular nä araylar. Soñ babasına dädi: ay şu äşäknän ağaça waranı atacaaqlar. Soñ oğluna dädi-ki babası: män anda kiräyim sabaniiñ içinä xuuş yärdä. O da yığdı bir näçän piçän. Soñ oğlan çağırdı awcıları. Gälir awcılar. Sonda, dädi-ki, bir da tilki war çıxarıñız! dädi. Ular wardılar onda wärdilär piçän atäşa. O adam çıqtı dädi: män tutsam gändi äşägimi tuttum, siziñ näñizi tutmadım bu awcılar şaştılar; mında tilki däp çığardıq, çıqtı atäştän adam. Soñ oğluna dädi-ki: sän näçün yaptıñ maña bunu. Oğluda dädi-ki: mändä sizdän qorqarım. Bir adam olup sän oruspuluğu ätäsin, mändä utanırım bän säni babam da olsañ öldürtürüm! yapma mınday şii dahın, däy.

gider. Varıp baktığında babası eşek ile yaramazlık yapıyordur. Sonra çocuk korkar, babasından utanır, gelmek için döner. Yine babasıyla işe giderler, avcıların atmak için tavşan aradıklarını görürler. Babası; a oğlum bunlar ne yapıyorlar, diye sorar. Çocuk, babasına; ay şu eşek ile ağaca gideni vuracaklar, der. Babası oğluna, ben orada sabanın içindeki kavuğa gireyim, der. O da biraz ot yığar. Sonra oğlan avcıları çağırır. Avcılar gelir. Onlara, burada bir tilki var çıkarın, der. Onlar gelip orada otları ateşe verilrer. O adam çıkar; ben tuttuysam kendi eşeğimi tuttum, sizin hiçbir şeyinizi tutmadım, der. Bu avcılar, burada tilki var diye çıkardık, ateşten adam çıktı, diyerek şaşırırlar. Sonra oğluna, sen bana bunu niçin yaptın, diye sorar. Oğlu da:

- Ben de sizden korkarım. Sen bir adam olup orospuluğu ediyorsun, ben de utanırım, ben seni babam da olsan öldürtürüm, der.

Babası; yapma, der. Bunun

gibi şeyler daha söyler.

3) Yılan Bäsläyän Yigit.

Bir zämanda wär äkän, bir zämanda yox äkän. Bir fuqarä abaxay war äkän. Bu abaxayından bir dänä bir oğlu war. Bu oğlan kündä bir arxa odun kätirip satayır da anasın baxayır. Şindi bir daha bu oğlan oduna gidäyir. Baxtı ki äki bala bir yılanı täpäläylär. Bu oduna gidän bala bu yılan kötäklännärä dädi-ki: toxtañız urmañız! Bu oduna gidän bala yılanı alardan xutardı aldı. Şindi aldı bir yük odun yılanı da bärabär aldı gäldi, kätirdi äwlärinä. Şindi anası gördü bu yılanı dädi-ki: sän bu yılanı näçün kätirdiñ munda. Oğlan da dädi-ki: bän munu bäsläycämin, dädi. Şindi oğlan bu yılana gündä bäş köpäklik wärä, bäsläy yılanı. Bu oğlan gündä bir yük ağaç kätirir satayır. Bu yılana aş alıp aşatayır. Bu yılana şindi ülä bäslädi ki balaban yılan oldu.

3) Yılan Besleyen Yiğit

Bir varmış bir yokmuş. Fukara, yaşlı bir kadın varmış. Bu yaşlı kadının bir tane oğlu varmış. Bu oğlan günde bir sırt odun getirip satarmış da anasına bakarmış. Bu oğlan bir gün yine oduna gitmiş. Bakmış ki iki çocuk bir yılanı tepeliyorlar. Oduna giden bu çocuk yılanı dövenlere; durun vurmayın, der. Oduna giden bu çocuk, yılanı onların elinden kurtarıp alır. Bu oğlan bir yük odunu ve yılanı da beraberine alıp gelir, evlerine getirir. Anası bu yılanı görüp; sen bu yılanı buraya niçin getirdin, diye sorar. Oğlan da; ben bu yılanı besleyeceğim, der. Bu oğlan, bu yılana günde beş köpeklik yiyecek vererek yılanı besler. Oğlan günde bir yük ağaç getirip satar. Bu yılana yiyecek alıp yedirir. Bu yılanı öyle besler ki, bu yılan büyük yılan olur. Bu oğlan bir gün oduna gider. Yılan oynamak için kuyruğunun üstüne

Şindi bu oğlan bir gün oduna gitti. Yılan xaxtı xuyruğunan üstünä oynamaya. Anası gördü bu yılan mäni aşaycaq däp xorxtu. Da anası bir tayax urdu yılana. Yılan da darılıp kitti. Şindi bu yılan gidär äkän, oğlana rast käldi. Oğlan dädi-ki: näçün xayttıñ? Yılan dädi-ki: bän xalxtım oynamaya, anañ urdu maña bir tayax, bän ändi gidärim. Oğlanda dädi-ki: sän xayt bän säni gänä bäsläyim. Yılanda bän bir dä xaytmam, dädi. Şindi bu yılan oğlana dädi. Bän yılan padışaxıñ oğlumun dädi. Ayda barayıq babama o saña bir az başxış wärsin! dädi. Şindi oğlanı aldı, gitti. Bän äwimä warsañ, dädi yılan, anda yılan çoxtur ondan xorxma! dädi. Şindi kätirdi äwinä oğlanı. Bu daha babası çıxtı, yılan padışaxı. Oğlana dädi-ki: sän nä baxarsın munda? Soñ yılan dädi: adam mäni öldüräcädilär bu adam mäni xutardı. Bu yılanıñ babası dädi-ki: sän mändän ülä istä män saña bir az başxış wäräyin, sän oğlumu kalkar. Anası görünce, bu yılan beni yiyecek, diye korkar. Anası yılana bir sopa vurur. Yılan da darılıp gider. Bu yılan giderken oğlana rast gelir. Oğlan, neden döndün, diye sorar. Yılan; ben oynamak için kalktım, anan bana sopa ile vurdu, ben de gidiyorum, der. Oğlan da; sen geri dön, ben seni yine beslerim, der. Yılan da oğlana: “Ben bir daha dönmem. Ben yılan padişahının oğluyum. Haydi gidelim babama, o sana biraz bahşiş versin.” der. Şimdi oğlanı da alıp gider. Yılan; benim evime gelirsen orada yılan çoktur, onlardan korkma, der. Oğlanı evine getirir. Babası, yılan padişahı, çıkar ve oğlana; sen ne arıyorsun burada, diye sorar. Yılan; insanlar beni öldürecektiler, bu adam beni kurtardı, der. Bu yılanın babası; dile benden ne dilersen, ben sana biraz bahşiş vereyim, sen oğlumu kurtardın, der. Oğlan; ben senin sağlığını isterim, diye cevap verir. O padişah; benim sağlığımdan sana fayda yok, sen bahşiş iste, der. Bu oğlan; ben senin parmağındaki yüzüğü

xutardıñ. Oğlan dädi-ki: Bän sänin sağlığıñnı istärim. O padışax dädi-ki: bänim sağlığımdan fayda yox saña, sän başxış istä! Şindi bu oğlan dädi-ki: bän sänin parmağıñdäki yüzügü istärim. Bu padışax yüzügün wärmädi oğlana, bir tulup altın istä! dädi. Şindi bu padışax bärdi bir tulup altın. Şindi o fuqarä oğlan oldu zängin, gäldi äwlärinä, anasına dädi-ki: bax ana bän bu yılanı bäslädigi üçün bańa bu xadar altın wärdilär. Şindi sän war ana padışaxın xızın xudala! Şindi anası kitti padışaxın xızın istämäyä. Padişa dädi-ki: bän xızımı wäririm oña, yäti xat binä yaptırsa. Padişa düşündü; bu fuqarä yaptırmaz, olmaz, bändä xızımı wärmäyim oña. Anası käldi, oğluna söylädi, dädi-ki: yädi xat saray istäy. Ägär yaptırmaya olsañ xızı wäräcäk. Şindi oğlan o mülkün dädi. Oğlan tuttu bir käsäk altın ustalara wärdi äw yaptırmağa. Xırx gün äcäp saraylar bitti. Şindi bu padışax

isterim, diye söyler. Bu padişah yüzüğünü oğlana vermez, birçok altın iste, der. Bu padişah birçok altını oğlana verir. O fukara oğlan zengin olur, evlerine gelir, anasına:

- Bak ana ben bu yılanı beslediğim için bu kadar altın verdiler. Anneciğim şimdi sen var, padişahın kızını iste, der.

Anası padişahın kızını istemeye gider. Padişah, yedi kat bina yaptırırsa ben kızımı ona veririm, der. Anası gelir, oğluna; yedi kat saray istiyor, eğer yaptıracaksan kızı verecek, diye söyler. Oğlan, bu mümkün, der. Oğlan ev yaptırmak için ustalara bir kese altın verir. Kırk günde saray biter. Bu padişah bu sarayları görür, şaşırır. Bu garip (zavallı) nasıl yaptı bunları, der. Sonra oğlanı çağırır, sen bu parayı nereden aldın, diye sorar. Oğlan; bir yılan baktım, o yılan beni babasına götürüp bu kadar parayı bahşiş bana. Oğlan, o yılanın babasına vardıktan sonra her türlü dilden anlar hale gelir. Bu padişah, oğlanın kâmil olduğunu anlar. Kızını oğlana

gärdü bu sarayları, çaştı. Dädi-
ki bu ğarip naslı yaptı buları.
Soñ çağırda oğlanı, dädi-ki:
sän bu paranı närädän aldıñ?
Oğlan dädi-ki: bir yılanı
baxtım, o yılan bäni babasına
götürüp bu qadar başxış altın
wärdi baña. Soñ oğlan o yılan
babasına waran soñ är bir
türlü dildän añladı. Şindi bu
padışax oğlan kâmil olduğunu
bildi. Şindi xızını wärdi, bu
oğlana. Xırx gün dügün itti,
xızın oğlana wärdi.

verir. Kırk gün düğün yaptı, kızını oğlan verdi.

4) Fuqaräniñ Küçük Oğlu.

Bir zamanda war äkän, bir zamanda yox äkän, bir adamıñ üç oğlu war. Şindi bu adam fuxarä adam är gün sabana gädäyir. Bu adam da üç oğlu sabana da gädäyir, saban äkäyir, şindi bu adamıñ aşlığı päk çox oldu, aşlıx pişti oğlanlar gitti aşlıq çalmaya. Aşlığı çaldılar. Bir daha baxtılar-ki çöldän bir yädi başlıq diw gäläyor, bular gördülär xaştılar. Şindi bular gäldilär göyä. Üç dänägä

4) Fukaranın Küçük Oğlu

Bir varmış bir yokmuş, bir adamın üç oğlu varmış. Bu adam fukara adammış, her gün sabana gidermiş. Bu adam ve üç oğlu sabana gider, saban sürer. Bu adam çok acıkır. Yemek pişer, oğlanlar yemeği almaya gider. Yemeği alırlar. Bir de bakarlar ki; çölden yedi başlı dev gelir, bunlar onu görüp kaçarlar. Bunlar köye gelirler. Bu üç adama dokuz adam katılır, on iki adam olurlar. Bu devin memleketine getirirler. Gidip

doğuz dänä qatıldı, oldu on äki adam. Şindi gittilär şu diwiñ mämläkätinä. Wardılar onda saxlandılar oturdular. Şindi bu diw yattı yuxlamaya. On äki dänäniñ birisi äñ küçügü çöldän bir torba xaranca cığayır, şindi alıp gitti diw yattığı yärgä. Wardı o diwiñ xoynuna braxtı xarancaları. Bu xarancalar dişlämäyä başladılar, diwini bunuñ üstünä yurğan örtülmüş ädi. Bular taladılar diwi, o diw yurğanı attı, bu oğlan aldı yurğanı, xaştı. Şindi bu diw duydu bunu. Şindi oğlanıñ ardına çaptı. Bardı uların äpsini tuttu. Kätirdi şindi äwinä. Bu diwiñ dä on äki qızı war ädi. Şindi axşam oldu yattılar. Bu on äki dänägä diw on äki xızın wärdi. Şindi gäcä yuxladılar, äñ küçü oğlan xaxtı, diwiñ xızlarınıñ fäsni aldı, on äki adama on äki fäs gäydirdi, bu adamnı xalpağın oldı, on äki xıza on äki xalpax gäydirdi. Şindi bu fäsläri dä ağalarına gäydirdi. Şindi xaxtı diw bu

orada saklanırlar. Bu dev uyumak için yatar. On iki adamın birisi, en küçüğü, kırdan bir torba karanca toplar, alıp devin yattığı yere gider. Karıncaları, o devin koynuna bırakır. Devin boynunun üstüne kadar yorgan örtülmüştü. Bu karıncalar, devi dişlemeye başlarlar. Bunlar devi ısırırlar, o dev yorganı atar, bu oğlan yorganı alıp kaçar. Bu dev bunu duyar. Oğlanın arkasından takip eder. Dev, bunların hepsini tutup evine getirir. Bu devin de on iki kızı vardır. Akşam oldu yatarlar. Bu dev, on iki adama on iki kızını verir. Gece uyurlar. En küçük oğlan kalkar, devin kızlarının feslerini alır, on iki adama on iki fes giydirir; bu adamların kalpaklarını alır, on iki kıza on iki kalpak giydirir. Bu feslerini de ağabeylerine giydirir. Dev, bu adamları kesmek için kalkar, başını sıvazlar; bakar kimin başında kalpağı vardır, onu keser. On iki kızın hepsini keser. Dev kızları kestikten sonra oğlanlar kaçlar. Sabah olur. Dev, karısına, on iki genci bu gece öldürdüm, der. Bakar ki, kızların

adamları soymaya, siipadı, başın baxtı kimiñ xalpağı war onu soydu. On äki xızın äpsin soydu. Diw xızları soyan soñ bular xaştılar. Şindi sabax oldu. Xarısına dädi-ki diw: on äki yaşı bu gäcä öldürdüm. Baxtı-ki xızlar äpsi ölmüş, oğlanlar xaştılar. Şindi bu diw bağırdı ä on äki oğlan äñ-küçüsü sän mäni on äki xızımdan ayırdıñ, dädi. Şindi bular çıxtılar, gittilär mämläkätinä, Şindi wardı bu küçük oğlan, waran soñ ağaları küçük oğlanı kötäkladilär, oğlan xaştı gitti, wardı bir şähärä. Onda yırğat barıştı bir adama. Onda da bir xaç ay durdu. Soñ da bu onda bir yaramazlıx ätä. Şindi bu adamı bu şorbacı kötäkladi. Bu oğlan gänä xaça wara bir padışax mämläkätinä. Şindi bu oğlan barı padışaxıñ gül baxçasına xarawla. Aslı bir ınsan girdirmii bu baxçaa. Şindi bu padışaxıñ xızı göräy o oğlan, baxay ki bu dir güzäl yaş, xız buña äwäs ätäy bu padışaxıñ

hepsi ölmüş, oğlanlar kaçmışlar. Bu dev; ee on iki oğlanın en küçüğü, sen beni on iki kızımdan ayırdın, diye bağırır. Bunlar kaçarlar, memleketlerine giderler. Bu küçük oğlan da gelir, geldikten sonra ağabeyleri küçük oğlanı döverler; oğlan gider, bir şehre varır. Orada bir adama ırgat olur. Orada birkaç ay durur. Sonra burada da yaramazlık yapar.Bu adamı, bu çorbacı da döver. Bu oğlan gene kaçar, bir padişahın memleketine varır. Bu oğlan gidip padişahın gül bahçesine bekçi olur. Bu bahçeye asla insan girdirmez. Bu padişahın kızı bu oğlanı görür, bakar ki bu yakışıklı bir gençtir. Bu kız buna heves eder. Bu padişahın üç kızı vardır, üçü de nişanlanmak ister. Padişah, toplanıp gelsinler buraya kızımı nişanlayacağım, diye haber verir. Gençler toplanıp gelirler. Padişah, bu kızların eline bir altın elma verir. Hangisini seversen onu al, der. Bu gençler sarayın önünden geçerler. Bu padişahın büyük kızı vezirin elmayı oğluna atar. Ortanca kız,

üç xızı war, üçüsü da şindi nışañlamaya istäy. Padışax xabär wärä ki yığılsın kälsinlär mında xızımı nışañlacam. Şindi gäldilär yığıldılar yaşlar bu xızlarıñ älinä wäräy bir altın alma. Şindi dädi-ki: xancısın säwsäñ onu al. Şindi bu yaşlar saraynıñ ögündän gäçtilär. Bu padışaxıñ büyük xızı wäziriñ oğluna attı almayı, ortancı xız oda küçük wäziriñ oğluna attı almayı, äñ küçük xız o baxçayı baqqan yırğata attı almayı. Şindi bu padışax da bu xızlara xırx gün xırx gäcä düğün ätti.

o da elmayı küçük vezirin oğluna atar. En küçük kız, o da elmayı bahçeye bakan ırgata atar. Bu padişah da bu kızlara kırk gün kırk gece düğün eder.

8. BÜYÜK XOCALAR.

I) İdägä Bii

Äwäli bir Toqtamış dägän qan boldu, onuñ da bir Qutluğaya bii dägän saqlawu boldu. Toqtamışnıñ lääşin dägän quş boldu. Toqtamış bu quşlarnı şüyä, Qutluğaya bii bu quşnu qaray, yumurta qozlata, bala çığarta. Çähärli köldä Toqtamış qan bu lääşini şüyä, quş tuta. Son Tämir qan dägän qan Toqtamış qanğa bir adam yollay lääşin quşnuñ bir yumurtasın istäy. Tämir qanda yoq lääşin quş, Toqtamış qanda bar. Toqtamış qan bärmi lääşin quşun. Tämir qanı kişini boş qayta. Toqtamışqan quşnu bärmiv Nä yapsın Tämir Qan? bu lääşin quşnu kim bärä bizgä? Son Tämir qanğa söylälär: anuñ bir saqlawu bar Qutluğaya bii dägän, lääşin quşnu o baqar, o qozlatar, o bala çığartar. Sän Qutluğaya biigä adamnı yolla, o bäkim yumurtqanı saa qırslap bärä. Son Tämir qan

8. Büyük Hocalar

1) Edige Bey

Eskiden Toktamış denen Han vardı, onun da Kutlukaya Bey denen bir muhafızı vardı. Toktamış'ın laçin kuşu vardı. Toktamış bu kuşları uçurur; Kutlukaya Bey bu kuşa bakar, yumurta yumurtlatır, kuşu kuluçkaya yatırır. Çeherli gölde Toktamış Han bu laçini uçurur, kuş yakalatır. Sonra Temir Han denen Han Toktamış Han'a bir adam yolar, laçin kuşunun bir yumurtasını ister. Temir Han'da laçin kuşu yoktur, Toktamış Han'da vardır. Toktamış Han laçin kuşunu vermez. Temir Han'ın adamı boş döner. Toktamış Han kuşu vermez. Ne yapsın Temir Han? Bu laçin kuşu kim verir bize? Sonra Temir Han'a söylerler:

- Onun Kutlukaya denen bir muhafızsı var, laçin kuşuna o bakar, o yumurtlatır, o kuluçkaya yatırır. Sen Kutlukaya Bey'e adam yolla, o belki yumurtayı sana çalarak verir.

Qutluğaya biigä adam yollata. Käldi o adam, kirä Tämir qandan sääläm bar, dädi. Qutluğaya biigä, şu lääşin quşnuñ bir yumurtasın maa bärsin! Son Qutluğaya bii dädi o kişigä: sän kölgä çıq äki biidayaq yumurtasın aqkäl! dädi. Kätti o adam köldä äki biidayaq yumurtasın taup kätirdi. Lääşin bala uyada çığarmaya yatqan. So Qutluğaya bii o adamğa söylädi: sän bu lääşin quşnuñ äki yumurtasın al! Sal qoynuña yumurtanı! Çığarlar o kişi, bu biidayaqnıñ yumurtasın lääşin quşnuñ astında qoydular. Lääşin äki yumurtasın aldılar. Son yolladı Qutluğaya bii bu äki yumurtanı. Tämir qanğa sääläm köndürdü, aqkätti Tämir qanğa bu yumurtanı, bärdi andan bala çığardı. Onu saldı qapäskä, asradı. Bu Qutluğaya bii bu biidayaq yumurtasın lääşin quşnuñ astında qoyğan ädi. Onda waxıt käldi ondan bala çığadı. Son bir kün Toqtamış qan söılädi. Naslı Qutluğaya bii?

Sonra Temir Han Kutlukaya Bey'e adam yollar. O adam gelir, girip "Temir Han'dan selâm var." dedi. Kutlukaya Bey'e, "Şu laçin kuşunun bir yumurtasını bana versin." dedi, der. Sonra Kutlukaya Bey, o adama; sen göle çık, iki baykuş yumurtasını alıp gel, der. O adam gider, gölde iki baykuş yumurtasını bulup getirir. Laçin, yuvasında yavru çıkarmaya yatmıştı. Sonra Kutlukaya Bey o adama; sen bu laçin kuşunun iki yumurtasını al, yumurtayı koynuna koy, der. Çıkarlar, bu adam baykuşun yumurtasını laçin kuşunun altına koyar. Laçinin iki yumurtasını alırlar. Sonra Kutlukaya Bey, bu iki yumurtayı yollar. Temir Han'a selâm gönderir, o adam götürür. Temir Han'a bu yumurtayı verir, ondan yavru çıkarır. Onu bir kafese koyar, yetiştirir. Bu Kutlukaya Bey, bu baykuş yumurtasını laçin kuşunun altına koymuştu. O zaman vakti gelince, ondan yavru çıktı. Sonra bir gün Toktamış Han; Kutlukaya Bey nasılsın, laçin kuş yavru çıkardı mı, diye sorar. Kutlukaya

lääşin quş balanı çığardımı? dädi. Qutluğaya bii söylädi oña: Qan äpändim, dädi, lääşinnin asliligi kätkän, ol qartaydı, onuñ baları biiyıl biidayaq balalarına uşaydı. Däyä söylädi. Gänä baqtılar qaradılar bir yıldan sora aqkäldi lääşinniñ balalarını Toqtamış qanğa, Çähärli kölgä quş şüymä çıqtılar. Tämir qanda, o da çıqtı lääşin balaların alıp Çähärli kölgä. Toqtamış qan şüydü (siltädi) biidayaq quşnuñ balaları kätti, alar quşqa baqmadı, quş tutmadı, kätti başqa yaqqa, Tämir qanda siltädi quşqa lääşin balaların, o quş tuttu. Tämir qan qayttı köyünä. Toqtamış qan da qayttı köyünä. Qutluğaya biigä söylädi: sän bu lääşingä bir şii yaptıñ. Tämir qan yumurta istädi mändän, män bärmädin. Sändin istädi sän oğa lääşinniñ äki yumurtasın bärdiñ. Biidayaqnıñ äki yumurtasın sän lääşiniñ astına qoyduñ. Şindi biidayaq balaları quşqa baqmas, öz başına

Bey ona; Han efendim, laçinin asliliği gitmiş, o yaşlandı, onun yavruları bu yıl baykuş yavrularına benziyor, diye söyler. Gene baktılar, bir yıl sonra laçinin yavrularını Toktamış Han'a getirir, Çeherli göle kuş uçurmaya çıktılar. Temir Han da laçin yavrularını alıp Çeherli göle çıkar. Toktamış Han baykuş yavrularını uçurdu, onlar gitti, kuşa bakmadı, kuş tutmadı, başka tarafa gitti. Temir Han da kuşa laçinin yavrularını uçurdu, o, kuş tutu. Temir Han köyüne döndü. Toktamış Han da köyüne döndü, Kutluğaya Bey'e:

- Sen bu laçine bir şey yaptın. Temir Han benden yumurta istedi, ben vermedim. Senden istedi sen ona laçinin iki yumurtasını verdin. Baykuşun iki yumurtasını sen laçinin altına koydun. Şimdi baykuş yavruları kuşa bakmaz, kendi başlarına başka taraflara gider, diye söyler.

Kutluğaya Bey'in başını kesmesini ister, meşveret eder. Akıl hocaları (danışmanları) Toktamış Han'a akıl verirler:

- Kendi ateşini kendin

başqa yaqqa kädär. Şindi Qutluğaya biiniñ başın käsmä istädi, mäşäürä ätti. Aqılzadälär mäşäürä bärdilär Toqtamış qanğa. Gändi çırağıñnı gändi söndürmä, bunu öldürmä! bunu quu! turmasın toprağıñda! Son Toqtamış qan Qutluğaya biini quudu. Toprağımda turma! dädi. Ägär mänim toprağımda tursañ, äşitsäm käsärmin, dädi. Qutluğaya bii çıqtı, kätti Tämir qanğa, Tämir qannıñ Toqtamış qannıñ sıñırına bardı toqtadı anda. Son anda mäşäürä ätti naslı yapaym däp Tämir qanğa barsam nä söyliim? Toqtamış qan mäni quudu män saa äki yumurta bärdim, sän maa bir tilim ötmäk bär! naslı söyliim? maa ayp. Mında Toqtamışnıñ toprağı, mında Tämir qannıñ toprağı mında bu sıñırda oturaym äki yaqqa barmay. Qurdu çatırın şu yärdä sıñırda oturdu. Ala tüpägin älinä, ärtän çıqtı çölgä, axşamğa qadar ata añcılıq ätä, kündä bir quş soğa tüpäkmän. Kätira, pişirä, aşay. söndürme, bunu öldürme! Bunu kov! Durmasın toprağında!

Sonra Taktamış Han, Kutlukaya Bey'i kovalar; toprağımda durma, eğer dururşan, işitirsem seni keserim, der. Kutlukaya Bey çıkar, Temir Han'a gider, Temir Han ile Toktamış Han'ın sınırına varır, orada durur. Sonra düşünür:

- Nasıl yapayım? Temir Han'a varsam ne söyleyim? Toktamış Han beni kovdu, ben sana iki yumurta verdim, sen bana ekmek ver! Nasıl söyleyeyim? Bana ayıp. Burada Toktamış'ın toprağı, orada Temir Han'ın toprağı burada bu sınırda oturayım, iki tarafa gitmeden.

Orada çadırını kurar, sınırda oturur. Tüfeğini eline alır, sabahleyin kıra çıkar, akşama kadar atar, avcılık yapar, tüfeğiyle her gün bir kuş vurur. Getirir, pişirir, yer. Bu şekilde oara yaşar. Bir gün oturur, on gün, bir ay oturur. Bir gün çadırına bir kız girer, gelip:

- Sen Kutlukaya Bey sen nasılsın? Ben sana eş olmak için

Şaytıp otura şu yärdä. Bir kün otura, on kün, bir ay otura. Bir kün çatırına bir qısayaqlı bir qız kirä, kälä dii: sän Qutluğaya bii sän naslısın? O qıs söylä: män saa çıptılıqqa käldim, siz mäni alıñız! diiSon Qutluğaya bii onu alacaq bola. Mäir söyläşälär. Kız söyläy: mänim mäirim üygä kälgändä tışardan säs bärip kälirsin, män üydän çıqqanda üydä qalğanda artımdan baqmassın, dii, mänim mäyrim odur, diiÄgär artımdan baqsañ, ya säs barmii kälsäñ, soñ män saa yoq, sän maa yoq. Qutluğaya bii anı qabul nikâh ätä, ala. Am bir yattılar yürälär, biri bikäsi biri bayı. Bir ay äki ay yürälär barabar, Qutluğaya bii saba kätä, axşam kälä, kündä tüpäk bilän bir quş soğup alıp kälä. Bügün aqkälgän quşnu bikäsi tämizlii, azırlii, ya ärtän tura da bir kätä çölgä, bir quş axşam dahı alıp kälä, bikäsi tüpägi ala, kälgän quşnu bügün azırlii qızartıp yämäkkkä. Axşam Qutluğaya bii kälä äwgä barabär, geldim, siz beni alın, der.

Sonra Kutlukaya Bey onu almaya niyetlenir. Sözleşme yaparlar. Kız söyler:

- Benim şartım, eve gelirken evin dışından ses verip gelirsin, ben evden çıkarken evde kaldığın zaman arkamdan bakmazsın, benim şartım budur. Eğer arkamdan bakarsan, veya ses vermeden gelirsen, sonra sen benim için yoksun, ben senin için youm.

Kutlukaya Bey bunu kabul eder, nikâh yapar, kızı alır. Beraber yatarlar, dolaşırlar; biri karısı, biri kocası. Bir ay, iki ay beraber yaşarlar. Kutlukaya Bey sabah gider, akşam gelir, her gün tüfekle bir kuş vurup alıp gelir. Bugün getirdiği kuşu karısı temizler, hazırlar; sabahleyin kalkar da kıra gider, akşam bir kuş daha alıp gelir, karısı tüfeği alır, gelen kuşu bugün kızartıp yemeğe hazırlar. Akşam Kutlukaya Bey eve gelir, kızarttığı kuşu beraber yerler. Bir gün Kutlukaya Bey bir daha kıra gidince bir derviş gelir Kutlukaya Bey'in evine; Kutlukaya Bey'in

qızartqan quşnu yiilär. Bir kün Qutluğaya bii dahı çölgä kätkändä bir Lahii (därbiş) kälä Qutluğaya biiniñ äwinä söylii-ki Qutluğayağa biiniñ qarısına: qarnım aç dii, bir para yämäk bulunmasmı? O zamanda anda ötmäk yoq, nä bärmäyä bilmiv Bir qızartma quş bir säändä, qarı dädi özü özünä: bir yilägin qoparıp alıp bärsäm ayp, äpsin bärsäm Qutluğaya biidän qorqamın. Hä olsa olur, bariim. Bara, alkälä säänni, onuñ aldına sala. Açа o sähil säänniñ qapağınıñ içindä bir qızarma bar, o başlay onu yämäyä bir tamam yii, bitirä süyäkläri qala säänniñ içindä. Oğa bir du'a ätti. Qutluğaya biiniñ bikäsi yaba säänniñ qapağın, sala yoqarğa. O sähil kätti. Oğa du'a ätkändä dii: sizlärdä äwlat yoq bir är äwlat bolur sizgä däp bir qayrlı du'a qıla. O sähil kätä. Axşam bola. Qutluğaya bii äwinä kälä. Soñra bir quş soğup alıp kälä. Älin yüzün yuudra bikäsi. Soñ söylii Qutluğayağa bii: yämäk warmı bikä? dii, qarnım açtır, karısına: "Karnım aç, bir parça yemek yok mu? der. O zamanda orada ekmek yok, ne vereceğini bilmez. Bir sahanın içinde bir kızartılmış kuş, kadın kendi kendine: "Bir yağlı kanat veya budunu koparıp versem ayıp, hepsini verirsem Kutlukaya Bey'den korkuyorum. Ne olursa olur, vereyim." Der. Gider, sahanı getirir, onun önüne koyar. O dilenci sahanın kapağını açar, içinde bir kızartma var. O, başlar onu yemeye, hepsini yer, bitirir kemikleri kalır saHanın içinde. Ona bir dua eder. Kutlukaya Bey'in karısı saHanın kapağını örter, yukarıya koyar. O dilenci gider. Ona dua ederken; sizlerde evlât yok, bir erkek evlât olsun size, diye hayır dua eder. O dilenci gider. Akşam olur. Kutlukaya Bey evine gelir. Sonra bir kuş vurup getirir. Elini yüzünü yıkatır karısı. Kutlukaya Bey; Hanım yemek var mı, karnın açtır, der. O zaman karısı: "Bir şey yok, bir derviş geldi bugün, hepsini ona verdim, hiç bırakmadı, yedi, inanmazsan bak." der. Orada, yukarıdan

diiO zamanda bikäsi söylii bir şii yoqtur, bir sähil käldi bügün. oña wärdim bir tamam qaldırmadı, yädi, Ägär ınanmasañ baq dädi. Anda yoğardan säänni Qutluğaya biiniñ aldına saldı. Säänniñ qapağın açıp baqtı Qutluğaya biv Anda quş qızartması bitin tura gänä. O zaman tääcip ätälär, naslı şii? Qutluğaya bii söylii: sän mäni bilän oynaysın, mäni masqara alasın. Mına bitin quş tura, diiO zaman söylii bikäsi, yämin şart ätä: bän yalan söylämädim, aytqanım kärçäktir. O zamanda Qutluğaya bii söylii-ki: bu kälän sähil bu zaya adam däyildir. Şunuman gäna yürälär bir määldä bikäsi qursaq kötürä, birär äwlat taba. Son Qutluğaya biiniñ bikäsiniñ qız qardäşiniñ düğünü bola. Soñ Qutluğaya biiniñ biikäsi söylii Qutluğaya biigä: bänim qız qardäşimniñ düğünü bar mäni çağıralar. Ruxsät bär män kätiim. Qutluğaya bii söylii: naslı sän kätärsin? bu saHanı Kutlukaya Bey'in önüne koyar. Kutlukaya Bey, kapağını açıp bakar. Orada kuş kızartmasının tamamı durur yine. O zaman nasıl şeydir, diye şaşırırlar. Kutlukaya Bey; sen benim ile oynuyorsun, benmle alay ediyorsun, işte kuşun tamamı duruyor, der. O zaman karısı, yemin şart eder; ben yalan söylemedim, anlattıklarım gerçekti, der. Ozaman da Kutlukaya Bey; bu gelen dilenci boş adam değildir, der.

Onlar yine bu şekilde yaşarlar, bir zaman sonra karısı hamile kalır, bir çocuk dünyaya getirir. Sonra Kutlukaya Bey'in karısının kız kardeşinin düğünü olur. Kutlukaya Bey'in karısı ona; benim kız kardeşimin düğünü var, beni çağırıyorlar, izin ben gideyim, der. Kutlukaya Bey; sen nasıl gidersin, bu çocuğa kim bakar, diye sorar. O zaman karısı der ki; ben çoocuğa meme veririm, onu kundaklayıp beşiğe bırakırım, ben yetişirim. Sonra Kutlukaya Bey ona gitmesi için izin verir. O, çocuğunu beşiğe koyar, meme verir, uyutur,

balanı kim baqar? diiO zaman bikäsi söylii-ki: män bäşikkä bölöp kätiim ämçäk wärip män yätärmin. Soñ Qutluğaya bii aa izin bärdi kätmäyä. O balasın saldı bäşikkä, bärdi ämçäk yuqlattı, kiidi urbaların çıqtı äwdän, Qutluğaya sawluq män qal! söylädi. Äwdän çıqtı, Qutluğaya biiniñ bikäsi Äwdän çıqqan soñ Qutluğaya bii söylädi aqlıman. Bizim bir maşaraatımız bar dädi, munuñ mäyri, kälsä säs bärip käläcäkmin, bu kätsä äwdän bunuñ artından baqmaycaqmın, Şunuñ artından bir baqayım! dädi. Sırtından baqsın bikäsi äwdän kätip bara yatqan waxta baqtı, kördü-ki bikäsiniñ äki ökşäsi yoqtur, äki qoltuğu astında täşiktir öpkäsi körünä, o cin qızı ädi pärilärdän. Qutluğaya biiniñ baqtığın bikäsi tuydu. Soñ bikäsi käri qayttı üyünä, söylädi Qutluğaya biigä: bizim maşaratımız buzuldu, Sän mänim sırtımdan baqmaycaq ädin, şindi baqtıñ, ändi bizim işimiz bitti, män saa yoq sän elbiselerini giyer, evden çıkar. Kutlukaya'ya "Sağlıkla kal!" der. Evden çıkar. Kutlukaya Bey'in karısı evden çıktıktan sonra Kutlukaya Bey içinden:

- Bizim bir anlaşmamız var, bunun şartı; gelirsem ses verip geleceğim, o evden giderse onun ardından bakmayacağım. Şunun ardından bir bakayım, diye geçirir.

Karısı arkasını dönüp evden çıkıp giderken baktı, gördü ki, karısının iki topuğu yoktur, iki koltuğu altı da deliktir, akciğeri görünüyor, o cin kızı idi, perilerden. Kutlukaya Bey'in baktığını karısı hisseder. Sonra karısı evine geri döner, Kutlukaya Bey'e: "Bizim anlaşmamız bozuldu. Sen benim arkamdan bakmayacaktın, şimdi baktın, artık bizim işimiz bitti. Ben sana yokum, sen bana yoksun. Sağlıkla kal!" der, gider. Şimdi Kutlukaya Bey yalnız kalır. Bir gün, beş gün avcılıkla geçer, çocuğuna kendi bakar. Bir gün Toktamış Han'a haber verirler:

- Sen Kutlukaya Bey'i sürdün, kovaladın. Kutlukaya Bey

maa yoq. Sawluqman qal! dädi, kätti. Şindi qaldı Qutluğaya bii yangız. Bir kün bäş kün yürär añcılıqman, balasın özü qarar. Bir kün Toqtamış qanda xabar bärdilär ki: sän Qutluğaya biini sürdüñ, quuduñ. Qutluğaya bii toprağıñnın sıñırında oturğan. Bikäsi bar, balası bar, añcılıq ätä, tura, bir kimsäyä ıvalası yoqtur. Toqtamış qan ämir ätä: barıñız Qutluğaya biini käsiñiz, bikäsin käsiñiz, balasın-da. Qutluğaya biigädä bir müpsit oña da xabär bärä. Toqtamış qan saa adam yollatır öltüräcäk. O zamanda Qutluğaya bii bu balanı bäşiktän ala, qundaq şırmay bir şiigä, aqkätä bir yärgä bir ädik taba, yolçılar yolda qılğan ädikni, sala balanı bu ädikkä, qayta o bir määldä kälälär Toqtamış qannıñ adamları Qutluğaya biiniñ äwin basalar, tutalar öldrälär, artıq babala biikä tabalmaylar, Qutluğayağ biiniñ başın Toqtamış qanda aqkälälär. Anda Qutluğaya bii öldü. Bir kün Toqtamış qannıñ

toprağının sınırında oturmuş. Karısı var, çocuğu var avcılık yapıyor, hiç kimseye eyvallahı yoktur.

Toktamış Han; gidin, Kutlukaya Bey'i kesin, karısını ve çocuğunu da kesin, diye emreder. Kutlukaya Bey'e de bir müfsid; Toktamış Han sana adam yolluyor, seni öldürecek, diye haber verir. O zaman Kutlukaya Bey bu çocuğu beşikten alır, bir şeyle kundaklar, bir yere götürür, bir hendek bulur. Yolcuların yolda yaptığı bu hendeğe çocuğu koyar, o geri döner. Bir zaman sonra Toktamış Han'ın adamları gelir, Kutlukaya Bey'in evini basarlar, tutarlar öldürürler, artık çocukla karısını bulamazlar. Kutlukaya Bey'in başını Toktamış Han'a getirirler. Orada Kutlukaya Bey ölür. Bir gün Toktamış Han'ın atabeyi kıra ava çıkar. Yol yanındaki hendekte bir çocuk bulur, torbasına koyar, evine götürür. O atabeyin altı oğlu vardır, altıncı oğlu beşikte meme emme dönemindedir. Çocuğu getirir, karısına söyler:

atalığı çölgä añga çığa. Yol yanında bir ädiktä bir bala taba, sala darbazına aqkätä äwinä. O atalıqnıñ altı ulu bola, altıncı ulu bäşiktä ämçäktä bola. Alıp käldi balanı bikäsinä söylädi, bu balanı yoda ädiktä taptım, dädi. Bu bala Qutluğaya biiniñ balası bolmaq käräktir. Bunu asrayq, baqayq, qarayq! dädi. Yaptı bir bäşik onda atalıqnıñ bikäsi onu da baqtı. Äki bala äki bäşiktä atalıqnıñ bikäsi baqtı. Son bir kün Toqtamış qanğa söylädilär. Atalıq Qutluğaya biiniñ balasın ädiktän tapqan dädilär. Son Toqtamış qan atalıqnı çağırttı. Son söylädi Toqtamış qan atalıqqa: son Qutluğayağa biiniñ balasın tapqansın ädiktä. Atalıq dädi bir balanı taptım ädiktä, bilmän Qutluğaya biiniñ balasımı bilmän başqa. Aqkäl! dädi Toqtamış qan. Aqkäliim, dädi atalıq. Käldi atalıq äwinä söylädi biikäsinä: qanğa söylägänlär, dädi, biz Qutluğaya biinin balasın taptıq däp söylägänlär, atalıq söylädi

- Bu çocuğu yolda hendekte buldum, bu çocuk Kutlukaya Bey'in çocuğu olsa gerek. Bunu besleyelim, bakalım, büyütelim, dedi.

Yaptı bir beşik, orada atabeyin karısı ona da baktı. Atabeyin karısı, iki çocuğa iki beşikte bakar. Sonra bir gün Toktamış Han'a; atabey Kutlukaya Bey'in çocuğunu hendekte bulmuş, derler. Toktamış Han atabeyi çağırtır, atabeye; Kutlukaya Bey'in çocuğunu bulmuşsun hendekte, der. Atabey; bir çocuk buldum hendekte, bilmem Kutlukaya Bey'in çocuğu, bilmem başkasının, der.

- Alıp gel, der Toktamış Han.

- Alıp geleyim, der atabey.

Evine gelir, karısına söyler:

-Han'a söylemişler, bizim Kutlukaya'nın çocuğunu bulduğumuzu söylemişler. Toktamış Han, bu çocuğu alıp getir, dedi. Bu Kutlukaya Bey'in çocuğunu vermeyelim, onun zürriyeti yok olmasın, biz beşikte yatan kendi çocuğumuzu verelim der.

bikäsinä. Toqtamış qan bu balanı aqkäl dädi. Bu Qutluğayağa biiniñ balasın bärmäyik şunıñ züryatı yoyulmasın! dii, biz bäşiktä yatqan öz balamızını bäriik dädi. Son söylädi bikäsi: wär! Qutluğa biiniñ balası qaldırdı özünä, özünüñ balasın bäşigi bilän aqkätti. Toqtamış qanğa. Toqtamış qan bu balanı bäşigi bilän taqılıp kästirdi ortadan. Şindi anda atalıqnıñ bir balası kätti. Qutluğayağ biiniñ balası atalıqta qaldı. Onuñ atı yoq ädi, Ädiktän tapqan säbäpli onuñ atı Ädigä boldu.

Ädigä ärniñ ulu ädi,
äär täñriniñ qulu ädi,
anası cinniñ qız' ädi,
babası baba tükli çaşlı azizniñ ulu ädi.

Sora atalıqnıñ altı ulu yigit boldu Toqtamış qannıñ qapusuna saqlawğa bärdi. Bäş on yıldan Ädigä yigit oldu onu da bärdilär Toqtamış qanğa saqlawğa. Yädi ulda atalıqnıñ ulu ädi. Här kün saba qayrğa Toqtamış qanğa baralar. Toqtamış qannıñ qırq saqlawu

Sonra karısı, ver, diye söyler. Kutlukaya Bey'in çocuğu kendi alır, kendinin çocuğunu beşiği ile birlikte Toktamış Han'a götürür. Toktamış Han bu çocuğu beşiği ile birlikte ortadan kestirir. Şimdi oraya atabeyin bir çocuğu gider. Kutlukaya Bey'in çocuğu atabeyde kalır. Onun adı yoktu hendekte buldukları için onun adı Edige olur.

Edige yiğit birinin oğlu idi,
O yiğit de Tanrının kulu idi,
Annesi cinin kızı idi,
Babası Tüylü Saçlı Aziz'in oğlu idi.

Sonra atabeyin altı oğlu delikanlı olur. Toktamış Han'ın kapısına muhafız verir. Beş on yıl sonra Edige de delikanlı olur, onu da Toktamış Han'a muhafız olarak verirler. Yedi oğul da atabeyin oğlu idi. Her gün sabah hayırlamak için Toktamış Han'a giderler. Toktamış Han'ın kırk muhafızı var, birer birer sabah hayırlamak için girerler. Otuz dokuz muhafız girince Toktamış Han'a, Toktamış sırt üstü uzanıp yatar, kıpırdamadan. Şafak sonunda Edige girer, selâm

bar birär birär saba qayrğa baralar. Otuz toquz saqlaw kirsä Toqtamış qanğa, Toqtamış yatır çalqayıp qıymıldamay. Tan soñunda Ädigä kirä saba qayr ayta tämänä ätip. Ädigä äwgä kirgändä här waqıt Toqtamış qan kötün kötärip ayaq üstünä tura. Soñ bir kün bikäsi Toqtamış qanğa söyliv Otuz toquz saqlaw kirip saña saba qayr ayta, birisinä qıybırdamaysın. Bir yaş saqlaw kälgändä sän bäl üstünä turasın. Hä üçün şay yapasın? Toqtamış qan söylii bikäsinä: yoq xayr turmaymın, diiMän saa bäl üstünä turğanıñnı bildiriim, bikäsi söyliv Bir kün saba bikäsi qannıñ urbasın töşäkkä tigä. Är saqlaw kälä saba qayr ayta qanğa. Tap soñunda Ädigä kirir. Kälgändä qan uşup tura gälä. Qan körä ki astındağı töşäk kötärilä, soñ tuya-ki tura äkän. Ädigä kätkännän soñ söylii bikäsinä. Säniñ aytqanıñ çın äkän, diiŞindi bunu nä yapmağa käräk öldürmäyä, dii

vererek sabah hayırlar. Edige eve girince Toktamış Han her zaman kıçını kaldırarak ayak üstüne dikilir. Sonra bir gün karısı Toktamış Han'a söyler:

- Otuz dokuz muhafız girip sana sabah hayırlıyor, birisine kıpırdamıyorsun. Bir genç muhafız gelince sen bel üstüne kalkıyorsun. Ne için böyle yapıyorsun?

Toktamış Han karısına, yok kalkmıyorum, der. Ben sana senin bel üstüne kakltığını ispap ederim, der karısı. Bir sabah karısı, Hanın elbisesini yatağa diker. Her muhafız gelir, Hanın sabahını hayırlar. Şafak sonunda Edige girer. Gelince Han yerinden fırlayarak kalkar. Han bakar ki altındaki yatak da kalkıyor, sonra anlıyor ki kendi kalakıyormuş. Edige gittikten sonra karısına; senin söylediğin doğruymuş, şimdi bunu öldürmek için ne yapmak gerek, der. Toktamış Han'ın karısı ona: "Öldürme sana dost mu düşman mı, belki sana dosttur, düşmanına karşı duracak. Ben onun sana düşman mı, dost mu

Toqtamış qan. Oña söylii bikäsi: öldürmä! dii, bäkim saa älmi yawmı bäkim saa äl dir, bäkim yawuña qarşı turacaq. Män onuñ saa yaw äkänin äl äkänin biliim, dii, Toqtamış qannıñ bikäsi bir bardaq qatıq yasay. Yarın saba qayrğa kälgändä, dii, bu bardaq qatıq säniñ yanıñda tursun! Sän Ädigä kirip kälgändä. Saba xayr aytqannan son bardaqnıñ qaymağı parmaq bilän burap alıp qap, dii, bardaq oğa bär! diiOl qarıştırmay içmäs, dii, onuñ yanında qaması bar dır, dii, ägär amzalıp sabıman qarıştırsa saa äl-dir, diiÄgär tämirmän qarıştırsa saa yaw, dii, säniñ barmağıñ bilän qaymaqnı burap alıp qapqanıñ sän qıybırdama! män säniñ başıñnı burup alarmın dämäk tir, diiÄgär ol sabıman qarıştırsa män saa älmin dir, sän mänim başımnı nä üçün burup alasın dämäk tir, diiÄgär tämir bilän qarıştırsa sän mänim başımnı burup alğaşı, män qamasımman säniñ içiñni qarıştıramın dämäk tir, diiÄrtän

olduğunu anlayayım." der. Toktamış Han'ın karısı bir bardak yoğurt yapar.

-Yarın sabah hayırlamak için geldiğinde bu bir bardak yoğurt senin yanında dursun! Sen Edige girip geldiğinde sabah hayırladıktan sonra bardağın kaymağını parmağınla sıyırarak al, ağzına at, bardağı ona ver! O, karıştırmadan içmez, onun yanında kaması vardır. Eğer sapı ile karıştırırsa sana dosttur, eğer demiriyle karıştırırsa sana düşmandır. Senin parmağın ile kaymağı sıyırarak alıp ağzına atman, sen kıpırdama, ben senin başını büküp alırım demektir. Eğer o sapı ile karıştırırsa ben sana dostum, sen benim başımı ne için büküp alıyorsun demektir. Eğer demir ile karıştırırsa sen benim başıma bükü koparana kadar, ben kamamla senin içini karıştırırım, demektir, der.

Sabahleyin kırk muhafız gelince Han, Edige'ye bu bardağı verir. Edige kamasını alır, demir ile karıştırır da kaldırıp içer. Sonra Edige'nin düşman olduğunu anlar Han, danışır,

qırq saqlaw kälgändä qan bärdi Ädigägä bu bardaqnı, Ädigä qamasını, aldı tämir bilän qarıştırdı da kötärdi, içti. Son Ädigäniñ düşman äkänin bildi qan, mäşäürä yaptı, qalqnı yiidi; naslı onu öldüräyk? dädi. Mäşäwrä ätkän adamlar söylädi: şay öltürmäyä bolmaz dädi, bal bastırarsın sıpraa cırawşılarnı, qobusçılarnı yiiyarsın olar tutup bärär saa dädi. Qan bal bastırdı, boza araqnı azırladı sıpra cırawşılarnı qobusçılarnı yiidi, qalq äpsin yiiidi. Ädigäniñ äkänin bilmädi. Şindi Toqtamış qan ayttı: mänimdäki qalqımdan qalğan adam barmı, dii, cırawşılardan bilicilärdän äcil adamlardan? O zamanda ayttılar: Xiwa Buqar yärindä üç yüz toqsan yaşağan bir sıpra cıraw bar, dädi. Toqtamış qan ayttı: muña barıp äki adam, dädi, şu sıpra cırawşı kätäräcäk, däp, adam başına äli altın bäräyn, dädi. Şindi äki adam çıqtı kätmäyä. O adamlar wardılar, sıpra cırawşı da kördülär, halkı toplar: “Onu nasıl öldürelim?” der. Danıştığı adamlar söyler:

-Böyle öldürmek olmaz, baldan içki yaptırırsın, sofraya falcıları, kopuzcuları toplarsın, onlar tutup sana verirler.

Han bal içkisi yaptırır, boza içkisi hazırlar. Sofraya falcıları, kopuzcuları toplar, halkın hepsini toplar. Edige’nin kim olduğunu anlamaz. Şimdi Toktamış Han: “ Benim halkımdan burada olmayan var mı?” diye falcılardan, bilicilerden, gerekli adamlardan sorar. O zaman; Hıve Buhara yerinde üç yüz doksan yıl yaşamış bir falcı Sıpra Cırav var, derler. Toktamış Han; işte iki adam, O Sıpra Cırav’ı getirsin, adam başına elli altın vereyim, der. Şimdi iki adam gitmek için çıkar, o adamlar giderler Sıpra Cırav’ı da görürler, Hanın selâmını da söylerler. O zaman Özbek; ben arabaya binmem, ata da binemem, diye söyler. O adamlar dönerler, o yaşlı adam orada kalır. Sonra Han; niçin getirmediniz, diye sorar. Biz ona söyledik. Onun

qannıñ säälamin da ayttılar. O zamanda Sart ayttı: män arbağa minmää bolmam, dädi, atqa minmää dä bolmam. Şindi o adam qayttılar o qart anda qalda. Soñ qan surada nä üçün kätirmädiñiz. Bir oğa ayttıq dädi, anıñ alın kördük:

Üç yüz toqsan yaşağan
atqa minär alı yoq,
arbağa minär amal yoq,
üç yüs toqsan yaşağan.
Onuñ boyu şuşağan,
tişlärin inci salıp,
şii yibäkmän qurşadan,
yaaqların ula bilän qurşağan,
atqa minär amal yoq,
arbaa minär alı yoq.

Ana Toqtamış qan oña at yäkkän qoş yibärdi. Anı alıp käldilär:

Altı at yäkkän qoş bilän,
sıpraa cıraw käldi dii,
Qan töründä yär bärdi,
yäz ayaqman bal bärdi,
büräk balda bişkändä,
çıñqıldatıp içkändä.

Sıpra cırawğa şindi bal birälär; cıraw iç! dädi Toqtamış qan. Cıraw u yaqtan bu yaqtan halini gördük:

Üç yüz doksan yaşamış
Ata biner hâli yok,
Arabaya binecek durumu yok,
Üç yüz doksan yaşamış
Onuñ gövdesi eğrilmiş.
Dişlerini inci koyup
Ham ipekle sarmış
Yanaklarını bezle sarmış
Ata binecek durumu yok
Arabaya binecek hâli yok

İşte Toktamış Han ona at koşulmuş üstü kapalı araba gönderir. Onu alıp gelirler.

Altı at koşulmuş üstü lapalı arabayla
Sıpra Cırav geldi der,
Han baş köşesinde ona yer verdi,
Bakır kadehle bal içkisi verdi,
Böbreği bal içkisiyle pişirince
Tokuşturup içince

Sıpra Cırav'a şimdi bal verirler; Cırav iç, der Toktamış Han. Cırav o tarafa bu tarafa bakar, Cırav söyler:

Bayraş'ın Uzun Aydar Köse Bay,
Dern derin nefes alınca mermeri
Ev gibi ta koparmış,

qaray, cıraw ayta:

Bayraşnıñ uzun aydar Kösö Bay,
üçkürgändä märmärni
üydäy ta qoparğan,
o cırlasa qalt ädi,
onu-da cırawçı diilärdä.
Gänädä bärälär bal cırawğa. Cırla! dädilär. Gänädä yırladı:
Ädildä boldu säkiz qan,
Yayıqta boldu toquz qan,
Iri qannnıñ upağı,
upaq qannıñ irisi,
qart babañda qan ädi,
alımı qattı bolsa da,
birimiz sändäy tügädi.
O zamanda qan arqasında samur kürkü bar ädi, onu cırlawnuñ arqasına yaptı. Şindi Toqtamış qannıñ qatında Yanbay bar ädi, Kämalnıñ ulu, o Ädigä Yanbay bilä dos ädi. Şindi Yanbay Ädigädän suradı: bu qalq nä üçün yiila? sän bilsäñ munu ayt! dädi, Bilmäymin, dädi: sän munu bil! dädi. Bu yiin säniñ üçün yiila. Bu sıpra cıraw säni qanğa tutup bärär, dädi. Sän

O şarkı söylerse Han idi.

Onu da Cıravcı derlerdi.

Yine de bal içkisini verirler Cırav'a.

Makamlı fal söyle, derler. Gene makamlı fal söyler:

İdil'de vardı sekiz Han,
Yayıkta vardı dokuz Han,
İri Hanın ufağı,
Ufak Han'ın irisi,
Büyükbaban da Han idi,
Alacağı zaman sert olsa da
Verimi senin gibi değildi.

O zaman Hanın sırtında samur kürkü vardı, onu falcı ozanın sırtına örttü. Şimdi Toktamış Han'ın yanında Yanbay vardı, Kemâl Bey'in oğlu, o Edige Yanbay ile dosttu. Şimdi Yanbay Edige'den sorar: "Bu halk ne için toplanıyor? Sen biliyorsan bunu söyle!" der. Bilmiyorum dedi Edige. Yanbay:

-Sen bunu bil! Bu kalabalık senin için toplanıyor. Bu Sıpra Cırav seni tutup Hana verecek. Sen başına sıkıntı düşünce kendi burnuna vur, kanat. Sonra kadehini bana ver; oy vay, burnumdan kan çıktı, tut Yanbay, diye bana ver, der.

başıña sikilät tüşkändä öz özünüñ burnuñ soq! dädi, qanat! dädi. Son ayaqıñnı maa bär! oybay burnumdan qan çığtı, tut Yanbay! däp bär mağa dädi. Şu şiilärni Yanbay oğa üyrätti, yänä o sıpra cıraw tolğaycaq:

Oñ tolğadı, tapmadı,
sol tolğadı, tapmadı,
Arğı ulda, bärgi ul,
ortalaqta ät cälkäli qıbı ul,
qaşıqlap yiiğan malıñnı
çämişläp çaşar buğay şul ul,
çapçaqtan basar büday şul ul,
çağaraqtan çığıp qaşar şul ul.

Bu şul däp cırawşı qanğa da bu Ädigäni körkätti. Ädigä dä qannı öltüräcäk duydurdu. Ädigä munu äşitip bildi, urdu burnun, qanattı. Yanbay tut körägäni däp burnum qanadı, dädi; Yanbay käldi tuttu körägäni. Ädigä çıqtı tışqarğa atqa mindi.

Män kätärmän, kätärmän,
Tämir qanğa yätär män.
Alla mağa yol bärsä,

Bu şeyleri Yanbay ona öğretir. Yine o Sıpra Cırav makamlı fal bakar:

Sağ tarafa fal baktı, bulamadı,
Sol tarafa fal baktı, bulamadı,
O taraftaki oğul da, bu taraftaki oğul,
Ortalıkta at yeleli fırsatçı oğul,
Kaşık kaşık topladığın malını
Kepçeyle böyle saçar oğul,
Fıçıyla basar böyle oğul,
Bacadan çıkıp kaçar o oğul.

Bu, şu diye Cıravcı, Hana da bu Edige'yi gösterir. Edige'nin de Hanı öldüreceğini hissettirir. Edige bunu işitip anlar, burnuna vurur, burnunu kanatır. "Yanbay tut kadehi, burnum kanadı" der. Yanbay gelir kadehi tutar. Edige dışarı çıkar, ata biner.

Ben giderim, giderim,
Temir Han'a ulaşırım,
Allah bana yol verirse,
Temir Han ban oturacak yer verirse
Toktamış gibi Han yiğidi,
Ayağıma düşürürüm.

Şiir okunduktan sonra Edige kaçıp gider. Toktamış Han emretti, "Tutun Edige'yi!" der. Bütün pehlıvanlar, yiğitler ata

Tämir qan maa qon bärsä,
Toqtamıştay qan ärni
ayağıma bir mısaqar ätärmin.
Tolğandan son Ädigä kitti qaçıp. Toqtamış qan ämir ätti tutuñuz Ädigäni! dädi. Äpsi pälvanlar batırlar çıqtılar atqa minmäyä. Äpsi bastılar üzängidän, äpsi üzängisi üzüldü, yıqıldılar, Ädigä qutulup kätti. Soñ Toqtamış qan dädi-ki Yanbayğa: Ädigäni sän qaçırdıñ, sän üzängi kästiñ, dosluq oña yaptıñ sän bar! Ädigäni aqkäl aqkälmäsäñ säni öldürürmin dädi. Yanbay aldı äki ulun, kätti Ädigäniñ artından, Ädigäniñ artından yätti:
Qaytsana! Ädigä qaytsana!
Qan iyäñä sawluqman qan aytsana!
ärnäwü yuqa sarı ayaqman
bal wärädi, içsänä!
O zamanda Ädigä ayttı:
Qaytmam da Yanbay qaytmam, dii,
sawluqman qan aytmam,

binmek için çıkarlar. Hepsi üzengiye basarlar, hepsinin üzengisi kopar, düşerler. Edige kurtulup kaçar. Sonra Toktamış Han Yanbay'a: "Edige'i sen kaçırdın, sen üzengiyi kestin, ona dostluk yaptın, sen git, Edige'yi getir! Getirmezsen seni öldürürüm! der. Yanbay iki oğlunu alır, Edige'nin arkasından gider, yetişir:
Dönsene! Edige dönsene!
Han efendine sağlıkla kal desene!
Kenarı ince sarı kadehle
Bal içkisi veriyor, içsene!
O zaman da Edige söyledi;
Dönmem de Yanbay, dönmem,
Hana sağlıkla kal, demem,
Kenarı ince kadehle
Bal verse de içmem,der
Dudağım ensemde olsa da.
Yanbay söyler:
Dönsene, Edige dönsene!
Hana sağlıkla kal, desene!
Ayağı ince, boyu uzun
At veriyor, binsene!
Edige bey söyler:
Dönmem de Yanbay dönmem,

dii,
ärnäwü yuqa sarı ayaqman
bal wärsädä içmäm, dii,
ärnim yälkä bolğanda.
Yanbay ayttı:
Qaytsana, Ädigä qaytsana!
sawluqman qan aytsana!
ayağı täräk, moyn äräk,
at bärädi, minsänä!
Ädigä bii ayta:
Qaytmam da Yanbay qaytmam, dii,
sawluqman qan aytmam, dii
ayağı täräk, moyn äräk,
at bärsädä minmäm, dii,
awuma yaman çiiqan çıqqanda.
Yanbay ayttı:
Qaytsana, Ädigä qaytsana!
sawluqman qan aytsana!
ätägindän yäñi uzun
ton bärädi, kiisänä!
Ädigä ayttı:
Qaytmam Yanbay qaytmam, dii
sawluq qan aytmam, dii
ätägindän yäñi uzun

Sağlık ile Han söylemem,
Ayağı ince, boyu uzun,
At verse de binmem, der.
Baldırımda çıban çıksa da.
Yanbay söyler:
Dönsene, Edige dönsene!
Hana sağlıkla kal, desene!
Eteğinden kolu uzun
Kürk palto veriyor, giysene!
Edige söyler:
Dönmem de Yanbay, dönmem,
Hana sağlıkla kal, demem,
Eteğinden kolu uzun,
Kürk verse de giymem,
Ensemde kıvrım kıvrım boynuz çıksa da,

Yanbay, Edige'nin dönmeyeceğini anladıktan sonra der ki: "Han beni öldürecek. Öyleyse Edige, sen benim iki oğlumu öldür, başlarını alıp Hana gideyim." Sonra Edige Yanbay'ın iki oğlunun başını keser, iki oğlunun başını iki eline alıp, ağlaya ağlaya Hana gider. Yanbay iki başı alıp Hanın önüne götürür, orada ağlaya ağlaya ona; "Edige benim iki oğlumun başını aldı." der. Toktamış Han, Yanbay Edige'yi kaçırmadı, diye

ton bärsädä kiimäm, dii,
äñsämä toğay büyüz bitkändä.
Yanbay Ädigäniñ qaytmağanın bilgändän soñ dii-ki: qan mäni öltüräcäk. Aysa Ädigä sän mänim äki ulumnu öltür! dädi, başların qanğa alıp kätiim. Soñ Ädigä Yanbaynıñ äki ulunuñ başın kästi, äki ulunuñ başın äki qoluna tutup ağlay ağlay qanğa kätti. Yanbay aqkätti äki başın qanın aldına anda ağlay ağlay ana Ädigä mänim äki ulumnuñ başın aldı, dädi. Soñ Toqtamış qan oğa ınandı, Yanbay Ädigäni qaçırmadı, däp. Ädigä kätti Tämir qan qaşına.
Atalıqnıñ altı ulu bar ädi Toqtamış qanda. Olar mäşäürä yaptılar: bizim qarındaşımızını quladı o yaman bolur, biz nä yaqşı bolayıq Toqtamış qanğa, anda bizdä kätiik! dädilär. Tuttu altawda qaştı Ädigäniñ artından. Bardılar Ädigäyä. Bardılar bir obada oturdular Ädigä bilän yädi qarındaş

ona inanır. Edige, Temir Han tarafına gider.
Atabeyin Toktamış Han'da altı oğlu vardı. Onlar fikir alışverişinde bulundular: "Bizim kardeşimizi kovaladı, o kötü oldu, biz niçin Toktamış Han'a iyi olalım, haydi biz de oraya gidelim!" derler. Altısı da Edige'nin ardından kaçar. Edige'ye varırlar, bir ovada Edige ile yedi kardeş otururlar. Sonra bir atlı bir geyik kovalayarak gelir. Edige de biner atına geyiğin karşısına çıkar. Atlı da ok menziline gelir, Edige de karşıdan ok menziline gelir. İki adam biri önünde. Biri arkasından ok atarlar; ikisi de vururlar, biri önünden biri arkasından vururlar. İkisinin de oklarının ucu birbirine çarpar. Bu atlı da gelir, Edige de gelir, ikisi de geyiğe yapışırlar. O atlı adam; benim avımdır, vermiyorum sana, der. Edige de benim avımdır, ben de vermiyorum sana, der. Sonra geyiği ortadan keserler, arkadan vuran atlı adam geyiğin arkasını alır, önünden vuran Edige de önünü alır. Sonra Edige atlıdan;

oturdular. Soñ bir atlı bir kiik quup kälä yatır. Ädigädä mindi atına kiikniñ qarşısına çıqtı. Atlı da käldi oq mäzgilänä, Ädigädä kälip qarşıdan oq mäzgilänä. Äki adam attılar oğuman biri aldından biri artından, äkäwdä soqtılar, biri aldından biri artından soqtılar. Äkäwnüñ oğu bir birinä kälip tüştü maşağı, bu atlı da käldi, Ädigädä da käldi, äkäw yapıştılar kiikkä. O atlı adam dädi: mänim awum dır män bärmiimin saa dädi. Ädigä dä dädi: mänim awum dır, män dä bärmiimin saa, dädi. Soñ ortadan kästilär kiikni, artından soqqan atlı adam kiikniñ artın aldı, aldından soqqan Ädigä aldın aldı. Soñ Ädigä soradı atlıdan: sän naslı sän? dädi. O dädi, män qalmuqmın, dädi. Qabärtiiniñ askärindän män! dädi. Nä kismätmän yüräsiz? Qaydan käläsiz? dädi. Qabärtiin Tämir qannıñ qızın alıp bardı. Onu bilän askär bolup kätämiz. O qalmuq mindi atqa, kätti askärinä. Ädigädä mindi atqa

sen kimsin, diye sorar. O; ben Kabertin'in askerindenim, Kalmuk'um, der. Edige; niye dolaşıyorsunuz, nereden geliyorsunuz, diye sorar. O; Kabertin Temir Han'ın kızını alıp gitti, onunla asker olarak gidiyoruz, der. O Kalmuk ata biner, ordusuna gider. Edige de atına biner, kardeşlerinin yanına gelir:

- Biz Temir Han'a gidiyorduk, biz o Hana giderken Kabertin, Temir Han'ın kızını baskın yaparak alır. Şimdi biz ne yapalım? Temir Han'a gitmeden, Kabertin'in arkasından gidelim, der.

Atlarına binerler, Kabertin'in ordusuna giderler. Dönüp giderlerken önlerine bir yılan çıkar, yanlamasına geçip gider. Yılanı kovalarlar, bakarlar ki, yılanın altı başı, bir kuyruğu vardır, yılana yetişirler. Yılan kaçar, bir ine bir başı girer, beş başı dışarıda kalır. Yılanı öldürdüler. Onu öldürüp daha da giderler. Bir yılan daha rast gelir, bir başı atı kuyruğu vardır. O yılanı da kovalarlar. O yılan

qardaşlarınıñ qatına käldi, ayttı: biz Tämir qanğa bara yatar ädik, bizim o qanğa barğanımızda Qabärtiin aldı Tämir qannıñ qızın basıp. Ändi biz nä yapayq. Tämir qanğa barmay Qabärtiinniñ ardından kätiik, däp. Atlandılar, mindilär atqa, kättilär. Qabärtiinniñ askärinä. Qatıp bara yatqanda aldılarına bir yılan ras käldi, köldünän ötüp bara yatar, quudular yılannı, kördülär altı başı bar, bir quyruğı bar, yättilär yılanğa. Yılan qaştı, bir ingä kirdi bir başı, biş başı tışqarda qaldı. Yılannı öltürdülär. Onu öltürüp dahı kättilär, bir yılan dahı ras käldi, bir başı bar, altı quyruğu bar. O yılannı da quudular o yılan qaştı, taptı, bir ingä kirdi başı, altı quyruğu kätti artından, onu öltür'almadılar. Yılan olardan qutulğandan soñ Ädigä ayttı ağalarına: bu yılanlardan bir ülgü aldıñızmı? Bir yılan bar ädi altı başı bir quyruğu, bir başı kirdi ingä bäş başı kirmädi, öltürdük yılannı bir yılan ras käldi bir başı bar altı kaçar, bulduğu bir ine başı girer, altı kuyruğu da arkasından gider. Onu öldüremezler. Yılan onlardan kurtulduktan sonra Edige ağabeylerine söyler:

- Bu yılanlardan bir ders aldınız mı? Bir yılan vardı, altı başı bir kuyruğu, bir başı girdi ine, beş başı girmedi, öldürdük yılanı. Bir yılan rast geldi, bir başı var altı kuyruğu, onun bir başı girdi, bir ine altı kuyruğu da girdi, öldüremedik. Öyleyse biz yedimiz de baş olursak bir iş bitiremeyeceğiz. Öyleyse birimiz baş olalım, altımız kuyruk olalım! Bir başın sığdığı yere altı kuyruk da sığar.

Ağabeyleri, Edige'ye; doğru söylüyorsun, senden daha iyi olanımız yoktur, başımız sen ol, derler. Öylece giderler. Kabertin'in askerlerine yaklaştıklarında Edige ağabeylerine:

- Siz burada kalın! Ben Kabertin'in askerlerine katılayım! Askerin konakladığı yerde öğle yemeği molası verin, mola verdiğiniz yerde yatın, bir konaklama yeri geriden gelin.

quyruğu bar, o kirdi bir başı bir ingä, altı quyruğuda kirdi öltür'almadıq. Aysa biz yädi biz yädäwdä baş bolsaq, bir iş bitir'almazbız. Aysa biräwümiz baş bolayq! altawumuz quyruq bolayq! bir baş siigän yärgä altı quyruqta siyär. Ağaları söylädi: aruu aytasın. Sändän artığımız yoqtur, baş sän bol! dädilär Ädigägä. Alay kättilär. Qabärtiin askärinä yaqın bardıqtan Ädigä söylädi ağalarına: siz bu yärdä qalıñ! män Qabärtiin askärinä qoşulayım! Askär qonğan yärdä tüşläniñiz, tüşlängän yärdä qonuñuz, bir qona käri yürüñüz, Bän sizgä ätmäk braqırım. Ägär män qazançı olmaq talapında olurum, siz biliñiz, ol qazançı olsam sizgä yämäk köp qaldırarım. Ağaları qaldı. Ädigä Qabärtiin askärinä qoşuldu. Wardı onda askäriniñ birisi boldu, yürdü. Tämir qan qızı Bärdibäkkä söylädi: ändi säni Qabärtiindän qurtaracaq adam körünmäy, Toqtamış qandan Ädigä quulğan maağa kälä däp äşittim. Ädigä maa

Ben size ekmek bırakırım. Ben aşçı olmayı talep ederim, siz anlarsınız, eğer orada aşçı olursam size çok yemek bırakırım, der.

Ağabeyleri kalır. Edige Kabertin'in askerine katılır. Gider, orada askerlerden biri olur. Temir Han, kızı Bedribek'e söyler:

-Artık seni Kabertin'den kurtarabilecek bir adam görünmüyor, Edige, Toktamış Han'ın yanından kovulmuş, bana geliyor diye işittim. Edige bana gelmez, Kabertin'in askerine gider.

Sonra Temir Han kızına; kurtarırsa Edige kurtarır seni Kabertin'den, diye öğüt verir. O zaman kızı Berdibek, ben Edige'yi nasıl tanırım, der.

- Yavrum Edige'yi tanırsın, bin kişiyle otururbut Edige bin kişinin en yukarısında oturur. Çıplak yere kıçını koyup oturmaz, hiç olmazsa kıçının altına kamış koyar, keçe şiltesini koyar, börkünü koyar, çıplak yerde oturmaz. Edige'yi bundan tanırsın, der babası.

Berdibek Hanım askerlerin

kälmäs. Qabärtiin askärinä barar, däp. Soñ Tamirqan qızına ögüt bärdi: qurtqarsañ Ädigä qurtqarır säni Qabärtiindän. O zamanda qızı söylädi-ki Bärdibäk: män Ädigäni qaydan bilirim? dädi.

-Balam Ädigäni bilirsin, dädi, biñ kişimän otursa Ädigä yüksäk oturur biñ kişidän. Taqır yärdä kötün salıp oturmaz, äş olmasa kötünüñ astına qamış salar, şärgisin salar, börügün salar, taqır yärdä oturmaz. Ädigäni bundan bilirsin, dädi babası.

Bärdibäk xanım askär içindä baqar-ki Ädigä, bir kün kördü Ädigäni. Är askär yatqan yuqlağan, Ädigä otura. Qabärtiin da yuqtağan. Bärdibäk kördü Ädigäni çaqırdı onu. Ädigä wardı oğa. Bärdibäk sordu ondan: sän naslısın? dädi. Ädigä dädi: män Qabärtiin askärindän qalmuqmun dädi. -Yoq sän Ädigäsin, dädi Bärdibäk. Ädigä söylädi: yoq män Ädigä tügülmän, qaydan biläsin mäni, dädi, nä bolğanın? Maa

içinde bakar ki, bir gün Edige'yi görür. Bütün askerler yatmış uyumuş, Edige oturuyor. Kabertin de uyumuş. Berdibek Edige'yi görünce onu çağırır. Edige onun yanına gider. Berdibek, sen kimlerdensin, diye sorar. Edige; ben Kabertin'in askerlerinden Kalmuk'um, der. Hayır, sen Edige'sin, der Berdibek. Edige; hayır ben Edige değilim, nereden tanıdın beni, kim olduğumu, der. Bana babam Temir Han söyledi; Edige çıplak yerde oturmaz dedi, öyleyse sen Edige'sin der Berdibek. Sonra Edige, ben Edige'yim, der. Berdibek, aman sen beni kurtar, der. O zaman Edige; sen beni aşçı yap, der. Berdibek, Kabertin'e; senin aşçılarının çorbaları kötü oluyor, der. Kabertin Berdibek'e; kendine uygun adamı aşçı yap, der. Sonra berdibek, Edige'i Kabertin'e gösterir; bu adam pişirsin çorbayı, der. Kabertin, Edige'yi çağırır. Ondan sonra Edige'ye, sen aşçı ol, der. Edige, peki olayım, der. Aşçı olunca her gün ocağa türlü türlü yemekler gömer. Kardeşleri bunu bulunca

babam Tämir qan söylädi, dädi Bärdibäk, taqır yärdä oturmas Ädigä, dädi. Aysa sän Ädigäsin, dädi. Soñ dädi-ki: män Ädigämĩn, Bärdibäk söylädi; aman sän mäni qutqar! O zamanda Ädigä dädi-ki: sän mäni qazançı yap. Soñ Bärdibäk Qabärtiingä söylädi-ki: säniñ qazançılarıñ şorbası yaramaydı, Qabärtiin söylädi Bärdibäkkä: kändigä yarağan adamnı qazançı yap! dädi. Soora Bärdibäk körsätti Qabärtiingä Ädigäni, şo adam pişirsin şorbanı! dädi. Qabärtiin çaqırdı Ädigäni. Ondan soñ Ädigäyä dädi-ki: sän qazançı bol! Päk äyi bolaym! dädi. Qazançı boldu här kün ocaqqa türlü türlü aş kömdü. Qardaşları munu taptı, añladılar soñ bildilär-ki Ädigä qazançı bolğan. Qarındaşları säwündü işimiz oñğa baqtı. Ädigä qazançı bolğan. Bir kün Bärdibäkkä söylädi-ki Ädigä: söylä Qabärtiingä otnu yatıp otlasın sunu yürüp işsin, dädi. Soñ Bärdibak Qabärtiingä käldi, söylädi: sän sunu yatıp

anladılar ki Edige aşçı olur. Kardeşleri, Edige aşçı olunca, işimiz yoluna girdi, diye sevinir. Edige, bir gün Berdibek'e; söyle Kabertin'e (atlara) otu yatırıp otlatsın, suyu yürüyerek içirsin, der. Sonra Berdibek Kabertin'e gelir, söyler:

-Sen suyu yatıp içiriyorsun, otu yürüyerek otlatıyorsun, bundan dolayı senin koşu atların zayıf olur. Benim babam bir Han, asker toplar, sana gelir, sana baskın yapar, senin koşu atların işe yaramaz. Öyleyse otu yatarak otlat, suyu yürüyerek içir!

Sonra Kabertin söylediğini anlar, otu yatarak otlatır. Asker uzaktan suya gider. Bir gün asker koşu atını suya götürür. Hiç kimse kalmaz, askerin hepsi gider. Kabertin uyur. Edige yaygaracı boz ata biner, okunu yayını eline alır. Berdibek'e; bunun ok girecek yeri var mı, der. Berdibek, bunun ok girer yerini görmedim, bunun koltuğunun altında bir ok girecek deliği var, der. Edige, kolunu yukarıya kaldır, der. Berdibek, Kabertin'in kolunu yukarı kaldırır, Edige gelir,

içäsin, otnu yürüp otlaysın, lakin säniñ külüklärin arıq bolur. Mänim babam bir qan, askär toplar, kälir saa, säni basar, säniñ külügüñ yaramaz. Aysa otnu yatıp otla! sunu yürüp iç! Soñ Qabärtiin sözünü añladı, otnu yatıp otladı. Askär kätti, äräktän suğa kätti. Bir kün askär külüknü suğa aqkätti, bir adam qalmadı, askäri häpsi kätti. Qabärtiin yuqladı. Ädigä mindi baqırauq bozğa, aldı oğun yayın älinä. Söylädi Bärdibäkkä, mınıñ oq kirär yäri warmı? dädi. Bärdibäk söylädi: mınıñ oq kirär yärin körmädim, mınıñ qoltuğunuñ astında bir oq kirär täşigi bar. Ädigä söylädi: kötür qolun yoğarğa! Bärdibäk kötärdi Qabärtiiniñ qolun yoğarı Ädigä käldi, attı oqnu, soqtu qoltuq astından köbäniñ täşiginä kirdi yüräkkä oq. Qabärtiin çopalanıp turdu, qolun sörmädi, baqrauq boznuñ quyruğundan tuttu çäkti özünä. sürä alıp kälär. Ädigä çaştı. Bärdibäk söylädi: Bäliñdäki qılıq qalaq tüül, dädi

oku atar, koltuk altında vurur, göbeğinin deliğinden yüreğine girer ok. Kabertin çırpınır, elini sürmez, yaygaracı bozun kuyruğundan tutar kendine çeker, sürüyerek getirir. Edige şaşırır. Berdibek, Edige'ye; belindeki kama, kaşık değil, kes kıl kuyruğunu, der. Edige'nin aklı başına gelir. Belindeki kamaydı, kaşık değil. Kıl kuyruğunu keser. Yaygaracı boz, üç kere önüne yalpalar, yıkılır. Kabertin'in canı çıkar ölür. Sonra Edige, Berdike'ye; sen dur, ben askere gideyim, der. Askere gider, askerin yakınına varır, işte askerde gördü bir kavga var. Ne için kavga ediyorsunuz, niye güreşiyorsunuz, der. O zaman; bir kısmımız Edige var diyoruz, bir kısmımız yok diyoruz, bunun için kavga ediyoruz. Sonra Edige; Edige var diyenleriniz bir tarafa ayrılsın, Edige yok diyenleriniz bir tarafa ayrılsın, der. Ayrıldıktan sonra Edige, yok diyen tarafa karşı, var diyenlerle beraber savurur kılıcını. Edige, yok diyen tarafı keser. Var diyen tarafla beraber Berdibek'e gelir, oradan

käs qıl quyruğun. Ädigäniñ başına aqılı käldi. Yanında qılıq qanlaq tüül ädi. Kästi qıl quyruğun. Bağırauq; boz üç kärä aldına sürşüdü, yığıldı, Qabärtiin canı çıqtı, öldü. Soñ Ädigä söylädi: Bärdikä! sän tur män askärgä kätiim! dädi. Kätti askärgä. Askärniñ cuuğına bardı, ana askärdä kördü bir qauğa bar. Hä üçün qauğa ätäsiz? nä töbäläşäsiz? dädi. O zaman dädilär: bir talayımız Ädigä bar däymiz, bir talayımız yoq däymiz askär içindä, bunuñ üçün qauğa yapamız. Soñ Ädigä sölii: Ädigä bar dääniñiz bir yaqqa ayrılañız! yoq dääniñiz bir yaqqa ayrılañız! Ayrılğandan soñ Ädigä yoq dägän yarım war dägän yağıman barabar. Ädigä bas ätti qılıçın, kästi Ädigä, yoq dägän yağın. Bar dägän yağına barabar käldi Bärdibäkkä, oradan aldı Bärdibäkni, qayttı Tämir qanğa, müy däçi yolladı Tämir qanğa. Ädigä Qabärtiinni öltürüp Bärdibäkni aqkälä yatır Tämir qan müydäçigä ağır

Berdibek'i alır, Temir Han'a döner. Temir Han'a; Edige Kabertin'i öldürüp Berdibek'i getiriyor, diye müjdeci yollar. Temir Han müj- deciye yüklü müjde verir, "Kızım Edige'nindir." diyerek göz aydın için büyük şölenler kurdurur. Şimdi Berdibek babasına gelir, kırk gün kırk gece düğün yaparlar, Berdibek'i Edige'ye verir. Edige Berdibek'e damat olur. İşte beş yıl on yıl geçer; Berdibek ondan bir erkek çocuk doğurur, adını Nuredin koyar. O Nuredin; beş, on dört yaşına gelir. Bir gün çocuklarla aşık oynayıp atarken, Edige bahçenin dışında üzgün bir şekilde canı sıkkın, başı eğik oturuyordu. Oğlu Nuredin, onu görür. Aşığı yere vurur, babasının yanına gelir. Babasına; baba sen niçin böyle üzgün oturuyorsun, der. Babası:

-Nasıl üzgün olmayayım, benim babam vardı, yurdum vardı; Toktamış Han babamı öldürdü, beni kovaladı, öcümü alamadım, bundan üzgünüm, der.

Sonra çocuk, büyük

müy dä wärip, qızım Ädigäniñ! däyip köz aydın ülkän dügünnär qurdular. Şindi käldi Bärdibäk babasına, qırq kün qırq käçä dügün ätti, Bärdibäkni Ädigägä bärdi. Ädigä Bärdibäkkä kiyäü bolup kirdi. Ana bäş yıl on yıl oturdu onan bir är oğlan taptı, Bärdibäk atı Nurädin qoydu. O bäş on dört yaşına käldi Nurädin. Bir kün baldarman aşıq oynap atuuda Ädigä azbar tışında oturğanda päyşman oturdu başı töbön. Ulu Nurädin kördü onu. Urdu aşıqnı yärä, käldi babasınıñ yanına. Söylädi babasına: baba sän nä päyşman oturasın? dädi. Babası söylädi: nä päyşman bolmaymın, mänim babam bar ädi, yärim bar ädi, yurtum bar ädi, Toqtamış qan babamnı oltürdü, özümnü quuladı, öçümnü alalmadım, buğa päşman ätämin, dädi. Soora qart babasına kätti bala Tämir qanğa. Ağladı qapusunda, Tämir qan söylädi: oğlum nä ağlaysın? Nurädin söylädi: nä babasına, Temir Han'a gider, kapısında ağlar. Temir Han; niçin ağlıyorsun, oğlum, der. Nuredin:

-Niçin ağlamayayım benim büyük babamı Toktamış Han öldürdü, babam Edige'yi kovaladı, ben nasıl ağlamayım? Baba öcünü alamayan evlât nasıl olur? İzin verirsen ben Toktamış Han'a giderim, babamın öcünü alırım, der.

Temir Han, torununa; sabret oğlum asker hazırlayayım, sana vereyim, al öcünü, der. Sonra Nuredin:

-Bana asker gerekmiyor, bana dört grup at sürüsü, silâh teçhizatıyla kırk muhafız ver. Bir grup ala at sürüsü olsun, bir grup doru at sürüsü olsun, bir grup kır at sürüsü olsun, bir grup kara at sürüsü olsun, der.

Temir Han, onun istediği her şeyi tamamlar, Nuredin'e verir. Nuredin Toktamış Han'a gider, Toktamış Han'ın tahtına varır. Bir obaya bir grup kır at sürüsünü koyar, bir obaya bir grup kara at sürüsünü koyar, bir grup ala at sürüsünü bir obaya, bir grup doru at sürüsünü bir obaya; her gruba

ağlamaym, mänim qart babamnı Toqtamış qan öldürdü. Babam Ädigäni quuladı, bän naslı ağlamaym. Baba öçün almağan awlat naslı olur? Bän kätärim izin wäriñiz Toqtamış qanğa, baba öçün alırım. Tämir qan söylädi torununa: Sabır ät oğlum askärdiziiñ saña wariim, al öçüñü! Soñ dädi Nurädin: maa askär käräkmii, maa dört top yılqı bär! dädi, qırq saqlau wär dädi sılah sautman! bir top ala yılqı bolsun, bir top torı yılqı bolsun, bir top çal yılqı bolsun! bir top qara yılqı bolsun! dädi. O istägän şiini häpsin cäm ätti, wärdi Nurädingä Tämir qan. Kätti Nurädin Toqtamış qanğa, wardı Toqtamış qannıñ taxtına. Bir obaa saldı bu top çal yılqı, bir obaa saldı bir top qara yılqını, bir top ala yılqını saldı bir obaa, bir top torı yılqı saldı bir obaa, här topqa on atlı qoydu, tört top yılqına qırq atlını qoydu. Toqtamış qannıñ çäürü tört yanına tört top yılqını qoydu. O qırq atlı tört top yılqınıñ qatına yürdü. da on altı koyar, dört grup at sürüsüne kırk atlı koyar. Toktamış Han'ın çepeçevresine dört tarafına dört grup at sürüsünü koyar. Toktamış Han'a haber verir:

-Edige'nin oğlu Nuredin geldi askerle, asker dört tarafa çadır kurdu. Kavga edecekse görüşsün. Eğer kavga istemezse bana tâbi olsun, boşaltsın tahtı! Zira babam Edige'nin öcünü alacağım, der.

Toktamış Han'ın halkı korkar, herbiri bir tarafa dağılır. Toktamış Han tahtan kaçar; karısı, kızları kümese kaçar, iki kızı tahtta kaldı. Şimdi Nuredin gelir, tahtı alır. Toktamış Han'ın tahtına çıkıp Hanlığını ilân eder. Şimdi Edige babası, benim oğlum Nuredin ne oldu, diye gelir. Oğlum, Toktamış Han nerede, der. Oğlu Nuredin; babam, Toktamış Han kaçtı, tahtı bıraktı, ben hüküm sürüyorum, der. Edige; oğlum sineği öldürmeden balı yemek olmaz, önünde Toktamış Han'ın başını kestikten sonra tahta geçersin, der. Sonra Nuredin atına biner, askerlerin

Xabär wärdi Toqtamış qanğa: Ädigäniñ ulu Nurädin käldi askär bilän, dört tarapqa çadır qurdu. Qauğa bar bolsa körüşsün. Ägär qauğa istämäsä männiki bolsun! boşatsın taxtı! Zirä babam Ädigäniñ öçün alacaqmın, dädi. Toqtamış qannıñ qalqı qorqtular, är birisi är bir yaqqa tarqadılar. Toqtamış qan taxtan qaştı, qarısı qızlar kümägä qaştı, äki qızı taxıtta qaldı. Şindi Nurädin käldi, taxtı aldı Toqtamış qannnıñ taxtına minip qanlıq ükümün ätti Nurädin, şindi Ädigä babası käldi. Mäniñ oğlum Nurädin nä oldu? däp. Ädigä söylädi oğlu Nurädingä: oğlum, dädi: Toqtamış qan qayda? dädi. Nurädin oğlu dädi: babam Toqtamış qan qaştı, taxtnı braqtı, bän käştim taxıtqa, qan ükümün ädärim. Ädigä söylädi: oğlum çibinni öltürmii balnı yämäyä olmaz, dädi. Aldında Toqtamış qannıñ başın käsirkän soñra taxıtqa käçärsin. Soñra bindi atına Nurädin yandı askärniñ yanına

yanına bir falcısını da yanına alır, Toktamış Han'ı aramaya gider. Babası Edige, Toktamış Han'ın iki kızı ile tahtta kalır. Nuredin, Toktamış Hanı aramaya gider. Toktamış Han'ın yanında da falcısı var. Şimdi Toktamış bugün Keneges'te konaklar, Nuredin Ak Taş'ta konaklar. Toktamış Han'ın falcısı fal bakar, Nuredin bir konaklama yeri arkamızda, düzen kuruyor, der. Nuredin'in falcısı fal bakar, Toktamış Han bir konaklama yeri önümüzde, der. Sonra hiç yetişemez. Nuredin'in falcısı Nuredin'e; bu senin eyerinin kaşını arka tarafa alıp eyerlersin, onun falcısı onu anlarsa döner, der. Nuredin'in askeri atını eğerlerken eyer kaşını arka arka tarafa koyarak eyerler, ata binerler, Toktamış Han'a yürürler. Toktamış Han'ın falcısı fala bakar; Nuredin geriye döndü, artık rahat olunuz, der. O zaman orada konakla, der Toktamış Han. Bir daha konaklarlar. Nuredin gelir, ona baskın yapar. Toktamış Han'ı tutar, başını keser, askerlerini kırar, düşmanın başını alır

bir cauruncısın aldı yanına, kätti Toqtamış qannı qıdra. Babası Ädigä qaldı taxıtta Toqtamış qannıñ äki qızı Ädigämän barabar, olar da qaldı taxıtta. Kätti Nurädin Toqtamış qannı qıdra. Toqtamış qannıñ yanında da bar cauruncı. Şindi Toqtamış bügün qonğan Känägästä, Nurädin qondu Aq-Taşta, Toqtamış qannıñ cauruncısı caurun qaray Nurädin bir qona artımızda, äplä yatır. Nurädinniñ cauruncısı qaray caurunğa. Toqtamış qan bir qona aldımızda, dädi. Soñ häş yät'almaz. Nurädinniñ cauruncısı ayta Nurädingä bu säniñ atıñnıñ äyäriniñ aldı qaşın artına bärip äyärläsin! diiOnuñ cauruncısı onu bilsä qayttı där. Nurädinniñ askäri atın äyärläändä aldı qaşın artına wärip äyärlädi, atqa mindilär, yürdülär Toqtamış qanğa. Toqtamış qannıñ cauruncısı baqtı caurunğa, qanğa söylädi: Nurädin artına qayttı, ändi rahat oluñuz! dädi. O zaman qon o yärdä! qondu heybeye koyar, babasına getirir, Edige'nin önüne koyar. Sonra Toktamış Han'ın iki kızı gelir. Nuredin bakar kız hamiledir, karnında çocuk var. Nuredin kızlara sorar: "Size ne oldu? Bunu siz nereden buldunuz?" Baban Edige yaptı bunu bize, derler. Nuredin babası Edige'i kovalar, şerin dışına sürgün eder. Babasını kovduktan sonra bakar ki, Toktamış Han'ın kızları yalandan baban yaptı diye gömleklerin içerisine yastık tıkmış, baban yaptı diye yalan göstermiş; sonrada Nuredin "Ay ben ne ettim." der. Artık babamı aramak gerek diye memleketine haber verir.

On beş oğlan,
Yirmi beş cıvan,
Otuz aslan,
Kırk kaplan,
Elli tilki,
Altmış eğlence,
Yetmiş köstek,
Seksen köstek,
Doksan bulamaç,
Yüz devamlı ağlayan.

Bunu bulup getirin, der. Memleketin her yerinde aradılar,

bir dahı. Nurädin käldi, bastı onu. Toqtamış qannı tuttu, başın kästi, askärin qırdı, başın yuluqqa aldı, aqkäldi babasına Ädägäniñ aldına qoydu. Soora Toqtamış qannıñ äki qızı käldi. Nurädin baqtı qursaq kötärdi, bala boldu qursaqta. Nurädin sordu qızlardan bu sizgä nä oldu? munu siz qaydan taptıñız? Babañ Ädigä yaptı bunu bizgä, dädi. Nurädin babasın Ädigäni quuladı şähärdän tışqarı quuğun ätti. Baqtı-ki babasın quuğannan soora Toqtamış qannıñ qızları yalanday babañ yaptı, däp, köymäkläriniñ içärisindä yastıq tıqmış, babañ yaptı däp yalğan körsätkän; soñra Nurädin ay män nä ättim? däp. Ändi babamnı arıştırmaq käräk dädi, Mämläkätinä xabär werdi:

On bäş oğlan,
cigirmä bäş cıvan,
otuz arslan,
qırq qaplan,
älli tülkü,
altmış külkü,
yätmiş tışaw,

bulamadılar. Sonra bir adam dağa gider, bir çeşmeye rastlar. Bir ihtiyar ak sakallı ermiş adam çeşmenin başında oturur. Bu ermiş adam, sen neredensin, nasılsın, diye sorar. O adam, ben Nuredin Han'ın halkındanım, der. Nasıl, Nuredin Hanınız iyi mi? der. O adam, Allah'ın hışmına uğrasın! O bizi bir sıkıntının içine sokuyor:

On beş çocuk,
Yirmi beş cıvan,
Otuz aslan,
Kırk kaplan,
Elli tilki,
Altmışeğlence,
Yetmiş köstek,
Seksen köstek,
Doksan bulamaç,
Yüz devamlı ağlayan.

Bunu bulup verin, der. O zaman htiyar adam, git Hanına söyle der:

On beş yaşında çocuk,
Çocuğa adam denir,
Yirmi beşte cıvan,
Cıvana adam denir,
Otuz aslan kuvvetinde,
Kırk yaşında kaplan kuvvetinde,

säksän kişän,
toqsan bulamıq
yüz yılawuq.
Şunu siz taup aqkäliñiz! dädi. Mämläkäti här yärdän qıdırdılar, bularnı bulmadılar, soñra bir adam kätti tawğa bir çäşmää ras käldi bir äxtiyar aq saqallı pir adam çäşmäniñ başında otura. Bu pir adam soray, dädi: sän nä yärdän sän? naslısın? O adam dii-ki: maa Nurädin qannıñ qalqındaa-mın, diiHaslı Nurädin qanıñız yaqşımı? diiO adam dii-ki: Allamız qışımına oğrasın! ol bizni bir çättäk quray yatır:
On bäş oğlan,
cigirmä bäş cıvan,
otuz arslan,
qırq qaplan,
älli tülkü,
altmış külkü,
yätmiş tışaw,
säksän kişän,
toqsan bulamıq,
yüz yılawuq.
Şunu taup bäriñiz! diiŞu zamanda äxtiyar qart adam dii-ki: sän bar qanıña söylä div

Elli yaşında tilkilik bilir,
Altmış yaşına gelince,
Halkın eğlencesi olur,
Yetmiş yaşına gelince,
İki ayağı kösteklenir,
Seksen yaşına gelince,
İnsanlara köstek olur,
Doksan yaşına gelince
Bulamaçtan başka şey yemez,
Yüz yaşına gelince,
Ağlamaktan başka şey bilmez.
Bu şeylerin hepsi bir kişide, der. Sen git, şu Hanına söyle, der. Bunu söylerseniz size dokunmaz. Bu adam gelip Hana söyler. Ben buldum cevabını, der:
On beş yaşında çocuk,
Çocuğa adam denir,
Yirmi beşte cıvan,
Cıvana adam denir,
Otuz aslan kuvvette,
Kırk yaşında kaplan kuvvetine,
Elli yaşında tilkilik bilir,
Altmış yaşına gelince,
Halkın eğlencesi olur,
Yetmiş yaşına gelince,
İki ayağı kösteklenir,

On bäş yaşında oğlan,
oğlan adam çağırlır,
cigirmä bäştä civan,
civan adam çağırlır,
otuz arslan quwatta,
qırqta qaplan quwatta
ällidä tülkülük bilir,
altmış yaşqa käldiktä
xalqqa külkü bolar, dii,
yätmiş yaşqa kälgändä
äki ayağı tışawlanır,
säksän yaşqa kälgändä
adamlarğa kişän bolur,
toqsan yaşqa kälgändä
bulamıqtan başğa şii aşamaz,
yüz yaşına kälgändä
yılawdan başqa şii bilmäz.
Bu şiilärniñ cümläsi bir kişidä, dädi. Sän bar şu qanıña söylä! diiŞunu söyläsäñiz, sizgä toqunmaz, diiKälip şu adam qanğa söyläylär. Män taptım cuwabıññı, dädi:
On bäş yaşında oğlan,
oğlan adam çağırlır,
cigirmä bäştä civan,
civan adam çağırlır,
otuz arslap quwatta.

Seksen yaşına gelince,
İnsanlara köstek olur,
Doksan ya gelince
Bulamaçtan başka şey yemez,
Yüz yaşına gelince,
Ağlamaktan başka şey bilmez.

Han, bunu sana kim öğretti, diye sorar. Bu kişiler Hana; bir çeşmenin başında bir ihtiyar ak sakallı adam buldum, o söyledi, bana diye anlatırlar. Han, o adamı bana getir, sana hediye vereyim, der. O adam yine çeşmeye gider. İhtiyarı orada bulur. Sizi Nuredin Han çağırıyor, gidelim, der. İhtiyar adam, “Git, sen dön! Ben de giderim.” der. O adam döner, ihtiyar da gelir. Nuredin Han’a, misafir geldi, diye haber verilir. Nuredin Han emreder, üç yıllık bir kısır koyun kestirir, “ Bunun bir kemiği eksik olmasın, bir böbreği kaybolmasın, pişirin!” der. Pişirirler, sofraya koyarlar, et suyunu da büyük kazana koyarlar; hizmetçiler odaya getirir, ihtiyar adamın önüne koyarlar. Kendileri salona

qırqta qaplan quwatta,
ällidä tülkülük bilip,
altmış yaşqa käldiktä
xalqqa külkü bolar, dii,
yätmiş yaşqa kälgändä
äki ayağı tışawlanır,
säksän yaşqa kälgändä
adamlarda kişän bolur,
toqsan yaşqa kälgändä
bulamıqtan başqa şii aşamaz,
yüz yaşına kälgändä
yılawdan başqa şii bilmäz.

Qan soradı munu kim saa üyrätti? Şü kişilär qanğa söylädilär: bir çäşmäniñ başında bir äxtiyar aq saqallı adam taptım, o söylädi maa, dädi. Şu adamnı aqkäl maa, dädi, baqşış wärim! dädi. O adam känä kätti çäşmäyä. Bardı äxtiyarnı buldu onda. Dädi: siz Nurädin qan çağıradı, dädi, kätiik! dädi. Äxtiyar adam söylädi: war! sän qayt! män dä warırmän dädi. O adam qayttı, äxtiyar da käldi. Xabär wärildi Nurädin qanğa mısafir käldi, däp. Nurädin qan ämir ätti, bir üç

çıkarlar. İhtiyar koyunun etini yemeğe başlar, ardından da çorbasını içer; bir parça et, bir kaşık çorba dahi kalmaz. Sofrayı alıp salona çıkarlar. Hizmetçiler:

- Anasını siktimin papazı, papaz bir parça et bırakmadı, derler.

O ihtiyar onların sözlerini işittikten sonra söyler:

Dağda dolaşan kurt idim,
Yorulduğum için taylı kısrak yedim,
Düşünceye dalıp koyun oldum,
Küskün bir şekilde mırıldanan bir sürü kötü tarafından horlandım.

O sofrayı alıp giilerl. Nuredin Han, yedim mi ihtiyar, diye sorar. Hizmetkârlar, bir parça et bırakmadı, et suyunu bile içti, derler. “Siz ne söylediniz? O ne söyledi?” der Nuredin. Bir yedi de bir parça et bırakmadı, dedim. O ne söyledi, peki diye sorar.

Dağda dolaşan kurt idim,
Yorulduğum için taylı kısrak yedim,
Düşünceye dalıp koyun oldum,

yıllıq bir qısır qoy soydurdu, bunuñ bir süögün äksik bir büürä qayp bolmasın, bişiriñiz! dädi. Bişirdilär qoydular sıpraağa, şorpasın da qoydular bir aymanğa, kizmätkärlär aqkäldi odağa, äxtiyar adamnıñ aldına qoydular. Gändilär çıqtılar ayat üygä. Başladı äxtiyar, yädi qoynuñ ätin, ardındanda işti şorpasın, bir käsäk ät qalmadı bir qaşıq şorpada qalmadı. Alıp çıqtılar sıpraanı ayatqa. Dädilär kizmätkär: anasın siktiin papazına, papaz bir käsäk ät qaldırmadı soñra. O qart söylädi olarnıñ lapın äşitkän soñ:

Tawda yürgän börü ädim,
Talçığıma taylı biyä yiir ädim,
Oyğa tüşüp qoy boldum,
Qoñquldaşqan köp yamanğa qor oldum.

O sıpranı alıp kättilär. Soñ Nurädin suradı: aşadımı qart? dädi. Kizmätkär adamlar dädi-ki: bir käsäk ät qaldırmadı, şorpasında dahı işti dädi, Soñ siz nä ayttıñız? o nä ayttı? Bir

Küskün bir şekilde mırıldanan bir sürü kötü tarafından horlandım.

Nuredin anladı ki, o babasıdır. O zaman odaya gelir, babasının elini öper, razılık istedi. Babası ondan razı olur. Onu alıp kendi konağına götürür. Babasını rahat ettirir. Şimdi Nuredin, Toktamış Han'ın tahtına oturur, Hanlık hükmünü sürüdürür. Toktamış Han'ın eşi gitmişti, karnında çocuğu vardı, erkek doğurdu, adını Kadir verdi sultan, koydular. O, beş on yıl geçince delikanlı olur, on sekiz yaşına girer. Babasının yurdunda, tahtında hak istemek için Hanlardan yardım ister. O ise Çeherli gölüne çadırlar ve askerlerile gelir. Toktamış Han'ın oğlu Kadirberdi Sultan, orada çadırını kurar. Nuredin, bir gün Yanbay'a emreder: "Git, Çekerli göle bak, kuş var mı? Eğer kuş varsa kuş uçurtalım."

Yanbay ata biner, gider, obanın başına varır, gördü ki Çekerli gölde çadır var. Yanbay yaklaşınca Yanbay'ı yakalarlar, Kadir Bedri sultanın çadırına

aşadı da bir käsäk ät qaldırmadı, dädim. - O nä söylädi? - Soñ dädi:

Tawğa yürgän börü ädim,

Talçığıma taylı biyä yiir ädim,

Oyğa tüşüp qoy boldum,

Qoñquldaşqan köp yamanğa qor boldum.

Nurädin bildi-ki: o babasıdır. O zamanda käldi odaa, babasına älin öptü, ayağın öptü, razılıq istädi. Babası oğa razı boldu Aqkätti dahı gändi qonağına. Babasın rahat ätti. Şindi oturdu Nurädin Toqtamış qannıñ taxtında qannıñ ükümün ätti. Toqtamış qannıñ bikäsi kitkän ädi, qursaqta balası bar ädi, är doğdu, adı Qadır-bärdi Sultan qoydular. O bäş on yıl ömür ötän yigit oldu, on säkiz yaşına käldi. Qanlardan imdat aldı babasınıñ yurtuna taxtına talap ätä käldi. O isä Çäkärli kölgä käldi çatırlar askärlärmän. Toqtamış qannıñ oğlu Qadır-bärdi Sultan anda çatırın qurdu. Bir kün Yanbayğa ämir ätti Nurädin götürürler.Kadirberdi Sulatab:

- Hani benim babam? Hani benim tahtım? Hani benim yurdum? Hani benim şeylerim? Hani benim kardeşlerim? Nuredin'i bana getirir misin, der.

Yanbay:

- Baş üstüne, getiririm. Ben Çekerli göle bakmak için geldim, şimdi ben gidip konuşayım, Çekerli gölde çok kuş var dersem Nuredin gelir, siz hazır olun, der.

Yanbay, Nuredin'e gelir; Han efendim Çekerli göle gelen kuşun hesabı yok, der. O zaman Nuredin, haydi gidelim, der. Nuredin, atını eyerletir, atına biner; kuşunu eline alır. Yanbay, kötü bir ata biner.Yanbay:

- Sultanım sen bu kuşun seyrini görmüyorsun, sen benim atıma bin, ben o ata bineyim, kuşu da ben uçurtayım, sen seyretmene bak, der.

Nuredin peki, der. Nuredin atından iner, atını Yanbay'a verir, Yanbay'ın atına biner. Yanbay, Nuredin'in elinden kuşunu da alır. Obaya çıkarlar. Obanın önünde asker varmış, Nuredin görünce durur, asker onu kuşattı, orada

bar Çäkärli kölnü qara! dädi quş barmı? dädi. Ägär quş bolsa çığayıq quş şüyiik dädi. Yanbay mindi atqa, kätti, bardı, obanıñ başını, kördi-ki Çäkärli köldä çatır war. Yanbay yaqın kälsä tuttular Yanbaynı aqkättilär Qadır-bärdi Sultannıñ çatırına. Dädi Qadır-bärdi: qanı mänim babam? qanı mänim taxtım? qanı mänim yurtum? qanı mänim şiilärim? qanı mänim qardäşlärim? Nurädinni aqkälärsinmı maa? dädi. Yanbay dädi: baş üstünä aqkälärim, dädi. Män Çäkärli kölnü qaray käldim. Şindi män barıp söyläşäym, Çäkärli köldä quş köp däsäm, Nurädin kälir, dädi. Siz azır boluñuz! dädi. Käldi Yanbay Nurädingä: qan äpändim Çäkärli köldä quş kälgän äsabı yoq. O zamanda Nurädin dädi: ayda kätiik! Äyärlätti atın. Nurädin mindi atına, quşun aldı älinä Yanbay mindi bir gödiigä (osal alaşa). Yanbay ayttı: Sultanım sän bu quşnuñ säyirin körmiisin, sän mänim atqa min dädi, män o

Nuredin bir tarafa kaçamaz. Yanbay iyi ata biner, kuşu eline alır, Kadirberdi Sultan'ın çadırına kaçar. Nuredin'i yakalarlar, demir şişten yol yaparlar, şişin üstüne al alevler(kırmızı çuha) sererler. Bu yoldan Nuredin'i yayan yürütürler, ta Kadirberdi Sultan'ın çadırına varana kadar, Kadirberdi Sultan yer gösterir, otur, der. Bir iskemlede oturur, iskemlelerin altında iki tane zehirlenmiş bıçak var. Varıp oturunca bu iki bıçak iki baldırından çıkar. O da, iki bıçağın çıkan uçlarını tutarak oturur. Sonra Kadirberdi Sultan, Yanbay'a:

- Sor, benim tahttımı ne yapmış? Benim babamı ne yapmış? Kardeşlerimi ne yapmış, benim olan şeyleri sor, Nuredin'den hepsini sor! der.

Sonra Yanbay, Nuredin'in karşısına çıkar:

Beş beş oba beş oba,
İşaret diktin Nuredin,
Beş kısrağa bir at yavrusu,
Sen istedin Nuredin,
Kuru otların bulunduğu yeri yaktın,
Otu nerede otlatırsın?

atqa miniim, quşnu da män siltiim! däp, sän säyirni qara! dädi. Nurädin ayttı: bäk älää. Tüştü Nurädin atından, atın bärdi Yanbayğa. Yanbaynıñ atına mindi. Nurädin quşnu da aldı Yanbay älindän. Çıqtılar obaa. Obanıñ altında askär bar ämiş, kördü Nurädin toqtadı askär onu qurşadı, anda Nurädin bir yaqqa qaşma olmadı. Yanbay yaqşı atın mindi quşnu älinä aldı Qadır-bärdi Sultannıñ çatırına qaştı. Nurädinni tuttular, tämir şiştän yol tüzätilär, şişniñ üstünä al çoğa särdilär. Şu yoldan Nurädin yayan yürsättilär ta Qadır-bärdi Sultannıñ çatırına barğaçı qadar. Qadır-bärdi Sultan yär körsätti, otur! dädi. Bir skämbädä oturdu, skämbäniñ altın äki biida pıçaq bar, zähärlänmiş. Barıp oturdu, bu äki pıçaq äki sandan çıqtı. Ol da äki pıçaqnıñ çıqqan uçların tutup oturdu. Soñ dädi Qadır-bärdi Sultan Yanbayğa: sora mänim taxtım qantkän? mänim babam qantkän? qardaşlarım

Kara kuyuya kan koydun,
Suyu nereden içersin?
Kara iyi cins atı dondurdun,
Atı nereden binersin?
Kara avı kaçırdın,
Kuşu nereden uçurursun?
Yaşlanınca ihtiyar babanı kovaladın.
Nereye gidip işlerini yoluna koyarsın?
Orada Nuredin söyledi:
Beş oba beş oba,
İşaret diktiysem yurt için
Beş kısrağa bir at yavrusu,
Ben istediysem süt için,
Kuru otların bulunduğu yeri yaksam
Yaz mevsiminde bitki saplarını seçerek otlarım,
Kara kuyuya kan koyduysam,
Kaynak seçerek içerim,
Yaşlanınca ihtiyar babamı kovaladıysam,
Tanrının evi Kâbe'yi,
Tavaf edersem işlerimi yoluna koyarım.
Yanbay söyledi:
Öbür oğuldan hareket eder benim arabam,
Altısı da hazine arabam,
Onu ne yaptın Nuredin?

qantkän, mänim bolğan şiilärim sora Nurädindän häpsi! Soñ Yanbay çıqtı Nurädinniñ qarşısına:

Bäş bäş oba bäş oba.
bälgä tiktiñ Nurädin,
bäş biyägä bir qulun,
sän tälidiñ Nurädin.
Qaudannı yärgä ot bärdiñ,
otnu qayda otlarsın?
qara quyuğa qan quyduñ,
suunu qaydan içärsin?
Qara arğımaq qatırdıñ,
atnı qaydan minärsin?
qara üläşni qaçırdıñ,
quşnu qaydan şüyärsin?
Qartayğanda qart atañnı quuladıñ.
qayda barıp oñarsın?
Avda Nurädin ayttı:
Bäş bäş oba bäş oba,
bälgä tiksäm yurt üçün,
bäş biyägä bir qulun,
män tälisäm süt üçün.
Qaudannı yärgä ot bärsäm,
yazğısın örkän saylap otlarmın,
qara quyuğa qan quysam,
Çoqraq saylap içärmin.
Qartayğanda qart atamnı

Kanıkey'i, Canıkey'i
Onu ne yaptın Nuredin?
Nuredin söyledi:
Öbür oğuldan hareket eden senin araban,
Altısı da hazine araban,
Tanrı bana verdiği zaman,
Ak suban bahadıra vermişim,
Kanıkey gibi güzeli,
Canıkey gibi güzeli,
Tanrı bana verdiği zaman,
Bedava ganimet yapmışım,
Yanbay söyledi:
Basamakları büyük boz evin,
Tanrı bana verdiği zaman,
Sıkıntıların gitsin diye,
Küslüğüm gelsin diye,
Ormanı ateşe vermişim.
Yanbay söyler:
Ayağı ince, boynu uzun
Atımı ne yaptın Nuredin?
Sekiz yerden çıvili,
Dokuz yerden tokalı.
Kürkümü ne yaptın Nuredin?
Benim dönerek giden ay baltamı,
Onu ne yaptın Nuredin?
Nuredin söyledi:
Ayağı ince boynu uzun,
Atını Tanrı bana verince
Çekip süslü arabaya

quulasam,
täñriniñ üyü kääbägä,
tävap ätsäm oñarmın.
Yanbay ayttı:
Arğı uldan köşkän mänim alt'arbam,
altawda qazna arbam,
anı qanttiñ Nurädin?
Qanıkäyni Canıkäyni
anı qanttiñ Nurädin?
Nurädin ayttı:
Arğı uldan köşkän säniñ alt'arbañ,
altawda qaznı arbañ,
täñri özü maa bärgändä
Aq Suban batırğa bärgänmin,
Qanıkäydii körklünü,
Canıkäydii sıluunu,
Täñri özü maa bärgändä
tägin olca qılğanmın.
Yanbay ayttı:
Bozağası büyük boz üyüm
anı qanttiñ Nurädin?
Nurädin ayttı:
Bozağası büyük boz üyüñ
täñiri özü bärgändä
ärikkäniñ kätsin däp,
muğayğanım kälsin däp,
orman otqa bärgänmin.

binmişim,
Sekiz yerden çıvili,
Dokuz yerden tokalı,
Kürkünü Tanrı bana verince,
Sırtıma onu koymuşum.
Senin dönerek giden ay baltanı,
Döndüğü yerlerde,
Dolandığı yerlerde,
Sağ elime almışım,
Yerin kenarı Tuna'da,
Toktamış gibi yiğit Hanın,
Sakalını kızıl ala kan edip,
Başını kesip almışım.
Mendilime sarmışım,
Er başı koklanır diye,
Koluma takıp gelmişim,
Getirip babamı önüme koymuşum,
Babamın öcünü almışım,
Kemal'in oğlu sözünde durmayan Yanbay,
Tavsiye dinlemez it Yanbay,
Mal verenin kulusun,
Halktan birinin oğlusun,
Almayana gidip söylesene,
Vermeyeni gelip dinlesene,
Dilini dayayarak keserim,
Damağına dal kızdırıp basarım,
Andan kara doğmuşum,

Yanbay ayttı:
Ayağı täräk moyn' äräk,
atımnı qanttiñ Nurädin?
säkiz yärdän çägäli,
toqus yärdän toğalı,
tonumnu qanttiñ Nurädin?
tolğamalı mänim aybaltam,
onu qanttiñ Nurädin?
Nurädin ayttı:
Ayağı täräk moyn' äräk,
atıñnı täñri özü bärgändä
tartıp ılawğa mingänmin.
Säkiz yärdän çägäli,
toğus yärdän toğalı
tonuñnu täñri özü bärgändä
sırtıma onu qoyğamın.
Tolğamalı säniñ ay baltañ,
aylanış qan yärlärdä
tolğanışqan yärlärdä,
oñ qoluma alğanmın.
Yär qıyrı Tunada
Toqtamıştay qan ärniñ
saqalın qızıl ala qan ätip
başın käsip alğanmın.
Cawluğuma sarğanmın,
är başı qoqlanır däp
qarıma ilim kälgänmin,
aqkälip babam aldıma salğanmın,

Sabunlayıp yıkasan da ağarmam,
Kalçamdan bir daha tekrar tekrar
Bir daha geçirsen darılmam.

Şimdi Kadirberdi Sultan; yazık Nuredin sana, senin kabahatin yok, bütün kabahat babalarımızınmış, der. Nuredin'i kendi atına bindirir, evine yollar. Nuredin atına binip gelir, babası eyersiz atına binip kılıcını eline almış gelir. Nuredin düşe kalka gelir. Edige, "E hükümlü oğlum, bu kadar mıydı hâlin" der, Kadirberdi Sultan'ın askerlerine koşar. Gider, askerlerin arasına düşer, çok askerini dağıtır, çok adam öldürür. Yaşlı adamda güç kuvvet kalmaz, bunu üzerine tutar kaçar. Kadirberdi Sultan peşine düşer, ha bu yerde, ha şu yerde, ardından kovalar ama yetişemez. Edige önce bir köye gelir, atından iner, bir eve girer. Kadirberdi Sultan da gelir. O da atından iner, kılıcını eline alır. "Kendi elimle paazın başını keseyim." der. İçeriye girer, kapının ortasında durur. Edige kamasını eline alıp durur.

Babamnıñ öçün alğanmın.
Kämalıñ ulu kär Yanbay,
käñäş tapmas it Yanbay,
Mal bärgänniñ qulu sän,
qara kişiniñ ulu sän.
arbağan kätip söyläşi,
bärbägän kälip diñläşi,
tiliñni tayay käsärmin,
tañlayıña tal qızdırıp basarmın.
Anadan qara tuğanmın,
sabınlap yuusañ ağarman,
sanımdan biida qoş qoşlap,
biida ötkärsäñ muğayman.

Şindi Qadır-bärdi sultan: yazıq Nurädin saa, dädi. Sändä bir käbägät yoq, dädi, häpi käbägät balalarımızda äkän, dädi. Mindirdi kändi atına Nurädinni yolladı äwinä, Nurädin kälä yatır atına minip babası Ädigä yaydaq atqa minip qılıçın qolğa alğan kälä yatır. Nurädin au tüşä kälä yatır. Ädigä ayta: ä törä ulum şuğa darlıqm'ädi alıñ, dädi, çaptı Qadır-bärdi sultannıñ askärinä. Bardı

Kadirberdi Sultan'ın karnına batırıverir kamasını, karnını eşer. Kadirberdi Sultan yıkılır. Edige çıkar kaçar evden, atına biner, yok olur gider. Arkasından beyle askerle gelir. Kadirberdi Sultan: "Edige'nin başını kim getirirse bana, ölmeden evvel Hanlık hakkı onundur." der. Çayda çoğalarak, yolu takip ederek yol boyunca giderler, varırlar, Edige'nin atının izi bir kamışlığa varır. Baktılar ki Edige'nin girdiğinin izi yok, çıktığının izi var. O zaman Yanbay:

- O Edige ustadır, o atını geri geri yürüterek kamışlığın içine girmiştir. Ben kamışlığı dolanarak bir türkü söyleyeyim. Barın Mirza, Şırın Mirza, siz onun izinin iki tarafını tutun. İkisi kılıçlarını eline alıp iki yanında dururlar. Yanbay makamlı fal bakar:

Kendinden genç adama,
Sen bekle azizim,
Ben atayım derdin,
Kendinden büyük adama,
Ben durayım azizim,
Sen atsana derdin.

Edige söyler:

Kadirberdi Sultan'ı ben

askär içina tüştü bik çaypadı askärini, çoq adam öldürdü. Taqıt kätti qart adamda, tuttu, qaştı, Qadır-bärdi Sultan tüştü päşindä: ha büyärdä! ha şüyärdä! quudu artından ama yätmädi. Äwälinä käldi bir köygä Ädigä, tüştü attan kirdi bir äwgä. Qadır-bärdi Sultan da käldi. O da tüştü attan qılıçın qoluna aldı. Papaznıñ özüm qolumman başın käsiim, dädi. Kirdi içäri, qapunuñ ortada turdu Ädigä. Qamasını qoluna alıp turdu. Qadır-bärdi Sultannıñ qursağın basa ätti qaması, qarın äşti, Qadır-bärdi Sultan yıqıldı. Ädigä çıqtı qaştı äwdän, mindi atına, yoq boldu, kätti. Käldi Murzalar askärmän artından. Qadır-bärdi sultan dädi-ki: Ädigäniñ başın kim aqkälsä maa ölmädän äwäl qan qarışqısı onuñqı-dır, dädi. Çayda köpläp yolun izläp yoluman kättilär, bardılar Ädigäniñ atınıñ izi bir qamışqa bardı. Qaradılar Ädigäniñ kirgän izi yoq çıqqan izi bar. O zaman Yanbay dädi-ki: o Ädigä usta dır o atın käktirip

öldürdüm,

Artık sözünde durmayanlardan kim korkar?

Edige, o kamışlıktan bunu söyleyip bu iz ile çıkar. Barın Mirza başına kılıçla vurur. Başı yuvarlanır, yere gider. O zaman Edige'nin başı söyler.

Barın sana ne yaptım?

Birin iki olmasın,

Yurdun, halkın olmasın!

Barın adı Edige'nin başını Kadirberdi Sultan'a götürür. Sonra Şırın Mirza, Barın'a; ver Edige'nin başını ben alayım, üstünü bulaştırma, Hanlık hakkı senindir, der. Şırın Edige'nin başını eline alır almaz hemen kaçar. Barın'dan önce Şırın, Kadirbedri Sultan'a varıp Edige'nin başını koyar. Han mirasını Şrın'a verir, Şırın Han olur. Barın prens olarak kalır. Edige'nin başını kesen Barın olur, başını getiren Şırın olur.

kirgändir qamışnıñ içinä. Män bir tolğaym! däp qamışnı aylanıp, siz o iziniñ iki yağın Barın Mırza Şırın Mırza turuñuz! Äkäü äki yağınan turdular qılıçın qoluna alıp. Yanbay tolğadı:

Özündän yaş adamğa
sän tur azizim,
män atayım där ädiñ,
özüñdän ülkän adamğa
män turayım azizim,
sän atçı där ädim.

Ädigä ayttı:

Qadır-bärdi sultannı öltürdüm,
ändi söltüklärdän kim qorqa?

Munu aytıp çıqtı Ädigä qamıştan şu izbilän. Barın mırza başın qılışmän qaqtı. Başı tığıra kätti yärgä. O zaman söylädi Ädägäniñ başı:

Barın saa nättim? dii
biriñ äki bolmasın,
Yurtuñ qarañ qalmasın!

Barın aldı Ädigäniñ başın Qadır-bärdi sultanğa aqkälä yatır. Soñ Şırın Mırza söylädi Barınğa: bär Ädigäniñ başın män alaym üstüñ

bulaştırma! dädi. Qan qarışqısı säniñki dir, dädi. Soñ Barın bärdi Ädigäniñ başın Şırınğa. Şırın qoluna alğanman Ädigäniñ başın tuttu, qaştı. Barından burun Şırın Qadır-bärdi Sultanğa barıp Ädigäniñ başın saldı. Qan qanrışqısın Şırınğa bärdi. Şırın qan boldu. Barın qıradıvoy qaldı. Ädigäniñ başın käskän Barın boldu, başın kätirgän Şırın boldu.

2) Çora Batır

Bir zamanda Canıbäk dään bir qan bolğan, onuñda bir saqlawu bolğan Näärik dään. O bäk säwgän saqlawu bolğan. Canıbäk qannıñ äliniñ astındağı öz xalqından bir güzäl qız alıp bärgän Näärikkä Canıbäk qan. Kälin tüşüp Canıbäk qan bu kälinni körmädi. Oğa dädilär: Näärikkä bir qız alıp bärgäsin ol Näärikkä layıq tügül

2) Çora Batır

Bir zamanlar, Canıbek adında bir Han varmış, onun da Narik isimli bir muhafızsı varmış. O, çok sevdiği muhafızıymış. Canbek Han elinin altındaki kendi halkından güzel bir kiiz alıp Narik:'e vermiş. Gelin geldiği zaman Canıbek Han, bu gelini görmez. Ona: "Narik'e bir kız alıp vermişsin, o Narik'e lâyıkdeğil, Canıbek Han sana layıkmış,." derler. Bir gün Canıbek Han

Canıbäk qan saa layıq äkän, dädilär. Bir kün Canıbäk qan Näärikni çağırdı. Ayttı oğa: sän bar kärişkä, oğa bärdi bir käat yolladı kizmätkä. Näärik qayttı qandan käldi äwinä söylädi bikägä. Mäni Canıbäk qan bir kizmätkä yolladı kätäcäkmin mından. Ol bikäsi söylädi: sän axşamdan soñ käl! dädi. Kätti Näärik. Canıbäk qan qalqına näprät ätti: häpsi ärkäk bolğan axşamdan soñ çıqmasın äwindän! Çıraq yanğan soñ yäktirdi Canıbäk qan qoşun, käldi Näärikniñ üyünüñ aldına. Baqırdı Näärikniñ bikäsin: qapunu! aç dädi. O zamanda Näärik at axırında bäklii ädi. Mañlı-Sılu Näärikniñ bikäsi Canıbäk qanğa qapunu aştı. Canıbäk qan işari kirdi. Mañlı-Sılu Canıbäk qanıñ astına kürsü qoydu. Kändisi ayaq üstünä turdu raayät ätip. Bir muqtar turğandan soñ Canıbäk qan söylädi. Mañlı-Sılu-Aruu nä söylänmiisin? söylän! dädi. Mañlı-Sılu-Aruu! dädi, äpändim, dädi. büyük tawda bir arslan bolğan, dädi.

Narik'i çağırır. Ona, sen Kerç'e git, der. Ona bir kâğıt verir, çalışmaya yollar. Narik, hanın yanından ayrılıp evine gelir ve karısına: "Beni Canıbek Han çalışmaya yolladı, buradan gideceğim." der. Karısı, sen akşamdan sonra gel, der. Narik gider. Canıbek Han halkına tellâl çıkartır; erkeklerin hiçbirisi akşamdan sonra evinden çıkmasın! Lâmbalar yandıktan sonra Canıbek Han çift atını arabaya koşturur, Narik'in evinin önüne gelir. Narik'in karısına bağırır; kapıyı aç, der. O sırada Narik at ahırında bekliyordur. Narik'in karısı Menli Sılu, Canıbek Han'a kapıyı açar. Canıbek Han içeri girer. Menli Sılu, Canıbek Han'ın altına tabure koyar. Kendisi saygı amacıyla ayakta bekler. Bir müddet durduktan sonra Canıbek Han; Menli Sılu Aru, niçin konuşmuyorsun, konuşsana, der. Menli Sılu Aru:

-Efendim, büyük dağda bir aslan varmış. Yattığı dağın içinde acıkmış, der ki, çıkayım bu dağdan, ne bulursam yiyeyim!

yatqan tawnuñ içindä açıqqan, dägän-ki: çığaym bu tawdan, nä tapsam yäyim! dädi. Çıqtı tawnuñ ätäginä dolaşıp gäzgändä aldına ras käldi bir mäñsiz aq boz biyä. Aşaym şunu! dädi. Şäwlä yanın dönüp baqtıqta art sanında qarşqır tartqan. Soñ dädi-ki öz başına: män bir arslan bolsam, qarşqır tartqan biyäni yämäsi maa layıqmı? dädi. Yämädi. Canıbäk qan dädi-ki: Mañlı-Sılu-Aruu tiliñ şişsin! sän bir yaş qarısın, dädi, bu cuapnı qaydan biläsin? dädi. Turdu kürsündän qayttı. Tışarı äkinci qapu da Näärik käldi, Canıbäk qannıñ başın kästi. Soñra Mañlı-Sılu-Aruu dädi: ä Näärik nä üçüñ Canıbäk qannıñ başın kästiñ? Näärik ayttı: bän büyärdä turmazım. Şu käcä yäkti arabasın, yüklädi şiilärin, saldı bikäsin arabaa, kätti, qaştı. Üçünçü qonadı, gäcä ür yasında Mañlı Sılu-Aruu bir tiş kördü. Soñra xocası Näärikkä söylädi: män bir tiş kördüm. Soñ qayır! dädi. Näärik: söylä! dädi. Bikäsi söylädi: äki

Çıktı dağın eteğine dolaşıp gezerken önüne bir sahipsiz ak boz bir kısrak yiyelim şunu dedi. Etrafına dolanıp baktı ki, onun arka tarafından bir kurt ısırmış. Sonra kendi kendine dedi ki, ben bir aslansam kurdun ısırdığı kısrağı yemek bana yakışır mı, der. Yemez.

Canıbek Han, Menli Sılu Aru, dilin şişsin; sen bir genç kadınsın, bu cevabı nereden biliyorsun, der. Tabureden kalkar, döner gider. Dışarıdaki ikinci kapıdan da Narik gelir, Canıbek Han'ın başını keser. Sonra Menli Sılu Aru, ey Narik ne için Canıbek Han'ın başını kestin, der Narik, ben bu yerde durmam, der. O gece arabasını koşar, eşyalarını yükler, karısını da arabaya koyar, kaçar gider. Konakladıkları üçüncü gece Menli Sılu Aru bir rüya görür. Sonra kocası Narik'e; ben bir rüya gördüm, hayır olsun der. Narik, söyle, der. Karısı anlatır:

-İki ayağımın arasında bir ateş çıktı, bir ucu gökte, bir ucu yerdeydi. Kurşunla vurdular, sönmedi. Taşla vurdular,

ayağımnıñ arasında bir ot çıqtı bir üçü köktä, bir üçü yärdä boldu. Qurşunman soqtular sönmädi Taşman soqtular sönmädi, här nä-ki şii ättilär söndür'almadılar. Köktän bir qara bulut çıqtı. O yağmur olup yağdı şu otnu o yağmur söndürdü. Gändi tişimni gändim Näärik saa täärip ätiim! dädi Mañlı-Sılu. Män bir är äwlad tabacaqmän. Ğayät är bolacaq päriştäli bolacaq, oğa bir şii qayr ätäcäk tügül. Onuñ äcäli sudan bolacaq, dädi. Onuñman yoluna kättilär. Näärik qart Köküşülü Tamaa mäqan tikti, oturdu. Ayı künü kälgändä Mäñq-Sılu-Aruu bir är äwlad doğurdu. Atın Çora qoydular. Bäş on yıl gäzdiktä bildilär-ki mämläkätli ğayät batır boldu. Qan Çora batırdan qarış'almadı qonaqtay bärmädi qanğa. Bir kün Çora batır kätti bir yärgä äwündän:

Qannıñ aqtacısı Äli bii,
caw işindä däli bii,
cäwründä bir Mañlı bii,
qırq saqlawman Näärik qartqa

sönmedi, Her ne yaptılarsa da söndüremediler. Gökten bir kara bulut çıktı. O yağmur olup yağdı, bu ateşi o yağmur söndürdü. Narik, sana kendi rüyamı kendim yorumlayayım, der. Ben bir erkek evlât doğuracağım. Gayet iyi erkek ve ferişteli olacak. Ona hiçbir şeyin zararı dokunamayacak. Onun eceli sudan olacak, der.

Böylece yollarına gider. Yaşlı Narik, Köküşülü Tama'yı mekân tutar, oturur. Ayı, günü gelince Menli Sılu Aru, bir erkek evlât doğurur. Adını Çora koyarlar. Beş on yıl memleketi gezdikten sonra anladılar ki, herkesin tanıdığı, çok kahraman olur. Han, Çora Batır'a karışamaz, hanı misafir de etmez. Bir gün Çora Batır, evinden bir yere gider:

Hanın danışmanı Ali Bey,
Düşman içinde deli bey.
Sırtında bir benli bey,
Kırk muhafızla yaşlı Narik'e,
Baskın yaparak gelip yerleşti, der,
Babası yaşlı Narik'in,
Başına gözüne vurdu, der,

basa kälip qondu, dii,
atası Näärik qartnı
başqa, közgä tarttı, dii,
anası Mañlı-Sılu qurtqağa
yaman sözlär ayttı, dii,
qardaşı Sılu-Bäk
şıñşii yılay turdu, dii,
sürätip otaw saldırdı,
süüsünnä qulan qoylar
soydurdu,
susunna raaqı ballar
süzdürdü.
Ärtängisin ärtän bilän turdu,
dii,
ulaw ulaw däp turdu, dii
Çora batır qaytıp kälgändä
anası söyläp ağladı:
Çoram çora bolğalı,
çortayıp atqa mingäli,
cılqımdan ılaw mingän yoq
yüzümä qonaq kälgän yoq,
Aqtacısı Äli bii,
cäwründä bir Mañlı bii,
Caw işindä däli bii
basa kälip qondı, dii,
Atañ Näärik qartnı
başqa közgä tarttı, dii
Anañ Mañlı-Sılu qurtqağa
yaman sözlär ayttı, dii,
qardaşıñ Sılu-Bäk
sırlı taqqa süyänip

Yaşlı bir kadın olan annesi Menli Sılu'ya
Kötü sözler söyledi, der.
Kardeşi Sılu Bek,
İçin için ağlayıp duruyordu, der.
Sürükleyip otağ kurdurdu.
Açlığı için kulan koyunları kestirdi,
Susuzluğu için rakı, ballar süzdürdü,
Ertesi gün erkenden kalktı,
Uluyup uluyup durdu,
Çora Batır dönüp gelince.
Anası söyleyerek ağladı,
Çoram Çora olalı,
Eğilerek ata bineli,
At sürümdenters ata binen yok,
Evime misafir gelen yok,
Danışmanı Ali bey,
Omuzunda bir benli bey,
Düşman içinde deli bey,
Baskın yaparak gelip yerleşti, der.
Baban yaşlı Narik'in,
Başına gözüne vurdu, der.
Yaşlı bir kadın olan annen Menli Sılu'ya
Kötü sözler söyledi, der.
Kardeşin Sılu Bek,

şıñşii yılay turdu, dii
Sürätip otaw saldırdı,
süsünnä qunan qoylar
soydurdu,
susunna raaqı ballar
süzdürdü,
Ärtän bilän ulaw tiläp
turd'ändi,
Yäl-yätmäsin bärdik,
minmädi,
Yılqı-aydarnı bärdik,
minmädi,
Tauq-bozun bärdik,
minmädi,
sarımsaqtay azuulu
saqtiiyanday qabaqlı
tostağanday tuyaqlı
sawrusu qalq yiilğan töbä dii
ayaq bilän su bärgän
aya bilän siipağan
Kär-Torunu tartıp ulaw
mindi, dii.
Çora batırnıñ anası
Çora batır äwgä kälgändä
bu sözlärni aytıp ağladı,
Çora batır buusandı
buuday tämir qurşandı,
yäl-yätmäsni mindi, dii,
yälä çaba kätti, dii,
Äli bii onu kördü, dii,
Äli ayttı saqlawlarına:

Sırlı tahtaya yaslanıp
İçin için ağlayıp duruyordu, der.
Sürükleyip otağ kurdurdu.
Açlığı için kulan koyunları kestirdi,
Susuzluğu için rakı, ballar süzdürdü,
Sabahleyin at isteyip kalktı artık,
Yelyetmezini verdik, binmedi.
At sürüsünün aygırını verdik, binmedi.
Tavukboz'unu verdik, binmedi.
Sarımsak gibi azı dişli,
Kösele gibi göz kapaklı,
Bardak gibi toynaklı,
Sağrısı halkın yığıldığı tepe gibi,
Kadeh ile su verdiğin,
Elinin ayasıyla okşadığın,
Ker Doru'yu çekip uluya uluya bindi, der.
Çora Batır'ın annesi,
Çora Batır eve gelince,
Bu sözleri söyleyip ağladı,
Çora Batır bunaldı,
Buz gibi demir kuşandı.
Yelyetmeze bindi, der.

Toqtaşıñız yigitlär!
bir qara bul't çığa,
qara bult'nuñ astında
bir yaman şañ çığa,
Şu şañ içindä körüngän
Näärik ulu Çora dır.
Aytqaşı qadar şu batır
Çora batır kälädir,
Çora batır gälgändä
Äli bii tolğap ayttı dii:
Ayt inim-ay ayt inim!
atıñ başın tart inim!
at iyäsi sän bosañ
atıñ al-da qayt inim!
Soñ Çora batır ayta dii:
Aytmam ağam aytmam, dii,
atıñ başın tarmam, dii,
at iyäsi män bosam
ulaw alğan sän bosañ
öçün almay qaytmam, dii
O yärdä Äli bii ayta dii:
Öçüñ alacaq bosañ
sän Çora at! ayttı, dii
Anda Çora ayttı dii:
Qan aqtacısı Äli bii
o zamanda män atsam
köñülün ösüp baray.
Sän atıp sal Äli bii!
Qan aqtacısı Äli bii
ögüz-diin ökürtüp
siir-dayn baqırtıp

Rüzgâr gibi koşarak etti, der..
Ali bey onu gördü,
Ali muhafızlarına söyledi:
Bekleyin yiğitler!
Bir kara bulut çıkıyor,
Kara bulutun altında,
Çok fazla toz çıkıyor,
Bu tozun içinde görünen,
Narik oğlu Çora'dır,
Söyleyene kadar o bahadır,
Çora Batır gelir,
Çora Batır gelince,
Ali Bey şiir şeklinde söyledi;
Söyle kardeşim, söyle kardeşim!
Atının başını çek kardeşim,
At sahibi sen isen,
Atını al da, dön kardeşim!
Sonra Çora Batırsöyler, der:
Söylemem ağabeyim, söylemem,
Atımın başını çekmem, der,
At sahibi ben isem,
Uluyup duran sen olsan,
Öcünü almadan dönmem, der.
O zaman Ali Bey söylüyor:
Öcünü alacaksan,
Çora sen at, dedi,
O zaman Çora söyler:

tartıp kälip attı, dii,
äyärniñ qaşından
aşasınıñ astından
oğu zırlap çığıp kätti, dii,
Şindi nöböt Çorağa
Ögüz-diin ögürtüp
siir-dayn müñrätip
oğun käzii saldı, dii,
tartıp kälip attı, dii,
äyäriniñ qaşından
yüraginiñ başından
Äli biini soqtu, dii,
Aqtacanı Äli bii
caw işindä däli bii
cäüründä Mañlı bii
qan tükürä tüştü dii,
qatındağı qırq saqlaw
börü tiigän qoyday ätti, div
Qara sunuñ yolunda
Aq Mamaynıñ aldında
Äli biini öltürüp
qırq saqlawnı öltürüp
azawğa başın qaratqan
Apsäşkä yalın tartqan
Kär-Torunu alıp qayttii dii
Käldi Köküşül Tamaa
babasına soyläp tolğadı:
al al atam al atam
sawluq bilän qal atam
män Qazanğa bärämän,
män Qazanğa barğaşın

Hanın danışmanı Ali Bey.
O zaman ben atarsam,
İtibar kazanırsın.
Sen atıver Ali Bey!
Hanın danışmanı Ali Bey,
Öküz gibi böğürtüp,
Sığır sığır baktırıp,
Çekip gelerek attı, der.
Eyerin kaşından,
İyice altından,
Oku fırlayıp gitti, der.
Şimdi sıra Çora'da
Öküz gibi böğürtüp,
Sığır gibi bağırtıp,
Oku ile nişan aldı, der.
Çekerek gelip attı, der.
Eyerinin kaşından,
Yüreğinin başından,
Ali Bey'i vurdu, der
Danışmanı Ali Bey,
Düşman içinde deli bey,
Sırtında benli bey,
Kan tükürerek düştü, der.
Yanındaki kırk muhafızı,
Kurt girmiş kuzu gibi oldu, der
Kara Su'yun yolunda,
Ak Mamay'ın önünde,
Ali Bey'i öldürüp,
Kırk muhafızyı öldürüp,
Azak denizine doğru başını

Qan bolğanğa barmaymın,
Qan aqtacısın Äli bii
Caw içindä däli bii
Cäwründä bir Mañlı bii
şunu öltürüp bärämän,
başıñızğa kälmäz qorluq kätirip
bu Qırımdan qazaq çığıp bärämän,
Män Qazanğa barğaşın
qan yawmasın! nur yawsun!
Män qazanğa barğan soñ
nur yawmasın! qan yawsun!
Ala quşun qoluna
Yäl-yätmasniñ üstündä
taza sılasın älindä
kätä Qazanıñ yoluna.

Çora batır yolda barıp bir xanäyä tüşä, bozu içä, xanädän çığıp atqa minä, onu bir qız körä. O qız Çorağa sölii:

Yäl yätmäsin mingäsin,
oqalı çäpkän kiigäsin,
oñ qoluña quş alıp
ağam qayda barasın?

Çora batır ayta dii:

Yäl-yätmäsin mingämin
oqalı çäpkän kiigämin
oñ qoluma quş alıp
män Qazanğa baramın,

döndürmüş,
Apseş'e yelesini çekmiş,
Ker Doru'nu alıp döndü, der.
Geldi Köküşlü Tama'ya
Babasına ezgili bir şekilde söyledi:

Al al babam, al babam,
Sağlık ile kal babam,
Ben Kazan'a gidiyorum,
Ben Kazan'a gidiyorsam,
Han olmaya gitmiyorum.
Hanın danışmanı Ali Bey,
Düşman içinde deli bey,
Sırtında bir benli bey,
Onu öldürüp gidiyorum,
Başınıza gelmez kötülük getirip,
Bu Kırım'dan asi olarak gidiyorum.
Ben Kazan'a varıncaya kadar
Kan yağmasın, nur yağsın.
Ben Kazan'a vardıktan sonra,
Nur yağmasın, kan yağsın.
Alır kuşunu elinde,
Yelyetmez'in üstünde,
Yeni silâhı elinde,
Gitti Kazan'ın yoluna,

Çora Batır yolda bir haneye uğrayıp boza içer. Haneden çıkıp

män Qazanğa barğaşın
qan yawmasın! nur yawsun!
Män Qazanğa barğan soñ
nur yawmasın! Qan yawsun!

Atlandı, kitti Çora batır boza xanädän Qazan qalqına üç qona qalğanda bir top aq quu yoğardan üçüp bara yatqanda Çora batır aq quuğa bir oq ata. Bir aq quunu soğa Çora batırnıñ oğu. Aq quuda kätä, aq quu yığılmay bara, Qazan örüşünä yığıla. Qazan qanında batırlardan otuz äki batır bola. Äñ büyügü Qulunçaq batır bola. Bir kün Qazan çölünä nışan atmağa çıqtılar batırlar. Bir aq quu kördülär, yığılıp yatır, baqtılar bir oq bar aq quuda. Aldılar oqnu otuz äki batır, oğuna täñiştirip baqtılar, äş birisiniñ oğuna ayar kälmädi, häpsindän artıq gäldi. Cayına salıp atmağa äş bir batır olmadı. Äcäp bu oq kimniñ oğudur? Qulunçaq batır söylädi: Qırımda Köküşülü Tamaada Näärik ulu Çora batır Qırımdan qazaq çıqqan o kälädir. Bu oq onuñ oğudur,

ata bindiğinde onu bir kız görür. O kız Çora'ya söyler:

Yelyetmezine binmişsin,
Sırmalı cepken giymişsin,
Sağ eline kuş alıp,
Ağam nereye gidersin?
Çora Batır söyler, der:
Yelyetmez'e binmişim
Sırmalı cepken giymişim
Sağ elime kuş alıp,
Ben Kazan'a gidiyorum.
Ben Kazan'a gidinceye kadar,
Kar yağmasın, nur yağsın.
Ben Kazan'a vardıktan sonra,
Nur yağmasın, kar yağsın!

Çora Batır, bozahaneden atına binip gider. Kazan halkına üç konaklık yer kalınca bir sürü ak kuğu yukardan uçarken, ak kuğuya bir ok atar. Çora Batır'ın oku bir ak kuğuyu vurur. Ak kuğu gider, ak kuğu yere düşmez, Kazan merasına düşer. Kazan hanlığındaki bahadırlardan otuz iki bahadır vardır. En büyüğü Kulunçak Batır'dır. Bahadırlar bir gün Kazan bozkırına atış talimine çıkarlar. Düşüp yatan bir ak kuğu görürler, bakarlar ki, ak kuğuda

däyip saqladı. Bir gün ola, Çora batır Qazanğa käldi Qulunçaq batırnıñ qonağına. Qulunçaq batır cümüyä batırnıñ büyügü ädi. Çora batırğa qonaq bärdi, Çora batır üç bäş kün qonaqta raa'at boldu. Bir gün Sarı Qanımnıñ qızı Çığalı Qanım batırlarğa ämir iilädir: Miidanğa çığıñız nışan atıñız! dädi. Sarı Qanımnıñ qızı Çığalı Qanım miidan içärisinä käldi, cümüyä da batırlar käldi. Çora batır da batırlarman barabar käldi. O yay kätirmädi. Çığalı Qanım nışan tikti, batırlar oq bilän nışan közlädilär. Nışanı soqqanı da oldu, soqmağanı da oldu. Çığalı Qanım sordu: bu adam nä adam? Qulunçaq batır dädi: o mısapir. Soñra Çora batır aldı batırlardan oq yay közlädi nışan, yayı qırıldı ata almadı. Qulunçaq batır dädi: sizdä batırlardanmısız? Mänim yayım oğum qırsın da! dädi. Bärdi oğun yayın Çora batırğa. Aldı Qulunçaqnıñ oğun yayın. Çora batır gözlädi nışan, qırdı yayın. Qulunçaq bir ok var. Otuz iki batır oku alırlar ve kendi oklarıyla karşılsştırırlar, hiçbirinin okuna denk gelmez, hepsinden büyük gelir. Hiçbir batır yayına koyup atamaz. "Acaba bu ok kimin okudur?" derler. Kulunçak Batır söyler:

- Kırım'da Köküşlü Tama'da Narik oğlu Çora Batır, Kırım'dan asi olarak çıkmış. Bu ok onun okudur, diyerek saklar.

Bir gün sonra Çora Batır, Kazan'a, Kulunçak Batır'ın konağına gelir. Kulunçak Batır bütün bahadırların büyüğüydü. Çora Batır'a konak verir. Çora Batır üç beş gün bu konakta dinlenir. Bir gün Sarı Hanım'ın kızı Çığalı Hanım batırlara emreder: "Meydana çıkın atış yapın!" der. Sarı Hanım'ın kızı Çıgalı Hanım, meydana gelir, bütün batırlar da gelir. Çora Batır da bahadırlarla birlikte gelir. Çıgalı Hanım hedef diker, batırlar okla atış yaparlar. Hedefi vuranlar da olur, vuramayanlar da olur. Çıgalı Hanım, bu adam kim, diye sorar. Kulunçak Batır, o misafir, der. Sonra Çora Batır

batır söylädi. Sän nä acayıp adamsın? Sän yay tutmağa bilmiisin, nä üçün tutarsın? Söylädi Çora batır: Ämir ätiñiz bänim atımnıñ yanımda oğum yayım war, kätirsinnär! Qulunçaq batır ämir ätti batırlardan birisi kitti aqkälmäyä. Çora batır söylädi. Bir adam kätirä bilmäz äki adam warsınlar! Qulunçaq batır ardınca bir adam daa yolladı. Çora batırnıñ oğun yayın kätirdilär. Çora batır älinä aldı, tartıp attı nışannı urdu. Çığalı Qanım Sarı Qanım: apirim batır! dädilär. Säniñ ismiñ kim dir? dädilär. Çora batır söylädi: Qırımda Köküşülü Tamaada Näärik ulu Çoramın dädi. Batırlar qonaqqa qayttılar. Çığalı Qanım Sarı Qanım annar da qonaqqa qayttılar. Äkinci Sarı Qanımıñ qızı Çığalı Qanım cämiiyä batırlarğa ädiyä baqşış göndürdü här bir batırğa allı alınca, kiminä qaptan, kiminä qılıç, kiminä at baqşış wärdi. Çora batırğa bir saqtiiya qalta göndürdü. Çora

batırlardan ok ve yay alır nişan alır, yayı kırılır, atamaz. Kulunçak Batır: “Siz de bahadırlardan mısınız? Benim okumu, yayımı kırasın da göreyim, der. Okunu ve yayını Çora Batır’a verir. Çora Batır, Kulunçak’ın okunu ve yayını alır, nişanlar, yayını kırar. Kulunçak Batır:

- Sen ne tuhaf adamsın? Sen yay tutmayı bilmiyorsun, ne için tutuyorsun? der.

Çora Batır söyler:

- Emredin, benim atımın yanında okum- yayım var, getirsinler, der.

Kulunçak Batır emreder, bahadırlardan birisi alıp getirmeye gider. Çora Batır; bir kişi getiremez, iki kişi gitsin, der. Kulunçak Batır ardından bir adam daha gönderir. Çora Batır’ın okunu ve yayını getirirler. Çora Batır eline alır, çekip atar ve hedefi vurur. Çıgalı Hanım ve Sarı Hanım, “Aferin bahadır, senin adın ne?” derler. Çora Batır; Kırım’dan Köküşlü Tama’da Narik oğlu Çora’yım, der. Bahadırlar konağa dönerler. Çıgalı Hanım, sarı Hanım

batır dädi-ki: öz batırlarına Çığalı Qanım kiminä at, kiminä xalat, kiminä qılıç yolladı, ädiyä, bańa bir yarı qalta yolladı, däyip canı bäk ağırdı. At pışqısınıñ içärisinä braqtı. Şöylä üzrä durar-kän. Qazanğa Mäsküü käldi, Qazannı almağaistädilär. Çığalı Qanım ämir iilädi, otuz äki batırlar Mäsküünüñ aldına çıqtılar. Yädi kün yädi käçä döküş qawğa yaptılar, äş bir çarä tapmadılar. Mäsküünü käri döndürä almadılar. Çığalı Qanım sordu: Äcäp naslı bu batır äş bir çarä bulmadı? Mäsküünü qaytara bilmädilär. Çora batır barmı batırlar içärindä? däyip sorduqta dädilär: Çora batır qonaqta, äş bir kün Mäskünüñ qarşısına barmadı. Qazan qartları bilän barabar Çora batırnıñ qonağına käldilär, çoq rıca ittilär, Çora batır äş bir şii dämädi, durduğu äwindän tışarı çıqmadı. Sarı Qanım qanışlarını yığıp käldi. Çora batırğa çoq rıca iilädi. Bir şii dämädi Çora batır, qapudan

onlarda konağa döndüler. İkinci Sarı Hanımın kızı Çıgalı Hanım, bütün bahadırlara hediyeler gönderir, her bir bahadıra hâline göre kimine kaftan, kimine kılıç, kimine at hediye eder. Çora Batır'a da bir deri torba gönderir. Çora Batır; "Çıgalı Hanım, kendi bahadırlarının kimine at, kimine kaftan, kimine kılıç yolladı hediye olarak, bana da küçük bir torba yolladı, diye çok incinir. At fışkısının içine bırakır. Bu vaziyet içindeyken Kazan'a Ruslar gelir, Kazan'ı almak isterler. Çıgalı Hanım emreder, otuz iki bahadır, Rusların karşısına çıkarlar. Yedi gün, yedi gece dövüşürler, hiçbir çare bulamazlar. Rusları geri döndüremezler. Çıgalı Hanım:

- Acaba bu bahadırlar niçin hiçbir çare bulamadı? Rusları geri döndüremediler. Çora Batır bahadırlar içinde var mı, diye sorunca söylediler:

- Çora Batır konakta, hiçbir gün Rusların karşısına çıkmadı.

Kazan'ın yaşlıları ile beraber Çora Batır'ın konağına gelirler, çok rica ederler, Çora Batır hiçbir şey demez, kaldığı

tışarı çıqmadı. Çığalı Qanım gändisi kibik qanım qızlarnı toplap gäldi. Çora batırğa çoq rıcalar itti. Qazan mämläkäti äli ayäli sabii sübyanı ayaq aldında qaldı. Çora batır sän äwdän tışqarı çıqmaysın däp ağladı. O zamanda Çora batır dädi Çığalı Qanımğa: säniñ otuz äki batırları bar dır, nä üçün qaytarmaslar? Är birinä baqşış ädiyä göndürdiñ kiminä at, kimina xalat, kimina qılıç bağa bir yarı qalta göndürdüñ. Män tışarı naslı çığaym. O zaman Çığalı Qanım söylädi: ya Çora batır şu qalta närädä? dädi, bär älimä! Çora batır söylädi: maa kätirip wärdilär, män bıraqtım at pışqılarınıñ içärisinä, däp söylädi. Çığalı Qanım qırq qız bilän araştırdılar at pışqısından qaltayı buldular. Çığalı Qanımğa bärdilär. Çığalı Qanım Çora batırnıñ ögünä kältirip qaltanıñ ağzın açtı içärisindä bir qılıç çığardı säkiz qat ätip büklägän. Kök çıbıq qılıç qıymätin käs'almaslar. Çora batır älinä aldı bäk şän

evinden dışarı çıkmaz. Sarı Hanım kayınbiraderlerini, görümcelerini toplayıp gelir. Çora Batır'a çok rica ederler. Bir şey demez Çora Batır, kapıdan dışarı çıkmaz. Çıgalı Hanım, kendisi gibi hanım kızları toplayıp gelir. Çora Batır'a çok yalvarır: "Kazan memleketi bütün kadını çoluk çocuğu ayaklar altında kaldı. Çora Batır, sen evden çıkmıyorsun!" diye ağlar. O zaman Çora Batır, Çıgalı Hanım'a:

- Senin otuz iki bahadrın var, niçin döndüremiyorlar? Her birine hediye gönderdin, kimine at, kimi, ne kaftan, kimine kılıç, bana küçük bir torba gönderdin. Ben dışarı nasıl çıkayım? der.

O zaman Çıgalı Hanım, ya Çora Batır o torba nerede, ver elime, der. Çora Batır, bana getirip verdiler, ben bıraktım at fışkılarının içerisine, der. Çıgalı Hanım, kırk kızla arar, at fışkısından torbayı bulur. Çıgalı Hanım'a verdiler. Çıgalı Hanım, Çora Batır'ın önüne getirip torbanın ağzını açar, içerisinden bir kılıç çıkarır sekiz katlanmış.

oldu Çora batır ayttı:

Aqkälşi mänim atımnı
awmnı kirä miniim!
aqkälşi kök çıbıqnı
aç bälima iliim!
Şu görüngän Mäskküünü
börü tiigän qoydayn
bölüp bölüp ätiim!
däp mindi atına, çıqtı Mäskküünüñ aldına, otuz äki batır äş bir şii ät'almadı Mäskküü ordusu Qazannıñ çätinä kälip içinä kirä başladı. Çora batır çıqtı Mäskküü askärniñ aldında birär pälwan Mäskküü war, közläri qamış tostağan kibik, mıyığın äñsäsinä bağlağan, astındağı mindigi atı pil kibik Çora batırnı körgändä qorqtu bir şii däp bolamadı. Çora batır iptida anı yäsir tuttu, bağladı. O ordunu gäri döndürdü. O pälwannı bağlası man qonağına kätirdi. Qan kördü. -Säni kim kötürdü däp sual ätti. Säni kätirgän adamnı tanırmısın? Çora batırnı körsättilär. Mına säni bu adam kätirdi dädilär, O Mäskküü söylädi-ki: o adamdı on biñ adam bolsa mäni

Yeşil çubuk kılıca kıymet biçilmez. Çora Batır eline alır, çok mutlu olur. Çora Batır söyler:

Getirsene benim atımı,
Ağımı gererek bineyim!
Alıp gelin yeşil çubuğu,
İnce belime takayım!
Şu görünen Moskova'yı,
Kurt girmiş koyun gibi,
Bölüp pörçük edeyim!

Diye atına biner ve Rusların önüne çıkar. Otuz iki bahadır bir şey yapamayınca Rus ordusu Kazan'ın kenarına kadar gelip içeriye kadar girmeye başlar. Çora Batır çıkar, Rus ordusunun önünde bir pehlıvan var, gözleri kamış bardak gibi, bıyığını ensesine bağlamış, altındaki bindiği at fil gibi, Çora Batır'ı görünce korkar, bir şey diyemez. Çora Batır önce onu esir eder, bağladı. O orduyu geri çevirir. O pehlivanbağlı olarak konağına getirir. Han görür: "Seni kim götürdü? Seni getiren adamı tanıyor musun?" diye sorar. Çora Batır'ı gösterirler. "İşte seni bu adam getirdi." derler. O Rus dedi ki:

- O adam gibi on bin kişi olsa

kätirmää bolmaz, mäni kätirgän adam o däyil dädi. Soñra Çora batır qonağına barıp Tasmalı Kärgä minip är sılasın tağıp o Mäsküünüñ qarşısına kälgändä, uzaqtan kördü-ki bir ot kälä yatır ana mäni aqkälgän anaw ot dädi. Çora batır şay iibät päriştämän körüngändä o pälwan Mäsküünüñ yürägi yarılıp öldü.

Yädi kün yädi käça döküş ädip Çora batır Mäsküünü käri döndürdü. Mäsküünüñ yanaralı şart ädip birdä Çora batırğa wä Qazanğa qaramay yağına qılıç soqmay yazıp aqlaş yasap qayttı. Bäş üş on yıl Qazanğa Çığalı Qanımnıñ baş batırı bolup Çora batır olturdu äş Qazanğa bir Mäsküü baqmadı. Bir kün Qulunçaq batır söylädi: mänim ornumda sän yat Çora batır! dädi. Säniñ ornuñda män yataym! dädi, qaysımız bäk batırmız, dädi. Çora batır bäk älää dädi. Axşam oldu. Çora batır Qulunçaq batırıñ qonağında yattı. Qulunçaq batır Çora batırnıñ qonağında

beni getiremez, beni getiren o adam değil.

Sonra Çora Batır, konağına gidip Tasmalıker'e binip bütün silâhlarını takarak o Rus'un karşısına gelince, uzaktan gördü ki, bir ateş gekiyor, "İşte beni getiren bu ateş" der. Çora Batır böyle hetbetli ferişte ile görününce, o pehlıvan Rus'un yüreği çatlar ve ölür.

Yedi gün yedi gece dövüşerek Çora Batır, Rus askeri geri gönderir. Rusların generali söz vererek bir daha Çora Batır'a ve Kazan'a bakmadan, düşmanına kılıç çalmadan yazılı anlaşma yaparak döner. Çora Batır Kazan'da Çıgalı Hanım'ın baş bahadırı olarak beş on yıl yaşar, hiçbir Rus Kazan'a bakmaz. Bir gün Kulunçak Batır: "Benim yerimde sen yat Çora Batır, senin yerinde ben yatayım. Bakalım hangimiz daha bahadırız!" der. Çora Batır, "Peki" der. Akşam olur. Çora Batır, Kulunçak Batır'ın konağında yatar. Kulunçak Batır da Çora Batır'ın konağında yatar. Yatınca Kulunçak Batır'ın feriştesi kısa bir

yattı. Yattıqta Çora batırıñ orununa Qulunçaq batırıñ pärişţäsi bir çontuq qara yılan käldi ısındap Çora batır tuttu yılannıñ tilin üzüp aldı, saldı qoynına, yattı. Qulunçaq batırnıñ orununa bir Çora batırnıñ päriştäsi bir ay daha käldi tawnu taşnı tığırtıp sızğırıp käldi. Qulunçaq batır iibätindä qorqup orundan turup bağırıp qaçtı. Çora batırğa käldi ayttı: Çora batır! Çoq qorqtum, sağa täslim oldum. Är pälwansın çoq batırsın. O päriştä kimsädä bolmaz, däyip söylädi. Çora batır qalqtı Qulunçaq batırnıñ ornundan gändi qonağına kätti, gändi orununa barıp yattı. Yatarkän çoq bäkläp Çora batırnıñ päriştäsi kälmädi bäş kün on kün päklär, päriştä kälmäz. Baqtı-ki päriştä yoq, päriştä qaçtı. Bir kün päkläp yatır päriştä kälmagän soñ Çora batır kätti päriştäsini izlämäyä. Päriştäni buldu çöldän. Äş päriştä Çora batırğa qayr ätmädi. Päriştä qaçtı Çora batırğa kälmädi. Çora batır kara yılan şeklinde ansızın gelir. Çora Batır yılanı tutar, dilini koparır, yılanı koynuna koyarak yatar. Kulunçak Batır'ın yerine de Çora Batır'ın feriştesi bir ey derha şeklinde gelir, dağı taşı yuvarlayarak, ıslık çalarak gelir. Kulunçak Batır heybetinden korkarak yerinden kalkar ve bağırarak kaçar. Çora Batır'a gelir.

- Çora Batır! Çok korktum, sana teslim oldum. Er pehlıvansın çok bahadırsın. O ferişte kimsede yoktur, der.

Çora Batır, Kulunçak Batır'ın yerinden kalkar, kendi konağına kendi yerinde yatar. Yatarken çok beklediği halde Çora Batır'ın feriştesi gelmez. Beş gün, on gün bekler, ferişte gelmez. Baktı ki ferişte yok, ferişte kaçtı. Bir gün bekler ferişte gelmeyince Çora Batır, feriştesini aramaya gider. Feriştesini bozkırdan bulur. Feriştesi Çora Batır'a hayır etmez. Çora Batır düşünür, ben şimdi bahadır değilim, feriştesiz bahadır olmaz.

Kazan'da kat kat kara su,
Kamışla ölçüp girmişim,

tüşündü män xazır batır olmadım, päriştäsiz batır olmaz.

Qazanda qatlaw qatlaw qara su

Qamışlap tüşüp ädim say dır däp

däräñ qayda? say qada?

äwälkindii kün qayda?

däyä Çora batır suğa tüştü battı; Çora batır tüşkändän soñ Mäsküü aldı Qazannı.

sığdır diye,

Derin nerede? Sığ yer nerede?

Evvelki gibi gün nerede?

Diyerek Çora Batır suya girer ve batar. Çora Batır, suya girdikten sonra Ruslar Kazan'ı alır.

3) Qoplandı.

Äwäl zamanda bir Qoplandı däp bir batır bolğan. Şu Qoplandı batır Mamay biiniñ batırı bolğan. Qoplandıday är batır ayrı qalpaq kiigändä, Qoplandıday batır bolğan yoq. Qannıñ qapusunda xizmät ätip saqlaw bolup yürgändä qannıñ bikäsi qanım zadä-Bäk Qoplandığa bäk awäz bolğan. Bir kün qan bir yärgä kätkändä. Qanım dägän-ki: män säni bäk säwämin sändä mäni säw! dägän. Qoplandı dägän: män säni säwmäzmin, tuz ötmäk

3) Koplandı

Evvel zamanda Koplandı isimli bir yiğit varmış. Bu Koplandı Batır, Mamay Bey'in yiğidi imiş. Her yiğit Koplandı gibi farklı kalpak giymekle, Koplandı gibi yiğit olmaz. Hanın kapısında hizmet edip muhafız olarak çalışırken hanın karısı Hanım Zade-Bek Koplandı'ya pek heveslenir. Bir gün han bir yere gidince Hanım der ki:

-Ben seni çok seviyorum, sen de beni sev!

Koplandı der:

-Ben seni sevmiyorum, tuz-ekmek yediğim yere hıyanetlik

yägän yärinä qıyanätlik atmäzmin dägän. Bir kün qannıñ yoq künündä qışnıñ künü qar yaqqan qannıñ bikäsi qanım kiigän ayağına ätik qannıñ qonağınıñ tışarında üş kärä dolaşqan ätikmän. Ätikniñ izi qalğan. Üç käs yalañ ayaq dolaşqan dä äwinä kirgän üş käs ätikmän üç käs yalañ ayaq dolaşqan. Soñra qan käldiktä qanım söylägän-ki: säniñ batırıñ Qoplandı kör mäña nä ätti. Mäni istädi ruspaylıq yapmaa bän äwdän qaçtım tışarı üç käs äwni aylandırdı. Gänä äwä käldim, o bäni tutup äwdä, qollandı, maa çoq ruspaylıq yaptı, däyip ağladı. O zaman qan qışıma kälip yazdı-ki bir kähät päçatlap Qoplandıya wärdi. -Aqkät bu kähätni Pätripolqqa qıralğa bär! dädi. Qoplandı çıqahätkä qaldığını bilmäyip aldı kähät, mindi atına, kätti. Qıralğa aqkätti kähätni, bärdi qıralıñ älinä. Baqtı kähätni qıral, qan yaza-ki: älindä kähätni alğan adamımnı sal zındanğa anda etmem.

Hanın olmadığı bir kış gününde kar yağmış, hanın karısı Hanım giymiş ayağına çizme, hanın konağının dışında üç kere dolaşmış çizmele. Çizmenin izi kalmış. Üç kez yalın ayak dolaşmış da evine girmiş, üç kez yalın ayak ile üç kez çizme ile dolaşmış. Sonra han gelince karısı der ki:

-Senin yiğidin Koplandı gör bana ne yaptı? Beni orospuluk yapmak için istedi, ben evden dışarıya kaçtım, üç kere evin etrafında dolandırdı. Gene eve geldim, o beni tutup evde kullandı, bana orospuluk yaptı, deyip ağladı.

O zaman han hışımla bir kağıda yazarak Koplandı'ya verdi.

-Götür bu kağıdı Petripolk'a, krala ver, dedi.

Koplandı şikâyet edildiğini anlamadan kağıdı aldı, atına bindi, gitti. Krala kağıdı götürdü, kralın eline verdi. Kral kağıda baktı, han yazmış ki: "Elinden kağıdı aldığın adamımı koy zindana, orada ölsün!"

ölsün! däyip yazğan. Qoplandınıñ äş bir şiidän xabäri yoq turur. Qıral Qoplandınıñ ayağına buğaw qoluna biläkşin qoyup zındanğa braqtı. Bäş üç yıl zındanda yattı; ğayät muğaldı, ğarıp oldu. Burada Qoplandınıñ qarısına qanım buzaw baqtırdı. Kündä üç mäzil kötäk wärdi, bätinä tükürdü, bäwlä al üzrä Qoplandınıñ bikäsi ağlap ömür käçirir. Qoplandınıñ dostu tawda Qazii-Mırza bar ädi, ğayät pälwan ädi, batır ädi. Bir kün käldi Qoplandınıñ bikäsindän al äwal sordu. Alın äwalın Qoplandınıñ bikäsi Qazii-Mırzağa bäyan ätti. Qoplandı batırnıñ albastınıñ burnundan bolat tämir war, ädi şunu çığarıp Qoplandınıñ bikäsi Qazii-Mırzağa bärdi, yalwardı şu bolattan bir ägäw yap! dädi, ayu sidiginnän suğart! dädi. Qoplandı tawda yürär'kän bir albastınıñ ärkägin tuttu, anı öldürdü, burnuñ käsip aldı, şu bolat albastınıñ burnundan

Koplandı'nın hiçbir şeyden haberi yoktur. Kral, Koplandı'nın ayağına zincir, koluna kelepçe takıp zindana bıraktı. Üç beş yıl zindanda yattı; gayet bunaldı, garip oldu. Bu arada Koplandı'nın eşine buzağı baktırdı. Günde üç sefer dayak attı, yüzüne tükürdü, böyle olunca Koplandı'nın karısı ağlayarak ömür geçirir. Koplandı'nın dostu, dağda Kazi Mirza vardı, gayet pehlıvan idi, yiğit idi. Bir gün geldi, Koplandı'nın karısının hâlini hatırını sordu. Koplandı'nın karısı durumunu Kazi Mirza'ya anlattı. Koplandı Batır'ın perisinin burnunda çelik demiri var idi, Koplandı'nın karısı bunu çıkarıp Kazi Mirza'ya verdi, yalvardı, bu çelikten bir bileği yap, ayı sidiği ile su ver, dedi. Koplandı dağda yürürken bir perinin erkeğini tuttu, onu öldürdü; burnunu kesip aldı, kötü ruhun burnundan çeliği aldı, Koplandı Batır evine getirip bana saklamak için vermişti. Kazi Mirza o çeliği alıp gitti, sonra onu bileği yaptırıp ayı sidiği ile su verip Koplandı'nın eşine verdi. Koplandı'nın hanım arpa

Qoplandı batır äwinä kätirip maa saqlamağa bärgän ädi. Qazii-Mırza alıp kätti o bolatnı, soñra onu ägäw yaptırıp ayu sidigindän suğartıp Qoplandınıñ bikäsina bärdi. Qoplandınıñ bikäsi arpa unundan bir qalaş yasadı, yasağanda qalaşnıñ içinä ägäwnü qoydu, pişirdi, saldı yanına, qanımıñ buzawun qaray çöldä. Ülkän büyük yolunuñ yanında oturur äkän. Bir kärwän arbası kätär yol bilän. Qoplandınıñ bikäsi o kärwanıñ aldına bardı: soradı-ki: siz qayda barasız? Kärwan söylädi: biz Pätripolqqa baramız. Qoplandınıñ bikäsi dädi: bir amanatım war, şunu sizgä bariim! şunu götürüñüz dädi. Pätripolqta Mäsküünüñ zındanında mänim qocam Qoplandı bar, şuña amanat göndürüñüz! -Bäk Aruuu, dädi kärwan. Bärdi, kärwan aldı kitti. Bardı Pätripolqqa malın sattı bu qalaşnı kördü, aldı älinä, kätti qıralıñ zındanına. Bardı, sordu: mında Qoplandı barma? dädi. Dädilär: war. -

unundan bir yağlı börek yaptı, yaptığı böreğin içine bileğiyi koydu, pişirdi, koydu yanına, kırda Hanım'ın buzağısına bakıyor. Büyük yolun kenarında oturyormuş. Bir kervan arabası yol boyunca gider. Koplandı'nın karısı o kervanın önüne çıktı, siz nereye gidiyorsunuz, diye sorar. Kervan, biz Petripolk'a gidiyoruz, der. Koplandı'nın karısı:

-Bir emanetim var, onu size vereyim, onu götürün. Petripolk'ta Moskova'nın zindanında benim kocam Koplandı var, ona emaneti gönderin, der.

-Peki, dedi, Kervan. Kadın verdi, kervan aldı gitti. Gitti, Petripolk'a malını sattı, bu yağlı böreği gördü, aldı eline, gitti kralın zindanına. Gitti; burada Koplandı var mı, diye sordu. Var, dediler.

-Ona bir emanet var karısından.

Koplandı kapıya çıktı, ayağında zincir, elinde kelepçe bu şekilde kapıya geldi. O tüccar, o yağlı böreği Koplandı'nın eline verdi. "Sana karın selâm söyledi"

Oğa bir amanat bar bikäsindän. Çıqtı Qoplandı qapuğa ayağında buğaw qolunda biläkşin, şu üzrä qapuğa käldi. O bazargân o qalaşnı Qoplandınıñ älinä bärdi. Saña bikäñ sälam söylädi. Döndü käri, qayttı. Qoplandı zındanğa kirip ah ätti. Bu qurup qalğan qalaş yollaycaana mänim bikäm bir ägäw yollağan bolsa, äyi ädi! Mäni aş tapmas dägändir däp qalaşnı sındırdı, içindän bir ägäw çıqtı, baqtı. Qoplandı ayuu sidiginnän suğarılğan. Äpirim bikäm dost äkäsin! Soñra aldı ägäwnü saldı buğawğa, kästi, saldı biläkşingä kästi. Zındandan tışqarğa çıqtı, qarawlnu öldürdü, käldi, atını buldu, käri döndü, äwünä qayttı. Qoplandınıñ bikäsi şu qalaşın qocasına yollağandan sora ğayät şän şaz oldu. Bir kün yol yanında buzaw bağıp yürgändä Qoplandı käldi, körüştülär, ağlaştılar, dädi-ki Qoplandı mäni aytma! Sän qanımğa dägän xizmätin deyip geri döndü. Koplandı zindana girip ah etti.

-Bu kuruyup kalmış yağlı böreği yollayacağına benim karısım bir bileği yollamış olsaydı, iyiydi. Beni yemek bulamaz dertir, diyerek yağlı böreği kırdı, içinden bir bileği çıktı, baktı Koplandı ayı sidiğiyle su verilmiş. Aferin karıcığım dost imişsin!

Sonra bileğiyi aldı, zincire koydu, kesti, koydu kelepçesini kesti. Zindandan dışarıya çıktı, muhafızı öldürdü, geldi, atını buldu, geri döndü, evine döndü. Koplandı'nın karısı o yağlı böreği kocasına yolladıktan sonra keyfi yerine geldi. Bir gün yol kenarında buzağı bakıp dolaşırken Koplandı geldi, görüştüler, ağlaştılar. Koplandı dedi ki:

-Beni söyleme! Sen Hanım'ın istediği hizmeti yapma. Ben bakarım, dedi.

Bir gün Hanım geldi, deve arabasına deveyi koştu. Koplandı'nın karısının başına deveyi ulaştırdı. Çıktı dışarı, kırda seyranlık yapan

yapma! Män baqarım dädi. Bir kün qanım käldi, çıqtı däwä macar yäkti, Qoplandınıñ bikäsiniñ başına yättirdi däwäni. Çıqtı tışqarı kördü çöldä siiranlıq ätkän. Qoplandınıñ bikäsin dögä aruu yolğa yät! dii, kötäklii, Qoplandı onu körä, kälä. Qoplandı tüşä attan, qanımnı arbadan süräp ala, arbanıñ tägärçiginiñ kägäyinä başın tığa äki ayadın äki älin bağlay, macarnı qaytarıp onu öldürä. Soñ Qoplandı bikäsin alıp şu yärdän qaça.

Koplandı'nın karısını gördü. Döver, iyi yola gir, der. Koplandı onu görür, gelir. Koplandı iner attan, Hanım'ı arabadan sürükleyip alır, arabanın tekerinin parmaklıklarına başını sokar, iki ayağını iki elini bağlar, deve arabasını döndürüp onu öldürür. Sonra Koplandı karısını alıp oradan kaçar.

9. KÄFA.

1) Üç Maräfätli Adam.

Aläp şähärindä Härmuşä dägän Padişa olğan. Onuñ da güzäl bir qızı olğan adına May Caman dägänlär. Şindi här padışanıñ ulu istäylär almaya onu oña awäs ätip. Sora Padişa dii-ki: yoq män Padişa balasın istämäymin, para üçün qızımnı wärmäymin kimiñ maräfäti çoq olsa oña wärämin. Şindi üç dänä maräfät olğan yaş kälgän padışaa. Şäfkätli padışa, dädilär, bizim maräfätimiz çoq äkän. Sora Padişa sora: siziñ nä maräfätiñiz war? dädi, birisi söylägän: män ağaştan at yaparım qanat yaparım uçup warır onuñman. Näräyä köñül olsa o yärgä at warır. Yüs sa'atlıq yär bir sa'atta warır. Birisi dägäñ: mänim künärim oq atsam qayaa soqsam qayanı parlarmın dägän, män bir şiidän daa qorqmam batır män dädi. O birsi söylägän-ki: nä qadar xırsızlıq olsa män onu bilirim, dägän. Şindi üçü söylägän,

9. KEFE

1) Üç Marifetli Adam

Halep şehrinde Hermu denen bir padişah varmış. Onun da güzel bir kızı varmış, adına May Caman derlermiş. Her padişahın oğlu ona heves ederek onu almak ister. Sonra padişah der ki: "Hayır ben padişah oğlunu istemiyorum, para için kızımı vermiyorum, kimin marifeti çok ise ona vereceğim."

Marifeti olan üç tane genç, padişaha gelmiş. Şevketli padişah, bizim marifetimiz çoktur, derler. Sonra padişah sormuş:

-Sizin ne marifetiniz var?

Birisi söylemiş:

-Ben ağaçtan at yaparım, kanat yaparım; uçup varır onunla. Nereye isterse, at o yere varır. Yüz saatlik yere bir saatte varır.

Birisi:

-Benim hünerim, kayaya ok atsam vurur kayayı parçalarım; bir şeyden de korkmam, ben

Padişa tüşünä qızım ancısına wärim? dagän. Sora Padişa dägän: maa üç kün mäülät wäriñiz män tüşünäym dägän. Sora şu üç künnüñ içindä bir cin kälgän qızın xırsızlap alğan. Sora Padişa ärtän baqsa qızı yoq. Amma kim alğam bilmii män xırsızlığı bilirim dägän kişini çağırğan. Mäniñ qızımnı bu käçä çaldılar, kim aldığın bilmiimin, sän onu tap! dädi. Baqtı kitäbindän. Säniñ qızıñnı cin alğan fälan dağda fälan obanıñ içindä tura, qızıñ sağdır, dädi. Ağaştan at yapqan adamnı çağırdı. Yap, dädi, at ağaştan! dädi. Sora ağaştan at yaptı. Oq atqan batırğa söylädi: sän bin bu atqa! mänim qızımnı cin alğan fälan dağda fälan obanıñ içinä qoyğan dädi. Bar kätir qızım, dädi. Sora o mindi atqa, mäni fälan dağa kötür! däp. At mingän soñ yum közüñnü! dädi. Äki közün mälham yumdu. Aç közüñ, dädi aştı. Yüz sa'atlı yäri bir sa'atta alğan. Baqqan, körgän-ki o qız bir obanıñ içindä oturu, qatında cin oturu. O atqan bahadırım [6], der.

Ötekisi söylemiş ki :

-Ne kadar hırsızlık varsa ben onu bilirim.

Bu üçü padişaha söylemiş, o da kızımı hangisine vereyim, diye düşünmüş. Sonra padişah:

-Bana üç gün süre verin, ben düşüneyim, der. Bu üç gün içinde bir cin gelmiş, kızı kaçırıp götürmüş. Padişah sabah bakmış ki, kızı yok. Kızını kimin aldığını bilmiyor, ben hırsızları bilirim diyen yiğidi çağırmış:

-Benim kızımı bu gece kaçırdılar, kimin kaçırdığını bilmiyorum, sen onu bul! der.

Kitabından bakar:

-Senin kızını cin almış, falan dağda falan obanın içinde duruyor, kızın sağdır, der.

Ağaçtan at yapan adamı çağırır; yap, ağaçtan at, der. Ağaçtan at yapar. Ok atan delikanlıya söyler:

-Sen bin bu ata! Benim kızımı cin almış, falan dağda, falan obanın içine koymuş. Git, getir kızımı, der.

[6] Batır : Bahadır, kahraman, yiğit

batır oq man attı da cinniñ közünä urdu. Cin öldü. Bardı qızını atnıñ yanına kätirdi, qızman äkisi mindi atnıñ üstünä. Yum közüñüznü! dädi. Äkisidä yumdular közünü, kitti at, padışanıñ yanına qızını kätirdi. Batır qızını babasına wärdi. Sora üç yigit däwä ätä, birsi birsinä dii-ki: män ağaştan atnı yapmasam ädi, sän naslı waracaq ädiñ anda? Biri dii-ki: män kitap açıp söylämäs olsam sän handan tapcaadiñ. Birsi dii-ki: män canımnı mäydanğa qoydum, barıp qızıñnı kätirdim qızıñ mänim, diiSora Padişa şa ancısına biräcään bilmiv Sora bir aqıllı adamğa mäşavärä ätä. O aqıllı adam dii-ki: canın mäydanğa qoyup kätirgän adamnıñ-dır haq! dii, ona war qızıñ! Sora oña wärä qızın. Öbür adamlarğa yüzär altın wärä. Şunu man olar qayttılar.

O, beni falan yere götür deyip ata biner. Ata bindikten sonra, yum gözünü, der. İki gözünü hemen yumar. Aç gözünü der, açar. Yüz saatlik yeri bir saatte gider. Baktığında görür ki, o kız bir obanın içinde oturuyor, yanında da cin oturuyor. O, ok atan delikanlı okunu atar, cini gözünden vurur. Cin ölür. Gider kızı atın yanına getirir, kızla ikisi atın üstüne biner.

-Yumun gözünüzü, der (at).

İkisi de gözlerini yumarlar; at gider, kızı, padişahın yanına getirir. Delikanlı, kızı babasına verir. Sonra üç yiğit tartışıyorlar, birisi birisine diyor ki:

-Ben ağaçtan atı yapmasaydım, sen oraya nasıl varacaktın?

Biri diyor ki :

-Ben kitap açıp söylemeseydim sen nereden bulacaktın?

Birisi diyor ki:

-Ben canımı ortaya koydum, gidip kızını getirdim, kızın benimdir.

Sonra padişah şaşırır, hangisine vereceğini bilemez. Akıllı bir adama danışır. O akıllı adam:

-Canını ortaya koyup kızını getiren adamındır, hak! Ona ver kızını, der.

Kızını ona verir. Öbür adamlara yüzer altın verir. Bununla onlar dönerler.

2) Fära Sultan.

Yämän mämläkätindä Gazannur dägän Padişa war ädi, birdän bir ulu war ädi sürät baqmaa bäk äwäs ädi. Bir kün bazarğa çıqtı Padişa oğlu Baxtiyar Şaa. Kördü-ki bir acäm sürät sata. Başlada o sürätni säyr ätmää. Acäm dädi-ki: bu sürätlärdä saa yarağan sürät yoqtur. Qoynundan çığa bir qızınıñ sürätini. Köktä mäliik olmasa yärdä şunday qüzäl yoq. Padışanıñ oğlu bu sürätni körüp şu qızğa aşıq boldu. Üstündän yazğan-ki: bu qızınıñ adı Fära Sultan, Çınmaçın padışanıñ qızınıñ sürätidir. Sora o yigit

2) Fera Sultan

Yemen memleketinde Gazannur denen padişah vardı, onun bir tanecik oğlu vardı; resim bakmaya pek hevesliydi. Padişahın oğlu Bahtiyar Şah, bir gün pazara çıkar. Gördü ki, bir Acem (İranlı) resim satıyor. Bahtiyar Şah, o resmi seyretmeye başlar. Acem; bu resimlerde sana yarayan resim yoktur, der. Koynudan bir kızın resmini çıkarır. Gökte melek olmasa yerde bunun gibi güzel yok. Padişahın oğlu bu kızın resmini görüp kıza âşık olur. Üstünde "Bu kızın adı Fera Sultandır, Çinmaçin

qızğa aşıq bolup äwinä qayttı. Başladı käyfin bozmağa, aştan käsildi, su içmäy, käçä kündüz yuxu yoq. Padişa xabär bärdilär-ki oğluñ käyfin bozğan. Padişa häkimläri yiidı, dädi-ki: muña bir ılaç tapıñız! tapmasañız sizgä qırq kün mäülät, sizni öldürürüm, käsärim. Soñ häkimniñ birisi dädi-ki: şäükätli Padişa bu säniñ oğluñ käfsizligi başqa türlü. Muña ılaç qayr ätmäz. Mınıñ därdi o bir qızğa aşıq boldu. Sora Padişa çağırdı oğlun. Äy mänim közümnüñ nuru, cigär köşäm oğlum, n'oldu saña? Män häkimlärdän sordum, olar söylädilär, sän bir qızğa aşıq bolduñ, sän utanma! söylä maa! Qazna töläp ätiim, saña şu qızını alayım! Sora aşıq bolğan oğlu qoynundan sürät ala, babasına köstärdi. Babası baqqan waqıtta yazını oqudu. Çınmaçın padışanıñ qızı dır däp yazılğan. Bu Padişa küwäti bolmas üçün qorqtu. Oğlum sän o qızı waz käç! oña küçüm yätmäs onuñ askäri çoqtur, ondan başqa saña yüz qız alıp wäriim, dädi. Şunu waz gäç! diiBala baqtı körä-ki

padişahının kızıdır." yazıyormuş. Sonra bu delikanlı, kıza âşık olup evine döner. Sağlığı bozulmaya başlar, yemeden kesilir, su içmez, gece gündüz uyumaz. Padişaha, oğlunun sağlığı bozuluyor, diye haber verirler. Padişah, hekimleri toplar: "Buna bir care bulun, size kırk gün mühlet. Bulmazsanız sizi keser, öldürürüm." der. Sonra hekimlerden birisi dedi ki:

- Şevketli padişahım, senin bu oğlunun hastalığı başka türlü. Buna ilaç fayda etmez. Onun derdi, bir kıza âşık olmasıdır.

Sonra padişah, oğlunu çağırır:

- Ay benim gözümün nuru, ciğerimin köşesi oğlum! Ne oldu sana? Ben hekimlerden sordum, senin bir kıza âşık olduğunu onlar söylediler.Sen utanma, söyle bana. Hazineyi açayım, sana şu kızı alayım, der.

Sonra âşık olan oğlu, koynundan kızın resmini alır, babasına gösterir. Babası

babası qorqa. Padışanıñ wäzirniñ bir oğlu war ädi, onu män bäk dos ädi. Sora dädi-ki o yaşqa: däniñ babam ondan qorqa öylä olmaz, bir bir käsäk para alayq, bir käçä qaçayq, gändimiz barayq Çınmaçında bir äsäp taparmız, onu tapmasaq şu qıznıñ yolunda ölürmüz! dädi. Män ondan başqa äç qız almam. Äkisi qaznadan aldılar bir käsäk para, aqırdan äki kök aylan atlar aldılar biz awğa çıqacaq däp äkisi kittilär. Başladılar Çınmaçınnıñ yolun almaya. Käçä kündüz kättilär bir ay Çınmaçınğa yättilär. Sora anda bardılar, bir qonaq tuttular. Bularıñ bilgäni yoq, tanığanı yoq, kimsä bilmii olarnı. Bir kün atlarına äkisi bindilär sabadan axşamğa qadar gördülär, Çınmaçınnıñ baqçaların säyr ättilär. Kördülär-ki bir büyük baqça war. Aradılar bir dämir qapu buldular. Atlarınan tüştülär birär sığar yaqtılar oturdular anda acäp ätti. Bu kimin baqçası olmalı. Baqtılar-ki: paytonman bir ağa käldi. Bular ayaq; üstünä turdular ağağa sälam wärdilär.

bakarken; Çinmaçin padişahının kızıdır, diye yazılmış olan yazıyı okur. Bu padişah o kıza gücü yetmez diye korkar. “Oğlum, sen o kızdan vazgeç! Ona gücüm yetmez, onun askeri çoktur. Ondan başka sana yüz kız alıp vereyim. Ondan vazgeç!” der. Çocuk anladı ki, babası korkuyor. Padişahın vezirirnin bir oğlu vardı, Padişahın oğlu onunla çok iyi dosttu. Sonra o gence der ki:

- Benim babam ondan korkuyor, böyle olmaz. Biz biraz para alalım, bir gece kaçalım, kendimiz gidelim. Çinmaçin’de bir yolunu buluruz, bir çare bulamazsak bu kızın yolunda ölürüz! Ben ondan başka kız almam.

İkisi hazineden biraz para alırlar, ahırdan iki duman rengi at alırlar, biz ava çıkıyoruz diyerek giderler. Çinmaçin yolunu gitmeye başlarlar. Bir ay gece gündüz giderler, Çinmaçin’e ulaşırlar. Sonra oraya varırlar, bir konak tutarlar. Onların tanıdığı, bildiği

Ağa dii-ki: siz naslı adamlarsız. Burada nä işiñiz war? dädi, nä üçün gäldiñiz? Bu padışadan qorqmaysızmı? diiBu padışanıñ qızınıñ baqçası. Bu baqçada bir büyük köşkü war onuñ içindä padişanıñ qızı yañğız otura. Mında ärkäk adam kimsä kälmäz. Kitiñiz buradan! diiAğa kitti. Sora çäwrüp baqçanı dolaştılar. Bir ançaq yär kördülär. Käçä biz mında kälärmiz mında bir kämänt (arqan) atarmız sora içinä tüşarmiz, däp mäşäwärä ättilär. Sora atları minip qayttılar. Wardılar şähärgä arqan aldılar, sora arqan atlarına bağladılar, gäcä bu baqçanıñ ançaq yärinä käldilär. Bir qoşuñ tärisin da aldılar. Sora baqçanıñ içinä tüştülär. Gäzdilär baqçanıñ içindä. Qarawllar sadowniklär häpsi yuxlağanlar. Sora Padişa qızı yanında bolğan qırq qızlarıman başladı oynamaya türkü çağırmaya. Bunu diñnäp turalar, bular bir äki sa'attan soñ olar da yattılar. Padışanıñ oğlu dii-ki: sän baqçadan biraz çubuq käs! diiSoñ başla täriyi dögmää.

kimse yok; onları da kimse tanımaz. Bir gün ikisi de atlarına binerler, sabahtan akşama kadar gezerler, Çinmaçin'in bahçelerini seyrederler. Büyük bir bahçe görürler. Arayıp bir demir kapı bulurlar. Atlarından inerler, birer sigara yakarlar, otururlar; acaba burası kimin bahçesidir, diye düşünürler. Bakarlar ki, paytonla bir adam geliyor.

-Burada ne işiniz var, niçin geldiniz? Bu padişahtan korkmuyor musunuz? Burası padişahın kızının bahçesi. Bu bahçede büyük bir köşk var, onun içinde padişahın kızı yalnız yaşıyor. Buraya erkek hiç kimse giremez. Buradan gidin, der. Adam gider.

Sonra dönüp bahçeyi dolaşırlar. Alçak bir yer görürler. Gece biz buraya geliriz, bir ip atarız, içeri gireriz, diye konuşurlar. Sonra atlarına binip dönerler. Şehre vaırlar, ip alırlar, ipi atlarına bağlarlar, gece bu bahçenin alçak yerine gelirler. Bir koçun derisini de alırlar. Bahçenin içine girerler.

Sora başlay wäzir oğlu täriyi dögmää. O waqıtta Padişa oğlu dii-ki: ur bäni! yaqşı ur! diiSaña biñ altı wäririm diiSora Padişa qızı yuxusundan uyanıp olarnıñ säsin äşitti. Bu naslı şii dir? biri dögä, biri ur mäni! däp saa biñ altın wäriim, diiSora Padişa qızı yawaş yawaş tura qızları duydurmay. Başına bir şal ora yawaş yawaş başlana märdiwändän änip bularnıñ yanına kälmä. Ü yärdä bir qapu war, o qapunuñ o yağında padışanıñ qızı, baqça tarafında padışanıñ oğlu. Sora qız qapunun ardında öksürä. Sora olar duyurlar-ki qapunuñ ardında adam war. Padişa oğlu dii-ki: täräyi braq mändän! diiAcıma mäni, dii, dög! Sora qız diñnäy. Ur bäni! saña biñ altın wärim ändi azat ätarim säni, diiPadışanıñ qızı yawaş yawaş qapuyu aça, baqa, körä-ki bir mazalı yigit älindä çıbıq padışanıñ oğlun dögä. Sora padışanıñ oğlu dii-ki: ziyadä ur mäni! diiPadışanıñ qızı kördü-ki yärdä yatqan yigit bir güzäl yaş äkän körülmämiş. Soñ

Bahçenin içinde gezerler. Nöbetçilerin ve bahçıvanların hepsi uyumuşlar. Padişahın kızının yanındaki kırk kız oynamaya, türkü söylemeye başlar. Gençler onları dinleyip beklerler, kızlar iki saat sonra yatarlar. Padişahın oğlu diğerine, “Sen bahçeden bir çubuk kes, deriyi dövmeye başla.” der. Sonra vezirin oğlu, deriyi dövmeye başlar. O anda padişahın oğlu, “Vur bana, iyice vur! Sana bin altın veririm.” der. Padişahın kızı uykusundan uyanıp onların sesini işitir. Bu nasıl iştir; biri dövüyor, biri, “Vur bana, sana bin altın veririrm.” diyor. Padişahın kızı diğer kızlara duyurmadan yavaş yavaş kalklar. Başına bir şal vurup yavaş yavaş nerdıvenden inip bunların yanına gelmeye başlar. O yerde bir kapı var, o kapının bir yanında padişahın kızı, bahçe tarafında padişahın oğlu var. Sonra kız kapının ardında öksürür. Sonra onlar işittiler ki, kapının ardında insan var. Padişahın oğlu, “Sopayı

padışanıñ qızı bu urğan yigitnä kälip toqta! dii saa sözüm war. Bu naslı adam dii mäni dök! dägän äm biñ altın bäriim dii, Bu naslı şii bu? diiSän naslısın bu yatan naslı? O waqıtta uran yaş dii-ki: bu mänim şorbacım dır, dii, män onuñ yäsiri män, maa ur dii män uramın. Şorbacınıñ naslı diiMän bilmäm gändindän sora! nä üçün dögdürä. Sora padışanıñ oğlu söyläy: sän uzaqqa kät biz äkimiz laqırdı ätäyk. Sora yäsir yaş kätä uzaqqa. Padişa oğlu dii-ki: sän naslı xanımsın? män közüñnü säwärim canıñmı säwäym! Alla üçün doğrusun söylä. Padışanıñ qızı gändini gizläy, dii-ki: män bu sadownikniñ qızımın, diiU waqıtta padışanıñ oğlu söyläy-kii: sän dogru söylädiñ mändä doğru söyläym. Bän Yämän padışanıñ oğlumun. Bu Çınmaçın padışanıñ qızınıñ sürätin kördüm daa aşıq oldum. Män şindi saa çoq yalwaramım ay acıba bu padışanıñ qızın köstärmäk mümkin bolmazmı? Soñ älindän çığarıp bir cäwahir qaşlı yüzük wärä qıza. Qızıñ

benden bırakma, bana acıma, döv beni!" der. Kız dinliyor. "Vur bana! Sana bin altın veririrm, şimdi seni azat ederim." diyor. Padişahın kızı yavaş yavaş kapıyı açar, bakar görür ki, iri yarı bir yiğit elinde çubukla padişahın oğlunu dövüyor. Sonra padişahın oğlu, kuvvetlice vur bana, diyor. Padişahın kızı gördü ki, yerde yatan yakışıklı genç kadar güzel yiğit görülmemiştir. Padişahın kızı, bu vuran yiğide gelip: "Sana söyleyeceğim var. Bu nasıl adamdır? Beni döv, hemen sana bin altın veririrm, diyor. Bu nasıl şeydir?" der. O zaman vuran genç diyor ki: "Bu benim patronumdur, ben onun esiriryim, bana vur diyor, ben de vuruyorum. İşin aslını ben bilmem, niçin dövdürüyor kendinden sor." Padişahın oğlu, sen uzuğa git, biz ikimiz konuşalım, der. Esir genç uzağa gider. Padişahın oğlu:

-Sen kimsin? Ben gözünü seveyim, canını seveyim, Allah için doğrusunu söyle.

Padişahın kızı kendini

ziyadä qatırı qoş bola. Gäl män saa bu qızı köstäräym! dii, yawaş bar! Bu qızlardan bir çıraq ala bir äki särnik ala da çıraqı yaqa, soñ bir qomnatıñ içinä kälalär. Soñra qız başından şalnı braqa. Oğlu körä başında saadä inci cäwahirmän yapışmış täs war. Bildi-ki padışanıñ qızı dır. Qızda bildi-ki oda padışanıñ oğlu, Padişa zadä. Soñ dii-ki qız: sän mänim sürätimi körüp aşıq bolduñ, bän säni gändiñni körüp aşıq boldum, diiÄkisi quçaqlaşalar öbüşälär. Sora dii-ki qız: ändi saba yaqın dır sän qayt şindi, dii, yarın gäcä payton alıp käl bu yärgä biz qaçarmız, dädi. Soñ käçä kälä faytonmän, qızın ala, qaça. Soñ mämläkätinä warıp bir büyük dügün yaptılar nika ätip ala bu qıznı padışanıñ oğlu.

saklar, der ki; ben bu bahçıvanın kızıyım.

O zaman padişahın oğlu, sen doğru söyledin ben de doğru söyleyeyim der:

-Ben Yemen padişahının oğluyum. Bu Çinmaçin padişahının kızının resmini gördüm, âşık oldum. Ben şimdi sana çok yalvarıyorum, acaba bu padişahın kızını görmek mümkün değil mi?

Sonra elinden gevahir kaşlı yüzük çıkarıp kıza verir. Kızın gönlü fazlasıyla hoşnut olur. Gel ben sana bu kızı göstereyim, yavaşça gel, der. Bu kızlardan bir kandil, bir iki ateş alır ve kandili yakar. Sonra bir odanın içine gelirler. Kız başındakı şalı çıkarır. Padişahın oğlu, kızın başında sadece iniden yapılmış taçolduğunu görür. Anlar ki o, padişahıun kızıdır. Kız da anlar ki o, padişahın oğludur, padişahzâdedir. Kız: “Sen benim resmimi görüp âşık oldun, ben senin kendini görüp âşık oldum.” der. İkisi kucaklaşırlar, öpüşürler. Kız:

“Artık sabah yakındır, sen dön, yarın gece fayton alıp gel, buradan birlikte kaçarız.” der. Sonraki gece faytonla gelir, kızı alır, kaçarlar. Memleketine varıp büyük bir düğün yaparlar. Padişahın oğlu nikâh yapıp bu kızı alır.

3) Küräkmän Altın Bargän Qız.

Äski Qırımda bir zäñgin bolğan är kälgän tilänçigä bir altın sadaqa wärgän. Künlärdän bir kün uzaq yärdän bir tilänçi daha kälgän oğa da wärgän bir altın. Sora tilänçidän surağan: sän ançi mämläkätiñ kişisin? dägän. O dägän-ki: män Ärzärumdan kälämin. Män här bar padişalıqqa kättim dünyanı säyr ättim. Soñ bay ayta: sän dünyanı gäzdiñ, mäniñ gibi cumart zäñgin adam kördüñmü? dädi. Yüz adam kälä yüz altın sadaqqa wärämän, dädi. Sora fuqarä dii-ki: Istambulda bir qız kördüm, är kälgän tilänçigä

3)Kürekle Altın Veren Kız

Eski Kırım’da bir zengin varmış, her gelen dilenciye bir altın sadaka verirmiş. Günlerden bir gün uzak bir yerden bir dilenci daha gelmiş, ona da bir altın vermiş. Sonra dilenciden sormuş:

- Sen hangi memlekettensin?

O der ki:

- Erzurum’dan geliyorum. Ben var olan bütün padişahlıklara gittim, dünyayı seyrettim.

Sonra bay[7],

- Sen dünyayı gezdin, benim gibi cömert, zengin adam gördün mü? Yüz adam

[7] Bay: Zengin, varlıklı KTS, sy 25

küräkmän altın wära. Soñ bay dii yalan söyläysin. Alay şii bolurmu? diiMaa ınanmasañ Istambulğa war! fälan malää war! küräk-män altın bärgän qızna körärsin, män doğru söyläymin, küräkmän wärir. Sora bay bir käsäk para ala, käta. Istambulğa wargan soñ qızıñ malääsin suray. Sora köstärälär qıznıñ malääsin. Bara o malää qızıñ äwin suray, göstärälär. Sora bay äski rubalar kiyä dä tilänçi bolup wara. Sora alla üçün maa qayr ätiñizi diiBir büyük qaşıq qadar küräk içi dolu altın alıp tut dorbañnı! diiSoñ dorbasın tuta bir küräk altın küräy dorbasına. Soñ dii-ki: bay qızım män fuqarä däyil, män bayım, män säni körmäyä käldim. Maa, dii, doğrusun söylä, yalwaramın, diiQız dii mäniñ babam bäk zäñgin ädi, bir mağaza altın war ädi. Soñ bir kün, dii käldi xırsızlar babamnı soydular, anamnı da soydular. Män bii dolapnıñ içinä kizländim, da oturdum, dädi. Olar başladılar çuwal çuwal taşıp mänim babamnıñ altınını arbaa

geliyor, yüz altın sadaka veriyorum, der.

Sonra fukara:

- İstanbul'da bir kız gördüm, her gelen dilenciye kürekle altın veriyor, der.

Sonra zengin:

- Yalan söylüyorsun! Öyle şey olur mu? der.

- Bana inanmıyorsan İstanbul'a var. Falan mahalleye git, kürek ile altın veren kızı görürsün, ben doğru söylüyorum, kürekle veriyor.

Sonra bay, bir parça para alıp gitmiş. İstanbul'a vardıktan sonra kızın mahallesini sormuş. Kızın mahallesini göstermişler. O mahalleye gelmiş, kızın evini sormuş, göstermişler. Sonra bay, eski kıyafetlerini giymiş de dilenci olarak gitmiş. "Allah için bana yardım ediniz." der.

- Bir büyük kaşık kadar kürek içi dolusu altın alıp koy torbana, der kız.

Sonra torbasını tutmuş, kız bir kürek altını torbasına küremiş. Sonra der ki:

- Zengin kızım, ben fukara değilim, ben zenginim;

qoydurmaa. Sora bir arba boşap käldilär. Bir arba yükü dahada aldılar, üçüncü säfär käldilär daha arbalar doldurdular. Sora dädilär-ki: ändi saba yaqın dır duyulurmuz, bizni tutarlar. Qaytayq dädilär. Sora xırsızlar çıqtılar bizim äwimizdän kättilär. Män dä yawaş yawaş ardından tüştüm. Bular bir saraynıñ äwinä wardılar. O saraynıñ ögündä bir büyük quyu yapmışlar. O paranı häpsin o quyuğa boşattılar. Gändiläri kirdilär saraynıñ içinä urbaların däñiştirdilär birisi fransus rubasında, kimisi iñglis rubasında, kimisi türk rubasında. Gändilärni bir yaqşı adam göstärdilär, kimisä täümat itmäcäk bu xırsızlar. Bunu kördüm yanlarına warmaa qorqtum. Sora ağlay ağlay äwimä qayttım. Saba açıldı, mullalar äzan oqumaya başladılar. Sora qoñşu babası camii kätär'kän män ras käldim, ağlaymın. Soñ qoñşu babası dii-ki: qızım nä üçün ağlaysın? Bu käçä babımı soydular. Anamı soydular, babam qaznasın aldılar, män öksüs qaldım naslı

ben seni görmeye geldim. Bana doğrusunu söyle, yalvarırım.

Kız:

- Benim babam çok zengindi, bir dükkân dolusu altın vardı. Sonra bir gün hırsızlar geldi, babamı da anamı da kestiler. Ben bir dolabın içine gizlendim, oturdum. Onlar benim babamın altınlarını çuval çuval taşıyıp arabaya koydurmaya başladılar. Sonra bir araba boşaltıp gittiler. Bir araba yükü daha aldılar, üçüncü sefer de geldiler, arabayı doldurdular. Sonra "Şimdi sabah yakındır, duyuluruz, bizi tutarlar; dönelim." dediler. Hırsızlar bizim evimizden çıktılar, gittiler. Ben de yavaş yavaş peşlerine düştüm. Büyük bir sarayın evine geldiler. O sarayın önüne büyük bir kuyu yapmışlar. O paranın hepsini o kuyuya boşalttılar. Kendileri girdiler sarayın içine, kıyafetlerini değiştirdiler; birisi Fransız kıyafetinde, kimisi İngiliz kıyafetinde, kimisi Türk kıyafetinde. Kendilerini iyi bir

ağlamayım? Qoñşu babası acıdı. Säniñ babañdan çoq äyiligim kördüm. Mäniñ axrät dünya äwladım ol! dädi. Kötürdü äwinä qarısına taslim ätti dä sora camiiya kitti. Bir bäş on kündän sora qoñşu babası dädi-ki: ay, dädi, bü-küp bir tälal oldu bazarda padışanıñ qaznasın çalmışlar, fälan bir tükân açmışlar, bu qadar malın almışlar, fälan zängin adamıñ äwindä dälmişlär, ondan çoq mal alımışlar. Padişa dämiş-ki: çoq xırsızlar kimdä bulup köstärsä, män qaznamdan altılarımnı cümläsin oña bağışlar ädim, dägän tälal war, diiKim bilir kim söylär onu, diiO waqıtta män dädim: baba, dädim, bäni götür padışaa, dädim. Män bulup wäririm bu xırsızlarnı. - Qızım, dädi, sän munu bärmäsäñ soñ padışaa anıñ qaarına oğrarsın, öldürür sänii, dii-Yoq män qormaymın, män doğru söylärmin, män onu bilämim, dädi, män padışaa köstäräm o xırsızlarnı. Sora mäni qoñşu babası Padişa kötüra. Şäükätli padışam, dii,

adam gibi gösterdiler, kimse bu hırsızlara tövmet etmeyecek. Bunu gördüm, yanlarına varmaya korktum. Ağlaya ağlaya evime döndüm. Sabah oldu, mollalar ezan okumaya başladı. Sonra komşunun babasına camiye giderken rast geldim, ağlıyordum. Komşunu babası dedi ki: “Kızım niçin ağlıyorsun?” Bu gece babamı kestiler, anamı kestiler, babamın hazinesini aldılar, ben öksüz kaldım; naslı ağlamayım? Dedim. Komşunun babası acıdı: “Senin babandan çok iyilik gördüm, dünya ahiret evladım ol!” dedi. Evine götürdü, karısına teslim etti ve camiye gitti. Beş on gün sonra komşunun babası dedi ki: “Bugün pazarda bir tellâl çıktı, padişahın hazinesini çalmışlar, falan bir dükkânı açmışlar, şu kadar malını almışlar, falan zengin adamın evini delmişler, oradan çok mal kaçırmışlar. Padişah; bu hırsızları kim bulup gösterirse ben hazinemdeki altınlarımın hepsini ona bağışlayacağım diye tellâl

mınaw qız, dii xırsızlarnı bulup wäririm, dii. Sora Padişa dii: sän bularnı bilämisin? dii, bulup wärirmisin? dii. Şäwkätli padışa, dädim, qılıç säniñ baş mäniñ. Ägär bulup bärmäsäm mäniñ başımnı cällät ättiñiz qanım hälal olsun! dädim. Söylä! baqaym qızım! dii.O waqıtta män dädim-ki: Gändiñiz mänim barabar oluñuz! Şäyx ıslam äfändi sadar azam äfändi mäniñ män barabar olsun! Dört yüzdä askär istärim. Sora män bulup bäririm, dädim. Padişa ämir ätti: olsun qızım. Çağırttı dört yüz tüfäkli saldat askär. Sora padışa, şäyx ıslam, wäzir daa qız dört yüzdä askär yürälär. Doğru xırsızlarnıñ olduğu sarayğa baralar. Män dädim-ki: askärlär bu saraynı sarıp alsınlar kimsäyi çıqarmasınlar! Sora askär sarıp ala. Män dädim-ki: saraynıñ aldındağı taşnı qaldırıñız! Taşı kötüre atsalar dibinän quyu çığa. Sora dädim-ki: şäwkätli padışam siziñ qaznañız da bunda dır, bazırgânıñ malı da bunda dır, qocakiniñ malı da bunda dır, mäniñ babamnıñ bir mağaza

çıkartmış. Kim bilir kim söyler bunu? O zaman ben; baba beni padişaha götür, hırsızları bulup söyleyeyim, dedim.

- Kızım sen bunları vermezsen padişahın gazabına uğrarsın, öldürür seni, dedi.

- Yok ben korkmuyorum, ben doğru söylerim, ben onları tanıyorum, ben padişaha gösteririm hırsızları, dedim.

Sonra komşunun babası beni padişaha götürdü:

- Şevkatli padişahım işte kız, hırsızları bulup veririm, diyor, dedi.

Padişah: “Sen bunları tanıyor musun? Buluo getirir misin?” dedi.

-Şevketli padişahım, kılıç senin baş senin. Eğer bulup vermezsem benim başımı kesin, kanım helâl olsun, dedim.

Padişah; söyle bakayım kızım, dedi. O zaman ben de:

- Kendiniz benimle beraber olun! Şeyhülislam efendi, sadrazam efendi benimle beraber olsun! Dört yüz de asker isterim. Sonra ben

altında bunda dır. Sora padı pänar yaqa da tüşürä quyunuñ içinä. Soñ çığarta nä qadar mal para warısı häpsi quyudan. Mal para boldu bir obaa kibi. Şindi Padişa dii-ki: qızı kim aldı bu paralar? dii-Bu saraynıñ içindä olğan adamlar häpsin bular aldılar, dädim. Sora Padişa olarnı tuta, zındanğa qoya. Ol kündän soñ häpsi xırsızları buğazınan asalar häpsi ölä. Sora Padişa dii -ki: şu mänim qaznamdan alğan malı cümläsi saa qız baxşış olsun! Xocaki, dii: da mänim malım saa baqşış olsun! Bazargân dii-ki: mänim malım saa baqşış olsun! Sora arbalarğa yüklätälär ol malları babanıñ äwiñdä mağaza war dolduralar mändä dä äwdä oturdum. Män ämdi kälgän fuqarälärgä sadaqa wäräym! dädim, ägär küräkmän alsam wärsäm bäkim babamnıñ altını dır bäkim bazargân altını dır bäkim padışanıñ altını dır. Bu säbäptän küräkmän wärämän, dii, mänim babamda altını här waqıtta qarşı kätsin däyi. -Nä waqıtqaça sän bu parayı bulup veririm, dedim. Padişah emretti; olsun kızım, dedi. Çağırttı, dört yüz tüfekli asker. Sonra padişah, şeyhülislam, vezir ve kız, dört yüz de asker giderler. Doğru hırsızların olduğu saraya varırlar. Ben dedim ki, askerler bu sarayı sarıp alsınlar, kimseyi çıkarmasınlar! Sonra asker sarıp aldı. Ben dedim ki; “Sarayın önündeki taşı kaldırıp alın!” Taşı kaldırıp attıklarında dibinden kuyu çıktı. Sonra dedim ki:

-Şevketli padişahım, sizin hazineniz de, bezirgânın malı da, hocanın malı da, benim babamın bir dükkân altını da buradadır.

Sonra padişah fener yakıp kuyunun içine indi. Padişah ne kadar mal, para varsa hepsini kuyudan çıkarttı. Mal ve para ova gibi oldu. Padişah: “Kızım bu paraları kim aldı?” dedi. “Bu sarayın içinde olan adamlar, hepsini bunlar aldılar” dedim. Sonra padişah onları tutup zindana attı. O günden sonra bütün hırsızları

küräkmän wärirsin? dädi bay, nä waqıt bitiräsiz parañ? diiSora qız dii-ki: män saa, dii, tamamnı söyläyämäm sän mänim azbarımdan çıq! dii, üç yol saña rast kälir, ortadaki yolman yür! dii, bir wärst kätiktän sora şarşıya rast bolursun, şu şarşında bir az yürdüktän sora, dii, bir güzäl bir tükânda bir yigit otura änkälin bir birinä ura ay mädät! Ay mädät! dii, älimdän gitti, diiSoñ ondan sor! dii qız, säbäp nä o ay mädät ay mädät dämäsinä. Onu bil! dii, män dä saa söylärim para nä waqıtta bitäcään. Sora o bay azbardan çığa. Bir wärst yär kätä. Sora bir büyük şarşığa rast bola yürä çarşıman bir az. Bir güzäl yigit bir tüqân da oturmuş. Ay mädät! Ay mädät! kätti äldän! dii. Sora o bay wara bu yigitniñ yanına. Yigitim, dii-ki: haq üçün baña doğru söylä babañnıñ başı üçün, nä säbäptän ay mädät! diisin? Sora yigit dii-ki: baba, dii, mäniñ bu halımdan kimsä surağan yoq ädi. Sän sorduñ diiSän dii bundan doğru kit bir büyük çäşmä ras bolursun. O çäşmäyä boğazından asıtılar, hepsi öldü. Padişah:

- Bu benim hazinemden alınan malım hepsini kızım sana hediye olsun, dedi.

Hoca: “Benim de malım sana hediye olsun!” dedi

Bezirgân: “Benim malım da hediye olsun.” dedi.

Sonra arabaya o malları yüklediler, babamın evinde dükkân var, doldurdular, ben de evde oturdum. Ben gelen fukaralara sadaka vereyim, dedim. Eğer kürekle alıp versem belki babamın altınıdır, belki bezirgânın altınıdır, belki padişahın altınıdır. Bu yüzden kürekle veriyorum, benim babamın da altını her zaman karışıp gitsin diye.

- Sen ne zamana kadar bu parayı kürekle vereceksin, ne vakit bitecek paran? Dedi zengin.

Kız:

- Ben sana tamamını söyleyemem, sen benim bahçemden çık; sana üç yol rast gelir, ortadaki yoldan yürü! Bir verst gittikten sonra çarşıya

bir wärst qadar gättiktän sora yür! dii, bir yaş yolda köndälän yatqan başıñ uçunda bir käsä aqça, bälindä bir käsä aqça, ayağında bir käsä aqça yatır, bügün üç kün oldu, nä säbäptän yata bu yigit? munuñ aslın da bil da käl maa! mändä söyläym saa, dii, başıma gälän halı. Sora o bay wara o çäşmägä çäşmädän bir wärst yürä, bula o yaşnı köndälän yatqan. Bay wara onuñ başınıñ ucuna. Oğlum qaldır başıñ! säni suracaq bir xizmätim war, dädi. Nä üçün yatırsın burada? diiQaç kün boldu säniñ mında yatqanıñ? munuñ säbäbi söylä maa! diiBu waqıtta yigit kötünüñ üstünä otura. Waqıtta yigit dii-ki: o çäşmäyi kördüñmü sän? dii O çäşmäniñ yolunda malääni gördüñmü dii.Bu malääniñ tuwarın baqar ädim. Sora bir köp kärwan käldi, diiWar yüz dänä qatär yükü malı. Sora käldi bu çäşmäniñ yanına. Onda bir büyük diräk war, dii, onuñ dibindä kärwan başı töşädilär töşäk oturdu üstündä. Baqtı mäni kördü! diiYa yigit gäl

rast gelirsin, bu çarşıdan biraz yürüdükten sonra güzel bir dükkânda bir delikanlı oturuyor, änkälin birbiribe vuruyor, “Ay medet! Ay medet! Elimden gitti!” diyor. Ay medet, ay medet demesinin sebebi ne ondan sor! Onu öğren ben de sana paranın ne zaman biteceğine söylerim, dedi.

Sonra zengin bahçeden çıkar. Bir verst yer gider. Sonra bir büyük çarşıya rast gelir, çarşıdan biraz yürür. Yakışıklı bir delikenlı bir dükkânda oturmuş:

- Ay medet ! Ay medet! Gitti elden! diyor.

Sonra bu, delikenlının yanına gider:

- Yiğidim, Hak için, babanın başı için doğruyu söyle bana; ne sebepten “ay medet” diyorsun? Der.

Delikanlı:

- Baba benim bu hâlimi kimse sormamıştı, sen sordun. Sen buradan doğru git, büyük bir çeşmeye rast gelirsin. O çeşmeye bir verst kadar gittikten sonra yürü, bir yolda

mında, mäni qatına çağırdı diiOğlum bir güzäl yaşsın nä zäna'atıñ war säniñ? dädi. Män dädim-ki: män tuwarçımın, dädim, bu tuwalar mänim, dädi. Bu tuwardan qaç para aqça alasın ayda däp suradı kärwan başı mändän. Sora bän dädim-ki: ayda bäş ğuruş alamın. Sän bir güzäl yigitsin, däy, män säni canım bäk säwä, dii, gätir bu tuwarlarında saabılarına, gäl maña män saa yüz ğuruş ayda wäräym! diiSora tuwarlarnı aydadım saabılarına häpsin wärdim. Wardım şindi kärwan başınıñ yanına. Gäldiñmi oğlum? dädi. Sän ayda yüz kümüşni razımısın? ayda yüz kümüş wäriim saa, dädi. Sora bän razı oldum. Oradan qalqtılar. Maña bäş tänä äşäk wärdi yüklü. Soñ bän bu äşäkniñ başına yättim. Sora Kärwan başı maña dädi mäniñ yanımda yaqın yür. Sora biraz yär kättik. Şorbacı mäni bäk säwsäñ so bäş äşäkniñ biri yükü taqımıman maa bağışla! dädim. Baqış olsun oğlum saa! dädi. Sora bir az yärdä yürdük. Şorbacı birindä

bir genç enine doğru yatan başın ucunda bir kese akça, belinde bir kese akça, ayağında bir kese akça yatar, bugün üç gün oldu, ne sebepten yatıyor bu delikanlı? Bunu aslını bana öğren de gel, ben de sana benim başıma gelen hâli söyleyeyim.

Sonra o zengin o çeşmeye varıyor, o çeşmeden bir verst yürüyor, o enine doğru yatan genci buluyor. Zengin adam, onun başına varıyor.

-Oğlum kaldır başını, sana soracaklarım var! Niçin yatıyorsun burada? Sen burada yatalı kaç gün oldu? Bunun sebebini söyle bana, diyor.

O zaman delikanlı dedi ki:

- O çeşmeyi gördün mü sen? O çeşmenin yolunda mahalleyi gördün mü? O mahallenin davarlarını bakıyordum. Birçok kervan geldi, yüz kadar malı, yükü vardı. Bu çeşmenin yanına geldi. Orada büyük bir direk(ağaç) var, onun dibine kervan başı için döşek döşediler, oturdu üstüne. Baktı,

bağışla! dädim, olsun oğlum dädi. Sora bu yärä gäldik. Şorbacı birin da bağışla dädim. Sora baña bir şama urdu, buray yıqılğaman başımnan aqılım kätkän sora bir dört bäş sa'at yatqanman. Sora gözüm açıp baqtım nä kärwan wär nä bir şii war başımda bir käsä aqça, bälimdä bir käsä aqça, ayağımda da bir käsä aqça munu gördüm dä. Şindi mundan utanğanımdan üç kün yatırman bälki kärwan başı mıñda qaytıp kälir, razlıq alırmı diyä yatırman. Sora bay dii-ki: qalq oğlum kitäyik bu kärwan kälmäz dii. Sora qalqtılar baymän bärabär qayttılar. Sora wardılar ay mädät dägän yaşqa. Bay ändi bu adam yolda yatqan säbäbin söylädi. Sora bu yigit dädi-ki: ä babam mändä söyläyiim başıma kälgänin. Män bir qocakiniñ oğlu ädim. Bu tüqânda otura ädim. Äkindimän axşam arasında bir qızman bir qarı gäldi. Qarı dädi bänim qızıma bir tärlik bir papış uydur! dädi. Sora qız ayağın uzattı bir tärlik bir papış uydurdum ayağına. Sora tärlikin beni gördü. Ya delikanlı, gel buraya, dedi; beni yanına çağırdı. "Oğlum bir yakışıklı gençsin, senin ne zanaatın var?" Dedi. Ben çobanım bu davarlar benim, dedim. "Bu davardan ayda kaç para alırsın?" diye sordu kervan başı benden. Sonra ben, ayda beş kuruş alıyorum, dedim. "Sen yakışıklı bir delikanlısın, ben seni pek sevdim, bu davarlarını sahiplerine götür, bana gel ben sana ayda yüz kuruş vereyim." dedi. Davarlarımı sürdüm, hepsini sahiplerine verdim. Kervan başının yanına geldim. "Geldin mi oğlum? Sen ayda yüz gümüşe razı mısın? Ayda yüz gümüş veriyorum sana." dedi. Sonra ben razı oldum. Oradan kalktılar. Bana beş tane yüklü eşek verdiler. Ben bu eşeğin başına gittim. Kervan başı bana; benim yanıma yakın yürü, dedi. Sonra biraz yer gittik. Patron, beni çok seviyorsan şu eşeklerden birini yüküyle bana bağışla, dedim. Sana fedâ olsun oğlum, d edi.Biraz daha yer yürüdük.

papışın aldı parasın wärmääy. Sora bän dädim-ki: ya bu tärlikmän bu papışnıñ parasın nä üçün wärmäyäsin. Qarı ayttı bu tärlikmän papış bäy olsun! axşam bu arada otur! dii, män bu qızımnı sağa wäräcäk män axşam adam yullar da aldırırmän säni üygä. Son da män bäklädim axşam, dii. Fänarmän käldi äki adam buyur äfändim kätäyk! dädi ögümä tüştülär kätäyk! däp. Bir büyük sarayğa wardıq. Märdiwännän yoqarı çıqtıq diiSora büyük dügün yapmışlar kämanä, dawul, zurna, daraa çalına. Sora maa yär göstärdilär, oturdum. Imam kätirdilär määzin kätirdilär aqıt niqa qıydılar mağa qızı wardilär. Sora käf ättik, yattıq qız öylä, bu qız häç bir dünyada körünmämiş. Bäş on kün biz zawq säfä gäzämiz. Bir kün tüqânıma gidärkän bir sarxuş adam qarşıma ras käldi. Çıq yolğan dädi maa! nä üçün çıqacaam män yoldan? dädim. Hä şaşqan päzäwänt! dädi maa. Sän bir cinmi şäytanmı qız alğasın, şuña aldalıp gäzäsin.

Çorbacı, birini daha bağışla, dedim; Olsun oğlum, dedi. Sonra bu yere geldik. Çorbacı, birini daha bağışla, dedim. Bana bir şamar vurdu, buraya yıkılmışım, aklım başımdan gittikten sonra dört beş saat yatmışım. Sonra gözümü açıp baktım, ne kervan var, ne başka bir şey var; başımda bir kese altın-akça, belimde bir kese akça, ayağımda da bir kese akça bunu gördüm. Şimdi bundan utandığımdan üç gün yatıyorum, belki kervan başı buraya dönüp gelir, rızalık alırım diye yatıyorum.

Sonra zengin diyor ki; kalk oğlum gidelim, bu kervan gelmez.

Kalktılar, zenginle beraber döndüler. Sonra “ay medet” diyen gence vardılar. Zengin bu adamın yolda yatmasının sebebini söyledi. Bu genç dedi ki:

- Ee babam, ben de söyleyeyim başıma geleni. Ben bir hocanın oğluydum. Bu dükkânda oturuyordum. İkindi ile akşam arası bir kız ile bir

Nä üçün öylä söyläysin? dädim. Män fälän ağanıñ fälan qanımıñ qızın aldım, dädim. Sarxuş dädi-ki: siya axşam äwinä wardıqta töşägiñizgä kirip yatacaqta qarıña, dädi, sän kölmägiñ taşla! dä! Ol taşlamaz o waqtında körürsün. Sora äwgä wardım, axşam töşäk qoydu qarım yatacaq olduq. Istädi kölmägimän yatmaa. Män dädim-ki: çıqar kölmägiñ! Başladı maa qarım yalwarmaya. Män gänä zor ättim, aldım qoluma qılıçım säni qolumnan öldürürüm dädim. Sora ağlaya ağlaya qatıma käldi, maña bir şama urdu. Sora bir zamandan sora aqılım başıa gäldi. Közüm açıp baqtım bir däräniñ içindä yatırmän. Nä qarı war, nä saray war, nä bir şii war. Şindi ay mädät! Ay mädät! dämäm säbäbi bu. Nä üçün bu sarxuşuñ sözün-diñnädim dä bu zawqlardan bu qarıdan ayrıldım? anıñ üçün ay mädät diimin. Sora bay qayttı wardı o qıza. Qız dädi-ki: baba xoş käldiñ. Naslı bildiñmi o yigit nä üçün ay mädat! dädi. Sora o kadın geldi. Kadın: “Benim kızıma bir terlik bir pabuç uydur.” dedi. Sonra kız ayağını uzattı, bir terlik bir pabuç uydurdum ayağına. Terliğini pabucunu aldı parasını vermedi. Ben: “Ya bu terlikle bu pabucun parasını niçin vermiyorsun?” dedim. Kadın: “Bu pabuçla terlik pey olsun! Akşam burada otur! Ben bu kızımı sana vereceğim, akşam adam yollar da seni eve aldırırım.” dedi. Sonra ben bekledim. Akşam fenerle iki iki adam geldi: “Buyurun efendim gidelim!” deyip önüme düştüler. Büyük bir saraya vardık. Merdıvenden çıktık. Büyük bir düğün yapmışlar; kemane, davul, zurna, dare çalınıyor. Bana yer gösterdiler, oturdum. İmam getirdiler, müezzin getirdiler, akit edip nikâh kıydılar, bana kızı verdiler. Sonra keyfimize baktık, yattık kız öyle, bu kız hiçbir dünyada görünmemiş. Beş on gün biz zevk sefa içinde gezdik. Bir gün dükkânıma giderken bir sarhoş adam rast geldi kapıma. “Çekil

yigit başına nä gäldi isä häpsin söylädi. Sora o qız dädi-ki: baba män o yigitmän aşıqmın, sän ma babalıq ät! onu maa wär! dädi. Sora bay bardı yaşqa. Oğlum saa bir zäñgin parası çoq qız war alamısım? dädi, saa wärim! dädi. O waqıtta yigit dädi-ki: babam sän bilirsin alırmın, dädi. Sora büyük dügün yaptı da o qızın bu yigitkä wärdi dä. Sora sawqman qalıñız! dädi dä o bay Qırıma qayttı da käldi.

yoldan!" dedi bana. "Neden çekilecekmişim yoldan?" dedim. "Ha şaşkın pezevenk! Sen bir cin mi, şeytan mı kız almışsın, buna aldanıp geziyorsun." dedi bana. "Niçin böyle söylüyorsun? Ben falan ağanın falan hanımın kızını aldım." dedim. Sarhoş dedi ki: "Akşam karanlığında evine gidince döşeğinize girip yatacakken karına de ki "sen gömleğini bırak!" O bırakmaz, o zaman görürsün." Sonra eve vardım, karım akşam döşek koydu, yatacak olduk. Gömleğiyle yatmayı istedi. Ben dedim ki: "Çıkar gömleğini!" Karım başladı bana yalvarmaya. Ben gene zorladım, aldım kılıcımı elime, seni elimle öldürürüm, dedim. Sonra ağlaya ağlaya yanıma geldi, bana bir şamar vurdu. Bir zaman sonra aklım başıma geldi. Gözümü açıp baktım bir derenin içinde yatıyorum. Ne karı var, ne saray var, ne bir şey var. Şimdi "Ay medet! Ay medet!" dememin sebebi budur. Niçin bu sarhoşun

sözünü dinledim de bu zevklerden bu karıdan ayrıldım? Bunun için “Ay medet!” diyorum.

Zengin döndü,vardı o kıza. Kız dedi ki:

- Baba hoş geldin. Nasıl, öğrendin mi o delikanlı ne için “Ay medet!” diyor.

Sonra o delikanlının başına ne geldiyse hepsini söyledi. O kız, dedi ki:

- Baba ben o delikanlıya âşığım, sen bana babalık et! Onu bana iste!

Sonra zengin adam, gence vardı:

- Oğlum, zengin parası çok kız var alayım, sana vereyim mi? Dedi. O zaman delikanlı dedi ki:

- Babam sen bilirsin, alırım.

Sonra büyük düğün yaptı da o kızı delikanlıya verdi. “Sağlıcakla kalın!” dedi de o zengin adam, Kırım’a döndü geldi.

4) Sultan Mamut.

Sultan Mamutnuñ zämanında Istambulda Xırsız çoq oldu, här kün on, on bäş äw açıla, tüqân açıla. Soñra acäm padışası sultan Mamutqa dii-ki: sän naslı sultan Padişa sän. Säniñ ayğırlarıñ säsindän bizim baytallarımız iş taşlay. Soñ sultan Mamutqa bu laqırdı bäk küç kälä. Sora sultan Mamut razboynıq taqımı kiyä arqasına. Bir kün yarı käçädä bir täümätli yär war ämiş o yärgä gitti yañğız. Wardı qulaq urdu-ki bir taraptan bir sızğırlıq çıqtı, bir taraptan bir sızğırlıq dahın çıqtı. Bir taraptan bir sızğırlıq dahın çıqttı. Käçä qarannıq sızğıra sızğıra bir biriniñ yanına käldilär. Soñ sultan Mamut dahın sızğırdı. Sultan Mamut bu üç xırsızıñ yanına bardı, bular dädilär bir üç adam dört bolduq sän naslı adamsın? Adıñ nä dir? dädilär. Bänim adım Mamut tur, dädi. Säniñ nä maräfätiñ war? dädilär. -Başta siz söyläñiz siziñ nä maräfätiñiz war soñ bän dä söläym. Birsi dädi-ki: bän doğru

4) Sultan Mahmut

Sultan Mahmut zamanında İstanbul'da hırsız çoğalır, her gün on, on beş ev dükkân soyulur. Sonra Acem(İran) padişahı Sultan Mahmut'a der ki:

- Sen nasıl sultansın, padişahsın? Senin aygırlarının sesinden bizim erkek atlarımız bırakıyor.

Sonra bu söz Sultan Mahmut'un çok gücüne gider. Sultan Mahmut eşkiya kıyafetlerini takımı sırtına giyer. Bir gün gece yarısı tühmetli bir yer vardır, o yere yalnız gider. Varır kulak kabarttı ki, bir taraftan bir ıslık duyar, bir taraftan bir ıslık daha duyar. Bir taraftan bir ıslık daha çıkar. Gece karanlıkta ıslık çala çala birbirlerinin yanına gelirler. Sonra sultan Mahmut da ıslık çalar. Sultan Mahmut bu üç hırsızın yanına varır. Bunlar:

-Biz üç adamdık dört olduk, sen kimsin? Adın nedir? Derler.

-Benim adım Mahmut, der.

-Senin ne marifetin var?

xırsızlıqqa wardıqta äw sabısı warmı yoqmı män bilirim onu, dädi. -Säniñ nä maräfätiñ war? birsinä dädi. -Män dädi qapuda köpäk olsun qaraw(u)l olsun oqurda üfürürüm yuxlap qalır. -Säniñ nä maräfätiñ war? dädi üçünçisinä. O dädi-ki: bir qapunuñ kiltinä firäñkinä äl ursam açılır, dädi. Soñra nä maräfätiñ bar? dädilär sultanğa. Mäniñ, dädi, äki maräfätim war, dädi. Nädir? dädilär. -Käçä bir adamnı körsam, biñ adam içindä olsa onu tanırım. Bir maräfätim bu dır siz xırsızlıq ätip tutulsañız älgä tüşüp, män parmağım kötärip braqıñız däsäm braqırlar. Sora dädilär-ki: sän bizgä bäk yaracaq adamsın, dädilär. Säni ayaqtaşlıqqa qabul ättik. Ayda bügün barayq sultan Mamutnuñ äwin basayq! Sultan Mamut dädi: ä ayaqtaşlar säniñ adıñ nä dir? - Mäniñ adım Amät. - Närädä turasın? sän? dädi. - Män fälan amamda turam, dädi. Öbürüsün dän suradı; adıñ nädir? dädi. - Mäniñ adım Musa-dır, dädi, män fälän çarşıda ayaqqa tikärmän dädi.

Derler.

-Başta siz söyleyin sizin ne marifetiniz var, sonra ben söyleyeyim.

Birisi der ki:

-Ben doğruca hırsızlık için gittiğimde ev sahibi var mı, yok mu onu ben bilirim.

-Senin ne marifetin var? der, birisine.

-Ben kapıda kopek olsun, muhafız olsun okur da üflerim uyuyup kalır.

-Senin ne marifetin var? der üçüncüsüne.

O der ki:

-Bir kapının kilidine el vurursam açılır.

Sonra “ne marifetin var?” derler sultana.

-Benim iki marifetim var.

-Nedir? Derler.

-Gece bir adamı görsem, bin adam içinde olsa onu tanırım. Bir marifetim de budur: Siz hırsızlık edip ele düşüp tutulsanız, ben parmağımı kaldırıp bırakınız, desem bırakırlar.

Sonra: “Sen bize çok yarayacak adamsın. Seni yol

Üçünçüsündän suradı säniñ adıñ nä dır? dädi. Mänim adım Yaqup, dädi. -Näradä turasın sän? dädi. Män fälan adamnıñ baqçasında sädöwnik män dädi. Ayda ya alla barayıq sultan Mamutnuñ äwin basayq! dädi. Şindi dördü wardılar. Doğru wardılar sultan Mamuduñ äwinä. O äwdä saabı barma bilir adam dädi bügün saabı äwdä yoq dädi. Öbürüsü qarawl yuxlattı doğru yürdülär. Sultanıñ qapusuna wardılar. Äl urdu üçünçi adam qapuya qapu açıldı. Yürdülär. Sultanıñ äwindaa da yüktä yäñgil, qıymät ağır şiilärin aldılar. Ayda sultanda bärabär yüklädi arqasına kittilär. Wardılar däñizniñ yanında bir büyük quyu yapmışlar alıp kälgän şiilärin şu quyunuñ içinä braqtılar. Sora dädilär-ki: yarın axşam kälir bu malları pay ätärmiz dädilär. Sora darıldılar, här käz yär yärinä wardılar. Sultan Mamutta wardı töşäändä yattı. Saba oldu taxtına çıqtı, oturdu. Wäzir wizara häpsi yanına käldilär. Sora Sultan Mamut on başlara

arkadaşlığına kabul ettik. Haydi bugün gidelim Sultan Mahmut'un evini basalım." Derler.

Sultan Mahmut: E arkadaşlar, senin adın nadir? Der.

-Benim adım Ahmet.

-Nerede çalışıyorsun sen?

-Ben falan hamamda çalışıyorum, dedi.

Öbüründen sorar: "Adın nedir?"

-Benim adım Musa'dır, ben falan çarşıda ayakkabı dikiyorum.

Üçüncüsünden sorar: "Senin adın nadir?"

-Benim adım Yakup.

-Nerede yaşıyorsun sen?

-Ben falan adamın bahçesinde bahçıvanım. Haydi ya Allah gidelim sultan Mahmut'un evini basalım, der. Şimdi dördü yürürler. Doğru varırlar sultan Mahmut'un evine. O evde sahibi var mı bilen adam; bugün ev sahibi yok, der. Ötekisi muhafızı uyutur. Sultanın kapısına varırlar. Üçüncü adam kapıya

ämir ätti-ki: fälan yärgä warıñız fälan adamnı kätiriñiz! dädi. Gäcä ayaqtaş olan üç adamnı kätirdilär Padişa dädi mäni tanıysiz mı? dädi. -Yoq şäwkätli padışam biz säni naslı tanıyq? dädilär. Siz tanımasañız män sizni tanıymın, dädi padışa. Siz bu käça Mamutman ayaqtaş bolmadıñız mı? Sultannıñ äwlärin açıp boş äwlärdän şiilärni taşıp almadıñızmı? dädi. Fälan yärdä quyuğa braqmadıñızmı? dädi. Sora o xırslar şaştır, nä däyäcään bilmädilär. Sultan Mamut dädi-ki: sizmän ayaqtaş bolğan mänmän, dädi. Täübä ätiñin bir daha xırsızlıq yapmaycaañızğa, män sizni azat ätärim. Sora olar täübä ättilär, waz gäçtilär xırsızlıq ätmädilär. Sora sultan Mamut quyuğa adam yibärdi, quyuda bolğan xırsızlap alğam şäylärni anda qazmaa taşıtıp aldı. Äsäp ättilär, säkiz mulyon mal çalmışlar häpsin qaznağa zapt ättilär. Soñra o xırsızlarğa aylıq bağladı ayda yüzär ğuruş sämäyistwasımam aşamaa.

el vurur, kapı açılır. Yürürler. Sultanın evinden yükte hafif, pahada ağır şeyleri alırlar. Haydi sultan da beraber sırtına yükler, giderler. Varırlar, denizin yanında büyük bir kuyu yapmışlar, alıp geldikleri şeyleri bu kuyunun içine bırakırlar. Sonra: “Yarın akşam gelir bu malları pay ederiz.” derler. Dağılırlar, herkes yerli yerine varır. Sultan Mahmut da gelir, yatağına yatar. Sabah olur, tahtına çıkar oturur. Vezir ve diğerleri yanına gelir. Sonra sultan Mahmut on başılara; falan yere varın falan adamı getirin, diye emreder.Gece yol arkadaşı olan üç adamı getirirler. Padişah:

-Beni tanıyor musunuz? Der.

-Yok şevketli padişahım biz seni nasıl tanıyalım? Derler.

-Siz beni tanımasanız da ben sizi tanıyorum. Siz bu gece Mahmut ile yol arkadaşı olmadınız mı? Sultanın evlerini açıp boş evlerden taşıyıp almadınız mı? Falan yerde kuyuya bırakmadınız mı? der

padişah.

Sonra o hırsızlar şaşırırlar, ne diyeceklerini bilemezler. Sultan Mahmut der ki:

-Sizinle yol arkadaşı olan bendim. Bir daha hırsızlık yapmayacağınıza, tövbe edin, ben sizi azat edeyim.

Sonra onlar tövbe ederler, vaz geçerler, hırsızlık etmezler. Sultan Mahmut kuyuya adam gönderir, kuyuda olan çalınıp alınan şeyleri orada kazarak taşıttırır. Hesap ederler, sekiz milyon mal çalmışlar, hepsini hazineye kaydederler. Sonra o hırsızlara ayda yüzer kuruş sämäystwası yemek için aylık bağlar.

10. QARA- SU BAZAR

1) Ädigä.

Waqıtı ilän bir Çuğalıq qan olmuş. Onuñ da quşçusu olmuş, iç onuñ quşundan kimsädä olmamış. O Çuğalıq qannıñ quşçusu bir çift cımiirtqa qırslamış qandan gizläy Toqtamış qana wärmiş Çuğalı quş görmüş-ki onuñ zaw(u)tunda Toqtamış qanda şäwlä quş ämiş. Açuulandı mäniñ quşumdan kim wärdi oña däp. Soñra duydu-ki; quşçusu wärmiş Äli qart. O qartında bir dänä oğlan äwladı war ämiş. Nä waqıt qan duydu Äli quşçu qırslamış o wärmiş, tuttu onu qan äki közünü mil ätti. Ämir äylädi, kötürdü, bu ķor quyuya ata wädilär. Wä çoq zaman kitti Älii quşçudan qalğan çocuq on säkiz yaşına käldi, dämäk. Bildi-ki babasınıñ gözünü mil çäkmiş, babasın quyuğa atmış Çuğalı qan. O çocaq öylä äsäp ätti-ki: män dä bänim babamı öldürän Çuğalı qanı män da aqından gäläym! dädi. Bu cäwabını bir

10. KARASUBAZAR

1) Edige

Vaktiyle bir Çugalık han varmış, onunda kuşçusu varmış. Onun kuşundan hiç kimsede yokmuş. O Çugalık hanın kuşçusu handan gizlice bir çift yumurta çalmış, Toktamış Han'a vermiş. Çugalı, kuşu görmüş ki, onun benzeri Toktamış Han'da böyle kuşmuş. Benim kuşumdan ona kim verdi, diye sinirlendi. Sonra fark etti ki, kuşçusu Ali Kart vermiş. O ihtiyarın da bir tane erkek evlâdı varmış. Han, Ali kuşçunun çaldığını, verdiğini fark ettiği zaman, onu yakaladı, iki gözüne mil çekti. Emretti, götürdüler; bir kuyuya atıverdiler. Ve uzun zaman geçti. Ali kuşçudan kalan çocuk, on sekiz yaşına geldi. Anladı ki, Çugalı Han babasının gözüne mil çekmiş, babasını kuyuya atmış. O çocuk öyle düşündü, ben de benim babamı öldüren Çugalı Han'ın hakkından geleyim, dedi. Bu

dostuna dämişti. O dostuda ätäk astında qana bäyan ätti. Olmaq gäräk oldu: nä o çocuğu öldürmäk käräk. Çocuğa bäñzäyän çocuqlar çoq ämiş, onuñ yärinä başqasın öldürmäym, dädi. Çocuğuñ adı Ädigä ädi onu kimsä bilmästän. Qan çoq adamları cığdı ancısa rämil atardı bir kimsä bulalmadı. Äşitti-ki: bir wäläyättä bir cıraw war ämiş ol onu bilir ämiş ğayät rämilci ämiş. Adını Sıpra cıraw därlär ämiş bilir äsä o bilir dämişlär. Şu sa'ät Çuğalı qan atlı qoydu yola. Bu yandan atlı kitti o yandan o Sıpra dägän Cıraw gändisiniñ qısayaqlısına dädi-ki:

«Qıbla taraf yanından
cäza yoqlu at minip,
sıptay süürü börk kiyin,
qıl quyruğunu çart tüyüp
Sıpra dägän cırawğa
atlı kişi-gälä dir».
Sıpra dägän cırawnuñ
ata minär alı yoq,
minsä tüşär alı yoq,
buta bilän bälin buudurğan,
uualaman caqlarını
uudurğan,

fikrini bir dostuna derti. O dostu da gizlice hana açıkladı. Olması gereken oldu, o çocuğu öldürmek gerek. Çocuğa benzeyen çocuklar çokmuş, onun yerine başkasını öldürmeyeyim, dedi. Çocuğun adı Edige idi. Onu kimse bilmiyor. Han, bir sürü adamı topladı, ancak fal bakacak bir kimse bulamadı. İşitti ki, bir vilâyette bir falcı varmış, o onu bilirmiş; gayet iyi bir falcıymış. Adına Sıpra Cırav derlermiş, bilirse o bilir derler. O saat Çugalı Han, yola atlı çıkardı. Bu taraftan atlı giderken, öbür taraftan da o Sıpra denen Cırav kendi karısına dedi ki:

"Kıble taraf yandan,
Bakır ayaklı ata binip,
Sipsıvri börk giyip,
Kıl kuyruğunu sıkıca düğümleyip.
Sıpra denen Cırav'a,
Atlı kişi gelmektedir."
Sıpra denen Cırav'ın,
Ata binecek hâli yok,
Binse de inecek hâli yok,
İpek kumaş ile belini sıktırmış,

tişlärini al yipäkmän
sırdırğan,
arışqa siyät taqtırğan,
arabaya güllär töktürgän,
äki boz at käktirgän,
Sıpra dägän cırawnu
ändi alıp kittilär,
tör basından cär bärdi,
ämän tüplü sar'ayaqman
üş tostağan bal wärdi,
bal büürägä tüşkän soñ,
çala borlu bolğan soñ,
üylä namaz qışğan soñ:
ay padışam! ay qanım!
ayt däp-tä qoymaysın,
aytmağa da mänim
süürü dilim gälmädir,
aytmasamda olmacaq,
arğı uldan bärgi ul,
quruq yollar şu ul,
kök alalı yılqıñnı
quualap kitär şu ul,
Aru kädäy tutayıñ,
közü kädäy sıluwuñ
dizdän uslar şu ul,
Sıpra Cıraw bunu dädi päşman ätti. Şu qanı bir maqtaym dädi; bälki şu oolannı öldürmäs, dädi:
Äläwkä qandan alaybı,
yanğız qandan bulaybı,

Zehirle yanaklarını
oğdurmuş,
Dişlerini al ipek ile sıktırmış,
Dingile süs taktırmış,
Arabaya güller döktürmüş,
İki boz at koşturmuş,
Sıpra denen Cırav'ı,
Artık alıp gittiler,
Baş köşeden yer verdi,
Dibi meşe olan sarı
kadehle,
Üç bardak bal verdi,
Bal içkisi böbreğe indikten
sonra,
Biraz sarhoş olduktan
sonra,
Öğle namazını kıldıktan
sonra,
Ay padişahım! Ay hanım!
Söyle deyip bırakmıyorsun,
Söylemeye de benim
Sıvri dilim uymuyor,
Söylemesem de olmayacak,
Oradaki oğuldan buradaki
oğul,
Kurak yollarda o oğul,
Kır benekli atları,
Kovalayarak gider o oğul,
Güzel ozanı tutatım,
Gözü ozan Sıluv'un,
Dizden tutar o oğul,

altmış äki qan kördüm,
özäñgisi oyma altın,
bir örmäsi biñ altın,
onu körgän qartman män,
üç yüz toqsan yaşta-man,
ötrük dägil tastaman.

Ol waqıtnıñ ökümündä olannıñ bir dostu war ämiş wardı oğlana dädi. Oğlan mindi bir ata, qaçtı. Ardından oğlannıñ bir candan säwär dostu war ädi onu yibärdilär. War aldat ta kätir! buraya. Oğlan ardından kitti, bir az yaqın warda da baqırdı.

Canbay:

Qaytsana Ädigä qaytsana,
atıñnıñ başın tartsana,
qan Sultana sözüñ aytsana,
qanım Sultanım saña,
Atägi yäñi som altın,
bir körmäsi biñ altın,
alqa rawqa ton wärädir!

kiisänä,

Ädigä:

Qaytmamda Canbay,
qaytmamda,
atımnıñ başın tartmamda,
qan Sultana sözüm aytmamda.
Maña ätägi yäñi som altın,
bir körmäsi biñ altın,

Sıpra Cırav bunu dedi, pişman oldu. Şu hanı bir öveyim, bekli o çocuğu öldürmez, dedi:

Elevke Handan böyle mi?
Yalnız handan böyle mi?
Altmış iki han gördüm,
Üzengisi oyma altın,
Bir örmesi bin altın,
Onu gören yaşlı benim,
Üç yüz doksan yaşşındayım,
Yalancı değil dürüstüm.

O zamanın hükmünde çocuğun bir dostu varmış, gitmiş o çocuğa söylemiş. Çocuk bindi bir ata, kaçtı. Ardından çocuğun bir yürekten sevdiği bir dostu vardı, onu gönderdiler. Git, kandır da getir buraya. Çocuğun ardından gitti, biraz yaklaşınca bağırdı:

Canbay: Dönsene Edige dönsene,
Atının başını çeksene,
Han Sultan'a sözünü söylesene,
Eteği yeni som altın,
Bir görmesi bin altın,
Al kaftan veriyor, giysene!
Edige: Dönmem de Canbay

alqa rawqa ton wärsädä kiimämdä.
boynuma çiiqan çıqqandır.
Canbay:
Qaytsana Ädigä qaytsana!
atıñnıñ başın tartsana!
qan Sultanğa sözüñ aytsana!
Qanım sultanım saña,
saları onuñ saltanday,
sawrusu ülkän qara töbädäy,
ayağı äräk, moynu täräk,
at wärädir minsänä!
Ädigä:
Qaytmamda Canbay qaytmamda,
atımnıñ başın tartmamda,
qan sultanğa sözüm aytmamda.
Oşu yärdän kätärmän,
Çuğalı qanğa cätärmän,
Çuğalı qan maña qol wärsä,
Aq ta'ala col wärsä
qaçanda Toqtamış qanıñ
ayağı mısaqar ätärmän.

dönmem,
Atımın başını çekmem,
Han Sultan'a sözüm söylemem,
Bana etği yeni som altın
Bir görmesi bin altın
Al kaftan verse de giymem,
Boynumda çıban çıkmıştır.
Canbay: Dönsene Edige dönsene!
Atın başını çeksene,
Han Sultan'a sözün söylesene!
Hanım sultanın sana,
Sırtr onun gibi
Sağrısı büyük kara tepe gibi,
Ayağı uzun, boynu ağaç,
At veriyor binsene!
Edige: Dönmem Canbay dönmem de,
Atımın başını çekmem de,
Han Sultan'a sözüm söylemem de,
Bu yerden giderim,
Çugalı hana yetişirim,
Çugalı han bana el verirse,
Hak Taala yol verse,
Kaçınca Toktamış Han'ı,
Herkese maskara ederim.

2) Fuqaräniñ Oğlu.

Bir waqıtta war ämiş bir fuqarä olur, fuqäniñ bir oğlu olur, olur amma bir az aqılnan zaya olur. Ala bir çuwal älinä kitä ämiş, äwlärin ardıda oba bar ämiş. Obanıñ üstündä durar ämiş, durar ämiş padışanıñ qızın körmüş, aşıq olur. Kälmiş babanıñ äwinä dämiş: babam ömür olsa bir qudalıq ät mäña! padışanıñ qızın alayım. Babası dädi: bizä wärmäz balam, dädi. Biz fuqarä ol padışa. Qoya wärmädi babası ya gändim atarım ya alırsıñ maa bu qızını, dädi. Kitti babası padışanıñ qapusunuñ ögünö wardı. Gördü bunu taxttan padışa, dädi: nä dura bu fuqarä burada? dädi, surañız! biliik dädi. Gäldi sordular: nä durasın burada? Allanıñ ämrinän päyğambarıñ qawilämän gäldim buraya oğluma padışanıñ qızın istiimän, dädi. Gädilär padışanıñ adamları ayttılar: o padışanıñ qızın istäy oğluna. Şindi padı äşitti bunu. O bir fuqarä olsa män bir Padişa

2) Fukaranın Oğlu

Bir zamanlar bir fukara varmış, fukaranın bir oğlu varmış, varmış ama biraz akıladan yoksulmuş. Eline bir çuval alıp gidiyormuş, evlerinin arkasında ova varmış. Ovanın üstünde dururmuş, dururken padişahın kızını görmüş, âşık olur. Babasının evine gelmiş:

- Babam ömrün olursa bir dünürlük et bana! Padişahın kızını alayım, der.

Babası:

- Bize vermez evlâdım. Biz fukarayız, o padişah, der.

Babası izin vermedi; o, “ya kendimi atarım ya alırsın bana bu kızı” dedi.

Babası gitti padişahın kapısının önüne vardı. Padişah bunu tahttan gördü:

-Ne duruyor bu fukara burada? Sorun, öğrenelim, dedi.

Gelip sordular: “Ne duruyorsun burada?”

- Allah’ın emri, peygamberin kavli ile geldim buraya, oğluma

olsam äç tiyärmi mänim qızım oña, dädi. Ä yazı olsa kim bilä o fuqaräni çağırıñız mında! dädi. Fuqarä gäldi içäri fuqaräyä dädi-ki: mäniñ qapumdan säniñ qapuña warğan yolda çoq altın töşärsäñ soñ wäririm dädi. Altın töşämäyä olsañ qız wärirmäm saña, qırq kün mäülät, qırq birinçi kün dä başıñ cällat. Şindi qart ağlay ağlay qayttı äwinä. Çıqtı oğlu ögünnän. Nä babam? dädi, qudalıq yaptınmı? dädi. Bizgä oğlum qırq kün mäülät, dädi onuñ qapusundan bizim qapusuna kälgän yolğa çäk altın köpür olacaq, qırq birinçi künü ätä olmasam başım cällat olacaq. Oğlan bir çuwal aldı, kitti, äwläriniñ ardında oba bar ämiş, ondan topraq toldurdu çuwalı gäldi, şindi özünüñ qapusunuñ ögündä özünüñ qapusunnan çäkti topraq padışanıñ qapusuna ögünä çäkti. Saba qalqtı padışa, baqtı altından köpür yapılmış. Fuqarä dädi-ki: ämdi qaraym dügün başlansın. Gäldi fuqarä. Säläm wardi tämana ätti köprüñ azır dädi. Ämir olsa dügün başlatayq!

padişahın kızını istiyorum, dedi.

Padişahın adamları geldiler, söylediler:

- O, padişahın kızını oğluna istiyor.

Şimdi padişah bunu duydu:

- O bir fukaradır, ben bir padişahım, benim kızım hiç değer mi ona? E kaderse kim bilir, o fukarayı çağırınız buraya, dedi.

Fukara içeri geldi, fukaraya:

- Benim kapımdan senin kapına varan yola çok altın döşersen, sonra veririm. Altın döşeyeceksen kızı veririm, sana kırık gün mühlet, kırk birinci günde başın celladındır.

Şimdi ihtiyar, ağlaya ağlaya evine döndü. Oğlu önüne çıktı: “Ee babam, dünürlük ettin mi?”

-Oğlum, bize kırk gün mühlet, onun kapısından bizim kapımıza gelen yola altın çekip köprü olacak, yapamazsan kırk birinci gün başım kesilecek.

Oğlan bir çuval aldı gitti, evlerinin arkasında oba varmış, oradan çuvalı toprak doldurdu geldi, şimdi kendinin kapısından padişahın kapısına

Padişa ämir ätti camağatına başlansın dügün! dädi. Kittilär çalğı tarttılar, kätirdilär. Qırq kün qırq käcä toy başladı. Padışanıñ qızı fuqaräniñ oğluna tüştü.

kadar toprağı çekti. Sabah padişah kalktı, baktı altından köprü yapılmış. Fukara, hadi bakayım düğün başlasın, dedi. Geldi fukara. Selam verdi, temennâda bulundu; köprün hazır. Emir verirseniz düğünü başlatalım, dedi. Padişah cemaatine emretti, başlasın düğün, dedi. Gittiler, çalgı taşıdılar getirdiler. Kırık gün kırk gece toy başladı. Padişahın kızı fukaranın oğluna düştü (kısmet oldu).

3) Fazın Haraman.

Bir waqıt ilän Noğay haramanlarından bir qart war ämiş, oña Fazın haraman därlär ämiş. Çoq yärlärä äl tutmuş gändisi bir boydaq yigit ämiş. Çoq yärlärdän istämişlär, qız wärmäyä almamış. Bän gändi säwdigim alırım dämiş. Waqtı bir talay zäman kitmiş bir padışa: äşittim, şu yigit qızımı istär isä bän şuña qızımı wärir'dim, dämiş. Yigitä bäyan ätmiş. O

3) Fazın Kahraman

Bir zamanlar Nogay kahramanlarından bir ihtiyar varmış, ona Fazan kahraman derlermiş. Kendisi çok yerde çalışmış, bekâr bir delikanlıymış. Çok yerlerden kız vermek istemişler, almamış. Ben kendi sevdiğimi alırım, der. Bir zaman geçmiş, bir padişah:

- İşittim, bu delikanlı kızımı istese ben ona kızımı verirdim, der.

yigit dämiş-ki: bän onuñ qızını almam dämiş. Gändi gibi fuqarä tapsam alırım dämiş. Bir aylı zäman kitmiş. Çoq dügünnära kitmiş säyir ätmiş, bälki gändimä bir qız taparım diiBulmamış. Bir yärdä äşitmiş-ki: Alı qart dägän bir qart, onuñ bir qızı war ämiş, onu istätmiş. Alı qart dämiş-ki: ol nä qarar da haramam olur-ki mänim qızını istätir. Ol yigit qabär cibärdi-ki: nä qararda yigitlik istäy mändän. Falan yärdä bir qawğa war ämiş oraya gälsä män onuñ yigit olduğun duyarım. O yigit şu sa'at ämir ätmiş atını ayärlätmiş şuraya yätmiş. Baqar-ki, bir käsäk qalq dura. Äpisi silähinän quşanmış durar, çoq biri birinän qawğa ättilär wilaslı bir tarafı yäñdi. I(İ)xrarlar yärinä gälmiş ol qızı oña wärdilär. Bir aylı ömür ättilär. Allanıñ ämrinän birär äwlad doğdu. Adını Mantuq qoydular. Aylı bir on säkiz, yigirmä yaşına o äwlad gäldi. Bildi-ki: babası yigit ämiş. Babasını çoq qırpalamışlar. Män dä bu dünyada bir yigitlik ätäyim dädi. Daxı ätmäyä da waqıtı

Delikanlıya bildirmiş. O delikanlı:

- Ben onun kızını almam. Kendim gibi fukara bulasam alırım, der.

Bir hayli zaman geçmiş. Belki kendime göre kız bulurum diye çok düğünlere katılmış, seyretmiş. Bulamamış. Bir yerde Alı ihtiyar denen bir ihtiyarın bir kızı olduğunu işitmiş, onu istetmiş. Alı ihtiyar der ki:

-O ne kadar kahraman oluyor ki benim kızımı istetiyor.

O yiğit haber göndermiş ki:

- Ne kadar yiğitlik istiyor benden?

- Falan yerde bir kavga varmış, oraya gelirse ben onun yiğit olduğunu anlarım.

O yiğit o saat emretmiş atını eyerletmiş, oraya yetişmiş. Bakmış ki bir grup halk duruyor. Hepsi silahıyla kuşanmış bekliyor, birbirleriyle çok kavga etmişler, velhasıl bir taraf yenmiş. İkrarlar yerine gelmiş, o kızı ona vermişler. Bir hayli ömür geçirmişler. Allah'ın emriyle bir evlatları doğmuş.

olmadı, bunu wardı cäma'at işqayät ätti, bunuñ babası ğayät bir haraman ädi. Bunuñ oğluda haraman olsa käräktir, tuttu, äpsi qapadılar. Bir aylı üç bäş yıl yattı bir gündän bir gün bir çasovoy dostu war ämiş gäldi buña bäyan ätti: Mantuq, dädi, saña aytarım padışadan gäldi färman oquldu qa'ät sän sibirä kidäcäksin, bügün däüran! dädi. Mantuq qapadaq çasavoyu uraya çıqtı bäşäw dägil onaw da dägil yigirmi bäşin yumuruqnän uracaqta. O waqıtta Mantuq aytar: biyaz itniñ künnärindä qıl carawlap qarağıman, bu qırıma bir äygilik arağıman şu qırımğa bir äygilik bulmağan soñ är Çoraday oynağıman.

Adını Mahtuk koymuşlar. Bir süre sonra o evlat on sekiz, yirmi yaşına gelmiş. Öğrendi ki babası çok bahadırmış. Babasını çok hırpalamışlar. Ben de bu dünyada bir yiğitlik yapayım, der. Yiğitlik yapmaya da vakti olmamış; cemaat bunu şikâyet etmiş. Bunu babası gayet kahraman idi. Bunu oğlu da kahraman olsa gerektir deyip tutmuşlar, kapatmışlar. Uzun süre, üç-beş yıl, yatmış; günlerden bir gün *çasovoy* dostu varmış, gelmiş buna bildirmiş:

- Mantuk, sana söylüyorum padişahtan ferman geldi, kağıt okundu, Sibir'e gideceksin bugün, davran!

Mantuk, *çasovoy'u* vurmak için kalktı kapatacak, beşer değil, onar değil, yirmişer yumrukla vuracaktı. O zaman Mantuk:

-Beyaz köpeğin günlerinde kıla idman yaptırıp gözleriyle, bu Kırım'a bir iyilik rakısıyla. Şu Kırım'dan bir iyilik bulmadıktan sonra yiğit Çora gibi oynağıyla.

4) Däwä.

Däwäniñ birinä bir çoq yük qoymuşlar ol däwä oğramış çamura, qıra wardıqta ayağı tutmamış wä o qadar kätäkilämişlär-ki wa aslı ayağı tutmamış, yıqılmış. Soñra däwädän bir kimsä suramış. Naslı däwä yoquş fäna ayağıñ tutmadı, äniş naslı dır? dämiş. Däwä ayta: şüyük mänim sırtında war äkän äkisi bir boqtur, dämiş.

4) Deve

Devenin birine çok yük koymuşlar, o deve çamura batmış, kıra vardıklarında ayağı tutmamış ve o kadar dövmüşler ki ayağı tutmamış yıkılmış. Sonra bir kişi deveden sormuş:

-Deve yokuş ne kadar kötü ayağın tutmadı, iniş nasıldır?

Deve:

-Şu yük benim sırtımda varken ikisi bir boktur, der.

5) Amal.

Bir waqıtı inän Istambulda bir amal war ämiş, bir gündän bir gün bir yähudünüñ bir dänäsi gälmiş, amal yük kötärämisin? dämiş! -Bäülä äfändim kätäräym dämiş. Kötürmiş yügünü başına. -Gördüñmü yükümü? dämiş, saña para wärmäm dämiş, saña dünya üç cäwap ögrätärim dämiş. O amal qayl olur. Almış yükü arqasına, kitmiş

5) Hamal

Vaktiyle İstanbul'da bir hamal varmış, günlerden bir gün yahudilerden bir tanesi gelmiş:

-Hamal, yük taşır mısın? der.

-Efendim böyle kaldırırım, der yükünü başına kaldırmış.

-Gördün mü yükümü? Sana para vermem, sana dünya için üç öğüt öğretirim der.

yähüdünüñ ardından. Kötärmiş äwinä yähüdünüñ äwiniñ qırq ayaq märdwäni war ämiş. On dänäsinä amal çıqmış. Toqta amal! dämiş yähüdü, bir cäwabım bu dır: nä aç toqtan äyi dir däsälär, ınanma! On ayaq dahı çıqtı amal. Yähüdü dädi-ki: yayan atlıdan äyi-dir däsälär ınanma! On ayaq dahı çıqtı amal. Toqta! dädi yähüdü, fuqarä zäñgindän äyi dir däsälär ınanma! Yähüdü da üç cäwabıdan täkmil ätti. Baqayıq amal nä ayttı. Arqasındäki yükü boşadı yibärdi aşaya yähüdü tuttu saqalı başladı bağırmaya. Amal dädi-ki: nä bağırasın? war! baq-ki, ägär şu bänim aşaya cibärdigi yükümüñ içindä bir dänä saq qaldı däsälär sändä ınanma! Ä amal nä üçün bu işi ättiñ maña? -Nä üçün ätmäym saña, bir gün bädawa dögündürdüñ baña, üç cäwab ayttıñ baña üçündä dädiñ ınanma. Ayttığı cäwablarıñ içindä baqtım äç doğru aytmadıñ bu zulumluğu mändä ättim saña.

O hamal ikna olur. Almış yükü sırtına, gitmiş yahudinin arkasından. Evine taşımış, yahudinin kırk merdıveni varmış. On tanesine hamal çıkmış:

-Dur hamal! Bir öğüdüm vardır, der yahudi: “Aç, toktan iyidir deseler inanma!”

On basamak daha çıkmış hamal. Yahudi:

-Yayan atlıdan iyidir deseler inanama!

On basamak daha çıkmış hamal.

Dur, der yahudi; “fukara zenginden iyidir derlerse inanama!”

Yahudi üç öğüdünü vermiş. Bakalım hamal ne söylemiş. Arkasındaki yükü boşaltmış, aşağıya göndermiş. Yahudi sakalını tutmuş, bağırmaya başlamış. Hamal der ki:

-Ne bağırıyorsun? Git bak, eğer benim şu aşağıya attığım yükün içinde sağlam kaldı derlerse inanma!

-E hamal, ne için bu işi yaptın bana?

-Ne için etmeyim sana,

bana bir gün bedava iş yaptırdın, üç öğüt verdin bana üçünde dedin inanma! Söylediğin cevapların içinde baktım da hiç doğru söylemedin, bu zulmü ettim ben de sana.

6) Çingänä.

Waqtı inän bir çingänä çoq para qazanmış, buqara tärisindän kürk kiimiş, boynuna altın sahat taqmış, başına buqara tärisiñdän qalpaq kiimiş, ayağında qaloşta çızma kiimiş. Bir fuqarä müsülman tatar ämiş, kitär özünüñ yolunan. O çingänä dämiş-ki: iştä bularıñ soñu yoqtur, dämiş. O fuqarä tatar o cäwabı äşitmiş, aylanıp dämiş-ki: män dün bir tüş kördüm, dämiş, ölgänimi gördüm dämiş, alla mäni cänätä yibärmiş, son mäni cänätä qoymadılar. Nä üçün qoymaysız? dädim. O waqıtta dädilär: cänättä yär yoqtur. Mına açayın qapuyu, dämiş: ınanmasañ, baq!

6) Çingene

Vaktiyle bir çingene çok para kazanmış, bukara derisinden kürk giymiş, boynuna altın saat takmış, başına bukara derisinden kalpak giymiş, ayağına qaloşta çizme giymiş. Bir fukara müslüman Tatar varmış, kendi yolundan gidermiş. O çingene der ki:

-İşte bunların sonu yoktur.

O fukara Tatar bu sözü işitmiş, dönüp der ki:

-Ben dün bir rüya gördüm, öldüğümü gördüm, Allah beni cennete göndermiş, sonra beni cennete koymadılar. Ne için koymuyorsunuz, dedim; o zaman: “Cennette yer yok, işte açayım kapıyı, inanmazsan

dämiş. Baqtım-ki: cänätiñ cämi yäri dolmuş. Amal kim dir däsañiz, bir käsäk arqasında buqara tärisindän kürk, ayağında qaloşı çızma başında buqara tärisindän qalpaq bir käsäk zäbälla annarda tatara yär qalmamış, annar zaft ätmişlär.

bak!" dediler. Baktım ki cennetin her yeri dolmuş. Hamal kimdir deseniz, bukara derisinden bir parça kürk sırtında, ayağımda kaloşı çizma, başında bukara derisinden kalpak giymiş zebelllâ, onlardan Tatara da yer kalmamış, onlar zapt etmişler.

7) Äskiciniñ Qarısı.

Waqtıñ ökümündä bir äskici bir qız almış, yigirmä bäş yıl ömür ätmiş, üç bäş äwlat olur, yigirmä bäş yıla qadar şu qarısı onu-man barabar yämäk yämämiş. Bir gün käyfi gälmiş o äskicinin, dämiş-ki qarısına: näçün männän bärabär yämäk yamässin? dädi. Qarısı dädi-ki: sän mänim qocamsın. Män säniñnän bärabär yämäk yämäm. -Nä üçün yämässin? dädi. -Onuñ üçün yämäm-ki, dädi, sän mäniñ qocamsıñ, alla razı görmäs sänimän barabar aş yäsäm, sändän soñra yäsämdä raziim, dädi. Qocası çoq tacibä saldı. Bir kün yatar, uyur-dı,

7) Eskicinin Karısı

Zamanın birinde bir eskici, bir kız almış; yirmi beş yıl yaşamışlar, üç-beş evlatları olur, yirmi beş yıl kadar bu karısı onunla yemek yememiş. Bir gün o eskicinin keyfi gelmiş karısına der ki:

-Niçin benimle beraber yemek yemiyorsun?

Karısı, ben seninle yemek yemem, der.

-Niçin yemezsin? der.

-Sen benim kocamsın, seninle beraber yesem Allah razı gelmez, senden sona yesem de razıyım.

Kocası çok denedi. Bir gün yatmış uyuyordu, karısı geldi,

gäldi qısayaqlısı tutmuş qocasını bir burmuş. Qocası uyanıq ädi ündämädi; baqayım şu qarı napacaq? dädi. Qarı dır qalqtı usulcaq sandığı aştı, şöylä bir ufaq şişä çıqardı içindä bir ilaç war ämiş, usulcaq awuçuna töktü, başına sildi, är bir saçı bir ağaç kibik oldu. Yawaştan qapuyu aştı, çıqtı, kitti. Qocası dädi-ki: ya mänim qarıma nä oldu? Warayım ardından baqayım! dädi. Ol waqıt ay yarıq ädi baqtı, kördü-ki qarısı mäzarlığa kitti, dün ölmüş bir bala çıqardı, balayı mäzarından aldı, yürägini aşadı balanıñ, gänä mäzarına qoydu. Özü ardına qayttı qocası, bu işlärin cämisini gördü. Başladı bäk qorqmaa, qaştı gäldi töşaginä girdi. Ardından qarısı da gäldi. Gänä qarısınıñ gäldigini duymamış oldu. Qarısı aştı sändığı yawaş bir ilaç çıqardı, gänä başına sildi, äwälki qarısı oldu. Saba turdu şu äskici bazara kitti, bir äki raqı işti. Ardından qıdırıp oğul gäldi. Babaş axşama nä aşarıq? dädi. War söylä oğlum anaña, siçir

kocasını bir dürtmüş. Kocası uyanıktı, ses çıkarmadı; bakayım bu kadın ne yapacak, dedi. Karısı usulca kalktı, sandığı açtı, şöyle ufak bir şişe çıkardı, içinde ilaç varmış, usulca avcuna döktü, başına sürdü, her bir saçı bir ağaç gibi oldu. Yavaştan kapıyı açtı, çıktı gitti. Kocası, “Ya benim karıma ne oldu? Gideyim ardından bakayım!” dedi. O zaman ay yarım idi, baktı gördi ki, karısı mezarlığa gitti; dün ölmüş bir çocuk çıkardı, çocuğu mezardan aldı, çocuğun kalbini yedi, gene mezarına koydu. Kocası kendi arkasına döndü, bu işlerin hepsini gördü. Çok korkmaya başladı, geldi yatağına girdi. Ardından karısı da geldi. Gene karısının geldiğini duymamış farz etti. Karısı sandığı yavaşça açtı, bir ilaç çıkardı, gen başına sürdü, evvelki karısı oldu. Bu eskici sabah kalktı, pazara gitti, bir iki rakı içti. Arkasından aramak için oğlu geldi:

-Babam akşama ne yiyelim? Dedi.

böräk bişirsiñ axşama. Askici axşam wardı äwinä yämägi qarısı kätirdi ortalığa, büyür xocam dädi. Xocası ayttı-ki: yigirmi bäş yıl mänim män barabar aşamadıñ, dädi, gäl bügün bärabär aşayq! dädi, qarısı dädi-ki: aşamam, dädi qocası dädi-ki: dünni ölgän balanıñ yüräğini aşadıñda bu siçir böräk ondan äyi dägilmi? dädi. Qarı dädi-ki: qoca sän onu da duyduñmu? dädi. Gäl mında qoca, dädi, tışarı çıqardı. Qocasına bir şamar urdu-ki, qocası uyandı, baqtı-ki nä äwlär war nä bala war nä qarı war. Yigirmä bäş yıl o wälaattä otturdu aslı gändi wälaatını bilän hiç kimsäyi bulmadı. Bilmiş olsam dädi, bän bu lafı aytıp balam çağamdan ayrılmazdım, dädi.

-Var anana söyle oğlum, akşama siçir börek pişirsin.

Eskici akşam evine geldi, karısı yemeği ortalığa getirdi; buyur kocacım, dedi.

Kocası dedi ki:

-Yirmi beş yıl benimle beraber yemedin, gel bugün beraber yiyelim.

Karısı, yemem, dedi.

Kocası :

- Dün ölmüş çocoğun kalbini yedin de bu siçir börek ondan iyi değil mi?

Karısı dedi ki:

-Sen bunu da öğrendin mi? Gel buraya koca, deyip dışarı çıkardı. Kocasına bir şamar vurdu ki, kocası uyandı, baktı ki; evler var, ne bala var, ne karı var. Yirmi beş yıl o vilayette yaşadı, asla kendi memleketini bilen kimseyi bulamadı. Bilseydim bu lafı söyleyip çoluğumdan çocuğumdan ayrılmazdım, dedi.

8) Ädigä.

Toqtamış qan Canbayğa ayttı: şu yigitniñ batırlığın bil! şu yigit mağa duşmanlıq ätäcäkmi? yoqsa dostluq yigitlik ätäcäkmi? Yoq, dii, män bilmäm, dii-Sän biläcäk kişini biläsin aytmağa, dii. O zamanda Canbay ayttı: Şulubaynıñ qızı war onuñ adı Tomalay Aruu, Qan äfändi Canbaynı oğa yolladı, Tomalay Aruuğa Canbay Qan qabärin ayttı, dii, O zamanda Tolamay Aruu qanğa käldi, dii. Qan äfändi mändän büyük bilici kişi bar, dädi. O kim dir? dädi, ki.

Altından miilik täştirgän,
kümüştän täçäy qaqtırğan,
samır ton yabılğan,
otus qannıñ möörü bar,
altı sunuñ boyunda,
yüs toqsan yaşağan,
azuuları boşağan,
o Sıpra cıraw bar, dii,
o onu bilir, dii

O zamanda qan ayta Yanbayğa:

Sän mäniñ Yanbaysın,
känägän yärniñ otusın.

8) Edige

Toktamış han Canbay'a söylüyor:

-Bu yiğitin kahramanlığını anla, o delikanlı bana düşmanlık mı edecek, yoksa dostlukluk, yiğitlik mi edecek?

Canbay, yok ben bilmem der.

-Sen bilecek insanı biliyorsun, söyle bana, der.

O zaman Canbay söyledi:

-Şulubay'ın kızı var, onun adı Tomalay Aruu, dedi.

Han efendi Canbay'ı ona gönderdi, Canbay, Tomalay Aruu'a, hanın haberini söyledi. O zaman Tonbalay Aruv hana geldi:

-Han efendi benden büyük falcı adam var, dedi.

-O kimdir, dedi.

Altından mülk deldirmiş,
Gümüşten ____ kaktırmış,
Samur kürk örtünmüş,
Otuz hanın mührü var,
Altı suyun boyunda
Yüz doksan yıl yaşamış
Diş etleri boşalan
O Sıpra Cırav var, diyor.

Kär biäniñ sütüsün,
käñäşimniñ sabısısın,
sän kätärsin Yanbay.
Yanbay bälin tartıp boğdı, dii,
atına Yanbay mindi, dii,
kälä yorta kätti, dii,
oña barıp yätti, dii,
qan qabärin ayttı, dii,
qan qabärin aytqan soñ,
cıraw uşup tura käldi, dii,
añ arbasın yäkti, dii,
üstünä güllär töktü, dii,
Altı suunuñn boyunda,
qona käçä yätti, dii.
Cıraw qanğa kälgän soñ,
Toqtamış aldına çıqtı, dii,
Qoltuğunan kiirdi, dii,
işki baştan yol bärdi, dii,
kärägäni mol bärdi, dii,
oñ yağında bärdi bir ayaq
sol yağında bärdi bir ayaq
cıraw onu aldı, dii,
bal ayağın işti, dii,
bal börakkä tüştü, dii,
börägi balğa pişti, dii,
çala borlu boldu, dii
Toqtamış qan ayttı: dii,
Qoqub ulu batırmı
cırawsän maa aytçı! dii
Cıraw qanğa ayttı:dii,

O onu bilir, diyor.
O zaman han söyler Yanbay'a;
Sen benim Yanbayımsın,
Güneşli yerin otusun
Koyu doru kısrağın sütüsün,
Danışmanımın reisisin,
Sen gidersin Yanbay.
Yanbay belini çekip sıktı, der,
Atına Yanbay bindi, der,
Dört nala at koşturup gitti, der,
Ona varıp yetişti, der,
Hanın haberini söyledi, der,
Han haberini söyledikten sonra,
Falcı ozan aceleyle geldi,
Av arabasını koştu, der,
Üstüne güller döktü, der,
Altı suyun bayunda
Kona göçe ulaştı, der,
Falcı ozan, hana geldikten sonra,
Toktamış önüne çıktı,
Koltuğuna girdi, der,
Baş köşeden yol verdi,
Geniş yer verdi, der,
Sağ yanından verdi bir kadeh,
Sol yanından verdi bir

Bäş yüs yaşağan qan kördüm
bäş yüs qazan aş kördüm,
alımı sändän az, ädi
bärimi sändän köp ädi.
Onu körgän qartınman,
Siilasañ män säniñ bir nortuñman,
ägar mağa silamasañ
bir öläcäk qaartıñman.
Mında ötkän qan yiinda
batırnı sağa aytamın
duşnanı sağa aytamın.
Qan ayttı:
sän ayt män balaban mäclis ätäym:
Dört qan äli ocaq qazdır!
saksän da ögüs soydur!
biñ qandıl yaq qanım!
biñni biñgä qat qanım!
biñ çatır sal qanım!
altından ayaq: kätir! dii,
altından skämbä aqkäl! dii
andañ soñ tolğaym! div
Toqtamış qart bilän skämbägä oturdular. Soñ qart ayttı: üç batır kälsin dädi. Üç batırğa qabär bärdilär.
Üç batır käldi, dii,
ayaq bilän qart bal bärdi, dii,
kadeh,
Falcı ozan onu aldı, der,
Bal içkisi kadehini içti, der,
Bal içkisi böbreğe indi, der,
Böbreği bal içkisiyle pişti,
Biraz sarhoş oldu, der,
Toktamıuş Han söyledi:
Kobuk oğlu yiğit mi?
Falcı ozan sen bana söylesene, der,
Falcı ozan, hana söyledi, der,
Beş yüz yaşamış han gördüm,
Beş yüz kazan aş gördüm
Alması senden az idi,
Vermesi senden çok idi,
Onu gören ihtiyarınım,
Ağırlarsan ben senin bıyığının ucuyum
Eğer sen beni ağırlamazsan,
Ölecek bir ihtiyarınım,
Burada geçen han toplantısında,
Yiğidi sana söylüyorum,
Han söyledi:
-Sen söyle ben büyük meclis kurayım.
Dört haneli ocak kazdır!
Seksen de öküz kestir!

üç batırğa ayttı, dii,
qaysıñız batır bolsañız,
balnı o işsin! div
O zamanda balnı Qobuq ul işti, dii, ayttı dii cıraw: Äfärim batır äkäsin Qanğa batırlıq ätsäñ nası ätarsin? Bu yigit ayttı: Qalä buzarım, qazna kätirirmin. Qanğa ägär duşmanlıq ätsälär qalay ätärmin:
Arzayıp atqa minärmin
Kädägäsin äki bölärmin
bölüngän qoyday ätärmin,
börktäy kiyip kötärmin
Qarçığanday çıdırman
qan sarayına tigärmän
qannı izläp män bulsam,
mäni izläp o käsä
bärän yarän ätärmin.
Män sözümü ätärmin,
ägär dägäni ätmäsäm
atamnıñ aram ulu bolarmın.
Qayttıñız ändi dädi Cıraw üç yigitkä:
Arğı ul da, bärgi ul
batır äkän Qobuq ul
qolları uzun körünä
märgän äkän Qobuq ul,
ärni yuqa körŭnä,

Bin kandil yak hanım!
Bini bine kat hanım!
Bin çadır kur hanım!
Atından kadeh getir hanım!
Altından iskemle getir, hanım!
Ondan sonra ezgili fal bakayım, der,
Toktamış ile ihtiyar iskemleye oturdular. Sonra ihtiyar adam, üç yiğit gelsin, dedi;
Üç yiğide haber verdiler.
Üç yiğit geldi, der,
Kadeh ile yaşlı adam bal içkisi verdi,
Üç yiğide söyledi, der,
Hanginiz yiğitseniz,
Bal içkisini o içsin, der,
O zaman da bal içkisini Kabuk oğul içti, söyledi der falcı ozan:
-Aferin, yiğitmişsin, Hana yiğitliğini nasıl gösterirsin?
Bu delikanlı:
-Kale bozarım, hazine getiririm. Han'a eğer düşmanlık ederlerse şöyle yaparım:
Arzuyla ata binerim,
Gövdesini ikiye bölerim,
Bölünmüş koyun gibi

sözgä çäçän äkän Qobuq ul,
parmağı cäzdäy mayşqan
çäbär äkän Qobuq ul,
çaçı ayday balqığan
asıl äkän Qobuq ul,
Bäti nurday tögülgän
bu törä bolur Qobuq ul,
änsiz qozu sansız qoy
köp askäri toysun däp
soyup kätär Qobuq ul,
änsiz köp bu yılqığa
quruqlap aydar Qobuq ul,
aylanmağan köp yurtqa
bälgi tigär Qobuq ul,
azğana gündän soñunda
bu törä bolur Qobuq ul,
Ändi män kişi tanımam
ägär kişi tanısam
Bu Qutluğaya biiniñ ulu
Ädigä bu Qobuq ul.
Qartlığınıñ soñunda
maña körägäci bolur Qobuq ul
Bildilär Qutluğaya biiniñ ulu Ädigä bii
äkänin. Qart ayttı Qanğa:
Köp aqça sän bärsäñ, dii
män onu öltürürmän, dii
zäär bärip öltürürmän, dii
Qan oğa cäwap ayttı: dii

yaparım,
Börk gibi giyip giderim,
Atmaca gibi çıkarım,
Han sarayına dikerim,
Hanı takip eden ben olursam,
Beni takip edip o gelirse,
Yarlayıp berelerim,
Ben sözümü yaparım.
Eğer dediğimi etmesem
Babamın hayırsız oğlu olurum,
Dönün artık dedi Cırav üç yiğide:
Öbür oğul da bu oğul,
Yiğitmiş Kobuk oğul,
Kolları uzun görünüyor,
Keskin nişancı imiş Kobuk oğul,
Dudağı ince görünüyor,
Söze usta imiş Kobuk oğul,
Parmağı bakır gibi eğrilmiş :
Hünerli imiş Kobuk oğul!
Saçı ay gibi parlamış
Asil imiş Kobuk oğul,
Yüzü nur gibi ışık saçmış,
Hükümran olur Kobuk oğul,
Damgasız kuzu sayısız koyun
Kalabalık askeri doysun diye

oñ biñ kümüş bärirmän
sän onu öltür! div
Qart: Ädigäni çağırt, dii,
Qanıñ batırı sänsin, dii,
Qan sağa bal bärä,
içsäñ qannıñ balın! dii
Balı däp cıraw zäär bärdi,
zäär äkänin Yanbay bildi,
Ädigä äş bilmädi,
Yanbay aña ayttı: dii,
içmä zäär äkän dädi, dii,
Ädigä zäär äkänin bilmädi
Yanbay kirip käldi, dii,
Yanbay kirip ayttı: dii,
balnı sağa kim bärdi?
Qan äfändi qolundan
cıraw batır ayağı bärdi, dii,
Batır sänsin, dii
Yanbay moynun soqtu, dii,
Ädigäniñ qolundağı balı tögüldü.
Ana murnum qanadı däp
qaçıp çıqtı Ädigä,
Yanbay ayttı: Ädigägä
atıña minip qaç dädi.
Yanbayğa qan äfändi ayttı: dii
Mänim duşmanım Yanbay
soğup qaçırdıñ üyümdän,
Yanbay cäwap ayttı: dii,
duşman äkäşin bilmädim.

Kesip gider Kobuk oğul,
Damgasız hesapsız bu at sürüsünü,
Sırıkla dürterek sürer Kobuk oğul,
Dolaşılmayan geniş yurda
Nişan diker Kobuk oğul,
Kısa günün sonunda
Hükümran olur Kobuk oğul,
Artık ben adam tanımam
Eğer adam tanırsam,
Bu Kutlukaya Bey'in oğlu,
Edige bu Kobuk oğul,
Yaşlılığının sonunda
Bana saki olur Kobuk oğul
Kutlukaya Bey'in oğlunun Edige Bey olduğunu anladılar. İhtiyar adam, hana söyledi;
Çok para sen verirsen, der,
Ben onu öldürürüm, der,
Zehir verip öldürürüm, der,
Han ona cevap verdi; der,
On bin gümüş veririm,
Sen onu öldür, der,
İhtiyar, "Edigey'i çağırt." der
Hanın yiğidi sensin, der,
Sana bal içkisi veriyor,
İçsene hanın bal içkisini, der,
Bal diye falcı ozan, zehir verdi,

Aysa Yanbay qaytar onu, dii,
ägär Yanbay qaytarsañ
saa qızımnı bäririm,
Yanbay artınan kätti, dii,
yätip Yanbay ayttı: dii
Qaytsana Ädigä qaytsana!
qaytıp qanğa öpkä sözüñ aytsana!
ayağı täräk moyn äräk
at bärä sä minsänä!
ätägindän yäñi uzun
sağa ton bärä, kiisänä!
altın ayaq bilän bal bärä,
onu alıp içsänä!
onuñ bosağası altın,
ägilip körŭş ätsänä!
otus äki qan ädi
Ädil bilän Yayıqta,
Toqtamış qanday yoq ädi,
zawqnu anda sürsänä!
Qaytmam da Yanbay qaytmamda,
qaytıp oğa öpkä sözü aytmamda,
ayadı täräk moyn äräk
at bärsädä minmäm da,
awm qutsuz bolğan soñ
atını minmäm dädi, div
Ätägindän yäñi uzun
ton bärsädä kiimämdä,

Zehir olduğunu Yanbay anladı,
Edige hiç anlamadı,
Yanbay ona söyledi, der,
İçme zehirmiş, dedi, der,
Edige zehir olduğunu anlamadı,
Yanbay girip geldi, der,
Yanbay girip söyledi:
Bal içkisini sana kim verdi?
Han efendinin elinden
Falcı ozan yiğide kadehi verdi, der,
Yiğit sensiz, der.
Yanbay boynunu vurdu, der,
Edige'nin elindeki bal içkisi döküldü.
İşte burnum kanadı diye
Kaçıp çıktı Edige,
Yanbay söyledi; Edige'ye
Atına binip kaç dedi,
Yanbay'a han efendi söyledi;
Benim düşmanımı Yanbay
Vurup kaçırdın evimden.
Yanbay cevap verdi,
Düşman olduğunu anlamadım.
Öyleyse Yanbay onu geri getir, der,
Eğer Yanbay geri getirirsen,

yälkimä toğay müüs bitkän,
ärnäwü yuqa altın ayaq:
altın ayaq bärsädä içmäm dä,
ärnim yälkä bolğandır,
bosağası altın bosa da
ägilip körüş ätmämdä,
balım onda täşkämäm,
Qayt ändi! Yanbay qayt ändi!
bu qanıña ökpä sözüm ayt ändi!
Kämalnıñ ulu Kök Yanbay,
Käri sözünä it Yanbay,
Sän qaranıñ ulu sän,
mal bärgänigä qulu sän,
tartıp tiliñ käsärmän,
män sağa taş qızdırıp basarmän,
Män bu kätiştän kätärmän
Şax Tämir qanğa yätärmän
Şax Tämir mağa tän bärsä
alla mağa yol bärsä
män Toqtamıştay qanımnı
ayağına bir musaxar ätärmän
onu aytıp kätti, div
Toqtamış Nuradın körüp ayttı. Sän mäniñ kölämisin

Sana kızımı veririm, der,
Yanbay arkasından gitti, der,
Yetişip Yanbay söyledi, der,
Dönsene Edige dönsene!
Dönüp hana öfkeli sözünü söylesene!
Ayağı ince boynu uzun
At veriyor sana binsene!
Eteğinden yeni uzun
Sana kıyafet veriyor giysene!
Altın kadeh ile bal içkisi veriyor
Alıp onu içsene!
Onun eşiği altın
Eğilip görüşsene!
Otuz iki han idi,
İdil ile Yayık'ta,
Toktamış Han gibi yok idi,
Zevki sefayı orada sürsene!
Dönmem de yan bay dönmem de,
Dönüp ona öfkeli sözümü söylemem de
Ayağı ince boynu uzun
At verse de binmem de,
Avım uğursuz olduktan sonra
Atını binmem dedi, der.
Eteğinden yeni uzun

mäni öltüramassın. Şindi Çıñgız qanman. Nuradın ayttı:

Män säniñ köläñ tügülmän,
sändä Çıñgız tügülsän,
Tögürçügü tuna altın
Tunu Bäk qannı kördüm,
o da Çıñgızman där ädi,
o da Çıñgız tügül ädi,
qamçısı qaim altın
Qanı Bäk tä qan boldu,
o da Çıñgızman där ädi,
o da Çınğız tügül ädi,
Töbüñgüzü tärt altın
Täni Bäk dä qan boldu,
o da Çıñgızman ädi,
o da Çıñgız tügül ädi.
Üzäñgi bawu üzüm altın
Özü Bäk dä qan boldu,
Ana Çıñgız o boldu.
Sän dä mäni köläm dämäşi!
mändä düşämbiniñ tünündä
ärtäsi cuma günündä
män dünyağa gäldim,
dii közüm açıp körmädän,
qadır tünü kördüm,
dii awzum açıp aytmadan
da Ilahi illalla dädim, dii,
Män atıma mingän män,
män küllü alla dägän män,

Kürk verse de giymem de
Ensemde halka şeklinde boynuz bitmiş,
Kenarı ince, altın kadeh
Altın kadeh de verse de içmem de,
Dudağım ensemde olurtur,
Eşiği altın olsa da,
Eğilip görüşme yapmam da,
Bal içkimi orada içmem,
Dön artık! Yanbay dön artık!
Bu hanına öfkeli sözümü söyle şimdi!
Kemâl'in oğlu Kök Yanbay,
Sen halktan birinin oğlusun
Mal verenin kulusun,
Çekip dilini keserim,
Ben sana taş kızdırıp basarım,
Ben bu gidişle giderim,
Şah Temir Han'a yetişirim,
Şah Temir bana yüz verirse,
Allah bana yol verirse,
Ben Toktamış gibi Hanımı,
Maskara ederim,
Onu söyleyip gitti, der.
Toktamış, Nuradın'ı görünce söyledi:
-Sen benim kölemsin, beni öldüremezsin. Şimdi ben Cengiz Han'ım.

özüm älam oxumay
arabii'sa bilgän män.
Üç yüs altmış päyğambär
otuz äki biñ saabı
män oqumay bilgämän,
yärmän köknüñ arası
üç biñ yıllıq yoldur däp
män aqılman bilgämän,
män köläñ däp aytmaşı
män dä atalıq aytayım.
Çaşlı tüklü Qoc' Amät
ondan tuğan Är Amät,
ondan kälgän Kär Amät,
ondan tuğan Tämir Qaya
Tämirdän tuğan Qutlu Qaya
Kutlu Qayadan tuğan Ädigä
Ädigädän tuğan Nuradın,
Alla cumarttır ana bärdi mıradın.
O zamanda Toqtamış qan:
Kığışlar da qazğışlar
Qıya bäri bäş qanlar
Sizni köldän qulağan
mäni yurttan ayırğan
Ädigäniñ ulu Nuradın
alla cumarttır äş bärmäsin mıradın!
Sazağı bäldän tüşmäsin
Sağaysında qazaq çığıp

Nuradın söyledi:
Ben senin kölen değilim,
Sen de Cengiz değilsin
Tekerleği tamamen altın,
Tunu Bek Han'ı gördüm,
O da Cengiz'im derdi,
O da Cengiz değil di,
Kamçısının sapı som altın,
Kanı Bek de Han oldu
O da Cengiz'ım der idi,
O da Cengiz değil idi,
Tebingisi* som altın,
Teni Bek de han oldu,
O da Cengiz'İm derdi,
O da Cengiz değil idi.
Üzengi bağı altın parçası
Özü bek de han oldu,
İşte Cengiz o oldu,
Sen de bana kölem demesene!
Ben de perşembe gecesinde,
Ertesi Cuma gününde,
Ben dünyaya geldim, der.
Gözümü açıp görmeden,
Kadir gecesi gördüm, der
Ağzımı açıp konuşmadan
La ilâhe illallah dedim, der,
Ben atıma binmişim,
Ben de kulhüvallah derim
Kendim Elham okumadan

kätsin!
Alladan män istär män
bir mıratqa yätmäsin!
O zaman Nuradın ayttı: dii,
Onda onda qazğıştay
onda onda qıçırttım,
Yädi tawnu yañğırttım,
Toqtamış qannıñ başın
onda kästim, dädi dii
Qancığama taqtım, dii
qancığamdan qalır däp
qara mäşin qaplattım,
mında biläkçämgä aldım, dii
babamnıñ duşmanıñ başı
kätirip aldına saldım, dii
O zamanda Ädigä
Äfirim ulum dädi div
Toqtamış qannıñ bikäsi ayttı Toqtamış qannıñ qızına: qursağıña bir şii bayla! Sändän Nuradın surasa bu qursağıñda naslı şii? dägändä, sän ayt: babañ bu qorluqnu ätti maña dä! Bür-kün Nuradın Toqtamış qannıñ qızın kördü, qaradı-ki: qursağı balaban. Ä qız saa nä boldu? dädi. -Babañ maa bu qorluq ätti. Soñ Nuradın ayttı babasına: sän Toqtmış qannı öltür dädiñ bikäsi mäniñ dädiñ,

Arapça'yı bilmişim.
Üç yüz almış peygamber
Otuz iki bin sahabeyi
Ben okumadan bilmişim,
Yer ile göğün arası
Üç bin yıllık yoldur diye
Ben aklımla bilmişim,
Bana kölen demesene,
Ben de neslimi söyleyeyim,
Saçlı Tüylü Koca Ahmet
Ondan doğmuş Er Ahmet
Ondan gelmiş Ker Ahmet,
Ondan doğmuş Temir Kaya,
Temir'den doğmuş Kutlu Kaya
Kutlu Kaya'dan doğmuş Edige
Edige'den doğmuş Nuradın,
Allah cömerttir, ona verdi muradını
O zaman da Toktamış Han:
Kıgışlar da Kazgışlar
Eğri büğrü beş han
Sizi gölden kovalayan
Beni yurttan ayıran
Edige'nin oğlu Nuradın
Allah cömerttir hiç vermesin muradın,
Sadağın belden düşmesin
Uyansın da asi çıkıp gitsin!
Allah'tan ben isterim

qızıñ saa bärdim dädiñ, sän bu qorluqnu nägä ättiñ? Sän munu mağa qırar ättiñ, bu qırar iiman qaytmas; sän nägä ättiñ? Ya män säni öltüräym, ya sän mäni öltür. Ya körünmä mänim közümä! Qazaq çığıp kät! İllä män sizdän qaytman, ya öltür ya öltürämän. Soñ Yanbay ayttı:

Arğamaqnı azdırma Nuradın
atnı qayda minärsin?
Aqqañ suğa qan quyma!
sunu qaydan içärsin?
qawdannı yärgä at bärmä!
otaw qaydan otlarsın?
Qartayğanda qartataññı
qulama qaydan barıp oñarsın? Nuradın ayttı:

Kämal ulu kök Yanbay,
Käri sözlü it Yanbay,
Arğımağım azdırsam
qalqımdan saylap tulpar minirmän,
aqqan suğa qan quysam
şärbät saylap içärmän,
qartayğanda qart atamnı qulasam
män Kääbä barıp o zaman
Bir muradına ermesin!

O zaman Nuradın söyledi, der:

Orada burada kazgıç gibi
Orada burada bağırttım,
Yedi dağda yankılattım,
Toktamış Han'ın başını
Orada kestim, dedi, der,
Terkime taktım, der,
Terkimi bulaştırır diye,
Kara meşin kaplattım,
Burada bileklerime aldım,
Babamın düşmanının başını
Getirip önüne bıraktım, der.
O zaman da Edige,
Aferin oğlum dedi, der.

Toktamış Han'ınını eşi, Toktamış Han'ın kızına,

-Karnına bir şey bağla! Nuradın senden sorarsa bu karnındaki ne diye sen; "bana bu kötülüğü baban yaptı, de."

Bir gün Nuradın Toktamış Han'ın kızını gördü, baktı ki, karnı büyümüş:

-Hey kız sana ne oldu? Dedi.

-Baban bana bu kötülüğü yaptı, dedi.

Sonra Nuradın babasına söyledi:

üş kära tawba ätayim,
anda barıp oñarman.
Nuradın ayttı: ya babam
öltür ya säni öltürürmän. O zamanda babası ayttı:
Boz ağaştan büyükmän,
bulutqa yätmäy iş tınmam,
külsäm bir çuwaqman
kürlänsäm tañ uyuquñnu buzarman.
Ädigä uluna du'a ätti,
ulu artına yığıldı
awzu murnu qıyşayğan
o zaman Yanbay ayttı:
birdän bir balañdır,
bät du'a ätmä Ädigä
oñar du'a ät uluña!
Ädigä oñar du'a ätti.
Nuradın käldi babasınıñ qatına, Nuradın ayttı babasına;
Käsäçik çıqqan bulutman,
cawmay cawmay darqaman,
anamdan ayrça qara tuğanman, sabınman
yuusañ ağarman,
buluttan qıyış çıqqanman,
aldıña alsañ tüz bolman,
atadan yañgız biräw bolğaman,
qoş qoşlap bii ötküssäñ

-Sen Toktamış Han'ı öldür dedin, hanımı benim dedin, kızını da sana verdim dedin, sen bu kötülüğü niye yaptın? Sen bunu bana kasıtlı yaptın, bu kasıt imana sığmaz; sen niçin yaptın? Ya ben seni öldüreyim, ya sen beni öldür. Ya benim gözüme görünme! Asi olup git! İlle ben sizden dönmem diyorsan ya öldür beni, ya öldüreyim seni.

Sonra Yanbay söyledi:

İyi cins atını azdırma Nuradın,
Atı nerede binersin?
Akan suya kan koyma!
Suyu nereden içersin?
Otlağa at verme!
Out nereden otlarsın?
İhtiyarladığında yaşlı babanı,
Kovalama, nereye gidip işlerini yoluna koyarsın?

Nuradın söyledi:

Kemâl'in mavi gözlü oğlu Yanbay
Sözünde durmayan Yanbay
İyi cins atımı azdırmazsam
Halkımdan seçip en hızlı koşan ata binerim,

mığayman.
Ya Qazaq çıq! kät, yä
öltürürmän.
O zaman Ädigä ayttı:
Är Nuradın tuwa däp
äb'anaylar kätirttim,
sağa bäşik käräk däp
altından bäşik soqturdum,
sağa töşäk käräk däp
qamqar şığa yaydırdım,
qamqar qattı bolur däp
saylatıp suñqar yaydırdım,
Cigit çağına kälgändä
Saylatıp tulpar miñgizdim,
Qan ciina barğanda
qan süygändäy bolsun däp
sağa tämir tonlar kigizdim,
cigit adıñ çıqsın däp
artıñdan qırq cigit ärtirdim,
Kätibi qara bosun däp
qaralar ciip bölättim,
sözgä çäçän bosun däp
artından Kämal ulu
Kök Yanbaynı yärtirdim,
Quuday közüm qızartıp
unday çaçım ağartıp
qartlığımda män sağa
qulatqanday nä ättim?
O zamanda Nuradın ayttı:
ätmädiñ dämäm, ättiñ sän,
qırar iiman ädi, nä qayttıñ

Akan suya kan koyarsam
Şerbet seçip içerim,
İhtiyarlayınca yaşlı babamı
kovalarım
Ben Kâbe'ye gidip o zaman
Üç kere tövbe edeyim,
Oraya gidip işlerimi yoluna
koyarım,
Nuradın söyledi:
-Ya babamı öldür ya beni
öldür ya da ben seni öldürürüm,
dedi.
O zaman da babası söyledi:
Boz ağaçtan büyüğüm,
Buluta ulaşmadan hiç
sakinleşmem,
Gülersem bir sıcak havayı
Gürlesem tan uykunu
bozarım,
Edige oğluna beddua etti.
Oğlu sırt üstü yıkıldı,
Ağzı burnu çarpıldı.
O zaman Yanbay söyledi:
Yegâne oğlundur,
Beddua etme Edige,
Hayırlı dua et oğluna!
Edige hayırlı dua etti.
Nuradın, babasının yanına
geldi,
Nuradın babasına söyledi:
Bir parça çıkmış bulutum,

435 sän?
Ya öltür ya säni öltürümän.
Soñ Ädigä ayttı uluna:
Atım tayday cumartsın
440 arslanday aduusın
Amzaday pälwañsın
Alınıñ alı ulusun.
arslan äkäsin mırza ulum!
445 İnttän Yämändän kişi ciisam
ortağa ağaç tiksäm
män toğuz körük bassam
450 säni täräcägä çäksäm
işiñdä baqır yoq äkän,
saqı altın äkäsin mırza ulum!
455 Män qaşaym sän qula
är gündä duşmanıñ
mändäy qaşsıñ mırza ulum!
460 Qazaq çığıp kätti.

Yağmadan yağmadan dağılmam,
Anamdan ayrıca kara doğmuşum,
Sabunla yıkasan da ağarmam,
Buluttan eğri çıkmışım
Önüne alsan da düz olmam,
Babadan yalnız birisi olurum.
İki tarafımdan çuvaldız geçirsen de darılmam,
Ya asi ol, git, ya da öldürürüm.
O zaman Edige söyledi:
Er Nuradın doğuyor diye
Ebe anneler getirttim,
Sana beşik gerek diye,
Altından beşik çaktırdım,
Sana döşek gerek diye,
İpek şilte serdirdim,
İpek şilte sert olur diye,
Seçtirip sünger yaydırdım,
Yiğit çağına gelince
Seçtirip en hızlı ata bindirdim,
Hanın toplantısına varınca
Hanın sevdiği gibi olsun diye
Sana demir zırhlar giydirdim,

Yiğit adın çıksın diye
Ardından kırk yiğit gönderdim,
Kadifesi kara olsun diye,
Karalar toplayıp kundakladım,
Sözü usta olsun diye
Ardından Kemâl'in oğlu
Kök Yanbay'ı gönderdim
Kuğu gibi gözümü kızartıp
Un gibi saçımı ağartıp
Yaşlılığımda ben sana
Kovalatacak kadar ne yaptım?
O zaman da Nuradın söyledi:
Yapmadın demem, yaptın sen,
Karar iman idi, niye döndün sen?
Ya öldür beni ya seni öldürürüm,
Sonra Edige söyledi oğluna:
Atımtay gibi cömertsin
Aslan gibi adalelisin
Hamza gibi pehlıvansın
Ali'nin âli oğlusun,
Aslan imişsin mirza oğlum!
Hint'ten Yemen'den insan toplasam,
Ortaya ağaç diksem

Ben dokuz körük bassam
Seni terazide tartsam
İçinde bakır yok imiş
Sâfi altın imişsin mirza oğlum
Ben kaçayım sen kovala
Her zaman düşmanın
Benim gibi kaçsın Mirza oğlum!
Asi çıkıp gitti.

9) Ülgär.

Malpañ malpañ qul basmayq!
malpañ malpañ basayıq!
Bir atanıñ balasınday
Bir tuğanday bolayıq!
ämäntibis sarı bal,
Bal işkän kün köp bolsun!
bal murnu yoq bosun!
är ärdän näsi'kän
yigit yigittän näsi'kän
Çii yibäktäy tüyülüp
söznü bilmäy aytmayıq!
Yär yağalay yürmäyik!
Köp askär körsäktä
Bölmäy saqın qaytmayıq!
Yar yağalay yürmäyik!
Yar umrasa ölärmiz.
Yaman tuğan däp aytmayıq!

9) Örnek

……. …… el basmayalım!
…… …… basalım!
Bir babanın çocuğu gibi
Bir kardeş gibi olalım!
……. sarı bal,
Bal içtiğin günün çok olsun!
Bal öncesi yok olsun!
Erkek erkeğin nesi imiş,
Yiğit yiğidin nesi imiş,
Ham ipek gibi düğümlenip
Sözü bilmedem söylemeyelim!
Yerde yalınayak dolaşmayalım
Çok asker görsek de
Asla bölmeden dönmeyelim,
Yerde yalınayak dolaşmayalım

Yaqşığa yat dämäyik!
yaqşınıñ başına müsäybät käsä
qoltuğuna köra bärsä dämäyik!

Yer parçalanırsa ölürüz
Kötü kardeş diye söylemeyelim!
İyiye yabancı demeyelim!
İyinin başına müsibet gelirse
Koltuğuna göre verilmiş demeyelim!

10) Ülgär.

Bir dägäştä nä yaman?
bir pıtırsız yiiğan mal yaman.
Äki dägäşta nä yaman?
äki idini sala qalsañ o yaman.
Üş dägäştä nä yaman?
bir quşnuñ qanatı sınsa,
uşalmasa o yaman.
Dört dägäştä nä yaman?
törkünü uzaq qız yaman.
Bäş dägäştä nä yaman?
anası ölüp bäşiktä
yılay qalğan ul yaman.
Altı dägäştä nä yaman?
bu dünyädä yañğız bolsañ
altı kişi yaqañdän alıp
sürükläy yürsä o yaman.
yädi dägäştä nä yaman?
yädi tayan soñ o yaman.

10) Örnek

Bir deyişte ne kötü?
Hiç fütursuz toplanan mal kötü
İki deyişte ne kötü?
İki köpeğini bırakıversen o kötü.
Üç deyişte ne kötü?
Bir kuşun kanadı kırılsa,
Uçamazsa o kötü.
Dört deyişte ne kötü?
Törkünü uzak kız kötü.
Beş deyişte ne kötü?
Anası ölüp beşikte
Ağlayıp kalan oğul kötü.
Altı deyişte ne kötü?
Bu dünyada yalnız olsan
Altı kişi yakandan alıp
Sürükleyip yürüse o kötü.
Yedi deyişte ne kötü?
Yerde ayağın kaydıktan

Säkiz dägäştä nä yaman?
Yätkäncä qızıñ ölsä o yaman.
Toquz dägäştä nä yaman?
Qırımdan äskär alsa o yaman.
On dägäştä nä yaman
on parmağı oyulğan
qaşı közü qıyılğan
alğanım Aruu män ölüp
artımdan yılay qalsa o yaman.

Sekiz deyişte ne kötü?
Yetişkin kızın ölse o kötü.
Dokuz deyişte ne kötü?
Kırım'dan asker alsa o kötü.
On deyişte ne yaman?
On parmağı oyulan
Kaşı gözü kıyılan
Aldığım Aru, ben ölüp
Ardımdan ağlayıp kalırsa o yaman.

11) Fatixa.

Äl fatixa! mähämmät
älamdan üükän sürä yoq
allanı bizdäy süyär qulu yoqw
Anamız bosa yaman söz aytmañız!
babañ bosa qıyış közgä baqmañız!
aqır zaman saqın bolmaz dämäñiz!
aqır zaman bolğanda
Özü Alla qadı bolğanda
cäwapqa qadır bolurman dämäñiz!

11) Fatiha

El fatiha! Muhammed
Elhamdan büyük sure yok
Allahı bizim gibi seven kulu yok
Anamız bo yaman söz söylemez!
Baban bo eğri göze bakmaz!
Ahir zaman asla olmaz demeyin!
Ahir zaman olunca
Kendisi Allah'ın kadısı olunca
Cevaba kâdir olurum demeyin!

12) Çora Batır

Näärik qan qatında xizmät ätär ädi, künlärdän bir kün bir kärwan käldi. Qan äfädigä mısapır boldu. Qan äfändi kärwanğa ayttı: mağa qon! dädi. O kärwan ayttı: sän bir qansın, dädi, äki sa'at oturusun soñ qaytarsın, soñ yuqum kälmäz, män İnttän Yämändän baraman, dädi. Mağa yuqu kälmäz, soñ sän qaytqandan son mänim qatım laf ätäcäk bir kişiñ barmı? dädi. -Män saña bir kişi bäräym, dädi. Qan qayttı laf ätip, Näärikkä ayttı: sän bar kärwanman laf at! dädi. Näärik qart käldi, kärwanman laf ätti bir käçä mısapır bolacaq kärwan. Näärik qartqa afärim Näärik qart däp üç kün mısapır boldu. Soñ kärwan ayttı. Bu Nääriktay män çäçän yigit körmädim. Män buğa bäräcäk baqşışım bar dädi. Inttän qaytqan soñ män oğa baqşış kätirimän, dädi. Kärwan kätti. Kärwan Intkä bardı äp malın sattı. Näärikki layıq baqşış

12) Çora Batır

Narik, hanın emrinde çalışıyordu, günlerden bir gün bir kervan geldi. Han efendiye misafir oldu. Han efendi kervancıya, bende konakla, dedi. O kervancı,

-Sen bir hansın, iki saat otursun sonra dönersin, sonra uykun gelmez. Ben Hint'ten, Yemen'den geliyorum, dedi. Benim uykum gelmez, sen döndükten sonra benim huzurunda laf edecek bir kişin var mı?

Han:

-Ben sana laf edecek birini vereyim dedi Han konuştuktan sonra döndü Narik'e; "Sen var kervancı ile söyleş." dedi.

İhtiyar Narik geldi, kervancıyla sohbet etti, kervancı bir gece misafir olacaktı. Narik'e "Aferin Narik" diye üç gün misafir oldu. Sonra kervancı:

-Ben bu Narik gibi hatip, muhabbet ehli bir yiğit görmedim. Benim ona vereceğim hediye var. Hint'ten dönünce ona hediye getiririm, dedi.

aldı, Näärikkä layıq at aldı, oğa layıq urba aldı, oğa layıq sawt sıla aldı. Kärwan qanğa käldi. Käna musapır boldu. Qanğa ayttı: sän on äkilarin yii, mänim Näärikkä bäräcäk baqşışım bar dädi. Qan cämäsin kätirdi, Näärikta käldi. Näärikkä ayttı kärwan: bu at saa layıq, sän atqa layıqsın, bu urba saa layıq, sän urbağa layıqsın, bu baqşışlarıñ cämäsin kärwan bärdi. Kärwan ayttı: Inttän Yämändän qatladım män bu Nääriktay yigitni körmädim, är bir şiidä, är bir maräfatä täkmildir qan äfändi. O zamanda qan uyandı män dä bir baqşış bäräym, dädi. Näärikkä mäniñ qanlığım äştilgän yärdän qız qıdır qanqısın bägänsäñ alırman dädi. O zamanda Näärik ömürüñ köp bolsun dädi, bardı qannıñ qolun öpmädi. O zamanda qatında bolğan on äkilär aqılsız qolun öpmädi, dädi. Qannıñ da içinä awr boldu. Onu da kärwan tüydi. Kärwan dädi: Qan äfändi bu Näärikni säniñ qatıñda bolğanlar aqılsız dädi. Sän

Kervan gitti. Kervan Hint'e vardı. Bütün malını sattı. Narik'e lâyıkhediye aldı, Narik'e lâyıkat aldı. Ona lâyıkelbise, silah aldı. Kervancı, hana geldi. Gene misafir oldu. Han'a:

-Sen on ikileri yığ, benim Narik'e vereceğim hediyelerim var, dedi.

Han hepsini getirdi, Narik de geldi. Narik'e kervancı:

-Bu at sana layık, sen ata layıkysın; bu giysi sana layık, sen giysiye layıksın diyerek bu hediyelerin hepsini verdi.

Kervancı:

-Hint'te Yemen'de dolaştım, bu Narik gibi yiğidini görmedim, her şeyi, her bir yeteneği tamdır, han efendi, dedi.

O zaman han uyandı, ben de Narik'e bir hediye vereyim, dedi. Benim hanlığımın işitildiği yerlerden kız ara, hangisini beğenirsen alacağım, dedi. O zaman da Narik, "ömrünüz uzun olsun" dedi; hanın elini öpmeden gitti. O zaman hanın yanında olan on ikiler, akılsız elini öpmedi, dedi. Bu hanın ağrına gitti. Kervancı bunu fark etti.

qanqısı tapsañ bägänsäñ alaman dädiñ, bu Näärik bägäncäkmi bägänmäcäkmi? Yoq özünüñ aqılınça qız tabacaqmı tapmacaqmı? Tapqan soñ sän qoluna bär! Andan Näärik kätti qız qıdıra. Ädilni qıdırdı, tapmadı, Yayıqqa käldi, bir qıznıñ boyun körmäy, Näärik onuñ qaşında körmäy, bätindä körmäy, biräwünüñ üyünä tüşüp mısafır bola. Qaray-ki üynüñ bir täcärbäsi qalay. Onu qaray qaray Ädildän Yayıqqa käldi. Bir kül töbäyä mindi. Bir qarı täzäkni naslı otqa qalağan külnü şay tökkän? Soñ Näärik o täzäkniñ külünä baqtı, ondan bir täcirip aldı bu külnü tökkän qızınıñ bir parästa war. Bu otnu äzgän yoq, bu ayaqlarnı qızdırğan yoq, bunda aya täkmil äkän. Şunuñ qızı bolsa alaym! dädi. Onda mısafır boldu Näärik. Näärik onuñ qızın kördü. İçindän aqılman ayttı: yurtta bolsa äki, äki bolmaz bir äkän. Näärik artına qayttı, dii, qan äfändigä käldi. Ändi xizmät säniñ dir, dädi,

Kervancı dedi:

-Han efendi, bu Narik'e senin yanındakiler, akılsız dedi. Sen hangi kızı beğenirsen alacağım, dedin. Bu Narik beğenecek mi? Beğenmeyecek mi? Yok kendine uygun kız bulacak mı, bulamayacak mı? Bulduktan sonra sen eline ver.

Sonra Narik, kız aramaya gitti. İdil'i aradı bulamadı, Yayık'a geldi, ne bir kızın boyu gördü, ne kaşını gördü, ne de yüzünü gördü. Birisinin evine gelip misafir oldu. Baktı ki,o evde tecrübeli bir kimse var. Onu araya araya İdil'den Yayık'a geldi. Külden oluşmuş bir tepeye çıktı. Sonra Narik o tezeğin külüne baktı, oradan bir parça aldı. Bu külü dökenin kızın bir feriştesi var. Bu ateşi ezmemiş, o ayaklarını kızdırmamış, bunda hayâ bütünmüş. Bunun kızı varsa alayım, dedi. Orada misafir oldu Narik. Narik onun kızını gördü, içinden düşünerek, yurtta olsa olsa iki, iki değil bir imiş. Narik ardına döndü, han efendiye geldi. Şimdi hizmet senindir, ben buldum, dedi. Elini öptü, "han

män taptım, qolun öptü. Qan äfändi Ädil boyduñ qızın Mañli-Aruu-Sıluu ayttırıp al! diiToy dügün ätti, dii, aq niqah ätti, Näärik qartqa bärdi. Bir kün. Qan äfändi Näärikniñ Mäñli-Sıluunu kördi, diiBu mağa layıq äkän, dädi, diiNäarikkä bir pärman bärdi, bunu bir qanğa aqkät! dädi.Näärik qayttı üygä käldi. Mäñli-Sıluu yolğa azıq yap! dädi diiSän qayda kätäsin? dädi Mañli-Sıluu. -Qan Äfändi mağa pärman bärdi fälan qanğa baraman dädi. Mäñli-Sıluu ayttı: Näärik saña bir şii aytaym! darılma! dädi. -Yaqşı lağır bolsa darılmam, dädi. Mäñli-Sıluu ayttı: aytacağım awr! -Awr bolsada ayt! dädi Näärik. -Bu qannıñ aqaytı yaman. Sän kätsäñ ol mağa käläcäk. Näärik darıldı: Qan onu ätmäz, dädi. -Sän özüñ qannı bäk süydüñ. Ayssa Näärik bügün käçä qayt! käl! dädi, baqayq! Näärik ayttı; abaqaynıñ aqılıman qaytmam, dädi. Amma Näärikniñ içindää qaytmaq ädi. Abaqayğa

efendi İdil boyunun kızını Mengli Aruv Suluv'u isteyip alın" dedi. Düğün dernek yaptı, nikah yaptı, kızı yaşlı Narik'e verdi. Bir gün han efendi Narik'in Mengli Aruv Suluv'nu gördü. Bu bana layıkmış, dedi. Narik'e bir ferman verdi, bunu bir hana götür, dedi. Narik eve geldi. Mengli Sılu, yol için azık hazırla, dedi. Mengli Sılu, sen nereye gidiyorsun, dedi. Han efendi bana ferman verdi, falan hana gidiyorum, dedi. Mengli Sıluv, Narik sana bir şey söyleyeyim, kızma, dedi.

-İyi söz olursa kızmam, dedi.

Mengli Sıluv, söyleyeceğim ağır, dedi.

-Ağır olsa da söyle, dedi Narik.

-Bu hanın niyeti kötü, sen gidersen o bana gelecek, dedi.

Narik kızdı; han bunu yapmaz, dedi. Sen kendin hanı çok sevdin.

-Öyleyse Narik bugün gece dön, gel bakalım, dedi.

Narik, eşimin aklı ile dönmem dedi. Ama Narik'in içinde dönmek vardı. Hanımına

qaytacağın bildirmädi. Näärik kätti yoluman. Axşam qaytıp käldi, Kälgänin bikä bilmädi, yarı käçä boldu. Qan Äfändi käldi Mäñli-Sıluuğa: aç qapunu! dädi. Mäñli-Sıluu qapunu açtı, qan üygä kirdi. Mäñli-Sıluu qannıñ qolun öptü. -Qoş käldiñ qan äfändi, dii, qanğa orun bärdi. Qan rahat bolup Mäñli-Sıluunu kördü. Mäñli-Sıluuğa qarab-ädi, qorqtu, bir şii dä aytmadı. Soñ Mäñli-Sıluu ayttı: Qan Äfändi, dädi, sağa izin bärsäñ bir iqaayä aytaym. - İzin dir dädi. - Baş üstünä Qan äfändi. Ädildä mäniñ babam bäk bay ädi köp yılqısı bar ädi. Yılqınıñ içindä bir kär biä bar ädi. Kär biädän tuuğan bir yärän qulun bar ädi. Yärän qulun dört ta bolsa äki ädi bolmasa bir ädi. Anday aruu aywan yoq ädi, özü cüürük ädi. O tay bir kün yuqlap qaldı, oğa bir qarşqır ras käldi. Qarşqır onu tuttu, alaym dädi, bir köpäk käldi, qarşqır qorqtu, qaçtı. O taynıñ balında qarşqırnıñ tişinän bir yarası qaldı. Soñ tay topal

döneceğini söylemedi. Narik yoluna gitti. Akşam dönüp geldi. Geldiğini eşi bilmedi. Gece yarısı oldu. Han efendi Mengli Sıluv'a geldi, aç kapıyı, dedi. Mengli Sıluv kapıyı açtı, han eve girdi. Mengli Sıluv hanın elini öptü.

-Hoş geldin han efendi, dedi. Han'a yer gösterdi. Han dinlenip, Mengli Sıluv'u gördü. Mengli Sıluv'a bakıyordu, korktu, bir şey de söyleyemedi. Sonra Mengli Sıluv:

-Han efendi, izin verirsen sana bir hikâye anlatayım, dedi.

Han, izin verdi.

-Baş üstüne Han Efendi. İdil'de benim babam çok zengin idi, çok atı var idi. At sürüsünün içinde bir doru kısrak vardı. Doru kısraktan doğmuş bir doru tay vardı. Doru tay, dört tane daha olsa iki ederlerdi, olmasa birdi. Onun gibi güzel hayvan yoktu, çok hızlı bir hayvandı. O tay bir gün uyuya kaldı, ona bir kurt rast geldi. Kurt onu yakaladı, alayım dedi, bir köpek geldi, kurt korktu kaçtı. O tayın baldırında kurdun dişlerinden yarası kaldı. Sonra tay topal kaldı, ona bir aslan

bolup käna qaldı, ras käldi bir arslan. Arslan taynı tuttu. Arslan aşacaq ädi taynı, qaradı qarşqırnıñ tişiniñ, yarası bar. Qarşqır aşağan şiini män bir arslan bolup män bunu aşamam, dädi. Näärik bu söznü päncäränän äşitti. Näärik tartıp oğun attı. Qannıñ yüräk başta urdu. Qan yayılıp qaldı, öldü. Näärik ondan qaştı, diiÄdildän qaçıp Kırımğa käldi Köküşlü Kök Tamaa käldi, onda camağat boldu. Mäñli-Sıluu Aruu, dii, bir dünyaa bir äwlat kätirdi:

Adın Çora saldı dii,
qapusunda çorasın azat ätti, dii
Çora yigit çağına käldi,
künlärdän bir kün
bir därbişan käldi,
mısapırman dädi.

Qoş käldiñ mısapır dädi Näärik, ärtän ärtä boldu, dii, Närikkä bir oñar du'a atti, diiO zamanda Çorağa ayttı: bir tay saniñ bol-sun; dädi, taynıñ boynuna nışan bayla! dädi. Moynuna bir tasma bayladılar, Soñ tasmalı kär bolsun! dädi.

rastladı. Aslan tayı yakaladı, aslan tayı yiyecekken baktı, kurdun dişinin yarası var. “Ben bir aslan olarak kurdun yediği şeyi yemem” dedi.

Narik bu sözleri pencereden işitti. Narik okunu çekip attı. Hanın yüreğinin başından vurdu. Han serildi kaldı, öldü. Narik oradan kaçtı. İdil’den kaçıp Kırım’a geldi, Köküşlü Kök Tama’ya geldi, orada halktan oldu. Mengli Sıluv-Aruv dünyaya bir erkek evlat getirdi:

Adını Çora koydu, der.

Kapısındaki kölesini azat etti,

Çora gençlik çağına geldi,
Günlerden bir gün
Bir derviş geldi.
-Misafirim, dedi
-Hoş geldin, misafir dedi Narik.

Ertesi gün sabah oldu, Narik’e bir kısmetli dua etti. O zaman Çora’ya:

-Bir tay senin olsun, tayın boynuna nişan bağla, dedi. Boynuna bir tasma bağladılar. Sonra “Bunun adı Tasmalı Ker olsun! Sen delikanlı olunca, bu

Sän yigit çağına kälsäñ, bu da at çağına kälir, dädi div

O zamandan soñ Aq taşnıñ Äli bii käldi Köküşlü Kök Tamaa. Qoş käldiñ däp bardı Çora onuñ qatına. Qaradı Äli bii bir bala. Bu mändän nä üçün qorqmadı? dädi. Äli bii käl! mändän bir bal iş! dädi. Äli bii ayttı: bu naslı bala bu? Män qayda barsam mändän äpsi qorqa, bu bala nä üçün qorqmay, barayın bunuñ üyünä. Äli bii onuñ üyünä bardı, bala sürätip otaw saldı dii:

Qunan qoylar soydu, dii,
raqı ballar quydu, dii,
Äli bii işip yädi, dii,
Käfa yärinä kälgänmin,
tamam yärdän yasaq alğan man,
Köküşlü Kök Tamaa
ondan yasaq alamam,
qunan qoylar qoydansın,
raqı ballar quyğansın,
sää baqşış bolsun bala!
Äli bii munu ayttı, dii,
Yasaq almay qayttı, div
Äli biiniñ bärgän baqşışın qan äşitti. Qan ayttı Qan biigä:

da at olur." dedi.

Daha sonra Aktaşlı Ali bey Köküşlü Tama'ya, geldi. Çora "Hoş geldin" diyeonun yanına gitti. Ali Bey baktı, bir çocuk. "Bu benden niçin korkmadı?" dedi. "Ali Bey gel, benden bir bal iç." dedi.

Ali Bey:

-Bu nasıl çocuk? Ben nereye gitsem herkes benden korkar, bu çocuk niçin korkmuyor? Gideyim bunun evine.

Ali Bey onun evine gitti, çocuk süratle otağ kurdu.

İki yaşındaki koyunları kesti,
Rakı ballar koydu,
Ali Bey içip yedi,
Kefe'ye gelmişim,
Her yerden vergi almışım,
Köküşlü Kök Tama
Ondan vergi alamam,
İki yaşındaki koyunları kesmişsin,
Rakı ballar koymuşsun,
Sana hediye olsun çocuk!
Ali Bey bunu söyledi,
Vergi almadan döndü.
Ali Bey'in verdiği hediyeyi

Köküşlü Kök Tamaa yasaq alasıñmı? dädi. Äli bii ayttı: onda bir Çora dägän bala bar oğa baqşış ättim. -Sän ondan qorqtuñ, dädi Qan. -Qorqmadım, dädi. -Aysa nä baqşışlaysın qorqmasañ. -O märdanä bir bala dädi. Äl märafäti bar dädi. -Aysa mändä bir köräym! dädi qan, Äli bii Köküşlü Kök Tamaa käldi. Çoranı çaqırıp aldı: sän qanğa bar! dädi, qan säni körsün! Çora qanğa kätti. Qanğa qabär bardilär. Qan Äfändi izin bärdi: kälsin! dädi. Çora qanğa kirdi. Yädi yärdän tämana ätti, säkizinçidä, qolun aldı, artına gäri tartpay aldı. Qan bir başına qaradı bir ayağına qaradı bir boyuna qaradı. Sän bir balasın, dädi, Aq Taşnıñ Äli bii yigit, dädi. Yätmiş biñ askärindä yäwründän bälli bola. Mıyqnı yälkäsinä bağlay. Sağa nä üçün bağışlay, sän yigit tügülsün. Äli bii biñ kişigä bola, sän qaç kişigä bolasın? O zamanda ayta Çora: män özümdäy bir kişigä bolurum,

han işitti. Han, Ali Bey'e sordu:

-Köküşlü Kök Tama'dan vergi alıyor musun?

Ali Bey:

-Orada bir Çora adında çocuk var,ona hediye ettim.

-Sen ondan korktun, dedi han.

-Korkmadım, dedi.

-Öyleyse korkmadıysan, niçin hediye ediyorsun.

-O mert bir çocuk, her türlü marifeti var, dedi.

-Öyleyse bir de ben göreyim, dedi Han.

Ali Bey Köküşlü Kök Tama'ya geldi. Çora'yı çağırdı:

-Sen hana git, han seni görsün dedi.

Çora hana gitti. Hana haber verdiler. Han Efendi izin verdi, gelsin dedi. Çora, hanın yanına gitti, yedi yerde temenna etti, sekizincide elini öptü, arkasına geri çekilmedi. Han bir başına baktı, bir ayağına baktı, bir boynuna baktı. "Sen bir çocuksun." dedi. Aktaşlı Ali Bey, yiğit, dedi. Han: "Yetmiş bin askerin de omzundan belli olur. Bıyığını ensesinden bağlar. Sana

biñ kişigä bolmam, diiÇora ondan qayttı. Qan artından çıqtı Qan Äfändi Tasmalı kärni kördü diiQan ayttı: bu at mağa qanğa layıq, oğa layıq tügül dädi. Çora kitti: artından qan qırq atlını yibärdi: atı yaqşıdır qaçıp qutulmasın! tutuñuz! Qırq atlı Çoranın aldınan çıqtı. Çora attan tüştü Tasmalı kärniñ aylların qurş tarttı aw tolturup mindi diiTasmalı kärgä aşındıra bir tarttı, bizmilla bir alla! dädi, qırq yigitni attan yıqtı, qırqında bayladı, atların da bayladı, alarnıñ ıştanların braqtı, dii, çäkmänlärin bälin sarıp bayladı. Qan azbarına aqkätti. Qan Äfändi, dädi diiBu köpäklärni zapt ät! dädi. Bular yoldan kişini ötküzmädi. Qaradı qan äfändi äpsiniñ ädäp yäri miidanda. Qan äfändi uyaldı. Ba masqaralıq maña ättiñ dädi. Äli bii kälsin! Säniñ körüñä barır. Mağa ätkän ayplıqtan ziyadä ätär, dädi. Bala qayttı. Qan Äli biini çaqırdı, Äli bii qanğa käldi. Bi-äfärin säniñ tapqan dosuña! mağa bir ayplıq ätti. Yädi däñiz

ne için hediye ediyor, sen yiğit değilsin. Ali Bey bin kişiye bedel, sen kaç kişiye bedelsin?" dedi.

O zaman da Çora cevap verdi:

-Ben benim gibi bir kişiye bedelim, bin kişiye bedel değilim, dedi.

Oradan döndü. Han arkasından çıktı, Han efendi Tasmalı Ker'i gördü. Han, "Bu at bana hana lâyık, ona lâyık değil" dedi. Çora gitti. Han ardından kırk atlıyı gönderdi; "Atı güzeldir, kaçıp kurtulmasın, tutun, dedi. Kırk atlı Çora'nın önünden çıktı. Çora attan indi, Tasmalı Ker eyer kayışlarını sıkıca çekti, aağını doldurup bindi. Tasmalı Ker'i hızlı bir çekti, "Bismillah bir Allah!" dedi. Kırk yiğidi atından yıktı, kırkını da bağladı, onların pantolonlarını çıkarttı, ceketlerini beline sarıp bağladı. Han bahçesine getirdi:

-Han Efendi! Bu köpekleri zapt et, dedi. Bunlar yoldan insanı geçirmiyorlar.

Baktı ki Han Efendi hepsinin edep yerleri meydanda. Han Efendi utandı:

ötsäm bätimniñ qarası kätmäz.
Sän oğa bar! diiYaman qorluq
ät! diiO tasmalı kärni ılaw min!
diiQatıña askär köp al! Äli bii
ayttı askär mağa käräkmäs bir
balağa mağa qırq yaman bär.
Kırq yaman man Äli bii kätti,
Köküşlü Kök Tamaa bardı
Näärik qartqa yaman qorluq
ätti, Tasmalını minip kätti
diiÇora o waqıtta üydä yoq
ämiş. Näärik qart ulun izläp
kätti. Bal üyündän onu taptı.
Çağırıp aldı ulun, başına
kälgän qorluqnu uluna cılap
ayttı dii:

Nä boldı atay? nä boldu?
Çora babasına ayttı, dii;
Üyümüzgä yaman
qıldımı?
duşmanlar bizgä
küldümü?
Näärik cılap ayttı: dii,
Tumağaydan ayp Çoram
tuup atqa minmägäy
ädim, Çoram,
bu qorluqnu män
körmägäy ädim, Çoram,
Çoram çoram bolğaştan
Çoñqayıp atqa mingäştän
Qoyundan süüsip

-Bu maskaralığı bana ettin. Ali Bey gelsin, seni cehenneme gönderir; Bana ettiğin ayıptan fazlasını sana eder, dedi.

Çocuk döndü. Han, Ali Bey'i çağırdı. Ali bey, Han'a geldi.

-Yazıklar olsun senin bulduğun dostuna! Bana bir ayıp etti ki. yedi deniz geçsem yüzümün karası gitmez. Sen ona git, çok eziyet et! O Tasmalı Ker'e ters bin, yanına çok asker al!

Ali Bey; "Bana asker gerekmez, bir çocuk için bana kırk güçlü kuvvetli adam ver." der. Kırk güçlü kuvvetli adamla Ali Bey gitti. Köküşlü Kök Tama'ya vardı. Yaşlı Narik'e çok eziyet etti, Tasmalı'ya binip gitti. Çora o vakitte evde yokmuş. Yaşlı Narik oğlunu aramaya gitti. Meyhanede onu buldu. Oğlun çağırdı, başına gelen felâketi oğluna ağlayarak anlattı.

Ne oldu atam? Ne oldu?
Çora babasına söyledi, der.
Evimize kötülük mü geldi?
Düşmanlar bize mi güldü ?
Narik ağlayarak söyledi;

soydurğan yoq ädim,
atından ılaw mindirgän yoq ädim,
üyümä yaman qondurğan yoq ädim,
sän kätkän arasında käldi
Aq Taşnıñ Äli bii,
yawrunda mäñli bii,
Yaw körgändä dali bii,
qara qalqqa zalım bii,
törälärgä, malım bii,
Aq qoşqarday tüklü bii,
alım alıp çıqtı dii
Köküşlü Kök Tamağa
at yandırıp käldi, dii,
ärtä tügül käç tügül
är qonar waqıt iş tügül
aqşamnıñ soñunda
tatlı yuquñ aldında
üyümüzgä yaman dawr saldı,
sürätip otnu saldırdı,
balaban qoylar soydurdu,
raqı ballar quydurdu,
ärtä ärtän turdu, dii,
qılışını aldı, dii,
Näärik qartqa mağa käldi, dii,
mäni çığarıp üydän aldı, dii,
başıma közümä tarttı, dii,

Tumagay'dan ayıp Çoram
Doğup ata binmeyeydim Çoram,
Bu felâketi ben görmeyeydim Çoram.
Çoram yiğit olalı beri,
Eğilip ata bindiğinden beri,
Koyundan ziyafet için kestirmemişim.
Atına ters bindirmemişim.
Evime kötülük kondurmamaışım.
Senin gittiğin zaman geldi,
Aktaşlı Ali Bey,
Kürek kemiğinde benli bey,
Düşman görünce deli bey,
Kara halka zalim bey,
Beylerce malum olan bey,
Ak koçkar gibi tüylü bey,
Alacağını alıp çıktı der,
Köküşlü Kök Tama'ya
Atını kamçılayıp geldi, der,
Erken değil geç değil,
Erin misafir olacağı vakit hiç değil,
Akşamın sonunda
Tatlı uykunun öncesinde
Evimizde çok gürültü çıkardı,
Sürükleyip ateş yaktırdı
Büyük koyunlar kestirdi,
Rakı ballar koydurdu,

Saqalımdan qan tögülüp qaldı, dii,
Mañli-Sıluu-Aruu anañnı
çığarıp üydän aldı, dii,
ayağına sarı suular iidırdı
kökräkkä kätmäs sözlär saldı, dii,
Tar qursaqta bir yatqan
tartıp bir ämçik ämgän
ayqaşıq bäşik saldırğan
parmağın cäzdäy mayışqan
külämsiräp söylängän
yurt balası Qanıkäy Aruuu qardaşıña
yaman qollar qattı, dii,
Äli bii mändän ulaw istädi,
Yäl yätmäsni bärdim, minmädi,
Yış yätmäsni bärdim, minmädi,
ayağı ala boz yorğa bärdim, minmädi,
bolğan yılqı içindän
sägiz sämis at saylattım, minmädi.
Säniñ minäcäk atıñ
däñizdän çallarım otlağan
çantawunda küşilägän
cuup arpa aşatqan
azawğa başın qaratqan

Ertesi gün erkenden kalktı, der
Kılıcını aldı, der
Yaşlı Narik'e, bana geldi, der.
Beni evden çıkardı, der
Başıma, gözüme vurdu, der
Sakalımdan kan döküldü, der
Annen Mengli Sılu Aru'yu
Çıkarıp evden aldı, der
Ayağına sarı sular inene dek bekletti
Yürekten çıkmayacak sözler söyledi, der
Dar karında beraber yattığın
Çekip bir memeden emdiğin,
Çapraz beşik koyduran,
Parmağı bakır gibi kıvrak
Gülümseyerek konuşan
Ev kızı kardeşin Kanıkey Aru'ya
Kötülük için el uzattı, der
Ali Bey benden binek atı istedi.
Yelyetmez'i verdim, binmedi,
Yışyetmezi verdim binmedi.
Ayağı ala boz yorga atı verdim binmedi,
Bütün at sürüsü içinden
Sekiz semiz at seçtirdim,
binmedi,

äpsäskä çaşıp taratqan
tostuğan bilän suu bärgän
sağılğanğa barıp Çora
apın bir köräm,
yıltığan börü qulaqlı
saqtıyanday qabaqlı
samırsaqtay yazuulu
oturaştay tuyaqlı
oynay basqan ayaqlı,
quyruğu yanına
qaytanday
yügürgäni şaytanday
täbiñgisi tärm'altın
üzäñgä bawu üzmü altı
salt yägäri sırm'altın
säniñ yamannı künüñ
tabılğan
Tasmalı kär aywanıñ
Aq taşnıñ Äli bii
tartıp ılaw mindi, dii
Çora qaytıp üygä kirmädi,
bal ayağında içmädi,
başına kälgän qorluqnu
bir dosuna aytmadı,
atasından Yäl yätmäsin
aldı, dii,
başına yätip çıqtı, dii,
Yäl yätmäsniñ
arqasından siipadı,
sawrusunan qaqtı, dii,
közlärindän öptü, dii,

Senin bineceğin atı,
Denizden kır atlarımla
otlamış
Çan Dağı'nda güçlenmiş
Yıkayıp arpa yedirdiğim,
Azak Denizi'ne doğru başını
uzatmış,
Apses'i dağıtmış
Ağaç kaplarla suladığım,
Sağıldığında gidip, Çora,
arada bir gördüğüm,
Parlayan kurt kulaklı
Deri gibi göz kapaklı
Sarımsak gibi dizilmiş
Oturak gibi toynaklı
Kıvrak basan ayaklı
Kuyruğu arkasında kaytan
gibi
Koşması şeytan gibi,
Üzenginin bağlandığı etek
kısmı som altın,
Üzengi bağı çekme altın,
Binerken kullanılan eyeri
sırma altın
Senin yaman gününde
bulunan,
Hayvanın Tasmalı Ker'i
Aktaşlı Ali Bey
Çekip ters bindi, der
Çora dönüp eve girmedi
Bal kadehinden içmedi

Yäl yätmäskä ägärin
çaltıratıp saldı, dii,
aw tolturup mindi, dii
Yäl yätmäsim aywanım
Aq taşnıñ Äli biiniñ artından
mändä quulap kätkändä
Äli biigä yätkändä
Äli bii mağa oğun atqanda
täbiñginiñ üstündän
som yüräkniñ altından
yär baurlap yügürä, kätsäñ
ayağına sağlawq käsa
qaral ätmä yüürügüm!
Män iisanman sän aywansın
qannı qanğa qatqanda ä almam.
Duşmannı quulap kätti dii
Alı baynıñ qatımda
Qar' Obanıñ üstündä
Kök Çatırnıñ içindä
Talma Tüşnüñ aldında
tatlı yuqu waqıtta
o yärdä quulap kätti, dii
Çora yätip ayttı: dii,
uyalsana uyalsana Äli bii!
tañ yärindän attı, dii,
kün yärindän tuudu, dii,

Başına gelen felaketi
Bir dostuna söylemedi
Babasından Yelyetmez'i aldı, der
Başını alıp gitti, der.
Yelyetmezi arkasından okşadı,
Sağrısından dürttü, der.
Gözlerinden öptü, der.
Yelyetmeze eyerini,
Şangırdatıp taktı, der.
Ağını doldurup bindi, der.
Yelyetmez'im, hayvanım
Aktaşlı Ali Bey'in ardından
Ben de kovalayıp gidince,
Ali Beye yetişince
Ali Bey bana okunu atınca
Üzenginin bağlandığı etek kısmının üstünden,
Ağır yüreğinin altından
Yere yüzükoyun koşarak gidersen,
Ayağına sağlık gelirse,
Kul köle etme koşu atım!
Ben insanım, sen hayvansın
Kanı kana karıştırıp ah almam.
Düşmanı kovalayıp gitti, der.
Ali Bey'in yanında
Kara Oba'nın üstünde
Gök Çadır'ın içinde

är oynar waqıt boldu, dii
Aq taşnıñ Äli bii
bu sözilärin äşitti.
Gäri tur batır dädi, dii,
Män atsam ölürsin,
kälgäniña päşman bolursun.
O zamanda är Çora
cuwap barip ayttı: dii,
atsana atsana Äli bii!
atışıñnı köräyim!
säniñ nä qalıp pagişiñ
mändä körüp biläyim!
Ali bii çapalandı, çalmandı,
busalandı qusandı,
buuday tämir qursandı,
oğun aldı qarmalap,
yayın aldı särmäläp,
Oq batmasnı kiidi, dii,
kök çatırnı aştı, dii,
qara Näärik ulu är Çoradan
Oynaq yaman qorqtu, div
Atıñnı minsäm baznam ötüp mindim,
raqı balıñ baznam ötüp iştim,
qunan qoyuñ baznam ötüp soydum;
Tasma kär atıñ mingän

Talma Tüş'ün önünde,
Tatlı uyku vaktinde,
Oraya kovalayıp gitti, der.
Çora yetişip söyledi, der.
Utansana Ali bey
Tan ağardı, der.
Gün yerinden doğdu, der.
Erin oynayacağı vakit oldu, der.
Aktaş'lı Ali Bey bu sözleri işitti.
"Geri dur bahadır" dedi, der.
Ben atarsam ölürsün,
Geldiğine pişman olursun.
O zaman da er Çora
Cevap verip söyledi, der.
Atsana atsana Ali Bey!
Atışını göreyim!
Senin kalıbının gücünü
Ben de görüp bileyim!
Ali Bey çabalandı, sallandı,
Bunaldı, üzüldü,
Buz gibi demir kuşandı.
Okunu aldı, eliyle yoklayarak,
Yayını aldı tutarak,
Ok batmazını giydi, der.
Gök Çadır'ı açtı, der.
Kara Narik oğlu er Çora'dan
O kadar çok korktu, der.
Atına bindiysem cesaretle bindim.

män,
atıña atlar qatayım!
raqı balıñ işkän män,
aqkätip mätiiña quyayım!
qunan qoyuñ soyğanman,
qoyuña qoylar qoşayım!
Çora oğa ayttı: dii,
Atıma atlar bärärsin,
qoyuma qoylar qatarsın,
balıma ballar quyarsın,
Qartayğanda qart atamğa
başqa közgä urğasın,
anı qalay ödärsin?
Anda Äli bii ayttı: dii,
at ändi Çoram! at ändi!
aytar sözüm yoq ändi
tartıp oğuñ at ändi!
O zamanda är Çora ayttı:
Aq Taşnıñ Äli bii
yuuqtan olca alğasın,
yaşıñ mändän büyüktür,
tartıp oğun atşı! div
Aq Taşınıñ Äli bii
artına gäri kätti, dii;
aq mäzgilinä bardı, dii,
qayranıp oğun tarttı, dii,
Näärik ulu Çoranıñ
atınıñ tizginindän,
ägär qaşınıñ qaptalnıñ
astından,
toq tiinniñ üstündän,

Rakı balını cesaretle içtim.
Üç yaşındaki koyununu
cesaretle kestim;
Atın Tasmaker'e binen ben,
Atına atlar katayım!
Rakı balını içen ben
Götürüp küpüme koyayım
Üç yaşındaki koyununu
kesmişim,
Koyununa koyunlar katayım!
Çora ona dedi, der.
Atıma atlar verirsin,
Koyunuma koyunlar katarsın,
Balıma ballar koyarsın.
Yaşlanmış ihtiyar babamın,
Başına gözüne vurmuşsun,
Onu nasıl ödersin?
O zaman Ali Bey söyledi,
der.
At artık Çoram, at artık.
Söyleyecek sözüm yok artık.
Okunu çekip at artık.
O zaman kahraman Çora
söyledi:
Aktaşlı Ali Bey!
Fakirlerden ganimet alırsın
Yaşın benden büyüktür.
Çekip okunu atsana,
Aktaşlı Ali Bey
Ardına geri gitti, der.
Ok menziline vardı, der.

köp maşıqnıñ üstündän
qıyıp alıp kätti, dii
Çorağa zarar ätmädi,
Çora ändi qıçırdı:
ändi nöbät mäniñ däp
artına gäri kätti, dii,
oq mäzgilinä bardı, dii,
sürätip yayın kötürdü,
ızğırtıp oğun saldırdı
oñ yağına çıqtı, dii,
üş tolğatıp tarttı, dii,
Aq Taşınıñ Äli bii
atıññı atsam yazıq tır
qırq yigitkä azıq tır
özüññü atsam Äli bii
qırq yamanman yürgändä
är adıña namıs tır,
känä özüñä atayın!
Qayranıp tarttı oğunu
Aq Taşnıñ Äli biiniñ
yägäriniñ qaşından,
yüräginiñ başından
oğu çığıp kätti, dii,
alçası at üstündä qaldı, dii,
käwdäsi yärgä tüştü, dii,
qatındağa yürgän köp yaman
çıl boğınday tozdu, dii
Atın alıp Çora qayttı, dii,
köy çätinä käldi, dii

Gererek okunu çekti, der.
Narik oğlu Çora'nın
Atının dizgininden,
Eyer kaşının arka tarafının altından
Sağlam kürkün üstünden
Çok uzmanın üstünden
Dokunarak gitti, der.
Çora'ya zarar vermedi.
Çora şimdi bağırdı:
Şimdi sıra benim diye,
Ardına geri gitti, der.
Ok menziline vardı, der.
Hızla yayını kaldırdı,
Vızıldatarak okunu yerleştirdi.
Sağ tarafına çıktı, der.
Üç kere dolayarak çekti, der.
Aktaşlı Ali Bey
Atını vurursam yazıktır,
Kırk yiğide azıktır
Sana atarsam Ali Bey
Kırk işe güçlü kuvvetli adamla dolaşırken
Er adına namustur
Yine de sana atayım!
Gererek çekti okunu
Aktaşlı Ali Beyin
Eyerinin kaşından
Yüreğinin başından
Oku çıkıp gitti, der.

Sawğa balam sawğa däp
babası Näärik qart
yügürüp aldına çıqtı, dii
Saw bol atam saw bol!
dii,
Äli biini öltürdüm
Äli biiniñ başına
kälmäs qorluq kätirdim,
qara öltürgän tur'almay
törä öltürgän toz'almay
yigit mında qal'almay
Yädi qanğa Qazanğa
qazaq çığıp kätayim.
Näärik qarq ayttı dii
kätsänä ulum kät ulum!
kätsañdä yoluñ bolsun
Mırz'ulum!
Mäñli-Sıluu anası
üydän çığıp käldi, dii:
kätmäşi balam kätmäşi!
bu tärslikni ätmäşi!
Qartayğanda atañnıñ
bälini yaman bükmäşi!
qarıp anañ kökrägin
sökmäşi!
Qanıkäy däy qardaşıñ
köz yaşların tökmäşi!
Çora ayttı anağa:
Al ändi anam! al ändi!
sawluq bilän qal ändi!
on ay mäni kötärdiñ,

Alt kısmı at üstünde kaldı
Gövdesi yere düştü, der.
Yanında dolaşan işe yaramaz çok adam
Çil yavrusu gibi dağıldı
Atını alıp Çora geri döndü, der,
Köy kenarına geldi, der,
Sağlığına çocuğum sağlığına diye,
Babası yaşlı Narik,
Koşup önüne çıktı, der,
Sağ ol babam, sağ ol, der.
Ali Bey'i öldürdüm,
Ali Bey'in başına
Gelmez kötülük getirdim
Halktan birini öldüren kalkamaz,
Beyi öldüren çok yaşayamaz,
Yiğit burada kalamaz,
Yedi Han'a Kazan'a,
Asi olup gideyim
Yaşlı Narik söyledi, der,
Gitsene oğlum git oğlum!
Giderken yolunu açık olsun Mirza oğlum,
Mengli Sıluv anası
Evden çıkıp geldi, der,
Gitme çocuğum gitme!
Böyle terslik etmesene!
Yaşadığı zaman babnın,

on ay mäni ämizdiñ,
alqalı bäşik yastandıñ,
tañ yuqusun tört böldüñ,
bawruña singämän, ay anam!
tartıp ämçäk ämgämän,
bügünümü körsänä!
ämgän sütüñ älal ätsäna!
O zamanda anası ayttı:
Kälşi balam säni süyäyin!
ämgäniñ älal ätäyim!
mäni dä balam ala kät!
at yanına sala kät!
Atıña awrluq ätsäm
mayğa uulğan qurmaşnı
qurmanıña quya kät!
yolda otrup yägäysän,
yoldaşıña bärgäysän
munu bärgän anayım
artımdan ol oylaylap
cılay qaldı dägäysän.
Qanıkäy Aruu qardaşı
yügürüp äwdän çıqtı, dii,
Al' cawluqnu yabındı,
aqasınıñ moynuna sarıldı.
Kätmäşi ağam kätmäşi
Ağam sändä kätärsän,
atay bilän anaynı
kimgä amanät ätärsäñ?
Al yärän Aruu atqa mingäsin,

Belini çok fazla bükmesene!
Garip ananın yüreğini sökmesene!
Kanıkey gibi kardeşinin
Gözyaşlarını dökmesene!
Çora söyledi annesine:
Al artık annem! Al artık!
Sağlıkla kal artık!
On ay beni karnında taşıdın,
On ay beni emzirdin
Halkalı beşik yaptırdın,
Sabah uykusunu dörde böldün,
Bağrına sinmişim ay anam!
Çekip meme emmişim,
Bu günümü görsene!
Emdiğim sütünü helâl etsene!
O zaman annesi söyledi:
Gel çocuğum seni seveyim!
Emdiğini helâl edeyim,
Beni de çocuğumu, al da git!
Atının yanına koyup da git!
Atına ağırlık edersem
Yağda kavrulmuş kıvırma böreğini,
Heybene koy da git!
Yolda oturup yersin,
Yoldaşına verirsin,
Bunu veren anacığım
Ardımdan çok düşünüp

quyruğunu yalını
yipäk bilän tüygäsin,
Aqam qayda barasın?
Oğuñu yayını taqqasın,
Oq batmağan kübäni
oñ yağına salğasıñ,
aqam qayda barasın?
Bolat qılıç baylanıp
qara baş süñgü kötärip
aqam qayda barasın?
oqalı çäkmän kiip alıp
oñ qoluña quş alıp
Aqam qayda barasın?
Çora batır ayttı, dii:
Al yärän atqa mingämän,
quyruğun yalın
tobuşuqtan tuyğaman,
çoñ qanmasın däp
ätkämän,
oğum yayım toqqaman,
oq batmağan kübämi
tärs bükläp on yağıma
salğaman.
Duşmanlar körüp taysın
däp
bolat qılıç baylasam
qara baş süñgü kötärsäm
Yädi qanlıq qazanğa
Qazaq çığıp barıman.
Män qazanğa barğanda
Qazannı qazaq almasa

Ağlayıp kaldı dersin.
Güzel kardeşi Kanıkey,
Koşup evden çıktı, der.
Al eşarbını örtündü,
Ağabeyinin boynuna sarıldı
Gitme ağabeyim gitme!
Ağabeyim sen de gidersen
Annem ile babamı,
Kime emanet edersin?
Al doru güzel ata binmişsin,
Kuyruğunu, yelesini,
İpek ile düğümlemişsin,
Ağabeyim nereye gidersin?
Okunu yayını takmışsın,
Ok batmayan zırhını,
Sağ yanına koymuşsun,
Ağabeyim nereye gidersin?
Çelik kılıç bağlanıp
Kara başlı süngü kaldırıp
Ağabeyim nereye gidersin?
Sırmalı cepken giyip
Sağ eline kuş alıp
Ağabeyim nereye gidersin?
Çora Batır söyledi:
Al ddoru ata binmişim,
Kuyruğunu, yelesini
topuğundan düğümlemişim,
Devrilmesin diye yapmışım,
Okumu, yayımı takmışım,
Ok batmayan zırhımı
Ters katlayıp sağ yanıma

taqtasın otqa yaqmasa
taşıp suğa atmasa!
Män Qazanğa barğaça
qan yawmasın qar yawsun!
Män Qazanğa barğan soñ
qar yawmasın qan yawsun!
Män Qazanğa barğaça
qan bolmağa barmayman,
bii bolmağa barmayman,
qan ätsälär iş bolmam,
bii ätsälär iş turmam.
Män Qazanğa barmaçıq
Qazannı qazaq almasa,
altmışqa kälgän qartlarnı
top aldına salmasa,
sabii kübi yılay yürmäsä,
kün körmägän aruular
qazaqqa mäyit bärmäsä
bizgä yazıq bolmasın!
Män Qazan qalqınıñ qabusuna
bäk çäklägän mığıman.
Yılama qardaş yılama!
sän yılasañ Qanıkäy
män qalay kätarmän.
Yılama qardaş yılama!
män oynay küläk

koymuşum,
Düşmanlar görüp ayakları kaysın diye,
Çelik kılıç bağlarsam,
Kara başlı süngüyü kaldırırsam,
Yedi hanlık Kazan'a
Asi olarak çıkarak varırım
Ben Kazan'a varınca
Kazan'ı düşman almazsa,
Tahtasını ateşte yakmazsa
Taşını suya atmazsa!
Ben Kazan'a gidene kadar,
Kan yağmasın kar yağsın!
Ben Kazan'a girdikten sonra
Kar yağmasın kan yağsın!
Ben Kazan'a gitmekle
Han olmak için gitmiyorum,
Bey olmak için gitmiyorum
Han yapsalar hiç olmam
Bey yapsalar hiç durmam
Ben Kazan'a gitmeden,
Kazan'ı düşman almazsa
Altmışına gelmiş yaşlıları
Top önüne koymazsa
Çoluk çocuk ağlayarak dolaşmazsa,
Gün görmemiş güzeller,
Düşmana ölü vermezse,
Bize yazık olmasın!
Ben Kazan halkının kapısını

ätärmän.
Män Qazanğa yätärmän,
ölsäm şäyit tüşärmän,
män sizgä axrätkä
köp paydalar ätärmän.
O zamanda qardaş ayttı, dii:
Ala gät mäni! aqm ala gät!
at yanına sala kät!
atıña awrluq män ätsäm
azizläp bäkläp yoluñu
canıñ üçün qurban çala kät!
O zamanda är Çora kätti,
yolnuñ çätinä yätti,
qırq yigitniñ cäñkinä yätti,
azmı kätti, köpmü kätti,
altı ay bir yıl kätti,
bir mäyanägä bardı, dii,
onda attan tüştü, dii,
yigitlär onda bal işädi,
är Çorağa bal bärmädi.
Çora olarğa qayttı, dii,
onda kälip ayttı, dii
içkän är äsirir, dädi,
otlağan at sämirir, dädi.
Olar bir ayaq işti, bärmädi,
äki ayaq işti, bärmädi,
üç ayaq işti, bärmädi.

İyice kapatan çıvisiyim.
Ağlama kardeş ağlama!
Sen ağlarsan Kanıkey
Ben nasıl giderim?
Ağlama kardeş ağlama!
Ben güler oynarım,
Ben Qazan'a ulaşırım,
Ölürsem şehit düşerim,
Ben size ahirette
Çok yardımcı olurum.
O zaman da kardeşi söyledi, der:
Al da git beni, ağabeyim al da git!
Atın yanına koy da git!
Ben atına ağırlık yaparsam
Azizlerin beklediği yoluna,
Canın için kurban et de git!
O zaman da er Çara gitti
Yolun kenarına ulaştı
Kırk yiğidin cengine yetişti
Az mı gitti, çok mu gitti,
Altı ay bir yıl gitti.
Bir meyhaneye vardı, der.
Orada attan indi, der.
Yiğitler orada bal içkisi içiyorlardı,
Er Çora'ya bal içkisi vermedi.
Çora onlara döndü, der
Oraya gelip döndü, der
İçen er sarhoş olur, dedi.

Çora ayttı olarğa:
içkäniñiz üç boldu,
içkän balıñ küç boldu,
ändi özüm içayim!
balnıñ küçün köräyim!
kätirdi balnı, işti, dii,
qartağası ayttı, dii:
izin almay kim işti?
bu kişigä barıñız!
onu surap biliñiz!
barıp biräw çıqtı, dii,
äsirik bolup yığıldı
suray almadı Çoradan,
äkinçisi çıqtı, dii,
yığılıp yärgä tüştü, dii,
o da surap bolmadı.
O zamanda qız çıqtı,
suraym biläym däp
oqalı çäkmän oq alğan
oñ qoluna quş alğan
Mırza qayda barasız?
Çora turup ayttı, dii:
Män törö tügül, qaraman,
äkäw tügül, daraman,
köyümnüñ adın surasañ
Köküşlü Köy Tama
ondan kälip baraman,
atamnıñ atın surasañ
Näärikniñ ulu Çoraman.
Barır yärim surasañ
Yädi qanlı Qazanğa

Otlayan at şişmanlar, dedi.
Onlar bir kadeh içti, vermedi,
İki kadeh içti, vermedi,
Üç kadeh içti, varmedi.
Çora söyledi onlara:
İçtiğiniz üç oldu,
İçtiği bal içkisi güç oldu,
Şimdi kendim içeyim!
Bal içkisinin gücünü göreyim!
Getirdi bal içkisini içti, der
Reisleri söyledi, der.
İzin almadan kim içti?
O kişiye gidin!
Onu sorup öğrenin!
Gidip biri çıktı, der.
Sarhoş olup yıkıldı,
Soramadı Çora'dan
İkincisi çıktı, der.
Yıkılıp yere düştü, der.
O da soramadı.
Ozaman da kız çıktı,
Sorup öğreneyim diye çıktı.
Sırmalı cepken ok almış,
Sağ eline kuş almış,
Beyim nereye gidiyorsun?
Çora durup söyledi, der.
Ben bey değil, halktanım,
İki değil, yalnızım,
Köyümün adını sorarsan,
Köküşlü Köy Tama
Oradan gelip gidiyorum,

Qazaq çığıp baraman.

Çora batır o kätiştän kätti, bir balaban obağa bardı, obanıñ töpäzindä bir qart Noğay otura. Bu qart Noğay Çora batırnı körüp yoluna yürüp bardı, Çorağa yätin qart Noğay ayttı Çorağa: ä yigit qarnım mäniñ aç boldu, dädi, sändä bir loqum bolsa bär mağa! dädi. Onu äşitip Çora batır ayttı qart Noğayğa: män yolcu man, ötmägim bitti, män aw atıp aşaymın, mäniñ azığım bitti. Ondan soñ Noğay ayttı: mağa bir aw at! dädi. -Aw körsäm ataym: dädi är Çora. Soñ hawadan bir aq quu uşup kätip yata. O aq quunu ataym! dädi. Aq quunu Çora attı, dii. Aq quunu yüräk başından soqtu, dii. Aq quu yärgä tüştü, Noğay kälip anıñ başına çöktü.

Çoranıñ oğu o kätiştän kätti, kätip kätip Qazanda Çığalı qannıñ sarayına kälip soqtu. Qazanda otuz säkiz batır bar ädi. B batırlarnıñ biri Qaraman batır. Bu oqnu körüp Çığalı qannı çağırttı, sarayına soqqan oqnu oğa köstärdi.

Babamın adını sorarsan
Narik'in oğlu Çora'yım
Gideceğim yeri sorarsan
Yedi hanlı Kazan!a
Asi olarak gidiyorum.

Çora batır o gidişle gitti, büyük bir tümseğe vardı. Tümseğin tepesinde yaşlı bir Nogay oturuyor. Bu yaşlı Nogay Çora batırı görünce yoluna çıktı. Çora'ya yetişen yaşlı Nogay, Çora'ya: "Ey yiğit benim karnım aç, sende bir lokma varsa ver bana." dedi. Çora Batır onu işitince, yaşlı Nogay'a; "Ben yolcuyum, ekmeğim bitti, av avlayıp yiyorum, benim azığım bitti." dedi. Ondan sonra Nogay, benim için de avlan,, dedi. "Av görürsem, vereyim." dedi er Çora. Sonra havada bir ak kuğu uçup gidiyordu. O ak kuğuyu vurayım, dedi. Ak kğuya Çora attı, ak kuğuyu yürek başından vurdu. Ak kuğu yere düştü, Nogay gelip onun başına çöktü.

Çora'nın oku o yerden öyle bir gitti ki, gide gide Kazan'da Çıgalı Han'ın sarayına gelip saplandı. Kazan'da otuz sekiz bahadır var idi. Bu bahadırlardan

Qazanda turğan batırlarnıñ mınday ätkän oq yoq, dädi. O zamanda Çığalı qan ayttı: mınday oq Qazanda yoq, älbättä bu oqnuñ sabısı bir batır äkän, o bizgä kälir Qazanğa. Qan bu oqnu alıp saqladı. Çora batır bara bara yolda barıp yatqan zamanda Qazanğa yätmästän burun Qulunçaq batırnı taptı, äkisi barabar kätti, diiÄkisi Qazanğa yätmäy, yolda qondu. Çora batır ayttı diiBarısän Qulunçaq Qazanğa, män mında qalaym, män mında qalıp atımı qaraym! dädi. Qazanğa barğanda sän Qazan qalqınıñ müsülmanlığın bil! Bar mısapır bolup, rağbätlärin bil! dädi. Onda yiilğan batırlarnıñ batırlığın bil! dädi. Qulunçaq kätti Qazanğa. Qazannıñ içinä kirdi. Sälam bärdi, qoş käldiñ däp biräw rağbät ätmädi. Batırlar bolğan yärä kätti Qulunçaq, sälam bärip kirdi, batırlar qoş käldiñ däp bir aytmadı. Ondan Qulunçaq batır artına gäri qayttı, Çora batırğa käldi. Çora batır soradı:

biri Karaman Batır idi. Bu oku görüp Çıgalı Han'ı çağırttı, sarayına saplanan oku ona gösterdi. "Kazan'daki bahadırların içinde bunun gibi ok atan yok." dedi. O zamanda Çıgalı Han; "Bunun gibi ok Kazan'da yok, elbette bu okun sahibi bir bahadırmış, o bize Kazan'a geliyor." dedi. Han bu oku alıp sakladı. Çora Batır gide gide yolda giderken Kazan'a ulaşmadan önce Kulunçak Batır'ı buldu, ikisi beraber gitti. İkisi Kazan'a varmadan yolda konakladılar. Çora Batır:

-Kuluncak Batır, sen Kazan'a git, ben burada kalayım, ben burada kalıp atıma bakayım. Kazan'a varınca sen Kazan halkının müslümanlığını gör! Git misafir olup misafirperverliklerini anla. Orada toplanan bahadırların yiğitliklerini, anla, dedi.

Kulunçak Kazan'a gitti. Kazan'a içine girdi. Selâm verdi, kimse hoş geldin diyerek rağbet etmedi. Bahadırların olduğu yere gitti. Kulunçak, selâm verip girdi, bahadırlar hoş geldin demedi.

Qazanğa barğanda sii rağbät batırğa aruumu? Onda bolğan ärlär, onda bolğan batırlar qoş käldiñ däp ayttılarmı? -Qazan qalqında barğan mısafırğa sii rağbäti yoq dädi. Ondan yiilğan batırlar özlärinäñ är yoq div

Oradan Kulunça Batır arkasına geri döndü. Çora Batır'a geldi. Çora Batır sordu:

-Kazan'a varınca sana bahadırların rağbeti iyi mi? Oradaki erler, bahadırlar hoş geldin diye söylediler mi?

-Kazan halkında gelen misafire rağbet yok, orada toplanan bahadırlar kendilerinden başka er yok, dedi.

13) Amät Şah.

Amät Şah Qrımda bir mırza boldu, Baqçısaray qan taqtına äki kälin bardı tapmadı üçünçidä taptı:

Mırza mırza bolğaçı
sırımız yaqşı mırza ädim,
Qara qalqnı qaytalap
qaytın çäkkän mırz' ädim,
Ärgimanğa atlar bärgän
mırza ädim,
bürüş bürüş yollardan
yılanıp öttük yurt üçün.
qıya qıya sulardan
qıynalıp öttük yurt üçün,
äki tügül bir tügül

13) Ahmet Şah

Ahmet Şah, Kırım'da bey idi, Bahçesaray'daki han tahtına iki kere geldi ele geçiremedi, üçüncüde ele geçirdi:

Bey bey olana kadar
Sırrımız iyi bey idim,
Halkın tekrar tekrar
Kaygısını çeken bey idim,
Ergiman'a atlar veren bey idim,
Eğri büğrü yollardan
Yılan gibi geçtik yurt için,
Yamaçlardan sulardan
Zorlanarak geçtik yurt için,
İki değil, bir değil

üçünçi şoş taqqa kälgänim,
anqığan azğanı Qırımda
tolğağan tolu Qırımda
İygi yaqşı bilgänim,
äl qawşup azğnı Qırım
köp qalqnı äntikläp
tiläy käldim Qan Äfändi!
Qan Äfändi ayttı, dii:
Äfärim Amät Şah sözüñä
bir köründüñ közümä
azğanı Qırım köp qalqnı
bağışladım özüñä!
Özüñnüñ körgän taqtını
yılında bir käl Amät Şah!
kälmäsäñ öpkälärmän Amät Şah.
Yılında ägär bir kälsäñ
altınlı Baqçısarayğa
qan ätärmän öymäsäm.
Qrımdan kälgän Amat Şah bii
qandan taqtır aldı dii,
pärwäläk qolğa tigän soñ
üç kün yolğa çıqqan soñ
toqtaşınıñ iigilär
äki bätim nur bastı,
ät mañayın tär bastı,
äpsip aytıp qantäyim?
sälam däñiz Väli şah bii atayğa!

Üçüncü sefer bu tahta gelmişim.
Güzel kokularyayılan küçük Kırım'da
Türkü söyleyenlerle dolu Kırım'ın
İyice bildiğim
El kavuşturup küçük Kırım'ım
Kalabalık halkı nefes almakta zorlandığı için
Dileyip geldim han efendi.
Han efendi söyledi, der.
Aferin Ahmet Şah sözüne,
Bir kere göründün gözüme,
Küçük Kırım'ın kalabalık halkını
Bağışladım sana!
Kendi götürdüğün tahtına
Gelecek yıl bir kere daha gel Ahmet Şah!
Gelmezsen öfkelemirim Ahmet Şah.
Eğer gelecek yıl bir daha gelirsem
Altınlı Bahçesaray'a
Han yaparım ölmezsem.
Kırım'dan gelen Ahmet Şah Bey,
Haının takdirini kazandı, der.

yalınday yaynap öskän
sälam däñiz Qopulu Mırzağa!
mändän qalğan tardaqta
mändän qalğan Aruuuğa!
Amät Şah yolda öldü, dii,
anasına qara xabär käpti, dii,
Anası qara atlar yäkti, dii,
üstünä qara yaptı, dii,
äğlay boğlay käldi, dii:
Ay Amät Şaam ay balam
qıyalap salğan aq oda
İygi yaqşı ciilıp
käñäş bolmaz sändän soñ,
qas qas basqan äfändi
därs qaramas sändän soñ,
qaläm çärtip
as qartawlar tartılıp
botalı biä bärilip
iigilär bolmaz sändäñ soñ.

Öncü orduyla karşılaştıktan sonra
Üç gün yola çıktıktan sonra
Durun iyiler.
İki yanağımı nur bastı,
Er alnını ter bastı,
Hepsini söyleyip ne yapayım?
Selâm söyleyin Veli Şah Bey babaya!
Alev gibi parlayıp büyüyen,
Sêlâm deyin Kopulu Bey'e!
Ahmet Şah yolda öldü, der.
Annesine kara haber gelmiş, der,
Annesi kara atlar koştu, der,
Üsttne kara örttü, der.
Ağlayarak, boğularak geldi, der,
Ey Ahmet Şahım, ey yavrum,
Dağ yamacı boyunca kurduğun ak oda,
İyiler toplanarak
İstişare olmaz senden sonra,
Gerile gerile basab efendi (hoca)
Dersini yapmaz senden sonra,

Kalem yontup
Has yaşlılar çekilip
Yavrulu kısrak verilerek
İyilikler olmaz senden sonra.

11. ASAW.

1) Tumalay Aruu.

Bir Tuulı bay bir bay bolğan, onuñ bir Tumalay Aruu bir qızı bolğan. Künlärniñ bir kün Tuulı bay babasına qız barğan. Bügün mağa ızın bär! bir arba bär mağa! çölgä çığayım bir! Babasına ızın bärdi. Arbağa mindi Tumalay Aruu kätti. Qaradı yolda bir numay yılqı kördü. Şu yılqıniiñ içindä bir tay kördü o tay yurtta bolsa äki ädi, bolmasa bir ädi, anday dilbär aywan yoq ädi, özü yüürük ädi, özü da arıq ädi. Onuñ yaqşı bolacağın o Tumalay Aruu bildi. Yılqıcığa: taynı sat! dädi. Yılqıcı: sataman, dädi. -Nä istäsin dädi. -Özüñnü bärirsin, dädi, soñ taynı bärirmän, dädi. O Tumalay Aruu bolmaz dädi. Soñ Tumalay Aruu ayttı: biñ altın bäräym dädi. Yılqıcı ayttı: on biñ bärsäñ bärmäm, dädi. Ayssa özüñnü bärirsin, dädi. Tumalay Aruu başın töbän aldı, özüm bärsäm bir Tuulı baynıñ qızıman, bärmäsäm mınday aywanda yoq, dädi, mınday da yüürük yoq, dädi. Älbät-ki bu mänim yazım

11. ASAV

1) Tumalay Aruu

Tuulı Bey denen bir zengin varmış, onun da Tumalay Aru denen bir kızı olur. Günlerden bir gün kız, Tuulı Bey babasına gitmiş. “Bugün bana izin ver, bir araba ver, kıra çıkayım.” der. Babası izin vermiş. Tumalay Aru arabasına binmiş, gitmiş. Baktı yolda numay at sürüsü gördü. O at sürüsünün içinde bir tay gördü, o tay yurtta ancak bir taneydi, olmadı iki taneydi. Onun gibi güzel bir hayvan yoktu, hızlı koşan bir hayvandı, zayıftı. Tumalay Aru onun iyi olacağını anladı. At bakıcısına, “tayı sat!” dedi. At bakıcısı, satmam, dedi. Tumalay Aru:

- Ne istiyorsun? Dedi.

At bakıcısı:

-Kendini verirsen, sonra tayı veririrm, dedi.

O Tumalay Aru, bin altın vereyim, dedi. At bakıcısı:

- On bin versen vermem, ancak kendini verirsen olur, dedi.

Tumalay Aru, başını

dır; yılqıcı mañа bunu nägä ayttı? tañrı buğa ayt dädi. Yılqıcını çağırdı Tumalay Aruu. Yılqıcı Tumalay Aruunu süydü, dii, oğa taynı bärdi, diiSoñ Tumalay Aruu ayttı dii: män da Tuulı baynıñ qızıman, män dä bir kişigä süydürümän. Ändi andan soñ äki kişi süymäm. Tumalay Aruu qayttı, dii, o yılqıcı onuñ aytqanın bilmädi. Qaytıp Tumalay Aruu äwinä käldi. O taynı aqırğa aldı dii, babasına aytmadı, o taynı päslädi, babası iştä körmädi. Tay at çağına käldi. Bir kün qız atasına ayttı: mändä mınday bir tay bar. Babası köräyim! dädi. Taynı aqırdan çığarıp aldılar. Tuulı bay onu körüp. Ay balam munday ätkän atnı qaydan aldıñ? Bu dünyada bolmağan yüürüknü qaydan taptıñ? O zamanda Tumalay Aruu ayttı: özümü bärip aldım, dädi. Künlärdän bir kün qan äfändi yawçı yibärdi Tuulı bayğa. Allanıñ ämirimän Tumalay Aruunu bär mağa. Bärmäm, dädi Tuulı bay, sän bir qansın män bir Tuulı bayman, män sağa baralmam başım başqa kälmäs. Ayssa bu şäyni baz gäç! dädi.

önüne eğdi:

-Kendimi versem Tuulı bir beyin kızıyım, vermesem bunun gibi hayvan yok, bunun gibi hızlı koşanı yok. Elbette bu benim yazımdır, at bakıcısı bunu bana niye söyledi? Tanrı ona söyle dedi.” dedi.

Tumalay Aru, at bakıcısını çağırdı.At bakıcısı, Tumalay Aru’yu sevdi, ona tayını verdi. Sonra Tumalay Aru:

-Ben de Tuulı bir beyin kızıyım, ben de bir kişiye sevdiririm. Artık ondan sonra iki kişi sevmem, dedi.

Tumalay Aru, döndü gitti.O at bakıcısı onun bu söylediklerini bilmedi. Tumalay Aru, dönüp evine geldi.O tayı ahıra aldı, babasına söylemedi, o tayı besledi, babası hiç görmedi. Tay at çağına geldi. Kız bir gün babasına, bende şöyle bir tay var, dedi. Babası, göreyim, dedi. Tayı ahırdan çıkarıp getirdiler. Tuulı bey onu görüp:

- Ah çocuğum, bunun gibi yetişmiş atı nerden aldın? Bu dünyada eşi olmayan hızlı koşanı nereden buldun? Dedi.

Qan äfändi Tuulı bayğa qaar ätti. Üy başından bir askär, yiidı Qalmıqqa säfär aştı. Bu Tuulı baynıñ ulu yoq bärmägä, qardaşı yoq bärmägä qartlığında özü kätäcäk. Ğayät başı töbän boldu. Künnärdän bir kün Tuulı bay kül töbägä çıqtı bir bayquş adam käldi dii, sälam bärdi dii-Aliiqım sälam xoş käldiñ! dädi Tuulıbay, nä xizmätmän käldiñ? dädi. - Yılqıcı yürmägä käldim. Tuulı bay ayttı: mänim çobanım bar, ırğatım da bar. Mänim tilkicim da bar mağa käräkmäysän, dädi. Soñ Tuulı bay ayttı: mäniñ tüäm bar, ägär tüä qarasañ säni tutayım, dädi. O da: yürämän, dädi. O kälgän adam o Tumalay Aruunu süygän adam ädi. Onu Tuulı bay bilmädi. Qız tüäcini axşam çağırdı, tüäci qızğa bardı. Tumalay Aruu ayttı: mäniñ üçün käldiñmi? qarnıñ açıp käldiñmi? Tüäci ayttı: qarnım açıp käldim. Ya män o taynı sändäñ alğanda ayttım: bir kişigä süydürümän ayttım da artıq yigit süymäm dädim, dii-Män onu bilmädim, dii-Ändi aytsam bilirsinmi? diiÄgär bilsäñ säni adam ätäym. Mäni

O zaman Tumalay Aru, kendimi verip aldım, dedi.

Günlerden bir gün han effendi, Tuulı beye görücü gönderdi. Allah'ın emir ile Tumalay Aru'yu bana ver, dedi. Tuulı bey:

-Vermem, sen bir hansın, ben bir Tuulı beyim, ben sana yetişemem, başım başına denk gelmez. Sen bu şeyden vaz geç, dedi.

Han efendi, Tuulı beye beddua etti. Her evden bir asker topladı, Kalmuk'a sefer açtı. Bu Tuulı beyin vermek için oğlu yok, kardeşi yok, yaşlı hâliyle kendi gidecek. Başı öne eğildi. Günlerden bir gün Tuulı bey külden bir tepeye çıktı, baykuş bir adam geldi, selâm verdi. Tuulı bey:

-Aleykümselâm, hoş geldin. Hangi iş için geldin? Dedi.

-At bakıcısı olmak için geldim.

Tuulı bey:

-Benim çobanım da ırgatım da var. Benim tilkicim de var, bana gerekmiyorsun. Benim

qan äfändi ayttırdı babam oğa bärmädi. Şindi qan qaar ätti üydän bir kişi aldı. Babamnıñ ulu yoq bärmägä, qardaşı da yoq barmagä, qartlağanda özü kätäcäk. Män babama aytayım säni o tüäcigä kit! diim, bäkim askär kätär därmän. Babam sağa barar, qan äfändi üydän bir kişi där sän kätärsinmi? däp surar. Sän o zamanda ayt-ki: män kätmäm dä! män sağa yürdüm bir yıl ırğat, män Qalmıqqa kätip canımdan tatlı şäy yoq dä! Babam saa aqça köp bärär, atnıñ igisin bäräym! där, sawt sıla bäräym! där. Sän känä kätmäm dä! Soñ ayt sän aqçanı köp bärämän däysäñ nä xadar bäräsän. O zamanda aytar babam: nä istäsañ bärämän, där, can tatlı dır kätmäzim, dä! At bärämän däsäñ naslı at bäräcäksin? O zamanda där babam saña bägängän atnı min! där. Sän ayt-ki: babama, şu Tumalay Aruunuñ aqırda bir tayı bar, onu bärsäñ kätämän dä. O zamanda babam bir päşman bolur, kälip mağa aytalmas. Bu dünyada bolmağan yüürüknü bu devem var, eğer deve bakarsan seni tutarım, dedi.

At bakıcısı, bakarım, dedi. O gelen adam, Tumalay Aru'yu seven adamdı. Bunu Tumalay Aru bilmedi.Kız akşam deveciyi çağırdı, deveci ona gitti. Tumalay Aru:

- Benim için mi, karnın aç olduğu için mi geldin?

Deveci, karnım aç olduğu için geldim, dedi.

-Ya ben o tayı senden aldığımda söylemiştim, "Bir kişiye sevdiririm, bundan sonra yiğit sevmem dedim."

-Ben onu duymadım.

-Şimdi söylesem anlar mısın? Eğer anlarsan seni adam edeyim. Beni han efendi istetti, babam beni ona vermedi. Şimdi han, babama beddua etti, her evden bir kişi alıyor. Bababmın vermek için oğlu yok, kardeşi yok, yaşlı hâliyle kendi gidecek. Ben babama söyleyeyim; "Sen o deveciye git, belki o asker olarak gider." diyeyim. Babam sana gelir, "Han efendi her evden bir kişi der, sen gider misin?" diye sorar. O zaman sen de ki, "Ben

dünyada bolmağan aruunu munu qalay ätäym dä istäym? Babam mağa o tay üçün ırcaa kälir, aytalmaz, aytalmasa da män babamdan surap bilirmän.

Bir kün Tuulı bay käldi qızına, Tulubaynıñ başı töbän. Qızı soradı: babam başıñ nä töbän? ayt mağa! dädi. Soñ Tuulı bay ayttı: qan qaarına oğradım qan mändän askär dii, ulum yoq bärmägä, qardaşım yoq bärmägä, män kümnü bäräym? dädi Tuulı bay. Häy bizdä bir tüäci bar o kätmäzmi babam? Tuulı bay ayttı: män oğa bardım köp aqça bärdim, yaqşı at bärdim, dädi. Soñ Tumalay aruu ayttı: soñ nä ayttı saña tüäci? Bärgän atımnı minmädi Tumalay Aruunuñ bir tayı bar, onu barsäñ kätämän, dädi. Başım töbänligi bu, dädi. -Babamdan artıq tügül, dädi, aramğa çıqsın o tay, dädi, minsin! kätsini! dädi. Oña Tuulı bay räät boldu. Babasınıñ ırcasın Tumalay Aruu bärdi diiSoñ tüäcini çağırdı. Saa bir wasiyät aytayım! dädi. Tüäci! Qan äfändi şindi askär bilän kätär. Kätkändä aşıñız suwuñuz köp bolur dädi.

gitmem, ben sana bir yıl ırgat oldum, Kalmuk'a gidecek canımdan tatlı şey yok." Babam san çok para verir, "Atın iyisini vereyim, silâh teçhizat vereyim, der. Sen yine, gitmem deyip "Sen çok para vereceğim diyorsun, ne kadar vereceksin?" diye sor. O zaman babam, ne istersen veririrm, der. Sen, "Can talıdır, gitmem!" de. At veririrm diyorsun, nasıl at vereceksin? Diye sor. O zaman babam san beğendiğin atı bin, der. Sen babama de ki, şu Tumalay Aru'nun ahırda bir tayı var, onu verirsen giderim, de. O zaman babam pişman olur, gelip bana söyleyemez. "Bu dünyada olmayan hızlı koşan atı, bu dünyada olmayan güzeli, bunu nasıl edeyim de isteyim?" der. Babam bana o tay için ricaya gelir, söyleyemez, söyleyemese de ben babamdan sorup öğrenirim.

Bir gün Tuulı bey başı önde, kızına geldi. Kızı sordu:

-Babam başın niye öndedir? Söyle bana!

Sonra Tuulı bey:

Siz Qalmıqqa barırsız. Qalmıq sizni alt ätär, dädi, qan askäri qaçar. Aşıñız suwuñuz arba marbañız qalır. Qalmıq artıñızdan quup sizlär böläk böläk qaçarsız. O qan bölügündä qaç! dädi. Qanmän sän qalırsın qalğanı şara tapay bolup kätär, dädi. Äl yoqtur, dädi, köy yoqtur, dädi, aşamaa aş yoqtur, dädi. Qanıñ astında bir baqıraw(u)z bir boz ala bar dır, dädi. Oda yüürüktür, dädi. Säniñ mingän atıñ dädi, oğa quş yätmäsä at yätmäz, dädi. Qan sändän istäyim där dädi. Sän oğa istämädän burun bu atnı bär! dädi. Sän qan äfändigä bärgän soñ, qan äfändi: nä istärsin mändän? där, saw bol dä! dädi. Ondan soñ bu baqırawz boznu sän min! dädi. Son awzun aş! dädi, onuñ tiliniñ astında bir tamır bar onu bıçaq bilän çärt! dädi. O mäniñ bärgan atımdan yüürüktür sondan. Onu qan bilmäy, dädi. Son mında qaytıp kilärsän, dädi.

Yigit bardı askärgä. Qalmıq alt ättidä, qaçtılar böläk böläk. Bir qan qaldı bir o yigit qaldı, o qızıñ atın yigit bärdi,

-Han bana beddua etti, han benden asker istiyor, vermek için oğlum yok, kardeşim yok, ben kimi göndereyim?

-Hani bizde bir deveci var, o gitmez mi babam?

Tuulı bey:

-Ben ona gitttim, çok altın verdim, güzel at verdim.

Sonra Tumalay Aru, “sonra deveci sana ne söyledi?” diye sordu.

-Verdiğim atı binmedi, Tumalay Aru’nun bir tayı var, onu verirsen giderim, dedi. Başımın eğik olması bundandır.

-Babamdan çok değil, harama çıksın tayım, bitsin gitsin!

Bununla Tuulı bey rahatladı. Tumalay Aru babasının ricasını yerine getirdi. Sonra deveciyi çağırdı. Sana bir vasiyetim var dedi:

-Deveci, han efendimiz şimdi askerle gider. Giderken suyunuz çok olur. Siz Kalmuk’a varırsınız, Kalmuk sizi alt eder, hanın askerleri kaçar. Yiyeceğiniz, suyunuz, arabalarınız kalır. Kalmuk

baqırawz boznu aldı. Tamırın kästi, ondan da yüürük boldu. Üygä qayttı yigit. Qan taqtına käldi. Soñ qan äfändi aqıllıların on äkilärin yiidı. O tüäcini çağırttı. Bu mäni ölümdän qutardı, dädi. Qanı qanıma qarıştı, dünyada bolmağan yüürüknü maa bärdi, dünyada bolmağan aruunu mağa bağışladı. Bu yigitkä nä bärsäm bolur, dädi. O zamanda Tumalay Aruu o tüäcini çağırttı. O qan äfändi dädi nä istäsin däp saa aytar. Sän o zamanda sawluğuñ män istäym dä! Mänim sawluğum da istä där, osa, sän mağa ägär nä istäsäñ däsäñ där, män Tuulı baynıñ Tumalay Arunu istäym dä! O zamanda qan äy äfändi başı töbän kälir. Män özüm ayttırıp mağa bärmädi där buğa naslı ätärmän där. Alıp bärmäm däsä qanğa ayıp alıp bärärmän däp aytar soñ qan äfändi. Aytqanday boldu qan äfändi bärärmän dädi. Şu Tuulı bayğa yawcu yibärdi allanıñ ämiri bilän şu Tumalay Aruunu, arkanızdan kovalar, siz bölük bölük kaçarsınız. O han bölüğünden kaç. Han ile sen kalırsınız, diğerleri darmadağınık olup gider. Şehir yoktur, köy yoktur, yemeye yemek yoktur. Hanın altında baqıraw(u)z boz bir alaca at ardor, o da hızlı koşanlardandır. Senin bindiğin ata, kuş yetmeze at yetmez. Han senden onu isteyeyim der. Sen ona istemeden once bu atı ver. Sen han efendiye verdikten sonra han efendi, “Ne istersin benden?” der. Sen, sağol, dersin. Ondan sonra bu baqıraw(u)z boza sen bin. Ağzını aç, onun dilinin altında bir dammar var, onu bıçakla kes. O, bundan sonra benim verdiğim attan daha hızlı koşar, han bunu bilmiyor. Sonra buraya dönüp gelirsin.

Delikanlı orduya gitti. Kalmuk, onları alt etti, bölük bölük kaçtılar. Bir han kaldı, bir de delikanlı. Delikanlı, o kızın atını hana verdi; baqıraw(u)z bozu aldı. Damarını kesti, kızın atında daha hızlı koşar oldu. Delikanlı evine döndü. Han,

dädi, mäniñ kişimä bär! dädi. O Tuulı bay ayttı; män özüñ ayttırıp bärmädim o bir tüäcigä qaytip barärmäm, dädi, bolmaz dädi. Tuulı bay qızına käldi, Tumalay Aruuğa. Tumalay ayttı: başıñ babam nä töbän? Sändä qasäwät bar, dädi. Män känä qan qaarını uradım. Nä boldu? dädi Tumalay Aruu. - Anaw tüäci qanğa yarağan, dädi. Istä mändän murat dägän o zamanda tüäci Tuulı baynıñ qızın alıp bär! dägän. Şindi mağa quda käldi. Män säni qanğa bärmädim bir tüäcigä qaytip bärärmän? dädi. O zamanda Tumalay Aruu ayttı: mäni oğa sän bärärsin, dädi. Män saa babam, dädi, şu dünyada bolmağan yüürüknü bärdim, dädi. Sän mağa ayttıñ da munu qaydan aldıñ? däp. Män saa o zamanda ayttım: özüm özümü süydürüp aldım, dädim däp. Mäni süygän yigit o ädi. Sän şindä qanğa bärärmän däp ayt! Qan nä istäysin mändän där. Sän bir şii istämäm, dä, şu tüäciniñ atın istäymän baş tartuuğa. tahtına geldi. Sonra han efendi on ikilerini, alık hocalarını topladı. O deveciyi çağırttı.

-O beni ölümden kurtardı. Kanı kanıma karıştı, dünyada olmayan hızlı koşan atı bana verdi, dünyada olmayan güzeli bana hediye etti. Bu delikanlıya ne vermem gerekir?

O zaman Tumalay Aru, deveciyi çağırttı:

O han efendi, “Ne istersin? diye sana sorar. Sen o zaman, sağlığını isterim, dersin. O sana, “Benim sağlığımı da iste!” der. Sen, “Sen bana ne istersin dersen, ben Tuulı beyin kızı Tumalay Aru’yu istiyorum.” dersin. O zaman han efendinin başı öne eğilir. Hqan efendi, “Ben kendime istettim, bana vermedi, buna nasıl isteyeceğim?” der. Alıp verememe derse hana ayıp, alıp veririrm diye söyler, han efendi.

Kızın söylediği gibi oldu. Han efendi, alıp veririm, dedi. O Tuulı beye görücü gönderdi, “Allahın emriyle kızını Tumalay Aru’yu benim adamıma ver.”dedi. O Tuulı bey, “Hanın

Artıq sändän bir şii istämäm dä! O şindi o tayğa awäs boldu-ki mäni unuttu şindi, o atqa saldı säwdalığın o taynı bärmäs äkän baş tartuuğa, qalsın bir qanda oğa qaytmasa ayıpta. Bärmasä çärä bolmasa oğa. Ana Tumalay Aruunu bärämän däp kätti. Tuulı bay qan nä istäysin? dädi. Şu tüäci mändän minip kätkän atın istiimän dädi. Qannıñ mıysı buruldu. Bärmäs äkän qanğa ayp. Bärärmän däp ayttı diiAtın känä Tumalay Aruu aldı. Toy dügün ätti diiO zamanda qan ayttı: bu şii mänim başıma kädän waqıt boldu, bu tüäci dä bu aqıl yoq ädi. Bu aqılnı qaydan taptı. Bu aqılnı Tumalay Aruudan taptı. Atını oğa mingizdi, o tüäci o atın mağa mingizdiv Mändän gänä Tumalay Aruu aldı bu naslı şii maa boldu? Tumalay Aruunu kälip ätip çağırdı. Tumalay Aruu käldi. Qan äfändiniñ qolun aldı. Qan äfändi kätti bikäsinä, ayttı qan äfändi. Mında yiilğan qatınnarğa bir äqayä ayt! dädi. Yaman öskün kendisi istedi vermedim, o deveciye nasıl vereyim? Vermem, olmaz." dedi. Tuulı bey, kızı Tumalay Aru'ya geldi. Tumalay Aru, "Babam başın niye öne eğiktir? Sende yine kasvet vardır." dedi. Babası, ben yine hanın bedduasına uğradım, dedi. Tumalay Aru, ne oldu, dedi. Babası:

-İşte deveci, hana yararlı olur. Han, benden ne istersin deyince o zaman deveci, Tuulı beyin kızını alıp ver, der. Şimdi bana görücüler geldi. Ben seni hana vermedim, bir deveciye nasıl vereyim?

O zaman Tumalay Aru:

-Sen beni ona verirsin. Babam, ben sana bu dünyada olmayan hızlı koşan atı verdim. Sen bana, sen bunu nereden aldın, diye sordun. Ben sana o zaman, kendimi sevdirdim de aldım, diye söylemiştim. Beni seven delikanlı o idi. Sen şimdi hana vermem diye söyle. Han, "Ne istersin benden?" der. Sen, "Bir şey istemem, şu devecinin atını istiyorum başlık parası için, fazla da bir şey istemem

nä? däp sura! awr nä? dä! tatlı nä? dä! bäk nädir? dä! nä yaman ölür? nä yaqşı ölür, dä! O qatınnarğa qannıñ apaqayı ayttı dii: bir äqayä aytayım, dädi dii, qıdırıñız! dädi diiAçı nä diir? tatlı nädir? bäk nädir? öskün nädir. Nä yaman ölür? nä yaqşı ölür? dädi. O zamanda qatınnar qıdırdı iştä bal dädi, tatlısı şäkär, dädi, awr tämir dädi, bäkni qaya dädi, äpsini qatınnar ayttılar. Son kälingä ayttı: sän dä bir şii ayt! dädi diiAnnar qatınnarğa ayttı da män bilmäm, dädi. Illä sän bilmäsäñda ayt! dädi diiTumalay Aruu ayta: awr dämäsi isanğa ağzınıñ lağırı bolur. O yärdän köktän ağır dır. Tatlı dägän şii insanıñ tili dir, o öskün dämäsi insanıñ qalıbı dır qandağına soğar, bäk dämäsi arğımağıñ tuyağı tawdan paşqa känä köbü kätmas. O äqayäni o taptı. Soñ qan suradı qatına Tumalay Aruu Tuulı baynıñ qızı nä ayttı? bularnıñ cämäsin o ätti män bildim dädi qan, bu şiilär ondan qoptu başıma tüäci dä

senden.” dersin. Şimdi o taya heves etti, beni unuttu, o ata sevdalığından başlık parası için onu vermez, sözünden sönmesi de bir hana ayıp. Vermezse ona çare olmaz da. İşte Tumalay Aru’yu verememdedi, gittiler. Han, Tuulı beye, “Ne istiyorsun?” dedi. Tuulı bey, şu devecinin benden binip gittiği atını istiyorum, dedi. Hanın beyni uyuştu. Vermezse hana ayıp. Veririrm, diye söyledi. Atı yine Tumalay Aru aldı. Düğün dernek etti. O zaman han:

-Bu şey benim başıma nasıl, ne zaman geldi? Bu devecide bu akıl yoktu. Bu aklı nereden buldu? Tumalay Aru’dan aldı bu aklı. Atını ona bindirdi, o deveci de atına beni bindirdi. Benden yine Tumalay Aru, o atı aldı, bu şey nasıl oldu? dedi.

Han, Tumalay Aru’yu çağırdı. Tumalay Aru geldi, han efendinin elini öptü. Han efendi, hanımına gitti ve ona söyledi:

- Burada toplanan kadınlara bir hikâye anlat. Kötü uzun nedir, diye sor. Ağrı ne,

bilmädi.

tatlı ne, iyi nedir? Kötü nasıl ölür, iyi nasıl ölür?

O hanın hanımı, kadınlara anlattı:

-Bir hikâye anlatayım, düşünün. Acı nedir, tatlı nedir? Sağlam nedir, uzun nedir? Hangi kötü ölür, hangi iyi ölür? diye sordu.

O zaman kadınlar düşündü, işte bal, tatlısı şeker, ağır demirdir, sağlam kayadır, hepsini kadınlar söylediler. Sonra geline söyledi, sen bir şey söyle, dedi. Bütün kadınlara söyledi, ben bilmiyorum, dedi. İlle sen bilmiyorsan da söyle, dediler. Tumalay Aru söyledi:

- Ağır dediği, insanda ağzındaki lakırdıdır. O yerden gökten ağırdır. Tatlı denen şey insanın dilidir, o uzun denen şey insanın kalıbıdır, göbeğine vurur. Sağlam dediği atın toynağı, dağdan pek çoğu gitmez. O hikâyeyi o çözdü. Sonra han sordu, Tuulı beyin kızı Tumalay Aru, ne söyledi, dedi. Söylediklerinin hepsini hana anlattı eşi; han, “Ben anladım, bunların hepsi ondan

çıktı, bunu deveci de anlamadı.” dedi.

345

2) Suliiman Payğambar.

Suliiman payğambar häpsi aywannıñ tilin da añnağan. Onuñ doqsan doquz apaqayı bar äkän, biräüün da alaym dahı yüz bolur. Alğan bir apaqayı dahı, alğan apaqay bügün barsa da maraz, yarın barsa da maraz öbürgün da maraz. Soñ suray Suliiman payğambar apaqaydan säniñ nä awrii? -Därdim därmän bulucaqsañ, dii-Bälkin bularman ayt därdiñni! -Mänim därdim dii quşlarnıñ ya birär qanattan ya birär ayağından bir saray sal! dädi. Şunuñ içindä otursam soñ saw(u)lacaqman, dädi. Suliiman payğambär ämir ätti quşlarğa, quşlarnı yiidı. Siziñ ya birär qanatıñızdan ya birär ayağıñdan bir saray salacaqmu? Mäşäürä ätiñiz da bu çaräsin tabıñ! Quşlar ciildılar. Mäşäwrä ättilär, çaräsi tabılmadı. Biräw(ü)si dädi bir adada bir üç yüz säksän yıl bir qara quş war, şu kälsä bälki

2) Süleyman Peygamber

Süleyman peygamber bütün hayvanın diliden anlarmış. Onun doksan dokuz karısı varmış, “Bir tane daha alayım da yüz olsun.” der. Bir kadın daha almış, aldığı kadın bugün gelse maraz, yarın gelse maraz, öbür gün gelse maraz. Sonra Süleyman peygamber karısına, “Senin neren hasta?” diye sorar. Karısı:

-Derdime derman bulacaksın, der.

-Belki bulurum, söyle derdini.

-Benim derdim kuşların ya birer kanadından ya birer ayağından bir saray yaptırmandır. Onun içinde otururum sonra iyileşeceğim, der karısı.

Süleyman peygamber kuşlara emretti, kuşları topladı:

- Sizlerin ya birer

çaräni tabar. Suliiman payğambär bir käskin uşqan quş cibärdi, täz kälsin däp. Anaw quş bardı. Säni Süliiman payğambär çaqıra, dädi, täz kälsin! dädi. Män kitap oquy yataman soñ män barayım dädi. Soñ kälmädi, payğambär da bir quş yibärdi. O zamanda qara quş ayttı: män kitäp oquy yataman şindi barayım dädi, daha barmadı. Soñ payğambär qırğıy quşqa ayttı: sän bar! kälmäsa çärik çärik ät! çäñgälläriñä il dä käl! Qırğıy quş bardı. Mäni Süliiman payğambar cibärdi käl! dädi, kälmäsäñ çärik çärik ät! çiñgälläriña il! dä käl! dädi. Qara quş ayttı sän däñgiz yanına qon da! artıña qara män kälmäsäm sän qaytar da mäni çäriklärsän, dädi. Qırğıy bardı qondu. Artına aylanıp qaradı. Qara quş kötärilip uştu. Käldi qırğıyman barabar Suliiman päyyambarğa. Suliiman päyğambar ayttı: nä üçün sän män säni başlap çaqırğan waqıtta kälmädiñ? O zaman qara quş ayttı: män kitap qaray ädim. Cärmän suwu ölçii ädim, kanadınızdan ya birer ayağınızdan bir saray yapacağım. Meşavere edin, bir çaresini bulun, der.

Kuşlar toplandılar, meşavere ettiler, bir çaresini bulamadılar. Birisi, “Bir adada üç yüz seksen yaşında bir kara kuş var, o gelirse belki bir çare bulur.” dedi.

Süleyman peygamber, çabuk gelsin diye hızlı uçan bir kuş gönderdi. İşte kuş gitti. “Seni Süleyman peygamber çağırıyor, çabuk gelsin dedi.” der. Kara kuş, “Ben kitap okuyorum, sonra gelirim.” dedi.

Sonra gelmedi, Süleyman peygamber bir kuş daha gönderdi. O zaman da kara kuş, “Ben kitap okuyorum, imdi gliyorum.” dedi. Yine gelmedi. Sonra peygamber yırtıcı kuşa söyledi:

-Sen git, gelmezse parça parça et, pençelerine tal da getir!

Yırtıcı kuş gitti:

-Beni Süleyman peygamber gönderdi. Gel, gelmezsen, “Parça parça et, pençelerine

qaysı köp däp. Suliiman suradı: qaysı ziyadä yärmi ziyadä sumu ziyadä? Qara quş ayttı: su ziyadä. -Nä üçün su ziyadä, qara yär ziyadä bolur, dädi. Päyğambär män siz dı ölçämiimän, dädi. Naslı ölçiisän? dädi päyğambär. -Sunu cayıp cibärämin tobuqtan ätip ölçiimän o zamanda su ziyadä bola äfändim, diiÄfärin aqıllı äkäsin. Äkinci çağırtqanımda nägä kälmädiñ? O zamanda dädi quş: män kitap oquy ölçädim ölü köpmü tiri köpmü? - Ölü nä xadar tiri nä xadar? dädi Süliiman. Qara quş: ölü köp, dädi. -Nä üçün ölü köp bolur? tiri köp bola daa dädi Suliiman, biñ yüz bir can är kün tua, biñ can är kün ölä, tirisi köp bolur daa dädi. Män şuytıp saymayman, dädi qara quş, kün tuğaçä yuqlağan kişini ölü sayaman, onuñ üçün ölü köp bolur. Äfärin, dädi päyğambar, onu da bildiñ. Üçünci qırğıynı cibärgändä nä käşiktiñ? dädi, O zamanda dünyada aqıllı köpmü aqılsız köpmü? onu tüşündüm, dädi. Qaysı köp? dädi päyğambar.

tak da getir.” dedi.

Kara kuş, “Sen deniz kenarına kon da arkana bak. Ben gelmezsem sen döner de beni parçalarsın, dedi.

Yırtıcı kuş gitti, kondu. Ardına dönüp baktı. Kara kuş yükselip uçtu, yırtıcı kuşla beraber Süleyman peygambere geldi. Süleyman peygamber, “Niçin ben seni ilk çağırdığımda gelmedin?” diye sordu.

O kara kuş: “O zaman ben kitap okuyordum. Hangisi çoktur diye yerle suyu ölçüyordum.” dedi.

Süleyman: “Hangisi fazla? Yer mi fazla, sum u fazla?” diye sordu.

Kara kuş, su fazla, dedi.

-Niçin su fazla, yer fazla olur, dedi Süleyman.

Kara kuş, “Peygamber ben sizin gibi ölçmüyorum.” dedi. “Nasıl ölçüyorsun?” dedi peygamber.

-Suyu yayarak gönderiyorum, topuktan ölçüyorum, o zaman da su fazla oluyor efendim, der.

Aqmaq qop, dädi qara quş. Nä üçün aqmaq qop bola? aqıllı kişi köp bolur, dädi. O zamanda qara quş ayta: män sizdii saymayman. Män apaqay tilimän yürgän kişini aqmaq sayamam, dädi, qara quş. Äfärim dädi Suliiman aqıllı äkäsin, tilä mändän tilägin, dädi. Män bir şii istämiiman, dädi qara quş, sizniñ sawluğuñuznu istiimän, dädi. Üç kärä şaytıp suradı, sawluğuñuz istiimän, dädi. O zamanda päyğambar män säni quşlarınıñ padışası ättim, dädi. O zamanda quşlar cümläsi quandı qanatları käsilüüdän qutuldu, ayaqlarınıñ käsilüüdän qutuldu.

-Aferin, akıllıymışsın. İkinci çağırdığımda niye gelmedin?

Kuş söyledi:

-O zaman da ölü mü çok, diri mi çok, diye kitap okuyordum.

"Ölü ne kadar, diri ne kadar?" dedi Süleyman. Kara kuş, ölü çok, dedi.

Süleyman:

-Niçin ölü çoktur? Diri daha çoktur. Bin yüz bin can her gün doğuyor, her gün ölüyor, diri daha çoktur.

Kara kuş:

-Ben öyle saymıyorum, gün doğarken uyuyan kişiyi ölü sayıyorum, onun için ölü çoktur, dedi.

Süleyman peygamber:

-Aferin bunu da bildin. Üçüncü yırtıcı kuşu gönderdiğimde niye geciktin?

-O zaman da dünyada akılsız mı çok, akıllı mı çok, diye düşünüyordum.

"Hangisi çok?" diye sordu peygamber. "Ahmak çoktur." dedi kara kuş.

-Niye ahmak çoktur? Akıllı çoktur, dedi peygamber.

O zaman kara kuş, "Ben

sizin gibi saymıyorum. Ben kadın sözüyle iş yapanı ahmak sayıyorum.” dedi. Süleyman peygamber, “Aferin akıllıymışsın. Dile benden dilediğini, dedi. Kara kuş, “Ben bir şey istemem, sizin sağlığızı istiyorum, dedi. Üç kere böyle sordu paygamber; kuş, sağlığınızı istiyorum, dedi. O zaman peygamber, ben seni kuşların padişahı yaptım, dedi. O zaman kuşların hepsi, kanatları ve ayakları kesilmekten kurtuldu diye sevindi

12. DÄIR.

Qabää kätkän qarşqır

Qarşqır qabää kätäcäk başına pşä sardı sarıq ätip. Soñ kätip bara, bir tanaa ras käldi, mundan tana qaştı. Kaşma, dädi, män qabäägä kätäcäkmän, män sizni köp aşadım män älallıq istäymän. O tanaa ayttı: sän qabäägä barsanda acı bolmassan, sän yoldan qaytarsın. Qarşqır ayttı: sän gunakär bolduñ, aasi bolduñ, sän täübä ät! Soñ dahı kätti, äki dänä qoşqar ras käldi, olarda qaçacaq boldu. Qaçmañız! dädi, män qabäägä kätäcäkmin, dädi, män sizdän, älallıq istäymän, män sizni köp aşadım. Älal bolsun! Dädilär. Ondan kitti bir atqa ras käldi. Attan da älallıq istädi at ayttı sän qaytarsın acı bolmassın. Qarşqır şonuman qabäägä kätti. Üç kün, bäş kün kätti, on kün kätti qarnı açtı. Mäniñ qaysı atam qaysı anam qabäägä barğan, män şaşqanman qaşqırdan da acı bolurmaz, dädi. Ras käldi bir başmaq sämiz ädi, dädi, aşağan

12. DEYR

Kâbeye Giden Kurt

Kurt kâbeye gidecekti, bir şeyi sarık edip başına sardı. Sonra giderken bir danaya rast geldi, dana ondan kaçtı. Kurt:

-Kaçma, ben kâbeye gideceğim, ben sizden çok yedim, sizden helâllik istiyorum, dedi.

Dana; “Sen kâbeye gitsen de hacı olamazsın, sen yoldan dönersin.” dedi. Kurt, “Sen günahkâr oldun, âsi oldun, tövbe et!” dedi.

Sonra kurt biraz daha gitti, iki tane koça rastladı. Onlar da kaçacak oldu. Kurt, “Kaçmayın! Ben kâbeye gideceğim, sizden helâllik istiyorum. Sizden çok yedim.” dedi. Onlar, helâl olsun, dediler. Kurt, oradan gitti, bir ata rast geldi. Attan da helâllik istedi. At, “Sen dönersin, hacı olmazsın.” dedi. Kurt böylece kâbeye gitti. Üç gün, beş gün, on gün gitti, karnı acıktı. “Benin hangi annem hangi babam kâbeye gelmiş, ben

bolsam! anama qabää, dädi, ras
30 käldi qoşqar, älallıq istäp qabäägä kätäcäk acı bolup, lazım ädi aşamaq. Ras käldi bir at, onu da aşamadı acı bolup dädi päşmän boldu. Şindi qaşğır
35 yoldan qayttı, ras käldi bana atqa, at bildi Onuñ aşacağın, at bir ayağın kötärdi. Qarşqır käldi bunuñ qatına. Säni ändi bildim, sän mäni aşacaqsın, sän
40 kätkändän bäri bir muq kirdi ayağıma şonuñ ağırısından bir ot otlamadım, şo muqnu tartıp al! bir ot otlayım soñ aşa! dädi. At artayağın kötärdi bunu oğa
45 köstärdi. Qarşqır ayttı: mınaw muqmu? Mınaw muqmu? At şu waqtta qaşqırnıñ awzuna bir çiptä urdu, awzu murnu qan boldu. Qarşqırnıñ taqatı kätti. At
50 qutardı qarşqır kätti, qoşqarlarğa bardı, qoşqar da bilä bunıñ aşacağın. Qarşqırğa ayttı qoşqar: Ändi bildim sän bizni aşacaqsın sän kätkändän bari
55 bizim idamız bar. -Nä idañız bar dädi qaşğır män bii yaqnı otlayım, dii, mäniñ bu ayaqtaşım qail bolmay, mändä bii yaqnı otlayım, sän o yaqta otla! dädi.

şaşırmışım, kurttan hacı olmaz." dedi. İki yaşındaki semiz bir sığıra rastladı, yersem anneme Kâbe'ye dedi. Bir koça rastladı, helâllik isteyip hacı olamaya kâbeye gidecekti, yemek yemesi gerekiyordu. Bir ata rastladı, hacı olacağı için onu da yemedi, pişman oldu. Şimdi kurt yoldan döndü, bir ata rastladı. At kurdun onu yiyeceğini anladı, bir ayağını kaldırdı. Kurt bunun yanına geldi. At söyledi:

-Seni anladım, sen beni yiyeceksin, sen giderken bir mıh ayağıma battı, onun ağrısından bir ot otlayamadım. Şu mıhı çekip al, bir ot yiyeyim sonra beni yersin, dedi.

At arka ayağını kaldırdı, bunu ona gösterdi. Kurt, "Mıh bu mu? Mıh bu mu?" diye sordu. At o zaman kurrdun ağzına bir çifte attı, kurdun ağzı burnu kan oldu. Kurdun takati gitti. At kurtuldu. Kurt gitti, koçlara vardı, koç da onları yiyeceğini anladı. Koç, kurda, "Şimdi anladım sen bizi

Sän kätkändä şo idaman bir ot otlamadıq. Sän bizgä bir mäja sız, soñ otayq, soñ aşañ bizni. Qarşqır qayl boldu. Qarşqır bularğa mäja quyruğuman sızdı, köstärip bärdi. Şay ätip zämzämär bolup äki qoşqarnıñ arasına käldi, äki müüzläri bilän ortağa kälgän soñ, kälip onu soqşular tap kökrä çapıldı, taqatı kätti. Ondan da qutuldu. Anaw tanaa bardı, tana cata közü yumuq küşäy. Qarşqır bardı oña, tanaa közün aştı qarşqarnı kärdü. Ändi qarşqır mäni aşacaqsın dädi. Mänim atam öldü bu yaqqa. Anam olgändän bir män yılayman, kä1 qarşqır maña bir därtli türkü ayt! Soñ aşa! dädi. Qarşqır közün yumdu uu däp uluy başladı. Köydän köpäklär äpsi käldi. Közün aştı köpäk anıñ aylanasında toldu. Ol ändi qaçayım, dädi. Qaştı, köpäklär tüştülär onuñ päşindä. Bir bayguş adam balta sabın bälindä qıstırdan dağdan qayttı, kälä yata. Qaradı bir qarşqır yolman kälä yata. Bir käsäk köpäk pişinä, tüşkän. Anaw kişi qorqtu da qaçtı, bardı, bir qobaa

yiyeceksin. Sen gittiğinden beri bizim bir iddiamız var.” dedi. Kurt, “ne iddianız var?” diye sordu. Koç:

-Ben bu tarafta otluyordum, benim bu arkadaşım buna razı olmadı; ben bu tarafta otlayayım sen bu tarafta otla, dedi. Sen gidince bu iddiayla bir şey yiyemedik. Sen bize mezra çiz, sonra otlayalım, sonra bizi yiyin,. Kurt razı oldu. Kurt bunlara kuyruğuyla mezra çizdi, gösterdi.

Böyle yaparak iki koçun arasına geldi, ortaya geldikten sonra ikisi boynuzlarıyla gelip onu vurdular, ta göğsü çarpıldı, takati kesildi. O aradan da kurtuldu, işte danaya vardı, dana gözleri yumulu yatıyordu. Kurt ona vardı, dana gözünü açtı, kurdu gördü. Dana, “Benim anam bu yerde öldü, Anam öldüğünden beri ağlıyorum, kurt gel de bana bir dertli türkü söyle! Sonra beni yersin.” dedi. Kurt gözlerini yumdu, uu diye ulumaya başladı. Köydeki köpeklerin hepsi geldi. Gözünü açtı,

kirdi, qarşqır da bardı onda kirdi. Qarşqır arttan qoba bärdi awzunaa itlärgä aqaw ätip qaytara. Itlär kätti, qarşqır qaldı qobanıñ içindä, o artında kişi barıp bilmädä. Qarşqır ayttı: Öz başına: ras käldi bir at ayağına muq qatqan ämiş, ayağı awrğam şo muqnu al dädi at, män naslı mätüü män nalbat tügül ädim, ma nä gäräk ädi awzum murnum qanatma. Ma ras käldi äki qoşqar, ot otlarğa, yoq ätmişlär män mäja sıyrap padışanın zämzämärmi ädim? Ras gäldi bir tana anası ölgän ämiş, mağa bir türkü ayt! dii, män kämanacı ädimmi? Yoqsa män ustamı ädi türkü aytma? ayp mätüülük ätti. Anaw kişi da qorqup otura. Mänim artımda şindi bir kişi bolsa, dädi qarşqar, alsa mäni quyruğundan, balaban tayaqmän mäni töbölän öltürsä mağa layıqtır. Anaw kişi aldı onu quyruğundan bir balta sapman toböläp öltürdü, arqasında balaban könün aldı da kätti.

köpekler onun etrafında dolmuştu. O, şimdi kaçayım, dedi. Kaçtı, köpekler peşine düştü. Bir zavallı adam balta sapını beline sıkıştırmış, dağdan dönüyordu. Gördü ki yoldan bir kurt geliyor. Bir grup köpek peşine düşmüş. İşte adam korktu, kaçtı, gitti bir kovuğa girdi, kurt da oraya girdi. Kurt arkasından oraya girince ağzıyla itlere bağırıyor. Köpekler gitti, kurt kovuğun içinde kaldı, O arkadaki kişi gidemedi. Kurt kendi kendine konuştu:

-Bir ata rastladım, ayağına mıh batmıştı, ayağı ağrıyordu, şu mıhı al, dedi. Ben nasıl aptalım, ben nalbant değildim, ağzımı burnumu kanatmaya ne gerek vardı? Ot otlayan iki koça rastladım, benim çizdiğim mezra sınırını yok etmişler. Ben padişahın zemzemeri miyim? Bir danaya rastladım, anası ölmüş, bana bir türkü söyle, dedi. Ben kemaneci miydim? Yoksa ben sanatkârı mıyıdım türkü söyleyecek? Ayıp, aptallık etti. İşte adam da

korkup duruyor. Benim arkamda bir kişi olsa kuyruğumdan tutsa, büyük sopa ile tepeleyip beni öldürse, bana müstahaktır. İşte adam onu kuyruğundan yakaladı, bir baltanın sapı ile onu tepeleyerek öldürdü, arkasında büyük bir deriyi aldı da gitti.

13. KÖGÄHHİ KİYAT (Noğay).

1) Oraq Mamay.

Arayına bolğan
Oraq Mamay Mırza ayttı:
Käälüü minän äkimiz
qannı öşlü biz tügül
qarmalasa kirärgä
särmäläsä çığarğa.
Qarmalasam qan da yoq
särmäläsäm qın da yoq
baldağı yuan ay bolat
yamandı basqa şalarğa,
basın äki bölärgä
Axrät bolmay aw igilär qalmasta
Axrätkä barğanda,
aq diwanında turğanda
Adaşam däp qoymamda,
pırağım dii minärmän.
Aştırxan adam barmas
uu boldu boluum,
bu Azawdıñ bizgä araqlı balı
uu boldu boluum,
bu Azawğa aştan ärtäp
yaw tiisä boluum,
ağalar aa böläk
awzğa sawğa där ädi boluum.
Atlan atlan dägänsiz,

13. KÖGENNİ KİYAT (Noğay)

1) Orak Mamay

Böyle olur
Orak Mamay Bey söyledi:
Keelüv ile ikimiz
Hanla davası olan biz değiliz.
Yağmalarsa girmek için
Sallayıp vurursa çıkmak için.
Yağmalarsam han da yok
Sallayıp vursam kın da yok
Kabzası kalın hilâl biçimindeki kılıç
Kötünün başını kesmek için,
Başını ikiye bölmek için,
Ahret olmadan ah iyiler kalmaz da
Ahrete varınca,
Hakk divanında durunca
Şaşırırım diye bırakmam da
Hızlı giden atım der binerim.
Astrahan'a adam gitmez
Zehir oldu hayatım,
Bu Azak'ın bize içkili balı
Zehir oldu hayatım,
Bu Azak'a dıştan kolayını

atlanıp yolğa çıqtıq? biz,
atlanıp yolğa çıqqan soñ,
awr askärgä yoluqtuq,
yoluqtuq isä toluqtrq,
ätägi altın yäñi altın
aq käräwkä tonnarğa
naalät bolsun dägänsiz,
bu yağıda büytüp tapqan mallarğa
ayrı tändä yatalmay
Malaşığa yätalmay
qabırğan bası bawr ät
qan tolarğa usaydı,
moynu ala qarğalar
şaqıldasıp basıma
üya täbärgä usaydı.
Oraq Mamay Mırza bir yärgä bir saan bolup tura, onuñ birdä Aly(ı)-üsma'il ağası bolup tura. Bir da küşük qardaşı Käälü. Bir gün Üsma'il ayta Käälügä, qardaşım sağa da yoq bir şii, mağa da yoq iştä, mırzalıqnı Oraq Mamay ätä. Bar sän Oraqtan bir balaban töbä bar dır dii, sonu barda özüñä tilä! diiSoñra bir kün bara da Käälüü Oraq Mamayğa ayta. Ağaşım, dii şu balaban töbä mağa bär! dii Oraq Mamay ayta: sän mändän at istä, mal istä, para istä! obanı bularak
Düşman dokunursa hayatım
Ağalar aa bölük
Ağıza sağlık derdi hayatım
Atlan atlan dersiniz,
Atlanıp yola çıktık biz,
Atlanıp yola çıktıktan sonra,
Ağır askere rastladık ,
Rastladıysak doluştuk,
Eteği altın, yeni altın
Ak zırh gibi kürklere
Lânet olsun dersiniz
Bu tarafta bu şekilde bulduğunuz mallara
Ayrı tende yatamadan
Malaşığa yetişemiyor
Kaburganın başı bağrı et
Kan dolmu benziyordu,
Boynu kısa olan kargalar
Gürültü ederek başıma
Yuva yapıyora benziyordu.
Orak Mamay Mirza bir yere sahip olur, onun bir de Aly(ı)-üsma'il isimli ağabeyi vardır. Bir de küçük kardeşi Keelü.Bir gün Üsma'il, Keelüye söyler:
- Kardeşim sana da bir şey yok, bana da bir şey yok işte, beyiği Orak Mamay yapıyor. Sen git Orak Mamay'a "büyük

qaytäsin sän? diiKäälüü ayta: män ölgön soñ mınaw töbäni Käälüü töbäsi därlär. Şıq, dii Oraq, sän aqılsız, diiO Käälüü soñ şığa, kätä. Aly' Üsma'ilğa bara. Aly' Üsma'il ayta: sän nä işlädiñ diiKäälüü ayta: Oraq Mamayğa bardım töbäni tilädim, bärmädi. O zamanda Aly'Üsmail ayta: män aytmadım mı sağa bärmäs, diiOnu öltürmäy bizgä Mırzalıq yoqtur diiO zamanda Käälüü ayta: naslı öltürmäli? biz onu öltürüp bomaspıs, diiO zamanda Aly'Üsma'il ayta: o bir qolay şii, diiYarın äkiñiz awğa şığarsız. Onda bir ärmağal kälgän qılış bardır. Sän o qılışnı istä dii körmägä. O sağa bärär, dii, qılışnı Qaytarıp özüngä bärgändä, şu waqıtta öltürürsän. Ärtäki künü Oraq Mamay bilän Käälüü äkisi awğa kättilär. Yolda Käälüü Oraq Mamaynıñ qılışın istädi körärgä. O da bärdi, kördü qılışın xayrladı, qaytarıp bäräcäktä Oraq Mamay qılış tutup bärgändä Käälüü ağasın çaptı. Soñ Oraq Mamay yaralı üygö qaytıp käldi, tösäkkä yattı bu yırnı ayttı, ondan soñ Oraq

bir tepe var" deyiğ kendin için iste, der.

Sonra bir gün Keelüü gider Orak Mamay'a söyler:

-Ağabeyciğim, şu büyük tepeyi bana ver, der.

Orak Mamay:

- Sen benden at iste, mal iste, para iste, obayı ne yapacaksın, der.

Keelü söyler: "Ben öldükten sonra bu tepeye Keelüü tepesi derler."

Orak: "Defol, sen akılsızsın." der. O Keelüü çıkar, Aly' Üsma'il'e gider. Aly' Üsmail: "Sen ne yaptın?" der. Keelüü: "Orak Mamay'a gittim, tepeyi istedim, vermedi." der. O zaman Aly' Üsma'il söyler:

-Ben söylemedim mi, sana vermez. Onu öldürmeyince bize Mirzalık (Beylik) yoktur.

O zaman Keelüü söyler:

-Nasıl öldürmeli, biz onu öldüremeyiz, der.

O zaman Aly' Üsma'il söyler:

-O kolay bir şey, yarın ikiniz ava çıkarsınız. Onda armağan gelen bir kılıç var. Sen onu

öldü, Käälüü Aly' Üsmaılda bardı. Män Oraqnı öltürdüm, dädi. O zamanda Alyı Üsma'il sän mäniñ batırımnı öltürgänsiñ arslanımdı öltürgänsin, män säni alay ätäym bulay ätäym! dädi. Sonnan qorqup Käälüü çölgä çıqtı da kätti. Ol isä çöldä öldü.

görmek için iste. O sana kılıcı verir. Tekrar kendisine verirken onu öldürürsün, der.

Ertesi gün Orak Mamay ile Keelüü ikisi ava gittiler. Yolda Keelüü, Orak Mamay'ın kılıcını görmek için sitedi. O da verdi, kılıcını gördü, hayırladı, tekrar vereceği zaman, Orak Mamay kılıcı tutup verirken, Keelüü ağabeyini kılıçladı. Sonra Orak Mamay yaralı bir şekilde eve dönüp geldi, yatağa yattı, bu türküyü söyledi, ondan sonra Orak öldü, Keelüü, Aly' Üsma'il'e gitti. "Ben Orak'ı öldürdüm." dedi. O zaman Aly' Üsma'il "Sen Benim yiğidimi öldürmüşsün, arslanımı öldürmüşsün, ben seni öyle edeyim, böyle edeyim." dedi. Keelüü korkup sonradan kıra çıktı da gitti. O ise kırda öldü.

2) Dostanbät.

Azawda Dostanbät ağa bolğan, ondan başqa otuz äki ağa bolğan, äpsidä batırlardan bolğan. Bir kün olar mäşäürät ätkänlär. Yarımğa kün atlanıñız däp. Mal qıdırmağa o kündä alar Qalmaq bilän qawğa ätär ämişlär. Ärtäsi küni otuz äki ağalar äpsi da atlanıp kätkänlär. Bir kün, äki kün, üş kün däp yol kätkänlär. Bir künü köp askärgä ras kälgänlär. Ayaqtaşları aytqanlar: qaşayq bundan, bu köp askärdän, Dostanbät ağa aytqan: qaşmaq bolmas ayptır. Alla nä köstärsä şunu körärbis, dägän. Başlağan qawğa ätkännär. Ämdi köbüsün qırğanlar. Bir şätkä şıqqannar soñ bir qamşısı bar äkän Dostanbät ağanıñ. Qawğa ätkän yärindä o qamşı qalğan. - Ağalar, dii, mänim qamşım qalğan, qaytaman diiAğalar ayta: qaytma! diiDostambät ağa ayta: qamşımnıñ qolğaması altın, sabı yäz dii, ösägi bulan tärisi, örümü ögüs qaysı, diiQamşım qaldı, qaytaman,

2) Dostanbet

Azav'da Dostanbet ağa varmış, ondan başka otuz iki ağa daha varmış, hepsi de bahadırlardanmış. Onlar bir gün kendi aralarında, yarım gün atlara bineriz, diye konuşmuşlar. O gün de onlar mal aramak için Kalmuk ile kavga etmişler. Otuz iki ağaların hepsi ertesi gün atlarına binip gitmişler. Bir gün, iki gün, üç gün diyerek yol gitmişler. Bir gün kalabalık asker grubuna rastlamışlar. Yol arkadaşları, "bu kalabalık askerlerden kaçalım" derler; Dostanbet ağa, "Kaçmak olmaz ayıptır, Allah ne gösterirse onu yaşayacağız." der. Kavga etmeye başlamışlar. Şimdi çoğu kırılmış. Bir kenara çıkmışlar. Dostanbet ağanın bir kamçısı varmış. O kamçısı kavga ettikleri yerde kalmış.

-Ağalar, benim kamçım kalmış, dönemem, der.

Ağalar, dönme, derler.

Dostanbet ağa:

diiSoña qaytıp bara äskärgä. Bir tağı qawğa ätä. Bäktä awr yaralı bolur. Nä bolsada ölmäy, çığa äskärdän, qaytıp ağalarğa kälä. Soñ ağalar munu salğa sala, salman Tän suwundan şıqtılar ağalar, şu yärdä yır aytalar bu yır aytqanda soñ Dostanbät ağa öldü.

-Kamışımın ucu altın, sapı bakır, kılıfı ala geyik derisi kamçım kaldı, dönemem, der. Sonra dönüp askerlerin yanına gitmiş. Bir daha kavga etmiş. Oldukça yaralanmış. Yine de ölmemiş, askerlerden ayrılmış, dönüp ağalara gelmiş. Sonra ağalar bunu sala koymuş, ağalar sal ile Ten nehrinden çıkmışlar, bu türküyü söylemişler, bu türküyü söyledikten sonra Dostanbet ağa ölmüş.

3) Oraq Mamayman Külkä.

Toqtamışnı öldürüp kälgän soñ Oraq Mamay yängäsin aldı, ondan soñ on äki qarındaşları onu quuladı. Bir kün bular yiildı bir yärgä bal ättilär. Soñ yämin ätti Oraqnı öltüräyk! däp. Yäminniñ işinä Isi Mamay kirmädi. Soñ Mamaynı öltüräcäk boldular. Soñ bir kişi yibärdi Oraqqa, şağır kälsin, dädi. Bardı o kişi Oraqqa. Gäcä ädi. -Batır säni şaqıralar on äkilär, dädi. Soñ turdu Oraq yärinnän kätäcäk boldu. Oraqnıñ qayiiyı

3)Orak Mamay İle Külke

Toktamış'ı öldürüp öldürüp geldikten sonra Orak Mamay yengesini aldı, ondan sonra da onu on iki kaedeşi kovaladı.

Bir gün bunlar bir yere toplandı, bal içkisi hazırladılar. Sonra Orak'ı öldürelim diye yemin ettiler. Bu yemine Isi Mamay katılmadı. Sonra Orak'ı öldürmeye karar verdiler. Orak'a bir kişi gönderdiler, çağır gelsin, dediler. O kişi, Orak'a gitti. Geceydi.

-Yiğit, seni on ikiler çağırıyor,

dädi-ki: sawtnuñnu sılalarıñnı ala gät! dääy. Oraq diñnämädi aytqanın. Şay boş kätti Oraq. Soñ bardı o mäcliskä. Soñ sıra man bal bärdilär. Soñ Mamay dädi-ki: bar şäştär mağa, dädi. Soñ Oraqnıñ qaniiyı Külkä dägän atalığı bar äkän, qaniiyı oğa kätti barıp sölädi Külkägä: Mırzañnı on äki alıp kätti öltürürgä. Soñ Külkä kätti onda mäcliskä. Soñ on äkiniñ birisi şäştär şaldı:

Şağırmaq Qara bulut yäy bolur,
şañqar yärdän tos şığar,
şaqsız yärdän şañ şığar,
namartıñ tosta qannan
işkän balı zäär bolur.
Oraq ayttı:
Kügäy awzu kögüräy,
män küzlü yazlı yaylarman,
külük sınnı kök dönän
özümä kündä arqannan baylarman.
Mısadan tuuğan on äki
yigit sänsip dämäsäñ!
iyaam sänsin dämäsäñ!
Külükäydiñ sauwunda
yamannar män sizdi
küñläy qullay aydarman.

dedi.

Orak, yerinden kalktı, gitmeye niyetlemndi. Orak'ın karısı: "Zırhını silahını alarak git!" dedi. Orak, karısının söylediğini dinlemedi. Öyle boş gitti Orak. Sonra o meclise vardı. Sırayla bal iökisi verdiler. Mamay, "Bana şeş-târ ver." dedi. Sonra Orak'ın karısı, Külke isimli atabeyi varmış, ona gitti, Külke'ye söyledi:

-Beyini on ikiler öldürmek için alıp gittiler.

Sonra Külke meclise, oraya gitti. On ikilerin birisi şeştâr çaldı:

Yağmurun kara bulutu hafif olur.
Tozlu yerden toz çıkar,
Dalsız yerden toz çıkar,
Namerdin ağaç bardakla
İçtiği balı zehir olur.
Orak söyledi:
Kügey'in ağzı gök ot,
Ben güzün, yazın yaylarım,
Yürük atın özelliği boz dönen
Kendime her gün urganla bağlarım,
Mısa'dan doğan on iki

Bu yırnı aytqan soñ Külkä üygä kirdi Oraqqa ayttı şıq dädi. Mısadan tuuğan on äki qıbırmañız yäriñizdän bu Küykäni köräsizbi? on äkiñizdä öltürürmän, dädi. Bir yaman ät'almastan qaldılar on äki. Külkä män Oraq äkisi o yärdän saw sälamat qayttılar.

Yiğit sensin demezsen!
Sahibim sensin demezsen!
Külükey'in sağlığında
Kötülerim bem sizi
Kıskanarak kul gibi sürerim.

Bu türküyü söyledikten sonra Külke eve girdi. Orak'a söyledi, çık, dedi. Mısa'dan doğan on iki, yerinizden kıpırdamayın, bu Külke'yi görüyor musunuz? On ikiniz de öldürürüm, dedi. On ikiler hiçbir kötülük yapamadılar. Külke ile Orak ikisi oradan sağ salim döndüler.

4) Ädigä.

Qutlu-qaya bii Canıbäk qannıñ bas quşşusu ädi, anıñ tuqlayaq bir qus bar ädi. Soñ bu här zaman äki cımırta taba. Soñ bir künlärdä Qutlu-qaya bii qanğa söylädi: Sultanım bu qus qartayıp tır, qartayğanda bii yıl bir cımırta taptı. Soñ qan Qutlu-qaya biigä ayttı; ayda bügün! män bügün qusqa şığayq şölgä. Şıqtılar, Qutlu-qaya bii Canıbäk minän şıqtılar, qus yibäräcäk boldu. An-minän Tämir qan quşşusu-man o-da şölgä käldi.

4)Edige

Kutlukaya Bey, Canıbek Han'ın baş kuşçusuydu, onun tüylü ayaklı bir kuşu vardı. Sonra o her zaman iki yumurta bulurdu. Bir gün Kutlukaya Bey, hana söyledi.

-Sultanım bu kuş yaşlanmış, yaşlandığı için bu yıl bir yumurta yumurtladı.

Sonra han, Kutlukaya Bey'e söyledi: "Haydi bugün kuşa çıkalım, kıra."

Kutlukaya Bey ile Canıbek kuş göndermek

Soñ buda cibärdi qusun o da cibärdi qusun. Soñ äkäün dä bir qusun alıp käldi, yärgä tüstü. Qorada da baqtılar äki da bir qusqa talaşıp yatır äkisi dä yüräk basına talaşa. Soñ Canıbäk qan sonu minän aqılına şäk käldi. O yärdä bir şäy aytmadı. Soñ qaytıp käldi äwnä. Äwdä kälgän soñ Canıbäk qan Qutlu-qaya biini şaqırıp käldi. Qutlu-qaya, dädi sän mağa yalan söylädiñ şınıñ ayt! dädi. Bu quş dädi, äki cımırtqa taba tuuğan ädi, biiyil bir taptı dädiñ qartayğan ünün. Bu yalan, bu Tämir Qannıñ quşu mäniñ qusumduñ cımırtqası dädi. Soñ Qutlu-qaya bii dädi. Sultanım qılıs siziñ baş bizim yalan ayttım, maa apuu ät! Bu Tämir qannıñ quşşusu mağa yalwardı, tuqlayaqtıñ bir cımırtqasın maña bär! dädi. Ana maa şaban şoban şarıq baw bağışlar, dägän. Sonuñ män bir cımırtqasın yaşırdım. Soñ yalan aytıp bärdim. -Soñ sän mağa yalan aytmaq käräk tügül ädi. Tuzumnu ötmägimni yañıldıñ sän, mağa xaram bolduñ, dädi.

maksadıyla çıktılar. Aniden Temir Han kuşçusu ile o da kıra geldi. Sonra bu da gönderdi kuşunu, o da gönderdi kuşunu. İkisinin de bir kuşunu alıp geldi, yere düştü. Baktılar ki, bahçede iki tanesi daha bir kuş için kavga ediyor, ikisi de yürek başı için kavga ediyor. Sonradan sonraya Canıbek Han şüphelendi. Orada bir şey demedi. Dönüp evine geldi. Eve dönüp geldikten sonra Canıbek Han, Kutlukaya Bey'i çaığrdı:

-Kutkukaya Bey, sen bana yalan söyledin, doğrusunu söyle! Bu kuş iki yumurta yumurtluyordu, bu yıl yaşlandığı için bir tane yumurtladı dedin. Bu yalan, bu Temir Han'ın kuşu benim kuşumun yumurtası, dedi.

Sonra Kutlukaya Bey söyledi:

-Sultanım kılıç sizing, baş bizim, yalan söyledim, beni affet! Temir Han'ın kuşçusu bana yalvardı, tüylü ayağın bir yumurtasdını bana ver, dedi. İşte bana işleri

Äki közünä mil şäkti. äki közü kör oldu. Soñ aqkät! munu taw işinä taşla! dädi saqlawşılarğa. Aqkätti, taşladı. Soñ yılay ağlay oltura äki közü yoq. Soñ bir päri adam käldi. Sälam maliiqım Qutlu-qaya bii! dädi. Sağa yazıq boldu, dädi. Közü yoq kisi kim äkänin bilmädi. Aqılınan baqtı, säsi apaqay säsi. Män säniñ közüñdü iigi ätär ädim, nä bärir ädiñ mağa, dädi.-Soñ män nä bäräym, mändä köz yoq, mändä para yoq, män nä bäräym sağa? dädi. Sän mäni yarılqasañ sän alay yarılqa! Mäniñ aytacağım artıq bir şäy yoq mändä. -Soñ ayttı: män apaqay män, dädi. Sän mäni xatın ätip alsañ. Män säniñ közüñdü iigi ätäyn. -Päk Aruu alaym, dädi. O Qutlu-qaya bii alacaq oldu o apaqay baracaq oldu. Mäniñ aytacaq bir sözüm bar, dädi apaqay. Säñ tıñla, dädi. Mäniñ bu dänimdä bir ayıbım bar, şu aybım körmä, körsäñ haramman. Şärt buzma! sän mağa yoq, män sağa yoq. -Päk Aruu körmäm, dädi, Soñ aldılar, biri är biri qatın bolup yürdülär. Apaqay soqurdu

yolunda gitmeyen çarık bağ bağışlar, derler. Sonunda ben bir yumurtasını sakladım. Sana yalan söyleyip verdim.

-Sen bana yalan söylememeliydin. Tuzumu, ekmeğimi yanıldın sen, bana haram oldun, dedi.

İki gözüne mil çekti, iki gözü kör oldu. Sonra muhafızlara, “Götür bunu, dağın içine bırak!” dedi. Onlar götürdü, bıraktı. Sonra ağlaya ağlaya oturdu, iki gözü yok. Bir peri geldi, “Selâmaleyküm Kutlukaya Bey, sana yazık oldu.” dedi. Gözü olmayan insan, kim olduğunu anlamadı. Aklıyla baktı, sesi kadın sesi. Peri: “Ben senin gözünü iyi edersem bana ne verirsin?” dedi.

-Ben ne vereyim, bende göz yok, bende para yok, ben ne vereyim sana? Sen bana acıyacaksan öyle acı! Benim söyleyeceğim artık bir şey yok bende.

Peri: “Ben kadınım, sen beni hanımın olarak alırsan ben senin gözünü iyi ederim.”

qoluman yätti, bir yärdä bir çoqraq bar oğa yätti. O sunuñ qasında onu olturttu. O tawğa kätti o apaqay täräklärdän bir yapraq izlädi. Äki yapraq tawp aqkäldi. O äki yapraqtı suğa maldı, ärni yatqızdı, äki közünü bu äki yapraqtı yaptı. Söyttü da ayttı: sän yuxla! dädi. Soñ özü äräkkä kätti yuxlasın däp. Soñ bir waqıtta qaytıp kälsä äri uyanğan, onuñ közü aşılğan. Kördü bağanağı apaqay albaslı äkän, äki ämçägi saltırap kindikkä tüüskän. Onuñ albaslı äkänin bildi. Soñ äkäwü yürdülär, biri är biri qatın bolup. O Qutlu-qaya közü saw bolğan, ol qus aqkäldi nä aqkäldi tüpäk män soğup aşaydılar. Şay käşindilär. Soñ bir kün Qutlu-qaya bii quş qıdıra kätti. Qaytıp kälsä bu apaqay başın yuuna yatar. Anaw yatqanda apaqayı qol kötärip başın taray yatır, qoltuq astında qatınıñ bir täşik bar şonuman qatınıñ ökpäsin yürägin kördü. Anıñ körgänin bu cin bildi. Ha, dädi, şart buzuldu, dädi. Sän mağa yoq, män sağa yoq, sän sawluq qal! ändi. dedi.

Kutlukaya Bey, peki alayım, dedi. O Kutkukaya Bey peiyi almaya karar verdi, peri de ona varmaya karar verdi. Kadın benim söyleyecek bir sözüm var, dedi:

-Sen dinle, benim vücudumda bir ayıbım var. Bu ayıbımı görme, görürsen sana haramım. Şartı bozma, yoksa sen bana yok, ben sana yok.

-Peki görmem, dedi Kutlukaya Bey.

Sonra aldılar, biri kocası, biri karısı olarak yaşadılar. Kadın eliyle köre yetti, bir yerde bir kaynak var ona vardılar. O suyun kenarında onu oturttu. O kadın dağa gitti, ağaçlardan bir yaprak aradı. İki yaprak bulup getirdi. O iki yaprağı suya batırdı, kocasını yatırdı, iki gözüne bu iki yaprağı örttü. Böyle yaptı da söyledi: “Sen uyu!” dedi. Sonra o uyusun diye kendi uzağa gitti. Sonra bir zamanda dönüp gelmiş ki, kocası uyanmış, onun gözü açılmış. Gördü deminki kadın peri imiş, iki

Qursağımda sändän bir bazmänt qaldı. Onuñ künü kälgändä män onu bir köydüñ şätinä taslarmän, dädi. Ana kätti. Balanıñ tuacaq künü käldi. O zamanda bir köydüñ tañ atıp kälä yatqanda qasına kätti. O köydüñ atı Äsäbay ädi. Anda Äñkä qart dägän bir qart bar ädi. Şu qarttıñ bir bikäsi bar ädi. So käşä bu qarttıñ bikäsi bir ul tapqan ädi. O qart ärtäñ qoyun aydan şıqqan qırda. Qoy aydap yatqan da qoy ürküp käri qarttıñ özünä qaşqan. Bu naslı şäy? qoy nä ürküp kälä? däsä, barıp qarasa, bir bala yaña tuup qıbırdap yatar anası yoq, bir şäy yoq, şılımı da balanıñ üstündä. Anda da qart bu balanı ätäginä aldı, büytüp käldi. Tört yaqqa qaradı kimsä yoq. Soñ mal aydap başqa adamlar kälä yatır. Kälä yatqannar ayttı: qart bu ätägindä nä bar? O dädi: täzäk otqa yağacaqtan, so täzäkniñ otuna sinäcäktin. Käldi äwnä. Muna bala dädi apaqayım, bu bala da ulan bağanağı apaqay da tapqan bir ulan. Saqın! kişigä aytma, äki ul taptım dä!

memesi sallanıp göbeğine düşmüş. Onun peri olduğunun anladı. Sonra ikisi biri koca biri karısı olarak dolaştılar. O Kutlukaya'nın gözü iyileşmiş, o kuş getirdi, tüfekle vurup başka bir şey getirdi. Bu şekilde geçindiler. Sonra bir gün Kutlukaya Bey kuş aramaya gitti. Dönüp geldiği zaman bu kadın saçını yıkıyormuş. O yatarken karısı kolunu kaldırıp başını tararken kadının koltuk altında bir delik olduğunu, oradan da kadının karaciğerini, yüreğini gördü. Onun gördüğünü, bu cin bildi.

- Ha dedi, şart bozuldu. Sen bana yok, ben sana yok, sen sağlıkla kal, artık. Karnımda senden bir pezevenk kaldı. Onun günü gelince ben onu bir köyün kenarına bırakırım, dedi.

İşte gitti. Çocuğun doğacağı gün geldi. O zaman tan atmak üzereyken, bir köyün kenarına gitti. O köyün adı Esebay idi. Orada Enke kart denen bir yaşlı vardı. O ihtiyarın bir karısı vardı. O

Soñuman apaqay äki ämçägi minän asradı äki uldu, äkisi dä özüm taptım, dädi. O adamlar ösüp äkisi dä bir yaşına, bäş, altı yaşına käldi. Soñ bir kün şöldän tapqan ulandı, qoydu qaraptır şoban barğışı. Ulan qoydu qarap turur so waqıtta bir adam yayaw qoyan qarap yürä. Soñ bir qoyan kördü quray astında. Ä bala dädi qoyuñdu o qurayğa taman cibärmä! Qoyan qoydan ürküp qaşıp kätär, dädi. Äwümä barıp tüpögümdü alıp käliim, qoyandı soğup alaym! dädi. O kişi tüpäkkä kätti. Amma munnan bir atlı käldi, qaşında iti bar. So qoyannıñ üstünä yürüp käldi. Şo qoyan turdu da qaştı. It qoyannı kördüdä bu qoyan ısladı. O adam atınan tüstü dä qoyannı soydu. Bağanağı tüpäkkä kätkän kişi yügürüp kälä yatır. Sän nägä bu qoyandı alasın mına? qoyan mäniki. Äkäwü talaştı qoyanğa. O mäniki dädi, iti alğan adam mäniki dädi, -O balağa aytıp kättim bu qoyanğa qoyuñnu yibärmä. O maña şağattır. Äkinçi kişi aytır: o qoyandı män izlämädim, yürüp kälä yatqanda

gece bu ihtiyarın karısı bir erkek çocuk doğurmuştu. O ihtiyar sabah koyun sürerek kıra çıkmış. Koyunu sürerken koyun ürküp geri yaşlının yanına kaçmış. Bu nasıl şey, koyun niçin ürküp kaçıyor, diye gidip bakmış ki, yeni doğmuş bir çocuk kımıldaya kımıldaya yatıyor, anası yok, bir şey yok, … da çocuğun üstünde. O zaman ihtiyar adam bu çocuğu eteğine aldı. Dört tarafa baktı kimse yok. Sonra hayvanları güderek başka adamlar gelir. Gelenler, “İhtiyar eteğinde ne var?” dedi. O:

-Tezek, ateşte yakamak için, bu tezeğin ateşinde ısınmak için, dedi.

Evine geldi. “Karıcığım bu çocuk, bu çocuk da erkek çocuğu.” dedi, daha önce karısı da doğurmuş bir oğlan. Karısına, “Sakın kimseye söyleme, iki oğlan doğurdum, de.” dedi. Daha sonra karısı iki memesiyle besledi iki oğlunu, ikisini de kendim doğurdum, dedi. O çocuklar büyüyüp ikisi de bir yaşına, beş, altı yaşına

bu qoyan atımnıñ aayağından turdu da qaştı, itim aldı bu qoyan mäniki. Bu ulanda kördü o mağa şağat. Soñ ayttı cür da uulğa äkimizdä barayq: ol ulğa äkisi gäldi söylädilär. Biri ayttı: män sağa aytmadımmı ul, dädi. Buda ayttı: ul sän mäniñ itim bu qoyandı alğanın kördüñmü, dädi. Ol ulan ayttı: äkiwñüznüñ sözü ötürük tügül. Tüpäkşigä ayttı: sän üyüñdän bir yaş bälañdı aqkäl, bir cımırtqada aqkäl. Soñ bardı bu adam, qarığa ayttı: bär maña balanı, dädi. -Nätäsin balañ, dädi qarı. -Nä käräk nätkänim saa? dädi, bir cımırtqa da bär. Balanı da aqkäldi, cımırtqa da aqkäldi. Ulan aytadı: yatqız baladı cımırtqadı cüräk başına sal! dädi. Tüpäkşigä ayttı: sän özüñ mätığıñnıñ mäzgilini bar bu cımıtqanı at! balağa tiigizmä! Soñ tüpäkşi attı, cımırtqa, uştuda, qayda kätkänin bilmädi. Bala saw yatır, bir yärindä zararı yoq. Şü yärdä ulan itminän ıslağan adamğa ayttı: bär qoyandı oğa! diiAltı yaşar bala şay törä kästi. Şo kisi qoyandı aldı, kätti. Şunda

geldi. Bir gün, kırdan bulduğu çocuğu çoban olarak koyun bakmaktaydı. Çocuk koyuna bakarken o sırada yayan bir adam tavşan arayarak gelir. Sonra çalı dibinde bir tavşan görür.

-E çocuk, koyunu o çalılığa doğru gönderme! Tavşan koyundan ürküp kaçar. Evime gidip tüfeğimi alıp geleyim, tavşanı vurayım, dedi.

O adam tüfeğini almaya gitti. Ama o sırada bir atlı geldi, yanında köpeği var. O tavşanın üstüne yürüyerek geldi. O tavşan kalktı da kaçtı. İt tavşanı görünce bu tavşanı yakaladı.O adam atından indi ve tavşanı kesti. Önceki tüfek almak için giden adam koşarak geldi.

-Sen niçin bu tavşanı alıyorsun, o tavşan benim. İkisi tavşan için kavga ettiler. O benim dedi, iti alan adam benim, dedi.

-O çocuğa bu tavşana koyunu gönderme deyip gittim, o bana şahittir.

İkinci adam söyler:

bu Canıbäk qan äşitti munu, bäwlä bir bala bar äkän, Äñkä qarttı altı yaşar bala bäwlä törä käskän. Qan aqılmınan mäşäwrä ätti, bu altı yaşar bala bu törädi käskän bu naslı bu? Bu dädi Qutlu-qayadan bir zat qaldı, dädi. Soñ qartqa kisi cibärdi. O kisi käldi qarta ärtäñminän: Şu özü tapqan ulnu apaqay ayağında yatqıza, çöldä tapqan ulnu qoynunaa yatqıza. Kälgän kisi suradı: törä käskän bir bala bar, qan anı istäy, dädi. Qart dädi: ana ayaqta yatqan ulan o, dädi. O kişi ayttı: qoynunda yatqan ul bolmasa ädi, dädi. O zaman qart ayttı: bän özü ulumdu ayaata yatqızıp öksüz ulannı qoynuma yatqızıp alaman dädi. Bayanağı kişi ayaqta yatqan ulandı aldı da kätti. Alıp bardı qanğa. -Mına alıp käldiñmi? -Alıp käldim, dädi. -Törä käskän şo ulanmı? dädi. -Şo ulan dädi qart bäwlä, dädi. Qan bu balanı öltürdü. O bağana öksüs ulan yigit boldu. Qart sözlädi: sän ändi yigit bolduñ, män asradım säni, oşundan bir ulumnu öltürttüm,

-O tavşanı ben aramadım, yürüyerek gelirken bu tavşan atımın öbür tarafından kalktı ve kaçtı. Köpeğim aldı, bu tavşan benim. Bu çocuk da gördü, o bana şahittir. Yürü çocuğa ikimizde gidelim, dedi.

O çocuğa ikisi de geldi, söylediler. Biri söyledi: “Ben sana söylemedim mi oğul?” dedi. Bu da söyledi: “Oğul sen benim itimin bu tavşanı aldığını gördün mü?” dedi. Çocuk söyledi: “İkinizin sözü de yalan değil. Tüfekçiye söyledi: “Sen evinden bir küçük çocuğunu getir, bir de yumurta getir.”

Sonra bu adam gitti, karısına “Ver bana çocuğu.” dedi. Karısı, ne yapacaksın çocuğu, dedi. “Senin nene lâzım ne yapacağım, bir de yumurta ver.” dedi. Çocuğu da getirdi, yumurtayı da getirdi. Çoban çocuk: “Yatır çocuğu, yumurtayı yürek başına koy, dedi. Tüfekçiye söyledi: “Sen kendin silâhın menziline gir bu yumurtayı vur, çocuğa değdirme!” dedi.

235 män säni yaşırdım, bärmädim, öz ulumnu bärdim. Sän ändi kät! yigit bol! sän täk turmassın, mäniñ qolumda turğanda tağı bir **240** şäy şıqarırsın. Män qorqaman sän tağı bir şäy şıqarsañ, sän mağa yalan ayttıñ där qan, mänim körümdü yoyar.

Sonra tüfekçi attı, yumurta uçtu uçtu da nereye gittiğini anlamadı. Çocuk sapasağlam yatıyor, bir yerinde zararı yok. Oradan çocuk, köpeğiyle yakalayan adama söyledi: “Ver tavşanı, ona!” dedi.

245 Altı yaşındaki çocuk böyle hüküm verdi. O adam tavşanı aldı, gitti. Bu durumu bu Canıbek Han işitti “Böyle bir **250** çocuk varmış, Enke’nin altı yaşındaki çocuğu böyle hokum kesmiş.” Han aklından düşündü, düşündü “Bu altı **255** yaşındaki çocuk bu hükmü vermiş, bu nasıl şey? Kutlukaya’nın neslinden.” dedi. O adam sabah erkenden **260** ihtiyara geldi, O kendi doğurduğu çocuğu kadın ayağına yatırmış, kırda bulduğu çocuğu, koynuna **265** yatırmış. Gelen adam, “Hüküm veren bir çocuk var, han onu istiyor.” dedi. İhtiyar, “İşte ayakta yatan çocuk o.” dedi. O **270** kişi, “Koynunda yatan çocuk olmasın.” dedi. O zaman ihtiyar: “Ben kendi çocuğumu

ayakta yatırıp da öksüz çocuğu koynuma yatırmam.” dedi.

Deminki adam, ayakta yatan çocuğu aldı da gitti. Alıp gitti hana. Han, alıp geldin mi, dedi. “Alıp geldim” dedi. “Hüküm veren o çocuk mu?” dedi. “O çocuk, ihtiyar söyledi.” dedi.

Han bu çocuğu öldürdü. O deminki öksüz olan, delikanlı oldu. İhtiyar söyledi:

-Sen artık delikanlı oldun, ben besledim seni. Bunun için bir oğlumum öldürttüm, ben seni sakladım, vermedim, kendi oğlumu verfdim. Sen artık git, yiğit ol, sen rahat durmazsın, benim yanımda dururken bile bir şey çıkarırsın. Ben korkuyorum, sen de bir şey çıkarırsan, sen bana yalan söyledin, der han. Benim gözümü yok eder.

5) Är Tarğıl.

Mamay Sultannıñ saqlauu Äskändär ulu är Tarğıl. Bir künü oğa Alcı Ismail ayttı: Tarğıl batır Mırzañnan naslısı uyğun-musun? dädi. Bäk uyğunman Mırzaman, dädi. Ägär Mırzaman uyğan bolsañ yarın ärtän yılqıman barıpsın Mırzanıñ bu atı bar äkän qart küröñ aytar ädi. O atnı yaz başlar mırza qış minär ädi. Bar şu atnı mindä! şöldän tut! Baqaym, mırzaman dos bolğanıñnı soñ bilärmän, dädi. Ärtäsi künü Tarğıl batır yılqığa kätti, qart küröñnü tuttu, iyärtlädi, mindi yılqını aydadı awlğa. O künü yaz kün ädi. At bäk tärlädi. Mamay mırza kördü, atnı mingäninä ayttı: bu atnı bingänçä qaniidii bingän bolsañ yaqşı bolur ädi. Soña attan tüştüdä, üyüna käldi. Mırzağa bäk öpkälädi üyüñ köçürdü şölgö, şölgö şıqtı oturdu. Awl bolğan yärgä iştä barmadı. Mırzağa ärtän saba xayrğa baratuğan ädi äwäldän, soñ barmadı. Bir kün, üş kün, bäş kün, on kün tamam bir ay

5) Er Targıl

Mamay Sultanı'ın muhafızı Eskender'in oğlu Er Targıl. Bir gün ona Alcı İsmail söyledi:

-Targıl Batır, Mirzan ile nasılsın, uyum sağladın mı?

-Mirza ile çok iyi bir uyum sağladım, dedi.

-Eğer Mirzan ile uyum sağladıysan, yarın sabahleyin yılkıyla gideceksin.

Mirza'nın bir atı varmış, ona "Kart Kürön" derdi. Mirza o atı yazın bırakır, kışın binerdi.

-Git, kırda onu tut da o ata bin. Bakalım, mirzayla dost olduğunu sonra anlarım, dedi.

Ertesi gün Targıl Batır at sürüsüne gitti, Kart Kürön'ü tutu, eyerletti, bindi, atları ağıla sürdü. O zaman yaz günüydü, at çok terledi. Mamay Mirza gördü, ata bindiği için söyledi:

- Bu ata binene kadar han hatununa binseydin daha iyiydi.

Sonra attan indi, evine geldi. Beye çok öfkelendi, evini kıra taşıdı, kıra çıktı oturdu. Ağıl olan yere hiç gitmedi.

barmadı. İgi Mamay anı oylandı: bu nüşün Är Tarğıl kälmäy mağa? dädi, O bäk aqıllı kişi bolğan. Bu isap Alcı Isma'i1nıñ isabı bolmalı. Özüm baraym soğa, dädi. Bir aruu toru at bar ädi onu iyärlädi, bindi dä bardı. Sälam bärdi, üygö kirdi. Amanlıq asänlik suraştı. Artıq bir adam anda bolmadı. Soñ Mamay Mırza ayttı: sän mağa öpkälägäsin, dädi. Ayıplığına sağa bu tor atnı bağışlayn! dädi. Qayt! Käl üyümnüñ yanına, dädi. zamanda är Tarğıl ayttı:

İyärli turğan torumdu
iyärsän kimdän minmäm, dii
Iiri tizin şart büksäm
Kimgä qulluq ätmämdä.
Mağa bärsäñ sän bäktär bär!
bäk yağalı kübä bär!
Şanşarğa üşü bolat süñgü bär!
şalarıma yüzü bolat qılış bär!
Barıñ bäarip bolğan soñ
tuudu tuuğa soğa bär!
Tuu uslağan batırdı
tuu tübündä cıqpasam

Önceden beye sabahleyin sabah hayırlamaya giderdi, sonra gitmedi. Bir gün, üç gün, beş gün, on gün, tam bir ay gitmedi. İyi Mamay onu düşündü:

-Niçin bu Er Targıl bana gelmiyor? O çok akıllı kişiymiş, "Bu hesap Alcı İsmail'in heesabı olmalı. Kendim gideyim şuna." dedi.

İyi bir doru atı vardı, onu eyerledi, bindi de gitti. Selâm Verdi, eve girdi, hâl hatır sordu. Artık orada bir kişi bile yoktu. Sonra Mamay Mirza söyledi:

-Sen bana öfkelemnişsin. Kusurum için san bir doru at bağışlayayım. Dön, gel evimin yanına, dedi.

O zaman Er Targıl Söyledi:

Eyerli duran doru atımı
Hangisinden eyerlersen eyerle binmem
Eğri dizini pat diye bükersem
Kimseye kulluk etmem de.
Bana vereceksen beyler ver!
Sağlam yakalı zırh ver!

öpkälämän, känlämän.
A mırza männän alda!
männän artıq argä bär!
Soñ Mırza ayttı:
Qunan da ämgän
arındad'ämgän,
bäş yaşına kälgändä
bäş baytalğa cibärgän,
altısında atlatqan,
yädisindä yättirgän,
sägisinä kälgändä
qırda sältän qoymağan,
tolqusuna kälgändä
tolqusuğan curtt'ozğan,
on casınğa kälgändä
qaladan o cılanday qarğığan,
on birinä kälgändä
qart küräñ däp atalğan,
qart küräñ säniñ bolsun batırman.
Ändi qayt yäriñä käl! dädi. Soñ qart kürañni Är Tarğıl aldı da, mırza üyünüñ
yanına bardı. Künnärdä bir künü Qırımda Batıraq dägän bir yigit olğan. Yürgän yärdä maqtanğan män batırman däp. Oğa Qırım qalqı aytqan: ägär sän batır bolsañ Noğayda Är Tarğıl dägän bir yigit bar, ägär

Batırmak için çelik süngü ver!
Biçmem için yüzü çelik kılıç ver!
Hepsini verdikten sonra,
Tuğu tupa vuradur!
Tuğ kaldıran yiğidi
Tuğ dibinde yıkmazsam
Öfkelenmem, kinlenmem.
A mirza benden önce!
Benden daha yiğit olana ver.
Sonra Mirza söyledi:
Üç yaşına basmış tay da emmiş, arında da emmiş,
Beş yaşına gelince
(Sürüsündeki) beş kısrağa hâkim olur.
Altısında binek atı olarak kullanılmış,
Yedisinde yetiştirmiş,
Sekizine gelince
Kırda at bırakmamaış,
Dokuzuna gelince
Bütün yurdu geçmiş.
On yaşına gelince
Kart Küren diye isim almış,
Kart Küren senin olsun yiğidim.
Artık dön yerine gel, dedi.
Sonra Kart Küren'i Er Targıl

batır bolsañ bar onu mınan köräşsänä! diilär. Bir günü atına binädä kätä şo Noğay içinä. Bara Mamay Mırzağa, kizmät ätä bir yıl, äki yıl, üş yıl tamam kizmät äätä. Bir künü Mırzadan ruxsat tiläy. Mırza män qaytar ädim, ruxsät wärsäñiz! Mırza ayta: päk äyi. Sizä mınday şu qa där mal bärirmän. Şu qadarda yılqı bärirmän. Batıraq ayta: mağa yılqı mal käräkmäs, diiTarğıl oğu mınan yayın bärärsin, diiMamay Mırza Tarğılğa bara. Tarğıl batır, dii, şu Qırımdan kälgän mısafır üş yıl mağa kizmät ätti, dii, mal bärämän yılqı bärämän almaydı, dii, Tarğılnıñ oğun bilän yayın bär däp ayttı diiÄndi siz biläcäksiz. Bäk Aruuu mırza! diiMäniñ oğumman yayımnı bärsäñizdä ökünürsüz bärmäsäñizdä ökünürsüz. İigi Mamay soñ bir şi dä aytmay. O Batıraq isä üş yıl tağı kizmät itä. Soñ bir künü känä da ayta: ruxsät bäriñiz män qaytaman, diiBir tağı şu qadar para bärä, mal bärä. İstämäm, diiTarğılnıñ oğun

aldı da, beyin evinin yanına gitti. Günlerden bir gün Kırım'da Batırak isimli bir yiğit varmış. Dolaştığı yerde, ben yiğidim, diye övünmüş. Kırım halkı ona söylemiş:

-Eğer sen yiğitsen, Nogay'da Er Targıl isimli bir yiğit var, git onunla dövüşsene!

O bir gün atına biner ve Nogay içine gider. Gider Mamay Mirza'ya hizmet eder; bir yıl, iki yıl, üç yıl devamlı hizmet eder. Bir gün Mirza'dan izin ister.

-Mirza izin verirsen ben döneyim!

Mirza:

-Peki size buradan bu kadar mal veririm, Bu kadar da at veririm, der.

Batırak:

-Bana at, mal gerekmez. Targıl'ın okuyla yayını verin, der.

Mamay, Mirza Targıl'a gider.

-Targıl Batır, şu Kırım'dan gelen misafir üç yıl bana hizmet etti. Mal veriyorum, at sürüsü veriyorum almıyor.

mınan yayın bärärsiz, dii, Tarğıldı çaqırta Mamay Mırza. Tarğıl batır, däp ayta, oğun man yayıñnı bäräcäksimmi? Aysa bäräyim, diiÇığara-da bärä oğun yayın. İsi Mamay ala da Batıraqqa bärä. Al xayrlı bolsun diiBatıraq xoş razı bolup yärinä qayta. Andan soñra dämäk bir kün, äki kün, üş kün yoq bir ay yoq, bäş ay dämäk. Soñra Qırımman Noğaynıñ bir idahası bolğan. Başlağanlar qawğa ätmäyä. Oraq Mamay askär yasap kälgän bu Qırımğa. Or qaläsini yaqın üş qap Şuwaşqa kälgän. Askär başı Är Tarğıl batır bolğan. Mamay Mırza aytqan: Tarğıl batır askärgä bir tüzäm bär! dägän. Tarğıl atqa bingän o yaqqa bu yaqqa yürgän askärdi sıra bilän turğusqan. So waqıtta qalädän Batıraq qarap turğan qara'ul ädi. Tarğılnı özü yayı bilän, oğu bilän attı, urdu. Tarğıl batır attan yığılıp tüştü. Oraq Mırza onuñ urulğanın kördü, qasına barıp birazda yıladı, Tarğıl batır ayttı: mänim taxatım kätti,

Targıl'ın oku ile yayını ver, diye söyledi. Artık siz bilirsiniz.

İyi Mamay sonra bir şey de söylemez. O Batırak ise üç yıl daha hizmet eder. Sonra bir gün yine de söyler: "İzin verin de ben döneyim." der. Mamay bir daha şu kadar para verir, mal verir. Batırak, "İstemem, Targıl'ın okuyla yayını verin." der. Mamay, Mirza Targıl'ı çağırtır:

-Targıl Batır, okunla yaynı verecek misin? der.

-Öyleyse vereyim, der. Çıkarır okunu yayını verir. İyi Mamay alır ve Batırk'a verir. "Al hayırlı olsun" der. Batırak memnuniyetle razı olur, yerine döner.

Ondan sonra bir gün, iki gün, üç gün yok, bir ay yok, beş ay yok. Sonra Kırım ile Nogay'ın bir iddiası olur. Başlamışlar, kavga etmeye. Orak Mamay asker toplayıp Kırım'a gelmiş. Or kalesine yakın üç kapılı Şuwaş'a gelmiş. Asker başı Er Targıl Batır olur. Mamay Mirza söylemiş: "Targıl Batır, askere bir dozen ver." der.

dädi, ägär sän mäniñ mırzam bolsañ män ölmästän burun duşmanıñ başın büyärgä kätirip salmın! dädi. Soñ ölsäm däp päşmanım yoqtur, dädi. Oraq Mırza bäk xayrätländi. Bindi o qart küräñ atqa, bardı qalägä bir qamşı urdu, qaläniñ içinä tüştü at, bardı qaradı yoqtur Batıraq, qaşqan. Bir dağadan qalağa çıqtı artınan quudu. Qıyğaşnıñ Kızıl Quşuna yätti. Qıyğaşnıñ Quşu üş aylandra Batıraqnı tuttu, ötürdü, başın käsip aldı. Aqkätti Är Tarğıl batırğa. İştä düşmanıñnıñ bası bu-dur, dädi. Ändi ölgändä ökünmäşi! dädi Ar Tarğıl. Şüyärdän askär buzulup qayttı. Qawğa da bolmadı. Manaşı dägän yär bardır anda qondular. Tardğıl batır biraz taxattı kätti, ölürgä yaqın boldu. Soñ ayttı:

Qonğan yärim anaşı
Manaşınıñ otu tatlı, suu aşşı,
Yaradan näş' äkänin sanaşı!
yara qattı, yan tatlı,
yara awzuna qan qattı,
yaraqşılar mında yoq,

Targıl ata binmiş, orda burda dolaşan askeri düzene sokmuş. O zaman Batırak kaleye bakan muhafızdı. Targıl'ı kendi yayı, kendi oku ile vurdu. Targıl Batır attan devrilip düştü. Orak Mirza onun vurulduğunu gördü, yanına gidip biraz ağladı. Targıl Batır söyledi:

-Benim gücüm bitti, eğer sen benim beyimsen, ben ölmeden once düşmanımın başını buraya getirir koyarsın. Sonra ölürsem diye pişmanlığın olmaz, dedi.

Orak Mirza çok şaşırdı. O Kart Küren isimli ata bindi, kaleye gitti. Bir kamçı vurdu, at kalenin içine giedi, baktı Batırak yok, kaçmış. Kaleye bir daha çıktı, arkasından kovaladı. Kıygaş'ın Kızıl Kuşuna yetişti. Kıygış'ın Kuş'u üç kere dönerek Batırak'I tutu, öldürdü, başını kesip aldı. Er Targıl Batır'a götürdü.

-İşte düşmanının başı budur. Artık ölünce pişman olma Er Targıl, dedi.

Asker oradan bozularak

yarqalap süök almağa
yarıp miltä salmağa.
Däyin andan soñ bir äki sa'at öldü

döndü. Kvga da olmadı. Manaşı denen yer vardı, orada konakladılar. Targıl Batır'ın biraz gücü bitti, ölmek üzereydi. Sonra söyledi:

Konakladığım yer Manaşı
Manaşı'ın otu tatlı, suyu acı,
Tanrım niçin olduğunu kabul et ki!
Yara ağır, can tatlı,
Yara ağzına kan kattı,
Uzmanlar burda yok,
İyileştirerek kemik almaya,
Yararak fitil koymaya

Dedi, ondan sonra bir iki saat içinde öldü.

6) Yirän Şäşän.

Canıbäk Qannıñ künündä bolğan Yirän Şäşän. Canıbäk qannıñ mäşäürä ätip şäşän bolğan. Bir kün Canıbäk qan bir altın köstärgän oğa aytqan. Bar bazarğa bir qoy al, dägän, şo altınğa, täräsin namazlıq yasa! dägän, ätin käbap ät! şi ätin dä kätir! pişkän ätin da kätir! qoynu da saw kätir! altınnı da käri kätir! Şäşän mınıñ şäräsin tapmadı. Kırq küngä ruxsät istädi. War! qırq

6) Yiren Şeşen

Canıbek Han'ın zamanında Yiren Şeşen varmış. Canıbek Han'a danışıp usta olur. Bir gün Canıbek Han ona bir altın gösterip söylemiş:

-Pazara git, bir koyun al. Bu altına derisinden namazlık yaptır, etini kebap yap! Çiğ etini de getir, pişmiş etini de getir! Koyunu da sağ getir, altını da geri getir, der.

Şeşen bunun çaresini bulamadı. Kırk gün izin istedi.

kün ruxsät olsun! dädi. Kırq kündä şu işni bitirmäsäñ başıñ callat-tır. Şäşän käldi üyünö özünä därbiş urbaların yaptı, är bir yärlärinä qoñraw taqtı, qoluna bir balaban tayaq aldı, şıqtı, kätti. Qırq künnü so işni täkmil ätäcäk. Yolda kätip barıp yatqanda bir qart kişigä ras käldi. Äkisi barabar kättilär. Qartnı oñ yanına alıp yürä. Qart isä yolnuñ sol tarafına yürä. Şäşän bätägilik yärdän yürä. Şäşän ayta qartqa: atnı birini minip birin yätkinçä, birini maa bär män minäym. Qart ayta: bu adäm aqılsız olmalı. Bir azda yürgän soñ: ağamay, dii, ağaş qazan asayıq! Asqa suğa toyayq! diiQart känä dä ayta: bu däwänä olmalı, diiBir azdan bular yol boyunda ägilgän, aşlıqqa ras käldilär. Şäşän ayttı: bu aşlıq, aşalğanm'äkän aşalacaqm'äkän. Qart dädi-ki: bu tämiz täntäk bolmalı. Biraz yär yürgän soñ äki yol ras käldi. Ortasında bir taş bar taşqa yazılğan: Yolunuñ birisi tötä äkän, tötä bolsada aylanış

Han, "Git, kırk gün müsade olsun. Kırk gün de bu işi bitiremezsen başın kesilecektir." dedi.

Şeşen evine geldi, kendine derviş giysileri yaptı, herbir yerine zil taktı, koluna kocaman bir sopa aldı, çıktı gitti. Kırk güne bu işi bitirecek. Yolda giderken bir ihtiyara rastladı. İkisi beraber gittiler. İhtiyarı sağ yanına alıp yürüdü. İhtiyar ise yolun sol tarafında yürüdü. Şeşen, ihtiyara: "Atın birine binip birini koşunca birini ban aver, ben bineyim." der. İhtiyar, bu adam akılsız olmalı, der. Biraz daha yürüdükten sonra: "ağabeyciğim, ağaç kazanı ocağa koyalım, yemek pişirelim, yemeğe ve suya doyalım." der. İhtiyar yine, bu dıvane olmalı, der. Birazdan onlar yol boyunda ekilmiş yiyeceklere rastladılar. Şeşen, "Bu yemeği yesek mi acaba, yemesek mi?" dedi. İhtiyar, bu gerçekten aptal olmalı, dedi. Biraz yürüdükten sonra iki yol rast geldi. Ortasında bir taş var, ta "Yolun birisi kestirme

äkän, o bir yol aylanış äkän, aylanış bolsada tötä äkän. O qart äwälki tötä dägän yolğa kätti. Şäşän bu aylanış yol minän kätti. Qart isä o yolman balçıqqa ras käldi, balçıqqa battı suğa bulaştı, dämäk zor bilän çıqtı, här qaş wärs yürgän ikisi ras käldilär. Känä, barabarına kättilär, bir awlğa kättilär. O awl şo qartnıñ awlu äkän. Qart üyünüñ yanına käldi. Üyündä qaldı, şäşän awl işiminän kätti. Qart üyünä bardı. Üstü başı bir balşıq bulaşıq. Qartnıñ bir on sägiz yasında bir qızı bar ädi. -Ä atam sağa nä boldu? dädi, bu balşıq naslı balşıq dädi. -Män bir aqılsız däwanägä yolda ras boldum, mağa aytti: atnıñ birini minip birin yätkinçä birin maa bär, dädi. Ä atam sän bilmägänsin, dädi. Sän yolnuñ sol tarafında yürgänsin, dädi, o bir tarafı boş äkän, dädi. Sän oñ yaqqa şıqqan bolsañ yolnuñ, sän yürgän yoluna o yüürär äkän, dädi. Bir aşlıqqa ras käldik, dädi, ayttı bu aşlıq aşalğanm'äkän

imiş, kestirme olsa da dolambaçlı imiş; öbür yol dolambaçlı imiş, dolambaçlı olsa da kestirme imiş." yazılmış. O ihtiyar, baştaki kestirme denen yola gitti. Şeşen bu dolambaçlı yoldan gittti. İhtiyar ise o yolda bir balçığa rastladı, balçığa battı, suya bulaştı, güçlükle çıktı. Bir kaç kilometre yürüdükten sonra ikisi karşılaştılar. Yine beraberce gittiler, bir bahçeye vardılar. O bahçe bu ihtiyarın bahçesiymiş. İhtiyar, evinin yanına geldi. Evinde kaldı, şeşen bahçenin içinden gitti. İhtiyar evine vardı. Üstü başı çamur, kirliydi. İhtiyarın on sekiz yaşında bir kızı vardı.

-E atam sana ne oldu? Bu çamur nasıl oldu? dedi.

-Ben yolda bir akılsız, dıvaneye rastladım, bana "Atının birini binip birini koşunca birini bana ver." dedi.

-Atam sen anlamamışsın. Sen yolun sol tarafında yürümüşsün, öbür tarafı boşmuş. Sen yolun sağ tarafına çıkmış olsan, senin

aşalacaqm'äkän, dädi. -O surağanı onuñ, dädi, bu aşlıqnıñ saabısı boruşlum'äkän? dägäni dir. Boruşlu bolsa aşlıqnıñ saabısı o aşlii almaz, dädi, onu äwäldän boruşlanıp aşağan dır, dädi. Känä bir yolğa ras käldik. -Munu bir yol töt'äkän, dädi, tötä bolsa aylanış äkän, dädi. Män şu yolman kättiim, dii, başlıqqa bulaştım. -Ä atam özüñ aqılsızsan, dädi, o sağa aytqan dädi, bu yol tötä äkän, tötä bolsada aylanış äkän dägän. Säñ özüñ bilgän yoqsan, dädi. O kişi bäk aqıllı olmalı, dädi. Bar munu şaqır bügün bizä mısafır olsun! dädi. Qart artınan yüürä yüürä kätti. Bardı, yätti. -Qaytıñız bügün bizgä mısafır oluñuz! dädi. Qaytıp käldi üyünä ögün mısafır oldu. Kız isä başladı yämäk azırlama. Üş yüs altmış yıpadaq bişirdi, on äki böräk bişirdi, äkidä qatlama bişirdi, qırq sägizdä baw(u)rsaq bişirdi, bir soprağa saldı atasına ayttı: bar mısafırğa aqkät! yäsin! dädi. Yolda

gittiğin yoldan o gidermiş" dedi kız.

-Bir yemeğe rastladık, "Bu yemeği yesek mi, yemesek mi acaba?" dedi.

-Onun o sorduğu "Bu yemeğin sahibi borçu mu acaba? demesidir. Yemeğin sahibi borçlu olsa o yemek alınmaz, onu önceden borçlanıp yemiştir, dedi kız.

-Yine bir yola rast geldik. "Bu bir yol kestirme yolmuş, kestirme olsa da dolambaçlıymış. Ben bu yoldan gittim, çamura bulaştım.

-E atam sen kendin akılsızsın, o sana söylemiş, "Bu yol kestirme yol, kestirme olsa da dolambaçlıymış." der. Sen kendin anlayamamışsın, o kişi pek akıllı olmalı. Git, onu çağır, bugün bize misafir olsun, dedi.

İhtiyar diğerinin ardından hızlı hızlı gitti, bardı, yetişti. "Dönün, bugün bize misafir olun." dedi. Döndü, evine eldi, o gün o misafir oldu. Kız ise yemek hazırlamaya başladı.

barğandan qart bawrsaqnıñ birisin yädi, kätirdi, saldı mısafırnıñ aldına. Şäşän baqtı kördü, türlü aş bar, başladı saymağa yıpadaqnı sayda üş yüz altmış, bu künlärniñ isabı bolmalı, dädi, qatlaşanı qaradı, äki dänä. Bu yılınıñ äki bayramı bolmalı, dädi. Başladı böräkni sayma, dädi bu yılnıñ on äki ay bolmalı, dädi, bawrsaqnı saydı qırq yädi çıqtı. Şäşän ayttı: ayıñız künüñüz tämam äkän, äptäñiz bir äksik äkän, dädi da sopranı dua ätti da, qaytardı. Qart isä alıp kätti. Bardı qızına. Qız ayttı: häş bir şäy aytmadı, dädi. Ayıñız künüñüz täman äkän, äptäñiz bir öksäk äkän däp ayttı. Qız ayttı: atam bawrsaqnıñ birisin yolda yägänsin, dädi. Babası kärçäk yolda bara yatqanımda yädim, dädi. Qız ayttı: bu kişi därbiş urbasında yürä diiDärbiş adam bu layıq tügül, dägän, qannar qatında layıq bu adam, dädi. Äş bir täwäkkil tügüldür. Başında bir iş bolmalı, dädi. Bar surañız? dädi. Qart bardı

Üç yüz altmış yıpadak pişirdi, on iki börek pişirdi, iki de katlama pişirdi, kırk sekiz de (kara)ciğer pişirdi, bir sofraya koydu ve babasına “git misafiri alıp getir, yesin” dedi. İhtiyar yola giderken, ciğerin bir tanesini yedi, getirdi sofranın önüne koydu. Şeşen baktı, gördü ki türlü yemek var. başladı saymaya; “yıpadapı saydı üç yüz altmış, bu günlerin hesabı olmalı, dedi. Katlamayı saydı iki tane, bu yılın iki bayramı olmalı, dedi. Başladı böreği saymaya bu yılın on iki ayı olmalı, dedi.” Ciğeri saydı, kırk yedi çıktı. Şeşen söyledi:

-Ayınız, gününüz tamammış, haftanız bir eksikmiş, dedi, sofraya dua etti ve geri dçndürdü. İhtiyar ise götürdü. Gitti kızına. Kız söyledi:

-Hiç bir şey söylemedi. Ayınız, gününüz tamammış, haftanız bir eksikmiş, diye söyledi. Atam ciğerin birisini yolda yemişsin, dedi.

Babası, gerçekten yola

suradı: bänim bir qızım bardır, sizdän bulay yürgäniñizni suray. -Aytaym, dädi. Mänim kizmätim budır. Canıbäk qan mağa bir altın bärdi bar bazarğa, dädi, bir qoşqar al! dädi, täräsin namazlıq ät! dädi, ätin käbap ät! dädi, şii ätindä aqkäl! pişkän ätindä aqkäl! Qoşqarnı da tiri aqkäl! altınnı käri aqkäl! dädi. Şunu tappay yürämin, dädi. Qart qayttı, käldi qızına, bu söznü ayttı. Qızı ayttı: o qolay bir iştir, dädi. Bu käçä yatsın! raat bolsun! yarındısı kün qız ayttı: barsın bazarğa bir qoşqar alsın! dädi. Cünnü bolsun! dädi, alğan yärni bälläsin, dädi. Bardı şäşän bazarğa bir qoşqar aldı, kätirdi, aqkäldi, qızğa bärdi. Qız şu sa'at yünün qırqtı, äki namazlıq yasadı, birini bu şäşänniñ qoluna bärdi, bar bazarğa sat dädi bu namazlıqqa äki altında bärirlär, birni şu özüñ bärgän altınğa bär. Bardı şu özü bärgän altınğa sattı. Qaytıp üygä käldi, bu qız isä, qoşqarnı pişkän, bir äkin käbap atkän, bir äkindä

giderken yedim, dedi. Kız sötledi:

-Bu kişi derviş kıyafetinde dolaşıyor. Bu adam dervişliğe lâyık değil, bu adam hanlar yanına lâyık. Hiçbir şey boşuna değildir, başında bir iş olmalı. Gidip sor, dedi.

İhtiyar, gitti, sordu: "Benim bir kızım vardır, sizing niçin böyle dolaştığınızı soruyor." dedi.

-Anlatayım, dedi. Benim meselem şudur. Canıbek Han bana bir altın verdi, "Pazara git, bir koç al, derisinden namazlık yap, etinden kebap yap, çiğ etini de getir, pişmiş etini de getir, koçu da canlı getir, altını da geri getir." dedi. Bunu bulmak için dolaşıyorum, dedi.

İhtiyar, kızına geldi ve bu sözü anlattı. Kızı, "o kolay iştir, bu gece yatsın rahat olsun" dedi. Ertesi gün kız söyledi:

-Gitsin pazara bir koç alsın, yünlü olsun. Aldığı yeri bellesin, dedi.

Şeşen pazara gitti, bir koç aldı, getirdi kıza verdi. Kız o

musladı, haqaç ätti. -İştä yigit saa käräk şii budur, dädi. Qoşqar da tiri, altında käri qoluñda, namazlıq da bar, şii äti da bar, piskän äti da bar. Bar! yoluñ bolsun! däp qaytardı şäşänni. Bardı aqkätti. Canıbäk qannıñ qoluna bu şiilärni täşlim ätti, Canıbäk qan soñ äwälkindän da onu xoş kördü. Soñra şäşän şu qızını özüdä ayttırıp aldı. Bir qaş yıl ömür ätti onu minän. Canıbäk qan şäşändi bir uzaq yärgä yibärdi. Şäşänniñ apaqayı üydä xasta qaldı. Şäşän kälmästän burun apaqay mäyrim oldu. Şäşänniñ käläcäk künnäri boldu, Canıbäk qan ayttı; qaflät üygä kälmäsin. Özüm aytaym! dädi da aldına çıqtı. Itifaq äkisi bärabar ras käldi. Sälam bärdi. Sälam aldılar. Canıbäk qan ayttı: şäşän sändän bir şii suraym! - Surañız qan äfändim, dädi. -Bir kişiniñ atası ölsä nä bolur? dädi. -Askar tauu yığılır, dädi. -Bir kisiniñ ağası ölsä nä bolur? dädi. -Ay müzü şart sınar, dädi. -Bir

anda onun yününü kırktı, iki namazlık yaptı; birini bu şeşenin eline verdi, “git pazara sat, bu namazlığa iki altın verirler, birini şu kendi verdiğin altına ver” dedi. Gitti şu kendi verdiği altına sattı. Dönüp eve geldi, bu kız ise koçu pişirmiş, bir ikisini kebap yapmış, bir ikisini de tuzlayıp tuzlu et yaptı.

-İşte yiğit, sana gerekli şey budur. Koç diri, altında yeniden elinde, namazlık da var, çiğ eti de var, pişmiş eti de var. Git, yolun açık olsun, diyerek şeşeni gönderdi.

Gitti, götürdü, bu şeyleri Canıbek Han’ın eline teslim etti. Canıbek Han onu eskisinden daha çok hoş gördü. Sonra şeşen bu kızı kendine istetip aldı. Bir kaç yıl onunla ömür geçirdi. Canıbek Han, şeşeni uzak bir yere gönderdi. Şeşenin karısı hastaydı, evde kaldı. Şeşen gelmeden önce karısı mahrum oldu. Şeşenin geleceği günler yaklaştı, Canıbek Han, “Dikkatli olayım eve gelmesin, kendim söyleyeyim!” dedi,

kisiniñ anası ölsä nä bolur? dädi. -Aymaq kölü su alır, dädi. - Bir kisidiñ qatını ölsä nä bolur? dädi. Şäşän ayttı: qatın äki türlü dür, dädi, qatının öldü qamşım qaldı, qatınım öldü qalımäni buzuldu. -Aysa säniñ qatınıñ öldü, dädi qan, Mänim qalımän buzuldu däp atına qamşı bilän urdu da şölgä şıqtı, da kätti. Canıbäk qan artından yürüp alıp käldi.

önüne çıktı. Anlaşmış (gibi) ikisi beraber rast geldiler. Selâm verdiler, selâm aldılar. Canıbek Han, şeşen senden bir şey sorayım, dedi. Şeşen, sorun han efendim, dedi.

-Bir kişinin atası ölürse ölürse ne olur?

- Açık dağ yıkılır.

-Bir kişinin ağabeyi ölse ne olur?

-Ay gibi boynuzu çatırt diye kırılır.

-Bir kişinin anası ölürse ne olur? dedi.

-Aymak gölü su dolar, dedi.

-Bir kişinin karısı ölürse ne olur?

Şeşen söyledi:

-Kadın iki türlüdür; kadın öldü, kamçım kaldı, karım öldü… bozuldu.

-Öyleyse senin karın öldü, dedi han.

-Benim …. bozuldu diyerek atına kamçı ile vurdu da kıra çıktı gitti, şeşen.

Canıbek Han arkasından gitti.

7) Mäyt.

Dünyadın soñu yaman äxär zämän,
Axrättän xabär bilmäy bu xayran qalq boldu yaman,
Dünyada kimsä baqı qalmayaqtır, ölär, kätär,
Baqalım Alladıñ uzurunda bilmäm kätär.
Oraza tutup namaz qılıp aq yoluna
qurban şalğan isimizdän az şıqayıq!
Ay mädät üü bizdän soñra balaşağa nä bolyıq!
Qan igilar qayda kätti dip därägi?
Waz käçkän ülämalar kitap aşıp,
İşimizdä tağıda yoq äskilidän bilgän qartlar,
Alladan cıla bağlap tilämäktan nä maarifät?
Bäş waqıt namazın qılıp orazañ tut.
Bäş kün üş kün, dünyağa aldanğanday äm bolmadı
burunğumuz aq kün äkän yañumadı.

7) ….

Dünyanın sonu kötü ahir zaman,
Ahiretten haberi yok bu hayran halk okdu kötü,
Dünyada kimse bâki kalmayacaktır, ölür, gider,
Bakalım Allah'ın huzurunda bilmem nasıl gider,
Oruç tutup namaz kılıp Hak yoluna,
Kurban kestiğimşz zamandan biraz çıkalım
Ey yardım et, bizden sonra çoluk çocuk ne olacak?
Han iyiler, nereye gitti diye ağacı?
Vazgeçen ulemelar, kitap açıp
İçimizde daha da yok eskiler bilen yaşlılar,
Allah'tan ağlayarak dilemekten ne marifet?
Beş vakit namazını kılıp orucunu tut,
Beş gün, üç gün, dünyaya aldanmış gibi hiç olmadı,
Eveliyatımız ak gün imiş, yanılmadı.

8) Qarabaş Abdurraman.

Bu Qırımda Bolpaş dägän köydä bir qadı bolğan. Kälgän noğaylardı masqıllağan Noğaylar iştä bir cuap tapmağan. Curtqa barıp aytqannar: Qırımda bir qadı bar, bizdi iştä yürütmädi. Bir cuap tapmadıq. Noğay işindä Qarabaş Abdurraman dägän bir kişi bolğan. -Män barayım oğa! dägän. Mingän atına, kälgän. Şu qadınıñ üyünä sälam bärgän Alla mısafırman dägän. Tüşürgännär munu üygä. O künü ol üydä üş bäş mısafır da bar. O tura bir az. Başlay mundan suramağa: Qaydan qayttıñ? dii-Cäänämdän qayttım, dii-Cäänämgä barğan kişi qaytarmı? dii-Män barğanda cäänäm işi tolğan, dii, qapunuñ artında bir kişlik yäri bar, diiMän da bardım, şu yärdä turdum. Onda xizmätkärlär mäni quudu da şığardı, dii, büyärdä turma sän! Bolpaştağı Abdurraman qadı käläcäktir, dädi. Şindi män üyümä qaytıp

8) Karabaş Abdurrahman

Bu Kırım'da Bolpaş denen köyde bir kadı varmış. Gelen Nogaylarla alay ediyormuş, Nogaylar bu işe bir çare bulamamış. Yurda dönüp anlatmışlar:

-Kırım'da bir kadı var bizi hiç de çalıştırmıyor. Bir çare bulamadık.

Nogayların içinde Karabaş Abdurrahman denen bir kişi varmış. "Ben ona gideyim." der. Atına binmiş, bu kadının evine gelmiş, selâm vermiş, Allah misafiriyim, der. Bunu eve almışlar. O gün, o evde üç beş misafir daha varmış. O biraz bekler. Bundan sormaya başlar:

-Nereden geldin?

-Cehennemden geldim, der.

-Cehenneme giden kişi döner mi?

-Ben gittiğimde cehennemin içi doluymuş, kapının arkasında bir kişilik yer vardı. Ben de gittim o yerde oturdum. Oradan hizmekârlar

baraman, dädi. Birisi bir cuap tapmadılar qarşılıq, bir azdan yämäk kätirdilär. Baqtılar, kördülär, köküş äti şorbasımän kätirdilär. Öñgönün öz başına yapmışlar. Ätin şorbasan aşadılar. Ayttılar: bu öngön turar, bu käçä yatarbıs, tüş körürbis, qaysımıznıñ tüşü yaqşı bolsa o yäsin! dädilär. Bular başladılar, yattılar. Qrım ağaları yuqlamadılar, Noğay isä yarı gäcädä turdu ol öñgönnü yädi, yattı o da yuqlana; ärtän turdular. Qaawäsin iştilär, soñra başlada tüş aytışmağa. Birisi ayttı: män bu käçä Mäkkädä şiix bolğan ädim, birisi ayttı: Istambulda wäzir bolğan ädim. Birisi ayttı: Buxarädä qan boldan ädim. Noğay ayttı: Kärpşäktir, dädi, siziñ bolğanıñız. Män ämmisini kördüm. Bu märtäbä tapqan adamlar Qırımda bir öñgön üşüp kälmäs dädim da, män yädim öñgönnü. Bardı, qaradılar aqiiqatta yägän.

beni kovdu, çıkardılar, “Sen bu yerde durma, Bolpaş’taki Abdurrahman kadı gelecektir.” dedi.

Artık ben dönüp evime gidiyorum, dedi. Birisi bir karşılık veremedi, birazdan yemek getirdiler. Baktılar, gördüler, hindi eti çorbasıyla getirdiler. Göğüs kısmını ayrıca yapmışlar. Eti çorbasıyla yediler. Dediler ki, bu bu göğüs kısmı dursun, bu gece yatalım, rüya görürüz, hangimizin rüyası iyi olursa o yesin. Bunlar yattılar. Kırım ağaları uyumadılar, Nogay ise gece yarısı kalktı, o göğüs etini yedi, yattı da uyudu. Sabah kalktılar. Sabah kahvesini içtiler. Sonra rüyalarını anlatmaya başladılar. Birisi söyledi: “Ben bu gece Mekke’de şeyh olmuştum.” Birisi söyledi “İstanbul’da vezir olmuştum.” Birisi anlattı: “Buhara’da han olmuştum.” Nogay söyledi: “Sizin gördükleriniz gerçektir. Ben hepsini gördüm. Bu mertebeye gelen adamlar Kırım’a bir

göğüs eti için gelmez, dedim ben de göğüs etini yedim. Gitti, baktılar, hakikatten yemiş.

9) Sarın*

Äsär äsär äsär yäl,
Äskän yäldiñ calqına,
Al Suayım suduñ tolqunu
Bätläriñiz aydıñ yarqına,

Äsär qana canım yäl ässä,
Quyuqur qamıstıñ basları,
Qıyınnı basqa is tüssä
Tögülür közdüñ yasları

Täräcädän ay kördüm,
Tämbil şubar tay kördüm,
Tünägi küngä ülkän toydun içindä
Täñläsinän ayrılıp yılay yürgän yar kördüm.

9) Sarın

Eser eser eser yel,
Esen yelden serinliyor
Hâl …. suyun dalgası
Yüzleriniz aydınlık parlıyor.

Eser kanıyor canım yel esse,
Kurur kamışın başları,
Sıkıntılı başa akıl gelse,
Dökülür gözünden yaşları

Pencereden ay gördüm,
Tembel alaca tay gördüm,
Geceden gündüze büyük toyun içinde
Denginden ayrılıp ağlaya ağlaya giden yâr gördüm.

[8] sarın:1. Melodi, ezgi, nağme

2. Su, rüzgâr gibi şeylerin çıkardığı ses kts

[8]

10) Sarın.

Bay täräktiñ yayqalması yäldän dir,
Qart täräk yaprağı ol bäränniñ bäldän dir,
Töpälärdän käşinməsi äldän dir,
Aq kiyiktiñ yügürməsi maydan dır.
Oynayıq! dostlar küläyik!
Äcälimiz alla bilär qaydan dır.
Saltır saltır su ağar,
Cağasına bitkän onuñ tal bolur,
Süyärinän aynılsa
Yüräginiñ bası onuñ qan bolur.
Qızıl izän boz yuusan
At sämirtir kür bitsä
Arğ'atası toymayan,
Bärg'atası körmägän,
Öktäm söylär lal bitsä
Yaman atqa yal bitsä,
Yarına torsuq arttırmız,
Yaman kisigä mal bitsä
Yanına qoñsu qondurmas.
Arğı awldan köş kälir,
Tabın tabın bir kälir,
Tabınından ayrılğan
Axsäni män yılay kün körür.

10) Sarın

Bağ ağacının sallanması rüzgârdandır,
İhtiyar ağacın yaprağı o …. …..
Tepelerde gezinmesi yabancılardandır,
Ak geyiğin koşması meydandadır.
Ounayalım dostlar, gülelim!
Ecelimiz Alah bilir nerdedir?
Şıldır şıldır su akar,
Yakasına yetişen onun dal olur,
Sevdiğinden ayrılırsa
Yüreğinin başı onun kan olur.
Kızıl boz tarla faresi
At semirtir, … yetişirse
Argı atası doymayan
Bergi atası körmeyen
Öfke söyler söz biterse
Kötü ata yem biterse,
Yarına heybe arttırırız,
Kötü kişiye mal biterse,
Yanına komşu kondurmaz.
Öbür köyden göç gelir,
Sınıf sınıf bir gelir,
Sınıfından ayrılan
Ah seni ile ağalaya ağlaya gün görür.

11) Amät.

Canıbäk qan bir künü askär bilän qawğadan qayttı, qaytıp şunda bir awlğa käldi. Ol awlnuñ içindä bir bay bar ädi, o bayğa mısafir boldu askäri bilän. O baynıñ atını Buğala bay ayttılar. O qadar askärni bir adam tarıç mısafır ätti. Qan käcädä oturar ädi, yuqusu käldi. Yuqlap kätkän yärindä Buğalı baynın bir ulu bar ädi, atın Tämir dädilär. Qolunuñ üstündä *balaw(u)z çıraq* oturtup turdu, birdä balawz çıraq bitkän ädi qolunda, başladı qolu yanmağa. Canıbäk qan uyandı, kördü-ki qolu yana. -Baq! şo qoluñ yanıp bara yatır, dädi qan. -Sultanım uyquñuznu buzmayman däp turaman, dädi. Qan şuğa sälämt ätti: saa qızımdı bärärmän, dädi. Yarından ämir ätti: yarından toy başlansın, dägän. Käldi üyünä toy başladı. Alay mämläkätini yiidı şağırttı. Ağalarnı bir yärinä oturttu, mollalarnı bir yärinä

11) Amet

Canıbek Han bir gün askerlerle savaştan döndü, dönünce oradaki bir köye geldi. O köyün içinde bir ağa vardı, askeriyle o ağaya misafir oldu. O ağanın adına Buğala Ağa dediler. O kadar askeri bir adam tek başına misafir etti. Han geceleyin oturuyordu, uykusu geldi. Uyuya kaldığı yerde Buğalı Ağa'nın bir oğlu vardı, adına Temir derlerdi. Elinin üstünde mum tutarak bekledi, birden elindeki mum bitti, eli yanmaya başladı. Canıbek Han uyandı, gördü ki, eli yanıyor.

-Bak, o elin yanmak üzere, dedi Han.

-Sultanım uykunuzu bozmayayım diye duruyorum, dedi.

Han ona hâl hatır sordu, "Sana kızımı veririm." dedi. Yarından emretti, "Yarın düğün başlasın" dedi. Evine geldi, düğün başladı. Bütün memleketi topladı, davet etti. Ağaları bir tarafa oturttu,

oturttu, yigitlärni bir yärinä oturttu, här nä işni qararlı qararlıman ätti. O kün Aysul bii dägän Canıbäkniñ biriniñ ulu Amät dägän war ädi. Yaşlıqta qızını oğa qırar ätkän ädi. O qırarın unuttu da Buğalı baynıñ uluna bärdi qızın. Canıbäk qannıñ saqlauu Alşınnıñ Alaw batır dägän bir batırı bar ädi. O Alşın Alaw batır Amät bilän ikisi dost ädi. Alaw batır ayttı Amätkä: Ayda dostum ağalar üyünä barayq! bal işäyk! Bardılar qan turğan yärgä sälam bärip toqtadılar. -Toy xayrlı bolsun! ayttılar. Canıbäk qan bir tostağan bal quydu. Alaw batırğa bärdi, Alaw batır işäcäk boldu. Aysul bii bar ädi üyärdä, ayttı Alaw batırğa: qan iyäñki äglätip iş! dädi, Soñ Alaw batır ayttı:

Usarma doslar usarma!
ärgä däw(ü)lät yar bolsa,
äki däwlät bir käsä,
arğımaqtı kümüş minän matawlap
şi yibäktän tusarma!
Aysul ulu Amat saw'nda
Qan Canıbäk padışam

mollaları bir tarafa oturttu, delikanlıları bir tarafa oturttu, her isimli bir uygun bir şekilde yaptı.

O gün Aysul Bey isimli birinin oğlu, Amet isimli biri vardı. Gençken kızını ona sözlemişti. O, sözünü unuttu da Buğalı Ağa'nın oğluna verdi kızını. Canıbek Han'ın muhafızı Alşın'ın Alav Batır denen bir bahadırı vardı. O Alaş'ın Alav Batır, Amet ile dost idi. Alav Batır Amet'e söyledi:

-Haydi dostum ağalar evine gidelim, ballı içki içelim.

Hanın olsuğu yere gitttiler, selâm verip beklediler. "Düğününüz hayırlı olsun." dediler. Canıbek Han bir tahta kâse bal içkisi koydu. Alav Batır'a verdi. Alav Batır içmek istedi. Orada Aysul Bey vardı, Alav Batır'a söyledi: "Han efendinin verdiğini oyalanarak iç." dedi. Sonra Alav Batır söyledi:

Yakışır mı dostlar yakışır mı?
Ere devlet yâr olursa,
İki devlet aynı olursa,
Argımağı* gümüş ile

Buğalı ulu Tämirgä
buğasın baqqan quluna
qızın bärmäk usarma!
dädi dä, işti, boldu, birin birdä toldurdu. Amätkä bärdi, soñ Amät ayttı:
Şäşägän yünnü şal yäbä
şal yäbä dä män prin prin ätmäsäm,
börkkän qoyday ätmäsäm,
börktäy kiip kätmäsäm,
kädägäñdi käspäsäm,
käsip şontuq ätmäsäm,
äliñdi äki bölmäsäm,
Ältäp tawğa yatpasam,
so dägänim ätpäsäm,
mıradıma yätpäsäm,
atam Aysul män Amät,
Aysulduñ aram ulu bolayn!
balnı işti dä, çıqtı. Küyäw olturğan yärgä bardı. Bardı da, Tämir minan şantıraş oynadı. O waqıtta qız Sarı bäk bunlarnı körär ädi. Bir täwkädän äki papış yibärdi, birin Amätkä bär! birin Tämirgä bär! dädi. Tämir aldı da başınıñ üstünä saldı, Amät aldı da astına bastı. Qaytıp käldi täwkä Sarı bäkkä ayttı: sän Tämirbäk süyädi äkän başınıñ üstünä saldı, dädi. Amät süymäs

bağlayıp
İşlenmemiş ipekle köstek vurmak!
Aysuloğlu Amet sözünde
Han Canıbek padişahım
Buğalı oğlu Temir'e
Boğasına bakan hizmetçisine
Kızını vermek yakışır mı?
Dedi de içti sarhoş oldu, birini bir daha doldurdu. Amet'e verdi, sonra Amet söyledi:
Dağılmış tüylü gri ok
Gri oku ben darmadağınık etmezsem,
Ürkmüş koyun gibi yapmazsam,
Börk gibi giyip gitmezsem,
Arabanın arka kısmını kesmezsem,
Kesip kısacık etmezsem,
Yurdunu ikiye bölmezsem,
Yabanî gibi dağda yatmazsam,
Bu dediğmi yapmazsam,
Muradıma ermezsem,
Atam Aysul, ben Amet,
Aysul'un hayırsız oğlu olayım!
Ballı içkiyi içti ve çıktı. Damadın oturduğu yere gitti.

äkän astına bastı, dägän. Sarı Bäk ayttı: älbät män onnan alşaq bolacaqman, başınıñ üstünä minmäm. Bar ayt Amätkä bu käşädä qalmasın! mäni alıp qaşsın! dädi. Canı Bäk qannıñ ulu Bärdibäkniñ xabäri bar ädi, o käçä qarawl yattı. Yarı gäcädä atlandı Ämät bardı saraynıñ aldına. Saraynıñ aldında bir bäk yata yuqlağan. Qız kördü, üydän şıqtı, äkisi bir atqa bindilär. Amät ayttı: Bärdibäk-tä bir batır yigittir, dädi. Män tuymadım, ägär tuysam män qızdı bärmäs ädim där. Uyantaym sonu, dädi. Qapılät qalmasın! Säsi bilän Bärdibäk däp baqırdı. Bärdibäktiñ söyärdä qorqtu da uruğu quyuldu. Bunlar kättilär yolğa, ärtäsi künü qanğa xabär ättilär: bu gäcä qızını Amät alıp qaşqan, dädilär. Canıbäk qan Alaw batırnı şaqırdı. Alawğa ayttı: männän yägän tuzum ötmäkim haram olsun! dädi. Amätni öltürüp qızdı alıp qaytmasañ, dädi, Alaw ayttı: onuñ atına at yätmäs. Qannıñ toğuz boz at bar ädi. Qan ayttı: min birisin, dädi, säkizin yätäkkä

Gitti de Temir ile satranç oynadı. O zaman kız Sarı Bek bunları görüyordu. Bir hadım edilmiş erkek ile iki terlik gönderdi, “Birini Amet’e ver, birini Temir’e ver.” dedi. Temir aldı ve başının üstüne koydu, Amet aldı ve altına bastırdı. Dönüp geldi hadım edilmiş erkek, Sarı Bek’e söyledi:

-Seni Temirbek seviyormuş, başının üstüne koydu, dedi. Amet sevmiyormuş, altına bastırdı, dedi.

Sarı Bek söyledi:

-Elbette ben ondan alçakta olacağım, başının üstüne çıkmam. Git Amet’e söyle, bu gece kalmasın, beni alıp kaçırsın, dedi.

Canıbek Han’ın oğlu, Berdibek’in haberi vardı, o gece bekçi olarak yattı. Amet gece yarısında ata bindi, sarayın önüne gitti. Sarayın önünde bir bey yatıyordu, uyumuş. Kız görünce evden çıktı, ikisi de bir ata bindiler. Amet söyledi:

-Berdibek de bir yiğit

al, dädi. Awşturup minärsin, toğus küdürdä yätärsin Alaw birin mindi, säkizin yatäkkä aldı, quudu. Qız isä artına qarap kälä. Bir waqıtta qız ayttı: Alşınnıñ Alaw Batır kälä yatır, dädi. Alaw batır gälginşä Aqır zaman yañı boldu saa dädi. Ol waqıtta qız cılama başladı. Amät batır şindi yırladı:

Cılamaşı sän qanısım!
at üstünnän yäl alıp
közüñ säsär yanısım
Alşınıñ Alaw atqanda,
art sanımdan soqqanda,
aqsay bärip kätkändä,
Aysulduñ uulu Amät atqanda,
qoş küzgüdän soqqanda,
Qazanday qara tasqa qapqanda,
qalq alay oq ciilıp
taban salıp tartqanda,
Müsökö ulu Buraltay
Däwdüñ ulu Qara Bışpannıñ kämisin sudan burup kältirgän,
urmay soqpay so batır
ap dägändä yürögün yarıp öltürgön.
O-da bänim künüm-dä yoq

delikanlıdır. “Ben farkına varamadım, eğer farkına varsaydım ben kızı vermedim.” der. Uyandırayım şunu, gafil kalmasın. Seslenip “Berdibek” diye bağırdı.

Berdibek o sırada korktu da morali bozuldu. Bunlar yola gittiler, ertesi günü hana haber verdiler: “Bu gece Amet kızı alıp kaçtı.” dediler. Canıbek Han, Alav Batır’I çağırdı, Alav’a dedi:

- Benimle yediğin tuz, ekmek haram olsun, Amet’i öldürüp kızı alıp dönmezsen, dedi.

Alav söyledi, “Onun atına at yetişmez.” dedi.

Hanın dokuz atı vardı, söyledi:

- Bin birini sekizini yedeğe al. Değiştirip binersin, dokuz tepede yetişirsin.

Alav birini bindi, sekizini yedeğe aldı, kovaladı. Kız ise arkasına bakarak geliyor. Bir ara kız söyledi:

-Alşın’ın Alav geliyor. Alav Batır gelince sana ahir zaman yeni oldu, dedi.

O zaman kız ağlamaya

boldu,
ägär bänim künüm-dä bar bolsa
Aysulduñ ulu Amät
sän bilirsin där ädi.

Anıñ artından quuğan Alaw batır yätti. Sälam bärip toqtadı. yol bolsun, dädi. Amät ayttı: Canıbäk qannıñ tuzun ötmägin älal aqlamağa şıqqansın, at! köräym! dädi. Alaw ayttı: sän mänim dostumsın sän at! dädi. Amät ayttı: sıra säniñdir. Alaw ayttı: kötür qoluñdu! Oq bilän şınatay parmağından urdu. - Atlarnı tart barabar! dädi. Toquz boz atnı öpkälärindän urdu, oq toquzundanda käşti, u atlar öyärdä öldü. Amät isä sawluq bilän qaldı da kätti. Ardından askär yätişti. kördülär Alaw batırnıñ atları ölgän, kälgän şüyärgä tüştü Amätniñ artınnan quumağa qorqtular. Qayttılar käri. Amät kätti Macar qalqına bardı. O yärdä üy saldı oturdu.

başladı. Amet Batır şimdi türkü söylemeye başladı:

Ağlamasana sen han kızım!
At üstünden yel alıp
Gözün kaybolur canım
Alşın'ın Alav attıtığı zaman
Ard kalçamdan vurduğu zaman,
Aksaya aksaya gittiğim zaman,
Aysul'un oğlu Amet attığı zaman,
İki gözden vurduğu zaman,
Kazan gibi kara ta vurduğu zaman,
Halkın tamamını toplayıp
Tabanlarıyla dayanıp çektikleri zaman,
Musa oğlu Buraltay
Davud'un oğlu Kara Bışpan'ın
Gemisini sudan çevirip getirmiş,
Vurup çarpmadan bu batır
Ap deyince yüreğini yarıp öldürmüş.
O da benim zamanımda yok oldu,
Eğer benim zamanımda var olursa
Aysul'un oğlu Amet,

165 Sen bilirsin derdi.

Onun ardından kovalayan Alav Batır yetişti. Selâm verip durdu. “Yolun açık olsun.” dedi. Amet söyledi:

165 -Canıbek Han’ın tuzunu ekmeğini helâl etmek için çıkmışsın, at göreyim, dedi.

Alav söyledi, “Sen benim dostumsun, sen at.” dedi.

165 Amet söyledi, “Sıra senindir.” dedi. Alav:

-Kaldır elini! Okla serçe parmağından vurdu. “Atları birlikte çek.” dedi.

165 Dokuz boz atı ciğerlerinden vurdu, ok dokuzundan da geçti, o atlar orada öldü. Amet ise sağ sağlim kaldı ve gitti. Ardından asketr yetişti. Alav

165 Batır’ın atlarının ölmüş olduğunu gördüler, gelen oraya indi, Amet’in ardından kovalamaya korktular. Geri döndüler. Amet gitti. Macar

165 halkının yanına vardı. Orada ev kurdu, oturdu.

12) Qara Bışpan

Däwdüiñ ulu qara Bışpan yanına qırq kişi alıp bir tawda yatır ädi. Ol Müsäkäü(w) baynıñ qızın ayttırdı. Oğa bärmädilär, bir künü kämi minän käldi bir sunuñ yanında ädi. O künü Müsäkäü(w) ulu Buraltay üydö yoq ädi. Bir qartnıñ özü bar ädi. Qara Bışpan käldi, zor bilän qızını aldı. Mindi käminiñ işinä, ayttı: Buraltayda bir yigittir, dädi, onu bilän bir köröşüp kätkäli. Buraltay käldi üygö. Ağası ayttı: qardaşıñnı Qara Bışpan alıp kätti. Nä yardä dir? O dädi. Atası ayttı: o käminiñ içindä, dädi. Buraltay urbaların yağağa taşladı, qılışın awzuna tişlädi, yoldadı, bardı. Tuttu käminiñ adäbindän, kördü Qara Bışpan yuqlağan, qılış mınan uracaq boldu. -Yoq urmayman, dädi. Äwäl uyataym da soñ öltüräym! dädi. Ap däp baqırdı. Şu yärdä Qara Bışpan yürägi yarılıp öldü. Kämini Buraltay burup

12) Kara Bışman

Devin oğlu kara Bışman yanına kırk kişi alıp dağda yatıyordu. O Moskova ağasının kızını istetti. Ona vermediler, bir gün gemi ile geldi, bir suyun yanında idi. O gün Rus'un oğlu Buraltay evde yoktu. Sadece ihtiyarın kendisi vardı. Kara Bışpan geldi, kızı zorla aldı. Geminin içine bindi:

-Buraltay da bir yiğittir, onunla bir kere görüşüp gidelim, dedi.

Buraltay eve geldi. Ağabeyi, kardeşini Kara Bışpan alıp gitti, dedi. O, nerededir, dedi. Atası, o geminin içinde, dedi. Buraltay giysilerini yalıya bıraktı, kılıcını dişledi, yolladı, gitti. Tuttu geminin kıçından gördü ki Kara Bışpan uyumuş, kılıç ile vuracak oldu. "Yok vurmayayım, önce uyandırayım da sonra öldüreyim." dedi. Af diye bağırdı. Şu yerde Kara Bışpan'ın yüreği yarılarak öldü.

kätirdi, qardaşın alıp qayttı.

Gemiyi Buraltay döndürüp getirdi, kardeşini alıp döndü.

13) Yiränşä Şäşän.

Yiränşä Şäşän Canıbäk Qan Qaraşas Qanım bilä bir yärdä sofrada oturalar. Soñ Qaraşas qanım bäş yumurtqa Şäşängä bärdi. Şäşän sän aqıllı adamsın bu bäş yumurtqa üç adamğa barabar taqsım ät! Artıq äksäk olmasun! Yiränşä Şäşän: Sultanım! dädi, bir yumurtа Canıbäk Qanğa bärdi, bir yumurtqa gändi aldı, üşündü qanımğa bärdi. Soñ qanım ayttı: sän nägä qanğa bir yumurtqa bärdiñ, gändindä bir yumurtqa aldıñ, mağa nä üçün üş yumurtqa bärdiñ? bu barabar tügül. Soñ Şäşän, dädi, qanda mändä bir ärkäk adam Alla bärgändir äkişär yumurtqa, biz birär aldıq üç boldu, sändä äç da yoq, sağa üş yumurtqa bärdim, ämdi barabar boldu. Qanım: Şäşän, dädi, saa äkii da söyläym. - Baş üstündä Sultanım! dädi şäşän. Soñ qanım: Näfis ärkäk

13) Yirenşe Şeşen

Yirenşe Şeşen, Canıbek Han ve Karaşas Hanım ile bir yerde sofrada oturuyorlar. Sonra Karaşas Hanım, Şeşen'e beş yumurta verdi.

- Şeşen sen akıllı adamsın, bu beş yumurtayı üç kişiye taksim et. Fazla ya da eksi olmasın!

Yirenşe Şeşen:

-Sultanım, dedi bir yumurta Canıbek Han'a verdi, bir yumurta kendi aldı, üçünü hanıma verdi.

Sonra hanım söyledi:

-Sen niye hana bir yumurta verdin, kendine bir yumurta aldın, bana niçin üç yumurta verdin? Bu eşit değil.

Sonra Şeşen dedi:

-Handa ve bende bir erkek adamız, Allah bize ikişer yumurta vermiştir, biz birer aldık üç oldu. Sende hiç yoktu, üç yumurta verdim, şimdi eşit oldu.

Hanım, Şeşen sana ikinciyi

da köpmü qatında köpmä. Şäşän ayttı: qatın da köp. Qanım ayttı: amma täntäk yäñir däsä öylä söylämä, dädi Qanım. Sös qıyamätkä qalsın, aqılman bilip söylä. Soñ Şäşän ayttı: aqılmınan, Alla ärkäkkä bu näfis bärdi, ötkür yüürük näfis bärdi. Ötkürlükmän näfis bir qarıştan ziada östü. Apaqay näfisi ösöcök boldu, ös'almadı obalanıp qobardı, çotman çapqanday bolup patladı. -Soñ şäşän bir daha söyläym, dädi qanım. -Buyuruğu sultanım, dädi şäşän. -Soñ yulduz äsabın bär! dädi. Sän aqıllısın, Yiränşä şäşänsin sän anı bilirsin. Şäşän ayttı: anı apaqay bilip -Näşün sän aqıllısın. -Şäşän ayttı: ärkäk bolsun apaqay bolsun, başına aqıt! käçkänçä däli qan bolup yürär, aqıt! yätişkän künü ärkäk yüzün qoyun yatar, yärgä qaplanıp. Apaqay şalqa yatar. Yüzü qoyun yatqan adam yıldızını bilmäz, şalqa yatqan apaqay bilir, dädi.

söyleyeyim, dedi. Şeşen, baş üstüne Sultanım, dedi. Sonra Hanım"Nefis erkekte mi çok kadında mı çok?"dedi.

Şeşen, kadında çok, dedi. Hanım, "Ama aptal yener derse öyle söyleme. Söz kıyamete kalsın, aklınla anlayıp söyle." dedi.

Sonra Şeşen söyledi:

-Aklımla, Allah erkeğe bu nefsi verdi, keskin, atak nefis verdi. Keskinlikle nefis bir karıştan fazla büyüdü. Kadın nefsi büyüyecek oldu, büyüyemedi, yığılıp kaldı, keserle vurulmuş gibi patladı.

Sonra, Şeşen bir daha söyleyeyim, dedi hanım. "Buyrun" dedi Şeşen.

-Yıldızların hesabını ver. Sen akıllısın, Yirenşe Şeşensin, onu bilirsin, dedi.

Şeşen söyledi:

-Erkek olsun, kadın olsun başına akıl geçene kadar delikanlı olup yürür, akıl yetişkin olduğu zaman erkek yüzükoyun yatar, yere kapanıp. Kadın sırtüstü yatar. Yüzükoyun yatan adam yıldızı

bilmez, sırtüstü yatan kadın bilir, dedi.

14) Ädil Sultan

Krım qanda Ädil Sultan yaş Sultan boldu, on yaşına käldi. İstambuldağı Sultandan oğa färman käldi: Acäm şahıñ fätin sändän istärim, dädi:

Bal-yämäzdän top al!
Tobrucadan at al!
Ädirnädän cay al!
Qabadan uzun oq al!
Qırımdan sanı boğma qul al!
Qaraşay Qadii säraskär bolsun!
Acäm Şahın fätin sändän istärim.
Arnika qan ayta: turmayman
mäniñ Ädil sutanım
bir yaşına kälgändä
bil taşınday oynadı,
äki yaşına kälgändä
ägäwlü oqtay atıldı,
üş yaşına kälgändä
törpälä hannıñ sözün söylädi,
dört yaşına kälgändä

14) Adil Sultan

Kırım Hanlığında Adil Sultan genç yaşta sultan oldu, on yaşına girdi. İstanbul'daki Sultan'dan ona ferman geldi: "Acem şahını fethibni isterim senden." dedi:

Balyemez'den top al!
Dobruca'dan at al!
Edirne'den yay al!
Babadağ'dan[9] uzun ok al!
Kırım'dan yan tarafları bağlı asker al!
Karaçay kadısı serasker olsun!
Acem şahının fethini senden isterim.
Arnike han söyler: Kalkmıyorum
Benim Adil Sultanım
Bir yaşına gelince
Bil taşı gibi oynadı,
İki yaşına gelince
Bileylenmiş ok gibi fırladı
Üç yaşına gelince
Hükümlü hanın sözünü söyledi,

9

düşmanına at sawrusun bärmädi,
baş yaşına kälgändä.
Bädäw sämiz at mindi,
bälgilä saqlaw iyärtti,
altı yaşına kälgändä
alqa umanday yärlärdän
altmış säymän bir käldi.
Yäti yaşına kälgändä
yañgırğannan bu Ädil
yätmiş säymän bir käldi.
Säkiz yaşına kälgändä
arqasına tüfäk capırtqan
özü kälip altınğa qul bolğan,
şu Qırımnan köp qamrın
säksän säymän bir käldi.
Toquz yaşqa kälgändä
bäli änci özdännän
doqsan säymän bir käldi,
On yaşına kälgändä
İstambulday şähärdän
bir yazılı qat käldi,
qat üstünä qarasa
altın suuman yazılğan
yasılığı bir arşın
uzunluğu äki arşın
Ädil Sultan äfändim
ämir ätti şo Qırımnıñ
qalqına,

Dört yaşına gelince
Düşmanına at sağrısını vermedi,
Beş yaşına gelince
Semiz Arap atına bindi,
Belli muhafız gönderdi,
Altı yaşına gelince
Etrafındaki yerlerden
Altmış seymen bir geldi.
Yedi yaşına gelince
Bağırır bağırmaz bu Adil
Yetmiş seymen bir geldi.
Sekiz yaşına gelince
Omzuna tüfek taktırmış
Kendi gelip altına kul olur,
Bu Kırım'dan çok ….
Seksen seymen bir geldi.
Dokuz yaşına gelince
Vadisi dar nehirli yerden
Doksan seymen bir geldi.
On yaşına gelince
İstanbul gibi şehirden
Bir yazılı kâğıt geldi.
Kâğıdın üstüne bakmış ki
Altın suyu ile yazılmış
Genişliği bir arşın
Uzunluğu iki arşın
Adil Sultan efendim
Emretti o Kırım'ın halkına,
Toplanıverdi efendisi,

10

Siila käldi äfändisi,
mollası,
mädräsädä soqtası
Qadısı man müftisi
camidä qatip yatqan
supusu,
cümläsi da ciilıp
aq qağıtnı aytalmay,
nä aytayıq? Turd'ändi,
Qırım çät isarä Azawda
Abıl Qasım yaş soqta
o qaldı da käld'ändi.
Caznıñ uzaq kün ädi,
aq qağıtnı alğanda
qoluna alıp baqt'ändi,
päk käskin mull'ädi,
bayaw oqup çığardı,
çığardı da nä dädi
Ay äfändim Sultanım
Däwlättän käldi färmanıñ
Mäşittän äki kişi alsın! div
Säärgä qabär salsın, dii
Qaraşay qazii baş bolup
Kızılbaştay şähärgä
qılış ura kätsin, div
On yaşqa kälgän Ädil Sultan säksan biñ askär minän acamgä kätti, Qaraşay Qazii säraskär bolup kätti. Qırımdan cönäldi askär Qur sunu ötüp qondu. Ädil Sultan buyurdu:

mollası,
Medresedeki softası
Kadısı ile müftüsü
Camide taş gibi yatan sofusu,
Cümlesi de toplanıp
Ak kâğıdı okuyamıyor,
Ne söyleyelim? Kalktı artık,
Kırım dışındaki hisara Azak'ta
Abıl Kasım genç softa
O kalmıştı da, geldi artık.
Yazın uzungünü idi.
Ak kâğıdı alınca
Eline alıp baktı artık,
Çok bilgili molla idi,
Bayağı bir kısım okuyup bitirdi.
Bitirdi de ne dedi.
Ay efendim Sultanım
Devletten geldi fermanın
Meclisten iki kişi alsın diyor,
Şehre haber salsın diyor,
Karaçay kadısı baş olup
Kızılbaş şehrine
Kılıç vurarak girsin, diyor.
On yaşına gelen Adil Sultan seksen bin asker ile Acem'e gitti, Karaçay kadısı serasker olarak gitti. Kırım'dan yöneldi asker, Kür suyunu geçip konakladı. Adil

Şırınlarnıñ Däwlät ay
Şıjıwatnıñ Mämbät ay
bügüngisi sän kätip
tii aqkälşi! däy turdu.
İzın aydär Qobuq ul
Qara Qoca Asäni
bügüngisi sän kätip
tii aqkälşi! däy-turdu.
Qaşı sunuñ sırtından
Şalğırlı Qıblay yüzündän
Mısfıtaf pälvanım
bügüngisi sän kätip
tii aqkälşi! däy-turdu.
Altısı da bir yärdä kälip
bizdän ulu kişi bar
sizdan ulu kim bar? dädi,
bizdän ulu Sultanım
Oraq ulu Qaraşay bar,
Ädil Sultan ayttı: dii
Qaraşağım, Qaraşay
Şabağan* ärdä'älniñ
balas'ay!
yası Qırım işindan
caldan örttäy Noğaydan
carağan bura säkilli
car qabaqlı, an közlü
bügüngisi sän kätip
tii aqkälşi däy-turdu,
Uşup tura käldi Qaraşay:
Baş üstünä Sultanım!
Acäm äskäridän birisin

Sultan emretti:
Şırınların[10] Devlet ay
Sijıvat'ın Mambet ay
Bugün sen gidip
İstihbaratçı getirsene, dedi durdu.
İzini sürer Kobuk Oğul
Kara Koca Eseni
Bugün sen gidip
İstihbaratçı getirsene, dedi durdu.
Kaşı suyunun ardından
Salgır'ın güney tarafından
Mısfitaf isimli peygamber
Bugün sen gidip
İstihbaratçı getirsene, dedi durdu.
Altısı da bir yere gelip
Bizden büyük kişi var,
Sizden büyük kim var, dedi.
Bizden ulu Sultanım
Orak oğlu Karaçay var.
Adil Sultan söyledi, der.
Karaçayım, Karaçay
Haberci er delinin çocuğu ey!
Geniş Kırım içinden
Yayılmış yangın gibi Nogay'dan
Faydalı yağmur yeli gibi
Çatik kaşlı, çekik gözlü

aqkätti Qaraşay.
Mına Sultanım bir kişi
yol başlacaq bir kişi
Alıp käldim Qaraşay.
Ädil Sultan sordu
Acämdän:
mänim askärimi baq,
dädi,
Mında ciiğan köp askär
cäñäcäkmän acämni?
O waqt acäm ayttı:
Ädil Sultan äfändim
Bal yämazdän tonuñ
Tobrucadan atıñ yoq,
Ädirnädän cayıñ yoq,
babadan alğan uzun oğuñ
yoq
Aydanaña qarayman
bir şibinnik kişiñ yoq,
bir awr qol askärmän
Acämni qorlar işiñ yoq.
Ädil Sultan darıldı
Acämniñ basın kästi, dii
Sän nä darsin Qaraşay?
Qaraşay ayttı: dii
bu zamannıñ atı şürş,
qılıçışıñ yüzü qurş,
barğan sayn qarañı
basqan sayn kiläñ taş
Ädil Sultan äfändim!
Ayıl tartsaq yırımğa

Bugün sen gidip
İstihbaratçı getirsene, dedi durdu.
Yerinden fırlayıp geldi Karaçay:
Baş üstüne sultanım!
Acem askerinden
Birisini götürdü Karaçay.
İşte Sultanım bir kişi
Rehberlik edecek bir kişi
Alıp geldim (ben) Karaçay.
Adil Sultan sordu Acem'den:
Benim askerime bak, dedi.
Buraya toplanan çok asker
Yener mi Acem'i?
O zaman Acem söyledi:
Adil Sultan efendim
Balyemez'den topun
Dobruca'dan altın yok,
Edirne'den yayın yok,
Babadağ'dan aldığın uzun okun yok.
Çevrene bakıyorum
Bir sineklik kişin yok,
Bir ağır orduyla
Acem'i horlayacak işin yok.
Adil Sultan kızdı
Acem'in başını kesti, der.
Sen ne dersin Karaçay?
Karaçay ne söyledi, der.
Bu zamanın atı azgın.

qaytsaq yaman tuul dır
babañnıñ yurtu
Baqçı-Saray Qırımda.
Ädil Sultan ayttı:
Qorqsañ qoşta qalasın,
qorqmasañ mağa coldaş bolarsın,
Atlandı atqa Ädil,
Qaraşay askärin tüzdü,
Ädilniñ aldında yürüp
yolğa kätti Qaraşay.
Ötläş ötläş ötä taw
Ötä şaptı Qaraşay,
Qapsağaydıñ qıya taw
qıya şaptı Qaraşay,
Arpaşaynıñ alqı qoyun aydaptı,
qoy qarasın yıqtırdı,
Täwrizdan ötüp kätti Qaraşay.
Yädinci kün tamında
Acämniñ ordusun
barıp bastı Qaraşay,
käşaniñ yarısında
barıp bastı Qaraşay.
Üç ordusu bar-ädi,
äki ordusun qırdı,
Acämnin bir ordusun
alıp qaştı käri,
On bäş yaşında bir qız
onda qaldı Acämniñ,

Kılıcının yüzü çelik,
Gittikçe karanlık
Bastıkça tamamen taş
Adil Sultan efendim!
Hayvanın kolanını çekersek, kolan kayışını
Dönersek kötü değildir.
Babanın yurdu
Bahçesaray Kırım'a.
Adil Sultan söyledi:
Korkarsan hoşça kal,
Korkmazsan bana yoldaş olursun,
Atlandı Adil,
Karaçay askerini düzenledi,
Adil'in önüne gidip
Yola gitti Karaçay.
Geçe geçe pek çok dağ
Öte suyuna koştu Karaçay,
Kapsağay'ın dağ yamacı
Yamaca koştu Karaçay,
Arpaçay'ın halkı koyun sürmüştü,
Koyun ağılını yaktırdı,
Tebriz'den geçip gitti Karaçay.
Yedinci gün tamamlanınca
Acem'in ordusunu
Varıp bastı Karaçay,
Gecenin yarısında
Varıp bastı Karaçay,

Onu tuttu Qaraşay,
Altı ay acämdä olturdular
Soñ Qırımğa qayttı Ädil Sultan,
Kür suuna kälip
qondı andan Ädil Sultan,
Äskärin Qırım tarafına
Käçirdi bu Qaraşay.

Sunuñ arı yağında Älim Sultan qızman barabar qaldı. Läz tuuma barabar qaldı. Bostan bar qıyar bar anda. Ädil Sultan ayttı Acäm şaanıñ qızına: ä qızım bu qıyar sağa sı-yarma. Soñ qız ayttı: ban bir tusnaqman älbät mağa sıyar, dädi. Sunu ötpäy büyärdä yañız mäni bilän qonsañ sağa sıyar, dädi qız. Ädil Sultan darıldı yañgız qondu qızman. Qaraşay däñiziñ o yağında qulaqnı yärgä saldı yarı käşädä, köp ayaq säsi bar. Aman dädi Qaraşay Ädil Sultanda düşman käldi. Alıp şaptı Qaraşay. Bular şatırnıñ işində yattılar. Qaraşay şatırnıñ qatına kälip: Aman Sultanım tur duşman yätişti! attan baqıradı. Atına min! dädi qaçayıq dädi Qaraşay. Ädil

Üç ordusu vardı,
İki ordusunu kırdı,
Acem'in bir ordusunu
Alıp kaçtı geri.
On beş yaşında bir kız
Orada kaldı Acem'in,
Onu yakaladı Karaçay,
Sonra Kırım'a döndü Adil Sultan,
Kür suyuna gelip
Konakladı orada Asil Sultan,
Askerini Kırım tarafına
Geçirdi bu Karaçay.

Suyun bu tarafında Ali Sultan kızla birkilte kaldı. Lez Tuuma ile birlikta kaldı. Orada kavun karpuz var, hıyar var. Adil Sultan, Acem padişahının kızına söyledi: "A kızım bu hıyar sana uygun mu?" Sonra kız söyledi: "Ben bir tutsağı. Elbette bana uygun. Suyu geçmeden burada benimle konaklarsan, sana da uygun olur." dedi. Adil Sultan kızdı, kızla yalnız konakladı. Karaçay denizen öbür tarafında kulağını yere koydu, gece yarısında çok ayak sesi vardı. Karaçay, "Aman, Adil Sultan'a düşman geldi." dedi. Karaçay hemen koştu. Bunlar çadırın

Sultan yuqladı, Läz tuuma anı uyatmadı. Qaraşayğa al şıqtım, dädi. Qaraşay anı Ädil Sultan bällädi, tut at quyruğuna Sultanım, dädi. Läz tuuma tuttu atnıñ quyruğun. Soñ kirdilär suğa. Qaraşay sunuñ Qırım tarafına kätti. Attan tüştü Qaraşay yärgä. Aman Sultanım min atqa! dädi. O qız ayttı: män Ädil Sultan tügül Läz tuumaman, dädi. Ay mädät! dädi. Qaraşay Läz tuumanıñ başın aldı. Atqa minip bir taa çaptı Qaraşay. Qaraşay bardı, Acäm askäri kälgän Ädil Sultannı sarğan, yädi qabat zäncirmän top arabasına tirkägän. Äskärniñ aldında yürä. Qızında aldı Acäm şaası yärinä qayttı. Qaraşay bardı acäm askärmän cänk ätti. Ärtän kün tuuğandan yetişti. O säkiz yärdän Qaraşaynıñ qılış yarası boldu. Soñ Ädil Sultan: aman Qaraşay män özüm ätkämän. Mäniñ üşün sän yazıq ätmä özüña. Mänim qayıp bolğan, qaqama qabär bärip ayt! dädi. Soñ günañ özüñ moynuña män käldim,

içinde yattılar. Karaçay çadırın yanına gelip, “Aman Sultanım, kalk düşman yetişti.” der. Karaçay, atın üstünden bağırıyordu. “Atına bin, kaçalım.” dedi. Adil Sultan uyuyordu, Lez Tuuma onu uyandırmadı. Karaçay’a “Hemen çıkıyorum.” dedi. Karaçay onu Adil Sultan sandı, “Tut atın kuyruğunu, Sultanım.” dedi. Lez Tuuma atın kuyruğunu tutu. Sonra suya girdiler. Karaçay suyun Kırım tarafına gitti. Karaçay attan yere indi. “Aman Sultanım bin ata.” dedi. O kız, “Ben Adil Sultan değilim, Lez Tuumayım.” dedi. Karçay, “Ay medet.” dedi, Lez Tuuma’nın başını kesti. Ata binip yine koştu Karaçay. Karaçay gitti, Acem askeri gelmiş, Adil Sultan’ı yedi kat zincirle sarmış, top arabasına bağlamış. Askerin önünde yürüyor. Acem şahı kızını da aldı, yerine döndü. Karaçay gitti, Acem askeriyle savaştı. Sabahleyin güneş doğar doğmaz yetişti. O Karaçay’ın sekiz yerden kılıç yarası oldu. Sonra Adil Sultan, “Aman Karaçay, ben kendim etmişim.

sän özüñ qayt! dädi. Ädil Sultan bäk dülbär kişi ädi. Onu acäm qalqı bir qızman qapadı. Ol onda qaldı soñ Qaraşay Krımğa qayttı askärmän barabar. Qaraşay Ädil Sultanıñ qaqasına qabär bärdi nä bolğanım mäktüptä yazdı. Bir aydan soñ käldi, özüdä söylädi.

Adilniñ anası sarın ayta:
qaqa ayta turmayma?
azizlär yatqan Qırımda
aq şuwaq aruu künnär tuudu däp
şığıp-ädim süyünüp,
qabağım taştay tüyünüp,
qaznadağı atsız tondu kiyinip,
äkinci qağıt kälgändä
män oq qaydan biläyin?
Şağıraqtan bor borlap
qan quyulup turarın.
Sooq qabär kälgän soñ
sarayına yatalmay
üş yığıldım sürünüp.
Qaqa ayta turmaymı?
Catar ädim sarayda
Du'äina süyänip,
aq bilägim tayanıp
catsamda uyqum

Benim için sen yazık etme kendine. Benim kaybolan babama haber ver. Sonra günehın kendi boynuna, ben geldim, sen geri dön." dedi. Adil Sultan çok güzel biriydi. Acem halkı onu bir kızla kapattı. O orada kaldı, sonra Karaçay askerleriyle birlikte Kırım'a döndü. Karaçay Adil Sultanı'ın babasına haber verdi, ne olduğunu bir mektupta yazdı. Bir ay sonra geldi kendi de söyledi.

Adilin annesi ağıt söyler:
Baba söylemiyor mu?
Azizlerin yattığı Kırım'a
Aydınlık iyi günler doğdu diye
Çıkmıştım sevinerek,
Kaşım taş gibi çatılarak,
Hazinedeki atsız kürkü giyinerek
İkinci kâğıt geldiğinde
Ben nereden bileyim?
Bacadan gürleyip
Kan akacağını.
Soğuk haber geldikten sonra
Sarayında yatmayıp
Üç kere yıkıldım sürünüp,
Baba söyleyip durmuyor

kälmädi,
Saqsay Saqsay ä Saqsay
Tañ boldu tañ tawqman uyandım.
A qırqınnar dayalar
şığıp tıñlay tüsüñüz!
aşşı awazlar şığadı,
Äzan m'äkän däp ädim.
Onda qaqa nä aytayq añlarğa?
Süran tüül tıñnarğa
qırq qara köz tulatqan,
qırqın qalmay şuulatqan,
Ayalı qolun şabınğan,
aş büyürün tayanğan,
Tabuqtan Qara saçı oralğan,
Qaralar kürskä bölängän,
Qıyasınan yol salğan,
Pil sawrulu qarayär
O da birgä kürşüngän,
Atar tañlay küdür däp
adra qaldır sarayğa
Doğru tikläp kälädi.
biz ayrılğanda usaymız,
qazman kätip qararğan
Qan käncäsi Ädildän.
Qaqa ayta turmaymı?
Qaraşayım Qaraşayım
yassı Qırım içindän
calğan ürttäy Noğaydan

mu?
Yatardım sarayda,
Duvarına yaslanıp,
Ak bileğime dayanıp
Yatsam da uykum gelmedi.
Saksay Saksay e Saksay
Tan vakti olunca tan horozuyla uyandım
A cariyeler, süt anneler
Çıkıp dinleyıverin!
Acı sesler çıkıyor,
Ezan mıymış dertim.
O zaman baba, ne söyleyelim anlamak için
Soran değil bekleyene,
Kırk kara gözü ulutmuş
Kırkını bırakmadan fırlatmış.
El çırpmış,
Böbreğine dayanmış,
Topuktan kara saçı sarılmış,
Halk kesik sesle boğulmuş,
Kenarından yol olur,
Fil sağrılı kara yer,
Oda birlikte iç çekmiş,
Tan atacağı zaman gürleyerek
Ayrı kalasıca saraya
Dosdoğru yönelip geliyordu,
Biz ayrılmı benziyoruz,
Kazla gidip kararmış,
Küçük kan kardeşi Adil'den.
Baba söyleyip durmuyor

Qaraşayım Qaraşay
er däliniñ balas'ay!
Yarağan bora sikilli,
car qabaqlı, än közlü,
Küdäri ton bäk kiip
Kürdü kürttäy atlatıp
barıp ädi Ädilgä.
Oñmasında! bitmäsin!
şu Qırımnıñ kökşö köz
Läz atlı tuuması.
Qaqa ayta turmaymı?
ätkä bitkän caz tırnaq
ayday bätkä salayım
bolat qayçı qolğa alıp,
qara şaşım şat käsip
qanımnı suday işäyn.
Şunnan Ädil qaytmasa
Taş öläkläy yürägim
Taşqa soğup öläyim!
Bäkräñ oynar kök däñiz
bäldän käçüü bärgäymi?
Päriştälär özü nüşnän çalğaymın,
Yaratqan qadır bir Tañrım
mänim qozum Ädildä
äzizlär yatqan Qırımğa
bir kötärip salğaymı?
Adra qalğır saraydıñ
saltanatın qalqtan artıq saldırdım,
şäşmäsin tawdan burup

mu?
Karaçayım, Karaçay
Geniş Kırım içinden
Yayılmış yangın gibi
Nogay'dan
Karaçayım, Karaçay
Er delinin çocuğu ey!
Yağmur yeli gibi,
Çatık kaşlı, damgalanmış gözlü,
Güderi kürklü sıkıca giyinip
Kar yığınını aniden atlatıp
Gidiyordu İdil'e.
İşi yolunda gitmesin!
Şu Kırım'ın gökçe göz
Lez isimli Tuuması
Baba söyleyip duruyor mu?
Ete batmış bakır tırnak
Ay gibi yüzü salayım
Çelik makası ele alıp
Kara saçımı aniden kesip
Kanımı su gibi içeyim.
Gene de Adil dönmezse
Taşlaşmış ölü gibi yüreğimi
Ta vurup öleyim!
Fazla oynar gök deniz
Belden geçit verecek mi?
Feriştahlara tatlı bal ile bakarım,
Yaradan Kadir Tanrım
Benim kuzum Adil'i

aldırdım,
qaznalı Baqçı-Sarayıñ
abirgänäm sapsız qaldı
sännäñ soñ.
Azizlär yatqan Qırımnıñ
ätäkläp ciiğan köp qalqıñ
qoñur qazday şuulaşıp
cılay qaldı sännän soñ.

Azizlerin yattığı Kırım'a
Bir kaldırıp koyacak mı?
Ayrı kalasıca sarayın
Saltanatını halktan fazla yatırdım,
Çeşmesinin suyunu dağdan çevirip aldırdım,
Hazineli Bahçesaray'ın
Allah'ın verdiği oğlum sahipsiz kaldı senden sonra
Azizlerle dolu Kırım'ın
Eteklerine yerleşip topladığın kalabalık halkın
Konur kaz gibi cıvıldaşıp
Ağlayıp kaldı senden sonra.

15) Sarın.

Abdal bolsa at-ta caw,
qazamır bolsa qart-ta caw,
kümrü bolsa qurtqa caw,
yatağan bolsu ulğa caw,
käzägän bolsa kälingä caw,
öşäs bolsa qızda caw.
Qartlar aytar äkän:
Tumanlı kün tülkü ozar,
boranlı kün börü ozar,
Cayna şapsa at ozar,
bäs bäzängän toyda ozar,
bägili aruu kündä ozar
qodalaq arba yol buzar,
yaman bikä toy buzar

15) Ağıt

Aptal olursa at da düşman,
Aç gözlü olursa ihtiyar da düşman,
Kambur olursa yaşlı kadın da düşman,
Yatan olursa oğula düşman,
Gezen olursa geline düşman,
Kin besleyen olursa kız da düşman.
İhtiyarlar söylermiş:
Dumanlı gün tilki kaçar,
Fırtınalı gün kurt kaçar,

Yaylaya koşsa at kaçar,
Bez süslenen toyda kaçar,
Belli güzel günde kaçar,
Kirli araba yol bozar,
Kötü kadın toy bozar.

16) Şal-kiiz.

Şaa Tämir qannıñ Şal-kiiz dägän bir saqlauu bolğan. Bu bäk batır yigit bäkta aqıllı yigit. Şaa Tämir qan onusuz bir iş işlämädi. Bäzirlär ağalar Şal-kiizdi quuladı, Tämir qan, dädi, bizdi äşmädaa baqmay, yalañ Şal-kiizmän xizmät qura, ayttılar ağalar Tämir qanğa. Ya Şal-kiiz kätsin büyärdän, Şal-kiiz kätmasa biz kätämiz, dädi. Şaa Tämir qan ayttı Şal-Qızgä: mänim qalqım säni quuladı, sän kätmasäñ bolmacaq, dädi. -Bäk aruu Sultanım, dädi, kätäyim dädi. Buğa mal bäräcäk boldu. Şal-kiz ayttı: mağa mal käräkmaz, dädi. O waqıtta Tämir qannıñ toprağında däñiz yalısında bir ada yär bar ädi. Alay mamläkät qış künü yılqısın anda aqkätär ädi qışlatmağa. -

16) Şalkiiz

Şah Temir Han'ın Şalkiiz isimli bir muhafızı varmış. O çok yiğit, çok da akıllı bir delikanlıdır. Şah Temir Han onsuz bir şey yapmadı. Vezirler, ağalar Şalkiiz'ı şikâyet etti:

-Temir Han bize hiç de bakmıyor, yalnız Şalkiiz'la çalışıyor, dediler ağalar Şah Temir Han'a. Ya Şalkiiz gitsin buradan, Şalkiiz gitmezse biz gideriz, dediler.

Şah Temir Han, Şalkiiz'e söyledi:

-Benim halkım seni şikâyet etti, sen gitmezsen olmayacak, dedi.

-Peki Sultanım, gideyim, dedi.

Ona mal vermek istedi. Şalkiiz:

Şo adanı mağa bağışla! dädi. - Bolsun sağa! dädi. Bardı üyärä bir otaw yasadı özünö, yattı öyärdä soñra qış waqtı käldi. Baylar yılqı kätirdi, şıqtı aldına Şal-kiiz. Qayda barasız? dädi. Ayttılar adağa baramız däp. Män adağa bararğa ruxsät bärmäm, dädi. Ayğır üürdän bir baytal bärärsiz. Soñ yibariñiz! dädi. Här bir baylar ayğır üürdän birär baytal bärip yılqı yibärdilär. Bir yıl äki yıl şay oturdu, köp yılqısı boldu, bay boldu. Tämir qan isä üyündä otura. Şal-kiizdi naslı qaytarıp aqkälmäsin äsabını tapmaydır. Bir künü aqılına bu käldi. Hac kätmägä niyät ätäyim! dädi. Şaqırdı mämläkätin, bäk aruu mısafır ätti, Ärtäsi kün Tämir qan ayttı: ay qalqım, dädi, ağalarım, biilärim, äfändilär, mollalar, siz mağa razı boluñuz män hac kätäcäkmän, dädi. Qalq ayttı: äy Tämir qan bu naslı şii? Bu qalqtı kimgä sımarış atärsiz? Qalqa kim sap bolur? Sän kätkän soñ bizim alımız nä bolur? Tämir qan ayttı: illa bän kätäcäkmän, dädi, cüklärni kämägä tiyätti. Qalk bir

-Bana mal gerekmez, dedi. O zaman Şah Temir Han'ın toprağında, deniz kenarında bir ada vardı. Bütün memleket kış günü at sürüsünü oraya götürürdü kışlatmaya. "O adayı bağışla!" dedi.

-Senin olsun, dedi.

Gitti oraya bir otağ kurdu kendine, yattı orada, sonra kış geldi. Ağalar at sürülerini getirdi, Şalkiiz önlerine çıktı. "Nereye gidiyorsunuz?" dedi.

-Adaya gidiyoruz, dediler.

-Ben adaya gitmak için izin vermiyorum, dedi. Aygır başlığındaki at sürüsünden bir kısrak verirsiniz, sonra gidersiniz, dedi.

Her ağa aygır başlığındaki at sürüsünden bir kısrak vererek at sürülerini gönderdi. Bir yıl, iki yıl öyle oturdu, çok at sürüsü oldu, zengin oldu. Şah Temir Han ise evinde oturuyor. Şalkiiz'ı nasıl geri getireceğini bilemiyor. Bir gün aklına şu geldi. "Hacca gitmeye niyet

yärgä yiilıp mäşäürät ättilär, ayttılar: bu Tämir qannı kim toqtatır? dädilär. İşlärindän birsi ayttı: Şal-kiizga barayıq! Şal-kiizni aqkäläyk o toqtatır, dädi. Bäş on ağa ciilıp bardılar Şal-kiizgä, yalbardılar Aman Şal-kiiz sän bilirsin, Tämir qan kätacäk boldu, sän sonu toqtat! Bärabär käldilär. Sälam bärdilär Şal-kiz kätti Şaa Tämir qanğa:

Mäniñ iyäm Tämir
niyät ätti kööbägä,
yük tiyätti kämägä,
niyät ätsäñ iyäm, sän kätärsin,
yük tiyäsäñ iyäm sän yatarsin,
Tanrınıñ üyü Mäkkägä
barsañ tawba ätärsin,
ätäkläp yiiğan qop qalqıñ
ändi özüñnän soñratın
kimgä sımarış ätärsin?

Soñra Tämir qan ayttı: Şal-kiiz käldi ändi bolmas, kätälmäm, ämir ätti kizmätkärlärinä bar yüklärdi tüsüriñiz, dädi. Bardılar tüsürdülär. Bu Tämir qan murada hac kätmäk tügül Şal-kiiz qoşuna kätirmäklik üşün ädi.

edeyim.” dedi. Halkını çağırdı, çok iyi misafir etti. Ertesi gün Şah Temir Han söyledi:

-Ey halkım, ağalarım, beylerim, efendiler, mollalar, siz hakkınızı helâl edin, ben hacca gideceğim, dedi.

Halk söyledi:

-Ey Şah TemirHan bu nasıl şey? Bu halkı kime emanet edersiniz? Halka kim sahip çıkar? Sen gittikrten sonra bizim hâlimiz ne olur?

Şah Temir Han söyledi: “İllâki ben gideceğim” dedi, yüklerini yükletti. Halk bir yere toplanarak meşveret etti ve dediler ki: “Bu Şah Temir Han’ı kim durdurur.” İçlerinden biri söyledi: “Şalkiiz’a gidelim! Şalkiiz’ı getirelim, o durdurur.” dedi.

Beş on ağa toplanıp gitti, Şalkiiz’a yalvardılar. “Aman Şalkiiz sen bilirsin, Şah Temir Han gitmek istiyor, sen onu durdur!

Beraber geldiler, selâm verdiler. Şalkiiz gitti Şah Temir Han’a:

Benim sahibim Şah

Soñra bardılar Şal-kiizdi köşürüp alıp käldilär.

Temir

Niyet etti Kâbe'ye
Yük yükletti gemiye,
Niyet ettiysen efendim, sen gidersin,
Yük istersen efendim sen yetersin,
Tanrı'nın evi Mekke'te
Gidersen tövbe edersin,
Saygı göstererek topladığın kalabalık halkı
Şimdi kendinden sonra
Kime emanet edersin?

Sonra Şah Temir Han söyledi:

-Şalkiiz geldi artık olmaz, gidemem, dedi. Hizmetkârlarına emretti, git yükleri indir, dedi.

Gittiler, indirdiler. O Şah Temir Han'ın muradı hacca gitmek değil, Şalkiiz'I yayladaki hayvan ağılına getirmek içindi. Sonra gittiler, Şalkiiz'ı göçürüp getirdiler.

17) Sarın.

Tortmalı bäsik tayanğan
tañmağanda uyanğan
tün uyqusun dört bölgän
tünnä turup as bärgän
ayrı ämşäktän süt bärgän
ämgäk ätip nüş bärgän
ayalı qolda alır quştay talpıntqan
ämgäk ätip nüş bärgän
Ana haqqı ziyadä dir.

17) Ağıt

Süslü beşik dayanmış,
Tan vakti gelmeden uyanmış,
Gece uykusunu dörde bölmüş,
Geceleyin kalkıp aş vermiş,
Ayrı memeden süt vermiş,
Acı çekerek şerbet vermiş,
Avuç içiyle eline alıp kuş gibi çırpınmış.
Acı çekerek şerbet vermiş,
Ana hakkı fazladır.

18) Sarın.

Az oqup tämiz oquğan birincisi
köp oqup qaraçığın çığaralmay,
başına qaza oquğan äkincisi,
mollalarda molla bar,
Ä räbbi türkü kitap oquğan
cähätsiz qalıp apaqaylarnıñ
köt bätinän çoqığan

18) Ağıt

Az okuyup temiz okuyan birincisi
Çok okuyup gözünüzü çıkarılmıyor,
Başına kaza okuyan ikincisi,
Mollalar da mılla var,
E rabbi türkü kitap okuyan
Tarafsız kalıp kadınların
Kıçlarının yüzüyle gagalamış.

19) Fatixa.

Allahümü süytüñüz!
Qoluñuzdu büytüñüz!
ya räbbi şu mübaräk
nigmätiñni astır! tastır!
armanda, sabanda,
qazanda, suprada
qonaq sabı bolğan kişigä
yaqşılarğa ulaştır!
äki dünyädä
yamannardan adaştır!
däwlät qonsun başına!
Büdüänädäy yorğalap
Qıdır kälsin başına!
Allahı baräkätin arttırsan
Bismilla allah äkbär!

19) Fatiha

Allah'ı sevdirin!
Elinizi açın!
Ya Rabbi şu mübarek
Nimetini arttır, taştır!
Harmanda, sabanda,
Kazanda, sofrada
Ev sahibi olan kişiyi
İyiliklere ulaştır!
İki dünyada
Kötülerden uzaklaştır!
Talih konsun başına!
Bütünüyle rahvan yürüyerek
Hıdır gelsin başına!
Allah bereketini arttırsın
Bismillah Allah ekber!

20) Aqıllı Qız.

Aqıllı qan ülkösündän äki yüz aqıllı adam şağırdı. Bir kün mısapır siiladı, äkinci kün han: män sizgä bir cäwap söläym tabacaqsız, dädi. Soñ ayttı: Ötkür sürä nädir? dii, tozmaz qattı nädir? ınsannıñ canına tatlıdan tatlı nädir? Anaw yüz kişi: Äfändim bizgä üş kün

20) Akıllı Kız

Akıllı han, üklesinden iki yüz akıllı adam çağırdı. Bir gün misafir ağırladı, ikinci gün han:

-Ben size bir cevap söyleyim, bulacaksınız. Geçen zaman nedir? Eskimez saat nedir? İnsanın canına tatlıdan tatlı nedir? dedi.

İşte yüz kişi, "Efendim, bize

ruxsät bär! dädi. Qan üş kün ruxsät bärdi. Kün tamam boldu. Bular häpsi söz mäşäürä bir yärgä qoştılar. Qanğa bardı törtüncü kün. Soñ ayttı: Qan Äfändi düñyada ötkür sürö qınjal, qama, süñgü, bu üşüdür, dädi, tozmas qattı - taş, tämir dir, dädi. Tatlıdan tatlı balman şäkär diir, dädi. Qan ayttı: tapmadıñız? dädi. Qannıñ qoñuşusu bir qart ayttı: Qanım sizgä aytaym bir cuap! -Ayt! dädi qan. -Ötkür sürä yäl dir, tozmaz qattı yılqı aywanıñ tuyağı dır, dädi. Tatlıdan tatlı xocamän qatın määbät bolsa, tatlı bu dur, dädi. Qan ayttı: o camağat, dädi, söz bu-dur baq naslı taptı, dädi. Qırq yäsir bärdi qan bu qartqa baqşış, säksän tüä, üş yüz yılqı. Qayrlı bolsun qartqa. Soñ qart malıñ artından kätäcäk boldu. Qan ayttı: sän toqta! dädi. Ağız säniñ, söz säniñ tügül, dädi, bu söznüñ saabısı bardır, ayt! dädi. Qart ayttı: bir qızım bardır, bu qızdan män bu söznü üyrändim, dädi. Säniñ qızıñ bolsa mäniñ äwladım

üç gün izin ver.” dedi. Han üç gün izin verdi. Verilen sure tamamlandı. Bunların hepsi söz verdikleri yere koştular. Dördüncü gün han geldi. Sonra söylediler:

-Han efendim, dünyada geçen süre, hançer, kama, süngü, bu üçüdür. Eskimez saat taş, demirdir. Tatlıdan tatlı balla şekerdir.

Han, bulamadınız, dedi. Hanın komşusu bir ihtiyar söyledi: “Hanım size söyleyeyim bir cevap.” dedi. Han, söyle, dedi.

-Geçen süre rüzgârdır, eskimeyen saat yılkı hayvanının toynağıdır. Tatlıdan tatlı karı kocanın sevgili olursa, tatlı budur.

Han söyledi: “O cemaat, söz budur, bak nasıl buldu.” dedi.Han bu ihtiyara kırk köle hediye etti, seksen deve, üç yüz at sürüsü, hayırlı olsun, dedi ihtiyara. Sonra ihtiyar hayvanların arkasından gitmek istedi. Han, “Sen dur, ağız senindir, söz senin değildir, bu sözün sahibi vardır.” dedi.

olsun! Qan şündü şağırğan cämağatın qaytardı. Şündü qan qızın özünö alırğa äki kisi cibärdi cawşuluqqa. Äki adam qartqa käldi. Qart dädi Qan äfändi bizni sizgä yolladı ol siziñ qızıñızını özünä alırğa istäy, nä aytacaqsız. Qart ayttı: män razıman, siz qızğa barıñız! määrin özü aytsın! Şündü qızğa bardılar. Qan sizni özünä alırğa istäy, babañız razı boldu bäräcäk, şündü sän nä aytacaqsan? määrgä nä tiläcäksän? dädilär. Qız ayttı: män razıman, määrimä yigirmä bäş qoşqar, otuz sığır, qırq buğa, älli azban, altmış at määrim şunuñ işindä, dädi. U kişilär qayttılar qanğa käldilär. -Közü aydıñ qayrlı bolsun! dädilär, atası da razı qızda razı boldu. Nä bilän quda bolduñuz? -Bu kişilär qanğa häpsi qızınıñ istägän şäylärni ayttılar. Sizgä bäk yäñil boldu. Qan ayttı: siz bilmägäniz bu qız mändän mal tiläməy. Yigirmä bäş yaşında hay, dädi, otuz yaşında hay dädi, qırq yaşında hay dädi, älli

İhtiyar, “Bir kızım vardır, bu sözü ondan öğrendim.” dedi. Han, senin kızınsa benim de evladımdır, dedi. Han şimdi, çağırdığı cemaayini geri gönderdi. Han, kızı kendine istemek için iki kişi gönderdi görücülüğe. İki adam ihtiyara geldi.

-İhtiyar, han efendi bizi size yolladı, o sizing kızınızı kendine almak istiyor, ne söyleyeceksiniz? dediler.

İhtiyar, ben razıyım, siz kıza gidin, mihrini (şartlarını) kendi söylesin, dedi. Şimdi kıza gittiler:

-Han sizi kendine almak istiyor, babanız razı oldu verecek. Şimdi sen ne söyleyeceksin? Mihr için ne isteyeceksin? dediler.

Kız söyledi:

-Ben razıyım, mihrime yirmi beş koç, otuz sığır, kırk boğa, elli at (azman), altmış at mihrin içindedir, dedi.

O kişiler döndüler hana geldiler. “Gözün aydın, hayırlı olsun! Atası da razı, kızı da razı oldu.” dediler. Han, “Ne ile

yaşında hay dädi, altmışta at bolğanda aqıllı qızını hay ätäcäk, dägäni dir, o dädi. Täkrar o kişilärni yibärdi, oğuluna ayttırdı, nışan bärdi. Toy dügün ättidä aldı. Oğuluna ämdi tacın taqtın qannığın bärdi. Äki ay oturdu, üç ay oturdu. Oğulnu şağırdı, ayttı: ä oğlum män mämläkät käzäym! dädi. Säniñ yanında on äki paşalar bar, wäzirlär bar, sän anı bilän käñäş dädigin ätmä, özü bildigiñdi ätmä, qatiiña käñäş! onuñ dägänin ät! Soñ oğlu ayttı: wasiyätiñni tutayn! qatınımnıñ aytqanın ätärmän. Qan dört kişi aldı qatına köp altın aldı, kätti, üş ay käzdi mämläkät, soñ qaytıp awluna kätäcäktä taw işində dört aydamaq ras käldi, yandağı adamlarnı öltürdülär, bär para! dädilär. Yanda bolğan häpsin aldı. Qansın, dädi qan qaznasın bizgä bär! dädi. Qan ayttı: män büyärdä qazna üydä, äki adamğa qat baraym olar barsınnar! äki at yügü altın alsınnar! äki kişi mänim qatımda qalsınlar! Olar razı

dünür oldunuz?" dedi. Bu kişiler hana, kızın istediği şeylerin hepsini anlattılar. Sizin için pek kolay oldu, dediler. Han:

-Siz anlamamışsınız, bu kız benden mal istemiyor. Yirmi beş yaşında hay dedi, otuz yaşında hay dedi, kırk yaşında hay dedi, elli yaşında hay dedi, altmışta at olunca akıllı kızı hay edecek dertir, dedi.

Tekrar o kişileri gönderdi, oğluna istetti, nişan verdi. Toy düğün etti de aldı. Şimdi oğluna, tacını tahtını, hanlığını verdi. İki ay oturdu, üç ay oturdu. Oğlunu çağırdı, söyledi: "E oğlum, ben memleket gezeyim. Senin yanında on iki paşalar var, vezirler var, sen onlara akıl danışma, kendi bildiğini yapma, hanımına danış, onun dediğini yap." dedi. Sonra oğlu söyledi: "Tavsiyeni yerine getireceğim, hanımımın söylediğini yapacağım." dedi. Han yanına dört kişi ve çok altın aldı, gitti. Üç ay memleket gezdi. Sonra dönüp köyüne

boldular. Qan mäktüp yazıp bu äki kişigä bärdi. Bu kişi mäktüpnü alıp bardılar. Qan oğlunuñ qoluna bärdilär. Anda oqudu qan oğlu: ay oğlum män bu kündä bäk yaqşıman, bu mäktüp alıp barğan adamlärdi rahat ätäsiñ. Qapu aldında äki dut däräk bar, altın saplı ay baltaman tüptän käsip awdarasın, ägär ay balta käsmäsa qazan tübündä qara biläwgä bilätäsin o kästirär. Oğul oqudu bir şäy añlaşılmadı, yoq şiilär yazğan, bu kişini rahat ätärim, amma qapu aldında täräk yoqtur, bizdä ay balta bar, altın sapsız, ağaş saplı. Qazan altında biläw zatı yoq. Şäy dädi dä o kişini rahatlandırdı. Soñra üyüna kätti. Üydö kälip oturdu. Qarısı suradı. Nä üçün çırayıñızını sattıñız? Qan ayttı: darılmadım kimsäyä baba ğayp şiilärni yazğan. Oquşu! ayttı kälin, män tıñnaym! Soñ täkrar oqudu. Qız ayttı: babañ dürüs yazğan sän añna mağansın. Dut däräk bu kälgän adamlar dır babañ,

geleceği zaman dağ içinde dört haydut rast geldi, yanındaki adamları öldürdüler, para ver, dediler, yanında olan paranın hepsini aldılar. Hansın, han hazinesini bize ver, dediler. Han söyledi:

-Ben buradayım, hazine orada. İki adama kâğıt vereyim, onlar gitsinler, iki at yükü altın alsınlar, iki kişi benim yanımda kalsın, dedi.

Onlar razı oldular. Han mektup yazıp bu iki kişiye verdi. Bu kişiler mektubu alıp gittiler. Hanın oğlunun eline verdiler. Hanın oğlu prada okudu:

-Ay oğlum, ben bugün de pek iyiyim. Bu mektubu getiren adamları dinlendir. Kapı önünde iki dut ağacı var, altın saplı ay baltamla dipten kesip yık, eğer ay balta kesmezse kazan dibinde kara bileğiye bileğilet, o keser.

Oğlu okudu bir şey anlamadı. “Olmayan şeyler yazmış, bu kişileri ağırlayayım, ama kapı önünde ağaç yoktur, bizde ay balta var; altın sapsız,

duşman qolunda. Bu äki kisini öltür. Altın saplı ay balta dägäni sän özüñsin. Ay balta käsmäsa qazan tübündä qara biläü, bägänä kästirir gänä mänmin, dädi. Ägär sän tapmasañ mäni sura! dägän. Öyärdä bu äki kişini öltürdü. Oğul qaşına on äki adam alıp babasına bardılar. Äki aydamaqnı öltürdü. Babasını alıp qayttılar. On dört acılıq altın baqşış bärdi kälinä toy dügün yaptı.

ağaç saplı. Kazan altında bileği zaten yok.” gibi şeyler söyledi de o kişiyi ağırladı. Sonra evine gitti, eve gelip oturdu. Karısı, “Niçin yüzünüzü astınız? dedi. Han söyledi: “Kimseye kızmadım, babam olmayan şeyler yazmış.” dedi. Gelin, “Oku, ben de dinleyeyim.” dedi. Tekrar okudu, kız söyledi:

-Baban doğru yazmış, sen anlamamışsın. Dut ağacı, bu gelen adamlardır, baban düşman elindenir. Bu iki kişiyi öldür. Altın saplı ay balta dediği sen kendinsin. Ay balta kesmezse kazan dibinde kara bileğiye kestir dediği yine benim. Eğer sen bulamazsan benden sor, der. O yerde bu iki kişiyi öldürdü. Oğlu yanına on iki adam alıp babasına gitti. İki haydutu öldürdü. Babasına alıp döndüler. On dört hacı için altın geline hediye verdi, toy düğün yaptı.

21) Ülgür söz.

Bir kişi söz bilmäsa,
bir söz bilgängä ärişsä
Mırza bolsa söltük tür,
Tatar bolsa qartik tir,
Noğay bolsa zıntıq tır.

21) Örnek Söz

Bir kişi söz bilmese,
Bir söz bilene ulaşsa,
Mirza olsa ….. tür,
Tatar olsa ….. tir,
Noğay bolsa zındıktır.

22) Ülgür söz.

Aw cigitlär män wasiyätin aytacaqman
Ul uluña qız qızıña qalacaq,
Oraq Mamay ölgän däp ağılğan qoyday yağılıp
Aqqan suday muuldap yürmäñiz!
bir anadan bäşäü altaw barmız däp
yañgıznıñ yağasından alañız!
bir altaw bäşäw barmız däp
yañgıznıñ yağasından alsañız
yarın aqrätniñ aruu üyigä barğanda
täk yatarmız dämäñiz!
Qarañğıda yürsäñiz qağınırsız,
yaman atqa tağılırsız,
Qarañğıda yürmä sayaq
başından äksimiz yaman tayaq.

22) Örnek Söz

Ah yiğitler ben vasiyetimi söyleyeceğim
Erkek erkeğe, kız kıza kalacak,
Orak Mamay ölmüş diye şaşırmış koyun gibi dağılıp
Akan su gibi şuvuldayarak dolaşmayın!
Bir anadan beşer altışar olduk diye
Yalnızdan taraf olun!
Bir altışar beşer bir olduk diye
Yalnızın tarafında olırsanız,
Yarın ahiretin güzel evine varınca
Tek yatarız demeyin!
Karanlıkta yürüseniz çırpınırsınız,
Kötü ata takılırsınız,
Karanlıkta yürüme pervasız,
Başından eksilmez kötü sopa

23) Tapmacaq

gändi doğrar
gändi päslär
gändi yär (bu yär dir).

23) Bilmece

Kendi doğurur,
Kendi besler,
Kendi yer (Bu yerdir)

24) Ülgür Söz

Atamdan yaşlay qalğaman,
Anamdan miras qalğaman,
arağanım sän ädiñ
käldiñ ras dostum.
Atası kimniñ bar bolsa
Asqar tauu onuñ bar bolur.
Anası kimniñ bar bolsa
ağındı bulaq çäşmä onuñ bar bolur.
Atası kimniñ yoq bolsa
Asqar taw onıñ yoq bolur
anası kimniñ yoq bolsa
ağındı bulaq çäşmäsi onuñ yoq bolur.
Sän bir yarıq yuldussun baqtıma tuuğan
Közün yumğan taş yutar bälin buğan.

24) Örnek Söz

Atamdan çok küçük kalmışım,
Anamdan miras kalmışım,
Aradığım sendin,
Rast geldin dostum.
Kimin atası varsa
Onun dağ gibi askeri vardır,
Kimin anası varsa
Onun kaynaktan akan çeşmesi vardır.
Kimin atası yoksa
Onun dağ gibi askeri yoktur.
Kimin anası yoksa
Onun kaynaktan akan çeşmesi yoktur.
Sen bir parlak yıldızsın bahtıma doğan,
Gözünü yuman taş yutar belini boğan.

14. KÖZLÄWÄ

1) Xırslağan Yigit.

Qırımdan kätkän bir yaş Istambulğa äki yüz kümüş aqçası bar, a yaqqa bu yaqqa aşağan içkän häpsin bitirgän. Bir qapaqqa muxtac bolğan, özünüñ zana'atı da yoq biräü(w)gä barıp ırğat cürmää kümgä aytmaa sırasın da bilmäy. Üş dört kün aş yürgän. Nä apacağın bilmägän. Nä apayım? nä apayım? barayım cäämiiyä bir zängin kişiniñ ayaq qabın xırslayım, dägän özünä. Bo kirgän cäämiigä bir yaqşı zäñgin kişiniñ ayaq qabın alğan, qoltuğuna qısqan, Cäämiiniñ qapından çıqqan, qarşısında bir tükâncı bar, körgän qoltuğuna bir şii alıp kälä. Qolunan çığarğan tüqâncı. Ondan xırslağan kişi abdrağan şaşqan qaltäcägin bilmägäm. Ayaqqap alğan yärinä taşlağan. Soñ tüqâncığa barğan, tüqâncı sorğan ondan. Nişlädiñ sän onda bir kirdiñ, bir çıqtıñ, qoltuğuñda bir şii bar, ädi. Iñq mıñq ätkän. Tüqâncı aytqan: doğrusun ayt! dägän. Bo yaş aytqan: män käldim Istambulğa, äki yüz param bitirdim, üş dört kün aş yürdüm. Bir

14. KEZLEV (Gözleve)

1) Hırsızlayan Yiğit

Bir genç Kırım'dan İstanbul'a gitmiş. İki yüz gümüş akçası varmış, o tarafa bu tarafa yemiş içmiş, hepsini bitirmiş. Bir kapiğe muhtac olur, kendinin bir zanaati de yokmuş, bir yere gidip ırğat olmak için kime söyleyeceğini de bilmemiş. Üç dört gün aç dolaşmış. Ne yapacağını bilmemiş. "Ne yapayım, ne yapayım, gideyim bir camiye, zengin bir kişinin ayakkabısını çalayım." der kendi kendine. Bu bir camiye girmiş, zengin bir kişinin ayakkabısını almış, koltuğunun altına sıkıştırmış, caminin kapısından çıkmış. Karşısında bir dükkân sahibi varmış, onun koltuğuna bir şey alıp geldiğini görmüş. Eliyle çıkarmış dükkân sahibi. Orada hırsızlayan kişi çok şaşırmış, ne yapacağını bilememiş. Ayakkabıları aldığı yere bırakmış. Sonra dükkân sahibine varmış, dükkân sahibi ondan sormuş: "Ne yaptın sen orada? Bir girdin, bir çıktın,

zäna'atım, yoq, barayım cäämiidän bir ayaq qap xırslap satayım qarnım toydurayım, dägän. Tüqâncı äwlä olmaz, dägän. Män sağa üyrätiim, dägän. Män saa bäş guruş bäriim, dägän, bir bazardan bir töş al, da käl mında, dägän. Barğan bir töş alıp kälgän. Töşnü qoluna bärgän. Aqkät anaw sarayğa! dägän. Qapunu qaq, alayaq çığar! bo töşnü äfändi yibärdi, axşamğa pişirsin da yämäklär pişirsin! Mısafırım bar, bir äki kögümdä qara bulaq suyundan aldırsın. Däp ayt dii tüqâncı. O kişi bara, qapunu qağa bu sözlärni ayta. İçärgä qanımğa barıp alayaq ayta. Qanım şo kişi bizgä su kätirmäzm'äkän, diiAlayaq kälip soray o kişigä. -Baş üstündä, diiŞu sa'at çıqarıp äki kögüm bärä. O kişiniñ qoluna. O doğru tükâncığa kätirä. Äfarim sal tüqân artına, diiAxşam äfändi üyünä gälä yatır, yämäkläri azır qanım qızı päncirädän baqalar. Naslı mısafır äfändi kätiräcäk. Äfändi kälä yañgız, kirä odasına. Qanım kälä: qana mısafırıñız? diiÄfändi ayta: däli bolduñ naslı mısafır? Qanım ayta: bügün töş

koltuğunda bir şey vardı." O, ınk mınk etmiş. Dükkân sahibi, doğrusunu söyle, der. Bu genç anlatmış:

-Ben İstanbul'a geldim, iki yüz paramı bitirdim, üç dört gün aç dolaştım. Bir zanaatim yok, gideyim camiden ayakkabı çalıp satayım, karnımı doyurayım, dedim.

Dükkân sahibi:

-Öyle olmaz, ben sana öğretirim, sana beş kuruş veririm, bir pazardan göğüs eti al da gel buraya, der.

Gitmiş, bir göğüs eti alıp gelmiş. Göğüs etini eline vermiş.

-Götür bu saraya, kapıyı vur, hizmetçi çıkar. "Bu göğüs etini efendi gönderdi, akşama yemekler pişirsin. Misafirim var, bir iki kova da kara pınar suyundan aldırsın, diye söyledi." dedi dükkân sahibi.

O kişi gider, kapıyı çalar, bu sözleri söyler. Hizmetçi içeriye hanıma gidip söyler: "Hanım şu kişi bize su getirmez mi acaba?" der. Hizmetçi gelir, o kişiye sorar.

yibärdiñiz, qara bulaq suwundı al! dädiñiz, äki kögüm yibärdik, dädi. Äfändi başlay darınma. Yata yuqlay. Saba tura, çığa, kätä makämägä barıp bu xırsızını qaytarmın däp. O tüqâncı äfändiniñ çığıp kätkänin körä. Tüqâncı ayta anaw yaşqa: maa saa mına cawluq, diiTünäüñgä qaqqan qapuğa bar! qaq! diiÄfändi mınaw cawluqnu cibärdi, diiRubalarımnı yüzüklärimni sa'atımını häpsin bärsin! maakämägä kätäcäkmin. Mına cawluğu. Alayaq ala cawluqnu, kötärä qanımğa bularların häpsin ayta. Qanım qaray cawluq äfändiniñ, ämir ätä şu sa'at qızlarğa urbaların, yüzüklärin, sa'atın qoyalar bir boqçanıñ içinä toplay bärälär o kişigä. Yawluq onda qala. O kişi ala boqçanı doğru o tüqânğa kötärä. Tüqâncı: qo tüqân artına! diiO yärdä tüqâncı dii: Cäämiidän papış xırslamaq käräkmäz, bäwlä olur, diiQarınıñ aşını, dii, aşa! dii, kirsätä üyünä toydura. Yata yuqlaylar. Axşam äfändi üyünä kälä, aldına cürüp qanım çığa. Yäñi ruba kiigän üçün. Qaray äski rubamän kälä. Qana

"Baş üstüne." der. O anda çıkarıp o kişinin eline iki kova verir. O doğru dükkân sahibine verir. Aferim, dükkânın arkasına bırak, der. Efendi, akşam evine gelir, yemekleri hazır, hanımı ve kızı pencereden, bakarlar. Efendi nasıl misafir getirecek, diye beklerler. Efendi yalnız gelir, odasına girer. Hanım gelir, "Hani misafiriniz?" der. Efendi, "Delirdin mi? Ne misairi?" der.Hanımı anlatır:

-Bugün göğüs eti gönderdiniz, kara pınar suyunu al, dediniz. İki kova gönderdik, der.

Efendi, kızmaya başlar. Yatar uyur. Sabah kalkar, çıkar, bu hırsızı geri getiririm diye mahkemeye gider.O dükkân sahibi, efendinin çıkıp gittiğini görür. Dükkân sahibi, o gence söyler:

-İşte sana mendil, dün vurduğun kapıya git, kapıyı vur. "Efendi bu mendili göderdi. Giysilerimi, yüzüklerimi, saatimi, hepsini versin. Mahkemeye

yäñi urbañız, diiNas urbalar? dii äfändi. Qanım dii: yawluq yibärip aldırdıñız, diiMına yawluq! dii hanım. Äfändi çığara yawluğun, äkisi dä bir. Äfändi çaşa, qanımğa da darılmay. Bütün käçä tüşünä: bu naslı şiv Töş kätirdi kögüm aldı, yawluq kätirdi urbalar alıp kätti. Bu naslı yaramaz xırsız. Saba mutlaq barayım maakämägä yazdırayım bu şiilärni. Saba turdu atnı yigärläñiz! dädi. Mindi atına çıqtı qapudan kätti. Tüqâncı anaw yaşqa ayttı: cüür! bar! makämänin qapusunda bäklä. Äfändi kälär atman! Äfändim, dä! atıñızını män tutayım! turayım! dä atın tutqan soñ äfändi içäri kirgän soñ süñgünüñ oñ yağın käs, al da kätir! atnı bir yärgä bayla! Yaş ayta: sol yağında käsiimmi? yoq käsmä! dii tüqâncı, o özü kälir. Yaş bardı. Äfändim bäriñiz atıñ başın tutayım! dädi. Äfändi oğa at bärdi, bir fuqarä kişi qaç ğuruş bärärmän, dädi. Kirdi içärgä başlada äfändi maakämädä yazdırmağa coylğan xırslanğan şiilärin. Bo yaş tüqâncınıñ aytqanıday kästi oñ yaqtağı süñgünü kişi körmägändä atında baylada, doğrı käldi o gideceğim." dedi, de. İşte mendili.

Hizmetçi mendili alır, hanımına götürür, bunların hepsini söyler. Hanım bakar, mendil efendinin mendilidir. O anda kızlara emreder; giysilerini, yüzüklerini, saatini koyarlar bir bohçanın içine, toplayıp verirler o kişiye. Mendil onda kalır. O kişi bohçayı alır, doğru o dükkâna götürür. Dükkân sahibi, dükkânın içine koy, der. O yerde dükkân sahibi, "Camiden papuç çalmaya benzemez, böyle olur." dedi. Kadının yemeğini de ye, der; evine girdirir, doyurur. Yatıp uyurlar. Akşam efendi evine gelir, hanımı yeni giysilerini giymiştir diye yürüyüp önüne çıkar. Bakar eski giysileriyle gelir. "Hani yeni giysileriniz?" der. Efendi, "Hangi yeni giysiler?" der. Hanımı:

-Mendil gönderip aldırdınız, işte mendil, der.

Efendi şaşırır, hanımına da kızamaz. Bütün gece düşünür: "Bu nasıl şey, göğüs

tükânğa. -Äfärim! dädi o: sal tüqân artına! Äfändi yazdırdı häpsi şiilärin danä danä, çıqtı atqa minäcäk o yağın basacaq süñgü yoq. Çaştı cätäy başından atnı doğru üygä käldi. Kirdi içärgä, ämir ätti alayağına: züñgüm birsin käsip aldılar. Ana bir züñgünü käs-dä! kätir mında! dädi. Alayaq kästi züñgünü, kätirdi. -Altın parazäni kätir! dädi. Bir közündä qoydu altın, bir közündä qoydu züñgünü. Altınmän züñgünü çäkti. Züñgü altından yapılğan ädi. Qoydu bir cawluqqa züñgünü altınnı, bärdi alayaqqa. -Bar, dädi, ustağa! bizin äfändi sälam ätti, züñgünüñ birsin xırslattı, mınaw altıdan mınaw züñgüdii bir züñgü yasap bärsin! dädi. Alayağın cibärdi. Alayaq qapudan çıqqanıman tüqâncı onu kördü. Alayaq bardı ustağa züñgünü altınnı taşladı, qayttı. Tüqâncı özün kişisin alayaqnıñ urbasınday urba kiisätti. -Kätir artta züñgün! dädi, al bunu qoluña! bar ustanıñ tüqânına! dädi. -Äfändim coyğan züñgüsün taptı. Mına! Usta züñgülärini ölçädi çäkti, baqtı. Tamam birdäy boldular. Usta altınnı anaw züñgünü bärdi

eti getirdi, kova aldı; mendil getirdi, giysileri alıp gitti. Bu nasıl yaramaz hırsız? Sabah mutlaka gideyim mahkemeye, yazdırayım bu şeyleri." Sabah kalkar, atı eyerleyin, der. Atına biner, kapıdan çıkar gider. Dükkân sahibi bu gence söyler:

-Yürü git, mahkemenin kağısında bekle. Efendi atıyla gelir. "Efendim, atınızı ben tutayım." de. Atını tuttuktan sonra efendi içeriye girdikten sonra süngünün saoğ tarafını kes, alıp getir. Atı bir yere bağla.

Genç, sol yanını da keseyim mi, der. Dükkâncı, yok kesme, o kendi gelir, der. Genç gider, "Efendim, verin atın başını tutayım." der. Efendi ona atı verir, "Fukara kişi bir kaç kuruş vereyim." der. Efendi içeri girer, kaybolan çalınan şeylerini mahkemede yazdırmaya başlar. Bu genç, dükkân sahibinin söyledikleri gibi sağ taraftaki süngüyü kesti, birisi görmeden atı da bağladı, doğru dükkâna geldi.

bu kişigä. Aldı käldi bo tüqâncığa. -Äfärim! dädi. sal tüqân artına! dädi. Äfändi alayaqnı yibärdi, bar züñgü bitkänm'äkän? al da käl! dädi. käldi ustağa züñgü bittimi? wär! dädi. Usta dädi: züñgünü altınnı özüñ alıp kättiñ, dädi. Bağırıştılar, kättilär äfändigä. Äfändi sordu ustadan: bu kätirdi altın züñgü? Usta dädi: bu alıp kätti. Züñgünüñ qoşağın kätirdi, ölçädim tamnadım, baqtım, bärabär altınnı züñgünü yibärdim, dädi. Äfändi çaştı, nä aytacağın bilmädi. Saba turdu. Bir a'lan namä här bir duwarlarğa yazdırıp yapıştırdı, äl yazı qoydu, päçat qoydu: kümki mänim kögümüm, urbalarım, atımnıñ züñgüsün alğan bolsa bir dawam bir nazam bir şiim yoq şo kişilärni, kälsälär çıraq ätäm. Här köşälärgä yapıştırdı. Här käz oqudu, baqtı añnadı. Bu tüqâncıda äşitti. Ayttı: o yaşqa tüqân artında kätirgän şiiläriñni çıqar mında. Qoydular boqşanıñ içindä, aldılar qollarına o şiilärni doğru o äfändiniñ üyünä. İştä äfändim. Bo şiilärgä xırslağan bizlärmiz, dädilär. Äfändi quandı şiilärin aldı, tüqâncığa qaç biñ altın

"Aferim, koy dükkânın arkasına." dedi o. Efendi bütün şeyleri tek tek yazdırdı, çıktı ata binecek oldu, o tarafa basacakken süngü yoktu. Şaşırdı, atını başından çekerek doğru evine geldi. İçeri girdi, hizmetçilere emretti:

-Süngümün birisini kesip aldılar. İşte diğer süngüyü de kes de getir buraya, dedi.

Hizmetçi süngüyü kesti, getirdi. "Altın terazini getir." dedi. Bir gözüne altın koydu, bir gözüne süngüyü koydu. Altınla süngüyü tarttı. Süngü altından yapılmaydı. Bir mendile süngüyle altını koydu, hizmetçiye verdi.

-Ustaya git, "Bizim efendi selâm etti, süngünün birisini çaldırdı, işte altın işte süngü." de. Bir süngü yapıp versin, dedi.

Hizmetçiyi gönderdi. Hizmetçinin kapıdan çıkmadıyla dükkân sahibi onu gördü. Hizmetçi ustaya vardı, süngüyü ve altını bıraktı, döndü. Dükkân sahibi kendi adamına hizmetçinin

baqşış wärdi. Qırımdan kitkän yaşnı yanında çıraq ätti.

kıyafetlerinden giydirdi. “Getir arkadaki süngüyü, al bunu eline, var ustanın dükkânına.” dedi.

175

-Efendim kaybolan süngüsünü buldu, işte, der.

Usta süngüleri ölçtü, tarttı, baktı; birbiriyle aynı oldular. Usta altını ve süngüyü bu kişye verdi. Aldı, geldi bu dükkân sahibine. “Aferim, koy dükkân arkasına.” dedi. Efendi hizmetkârını gönderdi, “Git, süngü bitmiş mi? Al da gel!” dedi. Ustaya geldi, “Süngü bitti mi? ver!” dedi. Usta , “Süngünü altınını kendin alıp gettin.” dedi. Bağrıştılar, efendiye gittiler. Efendi, ustaya sordu: “Altını süngüyü bu mu getirdi? Usta: “Bu alıp gitti. Süngünün eşini getirdi, ölçtüm biçtim, baktım. Altınla beraber süngüyü de gönderdim.” dedi. Efendi şaşırdı, ne diyeceğini bilemedi. Sabah kalktı, el yazısıyla bir beyanname yazdı, her duvara yazdırıp yapıştırdı: “Kim ki benim kovamı, giysilerimi, atımın süngüsünü aldıysa, o kişilerle bir davam

yok. Onlar gelsinler onları çırak yaparım.”

Her köşeye yapıştırdı. Herkes okudu, baktı anladı. Bu dükkân sahibi de işitti. O gence söyledi: “Dükkân arkasına getirdiğin şeyleri çıkar buraya. Bohçanın içine koydular, o şeyleri ellerine aldılar, doğru o efendinin evine gittiler.

-İşte efendim, bu şeyleri çalan bizleriz, dediler.

Efendi sevindi, eşyalarını aldı, dükkân sahibine birkaç bin altın bahşiş verdi. Kırım’dan gelen genci yanına çırak yaptı.

2) Aq mäçitkä barğan kişi.

Askär köygä kälä aldında boyarları yürä, köy qalqı körälär kälä-yatır. Yanına barmaa qorqalar bir dänäsi ayta: män baraym! dii, män Aq mäçitkä üç kärä bardım, diiO kätä cäma’at toplanıp qala. Bara: zdrastvuy boyar! diiAq mäçitkä bardı raz, diiAq mäçitkä bardım dva, Aq

2) Akmescit’e Giden Kişi

Asker köye gelir, önünde subay yürür, köy halkı onşarın geldiğini görür. Yanına gitmeye korkarlar, bir kişi söyler:

-Ben gideyim, ben Akmescit’e üç lere vardım, der.

O gider, cemaat toplanıp kalaır. Gider:

- Merhaba beyim,

mäçitkä bardım tri, dii. Boyar stupayçort, dii. Bu aylanıp baqra: çalt bir çot kätiriñiz! diiCäma'at birsi cüürüp barıp üydän çot alıp kätirä. Bu anı qoluna aqkätä. Mına boyar çot, dii. Ala boyar çotnu ura başına. Bo ala çotnu kälä cäma'atkä. Nä qadar aqılsız qalqsız, dii, mänim üydä käskin baltam bar ädi şonu kätirmägä bilmädiñiz.

Akmescit'e vardım bir, Akmescit'e vardım iki, Akmescit'e vardım üç. Subay, stupayçort, der. Bu dönüp bağırır: "Çabuk bir keser getirin." der.

Cemaatin birisi koşup gidip evden keser alıp getirir. Bu onu eline alır. İşte subay, keser der. Subay keseri alır, başına vurur. Bu keseri alıp cemaate gelir. "Ne kadar akılsız halksınız, benim evimde keskin baltam vardı, onu getirmeyi bilemediniz." der.

3) Uslu Qart.

Bir padışa çölgä çıqqan özünüñ atyutantıman barabar täbdil käzmäyä. Qış künü ädi. Çöldä bir qart kişi saban äkkän. Kälgännär oğa. Padışa dägän: altını nä yaptıñ? Qart aytqan: altını on äki yaptım otuz äkigä yäriştramadım, dägän qart. Padişa dägän: käş qalqtıñmı? dägän. Qart dädi: ärtä qalqtım ällär aldı. Padişa dädi: bir qaz cibäräm

3) Akıllı İhtiyar

Bir padişah kendi danışmanıyla beraber tebdil kıyafetle kıra gezmeye çıkmış. Kış günüydü. Kırda bir ihtiyar adam saban sürüyormuş. Ona gelmişler. Padişah der:

-Altıyı ne yaptın?

İhtiyar söylemiş:

-Altıyı on iki yaptım, otuz ikiye yetiştiremedim, der.

Padişah der:

yulqup bolursun? qart: anasın da aydarım, dägän. Dädi; qayttı, kätti padişa üyünä atyutantıman barabar käldi, yattı yuqladı. Saba çağırdı atyutantı, bizlär çöldä saban äkkän bir qartman laf ättik. Sän añnadıñmı onu? dägän padışa. Atyutant: bilmiinän; altı dädiñiz o on äki, dädi, otuz äkinä yäriştiramadım, dädi. Käş qalqtıñmı dädiñiz, ärtä qalqtım, ällär aldı, dädi. Padişa bar o qartman män nä laf ättim onu üyrän! bil! bilmäsäñ başıñnı käsärim. Üş kün möölät sağa, dädi. Atyutant çıqtı kätti, doğru bardı o qartqa. -Canım babay, dädi, padışaman siz nä laf ättiñiz şunu üyrätsäñ mağa! dädi. Qart: naslı padışa? dädi. Atyutant ayttı: o künü kälgän o padişa ädi män onuñ kişisiman. Qart ayttı: ayssa o padışamı? Män saa üyrätirmän bir tulup altın bärärsin. Yarım tulup bäriim daa canım! üyränmäsäm basım käsäcäk. O mänim işim dügül, dädi qart. Kätti atyutant kätirdi bir tulup altın, bärdi qartqa. Qart aqkätti ciidı üyünä. -Ändi saña aytayım! Altını nä yaptıñ? dägäni, altı ay yaz nişlädiñ? Bu

-Geç mi kalktın?

İhtiyar:

-Erken kalktım eller aldı, der.

Padişah:

-Bir kaz göndereyim, yoluverir misin?

İhtiyar:

-Anasını da sürerim, der.

Dedi, döndü gitti padişah, danışmanıyla evine geldi, yattı uyudu. Sabah danışmanını çağırdı, “Biz kırda saban süren bir ihtiyarla sohbet ettik, sen onu anladın mı?” dedi padişah danışmanı:

-Bilmiyorum, altı dediniz, o on iki dedi, otuz ikiye yetiştiremedim dedi. Geç mi kalktın dedin, erte kalktım eller aldı dedi.

Padişah:

-Git, o ihtiyarla ne konuştuğumu öğren, anla! Anlamazsan başını keserim. Sana üç gün mühlet, dedi.

Danışman çıktı gitti, doğru o ihtiyara vardı.

-Canım babam, padişahla siz ne konuştunuz? Şunu bana öğretsen, dedi.

waqıtsız qışta çaban ägäsin, dämäktir. Män altıyı on äki ättim, otuz äkigä yäriştiramadım dägänim, alt'ay yaz alt'ay qış on äki ay çalıştı otuz äki tişimä aşamağa yäriştirip bolmadım dämäktir. Käş qalqtıñ dägäni käş üyländiñ dämäktir. Ärtä qalqtım ällär aldı dägänim ärtä üyländim, qız balalar boldu ällär aldı, dämäktir. Aldı kätti. Bir qaz cibärim yulqup bolursun dägäni padışanıñ mına säñ qaz, säniñ bir tulup altınnı aldım, zäñgin boldum. Bar sälamät padışağa.

İhtiyar, "Nasıl padişah?" dedi. Danışman "O gün gelen padişahtı, ben onun adamıyım." dedi. İhtiyar söyledi:

-O padişah mı? Ben sana öğretirim, sen bana çok altın verirsin.

-Az altın vereyim, canım! Öğrenmezsen başımı kesecek.

-O benim işim değil, dedi ihtiyar.

Danışman gitti, çok altın getirdi, ihtiyara verdi. İhtiyar götürdüyığdı evine.

-Şimdi sana anlatayım. Altıyı ne yaptın demesi; "altı ay yaz ne yaptın, bu vakitsiz kışta saban sürüyorsun" demektir. Ben altıyı on iki ettim, otuz ikiye yetiştiremedim demem; "altı ay yaz altı ay kış on iki ay çalıştım, otuz iki dişime yemek yetiştiremedim" demektir. Geç kalktın demesi, geç evlendin, demektir. Erken kalktım eller aldı demem; erken evlendim, kız çocuklarım oldu eller aldı gitti, demektir. Bir kaz göndereyim yolar mısın, demesi; işte sen kazsın, senin

çok altınını aldım, zengin oldum. Git padişaha selâm söyle.

4) Rämilci Baba.

Padışanıñ qarısı cumaa künü amamğa kätä. O barğan künü nä qadar fuqarä warsa parasın padışanıñ qarısı wärä. Bir fuqaräniñ qarısı cumaa künü kätä amamğa bäk fuqarä. Padışanıñ qarısı amamda başlaylar yuunmaa, padışanıñ qarısını patırlar yuuarlar qulağından älmaz küpäsi tüşä, suuğa ağa, kätä amamnıñ su yoluna. Onu da körä bu fuqaräniñ qarısı. Çıqa amamdan üyünä kälä padışanıñ qarısı da kätä üyünä, qaray küpä yoq. Şo sa'at bağırta däldal: bir küpä coyğan küm tawp kätirsä köp baqşış wäräcäk. Bu fuqaräniñ qarısı ayta qocasına: sän rämilci bol! padışanıñ qarısı amamda su yoluna ağıp kätti küpäsi män aytayım! däldalğa sän bar! padışağa rämil tök! ayt: bo bir paalı bir şii äkän biläzikmi yüzükmü, küpämä bir suğa ağıp

4) **Falcı Baba**

Padişahın karısı Cuma günü hamama gider. Onun gittiği gün ne kadar fukara varsa parasını padişahın karısı verir. Bir fukaranın karısı cuma günü hamama gider, o çok fukaradır. Padişahın karısı hamamda yıkanmaya başlar, natırlar padişahın karısını yıkarlar, kulağından elmas küpesi düşer, suya karışır, hamamın su yoluna gider. Onu dab u fukaranın karısı görür. Hamamdan çıkar evine gider. Padişahın da karısı da evine gelir, bakar küpesi yok. O anda tellal çıkartır: "Bir küpe kayboldu, kim bulup getirirse çok hediye verilecek." Bu fukaranın kaırısı kocasına söyler:

-Sen falcı ol, padişahın karısının küpesi hamamda su yoluna karışıp gitti, ben

kätkändä quyunuñ içindä tura, dä! Qocası darıldı: yazımaa bilmäm, oquma bilmäm, män naslı rämil tökiim? Sän mäniñ başıma bälä qaldırcaqsın, däsädä, qarısı çığıp kätä ayta däldalğa bizim qoca rämil tökär, coyulğan şiini tabar, diiDäldal doğru padışağa bara, ayta. Padişa ämir ätä äki qawas cibärä. O kişini üyündän zorman quudra, käträ. Padişa ayta oğa; bizim qarı bir şii coyğan bir rämil tök, diiBääriñiz bir qarandaş bir paça kâğat! diiAla kâğatı, qarandaşnı ala qoluna başlay biraz sıyıq yazmaa ärnäk gibik soñ ala kâğatnı oquy özü padışağa. Bo äfändim, dii, paaluu bir şii äkän, biläzikmi, yüzükmü, küpämi? şuğa oşay, bir su yoluna tüşkän bir quyu içindä tura, diiPadişa ämir atä, amamnı qazdıralar, su yolu quyusun açalar, qıdırıp küpä tapalar, kätirip padışanıñ qarısına bärälär. Anaw kişi rämilci baba diilär, çoq baqşışlar bärälär. O kişi bir şii bilmäsädä rämilci bolup qala. här käz rämilci baba bilär. Soñra padışadan köp şiilär xırslana. Xırsızları häş älgä tüşmii. Bir daha

söylerim. Sen tellala git, padişaha fal bak, söyle: “Bu pahalı bir şeymiş, bilezik mi, yüzük mü, küpe mi bir suya akıp gidince kuyunun içinde duruyor.” de.

Kocası kızdı, “Yazma bilmem, okuma bilmem, ben nasıl fal bakayım? Sen benim başıma bela açacaksın.” dese de karısı çıkıp gider, tellala söyler: “Benim kocam fal bakar, kaybolan şeyleri bulur.” der.Tellal, doğru padişaha gider, anlatır. Padişah emreder, iki … gönderir. O kişiyi evinden zorla getirtir. Padişah ona söyler: “Bizim hanım bir şey kaybetmiş, bir fal bak. Verin bir kurşun kalem, bir parça kâğıt.” der. Kâğıdı alır, kurşun kalemi alır eline, parmak gibi çizgi çizmeye başlar, sonra kâğıdı alır padişaha okur:

-Bu efendim, pahalı bir şeymiş, bilezik mi, yüzük mü, küpe mi, ona benziyor. Bir su yoluna düşmüş, bir kuyu içinde duruyor.

Padişah emreder, hamamı

çağıralar rämilci babanı. Padişa ayta: bu qadar waqıttan bärli nä qadar şiilar coyuldu, bizim şähärda xırsızlar bar, häş tutulmay. Canım şoğa bir rämil tök! Şündü bo rämilci baba şaştı, aytta: äfändim qırq kün möölät wäriniz bäkim taparım. Bo qayttı käldi üyünä. Başladı apaqayda darılmağa iştä kördüñmü xırsızlarnı män qayda tapayım? dädi, köp darıldı. Qırq baqlanı qoydu bir qutunuñ içinä, onuñ üçün qoydu qırq kün möölät aldı. Qırq kündän soñ tapmasa başı kätäcäk. Aqşam aşını aşadı, töşäk saldı catacaq. Apaqay bär qutunu! dädi, qırqnıñ biri käldi, dädi. O zamanda tışarda xırsızlarnıñ bir dänäsi päncärädä diñnii, äşitti xırsızlarda padışa rämilci babanı çağırıp aytqanın äşitkändir. Anaw diñnägän xırsız barıp arqardaşlarına ayttı: män päncärädä tıñnadım, rämil töktü qırqnıñ biri käldi, dädi. Yarın äki danä bolup barayq. Yarın aqşam kälä, aşın aşadı rämilci. -Apaqay bär qutunu! Xırsızlar päncärädän diñnii. Aldı qutunu. -Qırqnıñ äkisi käldi, dädi. Xırsızlar aşitti käldi

kazdırırlar, su yolunun kuyusunu açarlar, arayıp küpeyi bulurlar, getirip padişahın karısına verirler. İşte bu kişiye falcı baba derler, birçok hediye verirler. O kişi bir şey bilmese de falcı olup kalır. Herkes falcı baba bilir. Sonra padişahtan çok eşya çalınır. Hırsızlar hiç ele geçirilemez. Falcı babayı bird aha çağırırlar. Padişah: “Bu kadar zamandır ne kadar çok eşya kayboldu, bizim şehirde hırsızlar var, hiç yakalanmıyor. Canım buna bir fal bak!” der. Şimdi falcı baba şaşırır, söyler: “Efendim kırk gün mühlet verin, belki bulurum.” der. Bu döner evine gelir. Karısına kızmaya başlar: “İşte gördün mü, ben hırsızları nereden bulayım?” diyerek çok kızar. Kırk baklayı bir kutunun içine koyar, kırk gün mühlet aldığı için koyar. Kırık günden sonra bulamazsa başı kesilecek. Akşam yemeğini yedi, yatğını yaptı yatacak. “Hanım ver kutuyu, kırkın biri geldi.” dedi. O zaman da dışarıda

arqadaşlarına. Tünägü bardıq bir dänä, rämil taptı, bügün bardıq äki dänä känä taptı, bizlärni bo rämil baba tutturacaq. Barayıq täslim bolayq! Yoq bügün da barayıq üş danä! Aqşam känä kättilär üş dört danä. Päncärä tübünä käldilär, dıñnadılar. Rämilci aşın aşadı catacaqta: bär apaqay anaw qutunu! Qırqnın üşüdä käldi, dörtü dä käldi. Yattı yuqladı. Bo xırsızlar käldilär arqadaşlarına naslı äşittilär ayttılar, mäşäwrä ättilär. Saba barayq qırqımızda! Rämilci babağa ayağına yıqılayıq! Calwarayq! Täslim bolayq! Saba boldu qırqıda käldilär, rämilci babanıñ qapusun qaqtılar içäri kirdilär. Başladılar rämilci babaya yalwarmaya. Rämilci babanıñ bir şiidän qabäri yoq. Sordu bularğa: nä üçün yalwarsız mağa? Padişanıñ xırsızları bilärmiz. Siz rämil töküp tabacaqsız şonuñ üçün bizlär sizgä rıca ätämiz, padışadan bizlärni rıca ätip qaba'atımızını bağışlap bir dağı bu iştä iş bolmamız. Rämilci baba turdu kitti doğru padışağa. - Äfändim, dädi, sizniñ xırsızlarnı taptım, dädi, qırq danä, bularnı

hırsızların bir tanesi pencereden dinliyordu, padişahın da falcı babayı çağırıp söylediğini hırsız da işitti. Bu dinleyen hırsız, gidip arkadaşlarına söyledi: "Ben pencereden dinledim, fal baktı kırkın biri geldi, dedi. Yarın iki kişi olarak gidelim." dedi. Yarın akşam geldi, yemeğini yedi falcı. "Hanım ver kutuyu!" dedi. Hırsızlar pencereden dinliyordu. Kutuyu aldı, "Kırkın ikisi geldi." dedi. Hırsızlar bunu işitti, arkadaşlarına geldi. "Dün bir kişi gittik falcı bildi, bugün iki kişi gittik yine bildi, bu falcı baba bizi yakalatacak. Gidelim, teslim olalım." dedi. Biri, yok bugün de üç kişi gidelim, dedi. Akşam yine üç dört kişi gittiler. Pencere dibine geldiler, dinlediler. Falcı yemeğini yedi, yatacağı zaman, "Getir hanım kutuyu! Kırkın üçü de geldi, dördü de geldi." dedi yattı, uyudu. Bu hırsızlar geldiler, arkadaşlarına ne işittiler anlattılar, meşvere ettiler. "Sabah kırkımız da gidelim, falcı babanın ayağına

mağa bağışlacaqsız qaba'atların. Padışa: bağışladım, dädi. Ramilci baba bardı olarnı doğru padişağa alıp käldi, köstärdi. Yämin ättilär bir daa xırsızlıq häş yapmaycaqlar. Bäş kün, on kün arası käşti, padişa istädi awğa kätmäyä. Rämilci babağa ayttı: ayda bar bir kätiim awğa, dädi. Kättilär barabar. Käldi, cürgändä rämilci baba körmägäñdä padişa tuttu bir çägirtkä, çağırdı rämilci baba. Tök bir rämil! dädi, nä bar awçum içindä, dädi. Rämilci baba aqılı uştu, nä aytmağa bilmädi. Tüşündü ayttı: bir säkirdiñ çägirtkäm, tutulmadıñ, äki sägirdiñ çägirtkäm, tutulmadıñ; üçüncidä tutulduñ. Padişa aştı qoluñ çägirtkä uştu, kätti. Äfärin rämilci babam! dädi. Şu yärdä padişağa parmaq kötärdi yämin ätti: ägär bir daha bu rämilcilikni ätsäm yämin bärdi ätmäcäk boldu, onuñ üçün-ki bilgän bir şii yoq ädi. Bir kärä küpä tawp bärdi, bir kärädä qırq xırsız tawp bärdi, üçünçisindä şaşqandan çägirtkäni tawp bärdi, bir daha rämil tök disä bir şii bilmäcäk, şunuñ üçün rämil ätmädi.

kapanalım, yalvaralım, teslim olalım." dediler. Sabah oldu, kırkı da geldiler, falcı babanın kapısını çaldılar, içeri girdiler. Falcı babaya yalvarmaya başladılar. Falcı babanın bir şeyden haberi yok. Bunlara sordu: "Ne için yalvarıyorsunuz bana?"

-Padişahın hırsızları bizleriz. Siz fal bakıp bulacaksınız, onun için bizler size rica ediyoruz, padişahtan rica edip bizim kabahatlerimizi bağışlasın, bird aha bu işi yapmayacağız, dediler.

Falcı baba kalktı, doğru padişaha gitti.

-Efendim, sizin hırsızları buldum, kırk kişi, bunların kabahatlerini benim için bağışlayacaksınız, dedi.

Padişah, bağışladım, dedi. Falcı baba gitti, onları alıp doğru padişaha getirdi, gösterdi. Bird aha hırsızlık yapmamaya yeminler ettiler. Aradan beş gün, on gün geçti, padişah ava gitmeyi istedi. Falcı babaya, haydi gel beraber ava gidelim, dedi.

Beraber gittiler. Geldi, falcı baba yürürken görmediği bir zaman padişah bir çekirge yakaladı. Falcı babayı çagırdı, “Bak bir fal, ne var avcumun içinde?” dedi. Falcı babanın aklı başından gitti, ne diyeceğini bilemedi. Düşündü söyledi:

-Bir sıçradın çekirgem yakalanmadın, iki sıçradın çekirgem yakalanmadın, üçüncüde yakalandın.

Padişah elini açtı, çekirge uçtu gitti. “Aferim, falcı babam” dedi. O yerde padişaha parmak kaldırıp yemin etti: “Eğer bir daha bu falcılığı yemin etti falcılık yapmamak için.” Onun için bildiği bir şey yoktu. Bir kere küpe bulup verdi, bir kere de kırk hırsız bulup verdi, üçüncüsünde şaşırıp çekirgeyi bulup verdi, bir daha fal bak dese bir şey bilmeyecek, bunun için fal bakmadı.

II.İNCELEME

II.1. İMLÂ ÖZELLİKLERİ

"Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); VII. Cilt Kırım Yarım adası Ağızları Örnekleri" Wilhelm Radloff'un kendine göre düzenlediği bir Kiril alfabesiyle basılmıştır.

Radloff'un Türk Lehçelerini tespiti için kullandığı harflerin metinlerimizdeki imlâsı aşağıda belirtilmiştir.

a) Ünlülerin imlâsı

ā : Metinlerimizin orjinalinde bu şekilde gösterilen sesi biz /aa/ olarak transkiribe ettik. Örnek: qaawä <Arp. kahve, "kahve" (BS. 34-90),

į: Metinlerimizin orjinalinde bu şekilde gösterilen sesi biz / ii / olarak transkiribe ettik. Örnek: çii <çiğ (İS. 109-17),

i : Metinlerimizde bu harf "i" ünlüsünü karşılarken, ünsüzlerden sonra geldiğinde "y" sesini karşılamaktadır. Örnek: kiçik "küçük"(BS.16-15); aytıp "söyleyerek" (BS.16-23)

ū: Metinlerimizin orjinalinde bu şekilde gösterilen sesi biz /uu/ olarak transkiribe ettik. Örnek: quu <kuğu, "kuğu" (BH. 317-287)

ō : Metinlerimizin orjinalinde bu şekilde gösterilen sesi biz /oo/ olarak transkiribe ettik. Örnek: sooq <soğuk (KÖ. 475-266)

ö : Metinlerimizin orjinalinde bu şekilde gösterilen sesi biz /öö/ olarak transkiribe ettik. Örnek: möölät <Arp. mühlet هـ, "mühlet" (KÖ. 505-69)

b) Ünsüzlerin imlâsı

h: İncelediğimiz metinlerde Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdeki ه ve ح sesleri için h harfi kullanılmıştır. Örnek: häkim <Arp. hekim (BS. 49-190)

x : İncelediğimiz metinlerde hırıltılı, sızıcı ve sedâsız bir arka damak ünsüzünü göstermek için x harfini kullanmıştır. Örnek: xabär < Arp. ħaber, (ÜS. 223-21)

ğ : İncelediğimiz metinlerde kalın ünlülerle kulanılan arka damak ünsüzüdür. Örnek: dağı "daha" (BS. 50-36)

k(q): İncelediğimiz metinlerde kalın ünlülerin yanında "k" ile yazılan ses, kalın "q" sesini karşılamaktadır. Örnek: ufaq "ufak" (BS. 31-3)

κ(k): İncelediğimiz metinlerde ince ünlülerin yanında "κ" ile yazılan ses, ince "k" sesini karşılamaktadır. Örnek: büyük "büyük" (BS. 31-5)

w : İncelediğimiz metinlerde sedâlı, sürekli ve sızıcı bir çift dudak ünsüzünü göstermek için kullanılmıştır. Örnek: sawluq <sağlıq, "sağlık" (Mİ. 210-96)

ñ: Örnek: köñlüm "gönlüm" (BS. 46-205) däñiz "deniz" (İS. 131-35)

Bugün Kırım Türkçesi Edebî Dilinde kullanılan alfabe ile Radloff'un Kiril alfabesi ve Lâtin karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Kırım Türkçesi Edebî Dilinde Kullanılan Kiril Alfabesi	Latin Alfabesi'ndeki karşılığı	Radloff'un Kullandığı Kiril Alfabesi.	Lâtin Alfabesi'ndeki karşılığı
А а	A a	А а	A a
Б б	B b	Б б	B b
В в	V v	В в	V v
Г г / Гъ гъ	G g / Ğ ğ	ГгЂђ	G g / Ğ ğ (kalın, art damak g'sı)
Д д	D d	Д д	D d
Д Ж д ж	C c	Ā ā	AA aa
Е е	E e (ye, e)	Ä ä	E e
Ё ё	Yo-, Yö- ; ö	Ī ī	İİ ii
Ж ж	J j	Ж ж	J j
З з	Z z	З з	Z z
И и	İ i	Ä ä	ää
Й й	Y y	İ i	İ, i ; ünlüden sonra y
К к	K k	К к	K k
КЪ къ	Q q (a,o,u,ı)	K k (kalın ünlülerle)	Q q
Л л	L l	Л л	L l
М м	M m	М м	M m
Н н	N n	Н н	N n
О о	O, Ö; o, ö	О о	O o
П п	P p	П п	P p
Р р	R r	Р р	R r
С с	S s	С с	S s
Т т	T t	Т т	T t
У у	U u ; Ü ü	У у	U u
Ф ф	F f	Ф ф	F f
Х х	H h	Х х	X x
Ц ц	TS ts	Н н	H h
Ч ч	Ç ç	Ч ч	Ç ç
Ш ш	Ş ş	Ш ш	Ş ş
Ы ы	I ı	Ы ы	I ı
Э э	E e	Ŷ ŷ	uu
Ю ю	Yu-, Yü- ; ü	Ÿ	üü
Я я	Ya ya; â	Ÿ ÿ	ü
Щ щ	Şç şç	Ō ō	Oo oo
Ъ ъ	Kalınlaştırma ve kesme işareti	J j	Y y
Ь ь	İnceltme ve kesme işareti	Ң	ñ
Њ њ	ñ	Ö	Ö
		Ö ö	Öö öö
		W w	W w
		ц	c

II. 2. SES BİLGİSİ

II. 2.1. ÜNLÜLER

İncelediğimiz metinlerde; **a, ä, ı, i, o, ö, u, ü; ii, uu, aa, üü, oo, öö,ää** sesleri olmak üzere 15 ünlü tespit edilmiştir. Tespit edilen ünlülerden Türkiye Türkçesi ve Kırım Tatar edebî dilinde kullanılmayanlar şunlardır: **ii, uu, aa, üü, oo, öö, ää.**

Kırım Tatar edebî dilinde **ю** harfi **yu ve yü'**nün yanısıra **ü** sesini; **Я** harfi **ya**'nın yanısıra **a** sesini de karşılamaktadır. "ö" sesi ayrı bir harf ile gösterilmemekte, "o" harfi hem "o" hem de "ö" yerine kullanılmaktadır.

II. 2.1.1. KALIN ÜNLÜLER

/ a / ünlüsü: Kalın, geniş ve düz ünlüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları: aw "av" (BS. 33-59), apakay "hürmet ifadesi olarak abla" (BS. 59-16), bala "çocuk" (BS. 43-26), aydamaq "haydut, eşkiya" (ÖB. 93-1), ayda- "sür-" (Mİ.167-24), awaz "ses" (ÜS. 247-113),

Kuzey Ağızları: ayrı "ayrı" (NO. 450-38), mağa "bana" (NO. 450-51) qolay "kolay" (NO. 452-76)

/ ı / ünlüsü: Kalın, düz ve dar bir ünlüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları: ırğat “ırgat, işçi” (KA.124-3), qız “kız” (BS. 40-1), çıq-“çık-” (BS.26-53), altı “altı sayısı” (BS. 31-24)

Kuzey Ağızları: qarşı “karşı” (BH. 273-373), qılışın “kılıcını” (NO. 451-84), naslı “nasıl” (BH. 261-57), qısayaqlı “kadın” (BH. 264-123)

/ u / ünlüsü: Kalın, yuvarlak ve dar bir ünlüdür. Kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları: ufaq “ufak” (BS.16-3), ur- “vur-” (BS. 61-90), bular “bunlar” (ÖB. 86-6), u yär “o yer, işaret sıfatı” (BS. 40-11) uf “uf, ünlem” (BS. 45-153), qutulğan “kurtulan” (BS. 44-123), quyu “kuyu” (BS. 60-47).

Kuzey Ağızları: qutu “kutu” (KÖ. 505-68), qus “kuş” (NO. 456-2), Qutlu-qaya “Kutlukaya” (NO. 456-1)

/ o / ünlüsü: Kalın, yuvarlak ve geniş bir sestir. Kelimelerin başında ve ortasında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları: o “o, 3. teklik kişi zamiri; işaret zamiri; işaret sıfatı” (BS. 60-52), oğlan “oğlan” (BS. 53-77), ol- “ol-” (BS. 33-34), qor “kör” (BS. 63-144), yoq “yok” (BS. 79-10), yol “yol” (BS. 79-27), toy “toy, düğün” (KA. 148-29), topraq “toprak” (KA. 144-28), tol- “dol-” (ÖB. 86-23),

Kuzey Ağızları: yoq “yok” (BH. 246-143), qoş (BH. 255-411), oñ “sağ” (BH. 256-457), ortalaqta “ortalıkta” (BH. 256-460), soñ (NO. 430-45), onuñ “onun” (NO. 431-80)

II. 2.1.2. İNCE ÜNLÜLER :

/ ä / ünlüsü: İnce, geniş ve düz bir ünlüdür. İncelediğimiz metinlerde W. Radloff "e" sesi için sadece ä işaretini kullanmış ve başka bir işarete yer vermemiştir. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları: äfändi "efendi" (BS. 34-84), äw "ev" (BS. 37-126), ägbä < heybe (BS. 25-50), äki "iki" (BS. 26-65), yämäk "yemek" (BS. 59-13), gänä "gene, yine" (BS. 45-86), kärä "defa, kez" (ÖB.62-51), qaawä "kahve" (BS. 34-90), kösä "köse" (KA. 148-1), gäcä "gece" (KA.141-247).

Kuzey Ağızları: täräk "ağaç" (NO. 459-90), äki (NO. 457-26), nä (NO. 458-59), mändä (NO. 458-64), Ädigä "Edige, özel isim" (BH. 274-310)

/ i / ünlüsü: İnce, dar ve düz bir sestir. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları: içinä "içine" (BS. 37-10), insan "insan" (KA. 145-160), iste-"iste-" (BS. 22-59), bir "bir" (BS. 31-1), kiçik "küçük" (BS. 31-13), şindi "şindi" (BS. 31-17), kim "kim" (BS. 18-70), ärif "herif" (BS. 18-81), äki "iki" (BS. 22-48), bäräkätli (bereketli, 2-29)

Kuzey Ağızları: ise "ise" (BH. 276-1038), äki "iki" (BH. 250-261), bir "bir" (BH. 250-262), içiñni (BH. 253-362)

/ ö / ünlüsü: İnce, geniş ve yuvarlak bir ünlüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları: öpkäläp “öflkelenip” (BS. 31-26), söz “söz” (BS. 17-41), kötekle- “dayak at-” (BS. 17-27), ölük “ölü” (BS. 17-33), kötür- “götür-” (Mİ. 178-39), tübünö “dibine” (KA.123-23)

Kuzey Ağızları: özü “kendini” (NO. 443-133), süök “kemik” (416-165), tötä “dolambaçlı” (NO. 447-81)

/ ü / ünlüsü: İnce, yuvarlak ve düz bir ünlüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları: küp “küp, çok” (BS. 21-1), tüş- “in-” (BS. 21-7), kün “gün” (7-48), bügün “bugün” (BS. 22-49), tüştü “indi” (BS. 21-7), közünü “gözünü” (KB. 335-15), türlü “türlü”(ÜS. 229101), küçü oğlan “küçük oğlan” (ÜS. 240-36)

Kuzey Ağızları: bügün “bugün” (NO. 447-88), üyünä “evine” (NO. 447-89), Üş yüs “üç yüz” (NO. 447-91), özü özünä “kendi kendine” (224-145)

II. 2.1.3. FARKLI ÜNLÜLER

II. 2.1.3.1. Alınma Kelimelerde Görülen Uzun Ünlüler

İncelediğimiz metinlerde uzun ünlülü bir alınma kelimede “a” uzun ünlüsü kendini korumuştur ve iki ünlü ile gösterilmiştir.

Örnekler: zänaat “Arp. sinā ‘at- beceri ve ustalık gerektiren iş” (İS. 98-29)

Türkiye Türkçesinde de alınma kelimelerdeki uzun ünlüler kendini korumaktadır.

II. 2.1.3.2. Ses Hadiseleriyle İlgili Uzun Ünlüler

Ses hadiseleriyle meydana gelen uzun ünlüler metinlerimizde şu şekillerde görülmektedir:

Türkiye Türkçesinde bu durum görülmemekte, bazı durumlarda uzun ünlüler telaffuzda hissedilmektedir.

II. 2.1.3.2.1. Ünsüz Düşmeleriyle Meydan Gelen Uzun Ünlüler

h düşmesiyle: İncelediğimiz metinlerde Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdeki ه ve ح sesleri için h harfi kullanılmıştır. Metinlerimizde bu h ünsüzünün düşerek hece sonunda kendinden önce gelen ünlüyü uzatmasıyla meydana gelen bir hadiseye rastlanmıştır.

-h-: Bu düşme daha çok Güney Ağızları'nın Bahçesaray, Kefe, Karasubazar metinlerinde ve Kuzey Ağızları'nın Kezlev metinlerinde görülmektedir.

Güney Ağızları: qaawä <Arp. ḳahve, "kahve" (BS. 18-88), saabı <Arp. śāĥib, "sahibi" (KE. 332-64), qaar <Arp. ḳahr, "kahır" (AS. 408-202), räämät <Arp. raĥmet, "rahmet" BS. 17-43), möör <Frs. mühr, "mühür" (KB. 354-19)

Kuzey Ağızları: möölät <Arp. mühlet, "mühlet" (KÖ. 506-62), paaluu <Frs. behā +lı "pahalı" (KÖ. 505-68),

g, ğ düşmesiyle: Hece sonunda bulunan -g, -ğ sesleri düşünce kendilerinden önce gelen ünlüyü, hece başında bulunan -ğ sesi de düşünce kendinden sonra gelen ünlüyü uzatır. Bu duruma Güney Ağızları'nın Bahçesaray, Karalez, Karasubazar ile Kuzey Ağızları'nın Büyük Hocalar ve Kezlev metinlerinde rastlanmaktadır.

Güney Ağızları: yii- < yığ- “toplamak, yığmak” (BS. 49-188), buu- <buğ- <boğ- “boğmak” (KB.312-50), uudurğan < oğ- “ovdurmuş” (KB. 336-51), oolan <oğlan (KA.124-51 / KB.313-78)

Kuzey Ağızları: quu <kuğu, “kuğu” (BH. 293-257), sään <Arp. sahn “sahan” (BH. 246-145), sooq <soğuk (KÖ. 476-251), tuu- <tuğ-< toğ-, “doğmak” (İS. 91-1)

Ancak buu- ve tuu- kelimelerinin –ğ /-ğ sesi düşmemiş şekillerine de rastlanmaktadır.

Örnekler: boğurdalanca “boğuluncaya kadar” (BS. 45-88), boğuldu “boğuldu” (Mİ.162-163), boğlay “boğulup” (KB. 399-55), doğurduğu “doğurduğu” (BS. 43-3), doğurdum “doğurdum” (BS.41-107), doğdı “doğdu” (BS. 57-117), doğdu “doğdu” (ÖB. 74-17), doğracaq äkän “doğuracakmış” (ÖB. 84-44)

-g > -y > ø

Eski Türkçede tek heceli ve ince ünlülü kelimelerin sonundaki –g sesi önce –y sesine dönüşmüş, -y sesi yanındaki ünlüyü daraltmış ve –y sesi düştüğünde kendinden önceki ünlüyü uzatmıştır. Bu duruma İstila ve Büyük Lambat adlı bölgelerin metinlerinde ve Güney Ağızları’nın Bahçesaray metinlerinde rastlamaktayız.

Örnekler: çii < çiğ (İS. 91-14), tii- < teg-, “değmek, dokunmak” (BS.19-20), diilsin <diyilsin <deyilsin <değilsin <tügülsün “değilsin” (BL.201-827)

n düşmesiyle :

Bu düşmeye Kuzey Ağızlarından Büyük Hocalar metinlerinde soora <sonra (BH. 267-780) kelimesinde rastlanmıştır.

İncelediğimiz metinlerde "sonra" kelimesi "n" sesi düşmemiş şekliyle de kullanılmıştır ve daha çok Güney Ağızlarında "soñ / son" şeklinde kullanımına rastlanmıştır:

Güney Ağızları örnekleri:

Karalez metinlerinde "son" (KA. 122-20) şeklinde kullanılırken Özenbaş metinlerinde üç şekilde kullanılmıştır: soñ (ÖB. 67-8), soñra < soñ + ra yön gösterme hâl eki (ÖB. 68-6), soñ (ÖB.51-19), son (ÖB.53-8)

Miskor metinlerinde iki şekilde kullanılmıştır: soñra <soñ+ra yön gösterme hâl eki (Mİ.140-3), soñ (Mİ. 162-97)

Bahçesaray metinlerinde iki şekilde kullanılmıştır: soñ (BS. 17-40), soñra <soñ+ ra yön gösterme hâl eki (BS. 43-3)

Ayrıca İstila denen bölgeden derlenen metinlerde soñ (İS. 92-31 / 78-21),

soñra (NO. 422-52) soñ "son" (NO. 422-28)

"y" ve "v" düşmesiyle :

Türkçe ve alınma kelimelerin kökünde -y düşmesi ile meydana gelen uzun ünlü hâdisesine Güney Ağızları'nın Bahçesaray, Büyük Lambat, Karalez metinlerinde rastlanmıştır.

Örnekler: şii < şey, (BS. 19-81), qii- < kiy-, "giy-" (BS. 19-92), qiimät < kıymet (BS. 55-33), kiik < keyik, "geyik", (BS. 65-10), siipa- < sıypa- "okşamak, sıvazlamak" (KA. 138-130), siipayır < sıypa-yor "sıvazlıyor, okşuyor" (BL. 206-329), aliikim < aleyküm (BL.181-211)

Ayrıca emir kipinin 1. teklik ve çokluk çekimlerinde ekteki –y- sesinin düşmesiyle uzun ünlünün meydana gelmesine Güney ve Kuzey Ağızlarının metinlerinde rastlanmıştır.

Güney Ağızları örnekleri: tiimiim < tey-me-y-eyim “değmeyeyim” (BS. 51-274), kätiik < ket-eyik “gidelim” (KA. 142-9), ätiim < et-eyim “edeyim” (KA. 126-125), diliim < dil-eyim “dileyeyim” (KA. 150-263), kätiriim < ketir-eyim “getireyim” (KA. 155-15), ätiik < et-eyik “edelim” (KA. 157-53), ätiim < et-eyim “edeyim” (Mİ.153-19)

Kuzey Ağızları örnekleri: söyliim < söyle-y-eyim “söyleyeyim” (BH. 245-19) kätiim < ket-eyim “gideyim” (BH. 248-190), kätiik < ket-eyik “gidelim” (BH. 259-553)

Tek heceli ve çok heceli olup sonu –e ile biten fiile gelen şimdiki zaman eki –y ekinin kendinden önceki -e sesini daralttığı ve -y sesi düştüğünde daralan ünlünün uzadığı örnekler Güney ve Kuzey Ağızlarının metinlerinde tespit edilmitir.

Güney Ağızları örnekleri: dii < dey, “diyor” (BS. 31-5), istii < istey, “istiyor” (KA. 136-84)

Kuzey Ağızları örnekleri: yiilär < ye-y-ler “yiyorlar” (BH. 246-137), tämizlii < temiz-le-y “temizliyor” (BH. 246-130), azırlii < hazır-la-y “hazırlıyor” (BH. 246-131), söylii-ki < söyle-y ki “söylüyor ki” (BH. 246-140)

Olumsuzluk ekinden sonra gelen şimdiki zaman eki -y’nin kendinden önceki -e sesini daralttığı ve -y sesi düştüğünde daralan ünlünün uzadığı örnekler şunlardır.

Güney Ağızları örnekleri: girdirmii < girdir-me-y “girdirmiyor” (ÜS.219-67), bilmii < bil-me-y “bilmiyor” (KE. 309-67)

Kuzey Ağızları örnekleri: bärmii < ber-me-y “vermiyor” (BH. 242-16), bilmii < bil-me-y “bilmiyor” (BH. 246-144), bärmiimin < ber-me-y-min “vermiyorum” (BH. 260-570), istämiiman < iste-me-y-men “istemiyorum” (AS. 415-88)

v / w düşmesyle :

Eski Türkçedeki b’lerin v’ye dönmesi ve zaman içinde düşmesiyle ortaya çıkan bir hâdisedir. İstila bölgesindeki ve Güney Ağızları’nın Özenbaş metinlerinde bu duruma rastlamaktayız.

Örnekler: suu <suv <suw <sub ET. “su” (İS. 103-175), toobaa < tövbe (İS. 93-85), quu- < kov- (ÖB. 81-22)

Ancak İstila bölgesindeki metinlerde “su” kelimesi tek ünlülü veya – w sesi düşmemiş şekilleriyle de karşımıza çıkmaktadır: su (İS. 93-60 / 85-180 / 94-39), suw (İS. 103-183), suw (İS. 111-17)

“su” kelimesi Güney Ağızları’nın Bahçesaray metinlerinde su (BS. 30-182 / 24-)”, Özenbaş metinlerinde “su (ÖB. 67-8 / 54-47), suy (ÖB. 71-50)”, Karalez metinlerinde “suw (KA.128-157) su (KA. 147-162)” şekilleriyle kullanılmıştır.

II. 2.1.3.2.2. Hece Kaynaşmasıyla Meydan Gelen Uzun Ünlüler

Asaw ve Kuzey Ağızları’nın Noğay bölgesinden derlenen metinlerde h, ünsüzleriyle başlayan bazı heceler düşerek kendinden önce gelen ünlüyü uzattığı tespit edilmiştir.

Örnekler: zäär <zeir <zehir (AS. 359-156), räät <rahat (AS. 405-134); määbät <muhabbet, (NO. 486-25), cäänäm <cehennem (NO. 453-19)

Ayrıca –ge/-ğa yönelme hal ekinin düşerek diftong meydana getirdiği örneklere hem Kuzey hem Güney Ağızlarından derlenen metinlerde rastlanmaktadır.

Güney Ağızları örnekleri: maa < mağa, “bana” (BS. 33-246), ätmää < etmege “etmeye” (ÖB. 71-30), içmää < içmege, “içmeye” (ÖB. 71-50), warmaa < varma-ğa “varmaya” (KE. 319-63), qazmaa < kazma-ğa, “kazmaya”, (KE. 333-105), qazmaa < kazma-ğa “kazmaya” (KE. 333-105), dünyaa < dünyağa, “dünyaya” (KB. 378-152),

Kuzey Ağızları örnekleri: dään < degen “denen” (BH. 266-745) saa <sağa, “sana” (BH. 245-113)

Asaw ve İstila bölgelerinde de bu durum görülmektedir:

Örnekler: ircaa < ricağa “ricaya” (AS. 404-113), kälmää < kelmege “gelmeye” (İS. 92-32)

1. teklik ve 2. teklik şahıs zamirlerinin yönelme eki almış şekillerinin –ğ sesi düşmediği örnekler de hem Kuzey hem Güney Ağızlarından derlenen metinlerde tespit edilmiştir.

Güney Ağızları örnekleri: mağa (BH. 257-475 / KB. 354-3 / KB. 361-230 / KB. 374-5/, sağa (BS. 27-97 / BS. 36-39 / BS.11-4 / KB. 361-225)

Kuzey Ağızları örnekleri: mağa (NO.400-18)

II. 2.2. ÜNSÜZLER

İncelediğimiz metinlerde 25 adet ünsüz tespit edilmiştir*:* **b, c, ç, d, f, g, ğ (kalın), h, x, j, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, w, y, z.**

II. 2.2.1. FARKLI ÜNSÜZLER

Metinlerimizde Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan ünsüzlerden farklı olarak tespit edilen ünsüzler şunlardır**: ñ, ğ (kalın), q, x, w**

Metinlerimizde tespit ettiğimiz ünsüzler bugün Kırım Tatar edebî dilinde kullanılmaktadır. Ancak Kırım Tatar edebî dilinde kullanılıp da incelediğimiz metinlerde kullanılmayanlar da şunlardır: **я, ё, ц, щ, э, ю**

ñ ünsüzü: Kırım Türkçesinin yazı dilinde olduğu gibi incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda ñ ünsüzünün kelime köklerinde, ilgi halinde, II.şahıs iyelik ve II. şahıs fiil çekimlerinde tıpkı Eski Türkçedeki gibi kullanılmaya devam ettiğini görmekteyiz.

Kelime köklerinde Güney Ağızları örnekleri: soñ "son" (ÖB. 67-8), köñlüm "gönlüm" (BS. 30-205), yäñgä "yenge" (ÖB. 90-12), däñiz "deniz" (İS. 113-24), biñ "bin sayısı" (KB. 339-101), bäñzä- "benze-" (BS. 18-82),

Kuzey Ağızları örnekleri: soñ "son" (NO. 422-28), yäñi "yeni"(NO. 422-31), diñnämädi "dinlemedi" (NO. 427-15)

İlgi halinde Güney Ağızları örnekleri: tasnıñ içindä "tasın içinde" (BS. 48-162), özünüñ yüzügü "kendinin yüzüğü" (BS. 48-162), säniñ malıñ "senin malın" (BS. 34-276), fuqäräniñ üyü "fukaranın evi" (BS. 24-28), wärmämniñ maanası "vermemin manası" (BS. 34-286), aydamaqlarnıñ oturğan yäri "hırsızların oturduğu yer" (BS. 34-283), cäämisiniñ odası "caminin odası" (BS. 33-270),

Kuzey Ağızları örnekleri: Onuñ ağası " onun ağabeyi" (NO. 422-44), on äkiniñ birisi (NO.400-24)

II. şahıs iyelik eklerinde Güney Ağızları örnekleri: yäñgäñ "yengen" (ÖB. 90-12), qızıñ "kızın" (KA. 133-13), sawluğuñuz "sağlığınız" (AS. 415-90), anaña "anana" (BS. 19-118), awradıña "avradına" (BS. 19-119), adıñı "adını" (BS. 20-129)

Kuzey Ağızları örnekleri: säniñ közüñ "senin gözün" (NO. 430-51)

II. şahıs fiil çekim eklerinde Güney Ağızları örnekleri: qaçırdıñ "kaçırdın" (BS. 18-62), kim ädiñ? "kimsin?" (BS. 18-75), qaldıñ? "kaldın?" (BS. 18-85), käliñiz "gelin" (BS. 19-92) işlädiñ " yaptın"

Kuzey Ağızları örnekleri: (NO. 423-62), atlanıñız "atlara binin" (NO.398-5)

ğ ünsüzü: Kalın ünlülerle kulanılan arka damak ünsüzüdür, İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelimenin kökünde, yönelme hal eki-ğa ile, -q > -ğ- değişimiyle, -ğanda zarf fiil ekiyle, -ğan sıfat fiil ekiyle karşımıza sıkça çıkmıştır. Bu ses Kırım Tatar edebî dilinde de bu özellikleriyle kullanılmaktadır, ancak Türkiye Türkçesinde bu harfle gösterilen ses ince "g" sesini karşılamaktadır.

Kelimenin kökünde Güney Ağızları örnekleri: boğday "buğday" (BS.1-23), dağı "daha" (BS. 17-33), doğru (BS. 61-26), oğlu (BS. 35-3), sağ oluñuz "sağ olun" (BS. 36-39), ayğır (BS. 35-1), yağı "düşman" (BS. 40-162),

Kuzey Ağızları örnekleri: ağalar "ağlar" (NO. 421-24), qarğalar "kargalar" (NO. 422-40)

Yönelme Hâli Ekinde Güney Ağızları örnekleri: qazan-ğa “kazana” (BS.1-6), yolğa “yola” (BS. 31-16), toyğa “düğüne” (BS. 17-51), adamğa “adama” (BS. 22-39), awğa “ava” (KA. 122-5),

Kuzey Ağızları örnekleri: Azaw-ğa (NO. 421-22), yolğa ”yola” (NO. 421-27),

-q > -ğ- değişiminde Güney Ağızları örnekleri:çığa < çıq-a; “-q->-ğ- iki ünlü arasında değişir, çıkıyor” (ÖB. 74-12), pıçağım< pıçaq-ım “pıçağım” (BS. 21-7), qoltuğuna < qoltuq-u-n-a “ koltuğuna” (BS. 19-114),

Kuzey Ağızları örnekleri: şığa < çık-a “çıkıyor” (NO. 423-60)

-ğan sıfat fiil ekinde Güney Ağızları örnekleri: qalğanım “kaldığım” (BS. 33-255)

Kuzey Ağızları örnekleri: tuuğan “doğan” (NO. 428-37)

-ğanda zarf fiil ekinde Güney Ağızları örnekleri: qutulğanda “kurtulunca” (BS. 31-136),

Kuzey Ağızları örnekleri: barğanda “varınca” (NO. 421-14), turğanda “durunca” (NO. 422-15),

h ve x sesleri:

Radloff, Probende “h” sesi için iki harf vardır. İncelediğimiz metinlerde Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdeki ه ve ح sesleri için h harfini, hırıltılı, sızıcı ve sedâsız bir arka damak ünsüzünü göstermek için x harfini kullanmıştır.

Güney ve Kuzey Ağızlarının metinlerinde ه ve ح seslerini karşılayan h harfinin kullanıldığı örnekler şunlardır.

şähär <Frs. şehr “şehir, kent”, här <Frs. her (BS. 24-4), häpsi “Trk. hepsi” (BS. 36-30), häkim <Arp. hekim (BS. 48-176), hä “evet anlamında ünlem” (ÖB. 79-58), här (NO. 429-3), ha “ha ünlemi”(NO. 432-95)

x: Hırıltılı, sızıcı ve sedâsız bir arka damak ünsüzüdür. Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde görülmektedir:

Güney Ağızları örnekleri: xabär < Arp. ħaber, (BS. 22- 46 / BS. 33-268), xayratçı < Arp ħayr + çı “hayır yapan” (BS.9-11), xismät <Arp. ħidmet “hizmet” (BS. 62-29), xizmätkâr <Arp. ħidmet + kâr “hizmetkâr” (ÜS. 74-8), xalq < Arp. ħalk, (ÖB. 79-54), mäyxanä <Frs. mey+ Arp. ħane (Mİ. 184-39), muxla- < Frs. mıħ + Trk. -la- “mıhlamak, çivilemek” (KA. 143-45)

Kuzey Ağızları örnekleri: axrättän < Arp. āħiret “ahret” (NO. 452-3), xabär < Arp. ħaber (NO. 452-3), xizmätkär < Arp. ħidmet +kâr “hizmetkâr” (NO. 453-22)

Ayrıca q > x değişiminin olduğu kelimelerde x ünsüzü karşımıza çıkmaktadır, bu durumu ses değişikliklerinde örnekleriyle ele alacağız.

w ünsüzü: Sedâlı, sürekli ve sızıcı bir dudak ünsüzdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda genellikle v>w, b>w değişmesi sonucu kullanıldığı tespit edilmiştir.

war- < bar-, “varmak” (BS. 17-33), tawşan < tawışan < tabışan < tabışqan, “tavşan” (ÜS. 228-86), wär- < ver- < ber- ET. “vermek” (BS. 23-75), awuç < avuç, (BS. 31-13), aw < av < ab ET. “av” (KB. 87- 840), war < bar “var” (224-164), äw < ev < eb ET. “ev” (BH. 286-19),

İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda Eski Türkçede ilk hecenin son sesinde bulunan -g /-ğ ünsüzleri –w’ye döndüğü görülmüştür:

Güney Ağızları örnekleri: awzum “ağzım” (BS. 41-191), saw- <sağ-, “sağmak” (BS. 41-206), sawluq <sağlıq, “sağlık” (Mİ. 189-84)

Kuzey Ağızları örnekleri: taw-ğa <tağ <taġ ET. “dağ” (BH. 242-1129), sawluq < sağlıq, “sağlık”, (NO. 462-157), awzuna “ağzına” (NO. 465-17)

Ayrıca bu değişiklik metinlerimizin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda, Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerde de görülmektedir.

Güney Ağızları örnekleri: awaz < Frs. âvâz “ses” (ÜS. 229101)

Kuzey Ağızları örnekleri: waxt < vaḳt Arp. “vakit, zaman” (BH. 227, 261),

q ünsüzü: Tonsuz, süreksiz ve art damaktan boğaza kayan bir ünsüzdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda kelimenin başında, ortasında ve sonunda bulunduğu ve bütün kalın ünlülerle kullanıldığı görülmüştür.

Güney Ağızları örnekleri: qız “kız” (BS. 41-193), qara “kara, renk” (BS. 41-195), qal- “kalmak” (BS. 41-197), qıçqır- “bağır-” (BS. 17-57), qırq “kırık” (BS. 42-119), aq “ak, beyaz” (BS. 42-220), qorqup “korkarak, korkup” (BS.3-65), yaqın “yakın” (BS. 18-82), oqu- “okumak” (BS. 18-83)

Kuzey Ağızları örnekleri: qarnım “karnım”(BH. 247-165), yoqtur “yoktur” (BH. 246-167), quş “kuş” (BH. 246-173)

II. 2.2.2. DUDAK ÜNSÜZLERİ

/ b / ünsüzü: Çift Dudak ünsüzüdür, / p / ünsüzünün tonlusu ve süreksizidir. İncelediğimiz metinlerin Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelime başında ve ortasında kullanıldığı tespit edilmiştir:

Güney Ağızları örnekleri: azbar "bahçe" (BS. 18-80), sabah (BS. 18-82), bir (BS. 31-1), bu (BS. 31-1), Baqçısaray "Bahçesaray" (BS. 31-1), büyük (BS. 31-3), bar- "var-" (KB. 396-703)

Kuzey Ağızları örnekleri:bikäsi "hanımı, eşi" (BH. 248-184), bola "oluyor" (BH. 248-187), batır "bahadır" (BH. 287-90)

/ m / ünsüzü: Tonlu ve genizden çıkan akıcı bir çift dudak ünsüzüdür. Kelimenin başında, ortasında ve sonunda kullanılmıştır. / m / ünsüzü kelime başında genellikle alınma kelimelerde bulunur, Türkçe kelimelerde ise b > m değişimi sonucunda kelime başında yer alabilir:

Alınma kelimelerde Güney Ağızları örnekleri: misapir < Arp. musâfir "misafir" (KB. 374-4), malın "malını" (KB. 374-26), märafät <Arp. ma'rifet "marifet" (KB. 375-42), märdanä "Frs.mert" (KB. 380-204), xarman-ğa < Frs. harmen "harmana" (BS.1-14)

Kuzey Ağızları örnekleri: mäyri < Arp. mehr "Evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikâh bedeli" (BH. 248-205)

Türkçe kelimelerde b>m değişimi sonucunda kelime başında:

Güney Ağızları örnekleri: män "ben" (KB. 381-224 / BH. 244-73), mindi "bindi" (KB. 376-70), moynuna "boynuna" (KB. 379-167),

Kuzey Ağızları örnekleri: mında “burada” (BH. 245-100)

Türkçe kelimelerde kelime ortasında, sonunda ve olumsuzluk ekinin başında kullanıldığı örnekler:

Güney Ağızları örnekleri: yaman “kötü” (BS. 31-26), kim (BS. 18-70), yarım (BS. 23-50), bilmäy “bilmiyor” (BS. 31-7),

Kuzey Ağızları örnekleri: söylämädim “söylemedim” (BH. 247-179), tamam “tamam” (BH. 247-68)

/ p / ünsüzü: Tonsuz ve süreksiz bir çift dudak ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda kelimenin başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı gibi alınma kelimelerde de görülmektedir:

Güney Ağızları örnekleri: päk “pek, çok” (BS. 25-31), qapu “kapı” (BS. 26-70), qapata “kapatıyor” (BS. 28-142), baqıp “bakıp, bakarak” (BS. 28-143), taptım “buldum” (BS.15-184), däp “diye, diyerek” (BS. 30-191),

Kuzey Ağızları örnekleri: parmaq “parmak” (BH. 253-136), tutup “tutarak” (BH. 254-173), tapmadı “bulmadı” (BH. 256-457)

Alınma kelimeler: para <Frs. pâre “Devletçe bastırılan, üzerinde saymaca değeri yazılı kâğıt (BS. 28-138), padişalıq <Frs. pâd+şâh+lık “padişahlık” (BS. 23-76), pänciräsin <Frs. pencere “penceresini” (BS.15-181), munasıp <Arp. münasip” (BS.15-180), säbäp <Arp. sebeb “sebep” (BS. 30-192), paroxotqa “Rus. vapura” (BS. 24-26)

/ w / ünsüzü: yukarda açıklamıştık.

II. 2.2.3. DİŞ- DUDAK ÜNSÜZLERİ

/ f / ünsüzü : Tonsuz, sızıcı bir diş-dudak ünsüzüdür. Arapça ve Farsçadan giren kelimelerin başında, ortasında ve sonunda kullanılır.

Güney Ağızları örnekleri: fukarä <Arp. fukarâ “fukara, fakirler, yoksullar” (BS. 22-38), fayda <Arp. fâide “fayda, yarar” (BS. 52-293), Firäñgi “Frenk” (ÖB. 67-3), fil <Arp. fîl “fil” (ÖB. 71-54), tarafında <Arp. taraf “tarafından” (İS. 92-40), zaft <Arp. zabt “zapt, sıkı tutma” (İS. 92-49), wäfat <Arp. vefât (İS. 92-52), zülfükâr <Arp. zülfekâr “Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye hediye ettiği ucu çatallı kılıç” (İS. 93-63), äfändi <Yun. efendi ”efendi” (İS. 93-85), säfär <Arp. sefer, yolculuk” (İS. 94-91), harf <Arp. harf “harf” (İS. 97-27), laf <Frs. lâf (İS. 107-73), täläf <Arp. telef “yok olma” (İS. 119-55),

Kuzey Ağızları örnekleri: mısafir <Arp. musâfir “misafir” (BH. 274-984), taraf <Arp taraf” (NO. 445-23), äfändi Yun. efendi ”efendi” (NO. 445-27)

/ v / ünsüzü : Tonlu, sızıcı bir diş-dudak ünsüzüdür. Türkçe kökenli kelimelerin başında bulunmayan / v / ünsüzü, b > v değişimi ile kelime başında kullanılmıştır:

vardı < bar- “vardı, ulaştı” (BS. 31-11), värdi < ber- “verdi” (KA. 144-70)

/ v / ünsüzü, İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda Arapça ve Farçadan alınma kelimelerde, kelime başında ve ortasında kullanılmıştır:

Güney Ağızları örnekleri: vaquf <Arp. vaḳf “bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlama” (KA. 127-161), vaxtında

<Arp.vaḳt “vaktinde” (KA.106-78), väziri <Arp. vezir “veziri” (KA. 133-4), vilayätinä <Arp vilâyât “iline, vilayetine” (KA. 151-297), çuval-ğa <Frs. çüvâl “çuvala” (KA. 157-43), cevab-ım <Arp. cevâb “cevabım” (Mİ. 159-18)

Kuzey Ağızları örnekleri: pälvanlar <Frs. pehlevân “pehlivanlar” (BH. 257-482), cıvan <Frs. cevân “yakışıklı genç erkek veya kadın” (BS. 272-917), qıradıvoy <Rus. “prens” (BH. 284-1284)

II. 2.2.4. DİŞ ÜNSÜZLERİ

/ d / ünsüzü : Süreksiz bir diş-diş eti ünsüzüdür. Kelimenin başında ve ortasıında kullanıldığı tespit edilmiştir

Güney Ağızları örnekleri: dädi (BS. 31-13), dağı “daha” (BS. 17-34), däli “deli” (BS. 17-52), Üçkündür “pancar” (BS. 31-1), şindi “şimdi” (BS. 31-14), doğan “doğan” (BS. 19-164), däwlät <Arp. devlet (BS. 27-91), ziyada <Arp. “fazla, çok” (BS. 18-76), qadar <Arp. kadar (BS. 31-19), äfändi <Yun. “efendi” (BS. 19-91),

Kuzey Ağızları örnekleri: dädilär “dediler” (BH. 285-9), dolaşıp (BH. 286-43), dönüp (BH. 286-47), gändi “kendi” (BH. 287-77)

/ d / ünsüzü Türkçe kelimelerin sonunda kullanılmaz. Alınma kelimelerin sonunda bir kelimede kullanıldığı tespit edilen / d / ünsüzü diğer alınma kelimelerde tonsuzlaşarak / t / olmuştur:

Örnekler: mädät < Arp. meded “imdat, yardım” (Mİ. 162-101),

/ s / ünsüzü : Tonsuz ve sızıcı bir diş-diş eti ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelime başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güney Ağızları örnekleri: sor- "sormak" (BS. 31-7), sözlärni "sözlerini" (BS. 31-19), soñ "son" (BS. 17-41), qaynanasına "kaynanasına" (BS. 31-11), aytsın "söylesin" (BS. 31-26), bostanı "bostanı" (BS. 21-5), säs "ses" (BS. 29-178),

Kuzey Ağızları örnekleri: kästiñ "kestin" (BH. 276-59), söylä- "söyle-" (BH. 287-68), su "su" (BH. 287-82), mısapir "misafir" (BH. 294-296)

/ s / sesi bazı kelimelerin sonlarında ve –maz geniş zaman olumsuzluk ekinde, -sız, isimden isim yapma ekinde –z > -s değişikliği ile karşımıza çıkmaktadır:

Kelime sonlarında: xarpus <Frs. ħarbüz "karpuz" (BS. 21-5), yüs "yüz" (BS. 21-25), düm düs "dümdüz" (BS. 34-280) qıs "kız" (BS. 50-232), (ÖB. 79-52), gürs < Frs. gürz "gürz" (İS. 91-13), bis "biz" (İS. 98-50)

xoros <Frs. ħorûs "horoz" kelimesinde aslî şeklini korumuştur.

–maz geniş zaman olumsuzluk ekinde: dut-mas < tutmaz (49-21), tap-mas < tapmaz "bulmaz" (281-108), oturmas < oturmaz "oturmaz" (BH. 263-674)

-sız isimden isim yapma ekinde: xonaxsıs äw "konaksız ev" (ÖB. 90-8),

/ t / ünsüzü: Tonsuz, süreksiz bir diş-diş eti ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelime başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir:

Güney Ağızları örnekleri: tuz “tuz” (BS. 31-6), unutacaq “unutacak” (BS.1-16),

Kuzey Ağızları örnekleri: tutalar (BH. 250-245), atalıq “atabey” (BH. 250-269), taptıq “bulduk” (BH. 251-276)

İstila bölgesindeki metinlerde: üş-tü “indi” (İS. 98-51), tur-up “ayağa kalk-, yönel-” (İS. 98-58), tapmadı “bulmadı” (İS. 98-59), kitabın “kitabını” (İS. 97-14), otun “odun” (İS. 98-31), ustağa “ustaya” (İS. 97-27), zänaat “zanaat” (İS. 98-29), sa’at “saat” (İS. 97-18), xayt- “dön-” (İS. 97-20), sat- “sat- ”(İS. 98-31),

/ z / ünsüzü: Tonlu, sızıcı bir diş-diş eti ünsüzüdür. Bu ünsüzün metinlerimizde alınma kelimelerin dışında, kelime başında bulunmadığı, Türkçe kelimelerin içinde ve sonunda bulunduğu tespit edilmiştir:

Örnekler: zänaat “Arp. ŝinā ‘at- beceri ve ustalık gerektiren iş”, İS. 98-29), zümranqa < Frs. Arp. sịmurg-i ‘ anḳa “Zümrüdüanka, masallarda geçen ve gerçekte var olmayan büyük kuş, Anka” (İS. 111-42), zarar (Arp. İS. 113-29), zaman <Arp. zamân (KA. 122-1), äzan < Arp. ezân (BS. 18-83), qazan “kazan” (BS. 31-13), azbarında “bahçesinde” (BS. 18-80), tuz (BS. 31-6), yaz künü (BS.1-18), biz (BS. 31-23), söz (BS. 17-42)

II. 2.4. DİŞ-DAMAK ÜNSÜZLERİ

/ c / ünsüzü: Süreksiz bir diş eti-ön amak ünsüzüdür. Türkçe kökenli kelimelerin başında y- > c- değişimi sonucunda kullanıldığı, kelime ortasında nâdiren, kelime sonlarında ise kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu ünsüzün genellikle alınma kelimelerde ve daha çok kelime başında kullanıldığı görülmüştür.

Alınma kelimelerde: cäämigä <Arp. cami+ Trk. gä “camiye” (BS. 20-136), cäbindän <Arp. ceyb “cebinden” (BS. 25-33), cümläsini “Arp. hepsini” (BS. 43-26), can çäkiş- “Arp. can çekişmek” (BS. 45-91), cäwap <Arp. cevâb “cevap” (BS. 51-267), päncäräyä <Frs. pencere (BS. 51-253), mücdäsinä <Frs. müjdesine (BS. 52-300), cäänäm < Arp. cehennem (NO. 453-19)

Türkçe kökenli kelimelerin başında y- > c- değişimi olan kelimeler: ciiğan < yıgan “toplayan” (ÖB. 81-1), cibärgän < yibergen “gönderen” ÖB. 81-13), cazdılar < yazdılar (İS. 108-113), cibärgän < yibergen “gönderen” (NO. 441-59), curtqa < yurt-qa “yurda” (NO. 453-4) Canıbäk “şahıs ismi” (NO. 445-1),

Türkçe kökenli kelimelerin ortasında: qoca “koca, eş” (BS. 19-101), sıcaq “sıcak” (BS. 30-183), bäcärdim becerdim” (BS. 51-264), käcä “gece” (BS. 52-301), gäcä “gece” (NO. 460-104)

/ ç / ünsüzü: Tonsuz, süreksiz bir diş eti- ön damak ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda kelime başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir:

Güney Ağızları örnekleri: çıqtı “çıktı” (BS. 31-16), çoq “çok” (BS. 25-55), çüft “çift, Frs.”(BS. 28-134), çäk- “çekmek” (BS. 30-208), açuwlandı “kızdı” (BS. 31-227), üçün “için” (BS. 34-293), häç “hiç” (BS. 31-230), üç (BS. 31-225),

Kuzey Ağızları örnekleri: içindä “içinde” (NO. 457-4), üç “üç” (NO. 465-6), nä üçün “ne için” (NO. 465-14), çığardı “çıkardı” (NO. 469-68), qaçayıq “kaçalım” (NO. 473-201)

/ j / ünsüzü: Süreksiz bir diş eti- ön damak ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda sadece üç kelimede, kelime ortasında geçtiği tespit edilmiştir.

ajdaha "ejderha" (BS. 45-74), qınjal (.. NO. 486-15), Şıjıwatnıñ "bir yer adı" (NO. 469-84)

/ ş / ünsüzü: Sızıcı, tonsuz bir diş eti-ön daamak ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelime başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir:

Güney Ağızları örnekleri: şii "şey" (BS. 18-84), şindi (BS. 31-14), pişir- (BS. 31-4), äşitip (BS. "işiterek" 1-21), bäş "beş" (BS.1-23), aş "yemek" BS. 31-4), qoş "kuş" (BS. 31-13), yaş "genç" (BS. 31-1)

Kuzey Ağızları örnekleri: äşitti "işitti" (NO. 434-183), şu "şu" (NO. 435-190), quş "kuş" (NO. 431-189)

/ n / ünsüzü: Genizden çıkan akıcı, tonsuz bir diş-diş eti ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları'nda kelime başında, ortasında ve sonunda kullanıldığı tespit edilmiştir:

Güney Ağızları örnekleri: nä "ne" (BS. 31-8), unutacaq "unutacak" (BS. 31-16), yänä "yine" (BS. 17-45), qazan "kazan" (BS. 31-3), bügün "bugün" (BS. 31-4), xatın < qatun "hatun, eş" (BS. 31-4),

Kuzey Ağızları örnekleri: kün "gün" (NO. 431-88), nä "ne" (NO. 432-111), qoyan "tavşan" (NO.405-142)

/ l / ünsüzü: Sürekli ve tonlu bir diş diş eti ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerde alınma ve yansıma kelimelerin dışında, kelime başında kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu ünsüzün Türkçe kökenli kelimelerde,

kelime ortasında ve sonunda kalın ünlülerin yanında orta damakta teşekkül ettiği görülmüştür:

Türkçe kökenli kelimelerde: altı “sayı” (BS.1-24), ölük “ölü” (BS. 17-35), bilmäy “bilmiyor” (BS. 31-7), ol “işaret sıfatı o” (BS. 31-14), yolğa “yola” (BS. 31-16), oğlan “oğlan” (ÖB. 82-43),

Alınma kelimelerde: laflarımnı < Frs. lâf “laflarımı” (BS. 21-11), layıq < Arp. lâyık “yakışan, yaraşır” (NO. 448-120), laf < Frs. lâf “lakırdı, söz” (KÖ. 502-16), loqumu <Arp. lâtilokum “lokumu” (BS. 55-43), mulla <Arp. molla” (ÖB. 83-24)

/ r / ünsüzü: Tonlu, titrek, akıcı bir diş-diş eti ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerde Türkçe kökenli kelimelerin başında kullanılmadığı, kelimelerin ortasında ve sonunda yer aldığı tespit edilmiştir. Alınma kelimelerde ise kelime başına ve ortasında kullanıldığı görülmüştür:

Alınma kelimelerde: räämät “Arp. raħmet” (BS. 17-44), razı <Arp râzî. “rıza gösteren, boyun eğen” (BS. 20-135), xarmanğa < Frs. ħirmen “harmana” (BS. 31-19)

Türkçe kökenli kelimelerde: küräk “kürek” (BS. 26-71), arqasına “arkasına” (KA. 130-40), qursağı “midesi” (KA. 130-45), yär “yer” (KA. 142-18), cibär- “göndermek” (KA. 142-16)

II. 2.2.5. ÖN DAMAK ÜNSÜZLERİ

/ g / ünsüzü: Süreksiz, tonlu bir ön damak ünsüzüdür. İncelediğimiz metinlerde Türkçe kelimelerin başında ve içinde k > g değişimi sonucunda kullanıldığı, ince ünlülerle bir arada bulunduğu, kelime sonunda yer almadığı

ve alınma kelimelerde de kelime başında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ünsüzün ek başında işlek olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Örnekler: gänä “yine” (BS. 20-13), gibi < kibi “gibi” (BS. 24-7), gändi < kendi “kendi” (BS. 24-12), güzäl “güzel” (BS. 39-134), gäcä < keçe “gece” (BS. 62-33), töşägimdä “döşeğimde, yatağımda” (BS. 62-34), gözüm <közüm “gözüm” (BS. 65-22), ägär “eyer” (ÖB. 70-15), bägänirmisin “beğenir misin?” (ÖB. 71-42),

Ek başında: biz-gä “bize” (BS. 31-26), kätir-gän “getiren” (BS. 17-37), käl-gändä “gelince” (BS. 18-61),

Alınma kelimelerde: günähkär <Frs. günâhkâr (BS. 24-13), gürs <Frs. gürz “gürz” (İS. 91-13), gül <Frs.gül (KA. 136-64)

/ k / ünsüzü: Tonsuz ve süreksiz bir ön damak ünsüzüdür. Metinlerimizde kelime başında, ortasında ve sonunda ince ünlülerle kullanıldığı tespit edilmiştir:

Örnekler: kiçik “küçük” (BS. 31-14), kälä “geliyor” (BS. 31-17), yaz künü “yaz günü” (BS. 31-18), öpkäläp “sinirlenerek” (BS. 17-22), bäräkätli “bereketli” (BS. 17-30), tüfäk “tüfek” (BS. 18-59), kötäk “dayak, sopa” (BS. 18-88)

/ y / ünsüzü: Akıcı, tonlu bir diş eti-ön damak ünsüzüdür. Metinlerimizde kelime başında, ortasında ve sonunda ince ünlülerle kullanıldığı tespit edilmiştir:

Örnekler: yaş “genç” (BS. 31-1), yolda “yolda” (BS. 17-34), yöyüldü “kayboldu” (Mİ. 178-51), büyük (BS. 31-3), ayt- “söyle-” (BS. 17-31), däy-ki “diyor ki (BS. 31-4), üyümä “evime” (BS. 18-73).

II. 2.2.6. ARKA DAMAK ÜNSÜZLERİ

x, ğ, q ünsüzleri için “farklı ünsüzler” maddesine bakınız.

II. 2.2.7. GIRTLAK ÜNSÜZLERİ

/ h / ünsüzü için “farklı ünsüzler” maddesine bakınız.

II. 2.3. SES UYUMLARI

II. 2.3.1. Ünlü Uyumu

II. 2.3.1.1. Kalınlık-incelik Uyumu

Kalınlık incelik uyumu bir kelimedeki ünlülerin kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olmasıdır. Basit veya eklerle türetilmiş olan Türkçe kelimelerde, ilk hecede bulunan ünlü kalın ise onu takip eden ünlüler de kalın; ünlü ince ise onu takip eden ünlüler de ince olur.

İncelediğimiz metinlerde bazı istisnaların dışında kalınlık-incelik uyumu oldukça kuvvetlidir. Ancak Türkçe kökenli kelimelerden oluşan birleşik kelimelerde ve alınma kelimelerde bu uyumun bozulduğu görülür. Bu uyumun Türkiye Türkçesinde de çok kuvvetli olarak hâkim olduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesinde uyum dışında kalan istisnaları çok azdır ve sebepleri sonradan ortaya çıkmıştır.

Örnek: anne < çocuk dilinde ana kelimesinin bozulmuş şekli
inanmak < ınanmaķ
hangi < ķanġı
hani < ķanı

dahi < daћı < daķı < taķı

Bu istisnaların dışında Türkçede kullanılan ve vokalleri arasında böyle bir uyum olmayan her kelime yabancıdır.

Kırım Tatar edebî dilinde de bu uyum Türkçe kökenli kelimelerde oldukça sağlam bir yapı oluşturmaktadır, ancak Türkçe kökenli kelimelerden oluşan birleşik kelimelerde ve alınma kelimelede uyumun bozulduğu görülür.

İncelediğimiz metinlerde bazı istisnaların dışında kalınlık-incelik uyumu oldukça kuvvetlidir. Ancak Türkçe kökenli kelimelerden oluşan birleşik kelimelerde ve alınma kelimelerde bu uyumun bozulduğu görülür.

Kalın ünlülerle ilgili örnekler: aytamız “söylüyoruz” (BS. 31-25), bardır “vardır” (BS. 31-2), ayrılam “ayrılıyorum” (BS. 20-131), alamağandan soñ, “alamadıktan sonra” (BS. 22-37), ınanma “inanma” (ÖB. 89-12), mında “burada” (BS. 31-22), çığar “çıkar” (BS. 31-26), qıçqır “emir kipinde bağır, seslen” (BS. 17-57), olduqlarınıñ “olduklarının” (BS. 33-268), olursa (BS. 34-276), oğlanğa “oğlana” (BS. 38-103), qolunda “elinde” (BS. 18-59), unutacaq “unutacak” (BS. 31-16), quşana “kuşanıyor” (BS. 19-95)

İnce ünlülerle ilgili örnekler: äwinä “evine” (BS. 22-50), ägbäsin “heybesini” (BS. 25-59), käläcäk “gelecek” (BS. 18-109), kälgänsin “gelensin” (BS. 20-132), ilän “ile” (BS. 33-264), istäsäñ “istersen” (BS. 35-25), içärisinä “içerisine” (BS. 43-29), üstünä “üstüne” (BS. 44-48), üzärsinmi “koparır mısın?” (BS. 46-119), üçün “için” (BS. 47-131), büyüdü (BS. 43-5), küçlü “güçlü” (BS. 43-25), tübünü “dibini” (BS. 44-42), ölük “ölü” (BS. 17-35), ötmäk “ekmek” (BS. 19-101), sözlärni “sözlerini” (BS. 31-19), kötäkladilär “dövdüler” (BS. 17-28)

İncelediğimiz metinlerde Arapça ve Farsçadan giren kelimelerin bir kısmının kalınlık incelik uyumuna girdiği, bir kısmının ise kalınlık incelik uyumuna uymadığı tespit edilmiştir.

Uyuma giren alınma kelimeler: ışqat ättirdi “Arp. şikayet ettirdi” (ÖB. 70-22), ınqar “Arp. inkâr” (ÖB. 83-7), ılac “Arp. ilâç” (KA. 138-150), ımlağımı yäp “Arp. Emlâk, mülkün çoğulu, emlâkımı yiyerek” (Mİ. 183-21), määbät “Arp. muhabbet” (NO. 486-25), callat < Arp. cellâd “insanı kesen kimse” (NO. 445-14), därbiş <Frs. derviş (NO. 445-15), kizmät “hizmet” (NO. 442-97)

Uyuma girmeyen alınma kelimelere örnekler: qaawä <Arp. ḳahve (BS. 19-90), fuqarä <Arp. fukarâ “fukara,fakirler, yoksullar” (BS. 22-49), padişa <Frs. padişah (BS. 40-170), asrätni <Arp. hasret (BS. 42-219), mäydanğa <Arp. meydân “meydana” (İS. 103-156), xiyamät <Arp. kıyâmet (İS. 99-79), därman <Frs. dermân “ilaç, çare” (İS. 97-9), zänaat “Arp. śinā ‘at- beceri ve ustalık gerektiren iş” (İS. 98-29), mübaräk “Arp. bereketli” (NO. 485-3), ruxsät <Arp. ruhsat “izin” (NO. 445-12), idahası <Arp. iddiâ’ “iddiası” (NO. 443-122), isabı <Arp. hesab “hesabı” (NO. 439-29),

Uyuma giren Türkçe birleşik kelimeler: bätinän <bäti+minän, yüzü ile (NO. 484-9), büyärdän “bu yerden” (NO. 480-9), qazday < qaz+teg, “kaz gibi” (NO. 478-325), Baqçı-Sarayıñ “Bahçesaray’ın” (NO. 478-320), bügün < bu gün (NO. 506-79)

Uyuma girmeyenlere örnekler: kälip-yatır (gelir, 2-35)

Alınma Birleşik Kelimeler: Uyuma girmeyenlere örnekler: mäyxanä <Frs. mey+ẖâne “meyhane” (Mİ. 184-40), padişa <Frs. pâd + şâh “padişah” (BS. 40-170)

II. 2.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin düz ve yuvarlak oluşlarına göre, onu takip eden hecelerdeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ise düz (a,e,ı,i), yuvarlak ünlülü (u,ü,o,ö) ise dar yuvarlak (u,ü) veya geniş düz (a,e) olarak gelmesi kuralıdır.

Bugünkü Türkiye Türkçesinde bu uyum kuvvetli bir şekilde kendini hissettirmektedir. Vokal uyumunda sonra gelen önce gelene tâbi olduğu için düzlük-yuvarlaklık uyumunda kelime köklerinde sonraki hecelerin durumunu ilk hecenin vokali tayin eder. Köklerle eklerin birleşmesinde ise ekin vokalini tayin eden vokal, kökün son hecesindeki vokaldir. Bu sebeple Türkiye Türkçesinde bazı eklerin dört şekli vardır.

Düzlük-yuvarlaklık uyumu Kırım Tatar edebî dilinde farklılık göstermektedir. Kırım Tatar Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu kelimenin ilk hecesinde uygulanmaktadır. Bazı istisna durumlarda ikinci heceden sonra yuvarlak ünlü yer almaz. Bugün Kırım Türkçesinde, kelimenin ilk hecesinde bulunan yuvarlak ünlüden sonra ikinci hecede dar- yuvarlak veya düz-geniş ünlü; kelimenin ilk hecesinde bulunan düz ünlüden sonra ikinci hecede düz ünlü; üçüncü heceden sonra ise daima düz ünlü yer almaktadır.

a → a, ı	o → a, u / a, ı
e → e, i	ö → e, ü / e, i
ı → ı, a	u → a, u / a, ı
i → i, e	ü →e, ü / e, i

Örnekler: taypınmaq “yoldan çıkmak”, kelinçek “gelin”, eşitilmek “işitilmek”, şırnıqlı “gösterişli, sevimli”, qısqartılmaq “kısaltılmak”, yiberilmek “gönderilmek”, qoşumtı “ilâve”, somurdanmaq “söylenmek, homurdanmak”, köbelek “kelebek”, cönemek “yönelmek”, turmuş “hayat”, qurğaqlıq “kuraklık”, tüssüz “renksiz”, yüzümci “üzümcü”

Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde dudak uyumu yoktur, Kırım Tatar edebî dilinde ses değişiklikleri neticesinde uyuma dahil edilmişledir.

Örnekler: qarpız <Frs. ħarbüz “karpuz”, mümkün <Arp. mumkin “mümkün”

Ancak Arapça ve Farsçadan Kırım Türkçesine giren pek çok kelime ise uyum dışında kalmıştır.

Örnekler: mevlüt <Arp. mevlit “mevlit”, telüke <Arp. tehluke “tehlike”, mayğuş < Frs. mey-ħōş “mayhoş”

İncelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem Güney Ağızları’nda düzlük-yuvarlaklık uyumunun görüldüğü ancak istisnaî durumların da söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

Güney Ağızları örnekleri: äwlänä “evlenir” (BS. 31-2), pişiräcäk “pişirecek” (BS. 31-5), xatını “hatunu” (BS. 31-7), qoyayım “koyayım” (BS.1-10), unutacaq “unutacak” (BS. 31-16), kötäklädilär “dövdüler” (BS. 17-41), közlärimi “gözlerimi” (BS. 51-265), öldürdüm (BS. 52-294), öptürmäm “öptürmem” (BS. 54-19), artından “ardından” (BS. 52-24), kirärmiz “gireriz” (BS. 57-36), tübündän “dibinden” (BS. 59-136),

Kuzey Ağızları örnekleri: bingän “binmiş” (NO. 438-16), bärirmän (NO. 442-90), bärmäsäñizdä “vermeseniz de” (NO. 442-103), köstärgän “gösteren, göstermiş” (NO. 445-5), yärlärinä “yerlerine” (NO. 445-16), ortasında “ortasında” (NO. 446-38), bilmägänsin “bilmemişsin, bilmeyensin” (NO. 447-62), künlärniñ “günlerin” (NO. 448-101), yatqanımda “yattığımda” (NO. 448-117), tapmadılar “bulmadılar” (NO. 454-27)

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen kelimelere örnekler:

qapu “kapı” (Mİ. 183-24), sawluqlaştı “vedalaştı” (Mİ. 189-85), xarawulları “muhafızları” (Mİ. 191-144), çamur “çamur” (BL. 201-206), awdurursä “değiştirirse” (BL. 205-285), sawtunu “silahını” (BL. 206-313), yapuştu “yapıştı” (BL. 206-331), awuçuñ “senin avcun” (BL. 207-345), atışmu “atışmak mı” (BL. 220-761), cawçu “görücü” (ÜS. 226-25), näçün (BS. 35-23), säwündü (BS. 51-276), qawuştursun (BS. 52-279), yawluq “mendil” (KÖ. 495-85), tuuğan “doğan” (NO. 492-16), özünö “kendini” (NO. 487-40), aruu “güzel” (NO. 475-241),

II..2.3.1.3. Alınma Kelimelerde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

İncelediğimiz metinlerde Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin düzlük-yuvarlaklık uyumunun olduğu, ancak bazı kelimelerin bu uyumun dışında kaldığı tespit edilmiştir.

Arapça

cäämigä < Arp. cāmi’ “camiye” (BS. 20-136)

fuqarä < Arp. fuḳarā “fukara, fakir” (BS. 23-68),

aqiibät < Arp. ‘āḳibet “akibet, son, sonuç” (BS. 23-80),

musafır < Arp. musafir “misafir” (BS. 25-31),

möölät < Arp. muhlet “mühlet” (KÖ. 506-62),

däldal < Arp. dellâl “tellâl” (KÖ. 504-27),

isabı < Arp. ħisābı “hesabı” (NO. 439-29),

tüqân <Arp. dukkān “dükkân” (KÖ. 498-170),

qaawä < Arp. ḳahve “kahve” (BS. 19-90),

idahası < Arp. iddiâ' “haklı, haksız bir hükümde ayak direme, inat” (NO. 443-122)

asrätni < Arp. ĥasret, “hasretini” (BS. 42-219)

mäydanğa < Arp. meydân “meydana” (İS. 103-156)

xiyamät < Arp. ḳıyâmet (İS. 99-79),

ruxsät < Arp. ruhsat “izin, müsade” (NO. 445-12)

zänaat < Arp. ŝinā ‘at “beceri ve ustalık gerektiren iş” (İS. 98-29)

mübaräk < Arp. mübārek “bereketli” (NO. 485-3),

ziyada <Arp. ziyâde “çok, daha çok, fazla” (BS. 18-76)

Farsça

cadu < Frs. câdû “cadı” (ÜS. 229282)

xarman < Frs. ħirmen “harman” (BS. 31-21),

günähkär < Frs. gunāhkār “günahkâr” (BS. 24-13),

padişa < Frs. pâdşâh “ padişah, hükümdar”, (BS. 40-170),

xiiyar < Frs. ħihār “kabakgillerden uzun ve iri meyveli, bir yıllık otsu bir bitki” (BS. 21-17),

xarpus < Frs. ħarbüz “kavun, karpuz” (BS. 21-5)

därman < Frs. dermân “ilâç, çâre, kuvvet, güç” (İS. 97-9)

Yunanaca

äfändi <Yun. efe'ndi “eğitim görmüş kişi için özel adlardan sonra kullanılan unvan” (BS. 18-82)

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen kelimelere örnekler:

qaloşta (Frz. deri ayakkabı, 325-5), yähüdünüñ (Arp. yehūdi, 323-13), mantuq (maktık, Arp. 345-50), çasovoy (... , 320-45) papuş < Frs. pâpûş “ayakkabı, pabuç” (BS. 19-113), sanduq < Arp. ŝandūķ “sandık” (ÜS. 227-55),

II. 2.3.2. Ünlü-Ünsüz Uyumu

İncelediğimiz metinlerde ünlü-ünsüz uyumu alınma kelimelerin dışında kuvvetlidir. Art damak ünsüzleri olan / ğ /, / x /, / q / ünsüzleri ile gırtlak / h / ünzüsü, art damak / ñ / ünsüzü ve kalın / l / ünsüzünün mevcut olduğu kelimelerde kalın ünlüler kullanılır.

Örnekler: qorqqan “korkan” (BS. 19-113), qazan “kazan” (BS. 31-3), xarpus < Frs. ħarbüz “kavun, karpuz” (BS. 21-5), pıçağım (BS. 21-7), aña “ona” (BS. 22-44), xayratıñız < Arp ħayr “hayrınız, yardımınız” (BS. 24-14), altın (BS. 24-9), olduñ “oldun” (BS. 24-8), tırnağıñaca “tırnağına kadar” (BS. 28-124)

Ancak art damak ünsüzleri olan / x /, / q / ünsüzleri ile gırtlak / h / ünzüsü alınma kelimelerde ince ünlüleri de alabilir.

Örnekler: xizmät < Arp. ħidmet “görev, iş” (BS. 20-133), xiiyar < Frs. ħihār “kabakgillerden uzun ve iri meyveli, bir yıllık otsu bir bitki” (BS. 21-17), aqiibät < Arp. Øāķibet “akibet, son, sonuç” (BS. 23-80), günähkär < Frs. gunāhkār “günahkâr” (BS. 24-13)

Ön damak ünsüzleri olan / g /, / k / ünsüzleri ile ön damak / ñ / ünsüzü ve ince / l / ünsüzünün bulunduğu kelimelerde de daima ince ünlüler bulunur.

Örnekler: yigit “yiğit, kahraman” (BS. 27-110), minarägä <Arp. menâre “minareye” (BS. 27-120), kälip “gelerek” (BS. 28-129), siziñ “sizin” (BS. 29-155), ätmägiñizniñ “etmenizin” (BS. 29-162), köñlüm “gönlüm” (BS. 30-205)

II. 2.3.3. Ünsüz Uyumu

İncelediğimiz metinlerde sonu “f, s, t, k, ç, ş, h, p” ünsüzleriyle biten kelimeler sedasız ünsüzlerle başlayan ekler alır.

Bulunma Hâli Eki /-da, -dä, -ta, -tä / Bulunan Kelimelerde

Örnekler: baştaqı “baştaki” (KA. 150-126), Özän-başta “Özenbaş’ta” (ÖB. 68-1), vaxıtta < Arp. vaķt “vakitte” (ÖB. 70-1), mağripta < Arp. maġrib

“batıda” (ÖB. 86-13), qırqta “kırkta” (KE. 273-958), quwatta < Arp. ḳuvvet “ḳuvvette” (BH. 273-958), käldiktä “gelince” (BH. 301-25), köktä “gökte” (KE. 310-10), wäläyättä < Arp. vilāyet “vilayette” (KB. 336-43), cänättä < Arp. cennet “cennette” (ÖB. 81-16)

Ayrılma Hâli Eki /-dan, -dän, -tan, -tän / Bulunan Kelimelerde

Örnekler: olduqtan soñ “okuduktan sonra” (Mİ. 187-19), kätiştän “gidişten” (KB. 361-227), yigittän “yiğitten” (KB. 369-9), yätmästän “yetmezden” (KB. 396-696) axrättän “ahiretten” (NO. 452-3), säbäptän “sebepten” (BS. 51-266),

Yönelme Hâli Eki /-ğa,- gä, -qa, kä/ Bulunan Kelimelerde

Örnekler: oçaqqa “ocağa” (BS. 19-98), yaşqa “yaşa, gence” (ÖB. 76-66), sandıqqa “sandığa” (KA. 137-34), ölükkä “ölüye” (BS. 17-35), axrätkä “ahirete” (BS. 35-194), atäşkä “ateşe” (BS. 39-146), sütkä “süte” (BS. 41-209),

Fiilden Fiil Yapma Eki /-dır, -dir, -tır, -tir/ Bulunan Kelimelerde

Örnekler: yıqtırmadıq “yıktıramadık” (BS. 21-26), yaptırayım (BS. 34-277), saqtırmam “sıktırmam” (BS. 54-20), köräştirdi “güreştirdi” (ÖB. 68-22), ättirdi “ettirdi” (ÖB. 70-22), äriştirgän “eriştiren, yetiştiren” (ÖB. 78-17)

Sıfat Fiil Eki /-ğan, gän, -qan, -kän/ Bulunan Kelimelerde

Örnekler: çıqqan “çıkan” (BS. 27-120), yapışqan “yapışan” (KA. 122-14), artqannın “artanın” (KA. 146-51), ätkän “eden”(BH. 254-370), yäkkän “çeken” BH. 255-412)

Zarf Fiil Eki /-ğanda, gändä, -qanda, -kändä/ Bulunan Kelimelerde

Örnekler: bişkändä “pişince” (BS. 255-416), içkändä “içince” (BH. 255-417), tüşkändä “düşünce” (BH. 256-450)

Görülen Geçmiş Zaman Eki /-dı,-di,-tı,-ti / Bulunan Kelimelerde

Örnekler: çıqtı " çıktı" (BS. 31-16), bastı " bastı" (BS. 17-38), taptı "buldu" (BS. 19-90), qaçtı "kaçtı" (BS. 19-113), kätti "gitti" (BS. 62-38), ätti "etti" (İS. 108-110), tüştü "indi" (İS. 113-20), tuttu "tutu" (BS. 45-83)

Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki /-ğan, gän, -qan, -kän / Bulunan Kelimelerde

Örnekler: dolaşqan "dolaşmış" (BH. 301-24), baqqan "bakmış" (KE. 308-50), atqan "atmış" (BH. 308-52), çıqqandır "çıkmıştır" (KB. 339-113), tüşkän "düşmüş" (DE. 419-80), ätkänlär "etmişler" (NO. 425-4), kätkänlär "gitmişler" NO. 425-8)

II. 2.3.4. SES HÂDISELERI

II. 2.3.4.1. Ünlü Değişmeleri

II. 2.3.4.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

II. 2.3.4.1.1.1. a > ä

Bu ses değişikliği incelediğimiz metinlerde hem Türkçe hem de alınma kelimelerde görülmektedir.

Güney Ağızları örnekleri: räämät <Arp. rahmet ﺭﺣﻤﺖ, "rahmet" (BS. 17-44), fuqarä <Arp. fukarâ "fukara, fakirler, yoksullar" (BS. 22-38), günähkär <Frs. gunahkâr "günahkâr" (BS. 24-13),

Kuzey Ağızları örnekleri: ändi < ET. amtı "şimdi" (KÖ. 502-37), cäämii <Arp. câmiǾ "camii" (KÖ. 493-14), adamlärdi <Arp. âdem

“adamlarını, insanlarını” (NO. 489-100), ruxsät <Arp. ruhsat “izin, müsade” (NO. 486-9),

II. 2.3.4.1.1.2. ı > i

Örnekler: xiyamät <Arp. kıyâmet “kıyamet” (İS. 99-79), xiiyar <Frs. ħihār “kabakgillerden uzun ve iri meyveli, bir yıllık otsu bir bitki” (BS. 21-17), til < ET. tıl “dil” (ÖB. 86-5),

II. 2.3.4.1.1.3. u >ü

Örnekler: bügün < bugün (KA. 147-169)

II. 2.3.4.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

II. 2.3.4.1.2.1. e > a

İncelediğimiz metinlerde bu değişiklik ilerleyici ya da gerileyici benzeşme yoluyla ve çoğunlukla alınma kelimelerde karşımıza çıkmaktadır.

Örnekler: şaytan <Arp. şeytān “şeytan” (BS. 31-222), ziyada <Arp. ziyāde “çok, fazla” (3-76), barabar < Frs. berāber “beraber” (KE. 320-111), aman <Frs. hemān “hemen” (KA. 141-217), nayapacaqsın < ne yapacaqsın (BS. 43-18), aynacı < ayneci “kurnaz” (BS. 22-55)

II. 2.3.4.1.2.2. i > ı

İncelediğimiz metinlerde alınma kelimelerde karşımıza çıkmaktadır.

Örnekler: ınqar <Arp. inkâr (ÖB. 83-7), ılac <Arp. ilâç (KA.119-150), nışan <Frs. nişān “işaret, iz, belirti, alâmet” (ÜS. 241-72), ınsan <Arp. insân “insan” (ÜS. 241-66)

II. 2.3.4.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

II. 2.3.4.1.3.1. ı > u / i > ü

Örnekler: qoñşu < Uyg. qonşı “komşu” (KE. 319-72), oqu- < Uyg., Kaşg. oqı- “oku” (Mİ. 170-15), açuw < Uyg. açıġ “öfke, kızma” (BS.16-257), sawluq “sağlık” (BS. 61-16); yürü- < ET.yorı- “yürü-” (BS. 23-60)

II. 2.3.4.1.3.2. e > ü

Örnekler: büyük < beyük < bedük Uyg. “büyük” (BS. 31-3), üy < ev < eb ET (BS. 18-87), tügül < ET tegül “değil” (BH. 285-11),

II. 2.3.4.1.3.3. e > ö

Örnekler: ötmäk < ET. etmek “ekmek” (BS. 19-101)

II. 2.3.4.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

II. 2.3.4.1.4.1. ö > e

Örnekler: käwdä < Uyg. kövteng “gövde” (ÖB. 87-40),

II. 2.3.4.1.4.2. u > ı

Örnekler: cımırta < yumurta (NO. 429-4), xatın < xatun < qadun Uyg. “kadın” (BS. 31-4), altın < altun Uyg. “altın” (BS. 21-1), qırğıy < ET. qırğuy “atmaca” (DE. 414-35)

II. 2.3.4.1.4.3. ü > i

Örnekler: tilki < Uyg. tilkü “tilki” (BS. 48-80), aliikim sälam < Arp. aleyküm (BS. 23-69), kiyäw < küvey < ET. küdegü “güvey” (BS. 42-219),

II. 2.3.4.1.5. Geniş Ünlülerin Daralması

II. 2.3.4.1.5.1. e > i, a > ı

Bu ses değişikliği genellikle Türkçe kökenli kelimelerde ilk hecelerinin sonundaki / y / sesinin daraltıcı etkisiyle meydana gelen bir ses değişikliğidir., çoğu zaman / y / sesi düşer.

Örnekler: şii < şiy <Arp. şeyǿ (BS. 35-8), kii- < key- < ked- Uyg. “giymek” (BS. 35-18), tii- < tiy- < tey- < teg- Uyg. “değmek, dokunmak” (BS. 35-20), kiik < kiyik < keyik ET. “yabanî hayvan” (BS. 65-10)

tış < taş, ET. “dış” (BS. 59-167), qapısta <Rus. kapusta “lahana” (BS. 21-24), baqçıcı < baqçacı “bahçıvan, bahçeci” (BS. 22-29), xanı <Arp. hâne “ev, konut” (BS. 25-34)

II. 2.3.4.1.5.2. e > ü, a > u

Örnekler: büyük < beyük < bedük Uyg. “büyük” (BS. 31-3), üy < ev <eb ET. (BS. 18-87), tügül < tegül ET. “değil” (BH. 285-11), tuwar < tawar < tavar Uyg. “mal, davar, büyük baş hayvan” (İS. 119-57)

II. 2.3.4.1.5.3. o > u, ö > ü

İncelediğimiz metinlerde bu ses değişikliğine hem Türkçe kökenli kelimelerde hem de alınma kelimelerde rastlanmıştır.

Türkçe kökenli kelimeler: buz- < boz- ET. (Mİ. 192-169), quu- < quv- < qov- < qoġ- ET. “takip et-, kovala-” (BH. 244-86), sura- < sor- ET. “sormak” (KE. 317-6), tu- < tuğ- < toğ- < toġ- Uyg. “doğmak” (DE. 363-280), ulu < olu < oğlu < ET. oġlu “oğlu” (DE. 363-289),

Alınma kelimeler: cumart <Frs. cevān-merd “cömert, eli açık” (KB. 363-283), nuxut < nohut <Frs. noḫûd (BS. 55-42), mulla <Arp. mevlā “molla, büyük kadı, medrese öğrencisi” (ÖB. 84-35)

II. 2.3.4.1.5.4. u > ı

Örnekler: mırat <Arp. murad “istek, dilek” (BS. 23-83), xatın <ET. qatun “hatun, kağanın eşi” (BS. 31-4)

II. 2.3.4.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

II. 2.3.4.1.6.1. ı > a

Örnekler: ağaç < ıġaç < ET. yıġaç “ağaç” (Mİ. 171-19), ağla- < ıġla- < Uyg. yıġla- “ağlamak” (BL. 199-145)

II. 2.3.4.1.6.2. i > e

Örnekler: äxtiyar <Arp. iẖtiyār “yaşlı, kocamış kimse” (BH. 274-978), äkindi < ikindi (KE. 325-262), bär- < Uyg. bir- “vermek” (BS. 22-78), bäş < Uyg. biş “beş sayısı” (BS. 31-23), dä- < te- < Uyg. ti- “demek” (BS. 17-29), äki < Uyg. iki “iki sayısı” (BS. 22-48), kächä < Uyg. kiçe “gece” (NO. 457-8), kät- < ET. kit- “gitmek” (BS. 23-79), yädi < ET. yiti “yedi sayısı” (BS. 44-46), yär < ET. yir “yer” (BS. 20-134), yät- < Uyg. yit- “yet-, yetişmek” (BS. 20-127)

II. 2.3.4.2. Ünlü Türemesi

II. 2.3.4.2.1. Kelime Başında Ünlü Türemesi

İncelediğimiz metinlerde aşağıdaki kelimelerde kelime başında ünlü türemesi görülmüştür.

Örnekler: urba < İtl. roba “giysi” (Mİ. 169-149), işqat ät- <Arp. şikâyet et-, (KB. 345-40), ıştan <Rsç. ştan “pantolon” (BS. 18-78), yek- < ek- “toprağa bir şeyler ekmek” (BS. 21-16), Üçkündür < çükündir “pancar” (BS. 31-1)

II. 2.3.4.2.2. Kelime Ortasında Ünlü Türemesi

İncelediğimiz metinlerde kelime ortasında birincisi ünsüzle biten, ikicincisi ünsüzle başlayan iki hece arasında ünlü türemesi görülmüştür.

Örnekler: qalibimä < Arp. ḳalb “kalbime” (BS. 26-78), waxıt < Arp. vaḳt “vakit” (İS. 105-12), qawilämän < Arp. ḳavli + Trk. minen “sözüyle” (KB. 341-21),

II. 2.3.4.2.3. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi

sura- < ET. sor- “sormak” (KE. 317-6)

II. 2.3.4.3. Ünlü Düşmesi

II. 2.3.4.3.1 Kelime Ortasında Ünlü Düşmesi

İncelediğimiz metinlerde orta hecenin vurgusuz olması sebebiyle bazı kelimelerin ortasında ünlülerin düştüğü tespit edilmiştir.

Örnekler: aqça < aqçe < ET ağı + Frs. -çe “akçe” (BS. 29-24), aytıp < ET. ayıtıp “söyleyerek” (BS. 17-48), ayrıl- < ayırıl- (BS. 20-131), awzu < ET. awuzu “ağzı” (DE. 418-43), xarğış < ET. qarğa-ış, “beddua” (ÖB. 88-61), qaysı < Kıp. qayu-sı “hangisi” (AS. 414-52), qayt- < qayıt- “geri dönmek” (BS. 20-128), olcu < olucu “olabilir, muhtemel” (BS. 21-12), äştär < äşitär “işitir” (BS. 22-55), braqtı < bıraktı “bıraktı” (BS. 43-23), xazna < hazine “hazine” (ÖB. 70-25)

Ayrıca emir kipi birinci teklik ve çokluk şahış eklerinin son hecesindeki ünlülerin düştüğü örnekler de tespit edilmiştir.

Örnekler: içireyk < içireyik “içirelim” (BS. 19-89), körsätäyk < körsätäyik “gösterelim” (BS. 50-219), istämäym < istämäyim “istemiyorum” (BS. 56-91), kätäyk < kätäyik “gidelim” (ÖB. 73-92), kiräyk “girelim” (BS. 58-128), öltüräyk < öltüreyik “öldürelim” (BS. 58-128), diläym “dileyeyim” (KA. 149-243)

II. 2.3.4.3.2. Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi

Örnekler: bulay < ET. bulayu “böyle” (NO. 424-91), caw < ET. yağı “düşman” (KÖ. 479-1)

II. 2.3.4.4. Ünlü Birleşmesi

Birincisi ünlüyle biten, ikincisi ünlüyle başlayan ve daima bir arada kullanılan kelimelerde, yan yana gelen ünlülerin kaynaşarak tek bir ünlü hâline gelmesidir.[11]

Örnekler: böwlä < bu öyle “böyle” (KA. 141-58), qısayaqlı < qısqa +ayaqlı “kadın” (KB. 351-17), näçün < ne+için, “niçin”, 19-23), äb'anay < ebe+anay “ebeanne” (BS. 43-3), warmıǿkän < warmı äkän “var mı acaba” (BS. 24-8), kälädi< kele edi “geliyordu” (BS.11-78), nağlaysın < ne ağlaysın “niye ağlıyorsun” (BS. 37-79), kir’alman < kire al- “giremem” (BS. 46-103), n’olır? < ne olur? (BS. 54-6)

II. 2.3.4.5. Ünsüz Değişmeleri

II. 2.3.4.5.1. Sedâlılaşma

II. 2.3.4.5.1.1. -ç- > -c-

Örnekler: kächä < käçä < Uyg. kiçä “gece” (BS. 52-301),

II. 2.3.4.5.1.2. k- > g-

Örnekler: gächä < kächä < käçä < Uyg. kiçä “gece” (BS. 62-33), göz < ET. köz “göz” (BS. 65-22), gibi < ET. kibik “gibi” (BS. 22-40), bügün < bu kün “bugün” (BS. 22-48),

[11] Zühâl Yüksel, Kırım Tatar Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi, sy, 96

II. 2.3.4.5.1.3. -k- > -g-

Bu ses değişikliği kelime köklerinin yanı sıra sonu –k ile biten kelimelere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde karşımıza çıkmaktadır.

Örnekler: sägiz < sekiz “sekiz” (BS. 22-32), ögüzü < öküz-ü “öküzü” (BS. 45-90), yüzügün < yüzük-ün “yüzüğü” (BS. 48-159), käñligi < käñ-lik-i “genişliği” (BS. 21-18), tärägimiz < täräk-imiz, “ağacımız” (BS. 22-31), öldürdügü < öldür-dük-ü “öldürdüğü” (BS. 44-44)

Gelecek zaman eki ve gelecek zaman ifade eden sıfat-fiil ekinden sonra ünlüyle başlayan bir şahıs eki veya iyelik eki getirildiğinde ekin sonundaki / k / sesi sedâlılaşır.

Örnekler: bäräcägim < bär-äcäk-i-m “vereceğim” (BS. 43-19), bäslätäcägim < bäslä-t-äcäk-i-m “besleteceğim” (BS. 43-20),

II. 2.3.4.5.1.4. -q- > -ğ-

Örnekler: dağı < ET. taqı “yine, tekrar, daha” (BS. 17-34), bağır- < baqır- “bağır-” (KB. 348-26)

II. 2.3.4.5.1.5. -q >-ğ

/ q / ünsüzü ile biten isimlerden ve –acaq sıfat-fiil ekinden sonra, ünlü ile başlayan iyelik eki getirildiğinde sedâlılaşma meydana gelir.

Örnekler: aytacağı < ayt-acaq-ı “söyleyeceği” (İS. 118-26), oquyacağım < oqu-y-acaq-ı-m “okuyacağım” (Mİ. 170-8), qoltuğuna < qoltuq-u-n-a “koltuğuna” (BS. 19-119), pıçağım < bıçaq-ı-m “bıçağım” (BS. 31-7), qulağına < qulaq-ı-n-a “kulağına” (BS. 23-66), tırnağınaca < tınaq-ı-n-a-ca “tırnağına kadar” (BS. 27-113), sandığa < sandık+a “sandığa” (Mİ. 183-124)

/ q / ünsüzü ile biten fiillerden sonra gelen şimdiki zaman eki /a/ geldiğinde sedâlılaşma meydana gelir.

Örnekler: çığa < çıq-a “çıkıyor” (BS. 17-44), quş soğa < sok+a “kuş vuruyor” (BH. 245-106), başın tığa < tık+a “başını sıkıştırıyor” (BH. 306-135)

II. 2.3.4.5.1.6. -p >-b

Sonu / p / ünsüzü ile biten kelimerden sonra, ünlüyle başlayan ek geldiğinde / p / sesi sedâlılaşır.

Örnekler: tübündä < tüp-ü-n-dä “dibinde” (BS. 33-272), kübünüñ < küp-ü-nüñ “küpünün” (BS. 34-290), tabıp < tap-ıp, “bularak” (BS. 37-79), cäbimdä < cep-im-dä “cebimde” (BS. 58-132)

II. 2.3.4.5.1.7. t- > d-

Örnekler: dä- < ET. te- “demek” (BS. 31-4), däli < ET. telü “deli” (BS. 20-129), dävä < Harz. tewe < ET. tebe “deve” (KA. 140-189), dağı < ET. taqı “yine, tekrar, daha” (BS. 17-34), dört < ET. tört “dört” (BS. 54-23), diñlä- < ET. tıñla- “dinle-” (BS. 65-20), doğ- < Uyg. toğ- “doğ-” (BS. 43-3), doquz < ET. toquz “dokuz” (BS. 109-3)

II. 2.3.4.5.1.8. -t- > -d-

Örnekler: yädi < Uyg. yiti “yedi” (BS. 44-46), şindi < ET. şu+emti “şimdi” (BS. 31-17)

II. 2.3.4.5.1.9. s-> z-, -s->-z-, -s>-z

Örnekler: zäna’atı <Arp. ŝınā‘at “zanaat” (İS. 98-29), bizmillä <Arp. Bismillâh “Allah’ın adı ile” (İS. 94-90), hazrät ilän <hasret ile (BS. 65-14), älmaz < Arp. elmās (BL. 214-565),

Metinlerimizde herkes kelimesi iki şekilde kullanılmıştır: Här käz < Frs. her-kes “herkes, insanların bütünü” (Mİ. 193-10), Är käs < Frs. her-kes “herkes, insanların bütünü” (KA. 138-124)

II. 2.3.4.5.2. Sedâsızlaşma

II. 2.3.4.5.2.1. b > p

Uygur Türkçesinde bişir-, fiilinin incelediğimiz metinlerde hem bişir- (BS. 24-21), hem de pişir- (BS. 31-4) şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: päk < Uyg. bäk “pek, çok” (İS. 91-13), pıçağım < Uyg. bıçaq “bıçak” (BS. 21-7), mağrip < Arp. mağrib “batı” (69-8)

II. 2.3.4.5.2.2. c > ç

Örnekler: tilänçi < tilen-ci “dilenci” (BS. 24-3), çüft < cüfte < Frs. cufte “çift, çifte” (BS. 28-134), qızılçıq < qızıl-cıq “kızılcık” (22-114), yapraçıqını < yaprak-çıq-ı-nı “yapracığını” (BS. 48-184)

II. 2.3.4.5.2.3. z > s

Bu ses değişikliği incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları'nda yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Güney Ağızları örnekleri: xırsıs < hırsız (ÖB. 79-50), xarpus < Frs. ħarbüz "kavun, karpuz" (BS. 21-5) yüs < yüz "yüz sayısı" (BS. 21-25), düm düs < dümdüz "dümdüz" (BS. 34-280), öksüs < öksüz (BS. 33-255), täs < täz "tez, çabuk" (BS. 48-182), xonaxsıs äw "misafirsiz ev" (ÖB. 90-8), gürs < Frs. gurz "gürz, silah olarak kullanıla ağır topuz" (İS. 91-13), bis < biz "biz" (İS. 98-51), doqsan doğus "doksan dokuz" (İS. 111-27), tas < taz "taz, kel, çıplak" (KA. 135-50), kätirirsäñis < kätirirsäñiz "getirirseniz" (KA. 158-60), xara kös < kara göz (BL. 220-770)

Kuzey Ağızları örnekleri: toqus (BH. 280-1162), käñäş tapmas "Tavsiye dinlemez" (BH. 281-1191), qopus < qopuz "kopuz" (BH. 254-376), körärbis < körür-biz "görürüz" (NO. 425-15), tos < toz "toz" (NO. 427-27)

İncelediğimiz metinlerde -maz, -mez geniş zaman olumsuz ekinin sonundaki z ünsüzünün sedâsızlaşarak s ünsüzüne dönüştüğü örneklere de rastlanmaktadır.

uçmas < uçmaz (Mİ. 189-69), dutmas < dutmaz "tutmaz" (BS. 65-21), tos xonmas < toz konmaz (BL. 201- 207), tapmas < tapmaz "bulmaz" (BH. 305-108), oturmas < oturmaz "oturmaz" (BH. 263-674)

II. 2.3.4.5.3. Sızıcılaşma

II. 2.3.4.5.3.1. b > w

Eski Türkçede kelime başında, ortasında ve sonunda buluna / b / sesinin / w / sesine dönüşmesine incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları'nda rastlanmaktadır.

Güney Ağızları örnekleri: war- < ET. bar- "var-, git-" (BS. 31-3), wäriñiz < ET. beriñiz "ver-" (BS. 23-75), tawşan < Uyg. tawışqan < ET. tabışğan "tavşan" (ÜS. 228-78), aw < KT. aw < Uyg. ab "av" (KA. 122-5), äw < KT. ew < Uyg. eb "ev" (BS. 31-15), säw- < ET. seb- "sev-" (İS. 109-7), suw < ET. sub "su" (İS. 103-181)

Kuzey Ağızları örnekleri: yalwar- < ET. yalbar- "yalvar-" (NO. 507-98), äwinä < eb-i-n-e "evine" (BH. 250-252), wär < ET. ber- "vermek" (BH. 251-284), wardılar < ET. bar- "vardılar, gittiler" (BH. 254-389)

II. 2.3.4.5.3.2. ç > ş

Bu ses değişikliği incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları'nda sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Güney Ağızları örnekleri: üş < üç (BS. 40-165), aş- < aç- (BS. 44-39), çäkiş < çekiç (BS. 45-91), çaş-< şaş- (BS. 51-256), qaş- < qaç- "kaçmak" (BS. 52-289), şam < çam (BS. 55-50), käş- < keç- "geçmek" (ÖB. 73-94), şarşıya < çarşıya (KE. 322-163)

Kuzey Ağızları örnekleri: lääşin balaların < laçin balaların "laçin yavrularını" (BH. 244-61), qaştı < qçtı "kaçtı" (BH. 261-599), äş olmasa < hiç olmasa "hiç olmazsa" (BH. 263-654), şorbanı < çorbanı "çorbayı" (BH. 264-

686), işsin < içsin" (242-698), käştim < käçtim "geçtim" (247-835), küşük < küçük" (NO. 422-46), şığa < çığa "çıkıyor" (NO. 423-60), qılış < qılıç "kılıç" (NO. 423-73), üş kün < üç kün "üç gün" (NO.398-9), qaşayq < qaçayıq "kaçalım" (NO.398-12), şıqqannar < çıqqanlar "çıkmışlar" (NO. 425-17), qamşısı < qamçısı "kamçısı" (NO. 425-18), şağır < çaq-ır "çağır" (NO. 427-9), işkän balı < içkän balı "içtiği bal" (NO. 428-30), quşşusu < quşçusu "kuşçusu" (NO. 429-2), şölgä < çölgä "kıra"(NO. 429-10)

II. 2.3.4.5.3.3. g > w, ğ > w

Eski Türkçedeki tek ve çok heceli kelimelerin hece sonlarındaki g ve ğ seslerinin incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları'nda w sesine dönüştüğü tespit edilmiştir.

Güney Ağızları örnekleri: taw < ET. taġ "dağ" (ÖB. 70-7), quw- < ET. qoġ- (KA. 132-92), açuw < Uyg. açığ, "öfke, kızma" (BS. 31-257), sawluq < sağlık (BS. 61-16), saw- < ET. saġ- "süt sağ-" (KA. 139-172), awzu < ET. awuzu "ağzı" (DE. 418-43), qawun < ET. qaġun "kavun" (KA. 133-15),

Kuzey Ağızları örnekleri: yaw < ET. yağı "düşman" (NO. 421-23), caw < ET. yağı "düşman" (NO. 479-1), sawğa < ET. sag "sağlam, canlı, diri" (NO. 421-25), awzu < ET. awuzu "ağzı" (NO. 428-32), taw < ET. taġ "dağ" (NO.403-43), yayaw < ET. yayag "piyade, yayan" (NO.406-133)

II. 2.3.4.5.3.4. q > x

İncelediğimiz metinlerde Türkçe kökenli kelimelerin başında, ortasında ve sonunda bu değişimin olduğu tespit edilmiştir.

Örnekler: xatın < ET. qatun "hatun, kağanın eşi" (BS. 31-4), xaysı < qaysı < ET. qayusı "hangisi" (ÖB. 68-12), xuyu < quyu "kuyu" (ÖB. 84-53),

xarğış < qarğa-ış, “beddua” (ÖB. 88-61), xanat < qanat “kanat” (İS. 96-29), xuş < quş “kuş” (İS. 96-29), xal- < qal- “kal-“ (İS. 96-30), xıdıracaq < qıdıracaq “arayacak” (İS. 97-3), xız < qız “kız” (İS. 107-76), yaxşı < ET. yaqşı “iyi” (BL. 203-217), çıx- < çıq- “çıkmak” (İS. 105-10), brax- < bıraq- “bırakmak” (İS. 107-68) oymax “oymak” (BL. 207-356), toprax “toprak” (BL. 207-356)

İncelediğimiz metinlerde Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde de bu değişimin olduğu tespit edilmiştir.

Örnekler: xafäs < Arp. ḳafas, “kafes” (Mİ.. 172-47), xail < Arp. ḳail “râzı olmuş, boyun eğmiş” (Mİ. 179-70), xismät < Arp. ḳısmet “kısmet” (BS. 62-29), ximäti < Arp. ḳīıymet “değer” (ÖB. 73-98), xuwätli < Arp. ḳuvvet “güç, kuvvet” (ÖB. 68-2), waxıt < Arp. vaḳt, “vakit, zaman” (İS. 105-12)

II. 2.3.4.5.3.5. p > f

Örnekler: dolaf < dolap (BS. 56-70), fäyğambär < Frs. peygamber (İS. 95-1),

II. 2.3.4.5.3.6. ç > s

qılıs < qılıç “kılıç” (NO. 430-31)

II. 2.3.4.5.4. Akıcılaşma

II. 2.3.4.5.4.1. b- > m-

İncelediğimiz metinlerde kelime başında meydana gelen b->m- değişiminin, sonunda / n / sesi olan bazı kelimelerde görüldüğü tespit edilmiştir.

Örnekler: mında < ET. bunda “burada” (BS. 31-22), män < ET. ben “ben” (BS. 18-72), min- < ET. bin- “bin-” (BS. 24-26)

II. 2.3.4.5.4.2. -b > -y

Örnekler: üy < ev < ET. eb “ev” (BS. 18-87)

II. 2.3.4.5.4.3. d > y

Eski Türkçede kelime içindeki ve sonundaki / d / sesinin / y / sesine dönüşmesine incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları’nda rastlanmıştır.

Güney Ağızları örnekleri: ayaq < ET. adaq “ayaq” (BS. 59-164), ayır- < ET. adır- “ayır-” (KB. 363-288), büyük < beyük < Uyg. bedük “büyük” (BS. 31-3), kiyäw < küvey < ET. küdegü “güvey, damat” (BS. 42-219), , yayan < yadaġ < Uyg. yadağın “yaya” (ÖB. 89-15), yuqla- < uyu- < ET. udı- “uyumak” (ÖB. 83-28), quyu < Harz. quduġ, “kuyu” (BS. 44-50), kiy- < Uyg. ked- “giymek” (KE. 330-10), qoy- < Uyg. qod- “koymak” (BS. 31-6), yay- < Uyg. yad- “yaymak, dağıtmak” (KB. 366-392),

Kuzey Ağızları örnekleri: quyruq < ET. qudruq “kuyruk” (BH. 262-621), toy- < Uyg. tod- “doymak” (BH. 206-311), ayağın < ET. adak “ayağını” (NO. 418-32), qoymamda < ET. qod-mamda “koymam, bırakmam” (NO. 421-16)

II. 2.3.4.5.4.4. g, ğ > y

Bu ses değişikliği incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları’nda karşımıza çıkmaktadır.

Güney Ağızları örnekleri: bayla < bağla- < Uyg. bağla- “bağla-” (BS. 23-65), munday < ET. munı + teg, “böyle”(AS. 402-43)

Kuzey Ağızları örnekleri: baylarman < bağla- <Uyg. bağla- “bağla-” (NO. 428-36),

II. 2.3.4.5.5. Süreksizleşme

II. 2.3.4.5.5.1. x > q

İncelediğimiz metinlerde Arapça ve Farsçadan giren bazı kelimelerde x > q değişiminin olduğu tespit edilmiştir.

Örnekler: qabär < Arp. ħaber “haber” (BS. 50-216), qalq < Arp. ħalḳ “halk” (BH. 284-21), qayr <Arp. ħayr “hayır, iyilik, fayda” (BH. 287-81),

II. 2.3.4.5.5.2. f > p

Bu ses değişikliği incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları’nda karşımıza çıkmaktadır.

Güney Ağızları örnekleri: pil < Frs. fîl “fil” (BL. 210-432), käpsiz <Arp. keyf + Trk.siz “keyifsiz” (BL. 210-216), tüpäk < tüfek (BS. 39-106), pänar <Yun. fener (KE. 321-129), qavap < kavaf < Arp. ħaffâf “Ucuz, özenmeden bayağı cins ayakkabı yapan veya satan esnaf” (BS. 28-127), misapir < Arp. musâfir “misafir” (KB. 374-4),

Kuzey Ağızları örnekleri: äpändi < Yun. efendi (BH. 243-53), qapäs < Arp. ḳafas “kafes” (BH. 243-45), müpsit < Arp. müfsid “bozan, fesatlık çıkaran” (BH. 249-235), upağı < ufak + ı “küçüğü, ufağı” (BH. 256-343), tarap < Arp. taraf (BH. 268-816),

II. 2.3.4.5.5.3. ş > ç

Örnekler: çamar < şamar “açık elle yüze vurulan tokat” (BS. 49-186), papıç < Frs. pâpûş “ayakkabı” (BS. 55-31), çaştı < şaş- “şaşırmak” (ÜS. 23781), çaşar < saçar “saçar, dağıtır” (BH. 257-462)

II. 2.3.4.5.5.4. y > c

Bu ses değişikliği incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları’nda karşımıza çıkmaktadır.

Güney Ağızları örnekleri: cımiirtqa < ET. yumurtğa “yumurta” (KB. 335-5), cığ- < ET. yığ- “toplamak” (KB. 336-32), col < yol (KB. 340-131), cibär- < ET. yiber- “gönder-” (ÖB. 81-13), cawn < yağmur (İS. 98-37), cazdılar < yazdılar (İS. 108-113), cawluq < ET. yağlık “mendil” (KA. 137-114), coyul- < yoyul- < ET. yogul-, “kaybolmak”, 119-146),

Kuzey Ağızları örnekleri: cıraw (<ET. yır+agu, “makamlı söz söyleyen kişi” (BH. 255-419), cır < ET. yır “nağme, şarkı” (BH. 255-426), cälkäli < ET. yeleli (BH. 256-460), cigirmä < ET. yigirme “yirmi” (BH. 271-893),

Bu ses hâdisesi Kırım Tatarcasının özellikle çöl ağzında çok fazla görülmekle birlikte edebî dilde çöl ağzında olduğu kadar yaygın değildir.

Edebî dildeki örnekler: cıy- < ET. yığ- “toplamak, cenazeyi kaldırmak”, cayav < Kaşg. yađağ “yayan”, cay- < yay- “döşemek”, ciyren- < yigren- “iğrenmek”,

Çöl ağzı örnekleri: cav < ET. yağı “düşman”, cavun < yağmur “yağmur”, caylav < yaylağ “yayla”, car < yar “uçurum”

II. 2.3.4.5.6. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

II. 2.3.4.5.6.1. m > n

Örnekler: şindi < şimdi < şu emti <ET. şu amtı, “şimdi” (BS. 17-31)

II. 2.3.4.5.6.2. v > y

Örnekler: süy- < sev- (KB. 373-3), üy < ev < eb ET “ev” (BS. 18-87)

II. 2.3.4.5.6.3. v > w

Örnekler: war- < var- < ET. bar- “var-, git-” (BS. 31-3), wäriñiz <ET. beriñiz “ver-” (BS. 23-75), aw < KT. av < Uyg. ab “av” (KA. 122-5), äw <KT. ev <Uyg. eb “ev” (BS. 31-15), suw < suv < ET. sub “su” (İS. 103-181)

II. 2.3.4.5.6.4. ş > s

Örnekler: qus < quş “kuş” (NO. 429-3), bas < baş “baş” (NO. 429-2), tüstü < tüştü “indi, düştü” (NO. 429-16), kisi < kişi “kişi” (NO. 430-48), qasında < kaşında “huzurunda, katında” (NO. 431-72), taslarmän < taşlarman “bırakırım” (NO. 432-100)

II. 2.3.4.6. Ünsüz Düşmesi

II. 2.3.4.6.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi

II. 2.3.4.6.1.1. h-, x- > ø

İncelediğimiz metinlerde alınma kelimelerin başındaki /h / sesinin düştüğü tespit edilmiştir.

Örnekler: ärif < Arp. harîf, “herif” (BL.180-157), afta < Frs. hefte “hafta” (BS. 20-137), är < Frs. her “hep, bütün” (İS. 111-136), äsäp < Arp. hesâb “hesap” (KB. 335-21),

Ancak alınma kelimelerde bu ses hâdisesinin meydana gelmediği örnekler de vardır.

Örnekler: hälaq < Arp. helâk “mahvolma, ölme, harcanma, çok yok olma” (124-35), ana haqqı < Arp. ħaḳḳ “geçmiş ve harcanmış emek; ana hakkı” (NO. 484-10)

II. 2.3.4.6.1.2. y- > ø

İncelediğimiz metinlerde, Eski Türkçede türemiş olan / y / sesinin bazı kelimelerde düştüğü tespit edilmiştir.

Örnekler: ağaç <Uyg. yıġaç “ağaç” (ÖB. 68-19), ağla- <Uyg. yıġla- “ağla-” (66-10), inci <Uyg. yinçü “inci” (BH. 255-403),

İncelediğimiz metinlerde “yüksek” kelimesinin hem aslî şekli olan / y / li yüksäk < yüksek (BH. 263-652), hem de / y / ’nin düşmüş şekli olan öksäk < ET. yüksek (İS. 99-67) şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yibäk, yipäk “ipek” (BH. 255-404), yip “ip” (BS. 46-115) kelimelerinin ise aslî şekilleri olan / y /’li şekilleriyle metinlerimizde kullanıldığı tespit edilmiştir.

II. 2.3.4.6.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi

II.2.3.4.6.2.1. -ğ- > ø

İncelediğimiz metinlerde, iki heceli Türkçe kelimelerin ikinci hecesinin başında yer alan / ğ / sesinin düştüğü örnekler tespit edilmiştir.

Örnekler: qazan <Uyg. ḳazġan “kazan” (BS. 31-6), qulaq <Uyg. ḳulġaḳ “kulak” (BS. 23-61), yalan <Uyg. yalġan “yalan” (ÖB. 73-101)

II. 2.3.4.6.2.2. -h-, -x- > ø

İncelediğimiz metinlerde, alınma kelimelerin ortasında bulunan -h-, -x- seslerinin düştüğü tespit edilmiştir.

Örnekler: qaawä <Arp. ḳahve “kahve” (BS. 19-90), cäänäm <Arp. cehennem (NO. 453-19), malä <Arp. mahalle (KE. 317-20), saabı <Arp. śāĥib “sahibi” (KE. 332-64), qaar <Arp. ḳahr “yok etme, ezme” (AS. 408-202), räämät <Arp. raĥmet “birinin suçunu bağışlama” (BS. 17-43), möör <Frs. muhr “mühür, damga, kaşe” (KB. 354-19), möölät <Arp muhlet “bir işin yapılması veya borcun ödenmesi için gösterilen sure, vade, mehil” (KÖ. 506-62), paaluu <Frs. behā “değer, fiyat” “pahalı, değerli” (KÖ. 505-68), määrim <Arp. mahrum “yoksun” (BS. 23-85)

II. 2.3.4.6.2.3. -q-, k > ø

İncelediğimiz metinlerde kelimelerin son hecelerinin başında bulunan / q / ve / k / seslerinin düştüğü örnekler tespit edilmiştir.

Örnekler: xaranca < Harz. ḳarınçḳa “karınca” (ÜS. 23923), tawşan < Uyg. tawışqan <ET. tabışġan “tavşan” (ÜS. 228-78), äşäk <Uyg. eşkek

“eşek” (ÖB. 70-15), qıçır- <Kıp. ḳıçḳır- < DLT. ḳıḳrış- “bağırmak, seslenmek” (Mİ. 180-116)

II. 2.3.4.6.2.4. -l- > ø

İncelediğimiz metinlerde / l / sesinin düştüğü kelimeler şunlardır:

Örnekler: kätir- <ET. keltir- “getirmek” (BS. 22-58), otur- <ET. oltur- “oturmak” (BS. 27-108),

II. 2.3.4.6.2.5. -r-> ø

qutul- <Kaşg. ḳurtul- “kurtulmak” (BS. 31-236)

II. 2.3.4.6.2.6. -v- > ø

toobaa < Arp. tevbe “tövbe” (İS. 93-85)

II. 2.3.4.6.2.7. -y- > ø

Bu ses hadisesi incelediğimiz metinlerde Türkçe kelimelerde şu şekilde görülmektedir.

Örnek: kiik < keyik “geyik” (BS. 65-10), bäliim < bälliyim < bälläyim “biliyorum, sanıyorum” (BS. 30-201)

Alınma kelimelerde de şu şekildedir.

Örnekler: aliikim <Arp. aleykum “esenlik, aleyküm” (BL. 201-211), qiimät < ḳiymet “değer, kıymet” (BS. 55-33), käfsiz < Arp. keyf “keyifsiz, hasta” (BS.19-5)

II. 2.3.4.6.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

II. 2.3.4.6.3.1. -ğ > ø

İncelediğimiz metinlerde, çok heceli Türkçe kelimelerin sonundaki /-g/ sesinin düştüğü kelimeler şunlardır.

Örnekler: quruu <Uyg. ḳuruġ, “kuru” (Mİ. 163-3), ulu <Uyg. uluġ “ulu, büyük” (Mİ. 160-39), qapu <Uyg. ḳapıġ, “kapı” (Mİ. 183-24), quyu <Uyg. ḳuduġ < ḳuđuġ “kuyu” (KA. 147-50)

Ayrıca tek heceki kelimelerin sonunda bulunan /–ğ/ ve /-g/ sesleri düşünce kendinden önceki ünlüyü uzatır.

Örnekler: buu- < buuğ- < boğ-, “boğmak” (KB. 336-50), tuu- < tuğ-< toğ-, “doğmak” (İS. 91-1), tii- < teg- “değmek, dokunmak” (BS. 35-20), yii- < yığ- “toplamak, yığmak” (BS. 49-188), çii < çiğ (İS. 91-14)

II. 2.3.4.6.3.2. –h > ø

İncelediğimiz metinlerde alınma kelimelerin sonundaki /-h/, /-x/ seslerinin düştüğü tespit edilmiştir.

Güney Ağızları örnekleri: Alla <Arp. Allāh (BS. 17-44), padişa <Frs. pādşāh “padişah” (BS. 21-15), sim siya <Far. siyāh “simsiyah” (BS. 31-236),

Kuzey Ağızları örnekleri: padışa <Frs. pādşāh “padişah” (BS.62-48 / KÖ. 506-68 / KÖ. 507-112 / KÖ. 502-1), Alla (BS. 17-42)

“padişax” kelimesinde –x sesinin düşmediği örnekler ÜSKÜT metinlerinde sayfa 205’te 2, 5, 8, 10 numaralı satırlarda tespit edilmiştir.

padışax “padişah” (205-2, 5, 8, 10)

Allah kelimesi, Özenbaş metinlerinde -x sesinin düşmüş ve düşmemiş şekilleriyle kullanılmıştır. Allah. (53-18), Alla (66-14), cänab allaha (71-62)

Bu kelime metinlerimizde şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır.
İstila: allahıñ (76-18), alla (90-99), Allah (91-18), Allahdan (92-38)
Karalez: Allah (124-59), Inşalla (129-186)
Büyük Lamba: Alla (197-688)
Kefe: alla (294-29), alla (308-60), şaa < Frs. şāh, “şah” (KE.286-5)
Karasu-Pazar: Alla (316-20), alla (325-13)
Asaw : alla (381-20)
Noğay : Alladıñ (424-7), Alla (437-17), Bismilla allah (456-15)

II. 2.3.4.6.3.3. –r > ø

Örnekler: bii dağ içräsinä < bir dağ içräsinä, “bir dağ içine” (Mİ. 160-50), bii kün < bir kün “bir gün” (Mİ. 163-7)

II. 2.3.4.6.3.4. –t > ø

Örnekler: abdäs < Frs. ābdest “abdest” (BS. 27-107), rast kätirdi < Frs. rāst rast kätirdi, “doğru, tesadüf; rast geldi” (BS. 35-20),

II. 2.3.4.6.3.4. –v > ø

İncelediğimiz metinlerde tek heceli kelimelerin sonunda bulunan /-v/ sesinin düşmesiyle kendinden önceki ünlüyü uzatığı örnekler tespit edilmiştir.

Örnekler: suu <suv <suw <sub ET. “su” (İS. 103-175), quu- <kov- (ÖB. 81-22)

II. 2.3.4.6.3.5. –y > ø

İncelediğimiz metinlerde tek heceli kelimelerin sonunda bulunan /-y/ sesinin düştüğü ve kendinden önceki ünlüyü uzattığı kelimeler şunlardır:

İdägä Bii < bey (BH. 242-1), şii < şey (BS. 19-81), qii- < kiy- “giy-” (BS. 19-92), çii < çiy < çiğ (İS. 91-14)

Ayrıca şimdiki zaman eki olan ve ünlülerden sonra gelen /-y / sesinin de 3. teklik şahsının çekiminde kullanılırken düştüğü şu kelimeler tespit edilmiştir:

dii < dey “diyor” (BS.1-5), istii < istey “istiyor” (KA. 136-84), bäklii < bekley “bekliyor” (BS. 35-7)

II. 2.3.4.7. Ünsüz Türemesi

II. 2.3.4.7.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi

II. 2.3.4.7.1.1. y- türemesi

İncelediğimiz metinlerde kelime başında /y-/ türemesi Türkçe kelimelerde olduğu gibi alınma kelimelerde de görülmektedir.

Örnekler: yigit <Uyg. igid “delikanlı, yiğit” (BS. 27-110), yüzüm <Kaşg. üzüm “üzüm” (BS. 45-69), yimam <Arp. imām “imam” (KA. 157-52)

II. 2.3.4.8. Ünsüz Benzeşmesi

II .2.3.4.8.1. Yakın Benzeşme

II. 2.3.4.8.1.1. –nd- >-nn-

Metinlerimizde sonu /–n / ünsüzüyle biten bazı kelimelerden sonra /-d/ ünsüzüyle başlayan bir ek geldiği zaman gerileyici benzeşme yoluyla teşekkül eden yakın benzeşme tespit edilmiştir.

Örnekler: kätkännän soñ < ketken-den soñ “gittikten sonra” (BH. 250-331), aytqannan son < aytkan-dan son “söyledikten sonra” (BH. 253-345), quuğannan soora < quuğan-dan soora “kovduktan sonra” (BH. 271-884)

1. teklik şahıs iyelik ekini alan isimlere /-dan, -den / çıkma hâl eki gelirken iyelik ekindeki /-m / sesi, /-dan, -den / çıkma hâl ekinindeki /-d / sesini nazal olma bakımından kendisine benzeterek /-n / sesine dönüştürür.

Örnekler: awzumnan qan çıqsa < awuz-u-m-dan “ağzımdan” (BS. 41-191), tırnağımnan çıqtı < tırnak-ı-m-dan “tırnağımdan çıktı” (BS. 30-183), tüştü üstümnän < üst-ü-m-den “üstümden” (BS. 38-91)

İsimler 3.teklik şahıs iyelik ekinden sonra hâl eklerini alırken araya zamir “n”si girer ve kendinden sonra gelen /-dan, -den / çıkma hâl ekindeki /-d / sesini kendisine benzetir.

Örnekler: özünüñ qapusunnan çäkti < özünün kapu-su-n-dan çekti “kendi kapısından çekti” (KB. 342-47), saçınnan äki täl < saç-ı-n-dan eki tel “saçından iki tel” (BS. 39-131), üstünnän < üstündän “onun üstünden” (BS. 37-90)

II. 2.3.4.8.1.2. -nl- > -nn-

Metinlerimizde sonu /-n/ ünsüzüyle biten bazı kelimelerden sonra /l-/ ünsüzüyle başlayan bir ek geldiği zaman gerileyici benzeşme yoluyla teşekkül eden yakın benzeşme tespit edilmiştir.

Örnekler: annar < a-n-lar “onlar” (BH. 295-325), dügünnär < dügün-ler, “düğünler” (BH. 266-759), qatınnar < qatın-lar “hatunlar, kadınlar” (AS. 410-258), qarannıq < qaran-lıq “karanlık” (KE. 330-17), biyaz itniñ künnärindä < kün-ner-i-n-de “günlerinde” (KB. 345-53), kötäklännärä < kötekle-gen-ler-e “dövenlere” (ÜS. 23410),

II. 2.3.4.8.1.3. -qğ- > -qq-

Metinlerimizde /-q / ünsüzüyle biten bir kelimeden sonra /-ğ/ ünsüzüyle başlayan bir ek geldiği zaman ilerleyici benzeşme yoluyla /-ğ / ünsüzünün sedasızlaşarak /-q / ünsüzüne dönüştütğü tespit edilmiştir.

Örnekler: oçaqqa < oçaq-ğa “ocağa” (BS. 19-95), padışalıqqa < padişah-lıq-ğa “padişahlığa, devlete” (BS. 21-3), yaqqa < yaq-ğa “tarafa, yana” (BS. 28-142), baqqan < baq-ğan “bakan, gözeten” (BS. 61-4), çıqqan < çıq-ğan “çıkan” (BS. 27-120), qorqqandan < qorq-ğan-dan “korktuğundan, korktuğu için” (BS. 19-108)

II. 2.3.4.8.2. Uzak Benzeşme

İncelediğimiz metinlerde kelime içinde n sesi olan ve b- ile başlayan kelimelerde gerileyici benzeşme sonucu m’ye döndüğü tespit edilmiştir:

Örnekler: män < ben (İS. 116-37), mından < bu-n-dan “buradan” (İS. 116-55) min- < bin- “binmek” (BS. 24-26),

Ayrıca İstanbul kelimesinde de -b- sesinin etkisiyle gerileyici benzeşmenin olduğu görülmektedir. İstambul < İstanbul (BS. 24-15)

II. 2.3.4.9. Ünsüz Tekleşmesi

Alınma kelimelerin iç ses ünsüzlerindedi aslî ikizliğin tekleşmesi yoluyla karşımıza çıkan bir ses hâdisesidir.

Örnekler: äwälki < Arp. evvel + Türkçe –ki “evvelki, önceki” (KB. 352-39), xuwätli adamnı < Arp. kuvvet “kuvvet, güç” (ÖB. 68-7), tälal < Arp. dellâl “tellâl” (KE. 319-79), tükân < Arp. dukkān “dükkân” (KE. 319-81)

II. 2.3.4.10. Yer Değiştirme

Örnekler: kölmägiñ < kömlek “gömlek” (KE. 326-300), köpür < köprü “köprü” (İS. 97-6), naslı < nasıl < ne+asıl “nasıl” (BS. 45-33)

II. 2.3.4.11. Hece Düşmesi

Hece düşmesi, bir kelimede ses bakımından birbirine benzer veya eşit olan seslerden oluşmuş iki heceden birinin zamanla eriyerek kaybolması hâdisesidir. İncelediğimiz metinlerde hece düşmesinin görüldüğü örnekler şunlardır:

Örnekler: olan < oğul-an “oğlan” (KA. 141-237), batır < baġatur “yiğit, bahadır” (BH. 285-1), başlayıq < başla-y-ayıq “başlayalım” (BS. 39-151), bağlayıq < bağla-y-ayıq “bağlayalım” (BS. 47-134), saqlayım < saq-la-y-ayım “saklayayım” (BS. 57-99),

II. 2.3.4.12. Hece Kaynaşması

Bir kelimede yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki seslerin ya da yan yana bulunan iki kelimeden birincisinin son sesi ile ikincisinin ön sesinin birleşip kaynaşması ve dolayısıyla hece sayısının azalması hâdisesidir.[12]

İncelediğimiz metinlerde hece kaynaşmasının ünlü birleşmesiyle meydana geldiği örnekler tespit edilmiştir.

Örnekler: äb'anay < ebe+anay "ebe ana" (BS. 43-3), näçün < ne+için "niçin" (BS. 43-5), böwlä < bu öyle "böyle" (KA. 141-58), qısayaqlı < qısqa +ayaqlı "kadın" (KB. 351-17), warmıǿkän < warmı äkän "var mı acaba" (BS. 24-8), kälädi < kele edi "geliyordu" (BS.11-78), nağlaysın < ne ağlaysın "niye ağlıyorsun" (BS. 37-79), kir'alman < kire al- "giremem" (BS. 46-103), n'olır? < ne olur? (BS. 54-6)

Ayırıca / h /, / g / ve / ğ / seslerinin düşmesi neticesinde ayrı hecelerde bulunan ünlüler kaynaşarak uzun ünlü meydana getirirler.

şaat < şahit (ÖB. 73-101), zäär < zehir (KB. 359-155), malää < mahalle-ge "mahalleye" (KE. 317-20), yurğan < Uyg. yoğurķan "yorgan" (ÜS. 23925), yañgız < Uyg. yalangus, "yalnız" (ÜS. 22996)

Eski Türkçedeki "teg" edatının incelediğimiz metinlerde ekleşmiş şekli olan –day, -dey; bu, şu, o işaret zamirlerine bağlandığı zaman hece kaynaşması meydana gelir:

şunday < şunı + teg "şunun gibi" (KE. 310-11), munday < munı + teg "bunun gibi" (AS. 402-43)

---

[12] Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sölüğü, Ankara 1992, s.79

II .3. ŞEKİL BİLGİSİ

II. 3.1. Basit Kelime

Basit kelime, türetilmiş veya birleşik olmayan, yapısı daha küçük parçalara ayrılamayan kök hâlindeki kelimelerdir.

Metinlerimizde basit kelimeler, isim ve fiil olmak üzere iki grupta karşımıza çıkmaktadır.

İsim soylu basit kelimelerin örnekleri: ana “ana” (BS. 31-7), aş “aş, yemek” (BS. 31-4), äw “ev” (BS. 18-66), qız “kız” (BS. 24-1), kün “gün” (BS. 31-18), köz “göz” (BS. 46-121), söz “söz, laf” (BS. 17-49), su “su” (BS. 30-182), yol “yol” (BS. 31-16)

Fiil soylu basit kelimelere örnekler: çıq- “çık-” (ÜS. 226-5), dä- “demek” (BS. 31-13), git- “git-” (BL. 213-537), käl- “elmek” (BS. 31-20), sor- “sor-” (BS. 31-9), tüş- “inmek” (BL. 213- 527), war- “git-, ulaş-” (BS. 31-2)

II. 3.2. Türemiş Kelime

Türemiş kelimeler, isim ve fiil soylu kelime köklerinin yapım ekleriyle genişletilerek bağlandığı kelimeyle ilgili yeni anlamlar kazanan kelimelerdir.

Metinlerimizde isim köklerine isimden isim yapma ve isimden fiil yapma eklerinin; fiil köklerine fiilden isim yapma ve fiilden fiil yapma eklerinin getirilmesiyle oluşturulmuş türemiş kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelediğimiz metinlerde türemiş isimlerin bazıları şunlardır: awcı < aw-cı “avcı” (BS. 17-57), padışalıq < padişah-lıq “padişahlık, saray” (BS. 21-

1), büyük < büyü-k “büyük” (BS. 31-3), mıradlı < murad-lı “muratlı” (BS. 23-82), tilänçi < til-en-çi “dilenci” (BS. 24-3)

İncelediğimiz metinlerde türemiş fiillerin bazıları şunlardır: yollan- < yol-la-n- “yollan-, çık-” (BS. 24-26) açuwlan- < açuw-lan- “üzülmek, öfkelenmek” (BS. 31-227), käçir- < keç-ir- “geçirmek” (İS. 91-25), xuçaxlaş- < kucak-la-ş- “kucaklaşmak” (İS. 92-46), yaptır- < yap-tır- “yaptırmak” (İS. 91-14)

II. 3.3. Yapım Ekleri

II. 3.3.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

II .3.3.1.1. +an, -än

Eski Türkçede bağlılık, güçlendirme ve çokluk görevinde kullanılan bu ekin, incelediğimiz metinlerde kökle kaynaşarak canlılığını yitirdiği tespit edilmiştir.

Örnekler: olan < oğul-an “oğlan” (KA. 141-236), qoyan “tavşan”, 436-134), piçän < piç+ok “bitkinin yan tarafından sürgün veren filiz, kuru ot” (Mİ. 191-136), saban < sap-an “pulluk” (KA. 129-6), özän < öz + en “öz; iki dağ arasında bulunan dere” (BL. 210-459)

II. 3.3.1.2. +cı, +ci

Türkçede eskiden beri kullanılan ve her dönemde işlek olan bu ekin, incelediğimiz metinlerde ünlü ve ünsüz uyumuna girerek +cı, +ci, +cu, +çı, +çi, +çu şekillerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: aynacı “kurnaz” (BS. 22-39), awcı “avcı” (BS. 17-57), baqçıcı “bahçeci, bahçıvan” (BS. 22-34), davacı “davacı” (İS. 109-20), xarmancı “harmancı” (BS. 31-26), yalancı “yalancı” (BS. 21-22), tüäci

“deveci” (AS. 403-73), xayratçı “hayır yapan” (BS. 24-7), axçı “aşçı” (KA. 156-5), cawçı “görücü, dünür” (ÜS. 226-21), tilänçi “dilenci” (BS. 24-3) awcu “avcı” (KA. 122-18), yawcu “görücü, dünür” (AS. 408-193), dördüncü “dördüncü” (BS. 36-37)

II. 3.3.1.3. +daş, +däş

İncelediğimiz metinlerde bu ekin kalınlık incelik uyumuna uygun olarak +daş, +däş ve çok seyrek de olsa t’li şekillerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: arqadaş “arkadaş” (BS. 36-31), qardaş “kardeş” (BS. 44-52), qardäş “kardeş” (BH. 248-186), ayaqtaş “yol arkadaşı” (Mİ. 188-29),

II. 3.3.1.4. +day, +däy

Eski Türkçedeki “teg” edatının ekleşmesi sonucu ortaya çıkan bu ekin incelediğimiz metinlerde kalınlık uyumuna girdiği; isimlerden benzerlik ve gibilik ifade eden sıfat ve zarf yaptığı tespit edilmiştir.

Örnekler: üydäy “ev kadar, ev gibi” (BH. 255-425) sändäy “senin gibi” (BH. 256-435), cäzdäy “bakır gibi” (KB. 357- 120), süygändäy “sevdiği gibi” (KB. 366-396), mändäy “benim gibi” (KB. 367-428), bizdäy “bizim gibi” (KB. 373-3), özümdäy “kendim gibi” (KB. 381-224)

Bu ek Kırım Tatar edebî dilinde kullnılırken Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

II. 3.3.1.5. +lı, +li, +lü

İncelediğimiz metinlerde Eski Türkçedeki +lıġ, +lig; +lug, +lüg isimden isim yapma ekinin son sesi /ġ/ ve /g/nin düşmüş olan +lı, +li, +lü şekillerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: altın başlı (BS. 41-190), atlı adam (ÖB. 82-33), däli qañlı “delikanlı” (BS. 28-121), tatlı (BS. 39-133), xarğışlı “lanetli” (ÖB. 88-61), bäräkätli “bereketli” (BS. 17-29), allı yäşilli “allı yeşilli” (BS. 28-144), xuwätli adam “kuvvetli adam” (ÖB. 68-2), qırmız yüzlü “kırmızı yüzlü” (BS. 27-111), küçlü adamlar (BS. 43-25), türlü türlü içkilär (İS. 106-56)

II .3.3.1.6. +lıq, +luq

Eski Türkçeden beri Türkçede çok işlek olarak kullanılan bu isimden isim yapma ekin, incelediğimiz metinlerde de çok kullanıldığı görülür. Ünlü ve ünsüz uyumuna giren ekin +lıq, +lik; +luq, +lük şekillerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: sawlıq “sağlık” (BS. 25-55), binalıq “bina kadar” (ÖB. 71-53) aydamaqlıq “haydutluk, eşkiyalık” (ÖB. 85-2), yıllıq “yıllık” (İS. 111-47), sawluq “sağlık” (BS. 61-16), yawluq “mendil” (KA. 136-114), qorluq “kötülük” (BH. 292-224), dostluq “dostluk” (KB. 354-4), pääçätlik “peçete kadar” (ÖB. 85-4), fuqarälik “fukaralık” (ÖB. 89-11), rahmätlik “rahmetlik” (BL. 215-642), köpäklik “köpek kadar” (ÜS. 23420), tülkülük “tilkilik” (BH. 273-935)

II. 3.3.1.7. +ncı, +nci

Asıl sayı isimlerine gelerek sıra sayı isimleri yapan bu ekin, incelediğimiz metinlerde +ncı, +nçı, +nçü şekillerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: qırqıncı “kırkıncı” (BS. 49-200), doğuzunçı “dokuzuncu” (BS. 49-199), üçünçü “üçüncü” (BH. 287-63).

Ayrıca “orta” kelimesine de gelmiştir: ortancı “ortanca” (102-16).

II. 3.3.1.8. +sız, +suz

Türkçede eskiden beri çok işlek olarak kullanılan bu ekin incelediğimiz metinlerde ünlü uyumuna girdiği tespit edilmiştir.

Örnekler: altınsız (BS. 21-14), mıratsız “muratsız” (BS. 23-83), zararsız (BS. 56-66), axılsız “akılsız” (ÖB. 89-12), dipsiz (BL. 195-15), käfsiz < keyifsiz (BS.19-5), onusuz “onsuz” (NO. 480-4), öksüz “annesiz” (ÖB. 81-6),

II. 3.3.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

II. 3.3.2.1. /+a-, +e-/

Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılan bu ekin incelediğimiz metinlerde ünlü uyumuna bağlı olarak +a-, +e- fonatik varyantlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: aşa- < aş+a- “yemek yemek” (KA. 148-185), qana- < kan+a- “kanamak” (NO. 455-5), töşä- < töş+e- “döşemek” (İS. 119-36), tilä- < til+e- “dilemek, istemek” (NO. 452-21),

Bu ek birden fazla heceli kelimelere eklenirken kelimenin ikinci hecesinde bulunan vurgusuz dar ünlü düşer.

Örnekler: oyna- < oyun+a- “oyna-” (KA. 136-66), bäñzä- < bäñz+ä- “benzemek” (BS. 18-82)

Ayrıca bu ek ile edilgenlik fonksiyonuna sahip olan fiilden fiil yapma eki -l- 'nin birleşmesinden oluşan +al-, +el- eki şu kelimede kullanılmıştır.

Örnekler: cönäl- < cön+e-l- "yönelmek" (NO. 469-80)

II. 3.3.2.2. /+da-, +dä- /

Ses uyumuna uyan ekin +da-, +dä- varyantlarının kullanıldığı kelimeler şunlardır:

Örnekler: alda- "aldatmak" (BS. 20-124), yalda- "parla-" (BS. 65-11), ündä- "sesini çıkarmak" (KB. 351-19),

II. 3.3.2.3. /+ğır-, +qır-, +kür- /

Yansıma isimlere gelerek olma veya yapma ifade eden fiiller türeten bu ekin incelediğimiz metinlerde +ğır-, +qır-, +kür- fonetik varyantlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: sızğır- "ıslık çalmak" (BH. 299-453), qıçqır- "şiddetli bir şekilde bağırıp çağırmak" (BS. 17-56), tükür- "tükürmek" (KA. 138-123),

Bu ek Kırım Tatar edebî dilinde kullanılırken Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

II. 3.3.2.4. / +la-, +le- /

Eski Türkçe döneminden beri canlı ve işlek olarak kullanılan bu ekin kalın ünlülerle +la-, ince ünlülerle +le varyantı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: avla- “avlamak” (BS. 65-10), bayla- “bağlamak” (BS. 23-65), başla- “başlamak” (BS. 39-151), yağla- (BS. 19-102), yolla- (ÜS. 22950), äyärlä- “eyerlemek” (BS. 45-70), bäslä- < besi-le- “beslemek” (ÜS. 23420), kötäklä- “sopayla dövmek” (BS. 17-27), öpkälä- “öfkelenmek” (BS. 31-26)

II. 3.3.2.5. / +lan-, +len- /

+la- ekiyle yapılmış bazı fiil gövdelerine –n- dönüşlülük eki getirilmesiyle oluşturulan bu ek ses uyumuna uyarak +lan-, +len- kullanılmıştır.

Örnekler: açuwlan- “öfkelenmek, çok kızmak” (BS. 31-227), saqlan- “saklanmak” (BS. 38-121), muxlan- “mıhlanmak” (KA. 143-43), yıllan- (BS. 38-216), yuwarlan- “yuvarlanmak” (İS. 111-30), bäslän “beslenmek” (Mİ. 167-137), äwlän- “evlenmek” (BS. 54-2), käfsizlän “keyifsizlenmek, hastalanmak” (BS. 49-215)

II. 3.3.2.6. / +laş-, +läş- /

+la- ekiyle yapılmış bazı fiil gövdelerine -ş- işdeşlik ekiyle birleşmesi sonucu oluşan bu ek ses uyumuna uyarak +laş-, +leş- kullanılmıştır

Örnekler: sawuqlaş- “vedalaşmak” (BS. 51-275), xuçaxlaş- “kucaklaşmak” (İS. 92-46), söyläş- “konuşmak” (ÖB. 87-34)

II. 3.3.2.7. /+sın- /

Örnekler: yazıqsın- “merhamet etmek” (BL. 208-393)

II. 3.3.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri

II. 3.3.3.1. /-a+, -ä+ /

Örnekler: ärtä < ert- “geçmek, erken” (ÖB. 70-18), yara < yar-a “yara” (BS. 64-34),

II. 3.3.3.2. /-äş+ /

Örnekler: kömäş “süt ve yağla yoğrulup mayalandıktan sonra pişirilen küçük ekmek” (BL. 219-734), qalaş “yufka, çörek” (BH. 305-106)

II. 3.3.3.4. /-q+, -aq+, -äk+ /

Örnekler: quşaq < kurşa+k “kuşak” (BS. 23-66), quçaq < kuç+ak “kucak” (BS. 28-135), qon-aq “konak, büyük ev” (KA. 123-34), oraq “orak; or-: biçmek, kesmek (NO. 421-1), pıçaq < bıç-aq “bıçak” (BS. 46-121), böläk < böl-ek “bölüm, kısım, parça” 153-9),

II. 3.3.3.5. / -qın+, -kin+ /

Örnekler: bas-qın (baskın, 12-96)

II. 3.3.3.6. / -qu, -ki /

Örnekler: iç-ki “alkollü içecek” (ÖB. 72-66), yuqu < udıku “uyku” (KA. 144-76),

II. 3.3.3.7. /-ı, -u /

Eski Türkçedeki fiilden isim yapma eki –ġ, -g, Kırım Türkçesinde ya -v olmuş ya da düşmüştür. Bu düşme sırasında yardımcı ünlüler fiilden isim yapma özelliği kazanmıştır.

Örnekler: ayrı (BH. 301-4), sürü (Mİ. 180-108), yazı (BL. 224-872), qapu “kapı” (NO. 489-101), quruu “kuru” (Mİ. 163-3), tolu “dolu”(ÖB. 54-38)

II. 3.3.3.8. / -cu, -çi /

Örnekler: tilänçi < tilen-ici “dilenci” (BS. 24-3), olcu < olucu “her zaman olma ihtimali olan” (BS. 23-77)

II. 3.3.3.9. /-ış, -uş /

Örnekler: atış (BS. 45-79), tutuş (BS. 45-78),

II. 3.3.3.10. /-q, -k /

Örnekler: tayaq “sopa, değnek, sırık” (ÖB. 85-3), tara-q “tarak” (BS. 40-170), töşäk < töşe-k “döşek, yatak” (BS. 62-37), öl-ü-k “ölü” (BS. 17-33)

II. 3.3.3.11. /-m /

Örnekler: ölüm (İS. 111-14), tilim “dilim” (BH. 245-97), yarım (BS. 22-50), yutum “yudum” (İS. 107-68)

II. 3.3.3.12. /-ma, -mä /

Örnekler: qaynama “kaynama” (BS. 19-95), yağlama “yağlama” (BS. 19-102), aşama “yeme” (BS. 25-36), aytma “konuşma” (BS. 38-108), içmä

“içme” (BS. 19-91), kötärmä “yükselme, kaldırma” (İS. 102-99), bilmä “bilme” (BS. 25-45), öldürmä “öldürme” (BS. 51-259), wärmä “verme” (BS. 34-286)

II. 3.3.3.13. /-maq, -mäk/

Fiilin mastar biçimini yapan bu ek, metinlerimizde ünlü uyumuna bağlı olarak -maq, -mäk şeklinde kullanılmıştır.

Örnekler: arıştırmaq “araştırmak” (BH. 271-890), aşamaq “yemek” (DE. 417-28), sormaq “sormak” (BS. 26-90), bilmäk “bilmek” (BS. 24-25), yämäk “yemek” (BS. 43-13), ötmäk “ekmek” (BH. 301-14)

II. 3.3.3.14. /-man, -män/

Örnekler: tuman < ET. tu- “engel olmak, tıkamak”, “duman” (Mİ. 193-27), yaman “kötü, fena” (BS. 31-25), diyärmän < ET. tegir- “döndürmek” (ÖB. 81-24),

II. 3.3.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

II. 3.3.4.1. /-ma-, -mä- /

Örnekler: asma- “asmamak” (BS. 22-59), uyma- “uymamak” (BS. 31-222), qorqma- “korkmamak” (BS. 35-28), ağlama- “ağlamamak” (BS. 37-77), yibärmä- “göndermemek” (BS. 38-101), körünmä- “görünmemek” (BS. 38-121), istämä- “istememek (BS. 43-7)

II. 3.3.4.2. /-ştlr- /

Bu ek -ş- işteşlik eki ile -tlr- ettirgenlik ekinin birleşmesinden teşekkül etmiştir.

Örnekler: köräştir “güreştirmek” (ÖB. 68-22), xarıştır- “karıştırmak” (BL. 208-399), bulaştır- “bulaştırmak” (BH. 288- 1275), araştır- “araştırmak” (BH. 297-381),

II. 3.3.4.3. /-l-/

Edilgen fiiller yapan bu ek, ünlü ile biten fiillere doğrudan eklenirken ünsüzlerle biten fiillerden sonra yardımcı seslerden biriyle esas fiile bağlanır.

Örnekler: ayrıl- < ayır-ıl- “ayrılmak” (BS. 20-125), käsil- “kesilmek” (BS. 28-148), sawul- “iyileşmek” (BS. 49-192), soyul- “kesilmek, öldürülmek” (ÖB. 75-35)

Bazen eklendiği fiile dönüşlülük ifadesi verir: qoşul- “katılmak” (BS. 60-2)

II. 3.3.4.4. /-n-/

Fiilde belirtilen işin tekrar özneye döndüğünü gösteren dönüşlü fiiller türeten bu ek, incelediğimiz metinlerde şu şekilde kullnılmıştır.

Örnekler: körün- “görünmek” (BS. 38-121) säwün- “sevinmek” (BS. 51-276), kiin- < kiy-in- “giyinmek” (ÖB. 81-6), soyun- “soyunmak” (İS. 102-145)

II. 3.3.4.5. /-ş-/

Fiilde gösterilen iş veya hareketi iki öznenin karşılıklı olarak yaptıklarını bildiren fiiller türeten bu ek, incelediğimiz metinlerde şu şekilde kullanılmıştır.

Örnekler: yätiş- “yetişmek” (İS. 108-91), körüş- “görüşmek” (BH. 306-122), ağlaş- “ağlaşmak” (İS. 92-47)

II. 3.3.4.6. /-dIr-, dUr-/

İncelediğimiz metinlerde yapma ifade eden fiillerden başka birine yaptırma ifade eden fiiller türeten bu ek, tonlu ünsüzle biten fiillere –dır-, -dir-, -dur-, -dür-; tonsuz ünsüzlerle biten fiillere ise -tır-, -tir-, -tur-, -tür- fonetik varyantlarıyla eklenmiştir.

Örnekler: bäzdir- “bezdirmek, yıldırmak” (BS. 23-62), yiidır- “yıkatmak” (BS. 35-6), öldür- (BS. 43-4), süydür- “sevdirmek” (AS. 402-33), yıqtır- “yıktırmak” (BS. 21-26), yaptır- “yaptırmak” (BS. 34-277), kästir- “kestirmek” (BS. 34-274), öptür- “öptürmek” (BS. 54-19)

II. 3.3.4.7. /-qız-, -küz-/

Ünsüzle biten tek heceli fiillere getirilen bu ek, ettirgen fiiller türetir.

Örnekler: yatqız “yatırmak” (BS. 56-62), ötküz- “keskinleştirmek” (KB. 381-244)

Bu ek Kırım Tatar edebî dilinde kulanılırken Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

II. 3.3.4.8. /-r-/

Bu ek, fiile eklenirken ses uyumuna uygun olarak yardımcı seslerden birini alır.

Örnekler: batır- “batırmak” (BS. 19-121), qaçır- “kaçırmak” (BS. 18-60), pişir- “pişirmek” (BS. 31-4), tüşür- “düşürmek” (Mİ.156-103)

II. 3.3.4.9. /- sät- /

Bu ek tek heceli , yapma veya olma ifade eden fiillere gelerek yapma veya yaptırma ifade eden kelimeler türetir.

Örnekler: körsät- “göstermek” (BS. 46-99), tisät- “değdirmek, dokundurmak (KA. 140-205), kirsät- “sokmak” (KA. 144-90)

Bu ek Kırım Tatar edebî dilinde kullanılırken Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

II. 3.3.4.10. /-t- /

Olma ifade eden fiillerden yapma ifade eden fiiller türetir.

Örnekler: çağırt- (BS. 48-173) qızart- “kızartmak” (KB. 367-405), ağart- (KB. 367-406), sağılt- “iyileştirmek” (BS. 49-189)

II. 3.4. KELİME TÜRLERİ

II. 3.4.1. İSİM

İsimler canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir. Varlıkları ve mefhumları tek tek karşılayan isimlere “özel isim”, cins cins karşılayan isimlere “cins isim” denir.[13]

[13] Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım, İstanbul, 1998

İncelediğimiz metinlerde karşılaştığımız özel isimlerden birkaç örnek şunlardır.

Kişi adları: Üçkündür (BS. 31-1), Toqtamış (BH. 271-875), Nurädin (BH. 271-876), Canıbäk (BH. 285-1), Çärkäs Asan (BS. 63-29),

Yer adları: Baqçısaray “Bahçesaray” (BS. 31-1), Çäkärli köl “Şekerli Göl” (BH. 277-1058), Tuna (BS. 63-1), Özän-baş “Özenbaş” (ÖB. 67-1), Äski Qırım “Eski Kırım” (KE. 317-1), Istambul “İstanbul” (KE. 317-19),

İncelediğimiz metinlerde karşılaştığımız cins isimlerden birkaç örnek şunlardır: qazan “kazan” (BS. 31-3), tuz “tuz” (BS. 31-6), boğday “buğday” (BS. 31-23), xarman “harman” (BS. 31-19), söz (BS. 17-49)

II. 3.4.1.1. İsim Çekim Ekleri

II. 3.4.1.1.1. Çokluk Eki

Getirildikleri isimlerin sayı bakımından birden fazla olduğunu gösteren bu ekin, metinlerimizde ses uyumuna girerek kalın ünlülü isimlerden sonra –lar; ince ünlülerden sonra –ler şeklinde geldiği tespit edilmiştir. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler: xarmancılar “harmancılar” (BS. 31-20), adamlar (BS. 17-37), laflar (BS. 21-11), aydamaqlar “haydutlar, eşkiyalar” (BS. 33-253), yılanlar (BS. 35-28), quşlar (BS. 38-95), bälalar (BS. 38-114), sözlär (BS. 31-18), közlär “gözler” (BS. 48-156), häkimlär “hekimler, doktorlar” (BS. 48-173), atäşlär “ateşler” (BS. 62-53)

Metinlerimizde sonu /–n / ünsüzüyle biten bazı isimlerden sonra çokluk eki gelirken benzeşme yoluyla teşekkül eden l > n değişikliği tespit edilmiştir. Bu değişiklik Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde görülmemektedir.

Örnekler: annar < a-n-lar “onlar” (BH. 295-325), dügünnär < dügün-ler “düğünler” (BH. 266-759), qatınnar < qatın-lar “hatunlar, kadınlar” (DE. 410-258)

II. 3.4.1.1.2. İyelik Ekleri

II. 3.4.1.1.2.1. Teklik Şahıs İyelik Ekleri

I. şahıs: Ünlüyle biten isimlere -m; ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre yardımcı ünlülerden birini alarak eklenir. 1. teklik şahıs iyelik eki, Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler: qoca-m “kocam” (BS. 19-105), baba-m (BS. 23-72), bikä-m “eşim, hanımın” (BH. 305-106), köşä-m (KE. 311-30),

Örnekler: qız-ı-m “kızım” (BS. 27-95), qol-u-m “elim” (BS. 46-104), bät-i-m “yüzüm” (BS. 54-19), köz-ü-m “gözüm” (ÖB. 84-32)

II. şahıs: Ünlüyle biten isimlere -ñ; ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre yardımcı ünlülerden birini alarak eklenir. 2. teklik şahıs eki Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır. Ancak bugünkü Türkiye Türkçesinde bu ek ñ değil, n’dir.

Örnekler: ağa-ñ “ağabeyin” (BS. 46-111), yäñgä-ñ “yengen” (ÖB. 90-12)

Örnekler: qol-u-ñ “kolun” (BS. 46-105) äw-i-ñ “evin” (BS. 46-102), köz-ü-ñ “gözün” (BS. 49-185)

Türkiye Türkçesi örnekleri: baba-n “senin baban”, anne-n “senin annen”, kardeş-in “senin kardeşin”, okul-un “senin okulun”

III. şahıs: Ünlüyle biten isimlere -sı, -si; ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre -ı, -i, -u, -ü getirilir. 3. teklik şahıs iyelik eki, Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler: xatın-ı “hatunu, eşi” (BS. 31-7), onuñ tüqân-ı “onu dükkânı” (BS. 28-133), öz-ü “kendisi” (BS. 43-24), Mämätniñ bät-i “Mehmet’in yüzü” (KA. 122-16),

Örnekler: qoca-sı “kocası” (BS. 22-53), arqa-sı “arkası” (BS. 23-67), minara-si “minaresi” (BS. 64-30), xaznä-si “hazinesi” (ÖB. 78-2),

II. 3.4.1.1.2.2. Çokluk Şahıs İyelik Ekleri

I. şahıs: Ünlüyle biten isimlere +mız, +miz, +muz, +müz; ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre yardımcı ünlülerden birini alarak eklenir. 1. çokluk şahıs iyelik eki, Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

Örnekler: ata-mız “atamız” (BS. 60-5), padışa-mız “padişahımız” (BS. 99-85), hal-ımız “hâlimiz” (BS. 54-6), täräg-imiz “ağacımız” (BS. 22-31), fäyğambär-imiz “ğeygamberimiz” (İS. 92-54), üy-ümüz “evimiz” (KB. 382-270)

Ancak Kırım Tatar edebî dilinde kelimenin son hecesi ne olursa olsun bu ekin dar ünlülü varyantı kelimeye eklenir.

Örnekler: ömür-i-miz “ömrümüz”, qol-u-mız “kolumuz”, köz-ü-miz “gözümüz”

II. şahıs: Ünlüyle biten isimlere +ñız, +ñiz; +ñuz, +ñüz, ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre yardımcı ünlülerden birini alarak eklenir.

Örnekler: äki-ñiz “ikiniz” (KA. 139-180), hangi-ñiz “hanginiz” (KA. 156-180), äkiw-ñüz “ikiniz” (NO. 434-163), uyqu-ñuz “uykunuz” (NO. 457-18), qol-uñuz “koluunuz” (NO. 485-2)

Örnekler: murad-ıñız “muradınız” (BS. 52-279), äw-iñiz “eviniz” (BS. 46-98), ibadät-iñiz “ibadetiniz” (İS. 116-33)

Bu ek Kırım Tatar edebî dilinde de aynı şekilde kullanılmaktadır; ancak kelimenin son hecesi ne olursa olsun bu ekin dar ünlülü varyantı kelimeye eklenmektedir.

Örnekler: ana-ñız “anneniz”, küzgü-ñüz “aynanız”, oyun-ı-ñız “oyununuz”, qol-u-ñız “kolunuz, eliniz”, ömür-i-ñiz “ömrünüz”, köz-ü-ñiz “gözünüz”...

Türkiye Türkçesinde ise ekin başındaki –ñ sesi –n’ye dönüşmüştür. Ayrıca bu ek hem kalınlık-incelik hem de düzlük yuvarlaklık uyumuna göre varyantlanmıştır.

Örnekler: anne-niz, baba-nız, göz-ü-nüz, boy-u-nuz ...

III. şahıs: Kalın ünlülü kelimelere -ları, ince ünlülü kelimelere –läri eklenir.

Örnekler: awcu-ları “avcıları” (BS. 47-158), ruba-ları “kıyafetleri” (BS. 56-72), büyük-läri “büyükleri” (İS. 106-46), äw-läri “evleri” (Mİ. 178-43),

III. çokluk şahıs iyelik eki Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde aynı şekilde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinlerde -ı, -i, -u, -ü ; -sı, -si üçüncü şahıs iyelik ekleriyle, isim hâl ekleri arasında zamir n'si denilen bir yardımcı –n- sesi gelir:

Örnekler: qaynanası-n-a "kaynanasına" (BS. 31-11), azbar-ı-n-da "bahçesinde" (BS. 18-78), äw-i-n-ä "evine" (BS. 22-50), şähär-i-n-dä "şehrinde" (BS. 24-15)

II. 3.4.1.1.3. Hâl Ekleri

İsimler cümlenin diğer unsurlarıyla ilişki kurabilmek için, isim hâl eklerini alırlar. İncelediğimiz metinlerde tespit ettiğimiz hâl ekleri şunlardır.

II. 3.4.1.1.3.1. Yalın Hâl

Yalın hâl, ismin cümlede anlam ilişkisi bakımından başka bir unsurla bağlantısı olmadığını gösterir. Yalın hâldeki isim, sadece çokluk ve iyelik eklerini alabilir. Yalın hâl için özel bir ek yoktur.

- *Qız* qapunu açtı, musafır kirdi, "Razii alla üçün!" dädi. "özne olarak / Kız kapıyı açtı, misafir girdi; Allah rızası için, dedi." (BS. 25-51)

- Mına padışam, män bir ***qanat*** taptım dädi. "nesne olarak / İşte padişahım ben bir kanat buldum, der." (BS. 37-71)

- *Çobanlar* ayttı. "özne çokluk eki alabilir / Çobanlar söyledi." (ÖB. 75-49)

- Bu dädi: mänim bir xaç araba şarabım bar, onu satmaa kätirdim. "iyelik ekini alabilir / Bu; benim birkaç araba şarabım var, onu satmaya getirdim, diye cevap verir." (ÖB. 79-37)

II. 3.4.1.1.3.2. Yönelme Hâli Eki

Yönelme hâli eklendiği ismi, yönelme ve yaklaşma işlevi ile fiile bağlayan bir durumdur. Bu ek ses uyumuna girerek ünlüyle veya tonlu ünsüzlerle biten isimlere +ğa, +ge; tonsuz ünsüzlerle biten isimlere +qa, +ke şekilleriyle gelir. Bu ek, Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır; fakat Türkiye Türkçesinde yönelme hâl eki -a, -e'dir, ünlü ile biten kelimelere eklenirken araya yardımcı sesler girer.

Kırım Tatar edebî dili örnekleri: yaz-ğa "yaza", bala-ğa "çocuğa", ev-ge "eve", qış-qa "kışa", kitap-qa "kitaba", iş-ke "işe" ...

Türkiye Türkçesi örnekleri: ev-e, cam-a, bahçe-y-e, masa-y-a ...

Metinlerimizdeki örnekler: bazar-ğa "pazara" (BS. 19-100), qazan-ğa "kazana" (BS. 31-8), üy-gä "eve" (BS. 19-91), äfändi-gä "efendiye" (BS. 19-115), oçaqqa "ocağa" (BS. 19-98), yaşqa "gence" (ÖB. 76-66), axrätkä "ahirete" (BS. 35-194), atäşkä "ateşe" (BS. 39-146), sütkä "süte" (BS. 41-209)

Metinlerimizde yönelme hâl eki, birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik eklerinden sonra +a, +e şeklinde gelir. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır.

Metinlerimizdeki örnekler: mämlikätimä "memleketime" (İS. 91-22), qalibi-m-ä "benim kalbime" (BS. 26-79), ana-m-a "benim anama" (BS. 31-7), äwiñä "senin evine" (BS. 46-102), köz-ü-ñ-ä "senin gözüne" (KA. 140-205), qol-u-ñ-a "senin koluna" (BS. 46-105)

Yönelme hâl eki, üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelirken önce zamir n'si daha sonra ise +a, +e şeklinde getirilir. Bu durum hem Kırım Tatar edebî dilinde hem Türkiye Türkçesinde aynıdır.

Kırım Tatar edebî dili örnekleri: defter-i-n-e "onun defterine", kitap-ı-n-a "onun kitabına" ...

Türkiye Türkçesi örnekleri: saç-ı-n-a "onun saçına", yazı-sı-n-a "onun yazısına", ev-leri-n-e "onların evlerine", söz-leri-n-e "onların sözlerine"...

Metinlerimizdeki örnekler: atınıñ üst-ü-n-ä "atının üstüne" (BS. 46-92), padışanıñ äwinä "padişahın üstüne" (BS. 47-139), qol-u-n-a "onun koluna" (BS. 46-106), atlarına "onların atlarına" (BL. 211-482), balalarına "çocuklarına, yavrularına" (BH. 243-56), äwlärinä "evlerine" (Mİ. 181-136), yärlärinä "yerlerine" (NO. 445-16)

Metinlerimizde istisna olarak ekin +g sesinin düşmüş şekliyle kullanıldığı birkaç örnek de tespit edilmiştir.

Örnekler: düldülä (76-89), bülbülä (152-38)

II. 3.4.1.1.3.3. Bulunma Hâli Eki

Bulunma hâli ekinin incelediğimiz metinlerde ünlü veya tonlu ünsüzle biten isimlere +da, +dä; tonsuz ünsüzle biten isimlere ise +ta, +tä şekilleri ile eklendiği tespit edilmiştir. Bu ek, Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

Metinlerimizdeki örnekler: yolda (BS. 17-47), sarayda (BS. 34-281), yärdä "yerde" (BS. 20-128), şähärdä "şehirde" (BS. 22-40), Özän-başta

“Özenbaş’ta” (ÖB. 68-1), vaxıtta “vakitte” (ÖB. 70-1), köktä “gökte” (KE. 310-10), wäläyättä “vilayette” (KB. 336-43), cänättä “cennette” (ÖB. 81-16)

Bulunma hâli eki, iyelik eki alan isimden sonra da gelebilir.

Metinlerimizdeki örnekler: qol-u-n-da “onun kolunda, elinde” (BS. 18-58), Aya Sofiya cäämi-si-n-dä “Ayasofya camisinde” (BS. 27-102), baş tarafımda “baş tarafımda” (BS. 30-205), töşäg-i-m-dä “döşeğimde, yatağımda” (BS. 62-50), töşäg-i-n-dä “onun döşeğinde, yatağında” (BS. 62-52)

II. 3.4.1.1.3.4. Çıkma Hâli Eki

Çıkma hâli ekinin ünlü uyumuna girdiği, ünlüyle ve tonlu ünsüzle biten isimlere +dan, +dän; tonsuz ünsüzle biten isimlere ise +tan, +tän şekilleri ile eklendiği tespit edilmiştir. Bu ek, Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

Metinlerimizdeki örnekler: paşalardan (BS. 63-12), känardan “kenardan”(BL. 208-376), padışalıqtan “padişahlıktan, devletten, saraydan” (BS. 22-57), yigittän “yiğitten” (KB. 369-9), axrättän “ahiretten” (NO. 452-3), säbäptän “sebepten” (BS. 51-266),

1. teklik şahıs iyelik ekini alan isimlere /-dan, -den / çıkma hâl eki gelirken iyelik ekindeki /-m / sesi, /-dan, -den / çıkma hâl ekinindeki /-d / sesini nazal olma bakımından kendisine benzeterek /-n / sesine dönüştürür. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde görülmemektedir.

Metinlerimizdeki örnekler: awzumnan qan çıqsa < awuz-u-m-dan “ağzımdan” (BS. 41-191), tırnağımnan çıqtı < tırnak-ı-m-dan “tırnağımdan

çıktı” (BS. 30-183), tüştü üstümnän < üst-ü-m-den “üstümden” (BS. 38-91), bätimnän “yüzümden” (38-19)

İsimler 3.teklik şahıs iyelik ekinden sonra hâl eklerini alırken araya zamir “n”si girer ve kendinden sonra gelen /-dan, -den / çıkma hâl ekindeki /-d / sesini kendisine benzetir.

Örnekler: özünüñ qapusunnan çäkti < özünün kapu-su-n-dan çekti “kendi kapısından çekti” (KB. 342-47), saçınnan äki täl < saç-ı-n-dan eki tel “saçından iki tel” (BS. 39-131)

Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde, çıkma hâl eki üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra zamir “n”si ile isme bağlanır.

Kırım Tatar edebî dili örnekleri: bala-sı-n-dan “çocuğundan”, söz-leri-n-den “sözlerinden”

Türkiye Türkçesinde örnekler: kapı-sı-n-dan “kapısından”, ev-i-n-den “evinden”, uyku-su-n-dan “uykusundan”

II. 3.4.1.1.3.5. Yükleme Hâli Eki

Yükleme hâlinde bulunan isim, cümlede yüklemin bildirdiği ve öznenin yaptığı işten etkilenen unsurdur, nesne görevindedir. Yükleme hâlindeki isimler cümlede “neyi, nereyi, kimi” sorularının karşılığıdır.

İncelediğimiz metinlerde, yükleme hâlinde olan isim belirtiliyse yükleme hâli +nI, -n şeklinde alır. Bu ek, kalın ünlülü isimlere +nı,+nu; ince ünlülü isimlere +ni, +nü şeklinde eklenir.

Örnekler: aw-nı “avı” (BS. 18-59), aşnı “yemeği” (BS. 19-94), altınnı “altını” (BS. 25-34), däwlätni “devleti” (BS. 27-98), köy-nü “köyü” (ÖB. 69-37), sunu “suyu” (İS. 104-187),

Yükleme hâli eki, iyelik eki alan isimlere de gelebilir.

Örnekler: atıñnı “senin atını” (İS. 105-27), aşımızını “yemeğimizi, 4-113), pıçağımnı “bıçağımı” (BS. 21-9), öksüzlärni “öksüzleri” (ÖB. 81-6), bu kitaplarnı “bu kitapları” (İS. 97-22)

Bu ekin üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra -n getirilerek veya araya zamir n’si girerek –ı, -i şeklinde geldiği tespit edilmiştir.

Örnekler: ötmäg-i-n “onun ekmeğini” (ÖB. 83-9), on säkiz biñ alämiñ til-i-n “on sekiz bin âlemin dilini” (ÖB. 86-5), onuñ xısmät-i-n “onun kısmetini” (ÖB. 86-18), xarı-sı-n “onun karısını” (İS. 110-36), qapusun “kapısını” (BS. 26-70)

onuñ kitäb-ı-n-ı “onun kitabını” (İS. 97-18), on yıllıx arac-ı-n-ı “kırk yıllık haracını” (İS. 105-111)

Ayrıca bazen sonu ünlü ile biten isimlerden sonra –ı, -i olarak geldiği de görülmektedir.

bala-y-ı “çocuğu” (BS. 43-10)

sizdi < siz-ni “sizi” (NO. 428-41)

Kırım Tatar edebî dilinde ise bu ek; düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmez, kalın ünlülü isimlere +nı, ince ünlülü isimlere +ni olarak eklenir.

Örnekler: bala-nı “çocuğu”, kitap-nı “kitabı”, süt-ni “sütü”, köz-ni “gözü”

Kırım Tatar edebî dilinde yükleme hâli eki, üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra –n olarak gelir.

Ö

rnekler: Onuñ balasın körmedim. “Onun çocuğunu görmedim.”

Türkiye Türkçesinde ise yükleme hâli eki -ı, -i, -u, -ü’dür.

Örnekler: ev-i “evi”, oda-y-ı “odayı”, göz-üm-ü “gözümü”

II. 3.4.1.1.3.6. İlgi Hâli Eki

İlgi hâli bir ismin başka bir isimle münasebeti olduğunu, kendisinden sonra gelen isme tâbi olduğunu gösteren durumdur. İncelediğimiz metinlerde ilgi hâlinin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık durumuna göre +nıñ, +niñ; +nuñ, +nüñ şekillerinde isme getirildiği tespit edilmiştir.

Örnekler: cääminiñ azbarı “caminin bahçesinde” (BS. 18-77), baqmanıñ maanası “bakmasının anlamı” (BS. 30-189), şähärniñ içi “şehrin içi” (BS. 22-37), fuqaräniñ xatını “fukaranın karısı” BS. (7-41), küpnüñ qulağı “küpün kulağı” (BS. 23-66), düldülnüñ üstü < Arp duldul; Hz. Ali’ye peygamber tarafından armağan edilen katırın adı “düldülün üstü” (BS. 43-11), quyunuñ qapağı “kuyunun kapağı” (BS. 44-50), xuşnuñ yuwası “kuşun yuvası” (ÖB. 87-36), qaynana-sı-nıñ äwi “kaynanasının evi” (BS. 31-15),

Ayrıca bu ekin birinci teklik şahıs zamirine hem +im, hem de +iñ şeklinde, birinci çokluk şahıs zamirine +im, şeklinde, ikinci şahıs zamirlerine +iñ şeklinde geldiği görülmüştür.

Örnekler: mänim “benim” (Mİ. 173-16), män-iñ awum “benim avım” (BS. 18-61), bizim “bizim” (Mİ. 175-8), säniñ “senin” (İS. 110-30), siziñ “sizin” (Mİ. 171-23),

Kırım Tatar edebî dilinde -nlñ ekiyle ifade edilen ilgi hâli eki kalınlık-incelik uyumuna girer; ancak düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmez. Ayrıca bu ek birinci şahıs zamirlerine –im; ikinci şahıs zamirlerine ise –iñ şeklinde getirilir: menim “benim”, bizim “bizim”, siziñ “sizin”

Türkiye Türkçesinde ilgi hâli eki, ünsüzlerle biten kelimelerden sonra –In, ünlülerle bitenlerden sonra –nIn şeklinde gelir.

Örnekler: ev-in kapısı, okul-un camı, anne-nin saçı, kuyu-nun ağzı

II. 3.4.1.1.3.7. Vasıta Hâli Eki

Vasıta hâli ismin, fiildeki oluş ve kılışta vasıta olarak kullanıldığı veya birliktelik ifade eden durumdur. Metinlerimizde -nan, -nän şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: altın almanan “altın elmayla” (KA. 133-20), aqılınan baqtı “aklıyla baktı” (NO. 430-49), tasnän “tas ile” (BS. 47-149), äşäknän “eşek ile” (ÖB. 70-20), xıznän oğlan “kız ile oğlan” (ÖB. 76-74), bäşiginän “beşiği ile” (ÖB. 86-21), askärinän “askeriyle birlikte” (İS. 92-44), säwgülüsünän “sevgilisiyle birlikte” (KA. 127-152), qolunan “kolu ile”, pıçaqnan “bıçak ile”, sağlıqnan “sağlıkla”, arabanan “araba ile”, çıraqnan ” mum ile”, tasnän “tas ile” (BS.), adamlarnan “adamlar ile”, xıznan, xıznän “kız ile”, axılnan “akıl ile”, äşäknän “eşek ile”, xıznän oğlan “kız ile oğlan”, bäşiginän “beşiği ile” (ÖB.), xolunan, xolunän “kolu ile”, yolunan “yolu ile”, xıznan “kız ile” , axılımıznan “aklımız ile”, askärinän “askeriyle birlikte” (İS.), dırnaqnan “tırnak ile”, ırğatnan “ırğat ile”, tırnağınan “tırnağı ile”, qolunan “kolu ile”, baltanan “balta ile”, altın almanan “altın elmayla”, säwgülüsünän “sevgilisiyle birlikte” (KA.), aqılınan baqtı “aklıyla baktı” (NO. 430-49),

xocasınan “kocası ile”, xamçınan “kamçı ile”, xamçınän “kamçı ile” (Mİ.), Altınnan, altınnän “altın ile” (BL)

Kırım Tatar edebî dilinde vasıta hâli eki “minen” edatının ekleşmiş şekli olan –nen’dir ve tek varyantlıdır: bala-nen “çocukla”, at-nen “atla”, kişi-nen “kişiyle”

Kırım Tatar edebî dilinde vasıta hâli ifade eden diğer bir ek de “ile” edatının kalıplaşmasından teşekkül eden –le ekidir. Fakat edebî eserlerde bu ek az kullanılmakta, daha çok ekleşmemiş şekli olan “ile” edatı tercih edilmektedir.

Türkiye Türkçesinde vasıta hâli hem “ile” edatı hem de onun ekleşmiş şekli “–le” ile karşılanmaktadır. Ekleşmiş olan şekli kalınlık-incelik uyumuna girmektedir: eli ile ~ eliyle, dede ile ~ dedeyle

II. 3.4.1.1.3.8. Eşitlik Hâli Eki

Eşitlik eki olan +ca, +cä ***bunca*** “bu kadar” (İS. 93-86), ***göbägincä*** “onun göbeğine kadar” (BL. 220-765) kelimelerinde kullanılırken diğer pek çok örnekte +däy eşitlik hâl ekinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnekler: üydäy “ev kadar, ev gibi” (BH. 255-425) sändäy “senin gibi” (BH. 256-435), cäzdäy “bakır gibi” (KB. 357- 120), süygändäy “sevdiği gibi” (KB. 366-396), mändäy “benim gibi” (KB. 367-428), bizdäy “bizim gibi” (KB. 373-3), özümdäy “kendim gibi” (KB. 381-224),

Kırım Tatar edebî dilinde de eşitlik hâli +CA ve +Day eki ile ifade edilir.

Örnekler: balaban-ca “büyükçe”, yañı-ca “daha yenice”, keregin-ce “gerektiği kadar”, qardaş-ça “kardeş gibi”

Eski Türkçedeki teg “gibi” edatı Kırım Tatar edebî dilinde ekleşerek +day şekline girmiştir ve tek varyantı vardır. Bu ek ünlü ve ünsüz uyumlarına dirmez. Ayrıca +day ekinin –n enstrümental ekiyle genişlemiş +dayın şekli de Kırım Tatar edebî dilinde çok sık kullanılmaktadır.

Örnekler: sütday beyaz tiş “süt gibi beyaz diş”, yapraqlarınday “yaprakları gibi”, özüdayın “kendi gibi”, neday dülber “ne kadar güzel”

Türkiye Türkçesinde asıl eşitlik hâli eki -ca, -ce, -ça, -çe’dir.
Örnekler: insan-ca, iyi-ce, yavaş-ça, sert-çe...

Türkiye Türkçesinde ikinci eşitlik hâli eki -cak, -cek, -çak, -çek’dir. Bu ek Eski Türkçeden beri aslında küçültme yapım ekidir. Fakat sonradan çekim eki olarak eşitlik hâline de gelmiştir: çabu-cak, ev-cek

Türkiye Türkçesinde üçüncü eşitlik hâli eki –layın, -leyin’dir: evvelkileyin “evvelki gibi”. Ancak bu ek sonradan çekim eki fonksiyonunu kaybetmiş ve bugün ancak bir iki misalde vir yapım eki hâlinde kalıplaşıp kalmıştır: sabah-leyin, akşam-leyin, gece-leyin

II. 3.4.1.1.3.9. Sınırlama Hâli Eki

Yönelme hâl eki +ğa, +ge ile eşitlik hâl eki +ca, +cä’nin birleşmesiyle meydana gelen bir ektir. Genellikle üçüncü teklik şahıs iyelik eki almış isimlere gelir.

Örnekler: tırnağınaca “tırnağına kadar” (BS. 27-113), tizinäcä “dizine kadar” (BS. 45-82), bälinäcä “beline kadar” (BS. 45-83)

Kırım Tatar edebî dilinde sınırlama hâli +Ğace, +QAce eki ile ifade edilir: saba-ğace “sabaha kadar”, ev-gece “eve kadar”, vaqıt-qace “vakte kadar”, mektep-kece “metebe kadar”

Bu ek I., II., Iıv teklik şahıs ve Iıv çokluk şahıs iyelik eki almış isimlerden sonra +ace, +ece şeklinde gelir: qapu-m-ace “kapıma kadar”, qapu-ñ-ace “kapına kadar”, qapu-s-ın-ace “kapısına kadar”, qapu-ları-n-ace “kapılarına kadar”, ev-i-m-ece “evime kadar”, ev-i-ñ-ece “evine kadar” , ev-i-n-ece “evine kadar”, ev-leri-n-ece “evlerine kadar”

Türkiye Türkçesinde ise sınırlama hâli için ayrı bir ek bulunmamaktadır.

II. 3.4.1.1.3.10. Yön Gösterme Hâli Eki

Yön gösterme hâli incelediğimiz metinlerde +arı, +äri şeklindedir.

- O saraylarnıñ ***içärisindä*** qırq bir oda war ämiş. “O saraylarının içersinde kırk bir oda varmış.” (BS. 44-37)
- Kirpi käldi sarayğa ***yuqarı*** çıxmağa. “Kirpi saraya yukarı çıkmak için gelir.” (İS. 111-28)

Kırım Tatar edebî dilinde yön gösterme hâli kalıplaşmıştır: yuqarı “yukarı”, içeri “içeri”

II. 3.4.1.1.4. Aitlik Eki

+ki aitlik eki, eklendiği isme içinde bulunma ve aidiyet işlevi katar. Bu ek zaman ve yer biliren isimlere doğrudan doğruya eklenmektedir.

- Xayr gänä ***äwälki*** kibik tura közläri sawulmadı. “Hayır yine önceki gibi duruyor, gözleri açılmadı.” (BS. 49-198)

İncelediğimiz metinlerde +ki aitlik ekinin, daha çok bulunma hâl ekinden sonra gelerek eklendiği kelimenin sıfat ve zamir olarak kullanılmasını sağladığı tespit edilmiştir.

- Baştaqı qawap tuqândäki yaş käldi. “Önceki kavap dükkânındaki genç gelir.” (BS. 55-57)

- Köydägi xısayaqlarnıñ ötün yarma! “Köydeki kadınları korkutma!” (ÖB.68-18)

- Xapudağı saldatnı yıqıp öldürüp, xaçıp Istambulğa xaçtı. “Kapıdaki askeri yıkıp öldürerek, İstanbul’a kaçtı.” (ÖB. 85-24)

- Däñizdäki balıqlar “Denizdeki balıklar” (KA. 128-5)

- Misafir bunu kördü, bir şäy ***yanındaki*** bäygä dämädi. “Misafir bunu gördü, yanındaki beye hiçbir şey demedi.” (Mİ. 161-62)

Kırım Tatar edebî dilinde de aitlik eki +ki’dir. Bu ek isim kök veya gövdelerine doğrudan eklendiği gibi, isimlerin ilgi ve bulunma hâl eki almış şekillerine de getirilebilir.

Örnekler: aqşamki “akşamki”, soñki “sonraki”, azbardaki “bahçedeki”, özüñkine “kendininkine”...

II. 3.4.1.2. İsimlerde Soru

İncelediğimiz metinlerde soru eki olan +mI’nın genelde kelimenin sonunda yer alıp kelimeye bitişik yazıldığı tespit edilmiştir. Ancak bazen ayrı yazıldığı örneklere de rastlanmaktadır.

- Mäniñ gibi bii xayratçı qul ***warmı?*** “Benim gibi hayırsever bir kul var mı?” (BS. 24-10)

- Sän mäni ***aqılsızmı*** bällädiñ? dädi. “Sen beni akılsız mı sandın?” (BS. 52-291)

- Yoqsa-ki başıña ***däwlätmi*** saldıñ balam? dädi. “Yoksa başına kısmet mi kondu, çocuğum?” (BS. 52-290)

- Bu misafirdän sual ätti: sän o yärdä bir şäy ***körmädiñmi.*** “Bu misafire, sen orada bir şey görmedin mi, diye sorar.” (Mİ. 161-65)

- ***Kördüñmü?*** “Gördün mü?” (Mİ. 190-120)

- Soñ bay ayta: sän dünyanı gäzdiñ, mäniñ gibi cumart zäñgin adam ***kördüñmü?*** dädi. “Sonra bay: Sen dünyayı gezdin, benim gibi cömert, zengin adam gördün mü? der.” (KE. 317-10),

- Qulunçaq batır dädi: sizdä ***batırlardanmısız?*** “Kulunçak Batır: Siz de bahadırlardan mısınız? dedi.” (BH. 294-299)

Ayrı yazılanlara örnekler:

- Padişa dädi mäni tanıysiz ***mı***? Dädi “Padişah: -Beni tanıyor musunuz? der.” (KE. 332-86)

- Siz bu käça Mamutman ayaqtaş bolmadıñız ***mı?*** “Siz bu gece Mahmut ile yol arkadaşı olmadınız mı?” (KE. 332-90)

Soru eki +ml ’nın birkaç örnekte +ma, +mä şeklinde kullanıldığı da görülmektedir.

- Soñ bülbül xuşu dädi: ä bazärgân sän mäniñ sälamimi andaki bülbülä ***söylädiñmä?*** dädi. “Bülbül; e bezirgân sen benim selamımı oradaki kuşa söyledin mi, diye sorar.” (Mİ. 172-37),

- Bardı, sordu: mında Qoplandı ***barma?*** dädi. “Gitti; burada Koplandı var mı, diye sordu.” (BH. 305-96)

Kırım Tatar edebî dilinde isimlerin soru şekli -mI ile yapılır ve bu ek düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmez. Daima kelimenin sonunda yer alır ve kelimeye bitişik yazılır.

- yahşımı? “iyi mi?”, sizdemi? “sizde mi?”, kiçkenemi? “küçük mü?”

Türkiye Türkçesinde de isimlerin soru şekli -mI ile yapılır. Ancak bu ek düzlük-yuvarlaklık uyumuna girer, daima kelimenin sonunda yer alır ve kelimeden ayrı yazılır.

- sıcak mı?, büyük mü?, okuyor musun?, bakabilir miyiz?....

II. 3.4.1.3. İsimlerde Bildirme

İsimler, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipiyle şahıslara göre çekilirler.

II. 3.4.1.3.1 Şimdiki Zaman

İsmin şimdiki zaman çekiminde ek fiil düşer ve ismin üzerine zamir kökenli şahıs ekleri getirilir.

- Bunuñ ***bardır*** bir büyük qazan, bir dä ufaq qazan. “Bunun bir büyük kazanı, bir de ufak kazanı vardır.” (BS. 31-2)

Ayrıca bazı örneklerde 1. teklik şahıs çekiminde zamir kökenli şahıs ekinin “-mın” şeklinde geldiği görülmektedir.

- Män ayttım: fälan adamnıñ ***qızımın,*** dädim. “Ben; falan adamın kızıyım, dedim.” (BS. 33-259)

- Ürüyä bir adamnıñ ***xarısımın*** dädi. “Ürüya denen bir adamın karısıyım, diye cevap verir.” (İS. 109-9)

İsmin şimdiki zaman çekiminde olumsuzluk “değil” kelimesiyle yapılır ve şahıs ekleri bu kelimeye eklenir.

- Män tilänci ***dügülüm*** dädi. “Ben dilenci değilim, dedi.” (BS. 27-92)

- Ädigä söylädi: yoq män Ädigä ***tügülmän,*** qaydan biläsin mäni, dädi, nä bolğanın? “Edige; hayır ben Edige değilim, nereden tanıdın beni, kim olduğumu, der.” (BH. 263-269)

- Sändä Çıñgız ***tügülsän***. “Sen de Cengiz Han soyundan değilsin.” (KB. 361-239)

Kırım Tatar edebî dilinde isimin şimdiki zaman çekiminde ek fiil düşer. İsimler, zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Şimdiki zaman çekiminin olumsuzu “değil” kelimesiyle yapılır. “değil” isimlerden sonra gelir ve zamir kökenli şahıs ekleri bu kelimeye eklenir.

- ocapçe-m “hanım öğretmenim”, kiyik-siñ “yabanîsin”, qayda-mız “neredeyiz”, kiyev-siñiz “damatsınız” ...

- Tatar-ım “Tatarım”, Tatar-sıñ “Tatarsın”, Tatar-(dır) “Tatardır”, Tatar-mız “Tatarız”, Tatar-sıñız “Tatarsınız”, Tatarlar-dır.

- yahşı değil-im “iyi değilim”, yahşı değilsiñ “iyi değilsin”...

Türkiye Türkçesinde isim fiilin şimdiki zaman çekiminde ek fiilin kökü, şekil ve zaman eki düşmüş, geriye şahıs ekleri kalmıştır. Bu şahıs ekleri de düşen kök, şekil ve zaman eklerinin mânâ ve fonksiyonlarını üzerine almıştır. Şimdiki zaman çekiminin olumsuzu “değil” kelimesiyle yapılır. “değil” isimlerden sonra gelir ve zamir kökenli şahıs ekleri bu kelimeye eklenir.

- evde-y-im, evde-sin, yorgun-uz, yorgunsunuz, yorgun-lar...

- çocuk değilim, yaşlı değilsin, tembel değiliz ...

II. 3.4.1.3.2. Görülen Geçmiş Zaman

İncelediğimiz metinlerde, Eski Türkçedeki “er-” ek fiilinin –r’sinin düşerek e- şekline geldiği görülmüştür. İsim fiilin görülen geçmiş zamanı e-isim-fiiline –DI görülen geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle meydana gelmiştir. Görülen geçmiş zaman ekinden sonra iyelik kökenli şahıs ekleri getirilmiştir.

- Qalımca xayrat ätkän ***bir bay ädim.*** “Hâlime göre yardım eden bir zengindim.” (BS. 27-92)

- Män özüm yaş ***qısçıq ädim.*** “Ben genç bir kızdım.” (BS. 33-250)

- Ana ***närädä ädiñ?*** dädilär. “Ana neredeydin, dediler.” (KA. 127-167)

- Orta alı bir aqay ***ädi***. “Orta halli bir adamdı.” (BS. 33-246)

- Paradan bir küp altın war ***ädi***. “Parayla dolu bir küp altın vardı.” (BS. 33-247)

İsim fiilin görülen geçmiş zamanının olumsuzu “tügül edi” ile yapılır.

- O da Çıñgız ***tügül ädi***. “O da Cengiz Han soyundan değildi.” (KB. 361-243)

- Mäniñ babam mutlaq bir zängin adam ***dägil ädi.*** “Elbette benim babam zengin bir adam değildi.” (BS. 33-244),

İsim fiilin görülen geçmiş zaman çekimi Kırım Tatar edebî dilinde de metinlerimizdeki çekimlerle aynıdır.

- bar edim “vardım”, Tatar ediniz “Tatardınız”, kişi değil edik “kişi değildik” ...

Türkiye Türkçesinde isim fiilin görülen zaman çekimi i- fiiline görülen geçmiş zaman eki eklenir.

- hasta-y-dı-m, çocuk-tu-lar ...

II. 3.4.1.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

İncelediğimiz metinlerde isim-fiilin öğrenilen geçmiş zamanının, e-isim-fiiline -ken öğrenilen geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle meydana geldiği tespit edilmiştir.

- Nä güzäl ***äkän***! nä tatlı ***äkän*** aşamağa! “Yemek için ne güzelmiş, ne tatlıymış.” (BS. 39-133)

- Kätir çıraqnan baqayıq naslı bala ***äkän*** bu? dädi. “Getir çırayla bakalım nasıl çocukmuş bu, der.” (BS. 57-107)

İsim fiilin öğrenilen geçmiş zaman çekimi Kırım Tatar edebî dilinde de metinlerimizdeki çekimlerle aynıdır.

- yahşı eken-miz “iyiymişiz”, Tatar eken-siñiz “Tatarmışsınız”, yahşı değil eken-im “iyi değil mişim”...

Türkiye Türkçesinde isim fiilin zaman çekimi i- fiiline öğrenilen geçmiş zaman eki eklenir.

- güzel-miş-iz, sağlıklı-y-mış-sınız, ...

II. 3.4.1.3.4. Şart

İsim fiilinin şartı “ol-” yardımcı fiiline “-sa” şart ekinin getirilmesiyle yapılır. Örnekler:

- Şindi bu atäş yaqacılarğa ämr ätkän kim dä kälsä atäşkä Abıl Aziz bazırgân bolsa da atıñız atäşkä! “Şimdi bu ateş yakıcılarına, kim gelirse gelsin, Abıl Aziz bezirgân bile olsa ateşe atınız, diye emreder.” (ÖB. 76-83)

- Bu dünyädä yañğız ***bolsañ*** “Bu dünyada yalnızsan” (KB. 370-14)

- Bu käçä yatarbıs, tüş körürbis, qaysımıznıñ tüşü yaqşı ***bolsa*** o yäsin! dädilär. “Bu gece yatalım, rüya görürüz, hangimizin rüyası iyiyse o yesin.” (NO. 454-32)

- Noğay ***bolsa*** zıntıq tır. “Noğay ise zındıktır.” (NO. 491-5)

İsim fiilin şart çekimi Kırım Tatar edebî dilinde de metinlerimizdeki çekimlerle aynıdır. Olumsuz çekimi de “olmasa” kelimesi ile yapılır.

- yahşı olsa-m “iyi olsam”, yahşı olsa-ñız “iyi olsanız”, yahşı olmasa-q “iyi olmasak”...

İsim fiilin şart çekimi Türkiye Türkçesinde “ i-se + iyelik menşeli şahıs ekleri” şeklindedir. Çoğu zaman i- kökü düşer ve –sa / -se eki ismin üstüne eklenir. Örnekler: güzel-se-m, uzakta-y-sa-n, iyi-y-se-k ....

II. 3.4.2. SIFAT

II. 3.4.2.1. Nitelendirme Sıfatları

Nitelendirme sıfatları, varlıkları durum, şekil ve renk bakımından niteleyen sıfatlardır.

- Aq quu “ak kuğu” (BH. 293-255)

- Qara quş ayttı “kara kuş” (AS. 414-40)

- Nä zaman qaytarsañız maña ***qırmızı*** gämini kätiriz. “ne zaman dönerseniz bana kırmızı gemiyi getirin, dedi.” (Mİ. 194-39)

- balaban yılanlar “büyük yılanlar” (BS. 62-37)

- Bunuñ bardır bir ***büyük*** qazan, bir dä ***ufaq*** qazan “Bunun bir büyük kazanı, bir de ufak kazanı vardır.” (BS. 31-2)

- Çuwalıñ ağızını bağladı bir ***uzun*** yip. “Çuvalın ağzına uzun bir ip bağlar.” (Mİ. 183-14)

- Bir ***öksäk*** saray kördü. “Yüksek / büyük bir saray gördü.” (İS. 99-69)

- Bir bala ***yaña*** tuup qıbırdap yatar anası yoq. “Yeni doğmuş bir çocuk kıpırdanıp yatıyır, annesi yok.” (NO. 432-112)

- Qana ***yäñi*** urbañız, dii“Hani yeni giysileriniz, der.” (KÖ. 495-84)

- Qaray ***äski*** rubamän kälä. “Bakar, eski giysileriyle geliyor.” (KÖ. 495-83)

- Sän maña aşaması tatlı, kötärmäsi ***yäñil*** bäwlä bir aş bişir. “Sen bana yemesi tatlı, taşıması kolay böyle bir aş pişir.” (BS. 24-19)

- Qızı ayttı: o ***qolay*** bir iştir, dädi. “Kız, o kolay bir iştir, dedi.” (NO. 449-136)

- Gändilärni bir ***yaqşı*** adam göstärdilär. “Kendilerini iyi adam olarak gösterdiler.” (KE. 319-609)

II. 3.4.2.2. Belirtme Sıfatları

II. 3.4.2.2.1. İşaret Sıfatları

İsimleri işaret etmek için kullanılan sıfatlardır. Metinlerimizde “bu, şu, ol, anaw, mınaw” işaret sıfatlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

- *Bu* Tämir qannı kim toqtatır? Dädilär. “Bu Temir Han’ı kim durdurur, dediler.” (NO. 481-50)

- *Şu* altınnı wärgän soñ qalibimä bu käldi. “Şu altını verdikten sonra kalbime bu geldi.” (BS. 26-79)

- *Ol* adam dii-ki, sän ura! ura! däp qıçqır! dii“O adamlar; sen ura, ura, diye bağır, derler.” (BS. 17-54)

- Anaw mulla dädi. “Bu molla dedi.” (ÖB. 84-37)

- *Anaw* xuş mağriptä warmiş anaw xız balanı bäşiginän alıp kälmiş şu adağa. “Bu kuş, doğuya varır, o kız çocuğunu beşiğinden alıp şu adaya gelir.” (ÖB. 86-19)

- Quş sabısı qız: ***mınaw*** adamğa ayttı. “Kuşun sahibi kız, bu adama söyledi.” (BS. 42-215)

- *Mınaw* qarı dädi ki: “Bu kadın dedi ki:” (BS. 59-176)

Kırım Tatar edebî dilinde işaret sıfatları şunlardır: bu, şu, o, anavı, mınavı.

Örnekler: bu qız “bu kız”, şu apaqay “şu kadın”, o qart “bahsi geçen yaşlı”, anavı bala “işte o çocuk”, mınavı kişi “işte bu adam” ...

Türkiye Türkçesinde işaret sıfatları; bu, şu, o’dur.

Örnekler: bu kitap, şu okul, o ev ...

II. 3.4.2.2.2. Sayı Sıfatları

II. 3.4.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

- Bir dağı warsa, yolda ***bir*** ölük kälip-yatır. “Bir daha gider ki, yolda bir ölü getirirler.” (BS. 17-33)

- Qayttı musafır, käldi fuqaräniñ äwinä ***äki*** küräk altınnı fuqarägä wärdi äpisin. “Misafir döndü geldi fakirin evine, iki kürek altını fakire verdi.” (BS. 26-64)

- Baqsam bu saray içindä ***üç*** qız war. “Baktım bu saray içinde üç kız var.” (BS. 30-203)

- O adam buğanı alıp ***dört*** ayağın baylap, ortada bir ağaç käçirip omuzuna xoyup kätti. “O adam, boğayı alıp dört ayağını bağlayarak ortasından bir ağaç geçirip omzuna koyup gitti.” (ÖB. 68-24)

- Biz bundan ***bäş altı*** baqla boğday çığar däp aytamız. “Biz buradan beş altı bakla buğday çıkar diye söylüyoruz.” (BS. 31-23)

- Yädi däryänıñ ortasında su biyäläri war dır, dädi. “Yedi deryanın ortasında su perileri vardır, onu alıp gelsin, der.” (BS. 40-173)

- On säkiz yaşına azradı o xızını. “O kızı on sekiz yaşına kadar büyüttü.” (ÖB. 86-24)

- ***Doquz*** ay ***on*** kündä bir är äwliyat doğdu. “Dokuz ay on günde bir erkek evlatları dünyaya gelir.” (ÖB. 87-44)

- Aylı bir ***on säkiz, yigirmä*** yaşına o äwlad gäldi. “Bir süre sonra o evlat on sekiz, yirmi yaşına gelmiş.” (KB. 345-34)

II. 3.4.2.2.2.2 Sıra Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatlarının sonuna +ncl eki getirilerek yapılmıştır.

- Qırq ***birinci*** odayı da aştı. “Kırk birinci odayı da açtı.” (BS. 44-59)
- Qaraman Batır kätti musafirlikkä ***äkinci*** kündä, o da dädi: (BS. 62-38)
- Otuz ***doğuzunçı*** kün bir köz qoya däli, ***qırqıncı*** künü bir köz dağa qoya, kötärä padışağa, tämänä ätä: “İkinci gün misafirliğe Karaman Batır gider, o da:” (BS. 62-38)
- ***Üçünci*** xaynatxan su äkimgä bär! “Üçüncü kaynatılan suyu hekime ver.” (İS. 103-179)
- ***Säkizinci*** yılı günä käldi äwinä. “Sekizinci yıl gene evine gelir.” (Mİ. 178-51)

Kırım Tatar edebî dilinde sıra sayı sıfatları da asıl sayı isimlerine -ncl eki getirilerek yapılır ve her zaman dar ünlülüdür.

Örnekler: ekinci “ikinci”, üçinci “üçüncü”, dörtünci “dördüncü” ...

Türkiye Türkçesinde ise bu ek, aynı olmakla beraber düzlük-yuvarlaklı uyumuna girmektedir.

Örnekler: üçüncü, dördüncü, onuncu ...

II. 3.4.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatlarının sonuna +Ar, +şAr eki getirilerek yapılır.

- Yabanaqtaki doquz kösäläri **birär** sığırları war ädi. “Yabanak’taki dokuz kösenin birer sığırları vardı.” (Mİ. 177-3)
- Soñ Şäşän, dädi, qanda mändä bir ärkäk adam Alla bärgändir äkişär yumurtqa, biz birär aldıq üç boldu, sändä äç da yoq, sağa üş

yumurtqa bärdim, ämdi barabar boldu. “Han ve ben de bir erkek adamız, Allah bize ikişer yumurta vermiştir, biz birer aldık üç oldu. Sende hiç yoktu, üç yumurta verdim, şimdi eşit oldu.” (NO. 465-16)

Üleştirme sayı sıfatları Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde aynıdır.

II. 3.4.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

İncelediğimiz metinlerde sadece “yarım” kesir sayı sıfatına rastladık.

- Fuqarä qocası bügün tapsa ***yarım*** ötmäk, äwinä kätirä bu yarım ötmäkni, aşaylar. “Fukara kocası bugün yarım ekmek bulsa evine getirir, bu yarım ekmeği yerler.” (BS. 22-49)

Kırım Tatar edebî dilinde kesir sayı sıfatları +DAn çıkma hâl ekiyle yapılır. Örnekler: dörtten bir (1/4), sekizden üç (3/8), beş bütün dörtten üç (5 ¾), sekiz bütün yüzden yirmi (8,20) ...

Türkiye Türkçesinde kesir sayı sıfatları tek kelime hâlinde değil, bir kelime grubu şeklinde bulunurlar: üçte bir ekmek, dörtte üç elma ...

II. 3.4.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları

- Bir yaşnıñ adı Üçkündür. “Bir gencin adı Üçkündür idi.” (BA. 31-1)

- Bu dädi: mänim **bir xaç** araba şarabım bar, onu satmaa kätirdim. “Bu; benim birkaç araba şarabım var, onu satmaya getirdim, diye cevap verir.” (ÖB. 79-37)

- Amma oğlu ***bir az*** aqıldan tüşkän ädi. “Amma oğlu biraz akılsızdı.” (Mİ. 183-5)

- Bu şähärniñ içindä bir bäk fuqarä adam bar ädi, ***alay*** xalq o adamğa yalancı, aynacı diilär. “Bu şehrin içinde çok fakir bir adam vardı, bütün halk o adama yalancı, kurnaz diyordu.” (BS. 22-37)

- Säniñ ilän maña ***bütün*** yağa xarşı tuğran kişi barma? “Seninle bana bütün düşmana karşı duran kişi var mı?” (ÖB. 85-20)

- Fılan yärdä bir çoqraq war dır, dädi, ana yayqanırsın, dädi. “Falan yerde bir kaynak vardır, orada yıkanırsın, dedi.” (KA. 145-119)

- O bayğa tilänçi kälsä här tilänçigä ***här*** kün bir altın wärä. “O zengine, dilenci gelse her dilenciye her gün bir altın verirmiş.” (BS. 24-2)

Kırım Tatar edebî dilinde belirsizlik sıfatlarının belli başlıları şunlardır: bir kişi “bir adam”, biraz ötmek “biraz ekmek”, bazı kün “bazı günler”, bir talay halq “bir miktar insan grubu”, çoq kitap “çok kitap”, bayağı quzu “epey kuzu”, qaysı bir adam “bazı adamlar” ...

Türkiye Türkçesinde belirsizlik sıfatlarının belli başlıları şunlardır: *bir* akşam*, bütün* yollar, *bir kaç* kuruş, *başka* gün, *bazı* gençler, *her* yıl, *kimi* zaman, *çoğu* gün, *çok* ev, *hiç* kimse, *fazla* işçi ...

II. 3.4.2.2.4. Soru Sıfatları

İncelediğimiz metinlerde “ne, qaysı, qaç” soru sıfatlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

- Ayt maa äwiñiz ***nä*** yärdä? “Söyle bana eviniz neredедir?” (BS. 46-98)

- Cärmän suwu ölçii ädim, **qaysı** köp däp. “Hangisi çoktur diye yerle suyu ölçüyordum.” (AS. 414-51)

- Qaç kün boldu säniñ mında yatqanıñ? “Sen burada yatalı kaç gün oldu?” (KE. 323-198)

Kırım Tatar edebî dilinde soru sıfatları “qa” ve “ne” soru kelimelerinden türetilmiş kelimelerdir. Soru sıfatlarının bazıları şunlardır: qaysı / angi “hangisi”, neday / nedayın “nasıl”, qaç “kaç”, qaçıncı “kaçıncı”, qaydaki / neyerdeki “neredeki”, qaçar “kaçar” ...

Türkiye Türkçesinde soru sıfatlarının belli başlıları şunlardır: *kaç* kişi, *hangi* kitaplar, *ne* gün, *nasıl* yer, *neredeki* ağaç ...

II. 3.4.3. ZAMİR

II.3.4.3.1. Şahıs Zamirleri

Zamirler, ismin yerini tutan isim soylu kelimelerdir. Metinlerimizde şahıs zamirlerinin isimler gibi işletme eki alarak çekimlere girdiklerini tespit ettik. Ama birinci ve ikinci teklik şahıs zamirleri, yaklaşma hâli ekini alırken ses değişikliğine uğramıştır. Zamirin kökeninde kalınlaşma olmuş; zamirin sonundaki / n / sesi ile ekin başındaki / g / sesi birleşerek / ñ / sesine, ekteki / e / ünlüsü ise kalınlaşarak / a / sesine dönüşmüştür. Hatta bazı cümlelerde / ñ / sesi de düşerek hece birleşmesinin olduğu da tespit edilmiştir.

Men-ge > mañа > maa, sen-ge > sañа > saa

Üçüncü teklik şahıs zamirinde ise, zamir / n /’ si ile / g / sesi birleşerek / ñ / sesine dönüşmüştür.

o-n-ğa > oña

İlgi hâli ekinin, birinci teklik şahıs zamirine hem +im, hem de +iñ şeklinde, birinci çokluk şahıs zamirine +im, şeklinde, ikinci şahıs zamirlerine +iñ şeklinde geldiği görülmüştür.

Örnekler: mänim (Mİ. 173-16), män-iñ awum (BS. 18-61), bizim (Mİ. 175-8), säniñ (İS. 110-30), siziñ (İS. 171-23)

Yükleme hâli eki +nI, sonu /n/ sesi ile biten birinci ve ikinci teklik şahıs zamirlerine eklenirken yan yana gelen /n/ seslerinden birinin düştüğü görülmüştür.

men-ni> mäni, sen-ni > säni

Üçüncü teklik şahıs zamiri hem Eski Türkçedeki “ol” şeklinde hem de -l sesi düşmüş “o” şeklinde kullanılmıştır. Bunların yanısıra üçüncü teklik şahıs zamirinin hâl ekleriyle çekime girerken zamir kökeninin “a” lı şekillerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelediğimiz metinlerde çokluk şahıs zamirlerinin vasıta hâl ekiyle çekimlenmiş şekillerine rastlayamadık.

- männän, sännän, onan

Eşitlik hâl eki sadece ikinci teklik şahıs ve birinci çokluk şahıs zamirleriyle çekimlenmiş şekillerinde kullanılırken diğer şahıslar da kullanılmış şekillerine rastlayamadık. Örnekler: sändäy, bizdäy

II.3.4.3.1. Şahıs Zamirleri Tablosu

Hâller	Teklik Şahıs 1.	2.	3.	Çokluk Şahıs 1.	2.	3.
Yalın H.	män (3-85)	sän (131-256)	o (5-120) ol (45-22)	biz (1-23)	siz (89-65)	olar (45-5)
Yükleme Hâli	mäni (160-94)	säni (131-257)	anı (1-26) onu (13-131)	bizi (49-12)	sizni (101-30) sizi (147-120)	olarnı (78-14)
Yönelme Hâli	maña (8-75) maa (12-104) baña (130-239)	saña (133-310) saa (223-113)	aña (89-69) oña (319-3)	bizä (49-10)	sizä (151-25) sizgä (457-4)	alarğa (95-10) olara (151-4)
Bulunma Hâli	mändä (151-24)	sändä (85-127)	anda (33-194) onda (376-73)	bizdä (4-98)	sizdä (45-12)	
Çıkma Hâli	mändän (12-101)	sändän (5-125)	andan (7-28)	bizdän (46-455)	sizdän (13-152)	olardan (239-607)
Vasıta Hâli	männän (326-7)	sännän (130-217)	onan (81-34)	-		
Eşitlik Hâli		sändäy (234-437)		bizdäy (347-3)		
İlgi Hali	mäniñ (3-61) mänim (3-71)	säniñ (130-240)	onuñ (13-132)	bizim (155-8)	siziñ (8-73)	olarnıñ (4-93)

Kırım Tatar edebî dilinde şahıs zamirleri ve çekimli şekilleri ise şöyledir.

	1. şahıs		2. şahıs		3. şahıs	
hâller	**teklik**	**çokluk**	**teklik**	**çokluk**	**teklik**	**çokluk**
Yalın hâl	*men*	*biz*	*sen*	*siz*	*o*	*olar*
İlgi hâli	*menim*	*bizim*	*seniñ*	*sizim*	*onıñ*	*olarnıñ*
Yükleme hâli	*meni*	*bizni*	*seni*	*sizni*	*onı*	*olarnı*
Yönelme Hâli	*mańa*	*bizge*	*sańa*	*sizge*	*oña*	*olarğa*
Bulunma hâli	*mende*	*bizde*	*sende*	*sizde*	*onda*	*olarda*
Çıkma hâli	*menden*	*bizden*	*senden*	*sizden*	*ondan*	*olardan*
Vasıta hâli	*mennen menimnen*	*biznen*	*sennen*	*siznen*	*onnen*	*olarnen*
Eşitlik hâli	*mence menimce*	*bizce biz (im)cesine*	*sence seniñ(cesine)*	*sizce siziñce cesine*		*olarca olarcasına*
Eşitlik hâli	*mendey*	*bizdey*	*mendey*	*bizdey*	*onday*	*olarday*

Türkiye Türkçesindeki şahıs zamirleri ve çekimli şekilleri ise şöyledir.

	1. şahıs		2. şahıs		3. şahıs	
hâller	**teklik**	**çokluk**	**teklik**	**çokluk**	**teklik**	**çokluk**
Yalın hâl	*ben*	*biz*	*sen*	*siz*	*o*	*onlar*
İlgi hâli	*benim*	*bizim*	*senin*	*sizin*	*onun*	*onların*
Yükleme hâli	*beni*	*bizi*	*seni*	*sizi*	*onu*	*onları*
Yönelme Hâli	*bana*	*bize*	*sana*	*size*	*ona*	*onlara*
Bulunma hâli	*bende*	*bizde*	*sende*	*sizde*	*onda*	*onlarda*
Çıkma hâli	*benden*	*bizden*	*senden*	*sizden*	*ondan*	*onlardan*
Vasıta hâli	*benimle*	*bizimle*	*seninle*	*sizinle*	*onunla*	*olarla*

II. 3.4.3.2. İşaret Zamirleri

Varlıkları işaret ederek temsil eden kelimelerdir. Varlıklar işaret edilirken mekân veya zaman içindeki uzaklık-yakınlık belirtir. İnceledğimiz metinlerde işaret zamiri olarak; “bu, şu, o, bunlar” kullanılmıştır. “şu, o” zamirlerinin çokluk şekilleri olan “şunlar, onlar / olar” zamirlerine ve hâl ekiyle çekimlenmiş şekillerine rastlanmamıştır.

II.3.4.3.2. İşaret Zamirleri Tablosu

Hâller	Teklik			Çokluk		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Yalın H.	bu (3-58)		o (18-287) ol (45-22)	buñlar (140-20)		
Yükleme Hâli		Şunu (250-949)	onu (20-43)	buñları (48-24)		
Yönelme Hâli	buña (27-18) muna (20-39)	şuña (280-90)		buñlara (140-8)		
Bulunma Hâli	mında (19-14)		anda (237-553) onda (212-72)			
Çıkma Hâli	mundan (30-96)		andan (221-44)			
Vasıta Hâli		Şunuman (286-183)		-		
Eşitlik Hâli	munday (376-43)	Şunday (286-11)				
İlgi Hali	Bunuñ (1-2)	Şunuñ (10-46)	onuñ (39-44)	Bularnıñ (8-64)		

Kırım Tatar edebî dilinde işaret zamirleri ve çekimli şekilleri ise şöyledir.

	çok yakın		*yakın olan*		uzakta olan	
Hâller	teklik	çokluk	teklik	çokluk	teklik	çokluk
Yalın hâl	*şu*	*Şular*	*bu*	*bular*	*o*	*olar*
İlgi hâli	*şunıñ*	*şularnıñ*	*bunıñ*	*bularnıñ*	*onıñ*	*olarnıñ*
Yükleme hâli	*şunı*	*şularnı*	*bunı*	*bularnı*	*onı*	*olarnı*
Yönelme hâli	*şuña*	*şularğa*	*buña*	*bularğa*	*oña*	*olarğa*
Bulunma hâli	*şunda*	*şularda*	*bunda*	*bularda*	*onda*	*olarda*
Çıkma hâli	*şundan*	*şulardan*	*bundan*	*bulardan*	*ondan*	*olardan*
Vasıta hâli	*şunen*	*şularnen*	*bunen*	*bularnen*	*onnen*	*olarnen*

Türkiye Türkçesindeki işaret zamirleri ve çekimli şekilleri ise şöyledir.

	çok yakın		*yakın olan*		uzakta olan	
Hâller	teklik	çokluk	teklik	çokluk	teklik	çokluk
Yalın hâl	*bu*	*bunlar*	*şu*	*şunlar*	*o*	*onlar*
İlgi hâli	*bunun*	*bunların*	*şunun*	*şunların*	*onun*	*onlarnın*
Yükleme hâli	*bunu*	*bunları*	*şunu*	*şunları*	*onu*	*onları*
Yönelme hâli	*buna*	*bunlara*	*şuna*	*şunlara*	*ona*	*onlara*
Bulunma hâli	*bunda*	*bunlarda*	*şunda*	*şunlarda*	*onda*	*onlarda*
Çıkma hâli	*bundan*	*bunlardan*	*şundan*	*şunlardan*	*ondan*	*onlardan*
Vasıta hâli	*bununla*	*bunlarla*	*şununla*	*şunlarla*	*onunla*	*olarla*

II. 3.5.3.3. Belirsizlik Zamirleri

Kişi veya nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden belirsizlik zamirlerine metnimizde şu şekilde rastlanmıştır.

- Kämä yalan, ***kämä*** kärçäk “Kimi yalan, kimi gerçek” (KA. 131-99)

- Çıxtı, saraynı käzdi, ***bir kim*** säni bulmadı. “Çıkar sarayı gezer, hiç kimseyi bulamaz.” (İS. 99-71)

- Atalıq dädi bir balanı taptım ädiktä, bilmän Qutluğaya biiniñ balasımı bilmän ***başqa***. “Atabey; bir çocuk buldum hendekte, bilmem Kutlukaya Bey’in çocuğu, bilmem başkasının, der.” (BH. 250-269)

- Bir qızartma quş bir säändä, qarı dädi özü özünä: bir yilägin qoparıp alıp bärsäm ayp, ***äpsin*** bärsäm Qutluğaya biidän qorqamın. “Bir sahanın içinde bir kızartılmış kuş, kadın kendi kendine: Bir yağlı kanat veya budunu koparıp versem ayıp, hepsini verirsem Kutlukaya Bey’den korkuyorum.” (BH. 246-144)

- Biräwünüñ üyünä tüşüp mısafır bola. "Birisinin evine gelip misafir oldu.” (BH. 273-64)

- ***Här käz*** oqudu, baqtı añnadı. “Herkes okudu, baktı anladı.” (KÖ. 499-163)

- Sän o şähärni sarıp alda ***kimsä*** şähärinä kirmässin! “Sen o şehri sarıp al da hiç kimse şehre girmesin, diye emreder.” (İS. 115-14)

Kırım Tatar edebî dilinde belirsizlik zamirlerinin bazıları şunlardır: *kimdir* “herhengi biri”, *nedir* “herhangi bir nesne”, *başqası* “başkası”, *bir kim* “birisi*”, iç bir kimse* “hiç kimse*”, birev* “birisi”, *alayı* “hepsi” …

Türkiye Türkçesindeki belirsizlik zamirlerinden bazıları şunlardır: biri, bazısı, kimi, kimisi, hepimiz, birisi, hepsi; birkaçı, her biri, hiçbiri hiç kimse …

II. 3.4.3.4. Soru Zamirleri

Soru zamirleri, varlıkları soru yoluyla temsil eden kelimelerdir. Metinlerimizde tespit edilen soru zamirleri şunlardır:

- Xatını käldi, sordı: ***kim*** qıçqırdı? däp. “Kadın gelir, kim bağırdı, diye sordu.” (BS. 18-67)

- Sandıqnıñ qapağını açqanda ırğat çıqtı, ayttı ***qayda*** kitäsiñiz mäni taşlap? dädi. “Sandığın kapağını açınca ırgat çıktı ve beni bırakıp nereye gidiyorsunuz, diye sordu.” (KA. 130-47)

- Säniñ ornuñda män yataym! dädi, ***qaysımız*** bäk batırmız, dädi. “Senin yerinde ben yatayım, bakalım hangimiz daha bahadırız! der.” (BH. 299-440)

- Soñ Üçkündür sora: bäräkätli olsun! dägän söz yärämasa, ***nä*** aytayım? dii“Sonra Üçkündür, bereketli olsun, denen söz doğru değilse ne söyleyeyim, diye sorar.” (BH. 17-40)

Kırım Tatar edebî dilinde soru zamirlerinin bazıları şunlardır: *kim* “kim”, *kimge* “kime”, *qayda* “nerede”, *qaysı* “hangisi”, *qaçqa* “kaça” …

Türkiye Türkçesindeki soru zamirlerinden bazıları şunlardır: *kim, ne, neyi, nesi, hangisi, kaçı …*

II.3.4.3.5. Dönüşlülük Zamiri

İncelediğimiz metinlerde dönüşlülük zamiri olarak “öz, kendi, gendi” kelimelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

- U yärdi dädi tilänci “a bay, dädi, ***gändi gändini*** kötärdiñ günähkär olduñ, o siziñ xayratıñız xayratmı? “O dilenci zengine: “Kendi kendini yücelttin günahkâr oldun, bu sizin hayratınız hayrat mı? dedi.” (BS. 24-11)

- Tuttum bir çüft tärlik, ***öz*** işimdän wärmädim, başqa iş wärdim. “Tuttum yine bir çift kendi işimden vermedim, başka iş verdim.” (14-171)

- Säs açuwlandı ***gändi gädiñä*** bäni munasıp körmädiñ, dädi. “Sesi öfkelendi, kendi kendine, beni münasip görmedin, der.” (BS. 30-178)

- Özüñ işiñni wär! dädi. “Kendi işinden ver, dedi.” (BS. 29-173)

- Xabärim almadı ***özümnüñ,*** bir da baqsam minarä töpäsindä boldum häç qız yoq. “Kendimde değildim, bir de baktım minare tepesindeyim, hiç kız yok.” (BS. 31-228)

- O fuqaräniñ qarısı ölä, bir da oğlu ölä, bir ***özü*** daa bir qızı qala. “O fukaranın hem karısı hem de oğlu ölür; bir kendi bir de kızı kalır.” (BS. 35-3)

- Mınaw qarı dädi ki: ämdi parayı böläk qazanalar dii aşa ***kändi*** dädi. “Bu kadın; şimdi parayı hediye olarak kazananlar kendileri yiyor, der.” (BS. 59-176)

Kırım Tatar edebî dilinde dönüşlülük zamiri “öz” ve “kendi” kelimeleridir, her zaman iyelik ekleri ile birlikte kullanılırlar.

özüm	özüñiz	kendim	kendiñiz
özümniñ	özüñizniñ	kendimniñ	kendiñiziñ
özümnen	özüñiznen	kendimnen	kendiñiznen

Türkiye Türkçesinde dönüşlülük zamiri “kendi” dir, “öz” dönüşlülük zamirinin kullanımı oldukça azalmıştır.

II.3.4.4. ZARFLAR

Zarlar, fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer, yön gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türüdür.[14] Metinlerimizde tespit edilen zarf çeşitleri ve örnekleri şunlardır.

[14] Zeynep Korkmaz, Gremer Terimleri Sözlüğü, s.178.

II. 3.4.4.1. Yer Zarfları

Fiilin yerini ve yönünü belirleyen zarflardır.

- Kirpi käldi sarayğa ***yuqarı*** çıxmağa. “Kirpi saraya yukarı çıkmak için gelir.” (İS. 111-28),

- Dä bir üç dört ayaq qalğanda yuwarlandı kätti ***aşağa***, bir äxtiyar kirpi ädi. “İhtiyar bir kirpiydi, tam üç dört basamak kalınca yuvarlanıp aşağıya gider.” (BS. 45-94)

- Bir kün Tuulı bay käldi qızına, Tulubaynıñ başı ***töbän***. “Bir gün Tuulı bey başı önde, kızına geldi.” (AS. 404-117)

Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan yer zarflarının bazıları şunlardır: *yuqarı çıq-* “yukarı çıkmak”, *keri qayt-* “geriye dönmek”, *aqlav ket-* “uzağa gitmek”, *qasavetten iraq qal-* “dertten uzak kalmak”, *yan-yanaşa yür-* “yanyana yürümek” …

Türkiye Türkçesinde kullanılan yer zarflarının bazıları şunlardır: ileri, geri, aşağı, yukarı, içeri, dışarı, alt, yan, karşı, öte, uzak, yakın …

II. 3.4.4.2. Zaman Zarfları

Zaman zarfları, fiilin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlayan ve kesinleştiren kelimelerdir. Metinlerimizde tespit edilen zaman zarfları şunşardır.

- Xatını ***bügün*** da ayta, ***yarın*** da ayta, qocası qulaq asmay. “Karısı bugün de söyler, yarın da söyler, kocası kulak asmaz.” (BS. 23-60)

- Ala tüpägin älinä, ***ärtän*** çıqtı çölgä, axşamğa qadar ata añcılıq ätä, kündä bir quş soğa tüpäkmän. “Tüfeğini eline alır, sabahleyin kıra çıkar,

akşama kadar atar, avcılık yapar, tüfeğiyle her gün bir kuş vurur.” (BS. 245-103)

- Qoş käldiñ mısapır dädi Näärik, ***ärtän ärtä*** boldu, dii, Närikkä bir oñar du'a atti. “Ertesi gün sabah oldu, Narik’e bir kısmetli dua etti.” (KB. 379-161)

- O ***zamanda*** Çorağa ayttı. “O zaman Çora’ya söyledi.” (KB. 379-163)

- Cäämigä barıp yatmağan bolsañ, bir ***afta*** yatar ädiñ, Üçkündür adıñ tapmağan bolsa. “Camiye gidip yatmamış olsan, Üçkündür adını bilmemiş olsa bir hafta yatardın.” (BS. 20-130)

- ***Burun waqıtta*** bir fuqarä var äkän. “Eski zamanda bir fukara varmış.” (BS. 54-1)

- Qarısı dädi-ki: muña sän otur ***ämdi*** män çalışayım! dädi. “Karısı; sen burada otur, şimdi ben çalışayım, der.” (BS. 54-15)

- Üylä waxtında saraya wardı. “Öğlen vaktinde saraya varır.” (Mİ. 192-155)

Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan zaman zarflarının bazıları şunlardır: *şimdi, tünevin* “dün”, *bükün* “bugün”, *erten* “sabahleyin”, *evelsi* “eskiden”, *erte* “erken”, *endigece* “şimdiye kadar”, *qışta* “kışın”, *burunğı devir* “eski dönem”, *alâ* “hâlâ, daha”, *üylede* “öğle vakti”, *keç maalde* “keç bir saatte”, *bıltır* “geçen yıl” …

Türkiye Türkçesinde kullanılan yer zarflarının bazıları şunlardır: dün, yarın, akaşam, sabah, sabahleyin, şimdi, öğlen, öğleyin, yazın, kışın, artık, sonra, eskiden, önceden, sabahları, geceleri …

II. 3.4.4.3. Hâl (Nasıllık-Nicelik) Zarfları

Bu zarflar, fiillerin nasıl olduğunu, ne durumda olduğunu bildiren zarflardır. Metnimizde tespit edilen hâl zarfları şunlardır.

- O zamanda Alyı Üsma'il sän mäniñ batırımnı öltürgänsiñ arslanımdı öltürgänsin, män säni ***alay*** ätäym ***bulay*** ätäym! "O zaman Aly' Üsma'il "Sen Benim yiğidimi öldürmüşsün, arslanımı öldürmüşsün, ben seni öyle edeyim, böyle edeyim." dedi." (DE. 424-88)

- Tilki dädi-ki: ***täs*** közümnü yärgä qoy! dädi. "Tilki, çabuk gözümü yerine koy, der." (BS. 48-182)

- "Qawap Alı", dädi, sabah käldim män bu yärgä, sizdän laf sorama waqıt bolmadı***, wiira*** alış wäriş ätäsin. "Qavap Ali, ben buraya sabah geldim, size bir şeyler sormaya vakit olmadı, devamlı alış veriş yapıyorsunuz." (BS. 29-151)

Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan hâl zarfları; *neday / nasıl* "nasıl", *nasıl etip* "nasıl", *ne tarzda* "ne surette" gibi sorulara cevap veren zarflardır. Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan hâl zarflarının bazıları şunlardır: *bulay* "böyle", *şulay* "şöyle", *olay* "öyle", *bütünley* "tamamiyle, tamamen", *vira* "devamlı", *birdenbirge* "birdebire", *tez* "tez, çabuk", *arqın arqın* "yavaş yavaş", *siyerk-sepelek* "tek tük" …

Türkiye Türkçesinde kullanılan hâl zarflarının bazıları şunlardır: iyice, güzelce, yavaşça, böyle, şöyle, öylece, doğru (yaz-) …

II. 3.4.4.4. Miktar Zarfları

Metinlerimizde zarf, sıfat ve fiillerden önce kullanılarak miktar ve derece bildirdiğ tespit edilen zarflar şunlardır.

- Bu şähärniñ içindä bir ***bäk*** fuqarä adam bar ädi. "Bu şehrin içinde çok fakir bir adam vardı." (BS. 22-37)

- Äy bir aya xadar xizmät ätti ***artıq*** turalmadı. "O, bir ay kadar çalıştı, daha fazla duramadı." (Mİ. 164-38)

- ***Daha*** yola kitti, qoyunu buldu, kämigi aldı oña piçän wärdi. “Biraz daha gider, koyunu bulur; onun önündeki kemiği alır, ona otu verir.” (Mİ. 192-153)

- Qannıñ qapusunda xizmät ätip saqlaw bolup yürgändä qannıñ bikäsi qanım zadä-Bäk Qoplandığa ***bäk*** awäz bolğan. “Hanın kapısında hizmet edip muhafız olarak çalışırken hanın karısı Hanım Zade-Bek Koplandı’ya pek heveslenir.” (AS. 301-6)

Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan miktar zarfları, *ne qadar* “ne kadar” sorusuna cevap veren kelimelerdir. Bunların bazılarına örnekler: *az-azdan* “azar azar”, *çoq* “çok”, *bayağı* “epeyce”, *ziyadesinen* “fazlasıyla”, *bir talay* “bir miktar”, *bütünley* “tamamen”, eñ “en çok” …

Türkiye Türkçesinde kullanılan miktar zarflarının bazıları şunlardır: en, daha, pek, çok, az, biraz, seyrek, fazla …

II. 3.4.4.5. Soru Zarfları

Fiilde belirtilen durum veya hareketi soru yoluyla belirleyen zarflardır. Metinlerimizde tespit edilen soru zarfları şunlardır:

- O xuşqa wardı päyğambär, soradı: sän ***nä zämandän*** bäri mında xarawlğa oturasın? dädi. “Peygamber o kuşa varıp, sen ne zamandan beri bu rada nöbet için bekliyorsun, diye sorar.” (İS. 116-42)

- Padişa ayttı: ay bir dülbär yaş yigit çıqtı, bu ***naslı*** yaştır? dädi, bu çoq askärni qırdı. “Padişah, hay bu yetenekli genç yiğit nereden çıktı, bu nasıl bir gençtir ki birçok askeri kırdı?” (KA. 137-108)

- Xatın aş pişirächäk, büyük qazanğa ***na-qadar*** tuz qoyacaq? bilmäy. “Kadın yemek pişirecek, büyük kazana ne kadar tuz koyacağını bilmez.” (BS. 31-5)

- Xarmancılar bu söznü äşitip dii-ki; sän mında ***nä üçün*** qoş awuç, siñir awuç däysin, biz bundan bäş altı baqla boğday çığar däp aytamız, sän qoş awuç, siñir awuç bizgä yaman idip aytasın. “Harmancılar bu sözü işitip: “Sen burada niçin bir avuç, iki avuç diyorsun? Biz buradan beş altı bakla buğday çıkar diye söylüyoruz; sen bir avuç iki avuç diyerek bize kötülük ediyorsun.” derler.” (BS. 31-20)

Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan bazı soru zarfları şunlardır: *nasıl / neday* “nasıl”, *qa* “hani”, *qaydan* “nereden”, *ne dep* “ne diye, niçin”, *neçün / ne içün* “niçin”, *nişlep* “niye”, *neçe* “ne kadar, kaç defa”, *qaçan* “ne zaman”, *ne vaqıt* “ne zaman” …

Türkiye Türkçesinde kullanılan soru zarflarının bazıları şunlardır: ne zaman, ne kadar, nasıl, nerede, niçin …

II. 3.4.5. EDATLAR

Yalnız başına bir anlam taşımayan, ancak isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli müstakil kelimelerdir.[15]

II .3.4.5.1. Bağlama Edatları

Metinlerimizde tespit edilen bağlama edatları şunlardır:

- Äwäli bir Toqtamış ***dägän*** qan boldu, onuñ da bir Qutluğaya bii ***dägän*** saqlawu boldu. “Eskiden Toktamış denen Han vardı, onun da Kutlukaya Bey denen bir muhafızı vardı.” (BH. 242-1)

[15] Zeynep Korkmaz, Gremer Terimleri Sözlüğü, s.51

- Zaman äwäldä dünyanıñ ***äwäl*** waxtında Xaramannän Xatırañ dägän äki tuuğan olğan. “Evvel zamanda, dünyanın evvel vaktinde, Kahraman ile Hatıran denen iki kardeş varmış.” (İS. 91-1)

- Soñ dinä käldilär, xayttım, onuñ ***üçün*** ägländim. Zümranqa xuş çägartkä padışahınıñ Süläymän fäydambärdän izin istädi. “Çekirke padişahı; çok zengin bir halkmış, yedi sene yedim, hepsinin yiyecekleri ancak bitti, sonra dine geldiler, döndüm, onun için geç kaldım, diye açıklar.” (İS. 95-22)

- Şähärdä bu adam ***gibi*** yalancı, aynacı tapılamaz. “Şehirde bu adam gibi yalancı, kurnaz bulunmazdı.” (BS. 22-37)

- Qız dädi-ki: aytayım saña, dädi, mäniñ babam mutlaq bir zängin adam dägil ädi, maa ***körä.*** “Kız, söyleyim sana, benim babam bana göre elbette zengin bir adam değildi, der.” (BS. 33-243)

- On qadar yärdän **nağadar** küçlü adamlar war ***isä*** cümläsini körüştü. “On kadar yerden ne kadar güçlü adamlar varsa hepsiyle güreşmiş.” (BS. 43-24)

- Sän qan äfändigä bärgän ***soñ***, qan äfändi: nä istärsin mändän? där. “Sen han efendiye verdikten sonra han efendi, “Ne istersin benden?” der.” (BS. 407-154)

- Qan körä ***ki*** astındağı töşäk kötärilä, soñ tuya***-ki*** tura äkän. “Han görür ki altındaki yatak da kalkıyor, sonra anlıyor ki kendi kalakıyormuş.” (BH. 250-329)

Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan bağlama edatlarından bazıları şunlardır: degen “diye, denen”, dep “diye, için”, evel “önce”, içün “için”, ile “ile”, kibi “gibi”, sayın “her”, -e doğru “..e doğru”, köre “göre”, qadar “kadar”, taba “doğru”, soñ “-den sonra” …

Türkiye Türkçesinde kullanılan bağlama edatlarından bazıları şunlardır: ve, ile, dahi, ya, veya, yahut, veyahut, ya .. ya, hem … hem, ne … ne fakat, eğer, gerçi, çünkü, mademki, sanki, tek, yeter ki …

II. 3.4.5.2. Pekiştirme Edatları

Metinlerimizde tespit edilen pekiştirme edatları şunlardır:

- O toqta! däp quuna, bu qaça ***da*** qaça. “O, dur diye kovalar; bu kaçar da kaçar.” (BS. 20-120)

- Bu naslı bala ***äkän*** bu dädi, doğar doğmaz qartayğan dädi. “Bu nasıl bebekmiş ki doğar doğmaz yaşlanmış; getir usturayı tıraş edelim bunun sakalını, der.” (BS. 41-109)

- ***Ya*** nasıl ättiñ? dädi. “Onlar, ya nasıl kazandın, derler.” (Mİ. 178-27)

Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan pekiştirme edatlarından bazıları şunlardır: da / de, dahi, bile, ise, eken “ki, acaba”, e “değil mi?”, ki “ki”, ya “ya”

Türkiye Türkçesinde kullanılan bağlama edatlarından bazıları şunlardır: da, de, dahi, ise, ki, bile, değil, ya …

II. 3.4.6. ÜNLEMLER

Metinlerimizde tespit edilen ünlemler şunlardır:

- O waxta dädi qız: ***a*** bay mändän sormañız! “O vakit kız: A bey benden sorma, dedi.” (BS. 27-100)

- ***Aa*** zor ättim, baxtım, bärmädi. “Aa zorladım, baktım, vermedi.” (BS. 83-7)

- ***Hä*** balam sän qaçma mändän! dädi. “Ey çocuğum, kaçma benden, dedi.” (BS. 26- 73)

- Ajdarxan kördü bunu ***häy*** yiyit dädi. “Ejderha bunu görür ve hey yiğit, der.” (KA. 144-78)

- ***A*** äfändim şindi adım taptım, dii“Ay efendim şimdi adımı buldum, der.” (BS. 18-83)

- O yärdä bay dädi: ***ay*** määzin bir daa minarägä çıqqan waqta qıp qırmız yüzlü bir däli qañlı olasın. “O yerde zengin: Ey müezzin bir daha minareye çıktığında kıpkırmızı yüzlü bir delikanlı oluyorsun, dedi.” (BS. 28-119)

Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan ünlemler bazıları şunlardır: a-aa, ah, ey-ey-ey, uf, vay, maşalla-maşalla, qana / aydı “haydi”, ey, aqız “hey kız”, olân “ulan”, mına “işte, ta “taa”, ebet “evet,” yoq “hayır”, elbet “elbette”

II. 3.4.7. FİİLLER

II. 3.4.7.1. Fiillerin Çekimleri

II. 3.4.7.1.1 Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Zamir kökenli şahıs ekleri, şahıs zamirlerinin zaman içinde ekleşmesiyle teşekkül etmiştir. İncelediğimiz metinlerde zamir kökenli şahıs ekleri; şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman, çekimlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.teklik şh. : /-m, -mın, -man, -män /

qorqamın “korkuyorum” (BS. 30-190), alamın “alıyorum” (BS. 45-76), käsärmin “keserim” (BH. 245-89)

otur-a-m “oturuyorum” (KA. 124-69), ayrıl-a-m “ayrılıyorum” (BS. 20-125), aldat-a-m “aldatıyorum” (BS. 20-124),

aytırım “söylerim” (BS. 27-105), alırım “alırım” (BS. 40-154), ätärim “ederim” (BS. 40-167) bärirmän “veririm” (AS. 401-16), sağıltırım “iyileştiriirim” (BS. 49-192), bäslätäcägim “besleteceğim” (BS. 43-20), bäräcägim “vereceğim”(BS. 43-19)

baraman “gidiyorum” (369-660),

körmäm “görmem” (BS. 30-191)

2. teklik şh. : / -slñ /

kör-ür-süñ “görürsün” (Mİ. 183-25), kälgänsin “gelmişsin” (BS. 20-126), öldüräsin “öldürüyorsun” (BS. 43-6), nayapacaqsın “ne yapacaksın” (BS. 43-18), alasın “alıyorsun” (BS. 45-77), käsmässin “kesmezsin” (BS. 45-89), bärmäysin “vermiyorsun” (BS. 51-367)

3. teklik şh : / -dlr /

saçqandır “saçmıştır” (KA. 133-4), bişkändir “pişmiştir” (KA. 133-6) ,

1.çokluk şh. : /-mlz /

yat-a-mız “yatıyoruz” (BS. 22-55), ol-ur-muz “oluruz” (İS. 115-28),

2.çokluk şh. : /-slz, -slñlz /

olurmusuñuz “olur musunuz” (BL. 197-79), sorarsız (BS. 28-129), biläsizmi “biliyor musunuz?” (İS. 116-31), buraxırsız “bırakırsınız” (İS. 116-33)

3. çokluk şh. : /-lAr /

dädilär “dediler” (BS. 22-34) aşaylar “yiyorlar” (BS. 22-51), yatalar “yatıyorlar” (BS. 22-52), asqanlar “asmışlar” (BS. 21-2)

Kırım Tatar Edebî Dilinde Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	**Türkiye Türkçesinde Zamir Kökenli Şahıs Ekleri**
1. tk. şhs : -m	1. tk. şhs : - (ı)m
2. tk. şhs :-slñ	2. tk. şhs :-sln
3. tk. şhs : ø	3. tk. şhs : ø
1. çk. şhs : -mlz	1. çk. şhs : -lz
2. çk. şhs : -slz /-slñlz	2. çk. şhs : -slnlz
3. çk. şhs :-lar / -ler	3. çk. şhs :-lar / -ler

Kırım Tatar edebî dilinde zamir kökenli şahıs ekleri, öğrenilen geçmiş zaman, I. ve II. tip şimdiki zaman, I. ve II. tip gelecek zaman, gereklilik kipi ve birleşik çekimlerden rivayet çekiminde kullanılmaktadır:

alğan-ı-m “almışım”
başla-y-sıñ “başlıyorsun”
yatmaqta “yatmakta, yatıyor”
kör-ecek-miz “göreceğiz”
taşla-r-sız “bırakırsınız”
qaytmalılar “geri dönmeliler”
barmaycaq eken-i-m “gitmeyecekmişim”

Türkiye Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik kipi çekimlerinde ve birleşik çekimlerden rivayet çekiminde kullanılmaktadır:

oku-du-m
yaz-ı-yor-sun
öt-ecek
gezdir-ir-iz
çalış-malı-sınız
bitir-ecek-miş-ler

II. 3.4.7.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Aslında birer iyelik iken zaman içinde fiil çekimlerinde şahıs gösteren ekler olarak kullanılmaya başlanmış eklerdir.

İncelediğimiz metinlerde iyelik kökenli şahıs ekleri; görülen geçmiş zaman, şart kiplerinin çekimi ile birleşik zaman kiplerinin hikâye ve şart çekimlerinde kullanılmıştır.

1.teklik şh. : /-m /

öltürdüm “öldürdüm” (KA. 124-81), yibär-di-m “gönderdim” (BS. 20-128), bar-dı-m “gittim” (BS. 21-4), kir-di-m “girdim” (BS. 21-8),

aytaym “söyleyeyim” (BS. 21-4), taptım “buldum” (BS. 18-83), baqmasam (BS. 30-191), baqsam “baksam” (BS. 30-203), çıqsam “çıksam” (BS. 31-234), tapsam “bulsam” (BS. 40-154)

2. teklik şh. : / -ñ /

istäsäñ “istersen” (BS. 35-26), aşadıñ “yedin” (BS. 20-128), käldiñ “geldin” (BS. 27-119), kir’al-ma-sa-ñ “giremezsen” (BS. 46-103), war-ır-sa-ñ “varırsan” (Mİ. 183-25), kässäm “kessem” (BS. 21-7), ınanmasañ “inanmazsan” (BH. 247-169), tursañ “dururs an” (BH. 244-88),

3. teklik şh : / ø /

käl-di “geldi” (BS. 21-23), alama-dı “alamadı” (BS. 21-28), istä-y “istiyor” (BS. 22-45), ölä “ölüyor” (BS. 22-42), asmay “asmıyor” (BS. 23-61),

1. çokluk şh. : /q/

yıqtırmadıq “yıktıramadık” (BS. 21-26), bulduq “bulduk” (ÜS. 228-65), öltür'almadıq “öldüremedik” (BH. 261-616), kördük “gördük” (BH. 254-397)

2. çokluk şh. : /-ñlz /

käliñiz “gelin” (BS. 55-36), kiriñiz “girin” (ÖB. 83-14), käçiriñiz “geçirin” (İS. 91-22), alıñız! “alın”(BH. 245-14)

3. çokluk şh. : /-lAr /

öldürsälär “öldürseler” (BS. 50-242)

Kırım Tatar Edebî Dilinde İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	Türkiye Türkçesinde İyelik Kökenli Şahıs Ekleri
1. tk. şhs : -m	1. tk. şhs : -m
2. tk. şhs : -ñ	2. tk. şhs : -n
3. tk. şhs : ø	3. tk. şhs : ø
1. çk. şhs : -q	1. çk. şhs : -k
2. çk. şhs : -ñlz	2. çk. şhs : -nlz
3. çk. şhs :-lar / -ler	3. çk. şhs : -lar / -ler

Kırım Tatar edebî dilinde iyelik kökenli şahıs ekleri, görülen geçmiş zaman ve şart çekimleri ile birleşik zaman çekimlerinin hikâye ve şart kipi çekimlerinde kullanılmaktadır.

ket-ti-m “gittim”

bar-sa-ñ “gidersen”

toplaycaq edi-k “toplayacaktık”

qaytacaq ol-sa-ñız “döneceksiniz”

Türkiye Türkçesinde iyelik kökenli şahıs ekleri, görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde; birleşik zaman çekimlerinin hikâye ve şart kipi çekimlerinde kullanılmaktadır:

söyle-di-m

yap-sa-n

gel-ecek-ti-k

oku-r-sa-nız

II. 3.4.7.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri

1.teklik şh. : /-ylm /

xataym “katayım” (İS. 120-27), bäräym “vereyim” (KA. 139-179), kişnäyim “kişneyeyim” (BS. 40-183)

2. teklik şh. : / ø /

al! “al” (BH. 243-37), sal qoynuña “koynuna bırak” (BH. 243-38), Toprağımda turma! “toprağımda durma” (BH. 244-87), sawluqman qal! “Sağlıkla kal! ” (BH. 249-220)

3. teklik şh : /-sIn /

çıqmasın “çıkmasın” (BH. 285-23), bärsin “versin” (BH. 243-29)

1.çokluk şh. : / -ayıq /

öldüräyk! “öldürelim!” (İS. 106-46), kitäyik “gidelim”(BS. 40-179)

2.çokluk şh. : /-ñIz /

öldürmäñiz “öldürmeyin” (İS. 106-47),

3. çokluk şh. : /-sInlAr /

warsınlar! “gitsinler” (BH. 295-314)

II. 3.4.7.2. KİPLER

II. 3.4.7.2.1. Basit Kipler

II. 3.4.7.2.1.1. Bildirme Kipleri

II. 3.4.7.2.1.1.1. Geçmiş Zaman Kipleri

1. Görülen geçmiş Zaman

Görülen Geçmiş zamaan eki –DI, Kırım Tatarcasında olduğu gibi incelediğimiz metinlerde de kalınlık-incelelik ve sedalılık-sedasızlık uyumuna uyarak fiil kök ve gövdelerine, “-dı, di, -du, -dü; -tı, ti, -tu, -tü” şeklinde

eklenir. Bu durum Türkiye Türçesinde de aynıdır. Ancak Kırım Tatarcasında ekin yuvarlak şekilleri bazı fiillerin haricinde fazla kullanılmaz.

1.tk. şh.: yibär-di-m “gönderdim” (BS. 20-128),
bar-dı-m “gittim” (BS. 21-4)
otur-du-m “oturdum” (BS. 29-155),
öltür-dü-m “öldürdüm” (KA.106-81),
çıq-tı-m “çıktım” (BS. 30-199)
kit-ti-m “gittim” (BS. 30-261),
tut-tu-m “tuttum” (BS. 29-171)

2. tk. şh.: qaçır-dı-ñ “kaçırdın” (BS. 18-62)
kötärdiñ “yücelttin, kaldırdın” (BS. 24-13)
sürdüñ “sürdün” (İS. 65-23)
toldurduñ “doldurdun” (ÖB. 70-22)
xapattıñ “kapattın” (ÖB. 70-23)

3. tk. şh. : käl-di “geldi” (BS. 21-23),
alama-dı “alamadı” (BS. 21-28),
kit-ti “gitti” (BS. 19-98)
tut-tu “tuttu” (BS. 44-42)
baq-tı “bakltı” (BS. 44-42)

1.çk. şh. : tap-tı-q “bulduk” (İS. 115-17)
gäl-di-k “geldik” (Mİ. 213-525)
tüş-tü-k “tüştük” (Mİ. 213-528)

2.çk. şh. : dä-di-ñiz “dediniz” (KÖ. 502-18)
qayt-tı-ñız “döndünüz” (332-112)

3.çk. şh. : bastılar “ bastılar” (BS. 33-248)
kit-ti-lär “giitiler” (BS. 37-89),
tüştülär “indiler” (BL. 211-492)

Görülen geçmiş zamanın olumsuz şekli fiil kök veya tabanı ile kip arasına –ma,-me olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılmıştır.

sığmadı “sığmadı” (BS. 59-163)

2. Öğrenilen geçmiş Zaman

İncelediğimiz metinlerde öğrenilen geçmiş zaman eki olan “ -ğan” kalınlık-incelik ve ünsüz uyumuna girmiştir. Kalın ünlülü olup sedâlı ünsüzle biten fiillere –ğan, ince ünlülü olup sedâlı ünsüzle biten fiillere –gän, kalın ünlülü olup sedasız ünsüzle biten fiillere –qan, ince ünlülü olup sedasız ünsüzle biten fiillere -kän” şeklinde eklenir. Öğrenilen geçmiş zaman eki Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır. Türkiye Türkçesinde ise öğrenilen geçmiş zaman eki -mIş’tır.

1.tk. şh.: çıq-qan-man “çıkmışım” (KB. 366-376)
qal-ğan-ım “kalmışım” (BS. 33-255)
bär-gän-min “vermişim” (BH. 279-1144)

2. tk. şh.: käl-gän-sin “gelmişsin” (BS. 20-126)
äwlän-gän-sin “evlenmişsin” (BS. 52-295)
añna-ma-ğansın “anlamıyorsun” (NO. 489-120)
şıq-qan-sın “çıkmışsın” (NO. 461-150)

3. tk. şh. : bar-ğan “gitmiş, varmış” (ÖB. 78-12)
äşit-kän “işitmiş” (ÖB. 78-11)
kii-gän “ giymiş” (ÖB. 78-12)

2.çk. şh. : dä-gän-siz “demişsiniz” (DE.394-26)

3.çk. şh. : as-qan-lar “asmışlar” (BH. 21-2)
otur-ğan-lar “oturmuşlar, yaşamışlar” (ÖB. 67-3)
yüklä-gän-lär “yüklemişler” (KA. 120-12)

Metinlerimizde öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz şekli fiil kök veya tabanı ile kip arasına –ma,-me olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılmıştır.

añna-ma-ğansın “anlamıyorsun” (NO. 489-120)

Ayrıca metinlerimizde öğrenilen geçmiş zaman için –mış, -miş eki de kullanılmıştır.

kit-miş-lär “gitmişler” (Mİ. 159-8)
yürü-miş-lär “ olmuşlar” (Mİ. 159-3)
söylä-miş “söylemiş” (Mİ. 159-9)
bulmuş-lar “bulmuşlar” (Mİ. 159-16)

4. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman fiil kök veya gövdesine –A; -y eklerinin getirlmesiyle yapılmıştır. Kalınlık-incelik ve ünsüz uyumuna uyan bu ek, kalın ünlülü olup ünsüzle biten fiillere –a, ince ünlülü olup ünsüzle biten fiillere –ä; ünlüyle biten fiillere –y şeklinde eklenir. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır. Ayrıca Kırım Tatar edebî dilinde II. tip şimdiki zaman için –mAQtA eki kullanılmaktadır. Şimdiki zaman eki Türkiye Türkçesinde ise “-yor” dur.

1.tk. şh.: otur-a-m “oturuyorum” (KA. 124-69),
ayrıl-a-m “ayrılıyorum” (BS. 20-125),
aldat-a-m “aldatıyorum” (BS. 20-124),
qorqa-mın “korkuyorum” (BS. 30-190),
ala-mın “alıyorum” (BS. 45-76),

2. tk. şh. : al-a-sın “alıyorsun” (BS. 45-77),
öldür-ä-sin “öldürüyorsun” (BS. 43-6),

3. tk. şh. : bäñzä-y “benziyor” (BS. 18-82)

yibär-ä “gönderiyor” (BS. 22-45)
ayt-a “söylüyor” (BS. 23-60)

1.çk. şh. : yat-a-mız “yatıyoruz” (BS. 22-55),

2.çk. şh. : otur-a-sıñız “oturuyorsunuz” (KA. 158-79)

3.çk. şh. : yat-a-lar “oturuyorlar” (BS. 22-52)
aşa-y-lar “yiyorlar” (BS. 22-51)
kätir-ä-lär “getiriyorlar” (BS. 49-95)

Ayrıca şimdiki zaman eki olarak –yir, –yur, -yor eki sadece şu örneklerde kullanılmıştır.

Örnekler: otur-u-yur “oturuyor” (BL. 200-158), dur-u-yur “duruyor” (ÜS. 230128), gäl-ä-yor “geliyor” (ÜS. 23911), käl-ä-yir “geliyor” (BS. 63-25), vär-i-yir “veriyor” (BS. 63-29)

Şimdiki zamanın olumsuz şekli fiil kök veya tabanı ile kip arasına –ma, -me olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılmıştır.
bil-mä-y “bilmiyor” (BS. 31-7)
bärmäysin “vermiyorsun” (BS. 51-367)

5. Gelecek Zaman

Metinlerimizde gelecek zaman, fiil kök veya gövdesine eki -AcAq, -ycAQ eki getirilerek yapılmıştır. Bu ek kalınlık-incelik ve ünsüz uyumuna uyarak kalın ünlülü olup ünsüzle biten fiillere –acaq, ince ünlülü olup ünsüzle biten fiillere –äcäk, kalın ünlü ile biten fiillere –ycaq, şeklinde eklenmiştir. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

Metinlerimizden örnekler:

1.tk.şh. : kät-äcäk-min “gideceğim” (BS. 61-49),

3.tk.şh.: pişir-äcäk “pişirecek” (BS. 31-5),
qoy-acaq “koyacak” (BS. 31-6),
ağla-ycaq “ağlayacak” (KA. 148-184),

2.çk. şh. : yap-acaq-sız “yapacaksınız”(İS. 120-160),

Metinlerimizde gelecek zamanın olumsuz şekli fiil kök veya tabanı ile kip arasına –ma, -me olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılmıştır. Ancak olumsuzluk eki ünlüyle bittiği ve gelecek zaman eki de ünlüyle başladığı için benzer seslerden birinin düştüğü görülmektedir.

bol-ma-caq < bol-ma-acaq “olmayacak” (NO. 480-13)
öl-mä-cäk < öl-me-ecek “ölmeyecek” (İS. 111-36)

6. Geniş Zaman

Metinlerimizde geniş zaman, fiil kök veya gövdesine “-r, -(I)r” eklerinin getirilmesiyle yapılmıştır. Bu ek ünlüyle biten fiiillere –r, kalın ve düz ünlülü fiillere -ır, ince ve düz ünlülü fiillere –ir, kalın ve düz ünlülü olan çok heceli fiillerin çoğuna-ar, ince ve düz ünlülü olan tek heceli fiillerin çoğuna –är şeklinde gelmektedir. Ayrıca ekin yuvarlak ünlülü varyantlarına da rastlanmıştır. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

Metinlerimizden örnekler:

1.tk.şh. : wär-är-im “veririm” (BS. 35-26),
öldür-ür-üm “öldürürüm” (BS. 50-233)

2. tk. şh.: ätärsin “edersin” (BS. 40-166)

3.tk.şh.: ät-är “eder” (BS. 19-108),
kör-är “görür” (BS. 39-123)
iç-är “içer”(BS. 39-126)
başla-r “başlar” (BS. 39-124),
yıqıl-ır “yıkılır” (BS. 39-129), qal-ır “kalır” (BS. 39-129)
ol-ur “olur” (BS. 43-2), köt-ür “götür” (BS. 43-21)

Geniş zamanın olumsuz şekli fiil kök veya tabanı ile kip arasına –ma, -me olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılmıştır.

2. tk. şh.: yibärmä “gönderme” (BS. 38-101),

II. 3.4.7.2.1.2. Tasarlama Kipleri

1. Emir Kipi

Metinlerimizde emir kipinin şahıslara göre ayrı ayrı çekimleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca emir kipinin olumsuz şekli, fiil kök veya tabanı ile kip arasına -ma, -me olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılmıştır.

1.teklik şh. : /-ayn , -ylm /

satayn “satayım, satarım” (ÖB. 70-11), baxayn “bakayım, bakarım” (ÖB. 70-11), bäräyin “vereyim” (ÖB. 70-26), xat-aym “katayım” (İS. 120-27), bär-äym “vereyim” (KA. 139-179), kişnä-yim “kişneyeyim” (BS. 40-183)

2. teklik şh. : / ø /
käl “gel” (BS. 50-234)

3. teklik şh : /-sln /
baq-sın “baksın” (BS. 43-22) çıq-ma-sın “çıkmasın” (BH. 285-23)

1.çokluk şh. : / -ayıq /

ol-ayq “öldürelim” (BS. 58-128), bağışlayıq “bağışlayalım” (BL. 224-866)

öldür-äyk! “öldürelim” (İS. 106-46), kit-äyik “gidelim” (BS. 40-179)

2.çokluk şh. : /-ñlz /

öldür-mä-ñiz “öldürmeyin” (İS. 106-47),

3. çokluk şh. : /-slnlAr /

warsınlar! “gitsinler, varsınlar” (BH. 295-314)

2. Şart Kipi

Metinlerimizde şart çekiminde –sA ekinin kullanılmıştır. Ek, kalın ünlülerden sonra –sa, ince ünlülerden sonra –sä şeklinde getirilmiştir.

Örnekler: käs-sä-m “kessem” (BS. 21-7), istäsäñ “istersen” (BS. 35-26), kälsä “gelse” (BS. 38-98), baq-sa-m “baksam” (BS. 30-203), tapsañ “bulsan” (BS. 49-206)

Şart kipinin olumsuz şekli fiil kök veya tabanı ile kip arasına -ma,-me olumsuzluk eki getirilmesiyle yapılmıştır.

tap-ma-sa-lar “bulmasalar” (BS. 22-52)

3. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi Kırım Tatar edebî dilinde –mAlI ekiyle ifade edilirken incelediğimiz metinlerde “käräk” kelimesiyle yapılmıştır.

- Atışma käräk tutuşma käräk “Atış mı gerek, tutuş mu gerek?” (BS. 45-78)

II. 3.4.7.2.2. Birleşik Kipler

1. Hikâye

Birleşik kiplerde hikâyenin çekimi Kırım Tatar edebî dilinde olduğu gibi incelediğimiz metinlerde de Eski Türkçedeki er- fiilinin Kırım Tatarcasındaki şekli olan e- fiiline görülen geçmiş zaman eki -di'nin ekleşmesiyle oluşan "ädi" kelimesiyle yapılır. Türkiye Türkçesinde de aynı olmakla beraber e- fiil kökü düşmektedir.

1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Fiil kök veya gövdesine -Ğan / -Qan +ädi yardımcı fiili + iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde aynıdır. Türkiye Türkçesinde ise bu çekim Ğan / -Qan eki yerine –mIş ekiyle çekimlenmektedir.

Metinlerimizden örnekler: qırıl-ğan ädi-k "kırılmıştık" (Mİ. 138-138), bol-ğan ädi-m "olmuştum" (NO. 454-42), kit-kän ädim "gitmiştim" (KA. 127-168)

Kırım Tatar edebî dilinden örnekler: al-ğan edim "almıştım" tüş-ken edik "inmiştik"

Türkiye Türkçesinden örnekler: kırıl-mış-tı-nız, sev-miş-ti-k

1.2. Şart Zamanın Hikâyesi

Fiil kök veya gövdesine –sA +ädi yardımcı fiili + iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde aynıdır. Türkiye Türkçesinde ise e- fiil kökü düşerek kullanılır.

Metinlerimizden örnekler: kätir-sä ädi “getirseydim” (ÜS. 221-777), göstär-sä ädi-m “gösterseydim” (ÜS. 221-772), aşa-sa ädi-m “yeseydim” (ÜS. 221-771)

Kırım Tatar edebî dilinden örnekler: al-sa edi-ñ “alsaydın”, al-sa edi-k “alsaydık”, iste-se ediler “isteseydiler”

Türkiye Türkçesinden örnekler: al-sa-y-dı-n, al-sa-y-dı-k, iste-se-y-di-ler

1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Fiil kök veya gövdesine -AcAQ +ädi yardımcı fiili + iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde aynıdır. Türkiye Türkçesinde ise e- fiil kökü düşerek kullanılır.

Metinlerimizden örnekler: öldür-äcäk ädi “öldürecekti” (BS. 51-262), war-acaq ädiñ “gidecektin” (KE. 309-61), baq-ma-y-caq ädin “bakmayacaktın” (BH. 249-219)

Kırım Tatar edebî dilinden örnekler: al-acaq ediñ “alacaktın” al-acaq edik “alacaktık” iste-y-ecek ediler “isteyeceklerdi”

Türkiye Türkçesinden örnekler: bak-acak-tı-m, söyle-y-ecek-ti-niz

1.4. Geniş Zamanın Hikâyesi

Fiil kök veya gövdesine –Ar / -Ir +ädi yardımcı fiili +iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Bu durum KırımTatar edebî dilinde de aynıdır, ancak adı II. tip gelecek zamanın hikâyesi olarak adlandırılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise e- fiil kökü düşerek kullanılır.

Metinlerimizden örnekler: äşt-är ädi-m “işitiyordum” (BS. 22-55), kät-är ädi “gidiyordu” (İS. 105-4), min-är ädi “biniyordu” (KA. 136-60), tüş-är ädi “düşüyordu” (KA. 136-61), käl-ir ädi “geliyordu” (Mİ. 165-75), çal-ır ädiñ, “çalıyordun” (ÖB. 80-62)

Kırım Tatar edebî dilinden örnekler: al-ır edi-m, iste-r edi-ler

2. Rivayet

İnceledğimiz metinlerde Kırım Tatarcasında olduğu gibi rivayet çekimi “äkän” ile yapılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise “eken” yerine –mış kullanılmaktadır.

2.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti

Metinlerimizde fiil kök veya gövdesine –a / -ä- + äkän + zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Türkiye Türkçesinde ise -yor eki + mIş + zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır.

Metinlerimizden örnekler: wär-ä äkän “veriyormuş” (BS. 25-44), otur-a äkän-lar “oturuyorlarmış” (BS. 34-273), aşa-y äkän “yiyormuş” (KA. 150-250)

Kırım Tatar edebî dilinden örnekler: ala ekenmiz “alıyormuşuz”,ala ekensiz “alıyormuşsunuz”, tüşe ekenler “iniyormuşlar”

Türkiye Türkçesinden örnekler: oku-yor-muş-uz, gör-ü-yor-muş-sunuz

2.2. Geniş Zamanın Rivayeti

Metinlerimizde fiil kök veya gövdesine –Ar / -Ir + äkän + zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılmıştır. Bu durum KırımTatar edebî dilinde de aynıdır, ancak adı II. tip gelecek zamanın rivayeti olarak adlandırılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise “eken” yerine -mış kullanılmaktadır.

Metinlerimizden örnekler: al-ır äkän “alırmış” (BS. 47-151), ol-ur äkän “olurmuş” (İS. 93-81), xıdır-ır äkän “ararmış” (BS. 22-24), kät-är äkän “gidermiş” (İS. 113-17), sat-ar äkän. “ satarmış” (KA. 152-330)

Kırım Tatar edebî dilinden örnekler: başlar eken-miz “başlarmışız”, tüşer eken-siñ “inermişsin”

Türkiye Türkçesinden örnekler: sev-er-miş-ler, yaz-ar-mış-sınız

2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

Fiil kök veya gövdesine –AcAQ + äkän + iyelik kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır, ancak adı I. tip gelecek zamanın rivayeti olarak adlandırılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise “eken” yerine -mış kullanılmaktadır.

Metinlerimizden örnekler: doğr-acaq äkän (ÖB. 84-44)

Kırım Tatar edebî dilinden örnekler: başlay-caq eken-im “başlayacakmışım”, ala-caq eken-miz “alacakmışız”

Türkiye Türkçesinden örnekler: gidecekmişler

2.3. Geçmiş Zamanın Rivayeti

Fiil kök veya gövdesine –QAn + äkän + zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Bu durum Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır. Türkiye Türkçesinde ise “eken” yerine -mış kullanılmaktadır.

Metinlerimizden örnekler: käl-gän äkän (İS. 93-75)

Kırım Tatar edebî dilinden örnekler: al-ğan eken-miz, tüş-ken eken-ler

II .3.4.7.2.3. Yardımcı Fiiller

1. İsimle Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller

/ ät- /

räämät ät-sin “rahmet etsin” (BS. 17-43), xayrat ätkän “hayret etmiş” (BS. 27-93), “üh” ätti “üh, etti”(BS. 27-143), mısafır ätti “misafir etti” (BS. 36-36)

/ ol- /

bäräkätli olsun “bereketli olsun” (BS. 17-32) räämät olsun (BS. 17-52)

/ bär- /

cawap bärmäy “cevap vermiyor” (BS. 51-266), sälam bärdi “selâm verdi” (BS. 54-26)

/ käl- /

yaşına käldi “yaşına geldi”(ÖB. 70-6), ras kälsä “rast gelse” (ÖB. 72-68)

2. Fiille Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller

/ tur-/

ämip tura “emiyor”(ÖB. 74-21), bağıp tura “bakıyor”(ÖB. 78-14)

/ kät-/

alıp kätäcäk “alıp gidecek”(BS. .8-79), tabıp kätirsin “bulup getirsin” (BS. 37-81), al-kätmädi, “alıp gitmedi” (ÖB. 89-6)

/ kel- /

alıp kälsin “alıp gelsin” (BS. 40-159), urup kälsä “vurup gelse” (BS. 44-54)

/ al-/

barıp alğan “alıp gitmiş” (ÖB. 90-19)

/ ol- /

baracaq oldu “gidecekti” (NO. 431-62), alacaq oldu “gidecekti” (NO. 431-61)

/ yat- /

kätä-yatır “gider” (BS. 17-31), kälip-yatır “geliyor, gelir” (BS. 17-34)

II. 3.4.8. SIFAT-FİİLLER

1./-ğan, -gän , -qan, -kän /

-kün ***doğan*** taraftan “güneşin doğduğu taraftan” (BS. 29-164)
- ***oturğan*** yärindä “oturduğu yerde” (BS. 34-283)
- qorlärni ***baqqan*** bir topal “körlere bakan bir topal” (BS. 47-141)

- ilki ***qaynatqan*** suumu saxla. “kaynatılan ilk suyumu sakla” (İS. 103-178)

- kälgän mısafirdän “gelen misafirden” (İS. 118-5)

2. /-acaq, -äcäk /

- qurtaracaq adam “kurtaracak adam”(BH. 262-640)
- aytacaq bir sözüm “söyleyecek bir sözüm”(NO. 431-62)
- tuacaq künü “doğacağı gün” (NO. 432-102)
- käläcäk yärgä “geleceği yere” (BS. 38-119)

3. /-an, -än /

yämäk yäyän waxtindä “yemek yedikleri zaman” (BS. 43-13)

Metnimizde tepit ettiğimiz bu sıfat-fiil ekleri Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır. Ayrıca Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan sıfat-fiil ekleri geçmiş zaman sıfat-fiil ekleri ve gelecek zaman sıfat-fiil ekleri olmak üzere iki grupta incelenir.

Geçmiş zaman sıfat-fiil ekleri: *-DIQ / -DUQ, -ĞAn / -QAn, -A, -y + turğan,*

- körsettigi şahıs “gösterdiği şahıs”
- zıt fikirde bulundıqlarını “zıt fikirde bulunduklarını”
- İçken sütüm “içtiğim süt”
- yaşağan ömirlerini “yaşadıkları günleri”
- bilmey turğan “bilmeyen”

Gelecek zaman sıfat-fiil ekleri: -AcAQ, -ycAQ, -Ar / -r, -Icl /- Ucı, -mAz.

- eñ dayanılmaycaq ceza “en dayanılmayacak eziyet”
- Küler yüzlü küneş “güler yüzlü güneş”
- deñişici yeller “değişen rüzgârlar”

- tasvır olunmaz bir ğurur “tasvir edilemeyecek bir gurur”

Türkiye Türkçesinde kullanılan sıfat-fiil ekleri şunlardır: -an,-ası, -mez, ar, -dik, -ecek, -miş’tir.

II. 3.4.9. ZARF-FİİLLER

1. / -ğanda, -gändä /

Sıfat-fiil eki –ğan, -gän ile bulunma hâli eki –da, -dä’nin birleşmesiyle teşekkül etmiştir. Türkiye Türkçesindeki /-ınca, -incä / zarf fiil ekini karşılamaktadır. Bu ek Kırım Tatar edebî dilinde de bu şekilde kullanılmaktadır, tonsuz ile biten fiillerden sonra –qanda / -kende şeklinde gelmektedir.

Metinlerimizden örnekler: qutulğanda “kurtulunca”(BS. 31-236), bolğanda “olunca” (ÖB. 73-96), qalğanda “kalınca” (İS. 111-30), tutmağanda “tutmayınca” (İS. 113-7), aşağanda “yiyince” (İS. 121-41), kälgändä “gelince” (BS. 18-59), dägändä “deyince” (BS. 21-13), kätirgändä “getirince” (İS. 103-176)

2. /–p /

Türkiye Türkçesindeki /-ken, -arak, -erek, -p/ zarf fiil eklerinin anlamlarını karşılamaktadır. Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de çok işlek kullanılan bir ektir. Ünsüzle biten fiillere /ı/, /i/ yardımcı seslerinden birini alarak eklenir.

Metinlerimizden örnekler: ayt-ıp “söyleyerek” (BS. 31-19), äşit-ip “işitip” (BS. 31-21), öpkälä-p “öfkelenrek” (BS. 31-26), tut-up “tutup” (BS.

31-26), qara-p “bakarak” (BS. 17-34), yügür-üp “koşarak” (BS. 17-37), qıçqır-ıp “bağırıp” (BS. 18-59)

Kırm Tatar edebî dilinde örnekler: añla-p, qapıl-ıp, ketir-ip

Türkiye Türkçesinde örnekler: bekle-y-ip, sor-up

3. / -may /

-mA- fiilden fiil yapma ekiyle –y zarf-fiil ekinin ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Kırım Tatar edebî dilinde de aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu ek Türkiye Türkçesinde ise kullanılmamaktadır.

Metinlerimizden örnekler: qorqmay “korkmadan” (BS. 62-48),-
dästär almay kätti “destur almadan gitti” (İS. 93-72)
- qarıştırmay içmäs “karıştırmadan içmez” (BH. 253-347)

4. / -madan /

Eski Türkçedeki –mAdIn zarf-fiil ekindeki ses değişikliği oluşmuştur. Bu ek Kırım Tatar edebî dilinde ve Türkiye Türkçesinde de aynı şekilde kullanılmaktadır.

Metinlerimizden örnekler: körmädän “görmeden” (KB. 362-259), aytmadan “söylemeden” (KB. 362-261)

5. / -a, -ä, -y /

Metinlerimizden örnekler: yata yuqlaylar (BS. 44-36)

6. –ar –maz

doğar doğmaz (BS. 57-110)

Bu eklerin haricine Kırım Tatar edebî dilinde kullanılan zarf-fiil ekleri şunlardır: -ArAQ, -DIQça ....

SONUÇ

Bu çalışmada “Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); VII. cilt Kırım Yarımadası Ağızları Örnekleri” adlı eser bir bütün olarak ilk defa Lâtin harflerine ve Türkiye Türkçesine aktarılmış olup yine ilk defa üzerinde gramer çalışması yapılmıştır.

Eser üzerinde yapılan gramer incelemesinden ana hatlarıyla aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

1. İncelediğimiz metinlerde; **a, ä, ı, i, o, ö, u, ü; ii, uu, aa, üü, oo, öö, ää** sesleri olmak üzere 15 ünlü tespit edilmiştir. Tespit edilen ünlülerden Türkiye Türkçesi ve Kırım Tatar edebî dilinde kullanılmayanlar şunlardır: **ii, uu, aa, üü, oo, öö, ää.**

Kırım Tatar ağızlarında h ve h seslerinin düşerek uzun ünlü oluşturması genel bir kuraldır. Bu düşme daha çok Güney Ağızları’nın Bahçesaray, Kefe, Karasubazar metinlerinde ve Kuzey Ağızları’nın Kezlev metinlerinde görülmektedir.

qaawä <Arp. ķahve, “kahve” (BS.), saabı <Arp. śāĥib, “sahibi” (KE.), qaar <Arp. ķahr, “kahır” (AS.), räämät <Arp. raĥmet, “rahmet” (BS.), möör <Frs. mühr, “mühür” (KB.); möölät <Arp. mühlet, “mühlet” (KÖ.), paaluu <Frs. behā +lı “pahalı” (KÖ.),

Ancak Kırım Tatar ağızlarında h ve ĥ seslerinin düşmediği kelimelere de Bahçesaray, Özenbaş, İstila, Üsküt, Karsubazar, Kögenni Kiyat, Büyük Hocalar ve Büyük Lambat metinlerinde rastlanmaktadır.

Örnekler: şähärdä, sabahına, här (BS.), şähärdä, zähär, padişahı, hayat (İS.), şähär (BL.), şähärä (ÜS.), rahat, şähärdän, sılah, zähärlänmiş (BH.), Ilahi, niqah, rahat, şah (KB.), şähärdän (NO.), hamalnıñ < hammalnıñ (ÖB.)

Kırım Tatar ağızlarında hece sonunda bulunan -g, -ğ seslerinin düşerek kendilerinden önce gelen ünlüyü, hece başında bulunan -ğ sesinin de düşerek kendinden sonra gelen ünlüyü uzatması oldukça sık karşılaşılan bir hâdisedir. Bu duruma Güney Ağızları'nın Bahçesaray, Karalez, Karasubazar ile Kuzey Ağızları'nın Büyük Hocalar ve Kezlev metinlerinde rastlanmaktadır.

yii- < yığ- "toplamak, yığmak" (BS.), buu- <buğ- <boğ- "boğmak" (KB.), uudurğan < oğ- "ovdurmuş" (KB.), oolan <oğlan (KB., KA.); quu < kuğu, "kuğu" (BH.), sään <Arp. sahn "sahan"(BS.), sooq <soğuk (KÖ.), tuu- <tuğ-< toğ-, "doğmak" (İS.)

Ancak "doğ-" fiilinin "-ğ" sesi düşmemiş şekillerine Karalez, Üsküt, Bahçesaray ve Özenbaş metinlerinde rastlanmaktadır: doğmak (KA.), doğdu (ÜS.), doğurdum (BS.), doğdu (ÖB.)

Kırım Tatar ağızlarında, Eski Türkçede tek heceli ve ince ünlülü kelimelerin sonundaki –g sesi önce –y sesine dönüşmüş, daha sonra bu -y sesi yanındaki ünlüyü daraltarak düşerken kendinden önceki ünlüyü uzatması durumuna İstilâ ve Büyük Lambat adlı bölgelerin metinlerinde ve Güney Ağızları'nın Bahçesaray metinlerinde rastlanmaktadır

Örnekler: çii < çiğ (İS.), tii- < teg-, "değmek, dokunmak" (BS.), diilsin <diyilsin <deyilsin <değilsin <tügülsün "değilsin" (BL.)

Kırım Tatar ağızlarında “n” düşmesiyle meydana gelen uzun ünlüye Kuzey Ağızlarından Büyük Hocalar metinlerinde soora <sonra (BH. 267-780) kelimesinde rastlanmıştır. Ancak incelediğimiz metinlerde “sonra” kelimesi “n” sesi düşmemiş şekliyle de kullanılmaktadır. Ayrıca Güney Ağızlarında “soñ / son” şeklinde kullanımına rastlanmıştır: Metinlerimizin Güney Ağızlarında son kelimesine şu şekillerde rastlanmaktadır.

Karalez metinlerinde “son” (KA.) şeklinde kullanılırken Özenbaş metinlerinde üç şekilde kullanılmıştır: soñ (ÖB.), soñra < soñ + ra yön gösterme hâl eki (ÖB.), soñ (ÖB.), son (ÖB.)

Miskor metinlerinde iki şekilde kullanılmıştır: soñra <soñ+ra yön gösterme hâl eki (Mİ.), soñ (Mİ.)

Bahçesaray metinlerinde iki şekilde kullanılmıştır: soñ (BS.), soñra <soñ+ ra yön gösterme hâl eki (BS.)

Ayrıca İstila denen bölgeden derlenen metinlerde soñ (İS.) şekliyle kullanılrken Kögenni Kıyat metinlerinde soñra (NO.) soñ “son” (NO.) şeklindedir.

Kırım Tatar ağızlarında Türkçe ve alınma kelimelerin kökünde -y düşmesi ile meydana gelen uzun ünlü hâdisesine Güney Ağızları’nın Bahçesaray, Büyük Lambat, Karalez metinlerinde rastlanmıştır.

şii < şey, (BS.), qii- < kiy-, “giy-” (BS.), qiimät < kıymet (BS.), kiik < keyik, “geyik”, (BS.), siipa- < sıypa- “okşamak, sıvazlamak” (KA.), siipayır < sıypa-yor “sıvazlıyor, okşuyor” (BL.), aliikim < aleyküm (BL.)

Ayrıca emir kipinin 1. teklik ve çokluk çekimlerinde ekteki –y- sesinin düşmesiyle uzun ünlünün meydana gelmesine Güney ve Kuzey Ağızlarının metinlerinde rastlanmıştır.

tiimiim < tey-me-y-eyim “değmeyeyim” (BS.), diliim < dil-eyim “dileyeyim” (KA.), kätiriim < ketir-eyim “getireyim” (KA.), ätiik < et-eyik “edelim” (KA.), ätiim < et-eyim “edeyim” (Mİ.); söyliim < söyle-y-eyim “söyleyeyim” (BH.) kätiim < ket-eyim “gideyim” (BH.), kätiik < ket-eyik “gidelim” (BH.)

Kırım Tatar ağızlarında tek heceli ve çok heceli olup sonu –e ile biten fiile gelen şimdiki zaman –y ekinin kendinden önceki -e sesini daralttığı ve -y sesi düştüğünde daralan ünlünün uzadığı örnekler Güney ve Kuzey Ağızlarının metinlerinde tespit edilmitir.

dii < dey, “diyor” (BS.), istii < istey, “istiyor” (KA.), girdirmii <girdir-me-y “girdirmiyor” (ÜS.), bilmii < bil-me-y “bilmiyor” (KE.), yiilär < ye-y-ler “yiyorlar” (BH.), tämizlii < temiz-le-y “temizliyor” (BH.), azırlii < hazır-la-y “hazırlıyor” (BH.), söylii-ki < söyle-y ki “söylüyor ki” (BH.), bärmii < ber-me-y “vermiyor” (BH.), bilmii < bil-me-y “bilmiyor” (BH.), bärmiimin < ber-me-y-min “vermiyorum” (BH.), istämiiman < iste-me-y-men “istemiyorum” (AS.)

Eski Türkçedeki tek heceli kelimelerin sondaki b’lerin v’ye dönerek zaman içinde düşmesi hâdisesine Kırım Tatar ağızlarının İstila ve Güney Ağızları’nın Özenbaş metinlerinde rastlamaktayız.

suu <suv <suw <sub ET. “su” (İS. 103-175), toobaa < tövbe (İS. 93-85), quu- < kov- (ÖB. 81-22)

Ancak İstila bölgesindeki metinlerde “su” kelimesi tek ünlülü veya –w sesi düşmemiş şekilleriyle de karşımıza çıkmaktadır: su (İS. 93-60 / 85-180 / 94-39), suw (İS. 103-183), suw (İS. 111-17)

Kırım Tatar ağızlarında –ğa /–ge yönelme hâl ekinin genellikle kendini koruduğu ancak ekin ünsüzünün düşerek diftong meydana getirdiği örnekler de tespit edilmiştir.

maa < mağa, “bana” (BS.), ätmää < etmege “etmeye” (ÖB.), içmää < içmege, “içmeye” (ÖB.), warmaa < varma-ğa “varmaya” (KE), qazmaa < kazma-ğa, “kazmaya”, (KE.), qazmaa < kazma-ğa “kazmaya” (KE.), dünyaa < dünyağa, “dünyaya” (KB.), dään < degen “denen” (BH.) saa <sağa, “sana” (BH.)

Asaw ve İstila bölgelerinde de bu durum görülmektedir:

Örnekler: ircaa < ricağa “ricaya” (AS. 404-113), kälmää < kelmege “gelmeye” (İS. 92-32)

Ayrıca Bahçesaray, Büyük Lambat, Büyük Hocalar, Kefe, Asaw ve Kögenni Kiyat metinlerinde –ge/-ğa yönelme hâl ekini alan 1. teklik şahıs zamirinin hem “mağa” hem de “maa” şekliyle kullanıldığı tepit edilmiştir.

2. Kırım Tatar ağızlarında, Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan ünsüzlerden farklı olarak **ñ, ğ (kalın), q, x, w** ünsüzleri tespit edilmiştir. Metinlerimizde tespit ettiğimiz bu ünsüzler bugün Kırım Tatar edebî dilinde kullanılmaktadır.

3. Kırım Tatar ağızlarında a>ä değişikliği ilerleyici ya da gerileyici benzeşme yoluyla ve çoğunlukla alınma kelimelerde karşımıza çıkmaktadır.

şaytan <Arp. şeytān “şeytan” (BS.), ziyada <Arp. ziyāde “çok, fazla” (BS.), barabar < Frs. berāber “beraber” (KE.), aman <Frs. hemān “hemen” (KA.), nayapacaqsın < ne yapacaqsın (BS.), aynacı < ayneci “kurnaz” (BS.)

Kırım Tatar ağızlarında o > u, ö > ü değişikliğine hem Türkçe kökenli kelimelerde hem de alınma kelimelerde rastlanmıştır.

Türkçe kökenli kelimeler: buz- < boz- ET. (Mİ. 192-169), quu- < quv- < qov- < qoġ- ET. "takip et-, kovala-" (BH. 244-86), sura- < sor- ET. "sormak" (KE. 317-6), tu- < tuğ- < toğ- < toġ- Uyg. "doğmak" (DE. 363-280), ulu < olu < oğlu < ET. oġlu "oğlu" (DE. 363-289),

Alınma kelimeler: cumart <Frs. cevān-merd "cömert, eli açık" (KB. 363-283), nuxut < nohut <Frs. noḫûd (BS. 55-42), mulla <Arp. mevlā "molla, büyük kadı, medrese öğrencisi" (ÖB. 84-35)

Kırım Tatar ağızlarında i > e değişikliği de oldukça sık karşımıza çıkar.

Örnekler: äxtiyar <Arp. iḫtiyār "yaşlı, kocamış kimse" (BH.), äkindi < ikindi (KE.), bär- < Uyg. bir- "vermek" (BS.), bäş < Uyg. biş "beş sayısı" (BS.), dä- < te- < Uyg. ti- "demek" (BS.), äki < Uyg. iki "iki sayısı" (BS.), käcä < Uyg. kiçe "gece" (NO.), kät- < ET. kit- "gitmek" (BS.), yädi < ET. yiti "yedi sayısı" (BS.), yär < ET. yir "yer" (BS.), yät- < Uyg. yit- "yet-, yetişmek" (BS.)

4. Kırım Tatar ağızlarında orta hecenin vurgusuz olması sebebiyle bazı kelimelerin ortasında ünlülerin düştüğü tespit edilmiştir.

Örnekler: aqça < aqçe < ET ağı + Frs. -çe "akçe" (BS.), aytıp < ET. ayıtıp "söyleyerek" (BS.), ayrıl- < ayırıl- (BS.), awzu < ET. awuzu "ağzı" (DE.), xarğış < ET. qarğa-ış, "beddua" (ÖB.), qaysı < Kıp. qayu-sı "hangisi" (AS.), qayt- < qayıt- "geri dönmek" (BS.), olcu < olucu "olabilir, muhtemel" (BS.), äştär < äşitär "işitir" (BS.), braqtı < bıraktı "bıraktı" (BS.), xazna < hazine "hazine" (ÖB.)

Ayrıca emir kipi birinci teklik ve çokluk şahış eklerinin son hecesindeki ünlülerin düştüğü örnekler de tespit edilmiştir.

Örnekler: içireyk < içireyik “içirelim” (BS.), körsätäyk < körsätäyik “gösterelim” (BS.), istämäym < istämäyim “istemiyorum” (BS.), kätäyk < kätäyik “gidelim” (ÖB.), kiräyk “girelim” (BS.), öltüräyk < öltüreyik “öldürelim” (BS.), diläym “dileyeyim” (KA.)

5. Kırım Tatar ağızlarında kelime başındaki k’ler kendini korumaktadır, ancak Baçesaray, Özenbaş, İstila, Karalez ve Mishor metinlerinlerinde kelime başındaki k’lerin g’ye dönüştüğü kelimeler de bulunmaktadır.

Örnekler: gäcä < käcä < käçä < Uyg. kiçä “gece” (BS.), göz < ET. köz “göz” (BS.), gibi < ET. kibik “gibi” (BS.), bügün < bu kün “bugün” (BS.),gändi (BS.), gidär (BS.) gözüm (BS.) Gäcäniñ (öb.) güzäl, güzäl (ÖB.) gördü, (ÖB.) gäldi (İS.), gidärim (İS.), gäcä (İS.), göñlüñü (İS.), güzäl (İS.) gäcäsi, gäldi, gälip, gätirsin, gäcä, gäldi, gäldik, gäldiñiz,gördülär, gäldi, gäldi, gäldim, gäldiñ, gälmäz, gögärcin, gördü (KA.), gäcä , gändi, gändinä, gäri, gäzär, güzällär, güzälläriñ (Mİ.)

6. Kırım Tatar ağızlarında kelime başındaki t’ler kendini korumaktadır, ancak Bahçesaray, Özenbaş, İstila, Büyük Lamba, Büyük Hocalar ve Kefe metinlerinde kelime başındaki t’lerin d’ye dönüştüğü kelimeler de bulunmaktadır.

Örnekler: dä- < ET. te- “demek” (BS.), däli < ET. telü “deli” (BS.), dävä < Harz. tewe < ET. tebe “deve” (KA.), dağı < ET. taqı “yine, tekrar, daha” (BS.), dört < ET. tört “dört” (BS.), diñlä- < ET. tıñla- “dinle-” (BS.),

doğ- < Uyg. toġ- “doğ-” (BS.), doquz < ET. toquz “dokuz” (BS.) dädi, dägän, däñizä, däñizdän, däp, doğdu (ÖB) dädi-ki, dağ, dägän, dağdañ, dağıldı, dämircilärgä, dämirdän, danä, däp, däräkni (İS.) dädilär, dağıñ, dämir, däp, däräk (BL.) dädi-ki, dägän, dämäk, däp, doğdu (BH.), diräk, diyä, doğru, dolduralar, dolu, dört (KE.)

7. Kırım Tatar ağızlarında Türkçe kökenli kelimelerin başında, ortasında ve sonunda q>x değişimi genel bir kural olmamakla beraber çok yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Örnekler: xatın < ET. qatun “hatun, kağanın eşi” (BS.), xaysı < qaysı < ET. qayusı “hangisi” (ÖB.), xuyu < quyu “kuyu” (ÖB.), xarğış < qarğa-ış, “beddua” (ÖB.), xanat < qanat “kanat” (İS.), xuş < quş “kuş” (İS. 96-29), xal- < qal- “kal-“ (İS.), xıdıracaq < qıdıracaq “arayacak” (İS.), xız < qız “kız” (İS.), yaxşı < ET. yaqşı “iyi” (BL.), çıx- < çıq- “çıkmak” (İS.), brax- < bıraq- “bırakmak” (İS.) oymax “oymak” (BL.), toprax “toprak” (BL.)

İncelediğimiz metinlerde Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde de bu değişimin olduğu tespit edilmiştir.

Örnekler: xafäs < Arp. ḳafas, “kafes” (Mİ.), xail < Arp. ḳail “râzı olmuş, boyun eğmiş” (Mİ.), xismät < Arp. ḳısmet “kısmet” (BS.), ximäti < Arp. ḳīıymet “değer” (ÖB.), xuwätli < Arp. ḳuvvet “güç, kuvvet” (ÖB.), waxıt < Arp. vaḳt, “vakit, zaman” (İS.)

Kırım Tatar ağızlarında Türkçe kökenli kelimelerin başında meydana gelen b->m- değişiminin, sonunda / n / sesi olan bazı kelimelerde görüldüğü tespit edilmiştir.

Örnekler: mında < ET. bunda “burada”, män < ET. ben “ben”, mändän, mäni, mänim, mäniñ mindi, min- < ET. bin- “bin-” (BS.) män, mänim, mınaw, mindi, mında, mingän, munu (ÖB.), män, mäniñ, munuñ, mından, mında (İS.), män, mäni, mänim (KA), män, mändän, mäni, mänim (BH.), män mänim, mından (Mİ.)

Ancak bu değişimin olmadığı ve kelime başındaki “b” sesinin koruduğu örnekler de tespit edilmiştir.

Örnekler: bänim, biñ (BS.), bänim (ÖZ.), bänim (İS.), bän, bändän, bänim, bäni, bänin, bäniñ (KA), bän, bändän, bänim (KA), bän, bänim, bäni (ÜS.), bän, bänim (BH), bän, bänim (KE.), bänim (NO.)

Kırım Tatar ağızlarında f>p ses değişikliği incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları’nda karşımıza çıkmaktadır.

pil < Frs. fîl “fil” (BL.), käpsiz <Arp. keyf + Trk.siz “keyifsiz” (BL.), tüpäk < tüfek (BS.), pänar <Yun. fener (KE.), qavap < kavaf < Arp. ħaffâf “Ucuz, özenmeden bayağı cins ayakkabı yapan veya satan esnaf” (BS.), misapir < Arp. musâfir “misafir” (KB.); äpändi < Yun. efendi (BH.), qapäs < Arp. ķafas “kafes” (BH.), müpsit < Arp. müfsid “bozan, fesatlık çıkaran” (BH.), upağı < ufak + ı “küçüğü, ufağı” (BH.), tarap < Arp. taraf (BH.)

Kırım Tatar ağızlarında y>c ses değişikliği incelediğimiz metinlerin hem Kuzey hem de Güney Ağızları’nda karşımıza çıkmaktadır.

cımiirtqa < ET. yumurtğa “yumurta” (KB.), cığ- < ET. yığ- “toplamak” (KB.), col < yol (KB.), cibär- < ET. yiber- “gönder-” (ÖB.), cawn < yağmur (İS.), cazdılar < yazdılar (İS.), cawluq < ET. yağlık “mendil” (KA.), coyul- < yoyul- < ET. yogul-, “kaybolmak”(KA.); cıraw (<ET. yır+agu, “makamlı söz

söyleyen kişi” (BH.), cır < ET. yır “nağme, şarkı” (BH.), cälkäli < ET. yeleli (BH.), cigirmä < ET. yigirme “yirmi” (BH.)

8. Kırım Tatar ağızlarında alınma kelimelerin başındaki / h / sesinin sistemli olarak düştüğü tespit edilmiştir.

Örnekler: ärif < Arp. harîf, “herif” (BL.), afta < Frs. hefte “hafta” (BS.), är < Frs. her “hep, bütün” (İS.), äsäp < Arp. hesâb “hesap” (KB.),

Ancak alınma kelimelerde bu ses hâdisesinin meydana gelmediği örnekler de vardır.

Örnekler: hälaq < Arp. helâk “mahvolma, ölme, harcanma, çok yok olma” (KA.), häpsi, här (Mİ.)

Kırım Tatar ağızlarında iki heceli Türkçe kelimelerin ikinci hecesinin başında yer alan –g, -ğ seslerinin kendini koruduğu tespit edilmiştir. Ancak / ğ / sesinin düştüğü örnekler de bulunmaktadır.

Örnekler: qazan <Uyg. ķazġan “kazan” (BS.), qulaq <Uyg. ķulġaķ “kulak” (BS.), yalan <Uyg. yalġan “yalan” (ÖB.), kötärän (ÖB.), wärän < wärgän (İS.) düldülä < düldülgä (İS.), bülbülä < bülbülgä (Mİ.) bäsläyän (ÜS.)

9. Kırım Tatar ağızlarında sonu /–n / ünsüzüyle biten bazı isimlerden sonra çokluk eki gelirken benzeşme yoluyla teşekkül eden l >n değişikliği tespit edilmiştir.

Örnekler: annar <a-n-lar, “onlar” (BH.), dügünnär <dügün-ler, “düğünler” (BH.), qatınnar <qatın-lar, “hatunlar, kadınlar”,(AS.)

10. Kırım Tatar ağızlarında yönelme hâli eki; +ğa, +ge, +qa, +ke şeklindedir ve Kırım Tatar edebî dilinde de aynıdır.

qazan-ğa “kazana” (BS.), üy-gä “eve” (BS.), yaşqa “gence” (ÖB.), axrätkä “ahirete” (BS.), atäşkä “ateşe” (BS. 39-146)

Kırım Tatar ağızlarında yönelme hâl eki, birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik eklerinden sonra +a, +e şeklinde gelir.

mämlikätimä “memleketime” (İS.), qalibi-m-ä “benim kalbime” (BS.), ana-m-a “benim anama” (BS.), äwiñä “senin evine” (BS.), köz-ü-ñ-ä “senin gözüne” (KA.), qol-u-ñ-a “senin koluna” (BS.)

Yönelme hâl eki, üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelirken önce zamir n’si daha sonra ise +a, +e şeklinde getirilir

: atınıñ üst-ü-n-ä “atının üstüne” (BS.), padışanıñ äwinä “padişahın üstüne” (BS.), qol-u-n-a “onun koluna” (BS.), atlarına “onların atlarına” (BL.), balalarına “çocuklarına, yavrularına” (BH.), äwlärinä “evlerine” (Mİ. 181-136), yärlärinä “yerlerine” (NO.)

11. Kırım Tatar ağızlarında çıkma hâli ekinin ünlü uyumuna girdiği, ünlüyle ve tonlu ünsüzle biten isimlere +dan, +dän; tonsuz ünsüzle biten isimlere ise +tan, +tän şekilleri ile eklendiği tespit edilmiştir. Ayrıca 1. teklik şahıs iyelik ekini alan bazı isimlere /-dan, -den / çıkma hâl eki gelirken iyelik ekindeki /-m / sesi, /-dan, -den / çıkma hâl ekinindeki /-d / sesini nazal olma bakımından kendisine benzeterek /-n / sesine dönüştürdüğü tespit edilmiştir.

awzumnan qan çıqsa < awuz-u-m-dan “ağzımdan” (BS.), tırnağımnan çıqtı < tırnak-ı-m-dan “tırnağımdan çıktı” (BS.), tüştü üstümnän < üst-ü-m-den “üstümden” (BS.), bätimnän “yüzümden” (BS.)

Kırım Tatar ağızlarında İsimler 3.teklik şahıs iyelik ekinden sonra hâl eklerini alırken araya zamir “n” si girdiği ve kendinden sonra gelen -dan / -den çıkma hâl ekindeki /-d / sesini kendisine benzettiği bazı örnekler tespit edilmiştir.

Örnekler: özünüñ qapusunnan çäkti < özünün kapu-su-n-dan çekti “kendi kapısından çekti” (KB. 342-47), saçınnan äki täl < saç-ı-n-dan eki tel “saçından iki tel” (BS. 39-131)

12. Kırım Tatar ağızlarında, yükleme hâli eki kalın ünlülü isimlere +nı,+nu; ince ünlülü isimlere +ni, +nü şeklinde eklenir. Bu ek üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra -n olarak gelmektedir.

aw-nı “avı” (BS.), aşnı “yemeği” (BS.), altınnı “altını” (BS.), däwlätni “devleti” (BS.), köy-nü “köyü” (ÖB.), sunu “suyu” (İS.); ötmäg-i-n “onun ekmeğini” (ÖB.), on säkiz biñ alämiñ til-i-n “on sekiz bin âlemin dilini” (ÖB.), onuñ xısmät-i-n “onun kısmetini” (ÖB.), xarı-sı-n “onun karısını” (İS.), qapusun “kapısını” (BS.)

12. Kırım Tatar ağızlarında, ilgi hâlinin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık durumuna göre +nıñ, +niñ; +nuñ, +nüñ şekillerinde isme getirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu ekin birinci teklik şahıs zamirine hem +im, hem de +iñ şeklinde, birinci çokluk şahıs zamirine +im, şeklinde, ikinci şahıs zamirlerine +iñ şeklinde geldiği örneklere de rastlanmaktadır.

mänim “benim” (Mİ.), män-iñ awum “benim avım” (BS.), bizim “bizim” (Mİ.), säniñ “senin” (İS.), siziñ “sizin” (Mİ.)

13. Kırım Tatar edebî dilinde –nen şeklinde olan vasıta hâl eki, incelediğimiz ağızlarda -nan, -nän şeklindedir.Ancak bu ek ses uyumuna her zaman uymaz.

xıznan, xıznän “kız ile” (BS.), xolunan, xolunän “kolu ile” (İS.), Altınnan, altınnän “altın ile” (BL)

14. Kırım Tatar ağızlarında 1. teklik şahıs zamirinin m’li ve b’li varyantlarına rastlanmaktadır.

Üçüncü teklik şahıs zamiri hem Eski Türkçedeki “ol” şeklinde hem de -l sesi düşmüş “o” şeklinde kullanılmıştır. Bunların yanısıra üçüncü teklik şahıs zamirinin hâl ekleriyle çekime girerken zamir kökeninin “a” lı şekillerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Aña (İS.), oña (KB.), anı (BH.), onu (KA. BH. NO), anda (BL. ÜS.), onuñ (BS. DE.), andan (İS.Mİ.) ondan (BS. İS. Mİ. KE.)

15. Kırım Tatar ağızlarında dönüşlülük zamiri olarak “öz, kendi, gendi” kelimelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

öz, özüñ , özümnüñ (BS), Öz (DE.), özü, özüñü (ÖB.), özümuz (İS.), özümä, özünü (KA.); gändi (BL. ÜS.) gändimiz, gändindän, gändiñni, gändini (KE.) gändi, gändini, gändi gädiñä (BS.), kändi (BS.)

16. Kırım Tatar ağızlarında öğrenilen geçmiş zaman eki “ –ğan, –gän, –qan, -kän”’dir.. Ancak öğrenilen geçmiş zaman için –mış, -miş eklerinin de kullanıldığı örneklere Bahçesaray, Özenbaş, İstila, Mishor metinlerinde rastlanmaktadır.

Örnekler: braqmış, olmış (BS.), olmamışlar, çıxmış, ätmiş (ÖB.), xaytmış < qaytmış “dönmüş”, taşımışsın (İS.) kit-miş-lär “gitmişler” (Mİ.), yürü-miş-lär “olmuşlar” (Mİ.), söylä-miş “söylemiş” (Mİ), bulmuş-lar “bulmuşlar” (Mİ.)

17. Şimdiki zaman fiil kök veya gövdesine –A; -y eklerinin getirilmesiyle çekilmiştir. Ancak Büyük Lambat, Üsküt ve Bahçesaray ağızlarında –A; -y’nin yanında şimdiki zaman eki olarak –yir, –yur, -yor ekinin şu örneklerde kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Örnekler: otur-u-yur “oturuyor” (BL.), dur-u-yur “duruyor” (ÜS.), gäl-ä-yor “geliyor” (ÜS.), käl-ä-yir “geliyor” (BS.), vär-i-yir “veriyor” (BS.)

Çalışmamızın sonuç kısmında belirtilen bütün tespit ve mukayeseler gösteriyor ki, Wilhelm Radloff’un 1896 yılında St. Petersburg’ta kiril alfabesiyle basılan “ Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); VII. Cilt Kırım Yarımadası Ağızları Örnekleri” adlı eseri, bugünkü Kırım Tatar edebî dilinin ses ve şekil özellikleriyle büyük oranda denklik arz etmektedir. Bu bakımdan bu eser, Kırım Tatar Türkçesi araştırmalarında kaynak olarak kullanılacak değerde bir çalışmadır.

KAYNAKLAR

AKALIN, Mehmet., **Tarihî Türk Şıveleri**, TKAE Yayınları, Ankara, 1998

ADİLOĞLU, Adilhan., **Kitâbü Mürşidi'n- Nisâ**, Ankara, 2006

CAFEROĞLU, Ahmet., **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1993

ÇENELİ, İlhan., **Kırım Tatatrcasında Yapım Ekleri**, TDK Yayınları, Ankara, 1997

DOERFER, Gerhard., **Kırım Tatarcası, Türk Dünyası Araştırmaları**, 94, Şubat 1995

DEVELLİOĞLU, Ferit., **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000

DİVANÜ LÛGAT-İT TÜRK, **I, II, III ve II. Cilt, Çeviren Besim Atalay**, TDK Yayınları, Ankara, 1999

ERGİN, Muharrem., **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000

ERGİN, Muharrem., **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2002

GABAİN, A. Von., **Eski Türkçenin Grameri**, Çeviren: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara , 2000

KAKUK, Zsuzsa., **Kırım Tatar Şarkıları**, I. Kunos'un Derlemelerinden Yayımlayan Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993

KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ, I. ve II. Cilt, Komisyon, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992

KIRIMLI, Hakan, **Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905 - 1916)** , TTK Yayınları, Ankara 1996

K.K.YUDAHİN, Abdullah TAYMAS**, Kırgız Sözlüğü,** I. ve II. Cilt, TDK Yayınları, Ankara 1994

Kırım Tatarca- Rusça Lugat, Kiev, 1988

KOÇ, Kenan, A. Bayniyazov, V. Başkapan**, Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003

KORKMAZ, Zeynep., **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK, Ankara 1992

MEMETOV, A., **Tatar Tili Grammatikasının Praktikumı**, Taşkent, 1984

OR, Oktay., **Emel Dergisi**, Temmuz - Ağustos 1966 - Sf.5

ÖNER, Mustafa., **Bugünkü Kıpçak Türkçesi,** TDK Yayınları Ankara, 1998

PAÇACIOĞLU, Burhan., **Türkçenin Sözcük Dağarcığı**, Ankara, Nisan 2006

RADLOFF, W., **Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme**, VII. CİLT, St. Petersburg, 1896

Resimli Türkçe Kamus, TDK yayınları, Ankara, 2004

SEVOROTYAN, E.V., **Kırım Tatarcası, EÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 10,** İzmir, 2001

TAMİR, Ferhat., **Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri (Gramer- Metin-Sözlük),** TKAE Yayınları, Ankara, 1989

TEMİR, Ahmet., **Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri**, TDK Yayınları, Ankara, 1991

TOPARLI, Recep, VURAL, Hanifî, KARAATLI, Recep, **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü Ankara, 2003**

TÜRKÇE SÖZLÜK, TDK Yayınları, Ankara, 2002

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, **13. cilt Kırım Türk-Tatar Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999

YAZIM KILAVUZU, TDK Yayınları, Ankara, 2005

YÜKSEL, Zühal., **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992 - Sf.684

YÜKSEL, Zühal., **Kırım Tatar Türkçesi Grameri**, Ses ve Şekil Bilgisi, Ankara, 2005

YÜKSEL, Zühal., **Kırım Türk Tatar Destanları**, Ankara, 2005

ÖZET

SAVA, IŞIKTAŞ Işılay. W. Radloff'un Derlemelerinde Kırım Tatar Türkçesinin Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

Tezimizin konusu, Türk Dünyası'nı hemen her yönden araştırıp inceleyen ve eserleriyle Türkoloji alanında çığır açan Alman asıllı Rus Türkoloğu Wilhelm Radloff'un 1886-1891 yılları arasında Kırım'da kaldığı dönemde buradaki sözlü halk edebiyatının ağızlarından derleyerek yazıya geçirdiği ve 1896 yılında St. Petersburg'ta kiril alfabesiyle bastırdığı "Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); VII. Cilt Kırım Yarımadası Ağızları Örnekleri" adlı eserdir.

Çalışmamızda bu eserin adlı eserin transkripsiyonlu metni hazırlanmış, Türkiye Türkçesine aktarılmış ve eser gramer bakımından incelenmiştir. Çalışmamızın inceleme kısmında sırasıyla; önce ses bilgisi bölümünde bilhassa Türkiye Türkçesinden farklı özellikler arz eden ünlüler ve ünsüzler tanıtılmış, ünlü uyumları ile ünsüz uyumları metinlerimizden örneklerle açıklanmış sonra da ses hâdiseleri gösterilmiştir. Şekil bilgisi bölününde ise önce metinlerimizdeki yapım ekleri tespit edilmiş, daha sonra isim ve fiillerin çekimleri gösterilmiştir. Ayrıca metinlerimizde geçen isim fiili, fiillerin birleşik çekimleri, isimle ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, sıfat fiiller, zarf fiiller tespit edilerek bunlarla ilgili örnekler verilmiştir. Metinlerimizdeki zamir, sıfat, zarf ve edatlar tespit edililerek ana hatlarıyla izah edilmiştir. Tezimizin inceleme kısmında yapılan açıklamalar ve hükümler metinden verilen örneklerle delillendirilmiştir. İncelemelerimizin sonuçları tezimizin sonuç kısmında özetlenmiştir.

Bu çalışmamızla birlikte “Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Türk Boyları Halk Edebiyatı Derlemeleri); VII. Cilt Kırım Yarımadası Ağızları Örnekleri” adlı eser bir bütün olarak ilk defa Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine aktarılmış, yine ilk defa üzerinde gramer çalışması yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler : W. Radloff, Derlemeler, Kırım Türkçesi, Kırım Türkçesi Ağızları, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi

ABSTRACT

SAVA, IŞIKTAŞ Işılay. The characteristics of Crimean Tatar Turkish in W. Radloff's folk literature collections, M.Sc.Thesis, Ankara, 2008

In this thesis, 7th volume of German-born Russian Turkologist Wilhelm Radloff's (1837-1918) "Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme (Turkic Nations folk literature collections) has been examined. The original text which consists of etnographical findings of Crimean Tatar folk literature has been transcribed into Latin Script, it has been translated into Anatolian Turkish and the grammatical structure has been studied in depth.

The chapter "Phonetical Analysis" starts with the study of vowels and consonants in comparison to Anatolian Turkish. Phonetical harmony issues have are explained with examples from the texts.

The chapter "Morphological analysis" starts with the study of constructıve and inflexional suffixes. Then conjunctions, pronouns, adverbs, particles, modal verbs, verbal-nouns, participles and gerunds have been studied in depth including examples. Finally a conclusion has been provided.

This work is the first of its kind to include Latin transcription, translation and grammatical analysis for 7th volume of Wilhelm Radloff's "Proben Der Volksliteatür Der Türkischen Stämme" and it is expected serve as a useful source for further studies on this branch of Turcology.

Keywords : Wilhelm Radloff, folk literature collections, Crimean Tatar Turkish, Crimean Tatar Turkish dialects, phonetics, morphology